

ΓΕΩΡΓΙΟΥ Κ. ΓΑΡΔΙΚΑ
Πρ. Έκτ. Καθηγητού τῶν Ἑλλ. Γραμμάτων ἐν τῷ Ἐθν. Πανεπιστημίῳ
καὶ Γυμνασιάρχου ἐν τῷ Ἄρσακείῳ.

Παύλος Θεοδοίου

ΕΠΙΤΟΜΟΣ ΕΛΛΗΝΙΚΗ ΓΡΑΜΜΑΤΟΛΟΓΙΑ

ΠΡΟΣ ΧΡΗΣΙΝ

ΤΗΣ Γ', Δ', Ε' & ΣΤ' ΤΑΞΕΩΣ ΤΟΥ ΓΥΜΝΑΣΙΟΥ ΚΑΙ ΤΩΝ ΑΝΤΙΣΤΟΙΧΩΝ ΤΑΞΕΩΝ
ΤΩΝ ΛΟΙΠΩΝ ΣΧΟΛΩΝ ΤΗΣ ΜΕΣΗΣ ΕΚΠΑΙΔΕΥΣΕΩΣ

Ἡ μόνη ἐγκριθεῖσα ἐν τῷ τελευταίῳ διαγωνισμῷ ἐπὶ
πενταετίαν ἀπὸ τοῦ σχολικοῦ ἔτους 1930—1931

ΕΚΔΟΣΙΣ ΤΕΤΑΡΤΗ

(ΑΝΤΙΤΥΠΑ 2.000)

Ἀριθ. ἀδείας κυκλοφορίας	92338
	21-10-33
Τιμὴ ἄνευ βιβλιοσῆμον.....	Δρ. 24.50
Ἀξία βιβλιοσῆμον.....	» 9.80
Φορδῶσημον.....	» 2.90
Συνολικὴ τιμὴ	Δρ. 37.20

ΕΝ ΑΘΗΝΑΙΣ
ΒΙΒΛΙΟΠΩΛΕΙΟΝ ΙΩΑΝΝΟΥ Ν. ΣΙΔΕΡΗ
ΑΘΗΝΑΙ — ΟΔΟΣ ΣΤΑΔΙΟΥ — 52
1936

5569

αυγούστου 1971

515

89/5

200 γραμμ
Πεντοκωνταετία
βιογραφ. οργάνων
να διαίρειαν

95 - 38 ως μαζική
έκθεση Ομήρου.

~~95 - 15~~

32 σελ. Προσμ. 5 γραμμ - 35

95

ΓΕΩΡΓΙΟΥ Κ. ΓΑΡΔΙΚΑ

Πρ. Ήστ. Καθηγητοῦ τῶν Ἑλλήν. Γραμμάτων ἐν τῷ Ἑθν. Πανεπιστημίῳ
καὶ Γυμνασιάρχου ἐν τῷ Ἀρσακείῳ.

Αρ. εἰσ. 45233

ΕΠΙΤΟΜΟΣ ΕΛΛΗΝΙΚΗ ΓΡΑΜΜΑΤΟΛΟΓΙΑ

ΠΡΟΣ ΧΡΗΣΙΝ

τῶν μαθητῶν Γ', Δ', Ε' καὶ Σ' τάξεως τοῦ Γυμνασίου
καὶ τῶν ἀντιστοίχων τάξεων τῶν λοιπῶν σχολείων
τῆς Μέσης Ἐκπαίδευσεως.

Ἡ μόνη ἐγκριθεῖσα ἐν τῷ τελευταίῳ διαγωνισμῷ ἐπὶ
πενταετίαν ἀπὸ τοῦ σχολικοῦ ἔτους 1930-1936

ΕΚΔΟΣΙΣ ΤΕΤΑΡΤΗ

Ἀντίτυπα 2.000

Ὁ πᾶσι τοῖς ἑσπερίαις
Μούσαις ἀναγομέναις,
ἀδίσταν σὺν ἡμῖν
μὴ ζῆφην μετὰ δόξας
Εὐφροσύνην Μ. 71.

LIBRAIRIE
DAPHOTIS FRÈRES
ALEXANDRIE

ΕΝ ΑΘΗΝΑΙΣ
ΒΙΒΛΙΟΠΩΛΕΙΟΝ ΙΩΑΝ. Ν. ΣΙΔΕΡΗ
52 ΟΔΟΣ ΣΤΑΔΙΟΥ (ΜΕΓΑΡΟΝ ΑΡΣΑΚΕΙΟΥ) 52

1935

ἑλληνικὰ γράμματα ἠξιώθησαν παγκοσμίου τιμῆς καὶ σπουδῆς καὶ ἐκ τῆς σπουδῆς ταύτης ἐπλουτίσθη καὶ ἐρρουθμίσθη πρῶτον μὲν ἡ ἐπὶ Λουδοβίκου ΙΔ' ἀνθήσασα Γαλλικὴ φιλολογία, ὕστερον δὲ καὶ ἡ Γερμανικὴ, ὅτε οἱ σοφοὶ τῆς χώρας ἐκείνης ἐγαλουχήθησαν ἐκ τῆς ἑλληνικῆς παιδείας.

Ἡ ἑλληνικὴ *φιλολογία* γίνεται ἐπιστήμη ἰδίᾳ ἀπὸ τῶν Ἑλλ. Ἐσθρινῶν χρόνων (3ου αἰῶνος π.Χ.), ἀπὸ δὲ τοῦ τέλους τοῦ 18ου αἰῶνος μ.Χ. ὑπὸ τῶν λόγιων τῆς Εὐρώπης καλλιεργηθεῖσα εὐρέως ἀνέπτυξε διαφόρους κλάδους· διότι ἐσπουδάσθη ἰδιαιτέρως ἡ δοχαιολογία, ἡ μυθολογία, ὁ δημόσιος, ὁ ἰδιωτικὸς βίος τῶν Ἑλλήνων κλπ. εἰς δὲ τῶν κλάδων τούτων ἐγένετο καὶ ἡ *γραμματολογία*· εἶναι δὲ ἡ *γραμματολογία* ἱστορικὴ καὶ καλλιλογικὴ ἐξέτασις τῶν ἐντέχνων τοῦ λόγου μνημείων, ἐν οἷς ἀπεικονίζεται τὸ πνεῦμα καὶ ὁ βίος τοῦ συγχρόνου αὐτοῖς ἑλληνικοῦ λαοῦ, ἔτι δὲ καὶ ἡ ἰδιάζουσα περὶ τὸν λόγον τέχνη τῶν παραγαγόντων αὐτὰ. Ἐντὶ τοῦ ὅρου γραμματολογία ὀλίγοι τινὲς μετεχειρίσθησαν τὴν λέξιν *γραμματεία*, ἣτις σημαίνει τὰ *γράμματα* γενικῶς καὶ τὴν περὶ ταῦτα σπουδὴν· πολλοὶ δὲ σήμερον μεταχειρίζονται τὸν ὅρον *λογοτεχνία*, ἣτις σημαίνει οὐ μόνον τὴν ἐν τοῖς μνημείοις τοῦ λόγου τέχνην, ἀλλὰ καὶ τὴν περὶ ταῦτα σπουδὴν, ἔτι δὲ καὶ τὸ σύνολον τῶν ἐντέχνων τοῦ λόγου μνημείων.

Πᾶς δὲ *λόγος* δύναται νὰ ἐξετασθῇ κατὰ τὴν *ὑλὴν* καὶ τὸ *εἶδος*, ἐξ ὧν σύγκειται· καὶ ὑλὴ μὲν εἶναι τὸ περιεχόμενον αὐτοῦ ἢ τοὶ τὰ νοήματα· εἶδος δὲ ἡ μορφή εἶναι ὁ τρόπος, καθ' ὃν ταῦτα ἐκφράζονται· ἀποτελοῦσι δὲ τὸ εἶδος οὐ μόνον αἱ λέξεις καὶ ἡ κατὰ κανόνας πλοκὴ αὐτῶν, αἱ εἰκόνες, αἱ παραβολαί, τὰ ποικίλα σχήματα, ἀλλὰ καὶ ἡ τοῦ ὅλου λογοτεχνήματος οἰκονομία καὶ τῶν μὲν νοημάτων ἀρετὴ εἶναι ἡ ἀλήθεια, τοῦ δὲ εἵδους τὸ κάλλος. Ἡ γραμματολογία ὡς ἱστορικὴ ἅμα καὶ καλλιλογικὴ ἐπιστήμη ἐξετάζει τὰ μνημεῖα τοῦ λόγου κατὰ τε τὴν ὑλὴν καὶ τὸ εἶδος αὐτῶν· καὶ ὡς ἱστορικὴ μὲν ἀναζητεῖ, πότε καὶ ποῦ ἕκαστον εἶδος τοῦ λόγου παρήχθη καὶ πῶς γίνεται ἀπαύγασμα τῆς συγχρόνου πνευματικῆς, ἠθικῆς καὶ πολιτικῆς καταστάσεως· ὡς καλλιλογικὴ δὲ κρίνει κατὰ πόσον ἐμφανίζεται ἐν αὐτοῖς ἡ τοῦ καλοῦ ἰδέα.

L. Ὑπὸ τῶν Ῥωμαίων ἡ περὶ τὰ *γράμματα* (=litterae) σπουδὴ ὀνομάσθη Litteratura, ὅθεν τὸ Γαλλικ. littérature καὶ τὸ Γερμαν. Literatur.

Μέθοδοι τῆς γραμματολογίας.

Πρὸς κατανόησιν δὲ τῶν ἱστορικῶν καὶ αἰσθητικῶν νόμων, οὔτινες ἐκ τῶν εἰρημένων μνημείων τοῦ λόγου συνάγονται, ἀπαιτεῖται μεθοδική τις ταξινομήσις αὐτῶν· τρεῖς δὲ μέθοδοι πρὸς τοῦτο ἐπενοήθησαν· α') ἡ *συγχρονιστικὴ* δηλ. ἡ συγχρόνως ἐξετάζουσα πάντα τὰ σύγχρονα γραπτὰ μνημεῖα τοῦ λόγου καὶ ἑτεροειδῆ ὄντα· β') ἡ *εἰδογραφικὴ*, ἡ ἐξετάζουσα δηλ. ἕκαστον εἶδος τοῦ λόγου χωριστὰ ἀπὸ τῆς ἐμφανίσεως αὐτοῦ μέχρι τέλους καὶ γ') ἡ *μεικτὴ*, ἡ συνδυάζουσα τὴν συγχρονιστικὴν μετὰ τῆς εἰδογραφικῆς· αὕτη δηλ. ἐξετάζει μὲν τὰ μνημεῖα τοῦ λόγου κατ' εἶδος, ἀλλὰ κατὰ τὰς περιόδους, ἐν αἷς ἐμφανίζονται ταῦτα.

Ταύτην δὲ καὶ ἀκολουθοῦμεν ὡς πρὸς τὴν ἀρχαίαν γραμματολογίαν.

Β'.

ΜΕΡΟΣ Α'. ΓΕΝΙΚΟΝ

Προφορικὸς. γραπτὸς λόγος.

Οἱ ἄνθρωποι ἐπὶ πολλοὺς αἰῶνας ἔζων ἐπικοινωνοῦντες πρὸς ἀλλήλους μόνον διὰ τοῦ προφορικοῦ λόγου· ὁ δὲ γραπτὸς, ὅστις εἶναι μόνιμος διὰ σημείων ἀποτύπωσης ἐκείνου, ἀνεπτύχθη πολὺ ὕστερον· καὶ ὁ μὲν προφορικὸς εἶναι ἀπλούστερος καὶ ἀτεχνότερος, ὁ δὲ γραπτὸς τελειότερος καὶ τεχνικώτερος κατὰ τὴν σύνθεσιν καὶ κατὰ τὰς ἰδέας.

Ὁ δὲ ἑλληνικὸς λόγος, προφορικὸς καὶ γραπτὸς, διαιρεῖται εἰς δύο μεγάλα γένη, τὴν *ποίησιν* (λόγον ἔμμετρον) καὶ τὸν *πεζὸν* λόγον (ἄνευ μέτρου). Ἡ ποίησις δὲ παρ' Ἕλλησιν ἀνεπτύχθη πολὺ πρότερον τοῦ πεζοῦ λόγου· τούτου δὲ τὰ *γραπτὰ μνημεῖα* φαίνονται τὸ πρῶτον ἀπὸ τῆς ἀρχῆς τῶν Ὀλυμπιάδων (776 π. Χ.), διότι τότε ἤρξατο ἡ ἀναγραφὴ τῶν Ὀλυμπιονικῶν καὶ ἄλλων τινῶν γεγονότων ἢ συμβάντων. Μέχρι τότε δὲ καὶ ἡ γραφὴ δὲν ἦτο ἐν πολλῇ χρήσει καὶ ἡ γραφικὴ ὕλη ἦτο δύσχρηστος· διότι πρὸς γραφὴν μετεχειρίζοντο λίθους, μεταλλίνας πλάκας, ξυλίνας πινακίδας, διφθέρας ἤτοι βύρσας αἰγῶν καὶ προβάτων κατειοργασμένας. Μόλις δὲ ἀπὸ τοῦ 600 π. Χ. ἤρξαντο νὰ

μεταχειρίζονται σχεδὸν ἀποκλειστικῶς ἐξ Αἰγύπτου τὸν πάπυρον, οἷσις ἦτο καταλληλοτάτη καὶ εὖωνος γραφικὴ ὕλη. Ἐκτοτε δὲ χρονολογοῦνται καὶ τὰ πρῶτα ὀπωσοῦν ἔντεχνα μνημεῖα τοῦ πεζοῦ λόγου. Ἀλλὰ πολὺ πρὸ τοῦ πεζοῦ λόγου ὑπῆρχον ἀνεπτυγμένα παρὰ τῷ ἑλληνικῷ λόγῳ τῆς ποιήσεως τὰ προϊόντα ταῦτα δ' ὅμως ἦσαν ἄγραφα· ὡς τοιαῦτα δὲ διεδίδοντο διὰ τῆς ἀπαγγελίας ἢ ἀδόμενα, διετηροῦντο διὰ τῆς μνήμης καὶ παρεδίδοντο διὰ στόματος ἀπὸ γενεᾶς εἰς γενεάν.

Α'. ΛΟΓΟΤΕΧΝΙΑ ΕΝ ΤΩ ΠΟΙΗΤΙΚῳ ΛΟΓῳ.

Ποίησις.

Ἡ ποίησις εἶναι τέχνη μιμητικὴ πράξεών τε καὶ λόγων οὐχ ὅποια ταῦτα ὑπάρχουσιν, ἀλλ' ὅποια δύνανται καὶ ἔδει νὰ ὑπάρχωσι, σκοπὸν ἔχουσα μετὰ ἑυθυμοῦ καὶ ἁρμονίας εἰς ἀρετὴν νὰ διαθέτῃ τὰς τῶν ἀκουόντων ψυχάς¹.

Ὡς μιμητικὴ δὲ τέχνη ἡ ποίησις ὁμοιάζει πρὸς τὴν ζωγραφικὴν² διότι καὶ ἐκείνη μιμεῖται· ἀλλὰ διαφέρουσιν ἀλλήλων κατὰ τὴν ὕλην καὶ τοὺς τρόπους τῆς μιμήσεως· διότι ἡ μὲν ζωγραφικὴ μιμεῖται διὰ χρωμάτων καὶ σχημάτων ἐν χώρῳ, ἡ δὲ ποίησις δι' ὀνομάτων καὶ λέξεων ἐν χρόνῳ. Καὶ καθὼς ἐν ἐκείνῳ ὁ χώρος κατὰ τινὰς κανόνας διηρημένος ἔχει τὴν συμμετρίαν, οὕτω καὶ ἐν τῇ ποιήσει ὁ χρόνος ἔχει τὸν ἑυθυμόν, διὰ τὴν ὁμοιότητα δὲ ταύτην ἡ μὲν ζωγραφικὴ ὀνομάσθη ποίησις σιγῶσα, ἡ δὲ ποίησις ζωγραφία φθεγγομένη.

× Ὡς τέχνη δὲ ἡ ποίησις θηρεύει τὸ κάλλος, ὅπερ εἶναι φυσικὸν καὶ ἰδανικόν· τὸ μὲν πρῶτον εἶναι καθαρὰ τῆς φύσεως ἀπομίμησις, τὸ δὲ δευτέρον οὐδαμοῦ ταύτης ὑπάρχον παράγει ἢ ἀνθρώπινη φαντασία ἐκ τοῦ συνδυασμοῦ καὶ τῆς ἐξάρσεως τῶν φυσικῶν τύπων.

Πρὸς τὸ ἰδανικὸν δὲ τοῦτο κάλλος ἔβηκε ἡ ἑλληνικὴ ποίησις παρήγαγεν ἔργα, ἐφ' ὧν διαλάμπει ἡ χάρις καὶ τὸ ἠρεμον.

1. Τοῦ ποιητοῦ ἔργον ἐστὶν οὐ τὰ γενόμενα λέγειν, ἀλλ' οἷα ἂν γένοιτο κατὰ τὸ εἶδος ἢ τὸ ἀναγκαῖον. Ἀριστοτέλ. Ποιητ. 1451 Β.

μεγαλείον. Πρὸς τὴν τοιαύτην δὲ ἐσωτερικὴν φύσιν τῶν ποιημάτων συμφωνεῖ καὶ ἡ μορφή ἢ τὸ εἶδος· ἡ γλῶσσα εἶναι καθαρὰ καὶ ἀκριβής, ἡ δὲ εὐφωνία, γλαφυρότης καὶ ὁ πλοῦτος τῶν μετρικῶν σχημάτων καταμαγεύουσι τὸν ἀκροατὴν· κατὰ ταῦτα ἡ ἑλληνικὴ ποίησις ἐγένετο ἀνυπέροβλητος. Εἶδη δὲ ταύτης εἶναι τρία, τὸ *ἔπος*, τὸ *μέλος* καὶ τὸ *δραῦμα*.

α') Ἔπος.

× Τὸ *ἔπος* (λόγος) εἶναι *διηγηματικὴ* ποίησις, ἣτις ἐγένετο δι' ἀπλῆς ἀπαγγελίας· προῆλθε δὲ τὸ ἔπος ἐκ τῶν *μύθων*, οὓς εἶχεν ὁ λαὸς περὶ θεῶν καὶ ἡμιθέων, ἔτι δὲ ἐκ τῶν θυρουμένων ἀνδραγαθημάτων ἐπιφανῶν ἀνδρῶν καὶ ἔχει ὑπόθεσιν κατ' ἐξοχὴν τὸ παρελθόν· διηγείται δὲ ὁ ἐπικός ποιητὴς τὰς πράξεις τῶν ἡρώων, κοσμῶν μὲν τὴν παράδοσιν διὰ τῆς ἑαυτοῦ φαντασίας, ἀλλ' οὐδαμοῦ τὸ ἑαυτοῦ πρόσωπον ἐμφανίζων οὐδὲ τὰ ἴδια αἰσθήματα ἐκδηλῶν· διὸ καὶ *ἀντικειμενικὴ* ποίησις καλεῖται τὸ ἔπος· διηγείται δὲ ὁ ἐπικός ποιητὴς τὴν πράξιν οὐχὶ ὡς ἐγένετο ἀκριβῶς, ἀλλ' ὅπως ἠδύνατο νὰ τελεσθῇ κατὰ τὸ πιθανόν· καὶ κατὰ τοῦτο διαφέρει τοῦ ἱστορικοῦ, ὅτι ὁ μὲν λέγει τὰ γενόμενα ὡς οἶόν τε ἀκριβῶς, ὁ δὲ ποιητὴς, οἷα ἠδύναντο νὰ συμβῶσιν¹. Ἀλλὰ πρὸς τῷ *πιθανῷ* ἡ διήγησις ἔχει καὶ τὸ *θαυμαστόν*· εἶναι δὲ θαυμαστόν τὸ ὑπὲρ τοὺς φυσικοὺς νόμους γινόμενον, οἷον ἡ ἐμφάνισις τῶν θεῶν εἰς τοὺς ἀνθρώπους καὶ ἡ ἀνάμειξις αὐτῶν εἰς τὰ ἀνθρώπινα ἔργα. Ἀλλὰ τὸ θαυμαστόν τοῦτο οὐδὲν ἄλλως ἀντίκειται πρὸς τὸ πιθανόν· διότι ἐν τῇ ἀπλοϊκότητι τῆς παιδικῆς τοῦ ἔθνους ἡλικίας, καθ' ἣν ἐπικρατεῖ τὸ ἔπος, τὸ θαῦμα ἦτο πιστευτὸν καὶ διὰ τοῦτο λίαν ἀρεστόν.

× Ἡ τοῦ ποιήματος δὲ ὑπόθεσις πρέπει νὰ ἔχῃ *ἐνότητα*, τ. ἔ. ν' ἀποτελεῖται ἐκ μερῶν συνηρμοσμένων μετ' ἀλλήλων εἰς ὁργανικόν τι ὅλον· ἀλλ' ἡ ἐνότης αὕτη δὲν ἀποκλείει τὰ *ἐπεισόδια* (δευτερευούσας πράξεις), ἅτινα ἠδύναντο μὲν νὰ λείπωσιν, ἀλλὰ παρεμβαλλόμενα τὴν μὲν ἐνότητα δὲν παραβλάπτουσιν, ἅτε ἐξ αὐτῆς τῆς πράξεως ὥσπερ ἐκ κορμοῦ ἐκφυόμενα, μειοῦντα δὲ τὴν μονοτονίαν ἐπαυξάνουσι διὰ τῆς ποικιλίας τὴν τέρψιν τοῦ ἀναγνώστου.

1. Ἀριστοτέλ. Ποιητ. 1451 Β.

Ἄναγκη δὲ ἡ πράξις προσέτι νὰ εἶναι *τελεία*, δηλ. νὰ ἀπο-
τελῆ καθ' ἑαυτὴν ὅλον τι ἄρτιον καὶ ἐντελές· γίνεται δὲ *τελεία*,
ὅταν ἔχη ἀρχήν, μέσον καὶ τέλος.

Ἐν τῇ ἐντέχνῳ δὲ πλοκῇ τοῦ μύθου παρατηρεῖται *δέσεις* καὶ
λύσεις* καὶ τὴν μὲν δέσιν ἀποτελοῦσι τὰ παρεμβαλλόμενα εἰς τὴν
πράξιν τοῦ ἥρωος κωλύματα, περιπλέκοντα αὐτὸν καὶ εἰς ἀγῶ-
νιαν περιάγοντα αὐτὸν τε καὶ τὸν ἀκροατὴν· *λύσεις* δὲ εἶναι ἡ
παῦσις τῶν κωλυμάτων, μεθ' ἣν ἡ πράξις ἀπροσκόπτως φέρεται
πρὸς τὸ τέλος αὐτῆς, λ. χ. ἐν τῇ Ὀδυσσεΐᾳ ἡ μὲν δέσις παρατεί-
νεται μέχρι τοῦ μέρους, ὅπου γίνεται ἡ τοῦ Ὀδυσσεύος εἰς Ἰθά-
κην ἀπόβασις καὶ ἡ ἀναγνώρισις τοῦ ἥρωος μετὰ τοῦ Τηλεμά-
χου· ἐκεῖθεν δὲ ἄρχεται ἡ λύσις. ✕

* Ὑπόθεσιν δ' εἶχε τὸ ἔπος τὸ μὲν πρῶτον τὰς τῶν ἡρώων
πράξεις, εἶτα δὲ καὶ τοὺς πόλεων πρὸς πόλεις πολέμους, ὡς τοῦ
Ἄργους καὶ τῶν Θηβῶν, ἔτι δὲ καὶ τοὺς τοῦ ἔθνους ὅλου πρὸς
τοὺς βαρβάρους ἀγῶνας.

Τὸ ἔπος τὸ ἐξυμνοῦν τὰς πράξεις τῶν ἡρώων λέγεται *ἡρωϊκόν*,
ἀλλ' εἶναι καὶ ἕτερον, ἐν ᾧ ὁ ποιητὴς δίδων συμβουλὰς ὠφελί-
μους εἰς τὸν πρακτικὸν βίον ἐμφανίζεται ὡς *διδάσκων*· διὸ καὶ
τὸ ἔπος τοῦτο καλεῖται *διδασκικόν*. Μέτρον δὲ καὶ τοῦ ἡρωϊκοῦ
ἔπους καὶ τοῦ διδασκικοῦ καθιερώθη τὸ δακτυλικὸν ἐξάμετρον*,
διάλεκτος δὲ ἡ ἰωνικὴ. †

αὐτὸ δὲ β') Μέλος ἢ λυρική ποίησις.

Ἡ *λυρική* κυρίως σημαίνει τὴν ποίησιν τὴν πρὸς *λύραν* ἢ
πρὸς ἄλλο μουσικὸν ὄργανον ἀδομένην ἥτοι τὴν μελωδικὴν ἀπαγ-
γελίαν. Ἡ δὲ διαμόρφωσις αὐτῆς συνδεομένη πρὸς τὴν ἱστορίαν
τῆς μουσικῆς ἀνεπτύχθη ἐκ τῆς διαμορφώσεως τεχνικωτέρων
ῥυθμῶν καὶ μελωδιῶν. Ἐν ᾧ δηλ. μέχρι τοῦδε ἐπεκράτει ἐν τῇ
ἐλληνικῇ ποιήσει μονοτόνως ἐπαναλαμβανόμενος ὁ αὐτὸς στίχος
ἥτοι τὸ δακτυλικὸν ἐξάμετρον, κατ' ὀλίγον ἡ ποίησις μεταχειρί-
ζεται διαφόρους μορφὰς τοῦ αὐτοῦ ῥυθμοῦ, οἷον τετραποδίας,
τριποδίας, διποδίας, ἢ ἕτερα ῥυθμικὰ εἶδη ἥτοι ἀναπαίστους
(υυ⁺), τροχαίους (υ⁺), ἰάμβους (υ⁺), δι' ὧν οἱ ποιηταὶ ἐκφράζου-
σιν ἤδη ἐντεχνότερον τὴν ταραχώδη διάθεσιν τῆς ψυχῆς, θρή-

1. υυυυυυυυυυυυυυυυυυ

νους δηλ. καὶ θλίψιν, ἀγανάκτησιν, χαρὰν καὶ ἔρωτα, μεθ' ὧν συμμειγνύουσι γνώμας, συμβουλὰς καὶ παρορμήσεις· τὰ αἰσθήματα δὲ ταῦτα ἐκφράζει ἡ λυρική ποίησις, ἣτις ἤκμασεν ἀπὸ τοῦ 7ου μέχρι 5ου π. Χ. αἰῶνος. Εἰς τὴν ἀνάπτυξιν δὲ αὐτῆς συνετέλεσαν καὶ οἱ κατὰ τὴν περίοδον ταύτην τῆς ἑλληνικῆς ἱστορίας ἐμφύλιοι πόλεμοι, οὓς προσεκάλεσεν ἡ φιλαρχία τῶν ἀριστοκρατικῶν, τὸ φιλελεύθερον τοῦ δήμου καὶ ἡ πλεονεξία τῶν τυράννων· πλὴν δὲ τούτων καὶ ἀποικίαι πρὸς πάντα τὰ σημεῖα τοῦ ὀρίζοντος ἐκπέμπονται, διὰ τῆς ναυτιλίας καὶ τῆς ἐμπορίας ὑλικὴ εὐπορία ἀναπτύσσεται ὧν ἕνεκα τὸ ἔθνος μὴ ἀρκοῦμενον πλέον εἰς τὴν ἐπικὴν ποίησιν, ἣτις ἦτο τὸ θέλημα τῆς παιδικῆς ἡλικίας αὐτοῦ, ἀναπτύσσει τὸ νέον εἶδος τῆς ποιήσεως, τὸ *λυρικόν*. Ἐν ᾧ δὲ ἐν τῷ ἔπει οἱ ποιητῆς ἀφηγεῖται τὰ παρελθόντα καὶ μετὰ τὸσαύτης ἀπαθείας, ὥστε νὰ μὴ ἐμφανίζηται τὸ πρόσωπον αὐτοῦ, ἐν τῇ λυρικῇ ποιήσει τοῦναντίον λαμβάνει ὑπ' ὄψιν τὸ παρὸν καὶ ἐκφράζων τὰ αἰσθήματα αὐτοῦ προτρέπει, παρορμᾷ καὶ ἐξάπτει πρόσωπα μεμονωμένα ἢ πλήθη, ἵνα ἀνακουφίσῃ τὴν τεταραγμένην αὐτοῦ ψυχὴν· καὶ διὰ τὴν ταραχώδη ψυχικὴν διάθεσιν τὰ ποιήματα τῆς λυρικῆς, ὡς εἰκός, δὲν λαμβάνουσι τὸ μῆκος, ὅπερ ἔχουσι τὰ ἀφηγηματικὰ ἔπη· πρὸς δὲ ἐπειδὴ ἡ ὑπόθεσις αὐτῆς εἶναι ποικιλωτάτη, διὰ τοῦτο ἢ τε ἀρμονία καὶ τὰ μετρικὰ σχήματα μεθαρμύζονται πρὸς τὰ διάφορα αὐτῆς εἶδη· τέσσαρα δὲ εἶναι τὰ εἶδη τῆς λυρικῆς, ἡ *ἐλεγεία*, ὁ *λαμβος*, τὸ *μέλος* καὶ τὸ μετὰ *χοροῦ* ἢ *χορικόν μέλος*.

1. Ἐλεγεία. Ἐπίγραμμα.

Ἡ *ἐλεγεία* ἐξ ἐπικῶν καὶ λυρικῶν στοιχείων συγκειμένη ἀποτελεῖ τὴν ἐκ τοῦ ἔπους εἰς τὴν λυρικὴν ποίησιν μεταβάσιν· καὶ *ἐλεγεία* μὲν καλεῖται ἡ *ᾠδή*, ἡ ἐκ διστίχων στροφῶν ἀποτελουμένη, τὸ δὲ δίστιχον, ἐξ οὗ σύγκειται ἡ στροφή, λέγεται *ἐλεγεῖον*· καὶ ὁ μὲν πρῶτος στίχος τοῦ ἐλεγείου εἶναι ὁ δακτυλικὸς *ἐξάμετρος*, ὡς ἐν τῷ ἔπει, ὁ δὲ δεύτερος εἶναι καὶ οὗτος *ἐξάμετρος*¹, ἀλλ' ἀποκεκομμένος τὰς βραχείας συλλαβὰς ἦτοι τὰς ἀρσεις τοῦ τρίτου καὶ τοῦ ἔκτου ποδός· διὰ δὲ τῆς ἐν τῷ μέσῳ καὶ τῷ τέλει

1. —υυ—υυ—υυ/—υυ—υυ—υ Ἐλεγεῖον ἐλέγετο καὶ τὸ δίστιχον καὶ —υυ—υυ—/—υυ—υυ—. ὁ β' στίχος αὐτοῦ.

τοῦ στίχου διακοπῆς τῆς φωνῆς ἐκδηλοῦται καὶ τὸ πάθος τῆς ψυχῆς· διὰ τῆς συζεύξεως τῶν δύο τούτων στίχων ἡ τέχνη ἔσχεν εἶδος *στροφῆς*, ὅπερ οἱ κατὰ στίχον ἐξάμετροι τοῦ ἔπους δὲν εἶχον.

Ἡ ἔλεγεία κυρίως σημαίνει θρηνον, λυπηρὸν ἄσμα πρὸς *αὐλὸν* ἄδόμενον· ἐδανείσθησαν δὲ οἱ Ἕλληνες τὸν ὄρον τοῦτον παρὰ τῶν ἐν Μικρᾷ Ἀσίᾳ γειτόνων· συχνάκις ἐμνημονεύοντο θρηνοὶ *Καριοὶ* καὶ *Λυδικοὶ*· πιθανώτερον δὲ προῆλθεν ἐκ τῆς φρυγικῆς λέξεως *ἔλεγος*, σημαίνουσης θρηνώδες ἄσμα. Καὶ τὸ μὲν πρῶτον ἡ ἔλεγεία ἐξεδήλου τὴν λυπηρὰν διάθεσιν τῆς ψυχῆς, ἀλλὰ μετὰ ταῦτα οἱ Ἕλληνες ἐξέφραζον δι' αὐτῆς πᾶσαν σφοδρὰν κίνησιν καὶ πᾶν ζωηρὸν συναίσθημα· διὸ καὶ ἡ ἔλεγεία εἶναι *πολεμική, ἐρωτική, γνωμική, συμποτική*. Τὴν ἀρχὴν αὐτῆς ἔλαβε τὸν Ζ' αἰῶνα ἐν τῇ Ἀσιατικῇ Ἰωνίᾳ, ὅπου ἦνθησε καὶ τὸ ἔπος· διὸ καὶ τὴν Ἰωνικὴν διάλεκτον μεταχειρίζονται οἱ ποιηταὶ τῆς ἔλεγείας, εἰ καὶ τινες τούτων εἶναι Δωριεῖς.

Καὶ τὸ *ἐπίγραμμα* δὲ εἶναι βραχεῖα ἔλεγεία, ὡς συγκείμενον ἐξ ἑνὸς ἢ πλειόνων ἐλεγείων διστίχων· τὸ ἐπίγραμμα χαρασσόμενον ἐπὶ τάφου περιεῖχεν ἐν βραχεῖ τὴν ἱστορίαν τοῦ ἀποθανόντος· ἐπιγράμματα πρὸς τούτοις ἔχαράσσοντο καὶ ἐπὶ ἀναθημάτων ἢ ἄλλων μνημείων ἐχόντων ἀνάγκην ἐρμηνείας, κατ' ἔσοχὴν δὲ ἐπὶ τῶν τύμβων τῶν ὑπὲρ πατρίδος πεσόντων. Μετεχειρίσθησαν δὲ ἐν τοῖς ἐπιγράμμασι τὸ διστίχον ἔλεγεῖον, διότι αἱ ἐπιτάφιοι ἐπιγραφαὶ ὁμοίαζον πρὸς θρήνους, οἱ δὲ θρηνοὶ ἀπὸ παλαιστάτου χρόνου παρέλαβον τὸ ἔλεγειακὸν μέτρον.

2. Ἰαμβος.

Ἰαμβος λέγεται ἡ μικρὰ καὶ σκωπτικὴ ποίησις· διὸ καὶ τὸ λοιδορεῖν καὶ σκώπτειν παλαιὰ *ιαμβίζειν* ἐλέγεται· ἀνεπτύχθη δὲ τὸ εἶδος τοῦτο τῆς ποιήσεως ὀρμεμφύτως διότι ὁ ποιητὴς οὐχὶ πάντοτε τὰ καλὰ καὶ τὰ μεγάλα ἐζήτησε ν' ἀπεικονίσῃ, ἀλλ' ἐκπαλαί ἀπέβλεψε καὶ πρὸς τὰς τοῦ ἀνθρωπίνου βίου κα-

1) Τοῦ δακτυλικοῦ πενθημιμεροῦς δις λαμβανομένου γίνεται τὸ *ἔλεγεῖον* καὶ τὸ μὲν β' μέρος αὐτοῦ μένει αἰεὶ ἐπτασύλλαβον, τὸ δὲ α' ἔχει τοὺς δύο πόδας ἢ δακτύλους ἢ τὸν ἕνα δακτύλον καὶ τὸν ἕτερον σπονδειὸν ἢ καὶ τοὺς δύο σπονδειούς.

κίας ταύτας δὲ ὁ μὲν φαιδρὸς καὶ εὐθυμος ποιητῆς, ὁ φίλος τοῦ καλοῦ καὶ τοῦ ὑψηλοῦ, ἐθεώρησε μόνον *σκιὰν ἐν τῇ εἰκόνι*, ἣτις οὐ μόνον δὲν διαφθείρει τὴν ἀπόλαυσιν αὐτῆς, ἀλλὰ διὰ τῆς ἀντιθέσεως καὶ λαμπρότερα καθιστᾷ τὰ λοιπὰ τῆς εἰκόνας μερῆ· ὁ ποιητῆς οὗτος ἐκδηλοῖ μειδίαμά τι καὶ ἔλαφρὸν σκῶμμα, ὅπερ κατ' οὐδὲν μειοῖ τὸ τῆς ποιητικῆς εἰκόνας κάλλος· ὁ δὲ ποιητῆς ὁ εἰσδύσας βαθύτερον εἰς τὰ κακὰ τῆς ἀνθρωπίνης κοινωνίας ἀντεπεξέρχεται κατ' αὐτῶν μετὰ σφοδροῦ πάθους, πικρίας καὶ χλεύης· τοῦ τοιούτου δὲ μάλιστα ποιητοῦ ὄργανον εἶναι ὁ *ἴαμβος*, τὸ β' εἶδος τῆς λυρικῆς ποιήσεως, ἀπήχημα τῶν ἐρίδων καὶ τοῦ θυροῦβου τῆς ἀγορᾶς. Ὁ τε ἴαμβος καὶ ἡ ἔλεγεία εἶναι δημοῦργημα τῶν Ἴώνων καὶ ἀμφοτέρω ἐμφανίζονται κατὰ τὸ 700—650 π. Χ. >

3. Τὸ μέλος, ἡ μελικὴ ποίησις.

Ἡ ἔλεγεία καὶ ὁ ἴαμβος εἶναι πρόδρομοι τῆς κυρίως καλουμένης *λυρικῆς*, ἣτις εἶναι ἀχώριστος τῆς μουσικῆς καὶ καλεῖται *μέλος*, ὁ δὲ ποιητῆς *μελοποιός*· ἡ μελικὴ ποίησις ἦτο προωρισμένη πρὸς ᾠδὴν, ἵνα δηλ. ᾄδῃται συνοδευομένη ὑπὸ τῆς λύρας ἢ ἄλλου μουσικοῦ ὄργανου, οἷον τῆς κιθάρας, φόρμιγγος, αὐλοῦ· ἡ ᾠδὴ δὲ καὶ ἡ ὀργανικὴ μουσικὴ τότε κυρίως ἀρμόζουσιν, ὅταν σφοδρὸν αἴσθημα ἢ πάθος καταλάβῃ τὴν ψυχὴν· αὕτη τότε δὲν ἀσκεῖται εἰς τὸν μονότονον τῆς ἀπαγγελίας τρόπον· ὅταν αἱ χορδαὶ τῆς καρδίας πάλλωνται ἐντεινόμεναι ἐναλλάξ καὶ χαλαρούμεναι, μετασχηματίζεται ὁ λόγος ἐν τῷ στόματι τοῦ φυσικοῦ καὶ ἀπλοῦ κοῦ ἀνθρώπου διὰ τῆς δεξιότητος καὶ τῆς βαρύτητος τῆς φωνῆς εἰς *ἐντεχνον ᾄσμα*· ἐπειδὴ δὲ ἡ σφοδρότης αὕτη τοῦ πάθους χορῆζει καὶ ἀναπαύσεως, κατ' ἀνάγκην τὸ ᾄσμα διαιρεῖται εἰς διάφορα τμήματα στίχων, ἅτινα *στροφαὶ* καλοῦνται· τούτων δὲ τὰ τέλη ἀνάπασιν καὶ ἀνεσίν τινα παρέχουσιν εἰς τὴν ψυχὴν.

Αἱ στροφαὶ δὲ τοῦ μέλους σύγκεινται οὐχὶ ἐκ δύο στίχων, ὡς ἡ τῆς ἔλεγείας, ἀλλ' ἐκ πλειόνων ὁμοίου ἢ διαφόρου ἑυθυμοῦ, ἑναρμόνιον τι ὅλον ἀποτελούντων· ἡ ἐπίτασις δὲ τοῦ ψυχικοῦ πάθους δὲν ἐκδηλοῦται μόνον διὰ τῶν διαφόρων χρωματισμῶν τῆς φωνῆς, ἀλλὰ καὶ διὰ ἑυθυμικῶν κινήσεων τοῦ σώματος, αἵτινες ἀπετέλεσαν τὴν *ὄρχησιν* ἢ τὸν *χορόν*. Ἐκαλλιεργήθη τὸ μέλος μάλιστα ὑπὸ τῶν Αἰολέων καὶ τῶν Δωριέων· ἀλλὰ τὸ μὲν

τῶν Αἰολέων ἦδετο ὑπὸ μουσικοῦ μόνον ὄργάνου συνοδευόμενον, τὸ δὲ Δωρικὸν ᾄδόμενον μετὰ μουσικοῦ ὄργάνου συνωδεύετο καὶ ὑπὸ χοροῦ ὄρχουμένου· διὸ καὶ *χορικὸν* μέλος λέγεται. Καὶ τὸ μὲν Αἰολικὸν ἔχει στροφάς ἐξ ὁμοιορρυθμῶν τεσσάρων στίχων, ὧν ὁ τελευταῖος βραχύτερος κατακλείει τὴν στροφὴν· αἱ δὲ τοῦ Δωρικοῦ μέλους στροφαὶ εἶναι μακρότεραι καὶ ἐντεχνότεραι. Καὶ ἐν μὲν τῷ Αἰολικῷ μέλει ἡ αὐτὴ κατὰ τὸν ῥυθμὸν στροφὴ ἐπαναλαμβάνεται ἀπ' ἀρχῆς μέχρι τέλους· τὸ δὲ Δωρικὸν ὡς τὰ πολλὰ μετὰ δύο στροφάς ὁμοίας ἔχει καὶ τρίτην ἀνομοίου ῥυθμοῦ, ἣτις καλεῖται *ἐπώδός*. Καὶ ἐπὶ τινα μὲν χρόνον τὸ μέλος καλλιεργεῖται κατὰ τόπους περιοριζόμενον ἐν τοῖς φυλετικοῖς ὄριοις, ἀλλὰ κατόπιν διαρρηγνύνται οἱ τοπικοὶ φραγμοὶ καὶ τὸ μέλος ἀνυψωθὲν εἰς ἐθνικὴν περιωπὴν καὶ ἄδον ἐθνικὰ γεγονότα γίνεται *καθολικὸν καὶ ἐθνικόν*.

4. Εἶδη τοῦ μέλους.

Τὰ εἶδη τοῦ μέλους ἢ τῶν ᾄσμάτων ἀναφέρονται ἢ εἰς τὸ θεῖον ἢ εἰς τοὺς ἀνθρώπους· καὶ τὰ μὲν εἰς τοὺς θεοὺς ἀναφερόμενα μέλη εἶναι α' ὁ *ὕμνος*, τὸ ἀρχαιότατον τῶν εἰς τὸν θεὸν ᾄσμάτων, ἔχον ὑπόθεσιν τὸν μῦθον τοῦ ὑμνουμένου θεοῦ· β' τὸ *προσόδιον* ᾄσμα, ὅπερ καλεῖται οὕτω ὡς ᾄδόμενον κατὰ τὴν εἰς τοὺς βωμοὺς ἢ ναοὺς *πρόσοδον*· γ' τὸ *ἐμβατήριον* (μέλος) πρὸς τιμὴν τοῦ Ἄρεως, ὅπερ ἦδον οἱ Σπαρτιαῖται καὶ οἱ ἄλλοι Δωρικεῖς ἐμβαίνοντες εἰς τὴν μάχην, τὸ μὲν ὑμνοῦντες τὸν θεὸν τοῦ πολέμου, τὸ δὲ καὶ ῥυθμιζόντες τὸ βῆμα κατὰ τὴν μάχην καὶ τηροῦντες τὴν τάξιν ἐν αὐτῇ· συνώνυμον δὲ πρὸς αὐτὸ εἶναι τὸ *ἐνόπλιον* (μέλος)· δ' ὁ *παιᾶν*, ὅστις ἦτο διττός, *ἐκετήριος* δηλ. ᾄδῃ πρὸς ἀποτροπὴν λοιμοῦ ἢ ἄλλου τινὸς κακοῦ, καὶ *εὐχαριστήριος* ἐπὶ τῇ ἀποτροπῇ καὶ καταπαύσει αὐτῶν· καὶ τὸ μὲν πρῶτον ἐγένετο ὁ παιᾶν πρὸς τὸν Ἀπόλλωνα ἢ τὴν Ἄρτεμιν, εἶτα δὲ πρὸς πάντα θεόν· ε' ὁ *διθύραμβος*, ᾄδῃ εἰς τὸν Διόνυσον, ἔχουσα χαρακτῆρα ἐνθουσιαστικόν· ς' τὸ *ὑπόρχημα*, χορικὸν εἰς τὸν Ἀπόλλωνα κυρίως ᾄσμα, διαφέρον τοῦ παιᾶνος, καθότι ζωηροὺς τοὺς ῥυθμοὺς εἶχεν· καὶ ζ' ὁ *ῥυθμος*, ὕμνος εἰς τὴν Δήμητρα.

Τὰ δὲ εἰς τοὺς ἀνθρώπους ἀναφερόμενα ᾄσματα ἦσαν α' τὸ *ἐγκώμιον* (ᾄσμα ἐν κόμφ), ᾄδόμενον ὑπὲρ φίλων ἢ ἡγεμόνων πρὸς δῆλωσιν ἐξόχου τιμῆς, ὅπερ μετὰ ταῦτα ἐγένετο χορικόν· β'

ἐπίκιος (ὕμνος) ἢ *ἐπινίκιον* (μέλος). ἐπὶ νίκη γενομένη ἢ ἐν ἀγῶνι ἀθλητικῷ ἢ ἐν πολέμῳ· γ' *σκόλια* ἢ *παροΐνια ἄσματα* ἄδόμενα παρὰ τοὺς πότους· ἔλαβον δὲ τὸ ὄνομα ὡς ἔχοντα σκολιὸν τὸν ῥυθμόν, ἀκανόνιστον τὴν μελωδίαν ἢ διὰ τὴν (σκολιάν) ἀκανόνιστον τάξιν, καθ' ἣν ὑπὸ τῶν συνδαιτυμόνων ἤδοντο· ἕκαστος δηλ. ἐξ αὐτῶν ἄδων ἐκράτει κλάδον μυρσίνης, ἣν μετέδιδεν εἰς ὄντινα ἤθελεν, ὅπως ἐκεῖνος ἐξακουλουθήσῃ τὸ ἄσμα· δ' τὰ *παρθένεια*, ἄδόμενα ὑπὸ παρθένων χορευουσῶν ἐν αἰς πόλεσιν ἢ γυνὴ ἀπέλαυνεν ἐλευθερίας, ὡς ἐν Σπάρτῃ· ε' *Ῥυμναίος* (ὕμνος), ὅστις ἤδεδο, ὅτε ἦγον τὴν νύμφην ἐκ τῆς πατρικῆς οἰκίας εἰς τὴν τοῦ νυμφίου· ς' τὸ *ἐπιθαλάμιον*, γαμήλιον ἄσμα, ὅπερ ἤδεδο πρὸ τοῦ θαλάμου τῶν νεονύμφων· και ζ' δ *θρηῆνος* και τὸ *ἐπικήδειον* ἄσμα· και τοῦτο μὲν ἤδεδο παρ' αὐτὸ τὸ κῆδος τοῦ ἀποθανόντος, ἔτι δηλ. τοῦ νεκροῦ προκειμένου, ὁ δὲ *θρηῆνος* ἐν παντὶ χρόνῳ.

Πρὸς δὲ μνημονεύονται ἄσματα και τῶν διαφόρων ὠρῶν τοῦ ἔτους και κατὰ τὰς διαφοροὺς ἐργασίας, ὡς ἡ *ἐπιμύλιος* ᾠδὴ κατὰ τὴν ἄλεσιν τοῦ σίτου ἐν τῷ *μύλῳ*, τὰ *ἐπιλήνια* (ἄσματα τρυγητῶν), τὰ *βαυκαλήματα*, ἔτι δὲ και τὰ *ὄσχοφορικά*, κληθέντα οὕτω ἐκ τῶν *ὄσχων* ἦτοι κληματίδων μετὰ βοτρυῶν, ἃς ἔφερον οἱ ἄδοντες.

5. Χριστιανικὴ λυρική.

Κατὰ τὴν βυζαντιανὴν περίοδον ἀναβλαστάνει και τὸ μέλος, ὅπερ ἤδη *ἐκκλησιαστικὴ ποίησις* καλεῖται· αὕτη ἔσχεν ὡς πρότυπον τὴν ἀρχαίαν λυρικήν· διὸ και τὴν ποικιλίαν τῶν ἁσμάτων ἐκείνης ἔχει· ἀλλὰ τὰς ἀρμονίας ἐκείνης ὠνόμασαν ἤδη *ἤχους*, ὧν τὸν μὲν α' ἐκάλεσαν *Δωριον*, ὡς ἔχοντα τὸ σεμνὸν και μεγαλοπρεπὲς τῶν Δωριέων· τὸν δὲ β' διὰ τὸ ἀνειμένον και χαλαρὸν ἐκάλεσαν *Λύδιον*· τὸν γ' *Φρύγιον* ὡς ἔχοντα χαρακτῆρα ὀρμητικὸν και οὕτω καθεξῆς· τῶν δὲ ἐκκλησιαστικῶν ἁσμάτων τὰ μὲν καλοῦνται *εἰρμοί* (1), τὰ δὲ *τροπάρια* (=στροφαί), ἄλλα δὲ *κοντάκια* (περιληπτικὰ τῆς ἑορτῆς) (2)· οἱ δὲ *κανόνες* εἶναι συστή-

1) *Εἶρμος* πρότυπος στροφή, πρὸς ἣν τὰ τροπάρια και οἱ κανόνες ῥυθμίζονται.

2) *Κόνταξ*, *Κοντός* (=κύλινδρος. Ἐπὶ τούτου περιειλίσσεται ἡ μεμβράνα ἐφ' ἣς ἦτο γέγραμμένος ὁ ὕμνος, τὰ τῆς ἑορτῆς ἐν συνόψει περιέχων).

ματα ᾠδῶν· διότι ἕκαστος σύγκειται ἐξ ὀκτώ ἢ ἐννέα ᾠδῶν, ἑκάστη δὲ τούτων ἐκ τριῶν ἢ πλειόνων στροφῶν.

γ') Δραῖμα.

Τὸ **δραῖμα**, τὸ τρίτον καὶ ^{μιμολόγος}τελευταῖον εἶδος τῆς ποιήσεως, εἶναι **μίμησις** πράξεως, ὑπὸ προσώπων δρώντων ἐν τῷ θεάτρῳ τελουμένη, ἣς σκοπὸς εἶναι ἢ μετὰ τέρψεως ἠθικῆ βελτίωσις τοῦ θεατοῦ.

Εἶναι δὲ τὸ δραῖμα ἔντεχνον κρᾶμα καὶ ἁρμονικὴ ἔνωσις τῶν δύο ἄλλων τῆς ποιήσεως εἰδῶν, τοῦ ἔπους καὶ τοῦ μέλους· καὶ ἐκ τούτου μὲν παρέλαβε τὰς ᾠδὰς, τὰς ὑπὸ τοῦ χοροῦ ᾄδομένας, ἐξ ἑκείνου δὲ τὸν μῦθον· ἀλλ' ἐνῶ τὸ ἔπος ἀφηγεῖται τὸν μῦθον ὡς τετελεσμένον ἐν τῷ παρελθόντι, τὸ δραῖμα μεταβάλλει τὸ παρελθὸν εἰς παρὸν καὶ τὴν διήγησιν εἰς **διάλογον** καὶ εἰς **πράξιν** πρὸ τῶν ὀμμάτων τοῦ θεατοῦ ἐξελισσομένην καὶ ὑπὸ τῶν ὑποκριτῶν **δρωμένην**· διὸ καὶ **δραῖμα** ἐκλήθη.

Διηρέθη δὲ τὸ δραῖμα εἰς **τραγωδίαν** καὶ **κωμωδίαν**, ἐξ ὧν ἢ μὲν μιμεῖται πράξεις **τραγικὰς** δηλ. λυπηρὰς καὶ φοβεράς, ἢ δὲ κωμωδία πράξεις **ἀστείας** καὶ γελοίας. Κρᾶμα δὲ τούτων εἶναι τὸ λεγόμενον **σατυρικὸν** δραῖμα, λαβὸν τὸ ὄνομα ἐκ τῶν **σατύρων**, οἵτινες ἀπετέλουν τὸν χορὸν αὐτοῦ.

Μῖμος.

Τῆς κωμωδίας ἀποφυὰς θεωρητέος καὶ ὁ **μῖμος**, ὃν δύναται τις νὰ παραβάλῃ πρὸς τὰ μονόπρακτα τῶν νεωτέρων δραμάτων· ὁ μῖμος ἐξ ἁπλοῦ διαλόγου ἀνεπύχθη εἰς ὀλόκληρον δράματιον ἐν Σικελίᾳ καὶ ἀπεικονίζει τὴν εὐθυμίαν τὴν χαρακτηρίζουσαν τοὺς ἑκεῖ Ἕλληνας, ὡς καὶ τὴν εὐτραπλίαν αὐτῶν καὶ τὴν εὐφυίαν περὶ τὴν ἀπεικόνισιν τοῦ βίου καὶ τῶν ἠθῶν. Διεκωμωδοῦντο μὲν καὶ πολιτικὰ γεγονότα διὰ τοῦ μίμου, ἀλλὰ μάλιστα οἱ τρόποι, τὰ ἦθη καὶ ἔθιμα τῶν κοινωνικῶν τάξεων, μάλιστα δὲ τῆς κατωτέρας.

(προβλ. farce=μῖμος καὶ farceur=μιμολόγος.)

Βουκολικὴ ποίησις.

Ἐπίγονον τοῦ δράματος εἶδος εἶναι ἡ **βουκολικὴ** ποίησις, ἣτις ἔχει ὡς θέμα τοὺς **βουκόλους**, τοὺς ποιμένας καὶ γενικῶς

εἰπεῖν τὸν ἀγροτικὸν βίον· ἀλλ' ἔλαβε τὸ ὄνομα ἐκ τῶν **βουκόλων** δηλ. τοῦ ἐπικρατεστέρου εἴδους· ἡ βουκολικὴ ποιήσις ἀνεπίχθη εἰς ἔντεχνον εἶδος ἐκ τῶν λαϊκῶν ποιμενικῶν ἁσμάτων, ἐνέχει δὲ στοιχεῖα καὶ τῶν τριῶν κυριωτέρων εἰδῶν τῆς ποιήσεως· διότι ἐκ μὲν τοῦ ἔπους παρέλαβε τὸ μέτρον, τὸ δακτυλικὸν δηλ. ἑξάμετρον, ἐκ δὲ τοῦ μέλους τὴν στροφὴν καὶ ἐκ τοῦ δράματος τὸν διάλογον.

Β'. ΛΟΓΟΤΕΧΝΙΑ ΕΝ Τῶ ΠΕΖῶ, ΛΟΓῶ

Πεζὸς λόγος.

Οἱ ἀρχαῖοι τὸν μὲν ποιητὴν παρέβαλλον πρὸς τὸν ἐφ' ἄρματος ὀχοῦμενον, τὸν δὲ ἄνευ μέτρον ἢ **καταλογάδην** γράφοντα πρὸς **πεζοποροῦντα**· ὁ πεζὸς λόγος ὡς ἔντεχνον εἶδος διεμορφώθη πολλῶ ὕστερον τῆς ποιήσεως· ὅτε δηλ. τὸ ἔθνος προέβιεν εἰς τὴν ἀνδρικήν ἡλικίαν, τότε καὶ ὁ λόγος συμεταβαλλόμενος ἤρξατο νὰ ἀπεκδύηται τὰ πρότερον κοσμήματα· κατέβη δηλ. ἀπὸ τῶν μέτρων, ὡσπερ ἀπὸ τῶν ὀχημάτων τῆς φαντασίας εἰς τὸ ἔδαφος τῆς πραγματικότητος, καὶ **πεζὸς** γενόμενος ἐθήρρευε τὸ ἀληθὲς ἀντὶ τοῦ μυθώδους· διακρίνονται δὲ ἐν τῷ πεζῷ λόγῳ, ὡς καὶ ἐν τῇ ποιήσει, τρία εἶδη, ἡ **ἱστορία**, ἡ **φιλοσοφία** καὶ ἡ **ῥητορεία**, ἅτινα ἀντιστοιχοῦσι πρὸς τὰ τρία εἶδη τῆς ποιήσεως ἥτοι ἡ μὲν ἱστορία πρὸς τὸ ἔπος, ἡ δὲ φιλοσοφία πρὸς τὸ μέλος καὶ ἡ ῥητορεία πρὸς τὸ δράμα¹.

α'. Ἱστορία.

Ἡ ἱστορία, τὸ ἀρχαιότερον τῶν εἰδῶν τοῦ πεζοῦ λόγου, ἀντιστοιχεῖ πρὸς τὸ ἔπος· διαφέρει δὲ αὐτοῦ καθ' ὅτι ἐκεῖνο μὲν περιγράφει τὰ πράγματα οἷα ἠδύναντο νὰ γίνωσιν, ἡ δὲ ἱστορία αὐτὰ τὰ γενόμενα ὡς οἶόν τε ἀκριβῶς.

β'. Φιλοσοφία.

Φιλοσοφία κυρίως εἶναι ἡ φιλία ἢ ἀγάπη πρὸς τὴν σοφίαν,

1. Τὰ τοῦ πεζοῦ λόγου προϊόντα μὴ λέξει καλοῦνται **συγγράμματα** ἐν ἀντιθέσει πρὸς τὰ **ποιήματα**, καὶ οἱ δημιουργήσαντες αὐτὰ λέγονται **συγγραφεῖς** ἐν ἀντιθέσει πρὸς τοὺς ποιητάς.

ὁ ἔρως πρὸς τὴν μάθησιν· διότι κατ' ἀρχὰς σοφία καὶ μάθησις συνωνυμοῦσι καὶ σοφὸς λέγεται ὁ πολλὰ μαθὼν· διὸ φιλόσοφος καὶ φιλομαθὴς λαμβάνονται ἀδιαφόρως· ἀλλὰ σὺν τῷ χρόνῳ ἡ φιλοσοφία ἐρευνᾷ τὴν γένεσιν τοῦ κόσμου καὶ ζητεῖ τὴν ἀρχὴν καὶ τὸν σκοπὸν τῶν ὄντων· διότι ὁ ἄνθρωπος εὗρεθεὶς ἐν μέσῳ τῶν θαυμάτων τοῦ κόσμου καὶ τῶν ἐν αὐτῷ τελουμένων μυστηρίων ἐξήτησε νὰ μάθῃ τὸν δημιουργόν, τὰ δημιουργήματα, τοὺς νόμους αὐτῶν, ὡς καὶ τοὺς νόμους τῆς ἑαυτοῦ διανοίας. Καὶ μέχρι μὲν τῶν Μηδικῶν πολέμων ἡ φιλοσοφία ἐρευνῶσα τὴν φύσιν μόνον εἶναι φυσικὴ ἢ *φυσιολογία*· μετὰ δὲ ταῦτα γίνεται ἠθικὴ καὶ διαλεκτικὴ ἢ λογικὴ· καὶ τέλος ἐπιστήμη τοῦ ἀληθοῦς, τοῦ καλοῦ καὶ τοῦ ἀγαθοῦ. Ἡ ἑλληνικὴ φιλοσοφία ἔλαβε μὲν τὰ πρῶτα σπέρματα ἐκ τῆς ἐν τῇ Ἀνατολῇ καλλιεργηθείσης ἐπιστήμης, ἀλλ' ἐν Ἑλλάδι ἀναπτυχθεῖσα θαυμασίως ἐγένετο προῖον τοῦ ἑλληνικοῦ πνεύματος πρωτότυπον καὶ τὸ μεγαλοπρεπέστατον καὶ ἀνυπέρβλητον τῆς ἑλληνικῆς μεγαλοφυΐας μνημεῖον.

γ'. Ῥητορεία.

Ἡ Ῥητορεία, τὸ τρίτον εἶδος τοῦ πεζοῦ λόγου, εἶναι εὐγλωττία τις ἐπαγωγός, ψυχαγωγία διὰ λόγου, ὥστε νὰ πείθῃ τοὺς ἀνθρώπους· διὸ καὶ *πειθοῦς δημιουργός* ὠρίσθη· τὸ δῶρον δὲ τοῦτο τοῦ λόγου καὶ τῆς εὐγλωττίας τινὲς μὲν ἔχουσι φύσει, τινὲς δὲ ἀποκτῶσιν αὐτὸ διὰ σπουδῆς καὶ μελέτης· ἐκείνη μὲν εἶνε *φυσικὴ* Ῥητορεία, ἡ δὲ δευτέρα *ἐντεχνος*· διότι περὶ τὴν Ῥητορείαν ἀνεπτύχθη ἰδίᾳ τέχνη, ἡ *Ῥητορικὴ* καλουμένη· ἀποτείνεται δὲ ὁ ῥήτωρ πρὸς τὰ πλήθη ἢ ἐν ἐορταῖς ἢ ἐν τῇ ἐκκλησίᾳ τοῦ δήμου ἢ ἐν τοῖς δικαστηρίοις καὶ σκοπὸς αὐτοῦ εἶναι νὰ πείθῃ τοὺς ἀνθρώπους, πρὸς οὓς ἀγορεύει.

Διὸ καὶ τῆς Ῥητορικῆς εἶναι *τρία* τὰ εἶδη, α' τὸ συμβουλευτικόν, β' τὸ δικανικόν καὶ γ' τὸ ἐπιδεικτικόν· καὶ τοῦ μὲν α' εἶδους ὁ λόγος εἶναι τὸ μὲν προτροπὴ, τὸ δὲ ἀποτροπὴ· τοῦ δὲ β' κατηγορία ἢ ἀπολογία καὶ τοῦ γ' τὸ μὲν ἔπαινος, τὸ δὲ ψόγος· καὶ ὁ μὲν *συμβουλευτικὸς* λόγος ἀναφέρεται εἰς τὸ μέλλον καὶ σκοπεῖ τὸ συμφέρον ἢ τὸ βλαβερόν· ὁ δὲ δικανικὸς εἰς τὸ παρελθὸν ἀναφερόμενος σκοπεῖ τὸ δίκαιον ἢ τὸ ἀδίκον· καὶ ὁ ἐπιδεικτικὸς κυρίως μὲν ἀναφέρεται εἰς τὸ παρόν, ἀλλὰ πολλάκις ἀναμιμνήσκειται

τοῦ παρελθόντος καὶ προεικάζει τὸ μέλλον· σκοπὸν δ' ἔχει οὗτος τὸ καλὸν καὶ τὸ αἰσχροῦν.

* *
* *

Τὰ ἕξ δὲ ταῦτα εἶδη τῆς ποιήσεως καὶ τοῦ πεζοῦ λόγου ὁ ἑλληνικὸς λαὸς οὐ μόνον αὐτὸς ἐδημιούργησεν, ἀλλὰ καὶ προήγαγε θαυμασίως. Καὶ προηγήθησαν μὲν τῶν Ἑλλήνων ἐν τῷ πολιτισμῷ καὶ ἐν ἡ σπουδῇ τῶν γραμμάτων λαοὶ τινες τῆς Ἀνατολῆς, ἀλλ' οὔτε πάντα τὰ εἶδη τοῦ λόγου παρήγαγον ἑκαῖνοι καὶ ὅσα παρ' αὐτοῖς ἀνεπτύχθησαν πολὺ ἀπέχουσι τοῦ τελείου.¹ Παρὰ δέ τοις Ἑλλησι τὰ εἶδη τοῦ λόγου ἀνεπτύχθησαν αὐτοφυῶς, ἕξ ἐμφύτου ὁρυθῆς τοῦ πνεύματος αὐτῶν καὶ οὐχὶ ἐκ μιμήσεως ἄλλων, ὡς τὰ τῶν Ῥωμαίων· διὸ ταῦτα παρὰ τοῖς Ἑλλησιν ἀνεπτύχθησαν κατὰ τοὺς φυσικοὺς νόμους, ἦτοι πρότερον μὲν τὰ ἀπλούστερα, εἶτα δὲ τὰ συνθετώτερα καὶ ἐντεχνώτερα, πρότερον δηλ. ἀνεπτύχθη ἡ ποίησις, εἶτα δ' ὁ πεζὸς λόγος· καὶ τῆς ποιήσεως πάλιν πρότερον μὲν τὸ ἔπος, ὕστερον δὲ τὸ μέλος καὶ τελευταῖον τὸ δράμα.²

Τὰ διάφορα δὲ ταῦτα εἶδη τοῦ ἑλληνικοῦ λόγου κατὰ τοὺς διαφόρους αἰῶνας δὲν ἔχουσιν ἀκριβῶς τὸν αὐτὸν γλωσσικὸν τύπον, ἀλλ' ἐμφανίζουσι καὶ διαλεκτικὰς τινὰς διαφορὰς· ὅθεν ἀνάγκη νὰ ἴδωμεν καὶ τὰς διαλέκτους τῆς ἑλληνικῆς γλώσσης.

Ἑλληνικὴ γλῶσσα. διάλεκτοι.

Ὡς τὸ ἑλληνικὸν ἔθνος ἦτο διηρημένον κατὰ φυλὰς, οὕτω καὶ ἡ ἑλληνικὴ γλῶσσα εἰς διαλέκτους ἦτοι τὴν Αἰολικὴν, τὴν Δωρικὴν, τὴν Ἰωνικὴν καὶ τὴν Ἀττικὴν.

1. Ὅτι περὶ ἂν Ἑλληνες βαρβάρων παραλάβωσι, κάλλιον τοῦτο εἰς τέλος ἀπεργάζονται. Πλάτ. Ἐπινομ.

2. Ἐάν τις παραβάλῃ τὰς διαφορὰς γνωστὰς γραμματολογίας πρὸς ἀλλήλας, φαίνεται, ὅτι οὐδεμίᾳ δύναται νὰ ἐξισωθῇ πρὸς τὴν Ἑλληνικὴν χαρακτὴρ αὐτῆς ἴδιος εἶναι ὅτι ἀνεπτύχθησαν τὰ διάφορα εἶδη τοῦ λόγου αὐτοφυῶς. Οἱ Ῥωμαῖοι ἐμμήθησαν αὐτήν, οἱ νεώτεροι λαοὶ ἐμμήθησαν τὴν Ἑλλάδα καὶ τὴν Ῥώμην· ἐποποιίᾳ, τραγῳδίᾳ, κωμῳδίᾳ, ποίησις λυρική, ποίησις βουκολική, ῥητορική, ἱστορία, διάλογοι, πάντες οἱ ὄροι οὗτοι οὐς ἐδανείσθησαν οἱ νεώτεροι λαοί, εἶναι ἑλληνικοί, καὶ δηλοῦσιν εἶδη γραμματολογικὰ βλαστήσαντα ἐπὶ τοῦ ἑλληνικοῦ ἐδάφους καὶ ἐκεῖ προαχθέντα εἰς τὴν τελειότητα Laurand, Littérature Grecque § 7 ἔκδοσις 5η 1926.

Τούτων ἡ μὲν *Διολική* εἶχε τὰ ἐξῆς ἰδιώματα· α' τὴν βαρύτητα τοῦ τόνου, ἔλεγε δηλ. χεῖμων, θῦμος, ἄστερες, ἄγαθος· β' ἔχει τὰ εἰς μι ῥήματα ἀντὶ τῶν συνηρημένων π. χ. ὄρημι, φίλημι, κάλῃμι (= ὄρω..). γ' τὰ διπλᾶ ὑγρά ἢ ἔνρινα, π. χ. κρίννω, κτέννω, φθέρω, σπέρρω.

Ἡ δὲ *Δωρικὴ* εἶχεν ὡς ἰδιώματα α' τὸν φθόγγον α ἀντὶ τοῦ η, ἔλεγε λ. χ. ἄμερα, σελάνα, Ἄθἀνα, δᾶμος· ἢ προφορὰ δ' αὐτῆ ἢ πλατεῖ τῷ στόματι γινομένη λέγεται πλατειάζειν, πλατειασμός· β' ἐν τῇ καταλήξει τοῦ ῥήματος ἔχει τοὺς τύπους λέγομες, τίθητι· φατὶ (= τίθησι, φησί), φαντὶ (φασί), διδόμεν (διδόναι), δοθῆμεν (δοθῆναι), δωσῶ, θεραπευσῶ, ἴσοῦμαι (δώσω, θεραπεύσω, ἴσομαι). Ἐπεκράτει δὲ ἡ Δωρὶς πολλαχοῦ τῆς μητροπόλεως, ἔτι ἐν Κρήτῃ, Σικελίᾳ, Μ. Ἑλλάδι καὶ ἐν ἄλλαις δωρικαῖς ἀτοικίαις.

Ἡ Ἰωνικὴ εἶχε α') τὸ η ἀντὶ τοῦ α μακροῦ π. χ. Ἀθήνη, ἡμέρη, προῆγμα· β') τοὺς ἀσυναϊρέτους τύπους π. χ. ποιέω· γ') τὰ φιλά σύμφωνα καὶ πνεύματα, οἷον ἀπίκετο (= ἀφίκετο), κατήμενος, δέχομαι.

Καὶ τέλος ἡ Ἀττικὴ ἢ Ἀτθίς ἐκ τῆς Ἰωνικῆς προελθοῦσα οὔτε τὰ πολλὰ ἢ τῆς Ἰωνικῆς ἔχει οὔτε τὰ πολλὰ α τῆς Δωρικῆς, λέγουσα π. χ. ἡμέρα, Ἀθηνᾶ. Ἀπὸ δὲ τοῦ τέλους τοῦ Πελοποννησιακοῦ πολέμου προτιμᾷ τὰ τι (ἀντὶ τῶν σο) π. χ. θάλαττα, ἦττα, τὴν πρόθεσιν εἰς καὶ σὺν (ἀντὶ ἐς καὶ ξύν), τὴν ὀνομαστικὴν πληθ. βασιλεῖς, ἰπλεῖς (ἀντὶ τῶν πρότερον βασιλῆς, ἰππῆς), τὰ δύο ρ, χερρόνησος (ἀντὶ χερσόνησος), καὶ τὸ α' πρόσωπον τοῦ ὑπερσυντελικοῦ π. χ. ἐγεγράφειν ἀντὶ ἐγεγράφη, τὸ γ' πληθ. πρόσ. τοῦ παθ. παρακειμ', καὶ ὑπερσυν· τεταγμένοι εἰσί, ἦσαν, ἀντὶ τετάχεται, ἔτετάχато.

Ἡ Μακεδονικὴ κατάκτησις ἐπετάχυνε τὴν ἰσοπέδωσιν τῶν ἑλληνικῶν διαλέκτων· ἡ Ἀττικὴ διάλεκτος προσλαβοῦσα νῦν καὶ ἐκ τῶν ἄλλων στοιχεῖά τινα, ἔτι δὲ καὶ ξενικά, λαμβάνει νέον ὄνομα καὶ καλεῖται *κοινή*· αὕτη κατέστη γλῶσσα τῆς βασιλικῆς αὐλῆς, ἀπὸ δὲ τῶν χρόνων τοῦ Ἀλεξάνδρου ἦτο ἐν χρήσει καθ' ἅπαντα τὸν ἑλληνικὸν κόσμον καὶ ἀνὰ τὰς Μακεδονικὰς κτήσεις ἐν τῇ Μικρᾷ Ἀσίᾳ, τῇ Συρίᾳ καὶ Αἰγύπτῳ· ἐν αὐτῇ δ' ἐγράφησαν τὰ βιβλία τῆς παλαιᾶς καὶ καινῆς Διαθήκης καὶ ἡ ἱστορία τοῦ Πολυβίου· ἡ Κοινὴ γενικῶς ἔχει τὰ δύο σ καὶ οὐχὶ τὰ δύο τ καὶ ἀπεικονίζεται ἐν τοῖς ἐπισήμοις παπύροις τῆς Αἰγύπτου ἐπὶ τῶν Πτολεμαίων καὶ ἐν ταῖς ἐπιγραφαῖς τῆς Περσῆς διὰ τὴν ἐπι-

μειξίαν δ' ὅμως τοῦ ἔθνους μετ' ἄλλων πολλῶν λαῶν ἢ γλῶσσα συμφυρομένη μετ' ἄλλων στοιχείων ξενικῶν καὶ ἀμελουμένη ἤρξατο ν' ἁλλοιοῦται. Τούτου ἕνεκεν ἀναφαίνονται ἐπὶ τῆς Ῥωμαϊκῆς αὐτοκρατορίας οἱ καλούμενοι.

Ἄττικισταί, οἵτινες περιῶνται, ἵνα τὸν γραπτὸν λόγον εἰς τὴν Ἄττικὴν καθαρότητα ἐπαναφέρωσιν, ἄριστος δὲ μιμητὴς αὐτῆς ὁ Λουκιανὸς ἀνεδείχθη. Ἄλλοίωσιν δὲ ἡ γλῶσσα μείζονα ἔπαθε κατὰ τὴν Βυζαντινὴν περίοδον, καὶ τὴν μεγίστην ἐπὶ Τουρκοκρατίας. Ἄλλὰ κατὰ τὴν ζοφερὰν ταύτην περίοδον οἱ διδάσκαλοι τοῦ Γένους καὶ οἱ σοφοὶ τῆς Ἐκκλησίας ἱεράρχαι προσεπάθουν νὰ φυλάττωσι τὰ ζώπυρα τῆς ἐθνικῆς συνειδήσεως καὶ νὰ περισφύζωσιν ὅ,τι ἠδύναντο ἐκ τοῦ γλωσσικοῦ θησαυροῦ. Ἀπὸ δὲ τῆς ἀπελευθερώσεως τὸ ἔθνος κατὰ τὰς ὑποδείξεις τοῦ σοφοῦ Κοραῆ τὸ μὲν ἀποκαθαίρει τὴν γλῶσσαν ἐκ τῶν ξενικῶν λέξεων, τὸ δὲ πλουτίζει αὐτὴν ἐκ τοῦ θησαυροῦ τῆς ἀρχαίας. Ἐκτοτε δὲ ἡ διαμορφουμένη **νέα Ἑλληνικὴ** διὰ τῶν σχολείων, τῶν λογίων, τῶν ἐπιστημόνων καὶ τῆς δημοσιογραφίας, ὁσημέραι προσλαμβάνουσα πλοῦτον μέγαν καὶ χάριν πολλήν, ἐπαρκεῖ εἰς τὸ νὰ ἐκφράξῃ πᾶσαν ἐπιστημονικὴν γνῶσιν (1).

Περίοδοι τῆς Ἑλληνικῆς Γραμματολογίας.

Τὴν ἱστορίαν τῶν ἑλληνικῶν γραμμάτων ἀπὸ τῆς ἐμφανίσεως τῶν πρώτων μνημείων τοῦ λόγου μέχρι τῶν καθ' ἡμᾶς χρόνων διαιροῦμεν εἰς ἐπτὰ περιόδους. Ἡ μὲν **πρώτη** τούτων ἐκτείνεται ἀπὸ τῶν ἀρχαιοτάτων χρόνων μέχρι τῶν Περσικῶν πολέμων (490 π. Χ.) καὶ δύναται νὰ ὀνομασθῇ **ποιητικὴ** κατ' αὐτὴν τῆς ποιήσεως μόνον ἔχομεν μνημεῖα καὶ ταύτης μόνον ἐπικά καὶ λυρικά· καλλιεργοῦσι δὲ τὰ γράμματα κατ' αὐτὴν μάλιστα μὲν αἱ ἀποικίαι, ἀλλὰ καὶ ἐν τῇ κυρίως Ἑλλάδι πόλεις τινές.

Ἡ δὲ **δευτέρα περίοδος** διήκει ἀπὸ τῶν Περσικῶν πολέμων μέχρι τέλους τοῦ τετάρτου π. Χ. αἰῶνος (490 π. Χ.—300 π. Χ.) καὶ καλεῖται **Ἄττικὴ**· διότι κατ' αὐτὴν ἐστία τῶν γραμμάτων ἐγένοντο αἱ Ἀθῆναι.

Ἡ **τρίτη** ἐκτεινομένη ἀπὸ τῶν διαδόχων τοῦ Ἀλεξάνδρου μέχρι τῶν χρόνων τοῦ αὐτοκράτορος Ὀκταβιανοῦ Αὐγούστου

1. Ἡ Ἑλληνικὴ γλῶσσα ἐλαλεῖτο ἀπὸ τῶν Ἑρακλείων στηλῶν μέχρι τοῦ Ἰνδοῦ καὶ ἀπὸ τοῦ Αἴμου μέχρι τῶν καταρρακτῶν τοῦ Νείλου ὡς καὶ ἐν ταῖς περὶ τὴν Μαύρην θάλασσαν ἀποικίαις καὶ ταῖς ἐν Ρωσίᾳ.

(300—30 π.Χ.) καλεῖται *Ἀλεξανδρεωτική* ἐκ τῆς Ἀλεξανδρείας, ἣτις μάλιστα γίνεται ἤδη τοῦ ἑλληνικοῦ πολιτισμοῦ κέντρον καὶ τῶν ἑλληνικῶν γραμμάτων ἑστία.

Ἡ *τετάρτη* περίοδος διήκει ἀπὸ τῶν χρόνων τοῦ Αὐγούστου μέχρι τῆς βασιλείας τοῦ Ἰουστινιανοῦ (30 π.Χ.—527 μ.Χ.).

Σημειωτέον δὲ ὅτι ἀπὸ τῶν ἀρχῶν τοῦ Δ' αἰῶνος μ.Χ. ἡ ἐν Ῥώμῃ (ἴ) ἔδρα τῶν ἑλληνικῶν σπουδῶν μετατίθεται ἐκεῖθεν εἰς τὴν νεόδμητον τοῦ Κωνσταντίνου πόλιν, εἰς τὴν Κωνσταντινούπολιν.

Ἡ *πέμπτη* περίοδος ἐκτείνεται ἀπὸ τῆς βασιλείας τοῦ Ἰουστινιανοῦ μέχρι τῆς ἀλώσεως τῆς Κωνσταντινουπόλεως ὑπὸ τῶν Τούρκων (528—1453 μ.Χ.) καὶ ὀνομάζεται Βυζαντιακὴ ἢ Βυζαντινὴ ἀπὸ τοῦ Βυζαντίου (Κωνσταντινουπόλεως), ὅπερ ἤδη γίνεται τῶν ἑλληνικῶν γραμμάτων ἑστία.

Ἡ *ἕκτη* διήκει ἀπὸ τῆς ἀλώσεως τῆς Κωνσταντινουπόλεως ὑπὸ τῶν Τούρκων μέχρι τῆς μεγάλης ἑλληνικῆς Ἐπανάστασεως (1454-1821), καθ' ἣν περίοδον διατελεῖ τὸ ἑλληνικὸν ἔθνος ὑπὸ τὴν βάρβαρον δεσποτείαν τῶν Τούρκων.

Τέλος ἡ *ἑβδόμη* ἐκτείνεται ἀπὸ τῆς ἐκρήξεως τῆς Ἐπανάστασεως μέχρι τῶν καθ' ἡμᾶς χρόνων.

Γ'.

ΜΕΡΟΣ Β'. ΕΙΔΙΚΟΝ

Α'. ΠΕΡΙΟΔΟΣ (—490 π. Χ.)

Α'. ΠΟΙΗΣΙΣ. α'. ΕΠΟΣ ΗΡΩΤΙΚΟΝ

Προομῆρειος ποιήσεις. Ὅμηρος.

Τὰ Ὀμηρικὰ ποιήματα εἶναι οὐ μόνον τὰ ἀρχαιότατα τῶν περιωθέντων μνημείων τοῦ ἑλληνικοῦ λόγου, ἀλλὰ καὶ τὰ τελειότατα. Ὅτι δὲ καὶ πρὸ τοῦ Ὀμήρου ἄλλα ποιήματα ὑπῆρχον,

1. Urbs Graeca ἢ Ῥώμη ὑπὸ Ῥωμαίου ποιητοῦ ἐπεκλήθη, καὶ κατὰ τὸν Ὁράτιον Graecia capta ferum victorem cepit et artem intulit agrestis Latio.

μαρτυροῦσιν αὐτὰ τὰ Ὀμηρικὰ ἔπη διότι ἐν αὐτοῖς μνημονεύονται ὡς γνωστὰ τὸ νεῖκος τοῦ Ἀχιλλέως καὶ τοῦ Ὀδυσσεώς, καὶ τοῦ Δουρείου ἵππου καὶ ἡ τίσις τοῦ Ὀρέστου, ἔτι δὲ ὀνόματα θεῶν, ἡρώων καὶ ἡρωϊδῶν ὡς ἀπὸ πολλοῦ γνωστὰ καὶ πολυθρύλητα ἔξ ἄλλων ποιημάτων· ὡσαύτως μνημονεύονται καὶ αἰοδοί, ὡς ὁ Δημόδοκος καὶ ὁ Φήμιος, ὧν ὁ μὲν παρὰ τοῖς Φαίαξιν ἄδει τὰς ἡρωϊκὰς πράξεις τῶν Ἀχαιῶν, ὁ δ' ἐν Ἰθάκῃ τὸν οἰκτρὸν αὐτῶν νόστον (ἐπιστροφὴν).

Τὸ δὲ ἄδειν ἀσκούμενον ὑπὸ τῶν αἰοδῶν ὡς ἐπιτήδευμα ἐθεωρεῖτο θεῖον δῶρον ὑπὸ τοῦ Ἀπόλλωνος, τοῦ Διὸς καὶ τῶν Μουσῶν διδόμενον· διὸ καὶ οἱ αἰοδοὶ ἐτύγχανον μεγάλης τιμῆς ὑπὸ τῶν συγχρόνων· ὁ αἰοδός, ὡς φαίνεται παρ' Ὀμήρῳ, ἔκρουε καὶ ἔγχορδόν τι ὄργανον, ὅπερ καλεῖται φόρμιγξ ἢ κιθάρα, ἀλλὰ τὸ ὄργανον αὐτοῦ κατὰ τὴν ἀπαγγελίαν τῶν ἐπῶν ἔκρουε μόνον ἐν ἀναβολῇ, ἥτοι ὡς προανάκρουσιν, ὅπως δηλ. ἡ φωνὴ λάβῃ τὴν προσήκουσαν βάσιν (φορμίζων ἀνεβάλλετο καλὸν αἰεῖδεν). Ὅτι δὲ καὶ ἀγῶνες μουσικοὶ καὶ ποιητικοὶ ἐγίνοντο, δηλοῖ τὸ ἔπλο τοῦ Ὀμήρου μνημονευόμενον, ὅτι ὁ Θάμυρις ἠττηθεὶς ἐν ἀγῶνι πρὸς τὰς Μούσας ἀπώλεσε «τὴν ὄρασιν, τὴν θεσπεσίαν αἰοιδὴν καὶ τὴν κιθαριστὴν» (=τὴν τέχνην τοῦ κιθαρίζειν).

Ἀλλὰ πλὴν τῶν μνημονευθέντων ἄσμάτων τῆς ἐπικῆς ποιήσεως ὑπῆρχον κατὰ τὸν ποιητὴν καὶ ἄλλα, ἅτινα εἶναι ὡς σπέρματα τῆς μετὰ ταῦτα ἀναπτυχθείσης λυρικῆς ποιήσεως ἥτοι οἱ ὑμέναιοι δηλ. ἄσματα γαμήλια ὑπὸ ὀρχήσεως καὶ φόρμιγγος συνοδευόμενα, παιᾶνες ἢ ὕμνοι εἰς τὸν Ἀπόλλωνα, ἔτι δὲ καὶ πένθιμα ἄσματα, ὡς ὁ λίνος καὶ οἱ θρηνοὶ εἰς τοὺς τεθνεῶτας· ταῦτα δὲ ἤδον αἰοδοὶ τεχνῖται, οἱ ἔξαρχοι τοῦ θρήνου, αἱ δὲ γυναῖκες ἐπωλοφύροντο (ἐθρήνουν κατόπιν).

Ἡ ἀρχαία δ' ὅμως παράδοσις ἐμνημόνευσε καὶ ἄλλων ποιητῶν καὶ αἰοδῶν, περὶ ὧν ὁ Ὀμηρὸς οὐδεμίαν μνησίαν ποιεῖται· ἦσαν δ' οὗτοι ὁ Εὐμόλπος, ὁ Μουσαῖος καὶ ὁ Ὀρφεὺς, περὶ οὗ ἐλέγετο ὅτι διὰ τῆς ᾠδῆς καὶ τῆς κιθάρας κατεγοήτευσεν τὰ ἄγρια θηρία, ἐκίνει τὰ δένδρα, τοὺς λίθους καὶ ἐπέιχε τὸν ῥοῦν τῶν ποταμῶν. Οἱ πανάρχαιοι οὗτοι αἰοδοὶ καὶ ποιηταὶ λέγονται Θρηῆκες ἕκ τῆς περὶ τὸν Ὀλυμπον Πιερίας ὄντες· ὅθεν καὶ αἱ Μοῦσαι ἐπωνομάζοντο Ὀλυμπιάδες καὶ Πιερίδες.

Περὶ Ὅμηρου.

Ὁ Ὅμηρος, ὁ μέγιστος ἐπικός ποιητής, ἦτο ἐκ τῆς Ἰωνίας τῆς Μ. Ἀσίας. Τὰ ποιήματα τούτου εἶνε τὸ ἀρχαιότερον καὶ τιμαλφέστερον μνημεῖον τοῦ ἑλληνικοῦ λόγου. Οἱ Ἴωνες ἀποικησάντες παρέλαβον ἐκ τῆς μητροπόλεως πλείστους μύθους καὶ πληθὺν ἁσμάτων, ἅτινα ἐκαλλιέργησαν καὶ ἐν τῇ Ἰωνίᾳ. Εὐφρεῖς δ' ὄντες καὶ εὐφάνταστοι ἐτελειοποίησαν τὸ ἔπος, ὅπερ οἱ Αἰολεῖς τὸ πρῶτον ἐκαλλιέργησαν. Ἐκ δὲ τῶν πολλῶν πόλεων, αἵτινες ἀντιποιοῦνται τοῦ Ὅμηρου, ἡ Σμύρνη φαίνεται εὐλογώτατα ὡς ἡ πατρίς τοῦ μεγάλου ποιητοῦ, ἥτις Αἰολέων ἀποικία οὕσα προσετέθη κατόπιν εἰς τὴν Ἰωνικὴν συμπολιτείαν.

Ὅτι δὲ γνώστης τῶν μερῶν ἐκείνων ὁ ποιητής ἦτο, δηλοῦσιν αἱ παρομοιώσεις, αἷς λαμβάνει ἐκ τῆς κλαγγῆς τῶν κύκνων καὶ τῶν χηνῶν τῶν ἐν Ἀσίᾳ λειμῶνι περὶ τὰ ῥεῖθρα τοῦ Καῦστρίου (B 466), ἐκ τῆς ὁσμῆς τῶν ἐκ Θράκης πνεόντων ἀνέμων Βορέου καὶ Ζεφύρου (I, 14) ἐκ τοῦ ταύρου τοῦ θυομένου ἐν τῷ Πανιώνῳ (Y 404) καὶ τὰς ἀκτὰς δὲ τοῦ Ἀδριαμυτινοῦ κόλπου φαίνεται καλῶς γνωρίζων, ὡς καὶ τοὺς ἐξέχοντας παρὰ τὸν πλατὺν αἰγιαλὸν τοῦ Ἑλλησπόντου τύμβους (H 86 καὶ Ὀδ. Ω 75-85) πρὸς δὲ αἱ περιγραφαὶ τοῦ ὄρους Ἰδης, τῆς πεδιάδος τοῦ Σκαμάνδρου (E 773. Ω 336), τῆς ἀκροτάτης κορυφῆς τῆς Σαμοθράκης (E 10), γίνονται μετὰ μεγίστης ἐναργείας, ὅπερ δηλοῖ, ὅτι ὁ ποιητής εἶδεν ἰδίως ὄμμασι τοὺς τόπους, οἵτινες ἐγένοντο τὸ θέατρον τῶν ἀγῶνων τῶν ἡρώων αὐτοῦ. Ὅτι δὲ ὁ Ὅμηρος ἐγένετο πολὺ μεταγενέστερος τῶν Τρωϊκῶν, μαρτυρεῖ αὐτὸς ἐν τοῖς ποιήμασιν αὐτοῦ· διότι ἐν αὐτοῖς μνημονεύονται οἱ τοῦ χρόνου ἐκείνου ἥρωες ὡς πολὺ ὑπέρτεροι κατὰ τε τὴν ἀνδρείαν καὶ τὴν ῥώμην τῶν συγχρόνων τοῦ ποιητοῦ (A 271, E 304, M 449). Ἐπειδὴ δὲ ὁ Ἡρόδοτος (B' 53) ἱστορεῖ, ὅτι ὁ Ὅμηρος ἐγένετο 400 ἔτη πρὸ αὐτοῦ, δῆλον ὅτι ὁ ποιητής ἐζησε τὸν ἕνατον αἰῶνα π. Χ. Ἔργα δὲ τοῦ ποιητοῦ εἶναι ἡ Ἰλιάς καὶ ἡ Ὀδύσσεια· τούτων ἡ μὲν ἔχει ὡς ὑπόθεσιν τὴν μῆνιν τοῦ Ἀχιλλέως κατὰ τοῦ Ἀγαμέμνονος καὶ τὰ δεινὰ ἐπακόλουθα αὐτῆς, ἀλλ' ἐπειδὴ ὁ ποιητής παρενδύει ἐν αὐτῇ καὶ πολλὰ γεγονότα τοῦ πολέμου τοῦ περὶ τὸ Ἴλιον, ἐκ τούτου ὠνομάσθη οὐχὶ Ἀχιλλεία, ἀλλ' Ἰλιάς· ἡ δὲ Ὀδύσσεια ἔχει ὡς ὑπόθεσιν τὸν νόστον (ἐπιστροφὴν) τοῦ ἐπωνύμου ἥρωος ἐκ τῆς Τροίας εἰς τὴν Ἰθάκην· καὶ ἡ ὅλη πρῶξις τῆς μὲν Ἰλιάδος τελεῖται ἐν 51 ἡμέραις (καὶ ἐν στίχ. 15700), τῆς δὲ Ὀδυσσεΐας ἐν 41 (καὶ ἐν στίχ. 12100).

Ἀνάλυσις τῆς Ἰλιάδος.

Ὁ ποιητὴς ἐν βραχεῖ προοίμῳ ἐπικαλεῖται τὴν Μοῦσαν, ἵνα ψάλλῃ τὴν ὀλεθροῖαν μῆνιν τοῦ Ἀχιλλέως, ἣτις μοῖρας συμφορᾶς τοῖς Ἀχαιοῖς ἐπήνεγκεν ἔμπνευσθεῖς δὲ ὑπὸ τῆς θεᾶς διηγείται τὰ κατὰ τὴν μῆνιν ἔχοντα ὡς ἐξῆς ἔν τῇ ἀρχῇ τοῦ δεκάτου ἔτους τοῦ Τρωϊκοῦ πολέμου βοροτολολογὸς λῶμιδος ἐνεσκήρην εἰς τὸ στρατόπεδον τῶν Ἀχαιῶν ὁ δὲ Ἀχιλλεὺς κηδόμενος τῶν ὁμοφύλων συγκαλεῖ τὸν στρατὸν εἰς συνέλευσιν, ἐν ἧ ὁ Κάλκας προτραπεί ὑπὸ τοῦ ἥρωος, ἵνα εἴπῃ τὴν αἰτίαν τῆς ὀργῆς τοῦ Ἀπόλλωνος, δηλοῖ, ὅτι ὁ θεὸς ὠργίσθη, διότι ἔβρισεν ὁ Ἀγαμέμνων τὸν ἱερέα τοῦ θεοῦ Χρῦσῃν ἐλθόντα, ἵνα ἀπολυτρώσῃ τὴν ἑαυτοῦ θυγατέρα, ἣν οἰχημάλιον γενομένην εἶχεν ὡς γέρας ὁ Ἀγαμέμνων. Ὁ βασιλεὺς καίπερ σφόδρα ὀργισθεὶς κατὰ τοῦ Κάλχαντος, ὅμως κατὰ τὴν συμβουλήν αὐτοῦ ἀποστέλλει μὲν τὴν Χρυσήϊδα πρὸς τὸν πατέρα αὐτῆς καὶ θυσίαν πρὸς ἐξιλέωσιν τοῦ θεοῦ, ἀλλ' ἐν τῷ θυμῷ αὐτοῦ ἀφαιρεῖ τὴν Βρισηίδα, τὸ γέρας τοῦ Ἀχιλλέως, ὅστις ἐτόλμησε νὰ φιλοικῆσῃ πρὸς τὸν βασιλέα καὶ ὑβριστικῶς προσηνέχθῃ πρὸς αὐτόν. Ὁ ἥρωις τότε μνήσας ἀπέχεται τοῦ πολέμου, ἡ δὲ μήτηρ αὐτοῦ Θέτις ἀναβάσα εἰς τὸν Ὀλυμπον καὶ ἐκλιπαρήσασα τὸν Δία, ἀπέσπασε παρ' αὐτοῦ τὴν ὑπόσχεσιν, ὅτι ὁ Ἀχιλλεὺς ταχέως καὶ προσηκόντως θὰ ἱκανοποιηθῇ διὰ τὴν ἔβριν τοῦ βασιλέως (Α) ὁ Ἀγαμέμνων ἐξαπατηθεὶς ὑπὸ ὄνειρου, ὅτι θέλει κυριεύσει τὸ Ἴλιον, παρατάσσει τὸ στράτευμα εἰς μάχην, ἀντιπαρατάσονται δὲ καὶ οἱ Τρῶες καὶ ἀπαριθμοῦνται αἱ δυνάμεις ἑκατέρων (Β) ἔφεξις ἐν μονομαχίᾳ ὁ Πάρις ἠττάται μὲν ὑπὸ τοῦ Μενελάου, ἀλλὰ σφίεται ὑπὸ τῆς Ἀφροδίτης (Γ). Μετὰ τὴν ὄσφωδιαν ταύτην συνάπτεται ἡ πρώτη πεισματώδης μάχη (ΔκαίΕ) καὶ τῶν Τρῶων κινδυνεύοντων ὁ Ἐκτωρ τῇ προτροπῇ τοῦ μάντεως Ἐλένου σπεύδει πρὸς τὴν πόλιν, ἵνα διὰ τῆς ἰκεσίας τῶν γυναικῶν ἐξιλέωσῃ τὴν Ἀθηνᾶν ἐκεῖ δὲ γίνεται καὶ ὁ περιπαθὴς αὐτοῦ διάλογος πρὸς τὴν Ἀνδρομάχην (Ζ). Μετὰ δὲ τὴν ἄκριτον μονομαχίαν τοῦ Ἐκτορος καὶ τοῦ Αἴαντος (Η), ἀκολουθεῖ δευτέρα πεισματώδης μάχη, καθ' ἣν οἱ Ἀχαιοὶ μετὰ τινος ἀφιστολιανεύσεως ἠττηθέντες, διὰ πρεσβείας ἰκετεύουσι τὸν Ἀχιλλεῖα, ἵνα σώσῃ αὐτοὺς ἐξ ἀφεύκτου ὀλέθρου, τοῦ Ἀγαμέμνονος ὑπισχνουμένου εἰς γάμον καὶ τὴν ἑαυτοῦ θυγατέρα καὶ ἀπειρα δῶρα πρὸς ἱκανοποίησιν. Ἀλλὰ μάτην διότι τὰ δῶρα οὐδαμῶς θεραπεύουσι τὴν εὐδίσθητον φιλοτιμίαν τοῦ ἥρωος, ὅστις θέλει τὴν τελείαν ταπεινίαν τοῦ ὑβρισαντος αὐτὸν ἀρχιστρατήγου (Ι). Ὅθεν ὁ πόλεμος ἐξακολουθεῖ καὶ μάτην ἀριστεύουσι πολλοὶ ἐκ τῶν ἡρώων τῶν Ἀχαιῶν διότι ἐπὶ τέλους οἱ ἀριστεῖς τούτων καταβάλλονται, ὁ στρατὸς κατατροποῦται καὶ ὁ Ἐκτωρ ἐν τῇ μέθῃ τῆς νίκης ὀρμᾷ νὰ πυρπολήσῃ τοὺς ναῦς τῶν Ἀχαιῶν (Κ, Λ, Μ, Ν, Ξ, Ο) τότε πλέον συγκινηθεὶς ὁ Ἀχιλλεὺς ἐκ τῶν μετὰ δακρύων ἐκλιπαρήσεων τοῦ Πατρόκλου πέμπει αὐτὸν μετὰ τῆς ἑαυτοῦ πανοπλίας καὶ μετὰ τῶν Μυρμιδόνων, ἵνα τοὺς Τρῶας ἀπωθήσῃ. Ἀλλ' ὁ Πάτροκλος τρέψας εἰς φουγὴν τοὺς πολεμίους, οἵτινες ἐφοβήθησαν ὑπολαβόντες αὐτὸν ἐκ τῆς πανοπλίας ὡς τὸν Ἀχιλλεῖα, ἐμέθυσεν ἐκ τῆς νίκης, καὶ νομίσας, ὅτι ἡδύνατο αὐτὸς μόνος ἐν ἐκείνῃ τῇ ἡμέρῃ νὰ κυριεύσῃ τὴν Τροίαν καταδιώκει τοὺς ἐχθροὺς πρὸς τὰ τεῖχη. Ἀλλ' ἐν τῷ μεταξὺ ἀναγνωρίσας αὐτὸν ὁ Ἐκτωρ

ὑποδέχεται αὐτὸν φιλοφρόνως ἢ νόμφη Καλυψώ, ἥτις ἐρασθεῖσα αὐτοῦ καὶ διὰ λόγων γλυκέων καὶ ἐπαγωγῶν θέλγουσα, ἐπιθυμεῖ νὰ κατέχη παρ' ἑαυτῆ, ὑπισχνουμένη μάλιστα νὰ καταστήσῃ αὐτὸν ἀγήρων καὶ ἀθάνατον. Ἄλλ' ὁ ἦρωσ ποθῶν διακαῶς νὰ ἐπανεέλθῃ εἰς τὴν Ἰθάκην καὶ ἐπανίδῃ τὴν «περίφρονα» Πηνελόπην καὶ τὸν «θεοσεκελον» Τηλέμαχον, ἐτήκετο κλαίων καὶ προετίμα μᾶλλον τὸν θάνατον ἢ τοιαύτην ἀθανασίαν.

Ἐν ᾧ δὲ οὗτος ἐκεῖ τοιαῦτα ἔπασχεν, ἐν Ἰθάκῃ εἰς τὸν οἶκον αὐτοῦ νέαι συμφοραὶ ἐκ τῶν μνηστήρων ἐπέσκηπτον· θρασεῖς καὶ ὑπερφίαλοι νέοι νομίσαντες ὅτι ὁ ἦρωσ ἀπωλέσθη, τὴν μὲν Πηνελόπην ἀναιδῶς ἐζήτουν εἰς γάμον, τὴν δὲ οὐσίαν αὐτοῦ ὑβριστικῶς κατέτρωγον, ἦν ὁ συνετὸς Τηλέμαχος μόνος ὢν καὶ νέος δὲν ἠδύνατο νὰ ὑπερασπίσῃ (Α, Β, Γ, Δ). Τῇ συμβουλῇ δὲ τῆς Ἀθηναῖς ἀποδημεῖ εἰς Πελοπόννησον, ἵνα ἐρωτήσῃ περὶ τοῦ πατρὸς τὸν Νέστορα καὶ τὸν ἄρτι παλινοστήσαντα Μενέλαον· καὶ ἡ θεὰ πανταχοῦ παρακολουθοῦσα τὸν νεανίαν προστατεύει αὐτὸν, τὴν μορφήν τοῦ Μέντορος λαμβάνουσα, ὅστις ἦτο φίλιτος τοῦ Ὀδυσσεύς.

Οἱ δὲ θεοὶ ἐν τῷ μεταξὺ συγκινηθέντες ἐκ τῶν δακρύων τοῦ πολυπαθοῦς ἦρωος κελεύουσι διὰ τοῦ Ἑρμοῦ τὴν Καλυψώ, ἵνα μῆκει διὰ τῆς βίας κρατῇ αὐτόν· ἤδη ὁ Ὀδυσσεὺς ἐλευθερωθεὶς συμπήξας σχεδίαν ἀποπλέει οἴκαδε. Ἄλλ' ἡ ὄργῃ τοῦ Ποσειδῶνος, ὅστις ἐκράτει αὐτὸν πόρρω τῆς Ἰθάκης δέκα ἔτη, ἤδη ἐκρήγνυται ἀγρωιωτέρα. Ἐν ᾧ δηλαδὴ ὁ καρτερικὸς ἦρωσ προσήγγιζεν εἰς τὴν νῆσον τὸν Φαιάκων καὶ χαίρων διεκρίνε τὰ ὄρη αὐτῆς, θύελλα ἐπισκῆψασα συντριβεῖ τὴν σχεδίαν καὶ ὁ Ὀδυσσεὺς μόλις κολυμβῶν σφίζεται εἰς τὴν νῆσον (Ε). Ἐκεῖ περιθάλλει αὐτὸν ἡ χαρίεσσα βασιλόπαις Νανσικᾶ, ἧς τῇ συμβουλῇ γίνεται ἰκέτης τῆς βασιλίσσης Ἀρήτης (Ζ). Ταύτης δὲ τὸν οἶκτον κινήσας ὁ ναυαγὸς φιλοξενεῖται ἐν τοῖς ἀνακτόροις τοῦ Ἀλκίνου (Η) καὶ τούτῳ χαριζόμενος διηγεῖται μετὰ τὸ δεῖπνον τοὺς κινδύνους αὐτοῦ καὶ τὰς πλάνας· καὶ α' τὰ ὅσα ὑπέστη ἐκ τῶν Κικόνων, ὑφ' ὧν ἀπωλέσθησαν τῶν ἐταίρων τινές, β' τὰ ὅσα ἐκ τῶν Λωτοράγων· διότι ὅσοι τῶν ἐταίρων «τὸν μελιθεᾶ λωτὸν» ἔφαγον, ἐπιλήσιμονες ἐγένοντο τοῦ νόστου. Μετὰ τοῦτο διηγεῖται ὅτι παραπλεύσας εἰς τὴν νῆσον τῶν ἀθεμίστων Κυκλώπων εἰσῆλθεν εἰς τὸ ἄντρον τοῦ ἀγρίου Πολυφήμου, ὅστις κατεσπάραξε τοὺς συνεισελθόντας ἐταίρους· ἀλλ' ὁ ἦρωσ τεχνήντως τυφλώσας αὐτὸν κοιμώμενον ἐσώθη μετὰ τῶν ὑπολοίπων ἐταίρων (Θ καὶ Ι). Μετὰ τοῦτο προσπλέει εἰς τὴν νῆσον τοῦ Αἰόλου, ὅστις ἔδωκεν αὐτῷ ἄσκον ἐντὸς τοῦ ὁποίου ἐνέκλεισε πάντας τοὺς ἀνέμους· ἀλλ' οἱ ἀνόητοι ἐταῖροί παρα τὴν ἐντολὴν τοῦ ἦρωος ἠνοίξαν τὸν ἄσκον καὶ τότε θύελλα ἐκραγεῖσα ῥίπτει αὐτὸν εἰς τοὺς ἀγρίους Λαιστρυγόνας, οὔτινες τὸ μέγιστον κακὸν παρέσχον αὐτῷ· τὰς ἄλλας ναῖς τοῦ ἦρωος συνέτριψαν καὶ τοὺς ἐταίρους ἀπόλεσαν· μόνος δὲ αὐτὸς μετὰ τῆς νεῆς αὐτοῦ καὶ ὀλίγων ἐταίρων ἐσώθη. Εἶτα δὲ νέοι κίνδυνοὶ ἀνέμενον αὐτὸν ἐκ τῶν φαρμάκων τῆς Κίρκης, δι' ὧν ἡ γόησσα εἰς σὺς τοὺς ἀνθρώπους μετεμόρφωνεν. Ἄλλ' ὁ Ὀδυσσεὺς τὰ φάρμακα αὐτῆς ἐματῶσεν ὑπὸ τοῦ Ἑρμοῦ διδαχθεὶς· ἤδη ἡ φαρμακία αὐτῆς καὶ ἐρωτικῶς πρὸς αὐτὸν διετέθη (Κ)· διὸ καὶ κατὰ τὴν συμβουλήν αὐτῆς ὁ ἦρωσ κατέβη εἰς τὸν

«Ἄδην», ἵνα παρὰ τοῦ Τειρεσίου μάθῃ τὴν μετὰ ταῦτα τύχην αὐτοῦ. Ἐφεξῆς διηγείται, πῶς κατόρθωσεν αὐτὸς μόνος νὰ ἀκούσῃ τὸ λιγυρὸν ἄσμα τῶν Σειρήνων ἀκινδύνως, ἐν ᾧ πάντες οἱ ἄλλοι καταγοητευόμενοι ἀπώλλυτο ἐπ' αὐτοῦ καὶ πῶς διέφυγε τὴν Σκύλλαν καὶ τὴν Χάρυβδι. Τέλος λέγει ὅτι ἀπολεσθέντων καὶ τῶν λοιπῶν ἑταίρων, οὔτινες ἀσεβῶς τὰς καλὰς τοῦ Ἡλίου βοῦς ἔφαγον, μόνος αὐτὸς ἐκ τῆς τριχυμίας ἐξεβράσθη ναυαγὸς εἰς τὴν νῆσον τῆς Καλυψοῦς (Λ, Μ). Ἐκείθεν μετὰ ἑπταετῆ διαμονὴν πλεύσας μετὰ νέαν ναυαγίαν ἐσώθη κολυμβῶν εἰς τὴν νῦν φιλοξενουσαν αὐτὸν νῆσον τῶν Φαιάκων. Ὁ Ἄλκίνοὺς συγκινηθεὶς ἤδη προθύμως πέμπει τὸν πολυπαθὴ ἦρῶα διὰ νεῶς εἰς τὴν Ἰθάκην, ὅπου ἀποβάς ὁ Ὀδυσσεὺς εἰσέρχεται ἄγνωστος εἰς τὴν καλύβην τοῦ πιστοῦ συβώτου Εὐμαίου (Ν, Ξ, Ο).

Ἐκεῖ ἐντὸς ὀλίγου ἐπιστρέφει ὁ Τηλέμαχος ἐκ τῆς εἰς τὴν Πελοπόννησον ἀποδημίας, τῇ βοηθείᾳ τῆς Ἀθηνᾶς σωθεὶς ἐκ τῆς ἐνέδρας τῶν μνηστήρων. Ἐνταῦθα πατήρ καὶ υἱὸς ἀναγνωρίζονται καὶ σχεδιάζουσι τὸν ὄλεθρον τῶν μνηστήρων (Π) ὁ Ὀδυσσεὺς κατόπιν ὡς ἐπαίτης εἰσέρχεται εἰς τὴν πόλιν· ὅτε δὲ προσήγγισεν εἰς τὰ ἀνάκτορα ὅλως ἠλλοιωμένος, οὐδεὶς ἀνεγνώρισεν αὐτόν· μόνος ὁ πιστὸς κῶνον Ἄργος ἀνεγνώρισεν αὐτόν μετὰ εἰκασαετῆ ἀπουσίαν καὶ τὴν χαρὰν αὐτοῦ ἐκδηλώσας, σαίνων ἐξέπνευσεν, ὅπερ μέχρι δακρύων συνεκίνησε τὸν δεσπότην (Ρ). Μετ' ὀλίγοθ ἔλαβε γνῶσιν ὁ ἦρως τῆς ἀτασθαλίας καὶ τῆς ὕβρεως τῶν μνηστήρων· τούτους ἡ Πηνελόπη ἐξαπατῶσα ἐπὶ τέσσαρα ἔτη διὰ τοῦ περιώνυμου ἱστοῦ, οὗ τὴν νύκτα ἀεὶ λεν ὅσον μέρος τὴν ἡμέραν ὑφαινεν, ἤδη προέθηκεν αὐτοῖς ἀγῶνα τόξου δηλώσασα ὅτι θέλει λάβει συζυγὸν ἐκεῖνον, ὅστις ἔμελλε νὰ ἐντεῖνῃ τὸ τόξον τοῦ ἀποθανόντος ἀνδρός. Ἐν τῷ ἀγῶνι τούτῳ μάλιστα οἱ μνηστῆρες πειρῶνται νὰ τανύσωσι τὸ τόξον. Ὁ δὲ Ὀδυσσεὺς μετασχὼν τοῦ ἀγῶνος τανύει τὸ τόξον καὶ ἀποκαλύψας ἑαυτὸν ἐξολοθρεύει τοὺς μνηστῆρας τῇ βοηθείᾳ τοῦ Τηλεμάχου καὶ δύο πιστῶν δούλων (Σ, Τ, Υ, Φ, Χ). Μεθ' ὃ τὸ ποίημα ἐπιστέφεται διὰ συγκινητικωτάτης σκηνῆς, ἐν ἣ γίνεται ὁ μετὰ τῆς Πηνελόπης ἀναγνωρισμὸς τοῦ ἦρωος (Ψ) ἡ σκηνὴ δὲ αὕτη ἀνακουφίζει καὶ τὴν ἀδημονοῦσαν ἐκ τῶν περιπετειῶν τοῦ ἦρωος ψυχὴν τοῦ ἀναγνώστου. Τέλος ὁ ἦρως ἀναγνωρίζεται καὶ μετὰ τοῦ ἐν τῷ ἀγῶνι διαμένοντος πατρὸς Λαέρτου, διὰ σπονδῶν διαλλάσσεται πρὸς τοὺς ἐξεγερθέντας διὰ τὴν μνηστηροφονίαν Ἰθακησίουσ καὶ ἐν εἰρήνῃ βασιλεύει (Ω).

Ἐν τῇ Ὀδυσσειᾷ ὁ μυθικὸς μίτος πλέκεται ἐντεχνότερον καὶ ἡ ἐνότης τοῦ ποιήματος καθίσταται σφιγκτοτέρα ὁ ἀναγνώστης μετ' ἀγωνίας καὶ ἀδιαπίπτου ἐνδιαφέροντος παρακολουθεῖ τὰς περιπετείας τοῦ ἦρωος ἀπὸ τῆς πρώτης μέχρι τῆς τελευταίας ῥαφιδίας ὁ Ὀδυσσεὺς παρὼν ἢ ἀπὼν ἀεῖποτε ἔρχεται πρὸ τῶν ὀμμάτων τοῦ ἀναγνώστου καὶ ἐκεῖ δέ, ἐνθα ὁ μίτος τῆς διηγήσεως ἀπώτατα ἔλκεται, τοῦ πλανωμένου ἦρωος ἡ μνήμη οὐδέποτε ἐξαλείφεται. Πάντα, ὅσα λέγουσι καὶ πράττουσι τὰ ἄλλα πρόσωπα, εἰς τὸν Ὀδυσσεᾶ εἴνουςιν· οὕτω δὲ τὸ πρόσωπον τοῦ ἦρωος γίνεται τὸ κέντρον τοῦ ὅλου ποιήματος.

Χαρακτήρ καὶ ἀξία τῶν Ὀμηρικῶν ἐπῶν.

Ὁ ποιητὴς *θεσπεσίαν* τὴν τέχνην ἔχει κατὰ τὸν Ἀριστοτέλην· διότι ἐν τῇ Ἰλιάδι ὡς ὑπόθεσιν ἔλαβεν οὐχὶ τὸν πόλεμον ὅλον, ὅστις μέγας ὢν οὐχὶ εὐσύνοπτος ἔμελλε νὰ εἶναι· *μίαν δὲ πράξιν* τούτου ἀποχωρίσας δι' ἐπεισοδίων συμπληροῖ τὸ ὅλον· αὕτη δὲ ἐντονωτάτη οὕσα δύναται νὰ κρατῇ μέχρι τέλους μετέωρον τὸν ἀκροατὴν.

Τῆς *πράξεως* δὲ ταύτης διακρίνομεν *ἀρχήν, μέσον καὶ τέλος*· εὐθύς ἐν ἀρχῇ ἔχομεν τὴν ἐκρηξίν τῆς μῆνιδος τοῦ Ἀχιλλέως κατὰ τοῦ Ἀγαμέμνονος, ἧτις τελευτᾷ διὰ τοῦ θανάτου τοῦ Ἔκτορος, ὃν ὁ ἦρωσ τιμωρεῖ διὰ τὸν φόνον τοῦ Πατρόκλου· τὰ δ' ἐν μέσῳ περιέχουσι τὰ *μυρία ἄλγυα* τὰ ἐπακόλουθα τῆς μῆνιδος.

Ἐτερον χαρακτηριστικὸν τῆς τέχνης τοῦ ποιητοῦ εἶναι καὶ τὸ *ἤρεμον τῆς διηγήσεως*, καθ' ἣν αὐτὸς μὲν ἐλάχιστα λέγει καὶ ὅλος ἀφανὴς μένει, αὐτὰ δὲ τὰ πρόσωπα εἰσάγει λέγοντα καὶ οὐδὲν τούτων ἀνηθοποίητον, ἀλλὰ καὶ μετὰ τοῦ ἀρομόζοντος ἤθους εἰς ἕκαστον (1).

Διάλεκτον μὲν ὁ ποιητὴς μεταχειρίζεται τὴν Ἰωνικὴν συγκεκριμένην μετὰ τινῶν αἰολισμῶν, μέτρον δὲ τὸ δακτυλικὸν ἐξάμετρον. Ἐκλήθη δὲ τοῦτο ἠρωϊκόν, διότι δι' αὐτοῦ ὑμνοῦντο τῶν ἠρώων τὰ ἀνδραγαθήματα.

Καθὼς δὲ ὁ βίος τῶν ἠρώων εἶναι ἀπλοῖκός καὶ ἀνεπιτήδευτος, ἐμφαίνων τὴν παιδικὴν τοῦ ἔθνους ἡλικίαν, οὕτω καὶ ἡ γλῶσσα τοῦ ποιητοῦ εἶναι ἀπλῆ, ἀφελὴς καὶ οἶονεὶ παιδικὴ ῥέουσα διὰ παρατακτικῶν προτάσεων. Ἄλλ' ὅμως ὁ ἀφελὴς οὗτος ποιητὴς ἔχει λεκτικὸν πλοῦτον τόσον, ὅσον οὐδὲν ἄλλο ποίημα ἢ σύγγραμμα πεζόν· διαφαίνεται δὲ καὶ βαθὺς γνώστης τῆς ἀνθρωπίνης ψυχῆς, τῆς φύσεως καὶ τοῦ κόσμου ὀξὺς παρατηρητής. Καὶ τὴν μὲν ψυχολογικὴν αὐτοῦ γνώσιν καὶ ἐμπειρίαν καταδεικνύει ἢ ἀπεικόνισις τῶν ἀνθρωπίνων παθῶν καὶ αἰσθημάτων καὶ ἢ τῶν προσώπων ἠθογραφία, τὴν δὲ πρὸς τὰ κάλλη τῆς φύσεως αἴσθησιν καὶ τὴν ὀξείαν τῶν φυσικῶν φαινομένων παρατηρητικότητα μαρτυροῦσιν αἱ ποιητικαὶ εἰκόνες, αἱ παραβολαί, αἱ μεταφοραὶ καὶ τὰ κοσμητικὰ ἢ γραφικὰ ἐπίθετα.

Ὑψους δὲ καὶ μεγαλείου παραδείγματα παρέχει ὁ ποιητὴς, ἐνθα ὁ Ζεὺς διὰ μόνης τῆς ἐπινεύσεως αὐτοῦ τὸν μέγαν «ἐλέλι-

1. Ἀριστοτέλους Ποιητικὴ 24.

ξεν» Ὀλυμπον (Α 528—30) ἢ ἔνθα ἀπεικονίζεται τὸ καταπληκτικὸν τάχος ὅπερ ἔχουσι τῶν θεῶν οἱ ἵπποι.

ὅσσον δ' ἠεροειδὲς ἀνὴρ ἶδεν ὀφθαλμοῖσιν
ἦμενος ἐν σκοπιῇ λεύσσων ἐπὶ οἴνοπα πόντον,
τόσσον ἐπιθρόσκουσι θεῶν ὑψηχέες ἵπποι. Ε 770.

ἢ ἔνθα αἰσθητοποιεῖται τὸ μεγαλεῖον τοῦ Ποσειδῶνος
. . . . . τρέμε δ' οὔρεα μακρὰ καὶ ὕλη
ποσσὶν ὑπ' ἀθανάτοισι Ποσειδάωνος ἰόντος,
γηθοσύνη δὲ θάλασσα δίστατο.....

οὐδ' ὑπένερθε διαίνετο χάλκεος ἄξων (Ν 11).

οἱ δ' ὅτε μὲν σκιρτῶεν ἐπὶ ζεῖδωρον ἄρουραν

ἄκρον ἐπ' ἀνθερίκων καρπὸν θεόν οὐδὲ κατέκλων (Υ 225)

Τέλος πρὸς τῇ ἔξαιρέτῳ ἰέχνη καὶ ταῖς ἄλλαις ἀρεταῖς τὰ Ὀμηρικὰ ἔπη ὡς πρὸς τὸ ἑλληνικὸν ἔθνος κέκτηνται καὶ ἔθνικὴν σημασίαν. Διότι περιέχουσι τοὺς κατὰ τῶν Τρώων ἀγῶνας ὁλοκληροῦν τοῦ ἔθνους· προσέτι δὲ τὸ ἑλληνικὸν ἔθνος ἐν τῷ προσώπῳ τῶν δύο ἡρώων τῆς ὀμηρικῆς ποιήσεως διέκρινεν ὅλον τὸ ἰδεῶδες αὐτοῦ· διότι ὁ μὲν Ἀχιλλεὺς ἀπεικονίζει τὴν νεανικὴν τόλμην καὶ τὸ ἡρωϊκὸν φρόνημα, ὁ δὲ Ὀδυσσεὺς τὴν τολμηρὰν ἐπίνοιαν μετὰ θαυμαστῆς ἐγκαρτερήσεως· διὰ ταῦτα οἱ ἀρχαῖοι τὰ ὀμηρικὰ ποιήματα ὡς ἔχοντα πολλὴν παιδευτικὴν δύναμιν εἰσήγαγον εἰς τὰ σχολεῖα, ἵνα οἱ νέοι τὰς ἀρετὰς τῶν ἐν αὐτοῖς ὑμνουμένων ἡρώων ζηλοῦντες μιμηταὶ τῶν ἔργων ἐκείνων γίνωνται (Ἰσοκρ. 74 Β). Λέγεται δ' ὅτι καὶ ὁ Φειδίας ἐκ τῶν στίχων τοῦ θεοῦ ποιητοῦ (Α 521) ἐμπνευσθεὶς τὸ ἄγαλμα τοῦ ἐν Ὀλυμπίᾳ Διὸς ἔπλασεν· ὡς δὲ τοῦ μεγάλου τούτου καλλιτέχνου τὰ γλυπτὰ ἔργα ἔτι καὶ νῦν οἰονεῖ πρόσφατα καὶ νεουργὰ φαίνονται, οὕτω καὶ ἐν τοῖς ἔπεσι τοῦ μεγάλου ποιητοῦ καινότης αἰωνία ἐπανθεῖ, πνεῦμα ἀειθαλὲς καὶ ψυχὴν ἀγήρων ἐπιδεικνύουσα.

Ἱστορία τῶν Ὀμηρικῶν ἐπῶν.

Ἐπὶ τοῦ Ὀμήρου ἡ γραφὴ δὲν ἦτο μὲν ἐν πολλῇ χρήσει, ἀλλὰ τὰ Ὀμηρικὰ ἔπη πάντως δὲν ἔμειναν ἄγραφα, οὐδὲ διεσφύζοντο μόνον διὰ τῆς μνήμης μεταδιδόμενα διὰ στόματος ἀπὸ γενεᾶς εἰς γενεάν. Εἰς τὴν διάδοσιν ὅμως αὐτῶν συνετέλεσε μάλιστα μία τάξις ἀνδρῶν ἐπάγγελμα ἐχόντων νὰ διαμνημονεύσωσι καὶ ἀπαγγέλλωσι τοῦ μεγάλου ποιητοῦ τὰ ἔπη. Οἱ ἀν-

δρες οὗτοι τὸ πρῶτον ἦσαν ἐκ τοῦ γένους τοῦ Ὀμήρου διὸ καὶ ἐκλήθησαν Ὀμηρίδαι· εἶτα δὲ καὶ οἱ μὴ ἐκ τοῦ γένους τοῦ ποιητοῦ ὄντες ἀοιδοὶ ἐκαλοῦντο Ὀμηρίδαι ῥαψῳδοὶ (ῥάπτωντες φῶδην ἢ ῥαπτῶν ἐπέων ἀοιδοὶ) καὶ τὸ ἔργον αὐτῶν ἐλέγετο ῥαψῳδεῖν, ὅπερ σημαίνει ἔπη ἀπαγγέλλειν ἐν ἀντιθέσει πρὸς τὸ μελωδεῖν. Οἱ ῥαψῳδοὶ περιερχόμενοι τὰς πόλεις ἀπήγγελλον τὰ ὁμηρικὰ ἔπη ἐν τοῖς συμποσίοις τῶν ἡγεμόνων καὶ κατὰ τὰς ἐορτὰς καὶ πανηγύρεις τοῦ λαοῦ. Ἄλλ' ὅτε ταῦτα τὸ πρῶτον ἦσαν ἄγραφα, ὑπέστησαν, ὡς εἰκὸς, προσθήκας, ἀφαιρέσεις καὶ ἄλλας διασκευάς· τὸ αὐθαίρετον ὅμως τοῦτο τῶν ῥαψῳδῶν δὲν παρατάθη ἐπὶ πολὺ· πρῶτον μὲν, διότι ἐν Ἀθήναις διὰ νόμου τοῦ Σόλωνος τὰ ὁμηρικὰ ἔπη ἀπηγγέλλοντο ἐν τῇ τῶν Παναθηναίων ἐορτῇ ἕξ ὑποβολῆς ἢ ἕξ ὑπολήψεως, ἦτοι ὅπου ὁ πρῶτος ῥαψῳδὸς ἔληγεν, ἐκεῖθεν ὄφειλε ν' ἀρχίσῃ ὁ ἐπόμενος· δεύτερον δὲ διότι μετ' οὐ πολὺ ἐπειδὴ ἡ τῆς γραφῆς χρῆσις κοινοτέρα κατέστη, ἐγένοντο καὶ γραφαὶ ἐκδόσεις τῶν ὁμηρικῶν ποιημάτων· αὗται δὲ ἦσαν διτταί, αἱ κατὰ πόλεις, ὡς ἡ Μασσαλιωτικὴ, ἡ τῆς Χίου, Κύπρου, Κρήτης κλπ., καὶ αἱ κατ' ἄνδρας καλούμεναι· τοιαύτη δὲ ἦτο καὶ ἡ θρυλουμένη ἐπὶ τοῦ Πεισιστράτου (560—527 π. X.) συναρμολόγησις καὶ διόρθωσις τῶν ποιημάτων· σπουδαιοτάτη δὲ πασῶν ὑπῆρξεν ἡ ὑπὸ τοῦ Ἀριστοτέλους χάριν τοῦ Ἀλέξανδρου ἐκπονηθεῖσα καὶ ἐκ τοῦ **νάρθηκος** κληθεῖσα, ἣν ὁ Ἀλέξανδρος ἐν ταῖς στρατείαις παραλαβὼν ἀεὶ μετὰ τοῦ ἐγχειριδίου ὑπὸ τὸ προσκεφάλαιον εἶχεν.

Ἄλλ' αἱ **κριτικαὶ** τῶν ὁμηρικῶν ποιημάτων ἐκδόσεις ἐξεπονήθησαν ὑπὸ τῶν λογίων τῆς Ἀλεξανδρείας (β' καὶ γ' αἰῶν π. X.). τούτων ὁ μὲν Ζηνόδοτος ἐκδώσας αὐτὰ διήρξεν ἐκάτερον εἰς 24 ῥαψῳδίας, ὡς κατὰ τὰ κδ' γράμματα τοῦ ἀλφαβήτου ἐπέγραψε· τόσον δὲ τολμηρὸς οὗτος περὶ τὰς ἀθετήσεις ἐγένετο, ὥστε ἐλέχθη περὶ αὐτοῦ ὅτι τὸν Ὀμηρον ἐκ τοῦ Ὀμήρου ἐξήγαγεν· ὁ δὲ Ἀριστοφάνης ὁ Βυζάντιος (257—180 π. X.) ἐκδώσας ἐκ νέου τὰ ποιήματα, πολλὰ τῶν ὑπὸ τοῦ πρώτου ἀθετηθέντων ἐπανήγαγεν· οὗτος ἐπενόησε καὶ ἐφήρμοσεν εἰς τὰ ὁμηρικὰ ποιήματα τὰ σημεῖα τῶν τόνων, τῶν πνευμάτων καὶ τὰς στίξεις, ἅπερ καὶ νῦν ἐτι ἐν χρήσει ἔχομεν. Ἀρίστην δὲ τῶν ἐκδόσεων, ἦτις καὶ ὡς βᾶσις τῶν μετὰ ταῦτα ἐχρησίμωσεν, ἐξεπόνησεν Ἀρίσταρχος ὁ Σαμόθραξ (217—145), οὗτινος ἡ αὐθεντία ἐν τῇ κριτικῇ καὶ ἐρμηνευτικῇ

πορομιώδης κατέστη. Ούτος ἐκλήθη ὁ κατ' ἔξοχὴν γραμματικὸς καὶ κριτικὸς, πρὸς δὲ *μάντις ἐν τῇ ἐρμηνείᾳ*.

Οὕτω δ' ἐν τῇ ἀρχαιότητι οὐ μόνον μεγίστη σπουδὴ περὶ τὰ ὁμηρικὰ ποιήματα ἐγένετο, ἀλλὰ καὶ πίστις ἐπεκράτει, ὅτι ταῦτα ἦσαν ποιήματα ἑνὸς καὶ τοῦ αὐτοῦ ποιητοῦ. Μόνον δὲ κατὰ τοὺς χρόνους τοῦ μεγάλου Ἀλεξάνδρου ὁ Ξένων καὶ ὁ Ἑλλάνικος ἐξέφρασαν γνώμην ὅτι ταῦτα ἦσαν οὐχὶ τοῦ αὐτοῦ ποιητοῦ ἔργα· διὸ καὶ *χωρίζοντες* ἐκλήθησαν. Ἀλλὰ ἡ γνώμη τούτων οὐδεμιᾶς προσοχῆς ἔτυχε πολεμηθεῖσα ὑπὸ τοῦ Ἀριστάρχου, ὅστις ἀντίεχετο τῆς γνώμης, ὅτι ἀμφοτέρω τὰ ποιήματα ἦσαν τοῦ αὐτοῦ ποιητοῦ ἔργα. Βεβαίως διαφοραὶ τινες μεταξὺ τῶν δύο τούτων ποιημάτων ὑπάρχουσιν, ὡς παρετήρησαν ἤδη καὶ οἱ ἀρχαῖοι· λ. χ. ὁ Ἀριστοτέλης θεωρεῖ «τὴν μὲν Ἰλιάδα ποίημα ἀπλοῦν καὶ παθητικόν, τὴν δὲ Ὀδύσειαν πεπλεγμένον καὶ ἠθικόν»· ὁ δὲ Λογγίνος ἐγνωμάτευσεν, ὅτι ἡ μὲν Ἰλιάς ὡς ἔχουσα πολὺ τὸ δραματικόν καὶ ἐναγώνιον ἐποιήθη ὑπὸ τοῦ ποιητοῦ ἀκμαζόντος τὴν ἡλικίαν, ἡ δὲ Ὀδύσεια ἐν τῇ γεροντικῇ ἡλικίᾳ αὐτοῦ, ἅτε πολὺ τὸ διηγηματικόν καὶ μυθικόν ἔχουσα· διὸ καὶ παρέβαλλε τὴν Ὀδύσειαν «καταδυομένην ἡλίῳ, οὗ δίχα τῆς σφοδρότητος παραμένει τὸ μέγεθος». Ἀλλ' ἐκ τῶν διαφορῶν τούτων οὔτε ἡ τῶν *χωριζόντων* γνώμη ὑπεστηρίχθη οὔτε ἀμφιβολία τις ἐν τῇ ἀρχαιότητι ἐξηνέχθη περὶ τῆς προσωπικῆς ὑπάρξεως τοῦ ποιητοῦ.

Μόνον ἀπὸ τοῦ τέλους τοῦ 18ου αἰῶνος τοιοῦται ἀμφιβολία ἐξηνέχθησαν καὶ παρήχθη τὸ πολύκροτον Ὀμηρικὸν ζήτημα. Διότι ὁ μὲν Ἰταλὸς Vico (1678—1744) ἐγνωμάτευσεν ὅτι ἡ λέξις Ὀμηρος, οὕσα οὐχὶ κύριον ὄνομα, ἀλλὰ προσηγορικόν, σημαίνει τὴν δημοτικὴν τοῦ ἡρωϊκοῦ αἰῶνος ποίησιν· ὁ δὲ Γερμανὸς Wolf διὰ τῶν περιωνύμων εἰς τὸν Ὀμηρον Προλεγομένων αὐτοῦ (1795) συμφωνῶν πρὸς τὴν γνώμην τοῦ Vico διατείνεται, ὅτι, τῆς γραφῆς μὴ οὔσης τότε ἐν χρήσει, οὔτε νὰ ποιηθῶσιν ἠδύνατο οὔτε νὰ διασωθῶσιν οὕτω μακρὰ ποιήματα (ἔξ 28 χιλ. στίχων περίπου)⁽¹⁾. Ὁ δὲ Lachmann, ὁ τοῦ Wolf ὁπαδός, νομίσας ὅτι εὔρεν ἀντιφάσεις μεταξὺ τῶν ῥαψωδιῶν τῆς Ἰλιάδος, διήρρεσεν αὐτὴν εἰς 16

1, Ὅτι δὲ καὶ ἡ διὰ στόματος διάδοσις καὶ διάσωσις ποιημάτων ἐκ πολλῶν χιλιάδων στίχων συγκειμένων εἶναι δυνατὴ, ἀποδεικνύεται καὶ ἐκ τῶν Ἰνδῶν, ὧν οἱ Βέδαί, καὶ ἐν ᾧ χρόνῳ ἡ γραφὴ ἦτο γνωστὴ, διὰ στόματος μετεδίδοντο.

αὐτοτελῆ ἄσματα· ἀλλ' οὕτω διέσπασε τὴν ἐνότητα τοῦ ποιήματος, ὅπερ ὁ Ἀριστοτέλης εὗρισκεν «ἄριστα συντεθειμένον καὶ μιάς πράξεως μίμησιν ἔχον». Ἡ περὶ τῆς ἐνότητος τῶν ὁμηρικῶν ἐπῶν κρίσις τοῦ Ἀριστοτέλους ἔχει καὶ ἄλλως μείζονα ἀξίαν· διότι ὁ Σταγειρίτης εἶχεν ὡς δεύτερον ὄρον συγκρίσεως καὶ τὰ τοῦ Ἐπικού κύκλου ποιήματα σφριζόμενα ἔτι τότε, ἅπερ κρίνει ἐστερημένα τῆς ἐνότητος, ἦν ἐν τοῖς ὁμηρικοῖς ποιήμασιν εὗρισκε. Τέλος οἱ νεώτεροι σπουδαῖοι κριτικοὶ ἐπιμελέστατα ἐξετάσαντες τὰ ὁμηρικὰ ποιήματα τὴν ἐνότητα αὐτῶν δέχονται. Κατὰ τὸν C. Rothe (1914) αἱ ἀντιφάσεις καὶ αἱ διαφοραὶ τῆς γλώσσης, ἅς τινες ἀντιτάσσουσι κατὰ τῆς ἐνότητος, δὲν εἶναι μείζονες ἐν τῇ Ἰλιάδι ἢ ἐν τοῖς ποιήμασι νεωτέρων ποιητῶν ἱστορικῶς γνωστῶν — καὶ κατὰ τὸν πολὺν Blass «μόνη ἢ ἡμετέρα τῶν ἀρχαίων χρόνων ἄγνοια παρέχει τὴν δυσκολίαν, ἵνα παραδεχθῶμεν τὸν Ὅμηρον ὡς ἓνα μόνον ποιητὴν τῆς Ἰλιάδος καὶ τῆς Ὀδυσσεΐας· ὅσῳ μᾶλλον οἱ χρόνοι οὗτοι φωτίζονται, τόσῳ μᾶλλον ἡ δυσκολία μειοῦται». «Αἱ πρόοδοι τῆς ἐπιστήμης ἐπιβεβαιοῦσι τὴν γνώμην ταύτην καὶ ἐπιστήμονες πολλῶ πλείονες παραδέχονται νῦν τὴν ὑπαρξιν ἑνὸς Ὁμήρου, ποιητοῦ τῆς Ἰλιάδος καὶ τῆς Ὀδυσσεΐας» (L. Laurand, Littérature Grecque § 50 καὶ 61, ἔκδ. 5η 1926).

Ἐπὶ πᾶσι κατὰ τὸν Βίκτωρα Βέραρδ (1931 τὸ ὁμηρικὸν ζήτημα ἐξέλιπε νῦν· ὁ Van Leeuwen τῷ 1890 ἐθεωρεῖτο ὡς ἡ τελεία κατήχησις τῆς Βολφείου ὀρθοδοξίας, τῷ δὲ 1920 ὁ Ὅμηρος τοῦ αὐτοῦ Ὀλλανδοῦ ἑλληνιστοῦ εἶνε ὁ κῶδιξ τῆς νέας αἰσθητικῆς· «ὁ Ὅμηρος ὑπῆρξεν, ἔγραψε, συνέθηκε τὴν Ἰλιάδα καὶ τὴν Ὀδύσειαν κατὰ τεχνικοὺς κανόνας, οὓς πρέπει νὰ θαναμάξῃ τις».

Τέλος προσθετέον, ὅτι ἡ καινοτομία τοῦ Wolf καὶ τῶν ὁπαδῶν αὐτοῦ ἐπ' ἀγαθῷ τοῦ ποιητοῦ ἐγένετο· διότι ἐσπουδάσθησαν καὶ διεφωτίσθησαν τὰ ποιήματα τούτου ὑπὸ πᾶσαν ἔποψιν, ἀνεργισθήσαν αἱ περὶ τὸν ποιητὴν σπουδαὶ καὶ ἐκ τῶν ἀνασκαφῶν τοῦ Σηλήμαν (1870) καὶ ἄλλων μετ' αὐτὸν πολὺ φῶς διεχύθη. **Προτομαὶ** τοῦ θείου ποιητοῦ καὶ εἰκόνες ἐπὶ νομισμάτων εἶναι πολλαί· **ἀποθέωσιν** αὐτοῦ παρέχει ἀνάγλυφον Ἀρχελάου τοῦ Πριηνέως (150 π. Χ.) καὶ **ζωγραφία** τοῦ σπουδαίου Γάλλου ζωγράφου Ingres (1780—1867) (1).

1. Ἐξένοι μεγάλοι ποιηταὶ ἐπικοί ἐγένοντο ὁ Βιργίλιος, ποιήσας κατ'

Ὅμηρικοί ὕμνοι.

Τῷ Ὀμήρῳ ἀπεδίδοντο ἀτόπως καὶ ὕμνοι. Ἐπειδὴ δηλ. οἱ ὕμνοι οὗτοι ἤδοντο ἐν ταῖς ἐορταῖς πρὸ τῶν ὁμηρικῶν ἐπῶν, σὺν τῷ χρόνῳ ἐνομίσθησαν καὶ ὡς ὁμηρικὰ ἔργα. Ἐποιήθησαν δὲ ὑπὸ ποιητῶν, οἵτινες ἐποίουν μὲν κατὰ τὸν ὁμηρικὸν τρόπον, ἀλλ' ἦσαν πολὺ νεώτεροι τοῦ Ὀμήρου. Οἱ ὕμνοι οὗτοι ὠνομάσθησαν προοίμια, διότι ἤδοντο πρὸ τῆς οἴμης, ἣτις λέξις σημαίνει ἀφηγηματικὸν ποίημα, ὅποια ἦσαν τὰ ἔχοντα ὑπόθεσιν τὰ κλέα ἀνδρῶν. Ἡ περισωθεῖσα συλλογὴ σύγκειται ἐκ 34 ὕμνων, ὧν 4 εἶναι μείζονες, ἥτοι ὁ εἰς Ἀπόλλωνα, ὁ εἰς Ἑρμῆν, ὁ εἰς Ἀφροδίτην καὶ ὁ εἰς Δήμητρα, ὑπόθεσιν ἔχοντες τὸν βίον καὶ τὰ κατορθώματα τῶν εἰς οὓς ἀναφέρονται θεῶν. Ὁ εἰς Δήμητρα καὶ ὁ εἰς Διόνυσον ἀνευρέθησαν ἐν χειρογράφῳ τῆς Μόσχας τῷ 1770.

Κυκλικοὶ ποιηταί.

Μετὰ τὸν Ὅμηρον καὶ ἄλλοι ποιηταί ἐποίησαν ἔπη, ἅτινα ἀνεφέροντο εἰς προγενέστερα ἢ μεταγενέστερα γεγονότα τῆς Ἰλιάδος καὶ τῆς Ὀδυσσεΐας. Ἐπειδὴ δὲ οὕτω τὰ ὁμηρικὰ ἔπη ἐχρησίμευσαν ὡς βάσις καὶ κέντρον, τὰ δὲ τῶν ἄλλων ποιητῶν οἶονεϊ κύκλον περὶ ἐκεῖνα ἀπετέλουν, ἐκλήθησαν ταῦτα μὲν ἐπικὸς κύκλος, οἱ δὲ ποιηταὶ τούτων *κυκλικοί*. Περιεῖχον δὲ τὰ ἔπη ταῦτα τοὺς ἑλληνικοὺς μύθους τοὺς ἀπὸ τῆς ἀρχῆς τοῦ κόσμου μέχρι τοῦ θανάτου τοῦ Ὀδυσσεύως. Τοῦ κύκλου δὲ τούτου τὰ ποιήματα κατὰ χρονικὴν τῶν μύθων τάξιν εἶναι, Θεογονία (οὐδ' ἢ τοῦ Ἡσιόδου), Τιτανομαχία, Δαναΐς, Οἰδιπόδεια, Θηβαΐς, Ἐπίγονοι, Κύπρια ἔπη, Ἰλιάς, Αἰθιοπίς, μικρὰ Ἰλιάς, Ἰλίου πέρσις, Νόστοι, Ὀδύσεια καὶ Τηλεγόνοια. Ἐκ τῶν ποιημάτων δὲ τούτων πλὴν τῶν ἑξ πρώτων τὰ λοιπὰ ἀνεφέροντο εἰς τὸν Τρωϊκὸν μῦθον καὶ τοὺς ἥρωας τούτου· σήμερον δὲ ἐκ τῶν κυκλικῶν τούτων ποιημάτων μόνον ἐλάχιστα ἀποσπάσματα σφύζονται. Ἐπὶ Πρόκλου (2—3 αἰῶνα μ.Χ.) ἐσφύζοντο τοῦ ἐπικοῦ κύκλου τὰ ποιήματα καὶ ἐσπουδάζοντο ὑπὸ πολλῶν.

ἀπομίμησιν τοῦ Ὀμήρου τὴν Αἰνεΐαδα, ὁ Δάντης (1265—1321) τὴν θείαν κωμῆδιαν, ὁ Πορτογάλλος Καμόενς (1524—1580) τοὺς Λουσιάδας, ὁ Τάσσος (1544—1595) τὴν ἄλωσιν τῆς Ἱερουσαλὴμ, ὁ Ἄγγλος Μίλτων (1608—1674) τὸν ἀπολεσθέντα παράδεισον· καὶ ὁ Βολταῖρος (1694—1778) τὴν Ἑρρικιάδα.

β'. Διδακτικὸν ἔπος, Ἡσίοδος (750—700 π.Χ.).

Πλὴν τοῦ ἠρωϊκοῦ ἔπους ἔχομεν καὶ τὸ διδακτικόν, ὅπερ ἀνεπτυχθῆ μετ' ἐκείνο. Καὶ τὸ μὲν πρῶτον ἐκπροσωπεῖ μάλιστα ὁ Ὀμηρος, τὸ δὲ δεύτερον ὁ Ἡσίοδος· ἐκεῖνος μὲν εἶνε ὁ ποιητὴς τῶν ἀνάκτων, οὗτος δὲ τῶν χωρικῶν. Τὸ διδακτικὸν ἔπος ἔχει σκοπὸν *πρακτικόν*, ἀφορμὴν δὲ εἰς τὸν ποιητὴν ἔδωκεν ἡ ἀθλιότης καὶ ἡ πενία, ἣν εἶχον οἱ κάτοικοι τῆς Βοιωτίας ἐν ἀντιθέσει πρὸς τὴν εὐδαιμονίαν, ἣν εἶχον οἱ τῆς Μικρᾶς Ἀσίας Ἴωνες, ὅπου ἦνθησε τὸ ἠρωϊκὸν ἔπος. Τὸν ταλαίπωρον τοῦτον σύγχρονον βίον τῶν Βοιωτῶν προσπαθεῖ ὁ ποιητὴς νὰ διορθώσῃ ἢ τοῦλάχιστον νὰ ἀνακουφίσῃ τὰ δεινὰ τούτου· δυσφορῶν διὰ τὴν δυστυχίαν τοῦ ἀνθρωπίνου γένους καὶ διὰ τὴν διαφθορὰν τῆς πολιτικῆς κοινωνίας παρέχει παραγγέλματα ἠθικὰ καὶ θρησκευτικά, δι' ὧν δύναται νὰ ἐξευγενισθῇ ὁ βίος τῶν ἀνθρώπων. Ὁ βίος τοῦ Ἡσιόδου δὲν εἶναι ἄγνωστος, ὡς ὁ τοῦ Ὀμήρου· διότι αὐτὸς ὁ ποιητὴς ἱκανὰ περὶ ἑαυτοῦ λέγει. Ὁ πατὴρ αὐτοῦ ἔνεκα πενίας μετόκησεν ἐκ τῆς Αἰολικῆς Κύμης εἰς τὴν παρὰ τὸν Ἐλικῶνα δυσχέιμερον καὶ δύσθερον κόμην Ἄσκραν, διότι κατὰ τὸν ποιητὴν ἦτο ἡ

«Ἄσκραν χειμα κακὴ, θέρει ἀργαλέη, οὐδέποτ' ἔσθλή».

Τοῦ Ἡσιόδου τὰ ποιήματα εἶναι α' *Ἔργα* καὶ *Ἡμέραι* καὶ β' *Θεογονία*, Σύγκεινται δὲ τὰ Ἔργα ἐξ 764 στίχων, οἱ δὲ ἀπὸ τοῦ 765—828 στίχοι, ἐν οἷς γίνεται λόγος περὶ τῶν αἰσίων καὶ ἀποφράδων *ἡμερῶν*, θεωροῦνται μεταγενεστέρα προσθήκη. *Ἔργα* δὲ ὠνομάσθη τὸ ποίημα, διότι ὁ ποιητὴς ἐν αὐτῷ συμβουλεύει περὶ ἐργασίας, ἣτις εἶναι ἡ μόνη ὁδὸς πρὸς τὴν εὐδαιμονίαν τοῦ ἀνθρώπου. Ἀφορμὴν δὲ εἰς τὸ ποίημα τοῦτο παρέσχεν αὐτῷ ὁ ἀδελφὸς αὐτοῦ Πέρσης, ὅστις δεκάσας τοὺς δικαστὰς κατὰ τὴν διανομὴν τῆς πατρικῆς οὐσίας ἔλαβε μείζονα τοῦ Ἡσιόδου κλῆρον. Ἄργος δὲ ὦν καὶ κακός, ἀπ' οὗ κατέφαγε τὴν ἑαυτοῦ περιουσίαν, ἠπεῖλει διὰ νέων δικῶν νὰ ἀρπάσῃ καὶ τὸν τοῦ ἀδελφοῦ του κλῆρον. Διὸ μετὰ τὴν ἐπίκλησιν τῶν Μουσῶν ὁ ποιητὴς ἀποτείνει τὸν λόγον πρὸς τὸν Πέρσην (1), ὃν ζητεῖ νὰ

1) Σοὶ δ' ἐγὼ ἐσθλά νοέων ἐρέω, μέγα νήπιε Πέρση·
τὴν μὲν τοι κακότητα καὶ ἰλαδὸν ἐστὶν ἐλέσθαι
ὀηθῶς· λείη μὲν ὁδός, μάλα δ' ἐγγύθι ναίει·

ἀποτρέψη ἀπὸ τῆς δικομανίας καὶ νὰ παρορμήσῃ ἐπὶ τὸ ἔργον, διότι μόνον τὸ ἐργάζεσθαι καὶ τὸ ἀπὸ τῆς ἐργασίας κέρδος ὠφελῆ, ἄνευ δὲ ἰδρωτός οὐδὲν ἀγαθὸν παρέχουσιν οἱ θεοὶ τοῖς ἀνθρώποις «ἔργον δ' οὐδὲν ὄνειδος, ἀεργίη δὲ τ' ὄνειδος» (311).

«Ὁ ποιητὴς συγκρίνων τὸ παρὸν πρὸς τὸ παρελθὸν ἐν ἐκείνῳ μὲν εὐρίσκει τὸ ἰδανικὸν τῆς ἀνθρωπίνης εὐδαιμονίας, ἐν τούτῳ δὲ τὴν ἐσχάτην δυστυχίαν, ἣτις ἐπῆλθε διὰ τὴν τῶν ἀνθρώπων πονηρίαν· ἐκ τούτων λαβὼν ἀφορμὴν διηγείται τὸν μῦθον τοῦ Προμηθέως καὶ Ἐπιμηθέως, ἔτι δὲ καὶ τὸν τῆς Πανδώρας, (42—164) καὶ περὶ τῶν πέντε γενῶν τῆς ἀνθρωπότητος ἦτοι τοῦ χρυσοῦ, τοῦ ἀργυροῦ, τοῦ χαλκοῦ, τοῦ τῶν ἡρώων καὶ τοῦ σιδηροῦ, καθ' ὃν προλιποῦσα τοὺς ἀνθρώπους ἡ Αἰδώς καὶ ἡ Νέμεσις ἀπῆλθον εἰς τοὺς θεοὺς (201)· εἶτα ἀποτεινόμενος πρὸς τοὺς δικαστὰς (210—297) ὑπομνησκει τὰ κακά, ἅτινα ἡ καταπάτησις τῆς Θεμίδος ἐπιφέρει· διὸ συνιστᾷ τὴν δικαιοσύνην καὶ τὴν ἐργασίαν καὶ παρέχει σφάλας συμβουλὰς περὶ γεωργίας, ἐμπορίας καὶ ναυτιλίας (296—694), περὶ γάμου καὶ ἀνατροφῆς τέκνων, ἔτι δὲ καὶ ἄλλα ὠφέλιμα βιοτικὰ παραγγέλματα (76)· περιγράφων δὲ καὶ τῆς φύσεως τὰς χάριτας προσπαθεῖ νὰ ἐλύσῃ τὸν ἀναγνώστην πρὸς τὰ φυσικὰ κάλλη καὶ διαγεῖρη τὴν πρὸς τὴν φύσιν ἀγάπην. Πάντα δὲ τὰ παραγγέλματα τοῦ ποιητοῦ φέρουσι τὸν διδακτικὸν τόνον, ὅστις ἐνίοτε μέχρι κελύσεως ἀποτόμου ἐντείνεται.

β' ποίημα τοῦ Ἡσίοδου εἶναι ἡ **Θεογονία** (ἐκ 1022 στίχ.), ἐν ἣ ὁ ποιητὴς καταγράφει ἐν συστήματι συνεχεῖ καὶ εὐρύθμῳ τὸ γένος, τὰ ἀξιῶματα καὶ ἅπλῶς εἰπεῖν τὴν ἱστορίαν τῶν ἑλληνικῶν θεῶν· τὸ ἔργον τοῦτο συνέταξεν ὁ ποιητὴς λαβὼν τοὺς διαφόρους ἑλληνικοὺς περὶ θεῶν μύθους καὶ τοὺς ἱεροὺς τῶν κατὰ τόπους ἱερέων λόγους, ὅσοι ἠδύναντο νὰ προσαρμοσθῶσιν εἰς τὸ κοσμογονικὸν αὐτοῦ σύστημα.

Κατὰ τὸν Ἡσίοδον ἡ κοσμογονία ἄρχεται ἀπὸ τοῦ Χάους, μεθ' ὃ γεννῶνται ἡ Γῆ, ὁ Τάρταρος καὶ ὁ Ἔρως. Μετὰ ταῦτα ἡ Γῆ ἐγέννησε τὸν Οὐρανόν, τὸν Ὠκεανόν, τοὺς Τιτᾶνας, τοὺς Κύκλωπας καὶ τοὺς Ἑκατόγχειρας· οἱ Τιτᾶνες εἶναι τὸ ἀρχαιότατον γένος τῶν θεῶν, εἰς οὓς καταλέγεται καὶ ὁ Κρόνος, ὅστις φοβούμενος μὴ ἀπολέσῃ τὴν ἀρχήν, ἦν ἤρπασεν ἐκ τοῦ πατρὸς Οὐρανοῦ, κατέπινε τὰ ἑαυτοῦ τέκνα· ἀλλ' ὁ Ζεὺς ἠδυνήθη νὰ διαφύγῃ τὴν κατάποσιν τοῦ πατρὸς. Μεθ' ὃ περιγράφεται διὰ

τῆς δ' ἀρετῆς ἰδρωτὰ θεοὶ προπάροιδεν ἔθνηκαν,
ἀθάνατοι· μακρὸς δὲ καὶ ὄρθιος οἶμος ἐς αὐτὴν
ῥηϊδίῃ δὴ ἔπειτα πέλει χαλεπὴ περ' εὐσοῦσα.

Οὗτος μὲν πανάριστος, ὃς αὐτὸς πάντα νοήσῃ·
ἔσθλος δ' αὖ κάκεινος, ὃς εὖ εἰπόντι πίθηται·
ὃς δὲ κε μήτ' αὐτὸς νοεῖ μήτ' ἄλλου ἀκούων

ἐν θυμῷ βάλλεται, ὃ δ' αὐτ' ἀρχήτιος ἀνὴρ (στίχ. 286—297).

μακρῶν ὁ πόλεμος τοῦ Διὸς καὶ τῶν συμμάχων αὐτοῦ κατὰ τῶν Τιτάνων, οἵτινες κεραυνωθέντες κατεταρατώθησαν. Ἡ Τιτανομαχία, ἣν διὰ μακρῶν περιγράφει ὁ ποιητής, δύναται νὰ παραβληθῇ κατὰ τὴν μεγαλοπρέπειαν πρὸς τὰς ὑπὸ τοῦ Ὀμήρου περιγραφόμενας μάχας.

Ἡ Θεογονία ἔχει μεγίστην σπουδαιότητα ὡς πρὸς τὴν ἑλληνικὴν θρησκείαν· διότι αἱ περὶ τῶν θεῶν δοξασαίαι, αἵτινες παρ' Ἑλλήσιν ἦσαν ποικιλώταται, εὖρον ἤδη τὴν Θεογονίαν ὡς τὴν Λυδίαν λίθον, πρὸς ἣν τὸ κῦρος αὐτῶν ἐβασανίζετο· διὸ πᾶς μῦθος διαφωνῶν πρὸς ἐκείνην κατὰ μικρὸν ἀπεβλήθη. Αὕτη ἀποτελεῖ οἶσινεὶ τὸν θρησκευτικὸν κανόνα ἐν Ἑλλάδι, ὡς ἡ τοῦ Μωϋσέως βίβλος παρὰ τοῖς Ἑβραίοις, καὶ ἔσχε μεγίστην ἰσοπῆν ἐπὶ τὴν θρησκείαν τῶν Ἑλλήνων, οἵτινες εὗρισκον ἐν αὐτῇ τὴν περὶ τὰ θεῖα πράγματα ὁμοφωνίαν.

Τῷ Ἡσιόδῳ ἀπεδίδετο καὶ τὸ ποίημα αἱ μεγάλαι *Ἥοιαι*, ἐν αἷς ὕμνει τὰς ἡρωΐδας, ὅσαι ἐκ θεῶν ἤρωας ἐπιφανεῖς ἐγέννησαν· ὠνομάσθη δ' οὕτω, διότι ἐκάστου τμήματος, ἐν ᾧ ἡρωὶς τις ἐγκωμιάζεται, ὁ ποιητής ἤρχετο διὰ τῆς φράσεως *ἢ οἴη*—ἢ ὁποῖα (δηλ. ἐγένετο ἢ δεῖνα ἡρωὶς).

Τὸ διδακτικὸν ἔπος καλλιεργεῖται καὶ ἐφεξῆς· διότι οἱ διάφοροι σοφοὶ τὰς περὶ τοῦ θείου καὶ τῆς φύσεως γνώμας αὐτῶν ὡς καὶ τὰ ἠθικὰ παραγγέλματα ἐξέφραζον ἐν ἐπικῇ διαλέκτῳ καὶ τῷ ἐπικῷ μέτρῳ, ἅτινα ὑπὸ τοῦ Ὀμήρου καὶ τῶν ἄλλων ἐπικῶν εἶχον μέχρι τοῦδε καλλιεργηθῆ. Ἀξιομνημόνευτοι δὲ τούτων εἶναι οἱ Ἑλεᾶται φιλόσοφοι, Ξενοφάνης ὁ Κολοφώνιος (575—470 π. Χ.), ὁ Παρμενίδης καὶ ὁ Ἐμπεδοκλῆς (γεν. 492 π. Χ.)· ἀλλὰ τῶν *φιλοσόφων* τούτων περὶ φύσεως (*φύσιος*) *ἔπων* μόνον ἀποσπάσματα νῦν ἔχομεν.

Handwritten: αὐτὸς X
Handwritten: 53
 M ὕ θ ο ς

Τῆς ἐπικῆς ποιήσεως εἶδος· πρέπει νὰ θεωρηθῇ καὶ ὁ μῦθος (λόγος ψευδῆς, πλαστὸς ἀλήθειαν εἰκονίζων), καθότι εἶναι διήγησις· οἱ Ἕλληνες καθὼς ἐποίουν τοὺς θεοὺς ἀνθρωποφρεῖς, οὕτω καὶ εἰς τὴν ἄψυχον φύσιν καὶ τὰ ἄλογα ζῷα μετέδωκαν ἀνθρωπίνην νόησιν καὶ ἐνέργειαν· *μύθους* ἔπλασαν μὲν καὶ οἱ Ἕλληνες, ἀλλὰ τοὺς πλείονας ἔλαβον ἐκ τῶν Φρυγῶν, οὓς μετήνεγκεν ὁ Αἴσωπος (τοῦ βου αἰῶν. π. Χ.). Οὗτος ἀγχινούστοτος ὢν ἀνέυρισκε πολλὰ τὰ μεταξὺ τῶν ἀνθρώπων καὶ τῶν ζῴων ἀνάλογα· διὸ καὶ τούτους μετεχειρίζετο, ἵνα εἰκονικώτερον παραστήσῃ τὰ

νοήματα αὐτοῦ· τοὺς μύθους αὐτοῦ ὁ Αἴσωπος δὲν ἔγραψεν, ἀλλὰ μόνον διηγείτο ἐν ἀπερίττῳ πεζῷ λόγῳ· διὸ καὶ *λόγοι* ὀνομάζονται καὶ ὁ Αἴσωπος *λογοποιός*· καὶ μετὰ τὸν θάνατον δ' αὐτοῦ ἐπὶ τινὰς αἰῶνας μόνον προφορικῶς μετεδίδοντο οἱ τούτου μῦθοι· ἀλλ' ὕστερον συνέταξαν πολλοὶ συλλογὰς τῶν Αἰσωπείων μύθων, οὓς ὁ Βάβριος (200 μ. Χ.) καὶ ἄλλοι ἐνέτειναν εἰς ἱαμβικοὺς στίχους (*χωλιάμβους*). †

1. Ἑλεγεία. Ἐπίγραμμα.

Ἡ Ἑλεγεία, ἥτοι τὸ α' εἶδος τῆς λυρικῆς ποιήσεως, ὡς εἴδομεν, εἶναι ἡ ᾠδὴ ἢ ἀποτελουμένη ἐκ διστίχων στροφῶν· ἐλεγειοποιοὶ δὲ ποιηταὶ ἀξιωμαθήμενοι ἐγένοντο οἱ ἐξῆς· α' *Καλλίνος* ὁ Ἐφέσιος (700 π. Χ.), οὗτινος ἡ Ἑλεγεία εἶναι πολεμικὴ. Ὁ εὐγενὴς ποιητὴς ὑπὸ γενναίων αἰσθημάτων χάριν τῆς ἐλευθερίας τῆς πατρίδος ἐμπνεόμενος πειράται νὰ ἐμπνεύσῃ θάρρος εἰς τοὺς συμπολίτας αὐτοῦ ἐν τῷ κατὰ τῶν Κιμμερίων ἀγῶνι· ἀλλὰ δυστυχῶς τῆς Ἑλεγείας αὐτοῦ σώζονται μόνον *εἴκοσι στίχοι*.

β' *Τυρταῖος*, ὅστις ἦτο ἐκ τῶν Ἀφιδνῶν τῆς Λακωνικῆς καὶ ἤκμασε κατὰ τὸν β' Μεσσηνιακὸν πόλεμον (650—633 π. Χ.)· ἐποίησε δ' οὗτος πλὴν τῆς *Εὐνομίας*, ἧς Ἑλεγείας ἔχομεν ὀλίγα ἀποσπάσματα, *Υποθήμας*, ἐν αἷς προτρέπει εἰς ἀνδρείαν καὶ εὐτολμον ἐν τῷ κατὰ τῶν Μεσσηνίων πολέμῳ ἀντίστασιν. Τῶν ὑποθηκῶν τούτων σώζονται 3, (1). Εἰς οὐδενὸς δὲ ἔθνους τὴν νεολαίαν ἐνεσταλάχθη τόσον βαθέως ἢ πρὸς τὴν ἀνδρείαν ἀγάπη, ὅσον ὑπὸ τοῦ Τυρταίου εἰς τὰ στήθη τῶν Σπαρτιατῶν. Πρὸς ταῖς Ἑλεγείαις ἐποίησε καὶ *ἐμβατήρια* (2) ἐν δωρικῇ διαλέκτῳ καὶ ἀναπαιστικῷ μέτρῳ, ὧν ἔχομεν ἐπίσης ἀποσπάσματα. Τὰ ποιήματα τοῦ Τυρταίου ἐκ Σπάρτης μετεδόθησαν εἰς τὴν ἄλλην Ἑλλάδα καὶ ὑπὸ πάντων ἐτιμῶντο ὡς πολεμικὰ ἄσματα,

γ' *Μίμνερος* ὁ Κολοφώνιος (600 π. Χ.), οὗτινος ἡ Ἑλεγεία

(1) «Τεθνάμεναι γὰρ καλὸν ἐνὶ προμάχοισι πεσόντα» οὗτινος παράφρασις ὑπὸ Σπ. Τρικούπη εἶναι τὸ

«τί τιμὴ ἄτὸ παλληκάρι, ὅταν πρῶτο ἴσῃ φοιτιά».

(2) Ἄγει' ὦ Σπάρτας εὐάνδρω κῶροι πατέρων πολιτατῶν, λαῖα μὲν ἴνυν προβάλλεσθε, δόρυ δ' εὐτόλμως βάλλετε μὴ φειδόμενοι τὰς ζωῶς. οὐ γὰρ πάτριον τῇ Σπάρτῃ. Ἄγει' ὦ Σπάρτας ἐνοπλοὶ κοῦροι ποτὶ τὰν Ἄρεος κίναςιν.

οὔσα μᾶλλον ἐρωτικῆ ἐγένετο προσφιλῆς εἰς τοὺς Ἀλεξανδρινούς καὶ τοὺς Ρωμαίους ποιητάς.

δ' Ἐλεγιοποιὸς ἐγένετο **Σόλων** (639—559), ὁ περιώνυμος νομοθέτης τῶν Ἀθηναίων καὶ εἷς τῶν ἐπὶ τῆς ἀρχαίας Ἑλλάδος σοφῶν· οὗτος ἐποίησε τὴν ἐλεγείαν Σαλαμίνα, ἐν ἣ προτρέπει τοὺς Ἀθηναίους εἰς ἀνάκτησιν τῆς προσφιλοῦς νήσου (μόνον δέκα στίχοι σφίζονται ταύτης)· πρὸς δὲ ἐποίησε καὶ πολιτικὰς ἐλεγείας, ὧν ἔχομεν μακρὰ ἀποσπάσματα· αὗται εἶναι ἔκφρασις καθαρὰ τῶν πολιτικῶν αὐτοῦ φρονημάτων καὶ κάτοπτρον διανυγῆς, ἐν ᾧ ἀντανακλᾶται τὸ εὐγενές τοῦ φιλοπάτριδος ποιητοῦ ἦθος καὶ ἡ πρὸς τὴν δικαιοσύνην ἀγάπη. Αἱ ἐλεγείαι τοῦ Σόλωνος διὰ τὰς πολλὰς αὐτῶν γνώμας ἐκλήθησαν **γνωμικαί**.

ε' Γνωμικῶν ἐλεγειῶν ποιητῆς ἐγένετο καὶ **Φωκυλίδης** ὁ Μιλήσιος (550 π. Χ.), οὗτινος τὰ ποιήματα λίαν ἀνεγνώσκοντο ὑπὸ τῶν ἀρχαίων (1).

ς' **Θεόγνις** ὁ Μεγαρεὺς (550—500 π. Χ)· ἐκ τῶν ἐλεγειῶν τούτου ἐσώθησαν 1230 στίχοι, περιέχοντες γνώμας πολιτικὰς καὶ ἠθικὰς· τὸ σπουδαιότερον μέρος τῶν ἐλεγειῶν αὐτοῦ εἶναι τὸ πρὸς τὸν Κύρον, ἀριστοκρατικὸν νεανίσκον, ὃν ὁ ποιητῆς ὡς πατὴρ διδάσκων πειρᾶται νὰ καταστήσῃ ἀγαθὸν κατὰ τὴν τῶν ἀριστοκρατικῶν ἔννοιαν. Αἱ ἐλεγείαι τοῦ Θεόγνιδος εἶναι κάτοπτρον τοῦ ταραχώδους αὐτοῦ βίου καὶ ἐν αὐταῖς γίνεται φανερόν τὸ φλογερὸν τοῦ ποιητοῦ πάθος κατὰ τῶν δημοκρατικῶν, οὓς καλεῖ κακοὺς καὶ δειλοὺς ἐν ἀντιθέσει πρὸς τοὺς ἀριστοκρατικούς, οὓς ὀνομάζει ἐσθλοὺς καὶ ἀγαθοὺς. Ἡ ἐλεγεία αὐτοῦ παραβαλομένη πρὸς τὴν τοῦ Σόλωνος ἔχει μείζονα πλοῦτον γνωμῶν, ἀλλὰ ταύτην μὲν χαρακτηρίζει πάθος σφοδρόν, τὴν δὲ τοῦ Σόλωνος ψυχικὴ γαλήνη, ἣν ἐμπνέει καὶ μεγαλόψυχος πρὸς τοὺς πολιτικούς αὐτοῦ ἀντιπάλους μετριοπάθεια· ὁ Θεόγνις καίπερ ἀριστοκρατικὸς ὢν λίαν ἤρεσκεν εἰς τοὺς δημοκρατικούς Ἀθηναίους, οἵτινες τὰς ἐλεγείας αὐτοῦ εἰσήγαγον εἰς τὰ σχολεῖα (2).

Καὶ ζ' σπουδαῖος ἐπίσης ἐλεγιοποιὸς σύγχρονος τοῦ Θεόγνιδος ἐγένετο **Ξενοφάνης** ὁ Κολοφώνιος, ὁ ἰδρυτῆς τῆς πολυκρό-

(1) Πολλὰ μέσοισιν ἄριστα· μέσος θέλω ἐν πόλει εἶναι·
μήτε δίκην δικάσης, πρὶν ἂν ἀμφοῖν μῦθον ἀκούσης.

2. Ἐσθλῶν μὲν γὰρ ἀπ' ἐσθλὰ μαθήσεα· ἦν δὲ κακοῖσι
συμμίεσθης, ἀπολεῖς καὶ τὸν ἐόντα νόον.

του Ἐλεατικῆς Σχολῆς· αἱ ἐλεγείαι δὲ τούτου ἦσαν *συμποικαί*, ὧν διεσώθη μακρὸν ἀπόσπασμα, ἐν ᾧ μετὰ πολλῆς χάριτος περιγράφει τὴν ἔναρξιν συμποσίου.

Βραχεῖα δ' ἐλεγεία εἶναι καὶ τὸ *ἐπίγραμμα*, ὅπερ χαρασσόμενον ἐπὶ τοῦ τάφου περιεῖχε τὴν ἱστορίαν τοῦ ἀποθανόντος· ἐχαράσσετο δὲ τοῦτο μάλιστα ἐπὶ τοῦ τάφου τῶν ὑπὲρ πατρίδος πεσόντων. Τὰ ἐπιγράμματα τὸ μὲν πρῶτον ἦσαν βραχεῖα συνιστάμενα ἐξ ἐνὸς διστίχου ἢ δύο, ὕστερον δὲ ὑπερέβησαν μὲν τὸ μῆκος τοῦτο, ἀλλὰ πάντοτε ἢ βραχύτης ἐν τῷ ἐπιγράμματι ἐθεωρήθη ἀρετὴ (1). Ἡ τοῦ ἐπιγράμματος μεγίστη τέχνη εἶναι νὰ περιλάβῃ ἐν ἐλαχίστῳ τὸς ἀρετὰς τοῦ ἀποθανόντος καὶ διὰ τοῦ προσήκοντος γνωμικοῦ ἐπιστέψῃ αὐτάς. Ἀλλὰ τοῦτο ἀπαιτεῖ ὠριμότητα διανοίας, ἣν ἐν τῇ Ἀττικῇ περιόδῳ ἔσχον οἱ Ἕλληνες.

Τότε *Σιμωνίδης ὁ Κεῖτος* ἀνύψωσε τὸ ἐπίγραμμα εἰς τὴν ἄκραν τελειότητα· τὰ ἐπιγράμματα αὐτοῦ χαρακτηρίζει εὖστοχος βραχυλογία, μεγαλεῖον καὶ ἐνθουσιασμός πρὸς τοὺς ἥρωας καὶ τοὺς προμάχους τῆς πατρίδος. Τῷ Σιμωνίδῃ ἀνέθεσαν αἱ πόλεις, αἱ μετασχοῦσαι τοῦ κατὰ τῶν Περσῶν ἀγῶνος, τὴν σύνθεσιν ἐπιγραμμάτων πρὸς ἀνάμνησιν τῶν περικλεῶν αὐτῶν ἀγῶνων. Ἀριστον πάντων καὶ ὑπὸ πάντων θεωρεῖται τὸ πρὸς τιμὴν τῶν ἐν Θερμοπύλαις² πεσόντων ὡς καὶ τὸ εἰς τοὺς Μαραθωνομάχους, οὓς προμάχους ὀλοκλήρου τῆς Ἑλλάδος παριστᾷ.

2. Ἰαμβος.

Ὁ Ἰαμβος, ὡς εἶδομεν, εἶναι τὸ β' εἶδος τῆς λυρικῆς ποιήσεως· διὰ τοῦ ἰάμβου ὁ ποιητὴς ἀντεπεξέρχεται κατὰ τῶν ἐλαττωμάτων τῆς κοινωνίας διὰ λεπτῶν σκωμμάτων ἢ καὶ μετὰ πικρίας ἐμπαθοῦς καὶ γλεῦγς.

Ἀνέπτυξαν δὲ τὸν ἰάμβον οἱ δημοκρατικοὶ καὶ ἐλευθεριάζοντες Ἴωνες· τὸ σκώπτειν ἔγκειται ἐν τῇ φύσει τοῦ ἀνθρώπου, μεγίστην δὲ ἄδειαν τῶν τοιούτων σκωμμάτων καὶ εὐτραπελιῶν πα-

1. «Ἦν δὲ παρέλθης τοὺς τρεῖς, ῥαφιδεῖς κοῦκ ἐπίγραμμα λέγεις» Ἀνθ. IX, 369.

2. Ὡ ξεῖν' ἀγγέλλειν Λακεδαιμονίοις, ὅτι τῆδε κείμεθα τοῖς κείνων ῥήμασι πειθόμενοι.

3. Ἑλλήνων προμαχοῦντες Ἀθηναῖοι Μαραθῶν χρυσοφόρων Μήδων ἐστόρεσαν δύναμιν.

ρεῖχον καὶ αἱ τῆς Δήμητρος ἑορταί, ἐν αἷς τὸ ἔθος τοῦ σκώπτειν ἀλλήλους ἦτο παλαιότατον· καὶ τὸ μὲν σκώπτειν καὶ λοιδορεῖν ἔκαλεῖτο ἰαμβίζειν, τὰ δὲ σκώμματα ἰαμβοὶ (ἐκ τοῦ ἰάπτειν—πέμπειν, βάλλειν βέλη, προσβάλλειν). Ἄλλ' ὡς εἰκός, τὰ σκώμματα ταῦτα ἢ οἱ ἰαμβοὶ τῶν πανηγυριστῶν καὶ ἄλλων εὐθύμων ὁμίλων ἦσαν αὐτοσχέδιοι καὶ ἄτεχοι, εἰς τέχνην δὲ ἀνύψωσεν αὐτοὺς καὶ παρήγαγε τὸ νέον τοῦτο εἶδος τῆς ποιήσεως

α') Ἄρχιλόχος ὁ Πάριος (680—629 π. Χ.). Οὗτος ἐρασθεὶς Νεοβούλης, τῆς νεωτέρας θυγατρὸς τοῦ Λυκάμβου, ἐμνηστεύθη αὐτήν· ἀλλ' ἐπειδὴ ὁ πατὴρ αὐτῆς ἀνεκάλεσε τὴν ὑπόσχεσιν, ὁ Ἄρχιλόχος σφόδρα ὀργισθεὶς ἐξεδικήθη αὐτὸν διὰ τῶν ἰάμβων, οἷτινες ἦσαν οὕτω πικροί, ὥστε λέγεται ὅτι ὁ τε Λυκάμβης καὶ αἱ θυγατέρες αὐτοῦ αἰσχυρόμενοι ἐπὶ τοῖς τῶν ἰάμβων ὄνειδισμοῖς ἀπηγγονίσθησαν· ὁ Ἄρχιλόχος καίπερ ὦν αἰσχροπρεπῆς καὶ ψογερός, ὅμως τοσοῦτον κλέος ἐκ τῆς ποιήσεως ἔλαβεν, ὥστε λέγεται, ὅτι ἡ Πυθία τὸν Ναξιον Καλῶνδαν, τὸν φονέα τοῦ ποιητοῦ, ἐλθόντα, ἵνα χρησμὸν λάβῃ, ἀπέπεμψεν ὡς μαρόν.

Τὴν μεγαλοφυΐαν τοῦ Ἄρχιλόχου δεῖκνύουσι καὶ τὰ ὀυθμικὰ εἶδη, ἅτινα ἐπενόησε καὶ ἐφήρμοσεν· ἐνῶ δηλ. μέχρι τότε ὁ ἑλληνικὸς κόσμος ἐγνώριζε μόνον τὸ δακτυλικὸν μέτρον, οὔτινος ἦ θέσις πρὸς τὴν ἄρσιν εἶναι ἴση $\left(\begin{smallmatrix} \text{υυ} \\ 2:2 \end{smallmatrix} \right)$, ὁ Ἄρχιλόχος μετε-

χειρίσθη τὸν ἰαμβον $\left(\begin{smallmatrix} \text{υ}^+ \\ 1:2 \end{smallmatrix} \right)$ καὶ τὸν τροχαῖον $\left(\begin{smallmatrix} \text{τυ} \\ 2:1 \end{smallmatrix} \right)$, ὧν τὸ ὀυθμικὸν γένος καλεῖται διπλάσιον. διότι ἐν αὐτοῖς ἡ θέσις πρὸς τὴν ἄρσιν ἔχει διπλάσιον λόγον. Καὶ ὁ μὲν ἰαμβικὸς⁽¹⁾ αὐτοῦ στίχος συνέκειτο ἐκ τριῶν διποδιῶν· διὸ καὶ τρίμετρον ἐκλήθη· ὁ δὲ τροχαϊκὸς⁽²⁾ ἐκ τεσσάρων, ἔξ οὗ καὶ τετράμετρος ὠνομάσθη.

Οἱ δὲ καλούμενοι ἐπωδοὶ τοῦ Ἄρχιλόχου εἶναι στίχοι βραχύτεροι, τιθέμενοι μετὰ μακροτέρους κατὰ κανονικὴν ἀναλογίαν, λ.χ. ἰαμβικὸς δίμετρος ἀκολουθεῖ μετὰ τρίμετρον, ἐν οἷς ἐμιμήθη αὐτὸν ὁ Ρωμαῖος Ὀράτιος· οὕτω δὲ διὰ τῆς ἐξευρέσεως τῶν ἐπωδῶν προανέκρουσε ὁ Ἄρχιλόχος τὴν κατασκευὴν τῶν στροφῶν, ἃς μετ' οὗ πολὺ ἀναπτύσσουσιν οἱ μελικοὶ ποιηταί.

1. υ-υ-|υ-υ-|υ-υ-υ.

2. -υ-υ|-υ-υ|-υ-υ|-υ-υ.

Ἐχουσα θαλλὸν μυρσίνης ἐτέρπετο [ῥοδῆς τε καλὸν ἄνθος, ἢ δὲ οἱ κόμη] ὄμους κατεσκίαζε καὶ μετάφρενον.

Πλὴν δὲ τῶν ἰάμβων καὶ τῶν τροχαϊκῶν ποιημάτων ἐποίησεν ὕμνους, ἐλεγείας, ἰοβάκχους ἦτοι ὕμνους εἰς τὸν Βάκχον· ἀλλ' ἐκ πάντων τούτων μόνον ἀποσπάσματα σφίζονται (116). Ὁ Ἄρχιλοχος διὰ τὴν ποιητικὴν αὐτοῦ ἀξίαν εὔρε πολλοὺς θαυμασιὰς καὶ μιμητὰς παρὰ τοῖς Ἑλλήσι καὶ ὕστερον παρὰ τοῖς Ῥωμαίοις.

β) ἰαμβογράφος ἐγένετο **Σιμωνίδης** (1) ὁ Ἄμμοργίνος, σύγχρονος σχεδὸν τοῦ προηγουμένου· τὸ μὲν πρῶτον κατὰ προσώπων μετεχειρίσθη οὗτος τοὺς ἰάμβους, ἀλλὰ μετὰ ταῦτα ἔτρεψεν αὐτοὺς καθ' ὀλοκλήρου τάξεως· οὕτω λ.χ., ἐν σφζομένῳ ἀποσπάσματι (118 στίχ.) ἐξονειδίζει τὸ γυναικεῖον φῦλον μετὰ περισσῆς ἀγροικίας (2)· κατ' αὐτὸν ὁ θεὸς ἐδημιούργησε τὰ διάφορα εἶδη τῶν γυναικῶν ἐκ διαφόρων ζώων, π. χ. τὴν πανοῦργον, ἕξ ἀλώπεκος, τὴν πολυπράγμονα ἐκ κυνός, τὴν ἀπρόθυμον ἕξ ὄνου, τὴν δύστροπον ἐκ γαλῆς, τὴν ἀβρὰν καὶ καλλωπιζομένην ἕξ ἵππου, τὴν δυσειδῆ καὶ κακότροπον ἐκ πιθήκου καὶ τὴν ἀγαθὴν ἐκ μελίσσης· διὸ καὶ ἀσμένως ἔξυμνεῖ τὴν ἐκ μελίσσης προελθοῦσαν γυναῖκα.

γ' **Ἰππῶναξ** ὁ Ἐφέσιος ἀκμάσας περὶ τὰ 540 π. Χ. Τούτου δὲ ἡ πικρία τῶν ἰάμβων κατέστη παροιμιώδης ὡς σφήξ κεντρίξουσα τοὺς πονηροὺς· ὁ Ἰππῶναξ νεωτερίζων μετέτρεψε τοῦ στίχου τὸν τελευταῖον πόδα ἀπὸ ἰάμβου καθαροῦ εἰς σπονδεῖον, οὕτω δὲ συνέκοψε τὸν γοργὸν τοῦ ἰάμβου ὀρθμόν· οἱ τοιοῦτοι στίχοι καλοῦνται χωλίσamboi ἢ τρίμετροι σκάζοντες· ἂν δὲ ληφθῇ καὶ ὁ ε' ποὺς σπονδεῖος, γίνονται ἔτι χωλότεροι καὶ ὀνομάζονται ἰσχιορρογικοί.

3. Μέλος.

Εἶδομεν προηγουμένως, ὅτι τὸ μέλος ἐκαλλιουργήθη μάλιστα ὑπὸ τῶν Αἰολέων καὶ τῶν Δωριέων· ἀλλὰ τὸ μὲν αἰολικὸν ἦδετο συνοδευόμενον μόνον ὑπὸ μουσικοῦ ὄργάνου, τὸ δὲ δωρικὸν ᾄδόμενον συνοδεύετο καὶ ὑπὸ μουσικοῦ ὄργάνου καὶ ὑπὸ χοροῦ ὀρχουμένου· διὸ καὶ **χορικὸν μέλος** λέγεται·

καὶ α' τὸ **Αἰολικὸν μέλος**.

1. (Ὁ Μ. Ἐτυμολόγος γράφει Σημωνίδης).

2. Τὴν δ' ἐκ μελίσσης τὴν τις εὐτυχεῖ λαβῶν] κείνη γὰρ οἷη μῶμος οὐ προσίζάνει·] θάλλει δ' ὑπ' αὐτῆς κάπαξεται βίος·] φίλην δὲ σὺν φιλεῦντι γηράσκει πόσει,] τεκοῦσα καλὸν κοῦνομάκλυτον γένος.

Ἄρχαιοτάτος τῶν Λεσβίων ποιητῶν λέγεται ὁ **Τέρπανδρος** (680—620 π. Χ). Τούτου ἡ πατρίς Λέσβος ἀπὸ ἀρχαιοτάτων χρόνων ἐγένετο ἐστία τῆς μουσικῆς καὶ τῆς ποιήσεως· τὸ εὐμουσον τῶν Λεσβίων ὑπεμφαίνει καὶ ὁ μῦθος, καθ' ὃν τοῦ Ὀρφέως κατασπαραχθέντος ὑπὸ τῶν ἐκ Θοράκης Μαινάδων ἡ κεφαλὴ καὶ ἡ κιθάρα ῥιφθεῖσαι εἰς τὴν θάλασσαν ὑπὸ τῶν κυμάτων ἐξεβράσθησαν εἰς Λέσβον· τοῦ δὲ τόπου, ἔνθα ἀνηγέρθη ὁ τάφος τοῦ Ὀρφέως, αἱ ἀηδόνες, ἐφημίζοντο ὡς γλυκυφωνότεραι τῶν ἀλλαχοῦ. Ὁ Τέρπανδρος συναγαγὼν τὰς διεσπαρμένας μελωδίας, ὅσαι ἐποικήθησαν ὑπὸ τοῦ λαοῦ ἐκ φυσικῆς ὁρμῆς ἐν ταῖς διαφόροις τῆς Ἑλλάδος καὶ τῆς Μ. Ἀσίας χώραις, ἐρρῦθμισεν αὐτὰς κατὰ τεχνικοὺς κανόνας καὶ ἐδημιούργησεν ὅλον τι ἑναρμόνιον, ὅπερ ἡ ἑλληνικὴ μουσικὴ διεφύλαξε καθ' ἅπαντα τὸν μετὰ ταῦτα χρόνον, καὶ ὅτε μάλιστα εἰς ὑπερέντεχνον βαθμὸν προήχθη. Πρὸς τούτοις ὁ Τέρπανδρος κατεσκεύασεν ἀντὶ τοῦ τετραχόρδου τὴν ἐπιτάχορδον κιθάραν⁽¹⁾, ἐξεῦρε τὸν βάρβιτον καὶ πρῶτος αὐτὸς μετεχειρίσθη τὰ μουσικὰ σημεῖα· διὸ καὶ οἱ **νόμοι** ⁽²⁾ αὐτοῦ διεσφῆζοντο καὶ μετὰ ταῦτα. Ὁ Τέρπανδρος συνέστησεν ἐν Λέσβῳ καὶ σχολὴν κιθαροφθῶν· ἡ λυρικὴ ποίησις, ἣτις ἀνεπτύχθη ἐκ τῶν ἀρχῶν τούτων, ἔλαβε τὸν χρωματισμὸν ἐκ τῆς Λεσβιακῆς διαθέσεως, ἐν ἣ τὸ αἰολικὸν πάθος καὶ πῦρ συνεκράθησαν εἰς λεπτὸν αἶσθημα χάριτος καὶ καλλονῆς ἐν τε τῇ φύσει καὶ τῇ τέχνῃ.

Ὁ Τέρπανδρος πρὸς τούτοις ἐγένετο καὶ ὁ νομοθέτης τῶν ἁρμονιῶν· τρεῖς δὲ ἁρμονονίας ⁽³⁾ ἐγίνωσκον οἱ Ἕλληνες ἐκ παλαιοῦ, τὴν Δωριστί, τὴν Φρυγιστί καὶ τὴν Λυδιστί. Καὶ ἡ μὲν Δωριστί ὡς σεμνὴ καὶ μεγαλοπρεπὴς ἦτο ἐπιτηδεῖα εἰς ἐξέγερσιν αἰσθημάτων σπουδαίων καὶ ἠρέμων· διὸ καὶ θεωρεῖται ἀνδρικοτάτη πασῶν. Τῆς δὲ Φρυγιστί ἐχούσης τὴν ἀρχὴν ἐκ τῆς θορυβώδους καὶ ἐμπαθειστάτης τῶν Φρυγῶν ἐγένετο χοῆσις καὶ ὑπὸ τῶν Ἑλλήνων εἰς ὀργιαστικὰς τελετὰς τοῦ Διονύσου πρὸς ἐξέγερσιν ἐκστάσεως καὶ ἐνθουσιασμοῦ καὶ ἡ Λυδιστί προσεγγίζουσα

1) Σοὶ δ' ἡμεῖς τετραγήρην ἀποστέρξαντες αἰοιδὰν

ἐπτατόνω φόρμιγγι νέους κελαδήσομεν ὕμνους.

2) Νόμοι=τρόποι μελωδίας, mode musicale, air de musique.

3) Ὁ **ἑνθμός** ἐκ τοῦ **ταχέος** καὶ τοῦ **βραδέος**, ἐκ διεννηγμένων πρότερον, ὕστερον δ' ὁμολογησάντων γέγονεν· ἡ **ἁρμονία** ἐκ τοῦ **δξέος** καὶ **βαρέος**, τὸ δὲ **μέτρον** ἐν τῇ προσηφδίᾳ τῶν στίχων.

εἰς τὴν γυναικίαν φωνὴν ἔχει χαρακτηῆρα ἀπαλὸν καὶ μαλακόν. Κατὰ ταῦτα ἡ Δωριστὶ ὡς πρὸς μὲν τὸ στασίμον καὶ τὸ ἤρεμον ἀντιτίθεται πρὸς τὸ σφοδρὸν τῆς Φρυγικῆς ἀρμονίας, κατὰ δὲ τὸ ἀνδρῶδες πρὸς τὸ μαλακὸν τῆς Λυδικῆς.

Τοῦ μεγάλου τούτου μουσουργοῦ ἡ ἀξία καταφαίνεται καὶ ἐκ τῆς ἐξῆς παραδόσεως· ὅτε δηλ. ἦλθεν εἰς Σπάρτην στασιάζουσαν, οὕτω κατεμάγευσε τοὺς Σπαρτιάτας διὰ τῶν μελωδιῶν αὐτοῦ, ὥστε οὗτοι εἰς δάκρυα ἀναλυθέντες ἠσπάζοντο ἀλλήλους· διὸ καὶ σφόδρα ἐτιμήθη ὑπὸ τῆς Σπάρτης, ἣν ἰδίαν πατρίδα ἐνόμιζεν.

Ὁ Τέρπανδρος τὴν μεγίστην αὐτοῦ δόξαν ἔσχεν ἐκ τῆς μουσικῆς, ἀλλὰ καὶ ἡ ποίησις⁽¹⁾ αὐτοῦ φαίνεται, ὅτι δὲν ἔστερεῖτο ἀξίας, ὡς μαρτυροῦσι τὰ ὀλίγα ἀποσπάσματα αὐτοῦ⁽²⁾.

β' Λέσβιος ποιητὴς ἐγένετο Ἄλκαϊος ὁ Μυτιληναῖος (630—560 π. X.), ὅστις ἐποίησε στασιωτικά, συμποτικά καὶ ἐρωτικά· πάντα δὲ τὰ ποιήματα αὐτοῦ χαρακτηρίζει σφοδρὸν πάθος, βραχύτης μετὰ μεγαλοπρεπείας καὶ πληθὺς ποιητικῶν εἰκόνων. Ἡ ἐκ λογαοιδικῶν ῥυθμῶν καὶ ἰάμβων ἀποτελουμένη στροφή αὐτοῦ, ἣτις καὶ Ἀλκαϊκῆ⁽³⁾ καλεῖται, ἔχει ἰσχυρὸν τόνον καὶ ἀρμύζει εἰς πολεμικά καὶ πολιτικά ἄσματα καὶ ὅλως εἰπεῖν εἰς ποιήματα γενναῖον καὶ ἀρρενωπὸν χαρακτηῆρα ἔχοντα.

γ' Τοῦ Ἀλκαίου μικρὸν τι νεωτέρα ἐγένετο ἡ Σαπφώ (Ψάπφω, Ψάπφα, σοφῆ, κόρη πεπαιδευμένη), ἣτις καταγομένη ἐξ ἐπιφα-

(1) Ἐνθ' αἰχμά τε νέον θάλλει καὶ μῶσα λίγεια
καὶ δίκαια εὐρούαγια, καλῶν ἐπιτάροθος ἔργων.

(2) Σπουδαῖος μουσικὸς καὶ ποιητὴς ἐγένετο Ὀλυμπος ὁ Φρυγῆς (τοῦ Ζ' αἰῶν. π. X.), δεινὸς ἀθλητῆς, διδαχθεὶς ὑπὸ Μαρσούου· οἱ ἀθλητικοὶ τούτου νόμοι εἶχον τόνον θρηνώδη, ἀλλ' ἦσαν ἀσλήματα θειότατα, κηλοῦνια τοὺς τῶν θεῶν καὶ τελετῶν δεομένους. (Πλάτ. εὐμπ. 215)· τὸν δὲ ἀγῶνα τοῦ Μαρσούου πρὸς τὸν Ἀπόλλωνα ἀπεικονίζει τὸ ὑπὸ τοῦ Μύρρονος σύμπλεγμα ἐν Μαντινείᾳ (νῦν ἐν τῷ Ἀρχαιολ. Μουσείῳ).

(3) u—u—u—uu—u—   οὐ χεῖρ κάκοισι θυμὸν ἐπιτρέπην·
u—v—u—uu—u—   προκόφομεν γὰρ οὐδὲν ἀσάμενοι.
ū—u—u]—u—u   ὦ Βύκχι, φάρμακον δ' ἄριστον
—u—uu—u—ū   οἶνον ἐνεικαμένους μεθύσθην.

«Συνέστηκεν ἐκ τοῦ Ἀλκαϊκοῦ ἐνδεκασυλλάβου δις ἐπαναλαμβανομένου, καὶ δύο τετραποδιῶν, ὧν ἡ μὲν α' εἶναι δίμετρον, ἰαμβικὸν ὑπερκατάληκτον, ἡ δὲ β' λογαοιδικὸν διὰ δυοῖν».

νοῦς τῆς Ἐρέσου γένους, ἔζησεν ἐν Μυτιλήνῃ· κατὰ δὲ τὸ ἐν Λέσβῳ ἐπικρατοῦν τότε ἔθιμον, συνάγουσα εἰς τὸν μουσικόλον οἶκον αὐτῆς τὰς εὐφροεστέραις καὶ εὐγενεστέραις παρθένους ἐδίδασκεν οὐ μόνον ποίησιν καὶ μουσικῆν, ἀλλὰ καὶ τρόπων εὐγένειαν· διὸ καὶ σκώπτει τὴν ἀπειροκαλον ἐκείνην πλουσίαν, ἣτις ἄμοιρος τῶν ῥόδων τῆς Πιερίας οὔσα, μόνον ἐπὶ τῷ πλούτῳ ἐσεμνύετο· ἢ ἐνθουσιώδης ποιήτρια μετὰ τῶν εἰς τὴν σχολὴν αὐτῆς παιδευομένων παρθένων συνεδέετο δι' ἀγάπης καὶ φιλίας ἰσχυρᾶς. Τὴν ποιητικὴν ἀξίαν αὐτῆς ἐμφαίνει καὶ ὁ θαυασμὸς τῆς ἀοχαιότητος, ἣτις Λεσβίαν ἀηδόνα ἐκάλεσεν αὐτήν, δεκάτην Μοῦσαν, ἀδελφὴν τῶν Χαρίτων, θαυμαστὸν χρῆμα καὶ Πιερίαν μέλισσαν· οὐ μόνον δὲ οἱ Μυτιληναῖοι ἐτίμησαν αὐτήν, νόμισμα κόψαντες τὴν εἰκόνα τῆς ποιητρίας φέρον, ἀλλὰ καὶ ἀλλαγῶ δι' εἰκόνων ἐτιμήθη αὕτη.

Τὰ ποιήματα τῆς Σαπφοῦς διαιρεθέντα εἰς ἑννέα βιβλία κατὰ τὸν ἀριθμὸν τῶν ἑννέα Μουσῶν ἦσαν ὕμνοι, ᾠδαὶ ἔρωτικῆς ὑποθέσεως καὶ ἐπιθαλάμια, ἐν οἷς μάλιστα ἠδδοκίμησεν ἡ μελωδός· ἀλλ' ἐκ τούτων ἔχομεν μίαν μόνην ᾠδὴν ἀκεραίαν καὶ πλεῖστα ἀποσπάσματα (120), ἀξαναόμενα διὰ τῶν ἐν Αἰγύπτῳ ἀνευρισκομένων παπύρων. Καὶ τὰ μὲν πλεῖστα τῶν ᾠσμάτων ἦδεν ἡ Σαπφὼ πρὸς λύραν, τὰ δὲ ἐπιθαλάμια ἦδοντο ὑπὸ χοροῦ παρθένων καὶ νεανιῶν, ὡς δηλοῖ τὸ τοῦ Ρωμαίου Κατοῦλλου ἐπιθαλάμιον, ὅπερ εἶναι ἀπομίμησις τοῦ Σαπφικοῦ. Τὰ ἐπιθαλάμια τῆς Σαπφοῦς πλὴν τῆς γλυκύτητος, τῆς ἀφελείας καὶ τῆς ἀπλότητος τῶν ἠθῶν καὶ τῶν ζωηρῶν αἰσθημάτων ἔχουσι καὶ πληθὺν ἐπαγωγῶν εἰκόνων· οὕτω λ. χ. ἐν τινι τούτων παραβάλλει τὴν ἀκμὴν καὶ τὸ ἄθικτον τῆς παρθένου κάλλος πρὸς τὸ ἐπὶ τῆς κορυφῆς τῆς μηλέας γλυκύμηλον (1), ἐν ἑτέρῳ δὲ τὴν ἔρημον καὶ ἀπροστάτευτον παρθένον πρὸς τὴν ἀνὰ τὰ ὄρη φυομένην καὶ καταπατουμένην ὑάκινθον (2).

Τὰ ποιήματα τῆς Σαπφοῦς καίπερ ἐν Αἰολικῇ διαλέκτῳ πεποιημένα ἦδοντο πανταχοῦ τῆς Ἑλλάδος, ἐν δὲ τῇ Ῥώμῃ εὖρον

1. Οἷον τὸ γλυκύμαλον ἐρεῦθετα ἄκρω ἐπ' ὕδω ἄκρον ἐπ' ἀκροτάτῳ, λελάθοντο δὲ μαλαδρόπης· οὐ μὰν ἐκλελάθοντ', ἀλλ' οὐκ ἐδύναντ' ἐπίκεσθαι.
2. Οἷαν τὰν ὑάκινθον ἐν οὖρεσι ποίμενες ἄνδρες πόσοι καταστειβοῖσι, χάμαι δέ τε πόρφυρον ἄνθος.

θερμότετον ζηλωτήν καὶ μιμητήν τὸν Κάτουλλον καὶ τὸν Ὀράτιον ἢ γλώσσα ἐν τοῖς ποιήμασιν αὐτῆς ῥέει εὐκόλως, τὸ ὕφος φαίνεται μαλακὸν καὶ ἄνθηρόν, ἢ χάρις δαψιλῆς καὶ οἱ ρυθμοὶ κινουῦνται ἡρέμα ἐν ἁρμονικοῖς συστήμασιν. Ἡ στροφή (1), ἣν ἡ Σαλπὼ ἐξεῦρε καὶ ἐφήρμοσεν, ἐξ οὗ καὶ Σαλπικὴ ἐκλήθη, φαίνεται τὸ χαριέστατον καὶ τρυφερότατον πάντων τῶν ἑλληνικῶν μέτρων· ἀποτελεῖται δ' αὕτη ἐκ τριῶν ἐνδεκασυλλάβων στίχων καὶ τοῦ Ἀδωνίου, ὅστις στίχος ἐξ ἑνὸς δακτύλου καὶ ἐξ ἑνὸς τροχαίου συγκείμενος ἐπιφερεται ὡς ἐπωδός

Ἄλλαι ποιήτριαι.

Τὸ ἔξοχον τῆς Σαλφουῦς πνεῦμα συνετέλεσεν, ἵνα καὶ ἄλλαι γυναῖκες περὶ τὴν θεραπείαν τῆς ποιήσεως σπουδάσωσι καὶ διαπρέψωσιν, ὡς ἡ μαθήτρια αὐτῆς Ἡρινα, ἢ ἐξ Ἀνθηδόνης τῆς Βοιωτίας «γλυκυαχῆς» Μύρτις, ἢ καὶ διδάσκαλος τοῦ Πινδάρου, καὶ ἡ ἐκ Τανάγρας Κόρινα, ἢ ἐν ποιητικῷ ἀγῶνι πεντάκις τὸν Πίνδαρον νικήσασα. Λέγεται δὲ μάλιστα, ὅτι ἡ μεγάλη αὕτη ποιήτρια διδοῦσα τὴν μεγαλοφυΐαν τοῦ Πινδάρου συνεβούλευσεν αὐτόν, ἵνα τὴν ποίησιν καὶ διὰ μύθων κοσμηῇ· ἀλλ' ὅτε ἐκεῖνος κατὰ τὴν συμβουλὴν αὐτῆς ποιήσας ἐπέδειξεν ἄσμά τι, ὅπερ ἦτο κατάφορτον μύθων, ἐκείνη γελάσασα ἐπὶ τῇ ὑπερβολῇ, «τῇ χειρὶ, ἔφη, δεῖ σπείρειν, ἀλλὰ μὴ ὄλω τῷ θυλάκῳ».

Τὰς Αἰολίδας κατὰ τὴν ποίησιν ἐμιμήθησαν καὶ αἱ Δωρίδες, ὡς ἡ Ἀργεῖα Τελέσιλλα (510 π.Χ.), ἣτις καὶ ἐγένετο ἐπιφανῆς οὐ μόνον ἕνεκα τῆς μελικῆς ποιήσεως, ἀλλὰ καὶ διότι τὴν πατρίδα αὐτῆς κινδυνεύουσαν ὑπὸ τῶν Λακεδαιμονίων ἔσωσε· καὶ ἡ Σικυωνία Πράξιλλα ἀκμάζουσα τῷ 455 π.Χ., ἣτις διέπρειπεν ἐν τῇ ποιήσει τῶν σχολίων μάλιστα. Ἄλλὰ πασῶν τῶν ποιητριῶν τούτων ἐλάχιστα ἀποσπάσματα σφύζονται.

Ἀνακρέων. Εἰς τοὺς Αἰολεῖς ποιητὰς δύναται νὰ καταταχθῇ διὰ τὸ περιεχόμενον τῆς ποιήσεως καὶ ὁ Ἴων Ἀνακρέων, ὁ λάτρης τοῦ ἔρωτος καὶ τοῦ Βάκχου. Οὗτος ἐγεννήθη μὲν ἐν Τέφῳ, ἀλλὰ διέτριψε πλεῖστον χρόνον παρὰ τῷ Πολυκράτει, τῷ τυράννῳ

1. Ποικιλόθρον' ἀθάνατ' Ἀφρόδιτα — υ—υ—υυ—υ—υ—
 Παῖ Δίος, δολόπλοκε, λίσσομαί σε — υ—υ—υυ—υ—υ—
 μὴ μ' ἄσαισι μὴδ' ὀνίαισι δάμνα, — υ—υ—υυ—υ—υ—
 πότνια, θῦμον — υυ—υ

τῆς Σάμου· μετὰ δὲ τὴν ὑπὸ τῶν Περσῶν δολοφονίαν ἐκείνου (522 π. Χ.) διέμεινεν ἐν τῇ αὐτῇ τῶν Πεισιστρατιδῶν ἐν Ἀθήναις· ὁ ποιητὴς ἀπέθανεν ἐν βαθεῖ γήρατι καὶ ἐτιμήθη οὐ μόνον ζῶν, ἀλλὰ καὶ μετὰ θάνατον· ἢ εὐθύμος καὶ εὐτραπέλος ποίησις αὐτοῦ εὔρε πολλοὺς μὲν θαυμαστάς, οὐκ ὀλίγους δὲ μιμητάς. Τῶν ποιημάτων τούτου τὰ πλεῖστα καὶ περιφημότερα ἦσαν τὰ ἔρωτικά καὶ τὰ παροίνοια, ἐν οἷς εὐτραπέως καὶ μετ' ἀμιμήτου χάριτος ᾄδει τὸν ἔρωτα καὶ τὸν οἶνον, ἀλλ' οὐχὶ καὶ μετὰ σφοδρότητος, ἣτις χαρακτηρίζει τὴν τῶν Αἰολέων ποίησιν (1). Ἐκ τῶν ποιημάτων αὐτοῦ ἔχομεν μόνον ἀποσπάσματα (100)· ἀλλ' ἐν τῇ Ἀνθολογίᾳ προστίθεται αὐτοῖς καὶ συλλογὴ τις 66 ποιημάτων, ἅτινα ἐπιγράφονται *συμποσιακὰ ἡμιάμβια* Ἀνακρέοντος ἔχοντα συνήθως τὸν δίμετρον ἰαμβικὸν καταληκτικὸν στίχον, τὸν ἑπτασύλλαβον, ὅστις καὶ ἀνακρεόντειον μέτρον (2) ἐκλήθη· ἀλλὰ ταῦτα ἢ κριτικῆ ἔρευνα ἀποδεικνύει νόθα καὶ προϊόντα τῶν Ῥωμαϊκῶν καὶ Βυζαντινῶν χρόνων.

*β'. Δωρικὸν μέλος. Θαλήτας. Ἀλκμάν.
Ἄρειων. Στησίχορος. Ἴβυκος.*

Μετὰ τὸν Τέρπανδρον ἐπιφανὴς μουσικὸς ἐγένετο *Θαλήτας* ἐκ Γόρτυνος τῆς Κρήτης (700—630), ὅστις ἦτο οὐ μόνον ποιητὴς καὶ μουσικὸς, ἀλλὰ καὶ πολιτικὸς καὶ νομοθέτης. Οὗτος εἰς τὴν μουσικὴν καὶ εἰς τὴν ποίησιν προσέθηκε τρίτον στοιχεῖον ἦτοι τὴν ὄρχησιν· ἐν Σπάρτῃ δέ, καθὼς καὶ ὁ Τέρπανδρος, συνετέλεσεν εἰς τὴν θεραπείαν τῶν μουσικῶν τεχνῶν· ἐποίησε δὲ παιᾶνας καὶ ὑπορχήματα· ὡς ὁ Τέρπανδρος εἰσήγαγε τὸν μουσικὸν ἀγῶνα εἰς τὰ Κάρνεια, οὕτω καὶ ὁ Θαλήτας διωργάνωσε περὶ τὸ 668 π. Χ. τὴν ἑορτὴν τῶν *Γυμνοπαιδιῶν* καὶ ἐπέδρασεν εἰς τὴν ἀνατροφὴν τῶν παίδων· οὗτος συνεδύασε τὴν μουσικὴν μετὰ τῆς γυμναστικῆς καὶ τὴν *ἔνοπλον* ὄρχησιν ὑπάρχουσαν ἐν Κρήτῃ

1. Ἄγε δηῦτε μηκέθ' οὕτω] πατάγω τε κάλαλητῶ] Σκυθικὴν πόσιν παρ' οἴνω] μελετῶμεν, ἀλλὰ καλοῖς ὑποπίνοντες ἐν ὕμνοις. Ἄπ. 64
2. Τὸν ἄργυρον τορεύων] Ἥφαιστέ μοι ποίησον] πανοπλίαν μὲν οὐχί] τί γὰρ μάχαισι κάμοι]· ποτήριον δὲ κοῖλον,] ὅσον δύνῃ βαθύνας. (Ἄπ. 92).

εισήγαγεν εἰς τὴν Σπάρτην· ἀλλὰ καὶ μετὰ τὰς καινοτομίας ταύ-
τας ἢ μελικὴ ποιήσις δὲν ἦτο δυνατόν νὰ τελειοποιηθῆ, ἐν ὧσφ
τὰ ποιήματα καὶ μετ' ὀρχήσεων ἀδόμενα ἦσαν πεποιημένα κατὰ
στίχον καὶ οὐχὶ κατὰ σύστημα ἢ στροφὴν· τὴν δὲ στροφὴν λέγε-
ται ὅτι εὔρεν ὁ ἐκ Σάρδεων τῆς Λυδίας **Ἀλκμάν ἢ Ἀλκμάων**
(= **Ἀλκμέων**) νεώτερος τῶν δύο προηγουμένων μουσικῶν. Οὗ-
τος γενόμενος δοῦλος ἐξ αἰχμαλωσίας καὶ καταντήσας εἰς Σπάρ-
την ἠλευθερώθη διὰ τὴν νοημοσύνην αὐτοῦ καὶ διὰ τὴν ποιητι-
κὴν ἄξιαν τὸ τοῦ πολίτου δικαίωμα ἔλαβε. Καὶ οὐ μόνον ἐν
Σπάρτῃ σφόδρα ἐτιμήθη, ἀλλὰ καὶ ἐν τῇ λοιπῇ Ἑλλάδι ἐπὶ δύο
αἰῶνας τὰ ποιήματα αὐτοῦ ἦσαν λίαν ἄρεστά. Ὁ Ἀλκμάν ἐποίη-
σεν ὕμνους, παιᾶνας, προσόδια καὶ **παρθένεια**, ὧν ἔχομεν μέγα
ἀπόσπασμα (56 στίχ.) ἐν Αἰγύπτῳ ἀνευρεθὲν (1855). Τὰ παρθέ-
νεια ἤδοντο ὑπὸ παρθένων χορευουσῶν, αἵτινες συνάπτουσι διά-
λογον πρὸς τὸν ποιητὴν ὅστις γίνεται χορηγὸς ἅμα καὶ χοροδι-
δάσκαλος· καὶ ἄλλοτε μὲν αἱ παρθένοι προσαγορεύουσι τὸν ποιη-
τὴν, ἄλλοτε δ' ἐκεῖνος τὸν χορὸν τῶν παρθένων· διότι ἐν Σπάρτῃ,
ὡς γνωστόν, ὑπῆρχεν ἡ ἐλευθέρᾳ συνδιαίτησις τῶν παρθένων
μετὰ τῶν νέων.

Ἀρίων δὲ ὁ ἐκ τῆς ἐν Λέσβῳ Μηθύμνης ζῶν καὶ δρῶν ἐν
τῇ αὐτῇ τοῦ φιλοτέχνου τυράννου ἐν Κορίνθῳ Περιάνδρου
(625—585) λέγεται ὅτι ἐπενόησε τὸν **διθύραμβον** ἢ πρῶτος αὐ-
τὸς ἔδωκεν εἰς τὸ ἔσμα τεχνικὴν μορφήν καὶ διὰ τῶν διθύραμ-
βων ὤθησεν εἰς τὴν ἀνάπτυξιν τῆς τραγωδίας.

Στησίχορος (640—555 π. Χ.). Τὸ ἔργον τοῦ Ἀλκμᾶνος
συνεπλήρωσεν ὁ ἐκ τῆς ἐν Σικελίᾳ Ἰμέρας Στησίχορος· διότι οὐ-
τὸς μετὰ δύο στροφὰς ὁμοίας προσθέσας καὶ τρίτην διαφόρου
ῥυθμοῦ, ἣτις καλεῖται ἐπιφθόσ, ἐσχημάτισεν ἀντιστροφικὸν σύ-
στημα· τὴν μὲν στροφὴν ἤδεν ὁ χορὸς κινούμενος κατὰ τινα
διεύθυνσιν, κατὰ δὲ τὴν ἀντιστροφὴν ἐπανεκάμπτειν ἐκεῖ, ἐνθα
ἴστατο ἐν ἀρχῇ· διὰ δὲ τῆς καινοτομίας τοῦ Στησίχορου ἰστάμε-
νος ἤδη σταθερῶς ἤδε τὴν ἐπιφθόν· ἐπειδὴ δὲ οὕτω **ἔστησε τὸν**
χορὸν, καὶ Στησίχορος ἐκλήθη, ὡς λέγεται, πρότερον Τεισίας
ὀνομαζόμενος. Αἱ στροφαὶ δ' αὐτοῦ δὲν ἦσαν βραχεῖαι, ὡς αἱ
τοῦ Ἀλκμᾶνος, ἀλλὰ μακραί, ὡς αἱ τοῦ Πινδάρου.

Τέλος ἀξιωμαθόμεντος εἶναι καὶ ὁ ποιητὴς **Ἴβυκος** ἐκ τοῦ
Ῥηγίου τῆς κάτω Ἰταλίας σύγχρονος τοῦ Ἀνακρέοντος καὶ οὗτος δὲ
διέτριψε χρόνον τινα ἐν τῇ αὐτῇ τοῦ Πολυκράτους, τυράννου τῆς
Ψηφιοποιήθηκε ἀπὸ το Ἰνστιτούτο Εκπαιδευτικῆς Πολιτικῆς

Σάμου· τὰ ποιήματα αὐτοῦ κατὰ τὴν διάλεκτον καὶ τὰ μέτρα ἐπλησίαζον πρὸς τὴν τοῦ Στησιχόρου ποιήσιν· ἀλλ' ἐκ τῶν λυρικῶν τούτων ποιητῶν μόνον ὀλίγα ἀποσπάσματα σφύζονται.

Καθολικὸν μέλος. Σιμωνίδης (556—468).

Σιμωνίδης ὁ Κεῖος κληρονομήσας ἐκ τοῦ πατρὸς καὶ τοῦ πάππου τὸ δῶρον τῆς ποιήσεως ἐθεράπευσεν αὐτὴν ἐκ τῆς νεαρᾶς ἡλικίας· ἀφ' οὗ δὲ διεφημίσθη ἡ ποιητικὴ αὐτοῦ ἀξία, μετεκλήθη εἰς Ἀθήνας ὑπὸ τοῦ Πεισιστρατίδου Ἰπλάρχου, ὅστις ἀεὶ παρ' ἑαυτῷ εἶχε τὸν ποιητὴν καὶ σφόδρα ἐτίμα αὐτόν· μετὰ δὲ τὸν θάνατον ἐκείνου ὁ Σιμωνίδης ἀπῆλθεν εἰς Θεσσαλίαν παρὰ τοῦ Σκοπάδας καὶ τοῦ Ἀλευάδας, οὔτινες φιλοφρόνως ὑπεδέχθησαν αὐτόν. Ἐπανελθὼν ἔπειτα εἰς Ἀθήνας μετὰ τῆς ἐν Μαραθῶνι μάχης ἐνίκησεν ἐν ποιητικῷ ἀγῶνι τὸν Αἰσχύλον ποιήσας ἐλεγείαν εἰς τοὺς προμάχους τῆς πατρίδος. Τὰ δὲ τελευταῖα ἔτη τοῦ βίου αὐτοῦ διέτριψε παρὰ τῷ Θήρῳ καὶ τῷ Ἰέρῳ, τῷ μὲν τυράνῳ ἐν Ἀκράγαντι, τῷ δὲ ἐν Συρακούσαις, ὑφ' ὧν σφόδρα ἐτιμᾶτο καὶ ὧν τὴν λαμπρὰν τυραννίδα μεγαλοπρεπῶς ἐξύμνησεν ἡ μουσα τοῦ ποιητοῦ. Ὁ Σιμωνίδης εἶδε τὰς λαμπροτάτας σκηνὰς τῆς ἑλληνικῆς ἱστορίας καὶ ἐκ πάντων τῶν Ἑλλήνων ποιητῶν οὗτος μάλιστα διέτριψε περὶ τὸν ἔπαινον τῶν μεγάλων ἑλληνικῶν ἀνδραγαθημάτων. Ὁ ποιητὴς εἶχε μεγάλην ἐπιδεξιότητα πνεύματος καὶ θαυμαστὴν πολυμαθειαν καὶ μνήμην· ἐποίησε δὲ οὐ μόνον ἐλεγείας καὶ ἐπιγράμματα, ἀλλὰ καὶ ἐγκώμια, ἐπινίκια, ὕμνους, θρήνους, διθυράμβους, σχόλια καὶ ἄλλα μικρότερα μελικὰ ἔσματα καὶ πάντα ταῦτα εὐδοκίμως. Ἐποίει δὲ ταῦτα τὰ μὲν παραγελλόμενος, τὰ δὲ ἐξ ἑαυτοῦ, καὶ ὀλίγα μὲν τούτων ἦσαν δημόσια, τὰ δὲ πλείονα ὑπὲρ ἰδιωτῶν ἐποιήθησαν. Καὶ ἀπολείπεται μὲν τοῦ Πινδάρου κατὰ τὸ πτέρωμα τῆς φαντασίας, ἀλλ' ἔχει μοναδικὴν ἀρετὴν τὸ ἡδὺ καὶ καλλιεπὲς ὕφος, τὴν εὐκόλον, χαρίεσσαν καὶ ἐπιμελῆ περιγραφὴν. Γινώσκει νὰ διαζωγραφῇ μετὰ λεπτότητος ἕκαστον τῶν νοημάτων συνάγων ὡς ἐν δακτυλίῳ ἀπὸ τῶν περικειμένων μικρῶν λίθων φῶς καὶ λάμψιν ἐπὶ τὸν ἐν μέσῳ ἀδάμαντα, ὡς ἑναργῶς δηλοῖ τὸ ἀπόσπασμα τοῦ ἐγκωμίου τοῦ ποιηθέντος πρὸς τιμὴν τῶν ἐν Θερμοπύλαις πεσόντων (1).

1. Τῶν ἐν Θερμοπύλαισι θανόντων

εὐκλεῆς μὲν ἂ τύγα, καλὸς δ' ὁ πότιμος.

Ψηφιοποιήθηκε ἀπὸ τὸ Ἰνστιτούτο Ἐκπαιδευτικῆς Πολιτικῆς

Τοῦ Σιμωνίδου ἀνεψιὸς ἦτο ὁ **Βακχυλίδης**, ὅστις μετὰ τοῦ
θείου ἱκανὸν χρόνον διέτριψεν ἐν Συρακούσαις παρὰ τῷ Ἰέρωνι.

Ἡ ποίησις τοῦ Βακχυλίδου ἦτο παραφυὰς τῆς τοῦ Σιμωνίδου
γλαφυρᾶς καὶ καλλιεποῦς μούσης· ὡς δὲ ἐκείνου τὰ ποιήματα
ἦσαν ποικιλώτατα, οὕτω καὶ τὰ τοῦ Βακχυλίδου· διαφέρει δὲ ὁ
ἀνεψιὸς τοῦ θείου, ὅτι ἡ μούσα οὐτοῦ ἀπέκλινε μᾶλλον πρὸς τὰς
εὐφροσύνας τοῦ ἰδιωτικοῦ βίου, τὸν ἔρωτα καὶ τὸν οἶνον. Πλὴν
τῶν ἀποσπασμάτων αὐτοῦ, ἅτινα εἵχομεν πρότερον, ἤδη διὰ τῶν
νεωστὶ ἐν Αἰγύπτῳ εὐρημάτων (1897) ἔχομεν καὶ ἀκέραια ποιή-
ματα αὐτοῦ, εἴκοσιν ᾠδὰς ἐκ χιλίων περίπου στιχῶν συγκειμένας·
ἐκ τούτων δὲ κατάδηλον γίνεται, ὅτι δικαίως ὁ ποιητὴς καλεῖται
μελίγλωσσος ἀηδῶν, καὶ ὑψηλέτης ἀειτός. Ἐκ τῶν ᾠδῶν δὲ τού-
των αἱ μὲν πλείσται εἶναι **ἐπίνικοι** ποδὸς τιμῆν νικητῶν κατὰ
τοὺς ἔθνικοὺς ἀγῶνας, ὡς καὶ οἱ τοῦ Πινδάρου, τινὲς δὲ ὡς ὁ
Θησεὺς αὐτοῦ παρέχουσιν εἰς ἡμᾶς σήμερον ἔννοιαν πραγματι-
κὴν περὶ τοῦ **Διθυράμβου**, χορικοῦ δηλ. ἄσματος, ὅπερ ἤδετο
πρὸς τιμὴν τοῦ **Διονύσου** καὶ ἔξ οὗ παρήχθη ἡ τραγωδία.

Ὁ δὲ ἔξ Ἐρμιόνης τῆς Ἀργολίδος **Δᾶσος**, ὁ διδάσκαλος τοῦ
Πινδάρου, ποιητὴς διθυράμβων διέτριψεν ἐν τῇ αὐτῇ τοῦ Πει-
σιστρατίδου Ἰππάρχου καὶ τῇ συστάσει αὐτοῦ εἰσήχθησαν ἐν Ἀ-
θήναις οἱ διθυράμβικοι ἀγῶνες· πρῶτος οὗτος συνέγραψε θεω-
ρητικὸν ἔργον περὶ μουσικῆς· ποιήματα δ' αὐτοῦ μνημονεύονται
ὁ **ὕμνος** εἰς Δήμητρα καὶ οἱ **Κένταυροι**, διθύραμβός τις.

Τιμοκρέων ὁ **Ρόδιος** ἐγένετο δεινὸς ὡς ποιητὴς παροινίων·
ἐπειδὴ δὲ πικρῶς ἔψαγε τὸν Θεμιστοκλέα, ὁ Σιμωνίδης, ὡς φίλος
τοῦ μεγάλου πολιτικοῦ, ἐποίησε κατ' αὐτοῦ τὸ ἐξῆς σαρκαστικὸν
ἐπίγραμμα,

Πολλὰ πιὼν καὶ πολλὰ φαγὼν καὶ πολλὰ κάκ' εἰπὼν
ἀνθρώπους κείμει Τιμοκρέων ὁ Ρόδιος.

Πίνδαρος (522—442).

Πίνδαρος, ὁ Θηβαῖος, ὁ κατ' ἐξοχὴν λυρικός κληθείς, ἐγεννήθη
ἐν **Κυνὸς Κεφαλαῖς**, κώμη πλησίον τῶν Θηβῶν. Ἀπὸ τοῦ Ἡσιό-

βωμὸς δ' ὁ τάφος, πρὸ γόων δὲ μνάσις, ὁ δ' οἶκος ἔπαινος.
ἐντάφιον δὲ τοιοῦτον οὐτ' εὐρῶς
οὐθ' ὁ πανδαμάτωρ ἀμαυρώσει χρόνος·
ἀνδρῶν ἀγαθῶν ὁδε σακὸς οἰκέταν εὐδοξίαν
Ἑλλάδος εἶλετο...

δου ἐν Βοιωτίᾳ σφόδρα ἐθεραπεύοντο αἱ Μοῦσαι οὐ μόνον ὑπὸ ἀνδρῶν, ἀλλὰ καὶ ὑπὸ γυναικῶν, ἕξ ὧν ἡ Μύρτις καὶ ἡ Κόριννα ἐφημίσθησαν ἐπὶ ποιητικῇ ἀξίᾳ καὶ μάλιστα ὡς διδάσκαλοι τοῦ Πινδάρου. Τὰ πρῶτα μαθήματα ὁ ποιητὴς ἐδιδάχθη ὑπὸ τοῦ πατρὸς, αὐλητοῦ ὄντος, μετ' ὀλίγον δὲ ὑπερβαλὼν πάντας τοὺς ἐν τῇ ἰδίᾳ πατρίδι ποιητὰς καὶ αὐλητὰς, συνεπλήρωσε τὰς σπουδὰς αὐτοῦ ἐν Ἀθήναις, ὅπου διδασκάλους ἔσχε τοὺς ἐπιφανεστέρους τῶν τότε μουσικῶν καὶ ποιητῶν. Παιδευθεὶς δὲ προσηκόντως, κύριον ἐπιτήδευμα ἐξέλεξε τὰς μουσικὰς τέχνας καί, ὡς ἡ Σαπφώ, μουσοποιὸς ἐπεκλήθη· ἤσκει δὲ τὴν τέχνην οὐ μόνον ἐν τῇ ἰδίᾳ πατρίδι, ποιῶν ἱεροὺς ὕμνους καὶ ἱερὰ ᾄσματα ὑπὲρ τῶν ἐγχωρίων θεῶν, ἀλλὰ καὶ καθ' ἅπασαν τὴν Ἑλλάδα ἐφημίσθη ποιῶν ποιήματα τῆς χορικῆς λυρικῆς κατ' ἐντολὴν ἰδιωτῶν, πόλεων καὶ δυναστῶν. Οὕτω δ' ἐποίησεν ᾄσματα ἐπινίκεια εἰς τοὺς τυράννους τῶν Συρακουσῶν καὶ τοῦ Ἀκράγαντος, Ἰέρωνα καὶ Θήρωνα, εἰς τὸν τῆς Κυρῆνης βασιλέα Ἀρκεσίλαον καὶ εἰς τὸν τῆς Μακεδονίας Ἀλέξανδρον, ἔτι δὲ καὶ εἰς πλείστους ἰδιώτας. Καὶ διὰ μὲν τὴν ποιητικὴν αὐτοῦ εὐμουσίαν Διοκαῖος Κύκνος καὶ Πιερίδων προφήτης ἐπεκλήθη· ἀλλ' ὅτε ὁ βάρβαρος ἐπήρχετο ἐπὶ τὴν Ἑλλάδα καὶ ὑπὲρ τῆς ἐλευθερίας τοῦ ἔθνους ἐν τοῖς πρώτοις ἠγωνίζετο ἡρωϊκῶς ὁ Αἰσχύλος, ὁ Θηβαῖος ποιητὴς καίπερ ἀκμάζων τὴν ἡλικίαν δὲν ἐπεχείρησε νὰ ἐξάγῃ τὸ ἔθνικόν τῶν Βοιωτῶν φρόνημα· μετὰ τὸν ἔνδοξον ὅμως ἐκείνον ἀγῶνα θαυμάσας ὁ Διοκαῖος ἀοιδὸς τὸν ἡρωϊσμὸν τῶν νικητῶν ὕμνησεν αὐτοὺς ἐν ᾄσμασι καὶ μάλιστα πάντων τὰς Ἀθήνας, ἃς ἰοστεφάνους, λιπαράς, ἀοιδίμους, κλεινάς, **Ἑλλάδος ἔρεισμα** καὶ δαιμόνιον πτολίεθρον ἐπαξίως ἐκάλεσεν· διὸ καὶ οἱ Ἀθηναῖοι τιμῶντες αὐτὸν μυρίας δραχμὰς ἔδωκαν καὶ πρόξενον ἑαυτῶν ἐποίησαν. Μεγάλων ἐπίσης ἠξιώθη τιμῶν ὁ ποιητὴς καὶ ὑπὸ πάντων τῶν ἄλλων Ἑλλήνων, οἵτινες αὐτὸν ἔθνικόν καὶ εὐσεβέστατον ποιητὴν ἀνεγνώριζον. Ἡ πρὸς αὐτὸν δὲ τιμὴ παρέμεινεν ἀμείωτος καὶ μετὰ τὸν θάνατον αὐτοῦ· διότι πολλῶ ὕστερον ὁ Ἀλέξανδρος καταστρέφων τὰς Θήβας ἐφείσθη τῆς οἰκίας τοῦ ποιητοῦ ἐπιγράφας:

«Πινδάρου τοῦ μουσοποιῦ τὴν στέγην μὴ καίετε».

Ὁ Πίνδαρος, ὡς καὶ ὁ Σιμωνίδης, ἐκαλλιέργησε πάντα τὰ εἶδη τῆς μελικῆς ποιήσεως καὶ τὰ ποιήματα αὐτοῦ διηρέθησαν εἰς 17 βιβλία. Ἐν ᾧ δὲ ἕξ ὅλου σχεδὸν τοῦ λοιποῦ λυρικοῦ οἴκο-

δομήματος μόνον συντρίμματα περιεσώθησαν, τοῦ Πινδάρου πλὴν πολλῶν ἀποσπασμάτων ἔχομεν ἀκεραίας ᾠδὰς 44 (δ' βιβλ) ἐπίνικους (ἦτοι 14 Ὀλυμπιονικῶν, 12 Πυθιονικῶν, 11 Νεμεονικῶν καὶ 7 Ἰσθμιονικῶν). Ἐκ δὲ τῶν ἐν Αἰγύπτῳ ἀρτίως ἀνευρεθέντων ἐν παύροις φιλολογικῶν θησαυρῶν ἔχομεν ἔννοιάν τινα καὶ περὶ τῶν *παιάνων* καὶ τῶν *παρθενείων* τοῦ ποιητοῦ, ἅτινα συνεξεδόθησαν ὑπὸ τοῦ Schröder 1914.

Οἱ ἐπίνικοι ἢ τὰ ἐπινίκια εἶναι ἄσματα χορικά, ἅτινα ἐποίησεν ὁ Πίνδαρος, ἵνα ἐξυμνήσῃ τοὺς νικήσαντας εἰς τοὺς πανελληνίους ἀγῶνας, τὰ Ὀλύμπια, τὰ Πύθια, τὰ Νέμεα καὶ τὰ Ἰσθμια· αἱ ᾠδαὶ αὗται τοῦ ποιητοῦ εἶναι τῶν νικητῶν μνημεῖα πολλῶν ὑπέρτερα καὶ μᾶλλον αἰώνια τῶν λιθίνων καὶ τῶν χαλκῶν.

Οἱ ἐπίνικοι ὁμοιάζοντες πρὸς ἀλλήλους διαφέρουσιν ἐν τοῖς καθ' ἕκαστον κατὰ τε τὸν μουσικὸν τρόπον ἢ τὴν ἀρμονίαν καὶ κατὰ τοὺς ῥυθμούς· ἔχει δὲ ὁ Πίνδαρος ἐκ τῶν ἀρμονιῶν α' τὴν *Δωριστί*, ἣτις εἶνε σεμνὴ καὶ μεγαλοπρεπὴς (Δῶριον μέλος), πρὸς ἣν ἀρμόζεται ὁ ἤρεμος μετρικὸς ῥυθμὸς, ὁ δάκτυλος ὁ ἐπίτριτος (ὡς 4 : 3. — — — υ, — — υ — —, — υ — —), ἐφαρμοσθεῖς εἰς τὸ ἤμισυ τῶν 44 ᾠδῶν β' τὴν *Αἰολιστί*, ἣτις εἶνε παιδρὰ καὶ ζωηρὰ (ἵππειος νόμος, Ὀλ. 1, 101), ἣς μετρικὸς ῥυθμὸς εἶνε ὁ λογαοιδικός, βᾶσιν ἔχων τὸν τροχαῖον καὶ τὸν δάκτυλον (— υ — υυ), ὃν ἔχουσι καὶ τὰ Αἰολικά μέλη· καὶ γ' τὴν *Λυδιστί*, ἣτις εἶνε τρυφερὰ καὶ θρηνώδης καὶ συνδυάζεται τρεῖς μὲν πρὸς τὸν λογαοιδικὸν ῥυθμὸν (Ὀλ. 1, 14. Ν. 4) καὶ ἅπασι πρὸς τὸν δακτυλικὸν ἐπίτριτον (Ν. 8). Ἐχει δὲ καὶ τὸν παιωνικὸν ῥυθμὸν (— υυ) καὶ τὸν κρητικὸν (— υ — Ὀλ. 2.10 Π. 5). Ἡ δὲ διάλεκτος τοῦ Πινδάρου, ἣτις εἶνε οὐχὶ ἢ ἐγγύριος Βοιωτικῇ, ὡς ἡ τῆς Κορίνθης, βᾶσιν ἔχει τὴν ἐλικτὴν συγκεκραμένην μετὰ δωρισμῶν καὶ αἰολισμῶν κατ' ἀναλογίαν ποικιλομένης πρὸς τὸν μουσικὸν καὶ τὸν μετρικὸν χαρακτῆρα τοῦ ποιήματος.

Ἐκ τῶν 44 ᾠδῶν αἱ μὲν 37 ἔχουσι τριμερῆ σύνθεσιν, δηλ. στροφὴν, ἀντιστροφὴν καὶ ἐπωδόν, ἐπτὰ δὲ μονοστροφικὸν σύστημα (Ὀλ. 14, Π. 6.22, Ν. 2.4.9 καὶ Ἰσθμ. 7). Ἐν δὲ τῇ διαρθρώσει ἐκάστης ᾠδῆς διακρίνεται, α') τὸ *προοίμιον*, ἀναφερόμενον εἰς τὴν νίκην τοῦ ὑμνουμένου ἀθλητοῦ β') ὁ *μῦθος*, ἔχων σχέσιν πρὸς τὸ γένος τοῦ νικητοῦ ἢ τὴν πόλιν αὐτοῦ, καὶ συνδέων τὸ παρὸν πρὸς τὸ ἔνδοξον ἡρωϊκὸν παρελθόν, οὗτινος τὸν ἠθικὸν πυρῆνα ἐξάγει ὁ εὐσεβῆς αἰοιδός· καὶ γ') ὁ *ἐπίλογος* ἐν ᾧ ὁ ποιητὴς ἐπιστρέφει εἰς τὸ κύριον τοῦ θέματος.

Τὴν περιτέγων ταύτην σύνθεσιν τῶν Πινδαρικῶν ᾠδῶν πλουτίζουσι θαυμάσιως παραινήσεις καὶ γνωμικά (!), ἔτι δὲ καὶ ὑπαινιγμοὶ εἰς σύγχρονα γεγονότα, ὧν ἕνεκα ὁ ποιητὴς γίνεται δυσπαρακολούθητος· τὴν δυσκολίαν

1. Νόμος ὁ πάντων βασιλεὺς, θνητῶν τε κάθανάτων· βάθρον πολιῶν ἀσφαλὲς δίκαι· ἀρχομένου δ' ἔργου πρόσωπον χρῆ θέμεν τηλαυγές.

δ' ἐπαυξάνει καὶ ἡ γλῶσσα τοῦ ποιητοῦ· διότι ἀγαπᾷ τὴν ἐλευθερίαν ἐν τῇ συντάξει καὶ φέρεται δίκην χειμάρρου εἰς μακροτάτας περιόδους, ὧν ἡ πρὸς ἀλλήλας συνάφεια ἔνεκα τῶν ἀποτόμων μεταβάσεων μόνον δι' ὑπαινεγμῶν ὑποδηλοῦται· τέλος ἡ ζωνηρὰ αὐτοῦ φαντασία αἴρεται πολλάκις εἰς ἐξεζητημένας εἰκόνας, καινὰς καὶ τολμηρὰς μεταφορὰς, ὧν κατὰ τὸν πλοῦτον καὶ τὸ μεγαλεῖον οὐδένα ἐφάμιλλον ἔχει. Διὰ ταῦτα πάντα γίνεται σκοτεινὸς καὶ ἡ κατανόησις αὐτοῦ δύσκολος ἄνευ τῶν ἀρχαίων σχολίων. Τὸ μέγιστον ἐγκώμιον τοῦ λυρικοῦ ἔπλεξεν ὁ Ὅρατιος (Carm. IV, 2, 1, 32). Παράφρασιν ἔμμετρον μελωδικωτάτην ἐφιλοτέχνησεν ὁ ἑλλόγιμος Σταμ. Βάλβης (*).

13/10/39
 25. **Β' Πεζὸς λόγος. Ἱστορία.**

Κατὰ τὰ τέλη τῆς περιόδου ταύτης ἐμφανίζονται καὶ δοκίμιά τινα τοῦ πεζοῦ λόγου. Μήτηρ δὲ τοῦ πεζοῦ λόγου ἐγένετο ἡ **Μίλητος**, ἡ διὰ τὴν ἐμπορίαν καὶ τὴν τέχνην ἀκμαζούσα μεγαλόπολις, ἡ πρωτεύουσα πόλις τῆς Ἰωνίας καὶ τῆς ἐκεῖ πνευματικῆς κινήσεως ἡ ἐστία· οἱ Μιλήσιοι ἔσχον πρῶτοι ἐπιμεξίαν πρὸς τοὺς Αἰγυπτίους, παρ' ὧν ἐπορίσθησαν καὶ τὸν πάπυρον, κατάλληλον καὶ εὐωνον ὕλην πρὸς γραφὴν (600 π. Χ.)· ὡς πρῶτον δὲ εἶδος τοῦ πεζοῦ λόγου ἐμφανίζεται ἡ **ἱστοριογραφία**· αἱ ἀρχαὶ τούτου φαίνονται μὲν καὶ πρὸ τῶν Περσικῶν πολέμων, ἀλλὰ ὡς ἱστορικὰ μνημεῖα ἦσαν **νόμοι, συνθήκαι πόλεων**, ἀναγραφαὶ τῶν Ὀλυμπιονικῶν, τῶν ἐν Σπάρτῃ ἐφόρων, τῶν ἐπωνύμων ἐν Ἀθήναις ἀρχόντων, τῶν ἱερειῶν ἐν Ἀργεῖ καὶ τῶν πρυτάνεων ἐν Κορίνθῳ· οἱ πρῶτοι δὲ **ἱστοριογράφοι** ἦσαν ἀπλῶς χρονογράφοι καὶ καλοῦνται **λογογράφοι**· τὸ ὄνομα δὲ τοῦτο ἔχουσιν οἱ πρὸ τοῦ Ἡροδότου ἱστορικοί, οἵτινες ἔγραφον **λόγους** ἐν ἀντιθέσει πρὸς τοὺς μύθους τῶν ποιητῶν· οἱ **λογογράφοι** οὗτοι ἀποτελοῦσι τὴν ἐκ τῆς ποιήσεως εἰς τὸν πεζὸν λόγον μετάβασιν· ἔργα μὲν αὐτῶν ἦσαν οἱ ὄροι, χρονικὰ δηλ. τῶν πόλεων καὶ χωρῶν, γενεαλογίαι καὶ κτίσεις πόλεων, πηγαὶ δὲ οἱ προφορικαὶ παραδόσεις, αἷς συνέλεγον περιηγούμενοι διαφόρους χώρας καὶ ἐρευνῶντας τὰ ἀρχεῖα τῶν ναῶν καὶ τῶν πόλεων· ἀλλὰ παρ' αὐτοῖς ἡ ἱστορία καὶ τὸ μυθῶδες ἦσαν μεμειγμένα, διότι ἡ κρίσις αὐτῶν δὲν ἦτο ἱκανή, ὅπως διαχωρίσῃ ταῦτα, καὶ διότι οἱ σύγχρονοι αὐτῶν ἐτέροποντο μᾶλλον μυθώδεις διηγήσεις ἢ ἀληθινὰ γεγο-

1. Ὁ Diehl τῷ 1910 ἐξέδωκε Supplementum Lyricum, περιέχον τὰ νέα ἀποσπάσματα τῶν ᾠδῶν Σαπφοῦς καὶ Κορίννης ὡς καὶ τοῦ Πινδαροῦ τοὺς παιᾶνας καὶ τὰ παρθένεια.

νότα ἀναγινώσκοντες καὶ ἀκούοντες· διὸ καὶ ὁ Θουκυδίδης, ὁ φίλος τῆς ἀληθείας, γράφει ὅτι τὸ σύγγραμμα αὐτοῦ «ἀτερπὲς φανείται διὰ τὸ μὴ μυθῶδες». Οἱ λογογράφοι οὗτοι ἦσαν Ἴωνες. ὡς ἐπὶ τὸ πλεῖστον καὶ ἐμφανίζονται ἀπὸ τοῦ 520 π. Χ. Οὗτοι εἶχον διάλεκτον τὴν Ἴωνικὴν καὶ τὴν τῆς ὕλης διάταξιν ἀτεχνον· μνημονεύονται δὲ 12 λογογράφοι, ἀλλ' ἀξιολογώτεροι τούτων ἐγένοντο Κάδμος ὁ Μιλήσιος, Ἐκαταῖος ὁ Μιλήσιος καὶ Ἑλλάνικος ὁ Μυτιληναῖος. Σπουδαιότερος πάντων εἶναι ὁ Ἐκαταῖος, ὅστις ἔγραψε *γενεαλογίας*, ζητῶν νὰ καθορίσῃ τὰς γενεὰς τῶν ἡρώων τοῦ μύθου, καὶ *Περίοδον* γῆς, ἤτοι γεωγραφίαν τῆς Εὐρώπης καὶ τῆς Ἀσίας. Ἄλλ' ἐκ τῶν ἔργων τῶν λογογράφων σήμερον ἀποσπάσματα ὀλίγα περισφύζονται· πατὴρ δὲ τῆς ἱστορίας ἐγένετο ὁ Ἡρόδοτος.

Ἀνασκόπησις τῆς α' περιόδου.

Ἀνασκοποῦντες ἤδη τὴν περίοδον ταύτην, καθ' ἣν τὸ ἔθνος διανύει τὴν παιδικὴν καὶ νεανικὴν αὐτοῦ ἡλικίαν, βλέπομεν ὅτι κατ' αὐτὴν ἀνεπτύχθησαν καὶ ἐτελειοποιήθησαν τῆς ποιήσεως τὰ δύο εἶδη, τὸ ἔπος ὑπὸ τῶν Ἴωνων καὶ τὸ μέλος ὑπὸ τῶν Αἰολέων καὶ τῶν Δωριέων. Τὴν λυρικὴν δὲ δωρικὴν ποιήσιν ἰκανῶς προήγαγεν ὁ Ἀλκμάν, μάλιστα δὲ ὁ Στησίχορος, ὅστις ἀποτελεῖ τὴν γέφυραν, δι' ἣς τὸ μέλος τὸ χορικὸν ἐξεληθὸν ἐκ τῶν στενῶν φυλετικῶν ὁρίων γίνεται καθολικὸν καὶ ἔθνικόν· ἐκπροσωποῦσα δὲ τὸ καθολικὸν τοῦτο μέλος ὁ Σιμωνίδης, ὁ Βακχυλίδης καὶ ὁ Πίνδαρος.

Ἐμφανίζονται μὲν κατὰ τὰ τέλη τῆς περιόδου ταύτης καὶ τοῦ περσοῦ λόγου δοκίμιά τινα τῆς ἱστοριογραφίας, ἀλλὰ ταῦτα εἶναι λίαν ἰσχνὰ καὶ ἐλαχίστου λόγου ἄξια.

1. Τῆς [λυρικῆς ποιήσεως τὰ προϊόντα ἐγένοντο μὲν σαφιλῆ, ἀλλὰ σήμερον ἔχομεν ἀκέραια ποιήματα ὀλίγιστα, ἀποσπάσματα δὲ πλεῖστα ἐκ τῆ συλλογῆ τοῦ Bergk.

ΠΕΡΙΟΔΟΣ Β' (490—300 π. Χ.)

Α' ποίησις. α' Ἔπος. 127

Κατὰ τὴν περίοδον ταύτην τὸ ἔθνος εἰσερχόμενον εἰς τὴν ἀνδρικήν ἡλικίαν ἀντὶ τῆς ἀκροάσεως μύθων προτιμᾷ τὰ πραγματικά γεγονότα· ἡ ἐπική ποίησις, προῖον τῆς παιδικῆς τοῦ ἔθνους ἡλικίας, ἐξακολουθεῖ μὲν ὑπάρχουσα, ὅμως δὲν εἶναι πλέον φυσικὸν προῖον καὶ ἔθνικόν κτῆμα τοῦ λαοῦ, ἀλλὰ μελέτημα ὀλίγων ἀνδρῶν καὶ τεχνικὸν δημιούργημα ποιητῶν ἐπιτηδευόντων κατὰ μίμησιν τὸ εἶδος τοῦτο τῆς ποιήσεως. Οὐχ ἦττον ἀξιομνημόνευτοι τούτων εἶναι τρεῖς ἐπικοί ποιηταί·

α' *Πανύσις* ὁ Ἀλικαρνασσεύς, τοῦ Ἡροδότου θεῖος, ὅστις μετέσχε τῆς στάσεως ἐναντίον τοῦ τυράννου Λυγδάμιδος· οὗτος ἐποίησεν Ἡράκλειαν (ἐξ 9000 στίχων), ἣτις περιεῖχε τὰ ἀνδραγαθήματα τοῦ ἥρωος.

β' *Χοιρίλος* ὁ Σάμιος, ὅστις νεωτερίζων ἔλαβε θέμα ἱστορικὸν ποιήσας τὴν *Περσίδα*, ἐν ἣ ἐξύμνει τοὺς ἀγῶνας καὶ τὰς νίκας τῶν Ἑλλήνων κατὰ τῶν Περσῶν καί :

γ' *Ἀντίμαχος* ὁ Κολοφώνιος, οὐτινος ἡ *Θηβαῖς* ἦτο μέγα καὶ περιεκτικώτατον ἔπος· καὶ ἔδειξε μὲν μεγάλην πολυμαθειαν καὶ ἐπιμέλειαν ὁ ποιητῆς οὗτος, ἀλλ' ἐκ τοῦ ποιήματος ἔλειπεν ἡ χάρις καὶ ἡ τεχνικὴ ἐνότης, ἣτις κρατεῖ ἐντεταμένην τὴν προσοχὴν τοῦ ἀναγνώστου.

Παρέργως δὲ καλλιεργεῖται καὶ ἡ *ἐλεγεία*· μάλιστα δὲ λέγεται, ὅτι καὶ ὁ Αἰσχύλος ἐποίησεν ἐλεγείαν καὶ ἐν ἀγῶνι ἐλεγειακῶ ἐνικήθη ὑπὸ τοῦ Σιμωνίδου· διότι ἡ ἐλεγεία ἐνέχει λεπτότητα πρὸς τὸ συμπαθὲς καὶ πένθιμον· πρὸς τὴν ἰδιότητα ταύτην ὅμως ἦτο ἀλλότριον τὸ ἦθος τοῦ ἠρωϊκοῦ καὶ φιλοπολέμου Αἰσχύλου.

β' Λυρική ποίησις.

Κατὰ τὴν Ἀττικὴν περίοδον ἡ λυρική ποίησις εὐρίσκεται ἐν τοῖς ᾄσμασι τῆς τραγωδίας, ἣτις ἐξ ἐκείνης προῆλθεν· οὐχ ἦττον ὅμως ἐξακολουθοῦν νὰ ποιῶσι τὰ ἴδια λυρικά ποιήματα. Ἀλλ' ὁ

μόνος λυρικός, οὔτινος περιεσώθη μακρὸν ἀπόσπασμα, εἶνε Τε-
μόθεος ὁ Μιλήσιος· τούτου τῷ 1902 ἀνευρέθη ἐν τοῖς αἰγυπτια-
κοῖς παπύροις εἰς νόμος, οἱ Πέρσαι, ἐπιγραφόμενος, ὅστις ἤτο-
μονοῦν τὴν μελωδουμένην ὑπὸ τοῦ ποιητοῦ τῇ συνοδείᾳ τῆς κι-
θάρας σκηγὰς τῆς ἐν Σαλαμῖνι ναυμαχίας ἀπεικονίζουσα· τὸ ἔργον
ἐποιοῦν ὀλίγον τι μετὰ τὸ 400 π. Χ., ἀλλὰ καὶ μετὰ 150 ἐτη
ἐθαυμάζετο ὑπὸ τοῦ Πολυβίου· ἐν αὐτῷ ὁ ποιητὴς ὑπεραμύνεται
καὶ τῆς καινοτομίας, δι' ἧς τὴν κιθάραν ἐποίησεν ἑνδεκάχορδον,
κατὰ τῶν μομφῶν, ἃς ἐν Σπάρτῃ ἐμέμφθησαν αὐτόν.

Τὴν πρωτεύουσαν δὲ θέσιν τῆς ὅλης ποιήσεως κατὰ τὴν πε-
ρίοδον ταύτην καταλαμβάνει τὸ δράμα.

γ' Δράμα.

Τὸ δράμα εἶναι πρωτότυπον τοῦ Ἑλληνικοῦ λαοῦ ἐπινόημα,
ἀνεπτύχθη δὲ καὶ ἐτελειοποιήθη ἐν Ἀθήναις, ὅτε ἡ μὲν πολιτικὴ
ἐλευθερία ἀνυψοῦτο ὑπερηφάνως ἐπὶ τῆς κοσμιότητος τῶν ἠθῶν
καὶ τῆς πολεμικῆς ὑψηλοφροσύνης, ἡ δὲ πόλις ἐγένετο πρυτα-
νεῖον τῆς σοφίας καὶ τῆς ὅλης Ἑλλάδος παιδείσεως. Προῆλθε δὲ
τὸ δράμα ἐκ τῆς θρησκείας, ἧς αἱ ἑορταὶ πολλαχοῦ εἶχον οὐ μόνον
τὰ λεγόμενα, ἀλλὰ καὶ τὰ δρώμενα, ἰδίως δὲ ἐκ τῶν τοῦ
Διονύσου ἑορτῶν. Ἐπειδὴ δὲ οἱ πρὸς τιμὴν τοῦ θεοῦ τούτου
ἄδόμενοι διθύραμβοι εἶχον διττὸν χαρακτῆρα, τὸν εὐθυμον ἐνθου-
σιασμόν καὶ τὸν λυπηρὸν ἢ πένθιμον, διὰ τοῦτο τὸ δράμα δι-
ερέθη εἰς τραγωδίαν καὶ κωμωδίαν, ὧν ἡ μὲν μιμεῖται τραγικῶς
ἤτοι λυπηρὰς πράξεις, ἡ δὲ ἀστείας καὶ γελοίας· ὡς ἐκ τῶν Διο-
νυσιακῶν δὲ ἑορτῶν προελθὼν τὸ δράμα μόνον κατὰ τὰς ἑορτὰς
τοῦ Διονύσου ἐδιδάσκετο (1), τὸ θέατρον δὲ ὡς ἀφιερωμένον εἰς
αὐτὸν ὠνομάσθη Διονυσιακὸν καὶ οἱ ὑποκριταὶ οἱ μιμούμενοι τὰ
δρῶντα πρόσωπα Διονυσιακοὶ τεχνῖται.

1. Τέσσαρες δὲ ἦσαν αὐταί· α'. τὰ κατ' ἀγρούς ἢ κατὰ δῆμους
Διονύσια (ἐν μηνὶ Δεκεμβρίῳ), β'. τὰ Λήνια (ἐκ τοῦ ληνός) ἐν μηνὶ Γαμη-
λιῶν (ἐν ἀρχῇ Φεβρουαρίου), γ'. τὰ Ἀνθεστήρια ἐν μηνὶ Ἀνθεστηριῶν
(ἐν ἀρχῇ Μαρτίου, ἀλλ' ἐν αὐτοῖς δὲν ἀναφέρονται δραματικαὶ παραστά-
σεις), δ'. τὰ ἐν ἄστει ἢ μεγάλα Διονύσια ἐν μηνὶ Ἐλαφηβολίῳ (ἐν ἀρχῇ
Ἀπριλίου).

α' Τραγωδία. 1. Γένεσις τῆς τραγωδίας.

Ὡς εἶδομεν, τὸν διθύραμβον, ἔξ οὗ παρήχθη ἡ τραγωδία, ἐφροθύμισεν Ἄριων ὁ Μηθυμαῖος (600 π. Χ.) ἐν Κορίνθῳ. Οὗτος εἰσήγαγε τὸν χορὸν καὶ εἰς τὰς μέχρι τοῦδε ἀστειίας τοῦ διθύραμβου ὑποθέσεις προσέθηκε καὶ τραγικὰς ἤτοι θρηνώδεις, τὰ παθήματα δηλ. τοῦ Διονύσου· ὁ χορὸς ἄδων πρὸς κιθάραν τὸν διθύραμβον ὠρχεῖτο περὶ τὸν βωμὸν τοῦ θεοῦ, ἦτο δηλ. κύκλιος. ὑπολαμβάνοντες δὲ οἱ χορευταὶ ἑαυτοὺς ὡς τοῦ Διονύσου ὀπαδοὺς ὑπεδύοντο καὶ τὸ σχῆμα τῶν Σατύρων, οἷτινες ὁμοίαζον πρὸς τοὺς τράγους· καὶ ἐκ τῶν τραγομόρφων τούτων Σατύρων προήλθε καὶ τὸ ὄνομα *τραγωδοὶ* καὶ *τραγωδία* (τράγων φδῆ). Εἰς δράμα δὲ ἐκ τοῦ ἄσματος ἡ τραγωδία ἐμορφώθη ὡς ἐξῆς* ὁ κύκλιος χορὸς ἦδε περὶ τὸν βωμὸν τοῦ θεοῦ τὰ παθήματα αὐτοῦ, εἶτα δὲ εἰς ἐκ τῶν χορευτῶν ἐκχωρῶν ἐκ τῆς τάξεως αὐτοῦ, καὶ ἀναβαίνων ἐπὶ τῆς παρὰ τὸν βωμὸν τραπέζης διελέγετό τινα πρὸς τὸν χορὸν, ἤτοι ἀπεκρίνετο πρὸς τὰ αἰσθήματα τὰ ἐν τῇ φδῆ ἐκδηλωθέντα. Κατότιν δὲ ἀντὶ τοῦ χορευτοῦ ὠρίσθη ἴδιος ὑποκριτῆς (ἀποκριτῆς) καὶ τοῦτον πρῶτος ὁ ἔξ Ἰκαρίας *Θέσπις* εἰσήγαγε (520 π. Χ.). Ἄλλ' ὁ τοῦ ὑποκριτοῦ διάλογος πρὸς τὸ κορυφαῖον τοῦ χοροῦ ἦτο, ὡς εἰκόσ, βραχὺς κατ' ἀναλογίαν πρὸς τὰ ἄσματα· ὅτε δ' ὁ Αἰσχύλος προσέθηκε καὶ τὸν δεύτερον ὑποκριτὴν καὶ ὁ Σοφοκλῆς τὸν τρίτον, τὸ δραματικὸν μέρος ἐπεκράτησε τοῦ λυρικοῦ, ἤτοι ὁ διάλογος τοῦ μέλους, ὅπερ ἐπὶ τέλους ἐξέλιπεν· οἱ τρεῖς δ' οὗτοι ὑποκριταὶ ὀνομαζόμενοι πρωταγωνιστῆς, δευτεραγωνιστῆς καὶ τριταγωνιστῆς διενέμοντο πάντα τὰ πρόσωπα τῆς τραγωδίας, ὅσα δῆποτε ἦσαν. Οἱ ὑποκριταὶ ἦσαν μόνον ἄνδρες, οἷτινες καὶ τὰ γυναικεῖα πρόσωπα ὑπεδύοντο, ἀλλὰ πλὴν τῶν τριῶν ὑποκριτῶν δυνατὸν νὰ ἐμφανίζονται ἐπὶ τῆς σκηνῆς καὶ τὰ *κωφὰ* πρόσωπα, ἅτινα δηλ. οὐδόλως μετέχουσι τοῦ διαλόγου καὶ τὰ *δορυφορήματα*, ἤτοι τὰ πρόσωπα, ἅτινα ἀκολουθοῦσι τοὺς ἡγεμόνας. Ὁ δὲ χορὸς ἐκάστης τραγωδίας τὸ μὲν πρῶτον συνέκειτο ἐκ δώδεκα μελῶν, ἔπειτα δὲ ὁ Σοφοκλῆς ἠύξησεν αὐτὰ εἰς δέκα πέντε, καὶ ὁ ἀριθμὸς οὗτος ἐπεκράτησεν ἐφεξῆς (*).

(1) Οἱ μὲν ὑποκριταὶ ὡς ἐκπροσωποῦντες τὸν ἠρωϊκὸν κόσμον ἐθήρευον τὸ μεγαλοπρεπὲς διὰ τῶν προσωπείων, διὰ τοῦ ὄγκου τῆς περιβολῆς καὶ τῶν κοθόρων· (ἦτο δὲ ὁ κόθορος ὑψηλὸν καὶ παχύπελμον

Καὶ τὸ μὲν πρῶτον ἡ τραγωδία εἶχε γελοῖόν τινα χαρακτηῖρα, ἀλλὰ σὺν τῷ χρόνῳ ἀποσεμνυνομένη ἀπεχωρίσθη τοῦ γελοίου, εἰς παράστασιν δὲ τούτου ἐφεξῆς ἐδημιουργήθη τὸ *σατυρικὸν δράμα*, ἥτοι ἡ *παίζουσα* τραγωδία· προαγομένη δὲ ἡ τραγωδία ἐλάμβανεν ὡς ὑπόθεσιν πλὴν τῶν Διονυσιακῶν μύθων καὶ μύθους ἡρώων πολυπαθῶν καὶ βαρυσυμμόνων ἐκ τοῦ Ἄργοναυτικοῦ, τοῦ Θηβαϊκοῦ καὶ τοῦ Τρωϊκοῦ πολέμου· οἱ μῦθοι δ' οὗτοι παρεῖχον εἰς τὸν ποιητὴν ἐλευθερίαν, ἵνα διαπλάτῃ αὐτοὺς ἰδεώδεις.

2. Ὅρισμὸς τῆς τραγωδίας.

«Ἡ τραγωδία, κατὰ τὸν Ἀριστοτέλη, μίμησις ἐστὶ πράξεως σπουδαίας καὶ τελείας μέγεθος ἐχούσης, ἡδυσμένῳ λόγῳ, χωρὶς ἐκάστου τῶν εἰδῶν ἐν τοῖς μορίοις, δρῶντων καὶ οὐ δι' ἀπαγγελίας, δι' ἔλεου καὶ φόβου περαίνουσα τὴν τῶν τοιούτων παθημάτων κάθαρσιν».

Καὶ τελείαν μὲν νοητέον τὴν ἔχουσαν ἀρχὴν, μέσον καὶ τέλος, ὡς καὶ ἐν τῷ ἔπει. Ὡς πρὸς δὲ τὸ μέγεθος ἡ πράξις πρέπει νὰ ἔχη τοσοῦτον μῆκος, ὥστε καὶ σύνδηλος νὰ γίνηται καὶ εὐννημόνευτος νὰ ᾖται. Ἡ μίμησις δὲ τῆς τοιαύτης πράξεως γί-

νόδημα ἀμφοτέροις τοῖς ποσὶν ἀρμόζον). Οἱ δὲ χορευταὶ ὡς ἀπεικονίζοντες τὸν τὴν Διονυσιακὴν τελετὴν πανηγυρίζοντα λαὸν παρίσταντο κατὰ τὸ ἀνάστημα ἴσοι πρὸς τοὺς πολλοὺς· ὁ χορὸς τοτὲ μὲν συμπάσχει τοῖς ἀγωνιζομένοις προσώποις, συγκαίρων τῷ εὐτυχοῦντι ἢ συναλγῶν τῷ δυστυχοῦντι· τοτὲ δὲ οἷον ἐκτός τοῦ ρεύματος τῶν παθῶν τῶν ἀναγωνιζομένων ἰστάμενος καταπραῖνει τὰ πάθη, παρηγορῶν ἢ καὶ συνδιαλάττων αὐτοὺς καὶ ποτε μὲν παρίσταται κατώτερος τοῦ ἥρωος μὴ δυνάμενος εἰς τὸ ἦθος καὶ τὸ φρόνημα ἐκείνου νὰ ἀνυψωθῇ, ἄλλοτε δὲ πάλιν ὑπερχει ἐκείνου· διότι εἰς ἡθικὸν μεγαλεῖον αἰρόμενος καὶ ἀπὸ περιοπῆς τὰ πράγματα κρίνων ἐκπροσωπεῖ ἢ τὸ ἰδανικὸν τῆς δημοσίας γνώμης, ὡς ὅταν βιοτικῆς ἐμπειρίας καὶ σοφίας διδάγματα παρέχη, ἢ καὶ τὸ τῆς ὅλης ἀνθρωπότητος, ὡς ὅταν ἀνυμνῇ τὴν εὐσέβειαν ἢ ἀνακηρύττῃ τὸ αἶδιον τῶν θεῶν νόμων (Σοφ. Οἰδ. Τυρ. 863, Ἀντιγ. 332)· ἀλλὰ τὸ ἰδανικὸν τοῦτο ὁ χορὸς ὡς ἐπὶ τὸ πολὺ ἔχει παρὰ τῷ Σοφοκλεῖ· διὸ καὶ ὁ Ἀριστοτέλης λέγει «καὶ τὸν χορὸν ἕνα δεῖ ὑπολαβεῖν τῶν ὑποκριτῶν καὶ μόριον τοῦ ὅλου καὶ συναγωνίζεσθαι μὴ ὡς παρ' Εὐριπίδῃ, ἀλλ' ὡς παρὰ Σοφοκλεῖ». Προβλ. καὶ «οἱ ἀπὸ σκηνῆς.. ἡρώων μιμηταί, οἱ δὲ ἡγεμόνες τῶν ἀρχαίων μόνοι ἦσαν ἡρώες· οἱ δὲ λαοὶ ἄνθρωποι, ὧν ἐστὶν ὁ χορὸς». Ἀριστοτέλης Προβλ. XIX, 48.

νεται ἐν λόγῳ ἡδυσμένῳ (τ. ἔ. ἔχοντι μέτρον, ἁρμονίαν καὶ μέλος) καὶ τὰ διάφορα εἶδη τοῦ ἡδύσματος τούτου ἐν τοῖς διαφόροις μορίοις τῆς τραγωδίας πρέπει νὰ ἦναι κεχωρισμένα (χωρῖς), διότι τὰ μὲν διαλογικὰ μέρη περαίνονται μόνον διὰ μέτρου, τὰ δὲ χορικά καὶ διὰ μέλους· πρὸς δὲ ἡ μίμησις γίνεται οὐχὶ δι' ἀπλῆς ἀπαγγελίας, ὡς ἐν τῷ ἔπει ὑπὸ τοῦ ραψωδοῦ, ἀλλὰ διὰ προσώπων λεγόντων τε ἅμα καὶ δρώντων ἐνώπιον τῶν θεατῶν, ἵνα διεγείρωσι τὸν φόβον καὶ τὸν ἔλεον (1) τοῦ θεατοῦ ἐπὶ τοῖς δρωμένοις· ὁ θεατὴς δηλαδὴ ὑπὸ τῆς τέχνης (2) τοῦ ποιητοῦ ψυχαγωγούμενος καὶ μέχρι βαθμοῦ τινος συνταντίζων ἑαυτὸν πρὸς τὸν ἥρωα φοβεῖται μὲν περὶ ἐκείνου μὴ τι πάθῃ, ἔλεει δὲ αὐτὸν πάσχοντα ἢ παθόντα ἀνάξιόν τι· τὸν δὲ φόβον καὶ τὸν ἔλεον μεταχειρίζεται ἡ τραγωδία ὡς μέσον, ἵνα ἐπιτύχῃ τοῦ σκοποῦ αὐτῆς, ὅστις κατ' Ἀριστοτέλη εἶναι ἡ κάθαρσις καὶ ἡ ἰατρεία τῆς ὑπὸ τῶν παθημάτων τοῦ ἥρωος τετραραγμένης ψυχῆς τοῦ θεατοῦ· ἐπιτυγχάνεται δ' αὕτη, ἐὰν ἡ ἔκβασις τῆς πράξεως εἶνε σύμφωνος πρὸς τὸ ἠθικὸν συναίσθημα τοῦ ἀνθρώπου τ. ἔ. σύμφωνος πρὸς τὴν δικαιοσύνην.

Κατὰ ταῦτα ἡ τραγωδία δὲν εἶναι ἀπλοῦν ψυχαγώγημα, ἵνα δηλαδὴ διὰ τῆς μιμητικῆς τέχνης καὶ τοῦ πλαστοῦ τὰ φύσει λυπηρὰ συναισθήματα, ἥτοι τὸν ἔλεον καὶ τὸν φόβον, εἰς ἡδέα μεταβάλλῃ, ἀλλὰ ταυτοχρόνως γίνεται καὶ ὄργανον ἠθικῆς ἀνυψώσεως· διότι μεταφέρουσα τὸν θεατὴν ἀπὸ τοῦ πραγματικοῦ κόσμου, ἐν ᾧ οὐχὶ πάντοτε τὸ δίκαιον ἱκανοποιεῖται, εἰς ὑψηλότερον καὶ ἰδαϊκώτερον, ἐν ᾧ θᾶττον ἢ βραδύτερον τὸ κακὸν κολλάζεται καὶ ἡ θεία δικαιοσύνη ἐκλάμπει, ἐπιφέρει τὴν ἠθικὴν βελτίωσιν τοῦ ἀνθρώπου (3). X

(1) «Ἐλεος μὲν περὶ τὸν ἀνάξιον (=ἀναξίως πάσχοντα), φόβος δὲ περὶ τὸν ὅμοιον». Ἀριστοτέλ.

(2) Διὸ καὶ κατὰ Γοργίαν «ἡ τραγωδία ἐστὶν ἀπάτη γινομένη διὰ μύθων καὶ παθῶν, ἣν ὁ τε ἀπατήσας δικαιοτέρος τοῦ μὴ ἀπατήσαντος, ὁ τε ἀπατηθεὶς σοφώτερος τοῦ μὴ ἀπατηθέντος· εὐάλωτον γὰρ ὑφ' ἡδονῆς λόγων τὸ μὴ ἀναίσθητον».

«Τῆς ποιήσεως δημοτερέστερον καὶ ψυχαγωγικώτερον ἡ τραγωδία». Πλάτ. Μίνω 321 Α.

(3) Κατὰ τινὰς (πρεσβεύοντας l' art pour l' art) ἡ τραγωδία εἶναι τέχνη ἀνεξάρτητος καὶ οὐχὶ θεραπεινὴς τῆς ἠθικῆς, Ἀλλὰ κατὰ τὴν ἰδέαν τῶν ἀρχαίων Ἑλλήνων σκοπὸς τοῦ τραγικοῦ ποιητοῦ ἦτο «βελτίους ποιεῖν τοὺς πολίτας» διὰ τῆς διδασκαλίας καὶ νοουθεσίας αὐτοῦ. Ἀριστ. Βατρ. 1008.

3. Τὰ κατὰ ποσὸν μέρη τῆς τραγωδίας.

Τὰ κατὰ ποσὸν μέρη ἐν τῇ ἀρχαίᾳ τραγωδίᾳ εἶναι δύο, τὸ *διαλογικὸν* καὶ τὸ *χορικόν*, ὧν τὸ μὲν διαιρεῖται εἰς *πρόλογον*, *ἐπεισόδιον* καὶ *ἐξοδον*, τὸ δὲ χορικὸν εἰς *πάροδον* καὶ *στάσιμον*. *πρόλογος* μὲν εἶναι μέρος ὅλον τραγωδίας τὸ πρὸ τῆς εἰσόδου τοῦ χοροῦ· *ἐπεισόδιον* δὲ μέρος ὅλον τραγωδίας τὸ μεταξὺ ὄλων χορικῶν μελῶν. Τὸ ἐπεισόδιον σημαῖνον τὴν κυρίαν πρᾶξιν ἔλαβε τὸ ὄνομα τοῦτο ἐκ τοῦ χρόνου ἐκείνου, καθ' ὃν ὁ χορὸς εἰσήρχετο πρότερος, ὃ δὲ ὑποκριτὴς «ἐπ' αὐτῷ τὴν εἴσοδον ἐποιεῖτο»· καὶ *ἐξοδος* μέρος ὅλον τραγωδίας, μεθ' ὃ δὲν ὑπάρχει χοροῦ μέλος· διαλέγονται δὲ οἱ ὑποκριτοὶ πρὸς ἀλλήλους ἢ διὰ πολλῶν στίχων ἢ δι' ἑνός, ὅπερ λέγεται *στιχομυθία* (μονομαχία τις διὰ λόγων), ὅταν τὸ πάθος αὐτῶν ἐπιταθῇ· ἐν σφοδροτέρῳ δὲ πάθει οἱ διαλεγόμενοι τέμνουσι τὸν στίχον εἰς δύο καὶ τρία μέρη καὶ αἱ διαλογικαὶ αὗται διαμάχαι καλοῦνται *ἀντιλαβαί* (1).

Τοῦ δὲ χορικοῦ μέρους *πάροδος* μὲν λέγεται τὸ ἄσμα, ὅπερ ἄδει ὁ χορὸς παριῶν εἰς τὴν ὀρχήστραν· *στάσιμον* δὲ τὸ ἄσμα ὅπερ ἄδει καταλαβὼν ἤδη τὴν προσήκουσαν ἐν τῇ ὀρχήστρᾳ στάσιν (θέσιν) οὐχὶ ἀκίνητος μένων· διὰ ζωνηρᾶς δὲ ὀρχήσεως ἄδει ἐπίστε οὗ ὁ χορὸς τὸ λεγόμενον *ὑπόρχημα* ἐνθουσιασμὸν καὶ ἡδονὴν ἐκδηλῶν. Ἐν ᾧ δὲ συνήθως ὁ μὲν χορὸς ἦδεν, οἱ δὲ ὑποκριταὶ ἀπήγγελλον τὰ ἑαυτῶν μέρη, ἐνίοτε οἱ ὑποκριταὶ καὶ ὁ χορὸς ἄδουσι ἀμοιβαίως καὶ τὰ ἀμοιβαῖα ταῦτα μέλη θρηνητικὰ ὄντα λέγονται *κομμοί* (2)· ἄλλοτε δὲ καὶ οἱ ὑποκριταὶ μόνον, ὅταν τὸ πάθος αὐτῶν ἐπιταθῇ. ἄδουσι καὶ τὰ ἄσματα αὐτῶν *ἀπὸ σκηνηῆς* ὀνομάζονται· τὰ δ' ὑπὸ ἑνός μόνον ὑποκριτοῦ ἄδόμενα ἄσματα

διὸ καὶ τὸ παριστᾶν ἀπὸ σκηνηῆς δράμα ἐλέγετο *διδάσκειν*. προβλ. καὶ Ἀριστ. ΗΘ'. Μεγ. σελ. 1190α 24 καὶ ἐν τῇ γραφικῇ ἴσως ἂν τις εἴη ἀγαθὸς μμητής, ὅμως δὲ οὐκ ἂν ἐπαινεθείη, ἂν μὴ τὸν σκοπὸν θῆ ἢ τὰ βέλτεστα μιμεῖσθαι τῆς ἀρετῆς ἄρα παντελῶς τοῦτ' ἔστιν, τὸ καλὸν προθέσθαι.

1. Περβλ. Σοφ. (Ἡλ. 1220-26, 1410-16, 1424-36 καὶ εἰς τρία μέρη διαίρεσις τοῦ στίχου 1502. Εὐρ. Ἰφ. Τ. 1203).

2. Κομμὸς παρὰ τὸ κόπτεσθαι, ἄσμα μετὰ κοπετοῦ ἐν τοῖς στεσίμοις τὸ συνηθέστερον μέτρον τὸ δοχμιακόν υ---υ, ὅπου ἀντισπῶνται αἱ θέσεις τοῦ ἰάμβου καὶ τροχαιου καὶ ἀπεικονίζουσι σφοδροτάτην κίνησιν τῆς ψυχῆς.

λέγονται μονωδία· τοιαύτας δὲ βλέπομεν παρὰ τῷ Εὐριπίδῃ, ὅστις πολὺ τὸ πάθος ἔχει (1).

Τὰ τῶν ὑποκριτῶν μέρη διαφέρουσι τῶν τοῦ χοροῦ προσέτι κατὰ τε τὴν διάλεκτον καὶ τὸ μέτρον· διότι ἡ διάλεκτος ἐν μὲν τῷ διαλόγῳ εἶναι ἡ ἀρχαία Ἀττικὴ, μεγαλοπρεπῆς καὶ πῶς τραγῆα παρὰ τῷ Αἰσχύλῳ, ὁμαλὴ καὶ γλαφυρὰ παρὰ τῷ Σοφοκλεῖ, ὁμαλωτέρα δὲ εὐχῆος καὶ εὐρυθμὸς παρὰ τῷ Εὐριπίδῃ.

Ἐν δὲ τοῖς χορικοῖς ᾄσμασιν ἡ Ἀττικὴ διάλεκτος χρωματίζεται διὰ **δωρισμῶν**· διότι ἡ τραγωδία τὰ **μέλη** παρέλαβεν ἐκ τῆς χορικῆς τῶν Δωριέων ποιήσεως.

Μέτρον δὲ ἐν μὲν τοῖς διαλόγοις εἶχεν ἡ τραγωδία παλαιότερον μὲν τὸ τροχαϊκὸν τετράμετρον, ὕστερον δὲ κανονικῶς τὸ ἰαμβικὸν τρίμετρον, ἐν δὲ τοῖς ᾄσμασι τὰ ποικίλα τοῦ χορικοῦ μέλους μέτρα.

4. Τὰ κατὰ ποιὸν μέρη τῆς τραγωδίας.

Τὰ δὲ μέρη τῆς τραγωδίας τὰ κατὰ **ποιόν**, ἐξ οὗ δηλ. ἐξαρτᾶται ἡ τῆς τραγωδίας ποιότης, εἶναι κατὰ τὸν Ἀριστοτέλην ὁ **μῦθος**, τὸ **ἦθος**, ἡ **λέξις**, ἡ **διάνοια**, ἡ **ὄψις** καὶ ἡ **μελοποιΐα**, ὧν σπουδαιότερά εἰσιν ὁ μῦθος καὶ τὸ ἦθος.

Ὁ **μῦθος** ἦτοι ἡ τῶν πραγμάτων σύνθεσις εἶναι τὸ σπουδαιότερον· διότι ὁ μῦθος εἶναι τὸ νῆμα, ἐξ οὗ αὕτη πλέκεται· διὸ καὶ ἄριστον δρᾶμα εἶναι τὸ ἀρίστην πλοκὴν ἔχον, ὡς ὁ Οἰδίπους τύραννος τοῦ Σοφοκλέους. Ὁ μῦθος δὲ εἶναι ἀπλοῦς ἢ πεπλεγμένος, ὅταν δηλ. ἔχη **περιπετείας** ἢ **ἀναγνωρίσεις** ἢ καὶ ἀμφοτέρω. Καὶ **περιπέτεια** μὲν λέγεται ἡ εἰς τὸ ἐναντίον μεταβολὴ τῶν πραττομένων κατὰ τὸ πιθανόν, ὡς ἐν τῷ Οἰδίποδι τυράνῳ, ἔνθα ἔλθων ὁ Κορίνθιος ἄγγελος, ἵνα εὐφράνῃ τὸν Οἰδίποδα καὶ ἀπαλλάξῃ αὐτὸν τοῦ πρὸς τὴν μητέρα φόβου δηλώσας, τίς ἦτο, τοῦναντίον ἐποίησεν. **Ἀναγνώρισις** δὲ λέγεται, ὡσπερ καὶ τὸ ὄνομα σημαίνει, ἡ ἐξ ἀγνοίας εἰς γνῶσιν μεταβολὴ ἢ πρὸς φιλίαν ἢ πρὸς ἔχθραν τῶν πρὸς εὐτυχίαν ἢ δυστυχίαν ὀρισμένων

1. Ἐν τῇ ἀρχαίᾳ τελείᾳ τραγωδίᾳ τὰ κατὰ ποσὸν μέρη συνήθως εἰσὶν 9, ἦτοι 5 διαλογικὰ καὶ 4 χορικά· πρόλογος, πάροδος α' ἐπεισόδιον, α' στάσιμον, β' ἐπεισόδιον, β' στάσιμον, γ' ἐπεισόδιον, γ' στάσιμον, ἔξοδος· ἐνίοτε δὲ εἶναι 4 τὰ ἐπεισόδια καὶ 4 στάσιμα, ὅτε τὰ ὅλα μέρη γίνονται 11.

προσώπων, ὡς ἐν τῇ μνημονευθείσῃ τραγωδίᾳ ὁ Οἰδίπους ἀναγνωρίζας, ὅτι ἀπέκτεινε τὸν πατέρα καὶ ἔγημε τὴν μητέρα, γίνεται ἐχθρὸς ἑαυτοῦ καὶ ἔξορύσσει τοὺς ὀφθαλμούς. Τοῦ μύθου γ' μέρος εἶναι τὸ πάθος, τὸ κινοῦν τὸν θεατὴν εἰς φόβον καὶ ἔλεον· εἶναι δὲ τὸ πάθος «πρᾶξις φθαρτικὴ καὶ ὀδυνηρά, οἷον οἷ τε ἐν τῷ φανερωῷ θάνατοι καὶ αἱ περιωδυνίαι καὶ τρώσεις καὶ εἴ τι ἄλλο τραγικόν ἐστιν», ὡς ἡ ὑπὸ τῶν Ἀχαιῶν ἐγκατάλειψις τοῦ Φιλοκτήτου ἐν ταῖς ἀκταῖς τῆς Λήμνου ἢ ἡ τῆς Ἀριάδνης ἐν Νάξῳ ὑπὸ τοῦ Θησέως· διότι αἱ τοιαῦται καταστάσεις καὶ τοῦ θανάτου ὠμότεραί εἰσι καὶ ταραττοῦσι τὴν ἀνθρωπίνην ψυχὴν καὶ κινοῦσι τὸν φόβον καὶ τὸν ἔλεον (1).

Ἡ δὲ τραγικὴ πρᾶξις διὰ τοῦ ἔλεινοῦ καὶ φοβεροῦ ἠθικῶς ἀνακουφίζει τὸν θεατὴν, ὅταν πάσχωσι μῆτε οἱ ἐπ' ἀρετῇ διαπρέποντες μῆτε οἱ ἐπὶ κακίᾳ (διότι τὸ μὲν α' εἶναι μισρόν, τὸ δὲ β' ἥκιστα τραγικόν), ἀλλ' οἱ ἐν τῷ μέσῳ κείμενοι καὶ ὅταν οὔτοι μεταβάλλωνται ἐξ εὐτυχίας εἰς δυστυχίαν μὴ διὰ μοχθηρίαν, ἀλλὰ δι' ἁμαρτίαν (2).

ἦθος δὲ εἶναι οἶονεῖ ἡ φυσιογνωμία τῆς ψυχῆς, ἐκ δὲ τοῦ ἦθους δηλοῦται ἡ προαίρεσις τῶν πραττόντων ἢ τὸ ποιὸν αὐτῶν· γίνεται δὲ ἡ ἠθοποιία, ὅταν εἰς τὰ δρῶντα πρόσωπα προσάπτηται διάνοια καὶ λέξις οἰκεία πρὸς τε τὸ γένος ἡρμοσμένη καὶ τὴν παιδείαν, τὸ ἐπιτήδευμα καὶ τὰ ἄλλα ἐν οἷς διαφέρουσι πρόσωπα προσώπων, ὥστε οἱ λόγοι νὰ φαίνωνται τῶν ἠθῶν ὄντες εἰκόνας. Ἐν τῷ δὲ τὰ ἦθη δηλοῦσι τὴν προαίρεσιν καὶ ποιότητα τῶν δρῶντων προσώπων, τί δηλονότι προαιροῦνται ἢ ἀποστρέφονται οἱ λέγοντες, χρησιμεύουσιν ἅμα ὡς αἷτια καὶ ἐλατήρια τῶν πράξεων·

1. Ἔστι μὲν οὖν τὸ φοβερόν καὶ ἐλεινὸν ἐκ τῆς ὀψεως γίνεσθαι, ἔτσι δὲ ἐξ αὐτῆς τῆς συστάσεως τῶν πραγμάτων, ὅπερ ἐστὶ πρότερον καὶ ποιητοῦ ἀμείνονος· δεῖ γὰρ καὶ ἄνευ τοῦ ὄραν οὕτω συνεστάναι τὸν μῦθον ὥστε τὸν ἀκούοντα τὰ πράγματα γινόμενα καὶ φρίττειν καὶ ἐλεεῖν ἐκ τῶν συμβαινόντων, ὅπερ ἂν πάθοι τις ἀκούων τὸν μῦθον τοῦ Οἰδίποδος (Ποιητ. 14),

(2). «Ἔστιν ἀνυχήματα μὲν ὅσα παράλογα καὶ μὴ ἀπὸ μοχθηρίας, ἁμαρτήματα δὲ ὅσα μὴ παράλογα καὶ μὴ ἀπὸ πονηρίας, ἀδικήματα δὲ ὅσα μῆτε παράλογα ἀπὸ πονηρίας τέ ἐστιν (ἐν τῇ προαιρέσει δ' ἐστὶν ἡ μοχθηρία καὶ τὸ ἀδικεῖν)». Ἀριστοτέλ. ἐπομένως εἰς τὴν ἁμαρτίαν δηλ. τὴν ἀποπλάνησιν ἐκ τῆς εὐθείας ὁδοῦ δύναται νὰ περιπέσῃ καὶ ἄνθρωπος φύσει δίκαιος καὶ αγαθός.

είκονίζουσι δὲ οἱ τραγικοί τοὺς χαρακτῆρας ἰδανικούς, ὁμοιάζοντες πρὸς τοὺς ἀγαθοὺς εἰκονογράφους, οἵτινες γράφουσι μὲν τοὺς ἀνθρώπους ὁμοίους, ἀλλὰ καλλίους (1).

5. Περὶ θεάτρου.

Τὸ θέατρον ὡς τόπος πρὸς θεάν κατ' ἀνάγκην ἐγένετο κυκλοτερές ἢ ἡμικυκλιοειδές· διότι οἱ θεαταί, ἵνα καλῶς θεῶνται, ἴστανται ἢ κάθηνται περὶ τὸν τεχνίτην· ἐπειδὴ δὲ ὁ ἀριθμὸς τῶν θεατῶν ἠϋξάνετο, κατ' ἀνάγκην τὰ ὄπισθεν βάρη ἀνηγείροντο ὑψηλότερα. Καὶ κατ' ἀρχὰς μὲν κατεσκευάζοντο ξύλινα τὰ θέατρα· ἀλλ' ἐπειδὴ ταῦτα δὲν ἦσαν ἀσφαλῆ, ἢ δ' ἐκ λίθων οἰκοδόμησις αὐτῶν ἐν ἐπιπέδῳ δαπανηρά, οἱ Ἕλληνες οἰκονομίας καὶ εὐρυχωρίας χάριν ἐξέλεξαν ἐπικλινεῖς θέσεις πρὸς κατασκευὴν τοῦ θεάτρου· κοιλαίνοντες δηλ. ἐπικλινεῖς λόφους, εὐκόλως ἠδύναντο νὰ λαξεύσωσιν ἐν αὐτοῖς ἐδώλια καὶ διὰ μικρᾶς ἐπιχώσεως τῶν ἄκρων νὰ παρατείνωσιν αὐτὰ εἰς ἡμικύκλια, ὡς ἐν τῇ Ν. πλευρᾷ τῆς ἀκροπόλεως τῶν Ἀθηνῶν ἐνθα κατεσκευάσθη τὸ τοῦ Διονύσου θέατρον, τὸ πρότυπον πάντων τῶν ἄλλων τῆς ἀρχαιότητος θέατρον, ὅπερ ἀπεκάλυψαν αἱ ἀρχαιολογικαὶ ἀνασκαφαὶ (1862).

Μέρη δὲ τοῦ ἐλληνικοῦ θεάτρου εἶναι α' ὁ τῶν θεατῶν χώρος ἢ τὸ κοῖλον, ὅπερ σχηματίζον τμήμα κύκλου (185—260°) ἔχει τὰ ἐδώλια τῶν θεατῶν· ταῦτα δὲ ἀποτελοῦσι συνεχῆ ἡμικύκλια ὑπερχείμενα ἀλλήλων καὶ ὁμόκεντρα ἐκ τῶν κάτω πρὸς τὰ ἄνω εὐρυνόμενα· τὸ ὄλον κοῖλον διὰ μὲν τῶν ἐκ τῆς ὀρχήστρας ἀκτινοειδῶς ἀνερχομένων κλιμάκων διαιρεῖται εἰς τμήματα σφηνοειδῆ, τὰς κερκίδας, διὰ δὲ τῆς εὐρείας διόδου ἢ τοῦ διαζώματος διατέμνεται εἰς δύο τμήματα, τὸ ἄνωτερον καὶ τὸ πρὸς τῇ ὀρχήστρᾳ, ὅπερ ἔχει τὰ προκριώτερα καὶ τιμιώτερα ἐδώλια. Τεῖχος δὲ μετὰ στοῶν περιέβαλλεν ὄλον τὸ κοῖλον, ὅπερ ἦτο ἄστεγον. Τὸ χωρητικὸν αὐτοῦ ἦτο διάφορον κατὰ τὸ πλῆθος τῶν κατοίκων ἐκάστης πόλεως· οὕτω λ. χ. τὸ μὲν τῆς Ἐπιδαύρου, τὸ ἀξιολογώτατον πάντων ἀρμονίας ἕνεκα καὶ κάλλους κατὰ τὸν Πανσανίαν, ἐχώρει μέχρι 16 χιλιάδων θεατῶν, τὸ τῶν Συρακου-

(1). Ἄριστ. Ποιητ. 15· ἐπεὶ δὲ μίμησις ἐστὶν ἢ τραγωδία βελτιόνων, δεῖ μιμῆσθαι τοὺς ἀγαθοὺς εἰκονογράφους· καὶ γὰρ ἐκεῖνοι ἀποδιδόντες τὴν οἰκείαν μορφήν, ὁμοίους ποιοῦντες καλλίους γράφουσι».

σῶν 22, τὸ ἐν Ἀθήναις 30 (1) καὶ τὸ ἐν Μεγάλῃ πόλει 44 χιλιάδας· β' ὁ τοῦ χοροῦ τόπος, ἡ *ὄρχήστρα*, ἣτις κατὰ τοὺς ἐνδόξους μὲν χρόνους εἶχε κυκλοτερές τὸ σχῆμα, ὕστερον δὲ ἡμικυκλιοειδές· αὕτη ὑπῆρξεν ἡ ἀφαιτηρία καὶ τὸ κέντρον πάντων τῶν ἄλλων τοῦ θεάτρου μερῶν, ὡς ὁ χορὸς ἐγένετο ἡ ἀρχὴ καὶ ὁ πυρὴν ὄλου τοῦ δράματος. Ἐν τῷ μέσῳ τοῦ ἰσοπέδου ἐδάφους αὐτῆς ἔκειτο ὁ βωμὸς τοῦ Διονύσου, ἡ *θυμέλη*, περὶ ἣν ἐτελοῦντο αἱ ὄρχήσεις καὶ οἱ ἐλιγμοὶ τοῦ χοροῦ.

Καὶ γ' μέρος τοῦ θεάτρου ἦτο ὁ πρὸς ὑπόκρισιν χώρος, ἡ *σκηνή*, ἣτις δὲν διετηρήθη ἐν τοῖς σφωζομένοις θεάτροις. Τὸ σκηνικὸν οἰκοδόμημα ἀπεικονίζον *ἀνάκτορα βασιλέως* εἶχε τρεῖς θύρας, ὧν ἡ μέση ἔκαλεῖτο *βασιλείος*, διότι διὰ ταύτης ἐξήρχετο ὁ βασιλεύς· ἄλλοτε δὲ ἀπεικόνιζε *ναόν, σκηνην ἀρχιστρατήγου* ἢ καὶ *ἀγροικὸν* ἢ παραθαλάσσιον *τοπεῖον*. Τὰ δὲ παρασκήνια, ἦτοι αἱ πτέρυγες τοῦ οἰκοδομήματος ἐχρησίμευον πρὸς διατριβὴν τῶν ὑποκριτῶν καὶ διατήρησιν τοῦ ἱματισμοῦ αὐτῶν καὶ τῶν θεατρικῶν σκευῶν. Τὸ ἔμπροσθεν μέρος τῆς σκηνης, εἶδος ἐξέδρας, ἔκαλεῖτο *προσκήνιον, λογεῖον* ἢ *δοκίβας* (2), ἐφ' οὗ ἰστάμενοι οἱ ὑποκριταὶ ἔλεγον (3)· ἦτο δὲ τοῦτο ὑψηλότερον (περίπου 5 πόδας) τῆς ὄρχηστρας, ἔχον *τρεῖς* βαθμίδας· ἐπὶ δὲ τῶν Ῥωμαϊκῶν χρόνων κατεσκευάσθη ἔτι ὑψηλότερον (3—4 μ), διότι τότε ἐξέλειπεν ὁ χορὸς ἐκ τοῦ δράματος.

Ἐκ δὲ τῶν μηχανημάτων τοῦ θεάτρου ἄξια μνείας εἶναι α' ἡ *ἐξώστρα* ἢ *ἐκκύκλημα* τραπεζοειδὲς τὸ σχῆμα, δι' οὗ στροφομένου ἐξεφέροντο τὰ ἐντὸς τῆς σκηνης, οἶον τραυματαῖα, νεκροὶ κλπ. β' αἱ πρὸς ταῖς ἑκατέρωθεν θύραις συμπεληγμένα *περίαντοι* (μηχαναί), πρίσματος σχῆμα ἔχουσαι, ὧν ἐκάστη τῶν τριῶν πλευρῶν ἐκαλύπτετο ὑπὸ εἰκόνων· περιηγόμεναι δὲ αὐταὶ διὰ στροφῆς μετέβαλλον τὴν σκηνην. γ' ἡ κατ' ἐξοχὴν μηχανή, εἶδος *γεράνου*, δι' οὗ κατήγοντο πρόσωπα μετέωρα καὶ ἐκ ταύτης ἡ πολυθρύλητος φράσις, ὁ ἀπὸ *μηχανῆς θεός*· τοῦτοις δὲ

1. Θεάτρον ἦτο καὶ ἐν Πειραιεὶ ἔχον κερκίδας 13, ὡς τὸ τῶν Ἀθηνῶν καὶ ἐν Ὀδορικῷ ἔχον κερκίδας μόνον 3. (Πλάτ. Συμπ. 194 B.).

2. Ἐπ' ὀκρίβαντος τοὺς ὑποκριτὰς ἀνεβίβασεν ὁ Αἰσχύλος. Φιλόστρεβ' Ἀπολλ. Γ' 11, 10.

3. Κατ' ἀρχὰς ὑποκριταὶ καὶ χορὸς ἐπὶ τοῦ αὐτοῦ ἐπιπέδου (ἐπὶ τῆς ὄρχηστρας) ἔμενον, ὡς δύνатаί τις νὰ εἰκόσῃ καὶ ἐκ τοῦ ἐν Ἐπιδαύρῳ σφωζομένου θεάτρου.

προσθετόν τὸ βροντεῖον καὶ τὸ θεολογεῖον (ἐν ἀντιθέσει πρὸς τὸ λογεῖον), ἐφ' οὗ ἰστάμενοι θεοὶ καὶ ἡμίθεοι ἔλεγον· τέλος μνημονευτέον καὶ τὰς Χαρωνεῖους κλίμακας, δι' ὧν ὑποχθόνιοι θεότητες ἢ σκιαὶ τῶν θανόντων ἀνήρχοντο· τὸ δὲ πρὸς τοῦτο μνηνάριον ἐκαλεῖτο ἀνασκήκωμα.

Ἐν τῷ θεάτρῳ τὸ μὲν πρῶτον δωρεὰν ἐθεῶντο, ὕστερον δὲ εἰσέρχοντο διὰ συμβόλου (=εἰσιτηρίου), ὅπερ ἠγόραζον παρὰ τοῦ θεατρώνου, τῶν μὲν κριαιτόνων θέσεων ἀντὶ δραχμῆς, τὸ δὲ τῶν κατωτέρων ἀντὶ δύο ὀβολῶν· τὸ χάριν τοῦ θεάτρου χρηματικὸν τοῦτο ποσόν, ὅπερ ἐκαλεῖτο θεωρικόν, οἱ πενέστεροι τῶν πολιτῶν ἐλάμβανον ἐκ τοῦ δημοσίου ταμείου⁽¹⁾ διὰ νόμου ἀπὸ τοῦ 410 π. Χ. οὕτω δὲ διὰ τῆς προνοίας τῶν ἐν Ἀθήναις πολιτικῶν κατέστη καὶ εἰς τὰς κατωτέρας τάξεις τοῦ λαοῦ προσιτὴ ἢ ἀπὸ τῆς εὐγενεστάτης τέχνης ἀπόλαυσις καὶ ἡ ἐξ αὐτῆς διδασκαλία. Διότι τὸ θέατρον εἶχε θρησκευτικὸν καὶ διδακτικὸν χαρακτῆρα, ἦτο λαϊκὸν σχολεῖον, φροντίζον διὰ τὴν πνευματικὴν καὶ τὴν ἠθικὴν μόρφωσιν τῶν πολιτῶν. Εἰς τὸ ἀρχαῖον θέατρον, ἐν ᾧ ἡ διδασκαλία ἐγένετο μόνον τὴν ἡμέραν, ἐφοίτων οὐ μόνον ἄνδρες, ἀλλὰ καὶ γυναῖκες κατὰ τὴν διδασκαλίαν τῶν τραγωδιῶν. Τὸ Ἀττικὸν δράμα ἀνῆλθεν εἰς τὴν ἀνωτάτην τῆς ἀναπτύξεως βαθμίδα καὶ δι' ἄλλους λόγους καὶ διὰ τὸ λεπτόγνωμον καὶ τὴν μουσικὴν παιδείαν τῶν θεατῶν, οἵτινες κατὰ ταῦτα ὑπερέβαλον πάντας τοὺς λαοὺς ἀρχαίους τε καὶ νεωτέρους.

β. — Διδασκαλία τῶν δραμάτων.

Ἐπειδὴ ἡ διδασκαλία τῶν δραμάτων ἦτο δαπανηρά, ἡ πόλις πρὸς ἀνακούφισιν τοῦ δημοσίου ταμείου ἔταξε διὰ νόμου τὴν καλουμένην χορηγίαν, μίαν τῶν ἐγκυκλίων λειτουργιῶν οὖσαν. Οἱ χορηγοὶ ὄντες τῶν πλουσιωτέρων πολιτῶν ἐδαπάνων τὰς ἀναγκαίας δαπάνας διὰ τὴν ἄσκησιν τῶν χορευτῶν καὶ τὴν προπαρασκευὴν τοῦ δράματος. Καὶ ἡ μὲν φυλὴ ὥριζε τὸν χορηγὸν αὐτῆς, ὃ δὲ δραματικὸς ποιητὴς ὁ θέλων νὰ διδάξῃ ἦται χορὸν

1. Κατόπιν ἐλάμβανον καὶ πάντες οἱ πολῖται τὸ θεωρικὸν δωρεάν· ἐπὶ δὲ Δημοσθένους ὑπῆρχε καὶ νόμος ἀπαγορεύων ἐπὶ ποινῇ θανάτου τὴν μετατροπὴν τῶν θεωρικῶν χρημάτων εἰς στρατιωτικά.

χορηγία
χορηγία
χορηγία

παρά τοῦ ἐπώνυμου ἄρχοντος (1), ὅστις παρέπεμπεν αὐτὸν πρὸς τὸν ἐπὶ τούτῳ ὀρισθέντα χορηγόν· οὗτος δὲ συνέλεγε τότε τοὺς χορευτὰς ἐκ τῆς ἑαυτοῦ φυλῆς, οὓς ἢ αὐτὸς ὁ ποιητὴς ἐν τῷ χορηγίῳ ἐξήσκει περὶ τὴν ᾠδὴν τῶν ἁσμάτων καὶ τὴν ὄρχησιν τῶν ἐν τῷ δράματι ὄρχημάτων ἢ διὰ χοροδιδασκάλου ἐδίδασκεν αὐτούς.

Ἐντὶ δὲ τῶν δαπανῶν (2) καὶ τῶν ἄλλων κόπων παρείχεται ὑπὸ τῆς πόλεως τῷ χορηγῷ, ἐὰν ἐνίκα ὁ χορὸς αὐτοῦ, χαλκοῦς τρίπους, ὃν ἐκεῖνος εἰς μνήμην τῆς νίκης ἠδύνατο νὰ ἀφιερῶσιν εἰς ναὸν ἢ νὰ ἀναθέσῃ ἐπὶ μνημείου ἐφ' οὗ ἐπεγράφεται τὸ ὄνομα τοῦ ἄρχοντος, τὸ τοῦ χορηγοῦ (3) μετὰ τῆς φυλῆς αὐτοῦ καὶ τὸ τοῦ ποιητοῦ· διὸ καὶ ἡ ὁδὸς Α. τῆς Ἀκροπόλεως, ἐφ' ἧς ἦσαν τὰ χορηγικὰ ταῦτα μνημεῖα, ἐκαλεῖτο ὁδὸς τῶν Τριπόδων.

Αἱ δραματικαὶ διδασκαλῖαι αἱ τελούμεναι κατὰ τὰς ἑορτὰς τοῦ Διονύσου εἶχον παρὰ τοῖς ἀρχαίοις ἀγωνιστικὸν χαρακτήρα, ἦτοι ἦσαν ἀγῶνες πρὸς τιμὴν τοῦ θεοῦ καὶ ἐγίνοντο ὑπὸ ποιητῶν συνήθως τριῶν ἐκλεγομένων ἐν προαγῶνι ὑπὸ τοῦ ἀρμοδίου ἄρχοντος· διὰ τοῦτο καὶ περὶ τοῦ ποιητοῦ ἐλέγεται «ἀγωνίζεσθαι δράμα ἢ καθιέναι δράμα (εἰς ἀγῶνα)». Ἡ δὲ κρίσις τῶν δραμάτων ἦτο ἀνατεθειμένη πέντε κριταῖς, οἷτινες παρακολουθοῦντες τὸν δραματικὸν ἀγῶνα ἀπένεμον μετὰ σύσκεψιν βραβεῖα, ἦτοι τὰ πρωτεῖα, τὰ δευτερεῖα καὶ τὰ τριτεῖα (4).

Ἐκαστος δὲ ποιητὴς ἠγωνίζετο διὰ τεσσάρων δραμάτων, ὧν τρία μὲν ἦσαν τραγῳδία (τριλογία), τὸ τέταρτον δὲ σατυρικὸν δράμα· τὰ τέσσαρα δὲ ταῦτα δράματα ἀπειλοῦν τὴν καλουμένην τετραλογία.

1. Τῶν μὲν μεγάλων Διονυσίων προϊστάτο ὁ ἐπώνυμος ἄρχων, τῶν δὲ Ἀθηναίων καὶ τῶν Ἀνθεστηρίων ὁ ἄρχων βασιλεὺς καὶ τῶν κατ' ἀγορᾶς ἢ μικρῶν Διονυσίων ὁ δήμαρχος.

2. Ἡ δαπάνη διὰ μὲν τὸν χορὸν τῆς τραγῳδίας ἀνήρχετο εἰς δραχμὰς τρισχιλίας, διὰ δὲ τὸν τῆς κωμῳδίας ἦτο ὀλιγοτέρα.

3. Τοιοῦτον μνημεῖον ἦτο καὶ τὸ νῦν σφῆζόμενον τοῦ Λυσικράτους Α. τῆς Ἀκροπόλεως καὶ τὸ τοῦ Θρασύλλου ὑπεράνω τοῦ Διονυσιακοῦ θεάτρου.

4. Ἡ πολιτεία ἐχάραιεν ἐπὶ μαρμαρίνων πλακῶν τὰ ὄνόματα τῶν νικησάντων χορηγῶν, τῶν ποιητῶν καὶ τῶν δραμάτων αὐτῶν, αἵτινες ἐφυλάσσοντο ἐν τοῖς ἀρχείοις τῆς πόλεως· αἱ πλάκες αὗται ἐλέγοντο διδασκαλῖαι, διότι καὶ τὸ παριστᾶν δράματα ἀπὸ σκηνῆς ἐλέγεται διδάσκειν· τοιαῦται πλάκες ἀνευρίσκονται καὶ σήμερον, μία δὲ εἶναι τοῦ 472 π. Χ. δεικνύουσα τὸν Περικλῆ χορηγὸν καὶ τὸν Αἰσχύλον ποιητὴν,

Ἐκ τῶν τριῶν δὲ τραγωδιῶν ἢ μὲν α' ἐλέγετο πρότασις, ἢ δὲ β' ἐπίτασις καὶ ἢ γ' κατάτασις ἦτοι κατάπαυσις τοῦ ψυχικοῦ σάλου τῶν θεατῶν (Ὁρέστεια), οὓς ἐφαίδρουνεν ὕστερον τὸ σατυρικὸν δράμα. Διὰ τῶν δραματικῶν τούτων ἀγῶνων θαυμαστός τις ἀριθμὸς πρωτοτύπων δραμάτων παρήχθη ἦτοι περὶ τὰ 3300, ὧν 1500 ἦσαν τραγωδίαί καὶ 1800 κωμωδίαί καὶ ταῦτα ἐντὸς τριῶν περίπου αἰῶνων (520—260 π.Χ.). Ἄλλ' ἔκ τοῦ πλουσιωτάτου θησαυροῦ τούτου περιεσώθησαν ἀκέραιαι μόνον τριάκοντα δύο τραγωδίαί ἦτοι ἐπτὰ τοῦ Αἰσχύλου, ἐπτὰ τοῦ Σοφοκλέους καὶ δέκα ὀκτὼ τοῦ Εὐριπίδου, καὶ ἐν ἑτι σατυρικὸν δράμα τοῦ αὐτοῦ, ἕνδεκα κωμωδίαί τοῦ Ἀριστοφάνους καὶ πλῆθος ἀποσπασμάτων, ἅτινα πολλαπλασιάζονται καθ' ἑκάστην ἐκ τῶν ἐν Αἰγύπτῳ ἀνευρισκομένων παπύρων.

Ἦδη δὲ ἔξεταστέοι α' οἱ παλαιότεροι τραγικοὶ ποιηταί.

Τούτων ἀξιολογώτεροι πλὴν τοῦ Θέσπιδος, ὅστις εἰσήγαγε τὸν πρῶτον ὑποκριτὴν, ἐγένετο ὁ **Πρατίνας** ἐκ Φλιοῦντος, ὅστις εἰσήγαγεν ἐν Ἀθήναις τὸ σατυρικὸν δράμα β' ὁ **Φρόνιχος**, τοῦ ὁποίου σπουδαιότεραι τραγωδίαί ἦσαν αἱ **Φοίνισσαι** καὶ ἡ **Μιλήτου ἄλωσις**, ἧς ἔνεκεν ὑπὸ τῶν Ἀθηναίων ἐτιμωρήθη διὰ προστίμου χιλίων δραχμῶν, διότι ἐκίνησε τὸ θέατρον εἰς δάκρυα «οἰκτεῖα κακά» ἀναμνήσας· καὶ γ' ὁ **Χοιρίλος**, ὅστις διέπρεψεν ὡς ποιητὴς σατυρικῶν δραμάτων «βασιλεὺς ἐν Σατύροις»· οὗτος ἐποίησε πολλὰ δράματα καὶ πλείστας νίκας ἔλαβεν· ἀλλ' ἔκ τῶν δραμάτων τῶν ποιητῶν τούτων τῶν παλαιότερων μόνον ὀλίγα ἀποσπάσματα σφύζονται.

β' οἱ τρεῖς μεγάλοι τραγικοὶ, ὁ **Αἰσχύλος**, ὁ **Σοφοκλῆς** καὶ ὁ **Εὐριπίδης**.

Αἰσχύλος (525—456)

Πατὴρ τῆς τραγωδίας ὁμολογεῖται ὁ Αἰσχύλος, ὅστις ἦτο υἱὸς Εὐφορίωνος ἐξ εὐγενοῦς οἴκου τῆς Ἐλευσίνας· ἡ εὐγένεια τοῦ αἵματος, ἡ ἀριστοκρατικὴ ἀνατροφή, ἡ δημοκρατικὴ ἐλευθερία καὶ οἱ μεγάλοι τῶν Ἑλλήνων ἐθνικοὶ ἀγῶνες οἱ κατὰ τῶν βαρβάρων συνεβάλλοντο, ἵνα διαπλασθῇ τὸ μὲν ἦθος τοῦ ποιητοῦ εὐσεβὲς καὶ γενναῖον, τὸ δὲ φρόνημα ὑψηλόν· ὁ Αἰσχύλος προθύμως μετέσχε πάντων τῶν ἐναντίον τῶν Περσῶν ἀγῶνων, ἐν Μαραθῶνι δὲ ἠρωτικῶς μαχόμενος καὶ πολλὰ τρωθεὶς ἀπηνέχθη

λιπόθυμος ἐκ τῆς μάχης, ἐν ᾧ ὁ ἀδελφὸς αὐτοῦ Κυνέγειρος διὰ τοῦ ἡρωϊκοῦ θανάτου ἐκίνει τὸν θαυμασμόν πάντων. Ὁ Αἰσχύλος μετέσχε τῶν τραγικῶν ἀγῶνων τῷ 500 π. Χ., ἀλλὰ τὴν πρώτην νίκην ἔλαβε τῷ 484, ἔκτοτε δὲ ἀποβαίνει ὁ ἥρωος τῆς τραγικῆς σκηνῆς μέχρι τοῦ 468, ὅτε ἠττήθη ὑπὸ τοῦ νεωτερίζοντος Σοφοκλέους, τὸ πρῶτον ἐμφανιζομένου εἰς τὸν δραματικὸν ἀγῶνα. Ἐφεξῆς δὲ οἱ δύο δραματικοὶ κυριαρχοῦσι τῆς σκηνῆς μετ' ἀμοιβαίας ἐπιτυχίας. Ὁ Αἰσχύλος προσκληθεὶς ὑπὸ τοῦ φιλομούσου τυράννου Ἰέρωνος μετέβη εἰς Συρακούσας, ἐνθα ἐποίησε τὰς Αἰτναίας, τραγωδίαν, ἣτις ὑπομιμνήσκει τὴν νεωστί ὑπὸ τοῦ τυράννου κτισθεῖσαν πόλιν Αἴτην· τῷ δὲ 458 διδάξας ἐν Ἀθήναις τὴν Ὀρέστειαν ἔτυχε τοῦ ποιητικοῦ ἐπάθλου καὶ μετὰ δύο ἔτη ἀπέθανεν ἐν Γέλας τῆς Σικελίας· οἱ Γελῶοι ἐτίμησαν τὸν ποιητὴν διὰ μεγαλοπρεποῦς τάφου, ἐφ' οὗ ἐχάραξαν τὸ ὑπ' αὐτοῦ ποιηθὲν ἐπίγραμμα :

Αἰσχύλον Εὐφορίωνος Ἀθηναῖον τόδε κεῦθει
 μνήμα καταφθίμενον πυροφόροιο Γέλας·
 ἄλκην δ' εὐδόκιμον Μαραθῶνιον ἄλλος ἂν εἴποι
 καὶ βαθυχαιτήεις Μῆδος ἐπιστάμενος.

Ὁ Αἰσχύλος ἐν τῇ τραγωδίᾳ ἐκπροσωπεῖ τὸ ὕψος, ὡς ὁ Σοφοκλῆς τὸ κάλλος καὶ ὁ Εὐριπίδης τὸ πάθος· αἱ τραγωδίαὶ αὐτοῦ, αἵτινες εἶναι πιστοτάτη εἰκὼν τῆς τῶν εὐσεβῶν καὶ γενναίων Μαραθωνομάχων γενεᾶς, δὲν ἔχουσι μὲν τὴν περίτεχνον πλοκήν, τὰς περιπετείας, τὰς ἀναγνωρίσεις καὶ τὰς ἀντιθέσεις τῶν χαρακτήρων, ὡς παρὰ τῷ Σοφοκλεῖ, ἀλλ' ἔχουσιν ὄγκον, μεγαλοπρέπειαν καὶ ἠθικὸν σθένος.

Οἱ ἥρωες ἐν ταῖς τραγωδίαις αὐτοῦ ἐμφανίζονται ὡς ἀτρόμητοι Μαραθωνομάχοι ἢ ὡς ὑπερφυσικά ὄντα, Τιτᾶνες δηλ. καὶ Γιγάντες, οὐ μόνον κατὰ τὸ ἀνάστημα, ἀλλὰ καὶ κατὰ τὸ πάθος καὶ τὴν καρτερίαν. Ὡσαύτως ἀνάλογος εἶναι ὁ ὄγκος καὶ ἡ μεγαλοπρέπεια τῆς γλώσσης τοῦ ποιητοῦ· «οὗτος, πρῶτος τῶν Ἑλλήνων ἐπέργασε ῥήματα σεμνά, ἵπποβάμονα, γομποπαγῆ, μυριάμορα»· οὗτος εἶναι «κομποφακελορρήμων (1)». Καὶ διὰ τὸν

1. «Ἀνάγκη μεγάλων γνωμῶν καὶ διανοιῶν ἴσα καὶ τὰ ῥήματα τίχτειν κάλλως εἰκὸς τοὺς ἡμιθέους τοῖς ῥήμασι μεῖζοσι χρῆσθαι». Ἀριστοφ. Βατραχ. 1060.

ποιητικὸν αὐτοῦ οἴστρον ἐλέχθη ὅτι μεθύων ἐποίει τὰς τραγωδίας· διὸ καὶ ὑπὸ τοῦ Σοφοκλέους περὶ αὐτοῦ ἐλέχθη «ἐποίει μὲν τὰ δέοντα, ἀλλ' οὐκ εἰδώς γε». Ὁ Αἰσχύλος (ἀπὸ τοῦ 500—456) ἐποίησε περὶ τὰ ἐνενήκοντα δύο δράματα, ἐξ ὧν περιεσώθησαν ἑπτὰ τραγωδίαί, ἐκδιδόμεναι κατὰ τὴν ἑξῆς τάξιν: Προμηθεὺς δεσμώτης, Ἐπιτὰ ἐπὶ Θήβας, Πέρσαι, Ἰκέτιδες, Ἀγαμέμνων, Χορηγόροι, Εὐμενίδες· ἐκ δὲ τῶν ἄλλων δραμάτων αὐτοῦ ἔχομεν ὑπὲρ τὰ 450 ἀποσπάσματα.

Ἀνάλυσις τῶν τραγωδιῶν τοῦ Αἰσχύλου.

α' Αἱ Ἰκέτιδες εἶναι ἴσως ἡ ἀρχαιωτάτη τῶν σωζομένων τραγωδιῶν τοῦ ποιητοῦ (πρὸ τοῦ 472 π.Χ.), διότι ἐν αὐτῇ τὸ λυρικὸν στοιχεῖον φαίνεται μᾶλλον ἐπικρατοῦν· ἡ τραγωδία αὕτη τὸ ὄνομα ἔλαβεν ἐκ τοῦ χοροῦ, ὃν συγκροτοῦσιν αἱ πενήκοντα τοῦ Δαναοῦ θυγατέρες· αἶται ὡς περισσότεραι ὑπὸ ἱέρακος διωκόμεναι ὑπὸ τῶν υἱῶν τοῦ Αἰγύπτου, ζητοῦσιν ἄσυλον ἐν Ἀργεὶ ὡς ἰκέτιδες, ὡς ὁ βασιλεὺς τῆς χώρας Πελασγὸς ὑποδέχεται παρὰ τὰς διαμαρτυρίας τῶν διωκόντων. Ἐν τῇ τραγωδίᾳ ταύτῃ, ὡς καὶ ἐν τοῖς Πέρσαις, ὁ ποιητὴς ἀπεικονίζει τὸ πολιτισμὸν τῶν Ἑλλήνων ἐν ἀντιθέσει πρὸς τὴν βίαν καὶ τὴν ὕβριν τῶν τῆς Ἀσίας καὶ τῆς Ἀφρικῆς βαρβάρων, ὧν ἡ θρασυτεία κολάζεται.

β' Οἱ Πέρσαι (472), λυρική τραγωδία καθὼς καὶ ἡ προηγουμένη, ἐποιήθησαν εἰς ἐξύμνησιν τῆς ἐν Σαλαμῖνι νίκης τῶν Ἑλλήνων· ἡ τῆς τραγωδίας σκηρὴ ὑπόκειται ἐν Σούσοις, ἔνθα ὁ ἄγγελος ἀφικόμενος ἐξ Ἑλλάδος διηγείται πρὸς τὴν Ἀτοσσαν, τὴν μητέρα τοῦ βασιλέως καὶ τὸν χορόν, ἀπαρτιζόμενον ἐκ τῶν ἐπιφανεστέρων γερόντων τοῦ Περσικοῦ κράτους, τὴν ἥτταν τοῦ πολυαριθμοῦ στρατοῦ. Ἐν τέλει δὲ ἐμφανίζεται καὶ ὁ Σέρξης ῥάκη ἀντὶ παρφύρας περιβεβλημένος καὶ δι' ἀνάνδρων φρονῶν τὴν ἥτταν αὐτοῦ θρηνῶν· τὸ τέλος δὲ τῆς τραγωδίας ἀποτελεῖ κομμὸς τοῦ τε Σέρξου καὶ τοῦ χοροῦ ἀπεικονίζων τὴν ἀπόγνωσιν τοῦ κατησχυμένου βασιλέως. Τὸ ἔθνικόν πνεῦμα, ὅπερ ἐπιπνέει δι' ὅλου τοῦ δράματος, καὶ ἡ ὑπὸ τοῦ Πέρσου ἀγγέλου διὰ ζωηροτάτων χρωμάτων περιγραφή (!) τῆς νίκης σφόδρα συγκινοῦσι τὴν ἑλληνικὴν ψυχὴν καὶ διαθρύπτουσι τὴν ἔθνικὴν φιλοτιμίαν. Τὴν κυρίαν ἔννοιαν τῆς τραγωδίας ἦτοι τὴν τιμωρίαν τῆς τοῦ Σέρξου καὶ τῶν Περσῶν ὕβρεως καὶ ἀφροσύνης ἐκφράζει ὁ ποιητὴς διὰ τῶν στίχων,

Ζεὺς τοι κολαστὴς τῶν υπερκόπων ἄγαν
φρονημάτων ἔπεστιν, εὐθνος βαρὺς (738).

2.

«Παρῆν ὁμοῦ κλύειν πολλὴν βοήην»
Ἔω παῖδες Ἑλλήνων ἴτε,
ἐλευθεροῦτε πατρίδα, ἐλευθεροῦτε δὲ
παῖδας, γυναῖκας, θεῶν τε πατρός· ἔδη
θήρασαι θρησάνων γυν ὑπὲρ πάντων ἀνάνων, στίχ. 402.

γ' Οἱ Ἑπτὰ ἐπὶ Θήβας (467 τὸ μεστὸν Ἄρεως δρᾶμα), ἐμφαίνουσι τὸν πρὸς τὸν πόλεμον φλογερὸν τοῦ ἀτρομήτου τραγικοῦ ἐνθουσιασμὸν καὶ τὴν πρόοδον τῆς δραματικῆς αὐτοῦ τέχνης· ἥρωσ τῆς τραγωδίας εἶνε ὁ Ἐτεοκλῆς, ὅστις ἐμψυχοῖ τὸ στράτευμα τῆς πόλεως εἰς ἄμυναν κατὰ τῶν ἐπερχομένων πολεμίων, ὃν οἱ ἑπτὰ στρατηγοὶ εἰς τὰ τεῖχη τῆς πόλεως ἐπισκῆπτουσι, ὡς οἱ μυθεύομενοι Γίγαντες· τὸ δὲ κατακόρυφον τοῦ δράματος ἀποτελεῖ ἡ σύγκρουσις καὶ ἡ ἀλληλοκτονία τῶν δύο ἀδελφῶν. Ἡ τῆς Ἐρινύος (τῆς κατάρας τοῦ πατρὸς) ἀκατάσχετος δύναμις, ἐπιφέρουσα διὰ τῆς ἀλληλοκτονίας τῶν δύο ἀδελφῶν τὸν ὄλεθρον ὄλου τοῦ γένους τῶν Λαβδακιδῶν, περιέχει τὴν κυρίαν ἔννοιαν τῆς τραγωδίας· τὴν δὲ περὶ τῶν συγχρόνων πολιτικῶν γνώμην τοῦ ποιητοῦ ἐμφαίνουσι οἱ περὶ τοῦ Ἀμφιαράου μὲν λεγόμενοι, τὸν Ἀριστείδην δὲ ὑπαινισσόμενοι στίχοι,

οὐ γὰρ δοκεῖν ἄριστος, ἀλλ' εἶναι θέλει
βαθειᾶν ἄλοκα διὰ φρενὸς καρπούμενος,
ἀφ' ἧς τὰ κεδνὰ βλαστάνει βουλευμάτων (592).

δ' Ὁ δὲ Προμηθεὺς δεσμώτης (468;) ἦτο ἡ μέση τραγωδία τῆς τριλογίας, ἧς πρώτη ἦτο ὁ Προμηθεὺς πυρφόρος καὶ τρίτη ὁ Προμηθεὺς λυόμενος. Καὶ ἐν μὲν τῇ α' τραγωδίᾳ ὁ Προμηθεὺς παρὰ τὴν θέλησιν τοῦ Διὸς κλέψας ἐκ τοῦ οὐρανοῦ τὸ πῦρ καὶ κομίσας τοῖς ἀνθρώποις, κινεῖ τὴν ὄργην τοῦ ὑπερτάτου θεοῦ· διὸ ἐν τῇ β' τραγωδίᾳ, προστάγματι τοῦ Διὸς ὁ Ἡφαίστος, τὸ Κράτος καὶ ἡ Βία προσπασσαλεύουσιν ἐπὶ τοῦ Κανκάσου τὸν Προμηθέα, ὅστις μετὰ μεγαλοπρεπεστάτης σιωπῆς ἐπομένει τὴν ἀλγεινοτάτην προσήλωσιν. Ἐν δὲ τῇ γ' τραγωδίᾳ, ἧτις ἦτο καὶ ἡ κάθαρισις, ὁ Τιτὰν ἀναγνωρίσας τὴν πανσοφίαν τοῦ Διὸς, λύεται τῶν δεσμῶν ὑπὸ τοῦ Ἡρακλέους. Τῆς τριλογίας ταύτης τὴν κυρίαν ἔννοιαν ἐκφράζει ὁ στίχος 936.

Οἱ προσκυνοῦντες τὴν Ἀδράστειαν σοφοί.

Ἦτοι οἱ εὐλαβεῖς καὶ μὴ υπερῆφανοι, ὥστε νὰ διεγείρωσι τὴν ὄργην τῆς θείας Νεμέσεως, οὗτοι εἶναι σοφοί. Ἡ τραγωδία αὕτη εἶναι ἀθάνατον ἀριστούργημα δημοουργικῆς φαντασίας μετὰ τιτανικῆς δυνάμεως ἐκ μέσφ υπερφυσικῶν ὄντων.

Καὶ (ε', σ', ζ') αἱ τρεῖς τραγωδίαί, Ἀγαμέμνων, Χορηφόροι καὶ Ἐυμένιδες, ἀποτελοῦσι τὴν τριλογίαν, τὴν καλουμένην Ὁρέστειαν, τὸ μεγαλοπρεπέστατον μετὰ τὴν Ἰλιάδα καὶ τὴν Ὀδύσειαν τῶν Ἑλληνικῶν γραμμάτων μνημείον. Καὶ ἐν μὲν τῇ α' τραγωδίᾳ, ἧτις εἶναι ἡ πρότασις, τελεῖται ὑπὸ τῆς Κλυταιμνήστρας ἡ δολοφονία τοῦ παλιννοστήσαντος Ἀγαμέμνονος, ἐν δὲ τῇ β' ἡ ἀνδροφόνος δολοφονεῖται ὑπὸ τοῦ υἱοῦ, τοῦ Ὁρέστου καὶ ἐν τῇ γ', ἧτις ἀποτελεῖ τὴν κάθαρσιν, ὁ μητραλοῖός ὑπὸ τῶν Ἐρινύων καταδικώμενος προσφεύγει εἰς τὸν ἐν Δελφοῖς θεόν· οὗτος δὲ παραπέμπει αὐτὸν εἰς τὸν ἐν Ἀθῆναις Ἄρειον Πάγον· ἐκεῖ δὲ δικασθεὶς ἀθροῦται τῇ ψήφῳ τῆς Ἀθηνᾶς, ἧτις ἐν τῇ τῶν δικαστῶν ἰσοψηφίᾳ, τὴν αἰωνίαν συνείδησιν τοῦ ἠθικοῦ κόσμου ἐκπροσωποῦσα, κηρύσσεται ὑπὲρ τοῦ κατηγορουμένου· διὸ καὶ ὁ Ὁρέστης ἐξ εὐγνωμοσύνης ὑποχρεῖται αἰωνίαν συμμαχίαν τοῦ Ἄργους πρὸς τὴν πόλιν τῆς Παλλάδος. Αἱ Ἐρινύες ὀργίζονται μὲν διὰ τὴν ἀπόρασιν τοῦ δικαστηρίου, ἀλλ' ὑπὸ τῆς

Ἄθηνᾶς ἐξευμενίζονται καὶ ὡς Εὐμενίδες ἤδη γίνονται πάροχοι παντός ἀγαθοῦ τῇ πόλει. Δι' ὅλης τῆς τριλογίας διαφαίνεται ὁ σκοπὸς τοῦ ποιητοῦ, ἵνα δηλ. συστήσῃ τοῖς Ἀθηναίοις σεβασμὸν πρὸς τὴν ἐξ Ἀρείου Πάγου βουλῆν, τὴν ἀριστοκρατικὴν ἐκείνην ἐξουσίαν, ἣτις ἀνέκοπτε τὰς ἀπολάστους ἐν τε τῷ δημοσίῳ καὶ ἰδιωτικῷ βίῳ τοῦ πλήθους ὁρμάς· διότι κατὰ τὸν ποιητὴν τὸ ἀνθρώπινον γένος ἔχει χρεῖαν ἀπόλυτον ἀνωτέρας τινὸς ἐξουσίας, ἣτις ἰσταμένη ὑπεράνω πάσης ἀλληλομαχίας καὶ ἀνταγωνισμοῦ συνέχει τὰς αὐθάδεις ὀρέξεις καὶ τὰ ἀνόσια βουλευμᾶτα· περὶ τὰ γνωμικά,

συμφέροι σωφρονεῖν ὑπὸ στένει (Εὐμ. 620)

μήτε ἀνάρχετον βίον μήτε δεσποτούμενον αἰνέσης (525).

«Ὁ Ζεὺς ὅστις δήποτε ὦν, δύναμις ἐστὶ ἐναρμονιζομένη μετὰ λόγου καὶ δρῶσα μετὰ δικαιοσύνης».

ΣΟΦΟΚΛΗΣ (496—406)

Σοφοκλῆς ὁ Σοφίλλου ἦτο ἐκ τοῦ θελκτικωτάτου προαστίου τῶν Ἀθηνῶν, Κολωνοῦ τοῦ Ἰπλείου· τυχὼν δ' ἐπιμελημένης ἀγωγῆς ἐναρμονίως ἀνέπτυξε τὰς ψυχικὰς καὶ σωματικὰς αὐτοῦ δυνάμεις· διὸ μετὰ τὴν ἐν Σαλαμῖνι ναυμαχίαν διαπρέπων κατὰ τὸ κάλλος καὶ τὴν μουσικὴν μόρφωσιν ἐξελέγη ὑπὸ τοῦ ἄρχοντος, ἵνα διευθύνῃ τὸν χορὸν τῶν περὶ τὸ τρόπαιον ἐπινικίων· τῷ 468 κατελθὼν τὸ πρῶτον εἰς τὸν δραματικὸν ἀγῶνα ἐνίκησε τὸν παλαιὸν ἤρωα τῆς τέχνης, τὸν Αἰσχύλον· τῷ δὲ 442 διδάξας τὴν Ἀντιγόνην οὕτως ἠδδοκίμησε διὰ τὸ κάλλος τῆς τραγωδίας καὶ τὰς ὑψηλὰς περὶ πολιτείας γνώμας, ὥστε ἐξελέγη συστράτηγος τοῦ Περικλέους ἐπὶ τὸν Σαμιακὸν πόλεμον. Μετὰ δὲ ταῦτα τῶν πολιτικῶν μετεῖχεν ὡς πᾶς χρηστὸς Ἀθηναῖος, κύριον δ' ἔργον εἶχε τὴν δραματοποιίαν· διὰ ταύτης δ' εὐδοκίμων ἐν τῷ θεάτρῳ σφόδρα ἐτιμᾶτο καὶ ἠγαπᾶτο ὑπὸ τῶν Ἀθηναίων, οὓς καὶ ἀντηγάπα· διὸ, εἰ καὶ συχνάκις ἐκαλεῖτο, οὐδέποτε ἀπεδήμησεν εἰς ξένας χώρας καὶ πρὸς ξένους ἡγεμόνας καὶ βασιλεῖς, ὡς ὁ Σιμωνίδης καὶ ὁ Πίνδαρος, ὁ Αἰσχύλος καὶ ὁ Εὐριπίδης.

Ὁ Σοφοκλῆς ἐν τῇ τραγωδίᾳ ἔχει τὴν κομψότητα καὶ τὴν χάριν, ἣτις χαρακτηρίζει τοὺς συγχρόνους τοῦ Περικλέους. Ὡς δὲ ἡ ποίησις τοῦ Αἰσχύλου ἐκπροσωπεῖ τὴν γενεὰν τῶν Μαραθωνομάχων, καὶ ἡ τοῦ Εὐριπίδου τὴν τῶν σοφιστῶν, οὕτω ἡ τοῦ Σοφοκλέους ἀπεικονίζει τὴν τοῦ Περικλέους, ἐν ἣ ἐκράτησεν ἢ ἐν πᾶσιν ἁρμονία καὶ τὸ μέτρον, ἢ εὐγενεστάτη καὶ χαριεστάτη ἀρετὴ τοῦ ἑλληνικοῦ πνεύματος· διὰ δὲ τὸ ἤρεμον μεγαλεῖον

ἡ ποίησις αὐτοῦ ὁμοιάζει πρὸς τὴν τοῦ Ὀμήρου καὶ τὰ ἔργα τοῦ Φειδίου. Ὁ Σοφοκλῆς διὰ τὴν γλυκύτητα τῆς γλώσσης μέλιττα ἐλέγετο καὶ τὸ στόμα αὐτοῦ κατὰ τὸν Ἀριστοφάνη «μέλιττα κεχρισμένον ἦτο» (1)· διὰ ταῦτα ἡ ποίησις τοῦ Σοφοκλέους παρέχει ἡδονὴν μετὰ ὕψους καὶ σεμνότητος καὶ ἦτο οὐ μόνον τῆς κοινοῖς θεαταῖς προσφιλῆς, ἀλλὰ καὶ τοῖς φιλοσόφοις ἀρεστή· ὁ μὲν Ξενοφῶν ἐθεώρει αὐτὸν τὸν τελειότατον τῶν τραγικῶν, ὁ δὲ Ἀριστοτέλης τοὺς κανόνας τῆς τραγικῆς τέχνης ἐκ τῶν τραγωδιῶν τοῦ μεγάλου τούτου καλλιτέχνου συνήγαγεν. Ἐπειδὴ δὲ αἱ τραγωδίαί αὐτοῦ εἶναι κάτοπτρον πιστὸν τῶν διαθέσεων καὶ παθῶν τῆς ἀνθρωπίνης ψυχῆς, διὰ τοῦτο ἔλαβον κῦρος παγκόσμιον καὶ αἰδίων· τὰ πρόσωπα τῶν τραγωδιῶν αὐτοῦ εἰ καὶ πλάσσονται διαφερόντως μεγαλοπρεπῆ καὶ ἔξοχα, εἰ καὶ τὰ πάθη αὐτῶν εἶναι καθ' ὑπερβολὴν σφοδρὰ καὶ βίαια, ὅμως οὕτω πιστῶς καὶ εὐαρμόστως πρὸς τὴν ἀνθρωπίνην ψυχὴν εἰκονίζονται, ὥστε ὁ ἄνθρωπος ἀναγνωρίζει ἐν αὐτοῖς τὴν ἰδίαν φύσιν καὶ τὰ ἑαυτοῦ πάθη (2)· οἱ ἥρωες παρὰ τῷ τραγικῷ καὶ ἁμαρτάνοντες ἔχουσι τὴν εὐγενὲς καὶ ὑψηλόν. Ὁ Κρέων λ. χ. ὄσον ὄμως καὶ ἄν εἶναι πρὸς τὴν Ἀντιγόνην, ὅμως τιμωρεῖ αὐτήν, διότι ἐτόλμησε νὰ θάψῃ τὸν προδότην τῆς πατρίδος· δὲν ἔχουσιν αἰσθηματα ταπεινὰ οἷον φιλαργυρίαν, φιλαυτίαν, μοχθηρίαν. Ὁ Σοφοκλῆς εἶναι *ιδεολόγος*.

Ὡς δὲ ὁ ζωγράφος ἔξαιρει τὰ μέρη τῆς εἰκόνης διὰ τῆς σκιάς καὶ τοῦ φωτός, οὕτω καὶ ὁ Σοφοκλῆς τὴν ἠθοποιίαν αὐτοῦ διὰ τῆς ἀντιθέσεως τῶν ὑψηλῶν καὶ τῶν ταπεινῶν χαρακτήρων ἢ τῶν αὐστηρῶν καὶ τῶν μαλακῶν, ὡς ὁ χαρακτήρ τῆς Ἀντιγόνης καὶ ὁ τῆς Ἰσμήνης, ὁ τῆς Ἠλέκτρας καὶ ὁ τῆς Χρυσοθέμιδος, ὁ τοῦ Νεοπτολέμου καὶ ὁ τοῦ Ὀδυσσεῶς (3)· ἀλλ' ἀνυπέροβλητος ἐγένετο ὁ Σοφοκλῆς καὶ κατὰ τὴν *πλοκὴν* τοῦ μύθου· διότι τούτου τὰ μέρη διαδέχονται ἀναγκαίως ἄλληλα καὶ ἀποτελοῦσιν οἰο-

1. Ἡ γλώσσα τοῦ ποιητοῦ ἐν μὲν ταῖς ἀρχαιοτέραις τραγωδίαις ἐπλησίαζε πρὸς τὴν μεγαλοπρεπῆ τοῦ Αἰσχύλου, ἐν δὲ ταῖς νεωτέραις πρὸς τὴν εὐρυθμον τοῦ Εὐριπίδου.

2. Ὁ μὲν Σοφοκλῆς ἐποίει τοὺς ἥρωας οἷους εἶναι δεῖ, Εὐριπίδης δὲ οἷοί εἰσιν. Ἀρ. Ποιητ. σ. 1460 B. 35.

3. Κατὰ τὴν ἠθοποιίαν ὁ ποιητὴς ἐγένετο ἀνέφικτος ποιῶν τοὺς χαρακτήρας «οἷους εἶναι δεῖ καὶ δυνάμενος ἐκ μικροῦ ἡμισιχίου ἢ λέξεως μῆς ὅλον ἠθοποιεῖν πρόσωπον».

νεί ὀργανικόν τι ὄλον. Τὴν πλοκὴν δὲ ταύτην ἐξαίρουσιν ἔτι μᾶλλον αἱ *περιπέτειαι*, αἱ *ἀναγνωρίσεις*, καὶ ἡ καλουμένη *τραγικὴ εἰρωνεία*: ταύτην δὲ κατασκευάζει ἢ διὰ λέξεων δισήμεων, ἢ ἄλλως νοεῖ ὁ λέγων καὶ ἄλλως ὁ ἀκούων, ἢ καθιστῶν ἑναργῆ τὴν ἄγνοιαν καὶ τὴν περὶ τὴν ἑαυτῶν τύχην τῶν δρώντων προσώπων τύφλωσιν.

Ὁ Σοφοκλῆς ἐποίησε 130 δράματα καὶ ἔλαβε τὰς πλείστας νίκας ἐκ πάντων τῶν τραγικῶν· διότι εἰκοσάκις μὲν ἠξιώθη τῶν πρωτείων, πολλάκις δὲ τῶν δευτερείων καὶ οὐδέποτε τῶν τριτείων. Ἄλλ' ἐκ τῶν τραγωδιῶν αὐτοῦ ἔχομεν σώας μόνον ἑπτὰ, αἷτινες ἐδιδάχθησαν κατὰ τὴν ἐξῆς τάξιν: Ἀντιγόνη, Ἡλέκτρα, Τραχίνιαί, Οἰδίπους τύραννος, Αἴας, Φιλοκτῆτης καὶ Οἰδίπους ἐπὶ Κολωνῶ.

Ἐπὶ δὲ τοῦ Ὄξυρυγκικοῦ παπύρου τῷ 1912 ἀπεδόθησαν ἡμῖν Εὐρύπυλος (τραγωδ. στίχ. 90), Ἀχαιῶν σύλλογος (στίχ. 25), ἔτι δὲ καὶ Ἰχνευταί (στίχ. 417), σατυρικὸν δράμα τοῦ τραγικοῦ (ἔκδ. Diehl 1913).

Ἀνάλυσις τῶν τραγωδιῶν τοῦ Σοφοκλέους.

α'. Ἐν μὲν τῇ Ἀντιγόῃ, ἣτις εἶναι ἡ ἀρχαιοτάτη τῶν σωζομένων αὐτοῦ τραγωδιῶν καὶ ἣτις κατὰ τὴν ἠθοποιίαν εἶναι τὸ ἀριστούργημα τῶν τραγωδιῶν αὐτοῦ, κυρία ἔννοια εἶναι ἡ σύγκρουσις τοῦ φυσικοῦ καὶ τοῦ θετοῦ δικαίου καὶ ἡ ἐπικράτησις ἐκείνου· καὶ τὸ μὲν φυσικὸν δίκαιον ἐκπροσωπεῖ ἡ Ἀντιγόνη, τὸ δὲ θετὸν ὁ Κρέων· ἐξελίσσεται δὲ ἡ πρᾶξις ὡς ἐξῆς· ἡ μὲν ἡρώϊς θάπτει τὸν νεκρὸν τοῦ Πολυνεΐδους παρὰ τὸ κέλευσμα τοῦ τυράννου («ὄσια πανουργήσασα» 74). ὁ δὲ καταδικάζει αὐτήν, ἵνα ζῶσα ταφῇ· τοσαύτη δὲ εἶναι ἡ πλάνη καὶ ἡ τύφλωσις τοῦ Κρέωντος, ὥστε οὐδὲν αὐτὸν συγκινεῖ· οὔτε τὸ εὐσεβὲς τῆς νεάνιδος καθήκον, οὔτε τὸ πρὸς αὐτὴν τῆς Ἰσμήνης φίλτρον, προθυμουμένης ἵνα μετᾶσθαι τῆς τιμῆς συναποθνήσκουσα μετὰ τῆς ἀδελφῆς (525—582), οὔτε ἡ Αἴμωνος τοῦ υἱοῦ εὐλαβῆς παράκλησις καὶ ὁ πρὸς τὴν μνηστὴν ἔρωσ (- 781), ὃν καὶ ὁ χορὸς ἐξυμνεῖ (- 805), οὔτε ἡ τοῦ χοροῦ πρὸς τὴν εἰς τὸν τάφον ἀπαγομένην ἡρωίδα συμπάθεια (- 944), οὔτε τέλος αἱ τοῦ μάντεως Τειρεσίου συμβουλαί (- 1115)· μόνον δὲ μετὰ τὴν φοβερὰν μαντείαν καὶ τὰς ἀπειλάς τοῦ Τειρεσίου συνελθὼν εἰς ἑαυτὸν σπεύδει, ὅπως θάψῃ τὸν νεκρὸν τοῦ Πολυνεΐδους καὶ σώσῃ τὴν Ἀντιγόνην· ἀλλὰ καιρὸς πλέον δὲν ὑπάρχει· διότι ἡ ἡρώϊς εἶχεν ἀπαγχορίσει ἑαυτήν, ἐν τῷ τάφῳ δὲ καὶ παρὰ τὸ πλευρὸν αὐτῆς αὐτοκτονεῖ ὁ υἱὸς Αἴμων καὶ ἐν τῷ οἴκῳ μετὰ τὸν υἱὸν ἢ γυνὴ Εὐρυδίκη. Ἡδη ὁ ἀτυχὴς Κρέων ἀνακηρύττει τὴν ἑαυτοῦ δυσβουλίαν καὶ ἀναγνωρίζων τὴν εὐσέβειαν τῆς Ἀντιγόνης (- 1353) παρέχει τὴν ποθουμένην ὑπὸ τῶν θεατῶν κάθορσιν.

β'. Ἐν δὲ τῇ *Ἠλέκτρα* (420—410 π.Χ.) ἡ προσοχὴ καὶ ἡ συμπάθεια τοῦ θεατοῦ στρέφεται πρὸς τὴν ἐπώνυμον ἡρωίδα, ἣτις τρέφει σέβας ἀγνὸν πρὸς τὴν μνήμην τοῦ δολοφονηθέντος πατρὸς καὶ φίλτρον θερμὸν πρὸς τὸν ἀδελφόν, ὃν ἐναγωνίως ἀναμένει, ἵνα οὗτος ἐκδικηθῇ τοὺς δολοφόνους τοῦ πατρὸς, Αἴγισθον καὶ Κλυταιμνήστραν. Ὁ Ὀρέστης ἐπανερχεται μετὰ τοῦ Πυλάδου καὶ ἐν συγκινητικωτάτῃ σκηνῇ ἀναγνωρίζεται μετὰ τῆς ἡρωίδος· εὐθὺς δὲ μετὰ τοῦτο διὰ δόλου ἐκδικεῖται τοὺς δολοφόνους καὶ οὕτω πληροῦται ἢ τοῦ χοροῦ πρόρρησις «ἤξει καὶ πολύτους καὶ πολύχειρ ἅ δεινοῖς κρυπτομένα λόχοις χαλκόπους Ἐρινὺς (στίχ. 488—490), ἣτις πλήρωσις εἶναι καὶ ἡ κυρία τῆς τραγωδίας ταύτης ἔννοια. Τὴν αὐτὴν ὑπόθεσιν ἐπραγματεύθη καὶ ὁ Αἰσχύλος ἐν ταῖς *Χορηφοῖς* καὶ ὁ Εὐριπίδης ἐν τῇ *Ἠλέκτρα* αὐτοῦ.

γ'. Τῶν *Τραχινίων* (420—410 π.Χ.) κυρία ἔννοια εἶναι ἡ ἐξ ἔρωτος δυστυχία τῆς Δηϊανείρας, γυναικὸς τοῦ Ἡρακλέους, ἣτις ἔχει ἀνεξάντλητα θῆλγητρα καὶ εἶναι μία τῶν ἐξοχωτάτων εἰκότων παντὸς δράματος· τὸ δὲ ὄνομα ἢ τραγωδία ἔλαβεν ἐκ τοῦ χοροῦ, ὃν ἀπαρτιζοῦσι γυναῖκες τῆς *Τραχίνος*, ἐλθοῦσαι ὅπως παρηγορήσωσι τὴν ἡρώϊδα λυπομένην περιπαθῶς διὰ τὴν μακρὰν ἀπουσίαν τοῦ ἀνδρός· ἀλλὰ μετ' ὀλίγον αὐτὴ μανθάνει, ὅτι ὁ ἦρωας ἐσώθη πολεμῶν πρὸς τὸν βασιλέα τῆς ἐν Εὐβοίᾳ Οἰχάλιας Εὐρυτον, βλέπει δὲ καὶ πολλὰς αἰχμαλωτίδας ὡς ἀπαρχὴν τῆς νίκης ἀποσταλείσας ἐξ ὧν διέπρεπεν ἡ ὠραία Ἰόλη. Μαθοῦσα δὲ οὖι ὁ Ἡρακλῆς ἐξ ἔρωτος πρὸς αὐτὴν ἐκίνησε τὸν πόλεμον ἐκεῖνον, ἐξ ἀντιζηλίας πέμπει πρὸς τὸν ἄνδρα φίλτρον (χιτῶνα καινουργῆ, ἠλειμμένον διὰ τοῦ αἵματος τοῦ κενταύρου Νέστου) ἀγνοοῦσα ὅτι ἦτο δηλητήριον· ὅτε δὲ ἔμαθεν, ὅτι ἐξ ἐκείνου ἐδηλητηριάσθη ὁ ἦρωας, τιμωροῦσα ἑαυτὴν εὐθὺς αὐτοκτονεῖ· διὸ καὶ κινεῖ τὸν ἔλεον τοῦ θεατοῦ· κατὰ τὸν ποιητὴν. «Κακὸν μέγ' ἐκπράξασ' ἀπ' ἐλπίδος καλῆς (στίχ. 667) καὶ «ἅπαν τὸ χρεῖμ' ἤμαρτε χρηστὰ μωμένη». (1137). Περὶ βλ. 1122-4 καὶ 724.

δ'. Ἐν δὲ τῇ *Οιδίποδι τυράνῳ* (429—420 π. Χ.), ἣτις τραγωδία εἶναι πρότυπον δραματικῆς τέχνης, πᾶσα ἡ πρᾶξις στρέφεται περὶ τὴν ἀποκάλυψιν τῶν ἁμαρτημάτων τοῦ Οιδίποδος· αὕτη δὲ γίνεται μετὰ δεινῆς τραγικῆς εἰρωνείας καὶ ἀνεφίκτου πλοκῆς κατὰ μικρὸν αἰρομένου τοῦ καλύμματος, ὅπερ ἄθλιον καὶ μαρὸν παρελθὸν ἐκάλυπτεν· ἔχει δὲ ἡ πρᾶξις ὡς ἔξης: Ὁ Οιδίπους ἐγένετο βασιλεὺς τῶν Θηβῶν ἐλευθερώσας αὐτὰς ἐκ τῆς Σφιγγός, νομίζων δ' ἑαυτὸν υἱὸν τοῦ βασιλέως τῆς Κορίνθου, καὶ θέλων νὰ σώσῃ τὰς Θήβας ὧν ἐβασίλευεν ἐκ τοῦ ἐνοσκήψαντος τρομεροῦ λοιμοῦ, ἠρώτησε περὶ τούτων τὸν ἐν Δελφοῖς Ἀπόλλωνα, ὁ δὲ θεὸς ἐχρησιμοδότησεν ὅτι ἂν μὴ εὐρεθῇ καὶ τιμωρηθῇ ὁ φονεὺς τοῦ Λαΐου, ἢ πόλις δὲν σφίζεται· διὸ καὶ ὁ Οιδίπους ἐπιμόνος ἀναζητῶν ν' ἀνεύρῃ τὸν φονέα τοῦ βασιλέως καὶ τιμωρήσῃ αὐτὸν ὡς ἐναγῆ καὶ μαρὸν ἀπροσοδοκῆτως καὶ ὡσεὶ κεραυνόπληκτος ἀνευρίσκει, ὅτι αὐτὸς ἦτο ὁ ζητούμενος φονεὺς· προσέμαθε δὲ, ὅτι ὁ φονευθεὶς βασιλεὺς ἦτο καὶ πατὴρ ἅμα καὶ ὅτι αὐτὸς εἶχε καὶ τὴν μητέρα γυναῖκα· διὸ καὶ τιμωρῶν ἑαυτὸν ἐξώρυσε τοὺς ὀφθαλμούς· ὅθεν καὶ ἡ τραγωδία αὕτη δικαίως δύναται νὰ κληθῇ τῆς Εἰμαρμένης τραγωδία· διότι ὁ ἀτυχῆς Οιδίπους εἰκονίζεται ὑπὸ τοῦ

ποιητοῦ ὡς ὄργανον ἅμα καὶ θῦμα τῆς τύχης. Οἱ Γάλλοι, ὁ Corneille καὶ ὁ Voltaire, προσθέσαντες ἐπεισόδια εἰς τὰς ἑαυτῶν τραγωδίας ἐξησθέ- νισαν τὸ ἐνδιαφέρον ὅπερ ἔχει τὸ πρότυπον (').

ε'. Ὁ Αἴας (ὁ μαστιγοφόρος) εἰκονίζεται ὑπὸ τοῦ ποιητοῦ ἐκμανεῖς, διότι ἠτήθη ἐν τῇ κρίσει τῶν Ἀχιλλείων ὄπλων προτιμηθέντος τοῦ Ὀδυσσεῶς ὑπὸ τῶν Ἀτρειδῶν ἕνεκα δὲ τῆς μανίας ἐπιπίπτων εἰς τὰ τῶν Ἀχαιῶν ποίμνια καὶ βουκόλια καὶ κατακόπτων αὐτά, νομίζει ὅτι ἐπιπί- πτει εἰς τοὺς ἐχθροὺς αὐτοῦ, τὸν Ὀδυσσεά καὶ τοὺς Ἀτρεΐδας, οἵτινες ἠδίκησαν αὐτὸν ἐν τῇ τῶν Ἀχιλλείων ὄπλων κρίσει διὸ συλλαβὸν ταύ- ρους καὶ κριοὺς εἰσάγει εἰς τὴν ἑαυτοῦ σκηνὴν καὶ μαστιγοῖ (ἐξ οὗ καὶ μαστιγοφόρος), νομίζων ὅτι πλήττει τοὺς ἐχθροὺς. Ἀλλὰ μετ' ὀλίγον ἀνανήψας καὶ τὴν συμφορὰν, εἰς ἣν περιέπεσεν, ἀναλογιζόμενος αὐτοκτο- νεῖ ἐνῶ δὲ οἱ Ἀτρεΐδαι πειρῶνται νὰ κωλύσωσι τὴν ταφὴν αὐτοῦ ὡς ἐχθροῦ, τελουμένην ὑπὸ τοῦ ἀδελφοῦ Τεύκρου, καὶ φιλονικία δεινὴ ἐγεί- ρεται καὶ σύγκρουσις φοβερὰ ἐπίκειται, ἐμφανιζόμενος ὁ Ὀδυσσεὺς ἐπι- φέρει τὴν ποθουμένην γαλήνην διότι συμβουλεύει τὸν Ἀγαμέμνονα, ἵνα ἐπιτρέψῃ τὴν ταφὴν τοῦ νεκροῦ διότι ὁ Αἴας ἐγένετο ὁ ἀριστος τῶν Ἀχαιῶν μετὰ τὸν Ἀχιλλέα. Καὶ ἡ ὁμολογία αὕτη τοῦ Ὀδυσσεῶς, δι' ἧς ἀποκαθίσταται ἡ προσβληθεῖσα τιμὴ τοῦ Αἴαντος, χρησιμεύει καὶ ὡς κάθαρσις ἐν τῇ ψυχῇ τοῦ θεατοῦ, ἥτις ἦτο τεταραγμένη διὰ τὸ ἀδίκημα καὶ τὰ παθήματα τοῦ ἥρωος.

στ'. Ὁ Φιλοκτήτης (409) εἰκονίζεται ὑπὸ τοῦ ποιητοῦ ἐν τῇ ἐρήμῳ Λήμνῳ ἐκτεθειμένος, ὃν οἱ Ἀχαιοὶ ἐπὶ τὴν Τροίαν πλέοντες ἐκεῖ ἐγκατέ- λιπον τῷ δὲ δεκάτῳ τοῦ πολέμου ἔτει λαβόντες χρησμόν, ὅτι μόνον διὰ τῶν τόξων τοῦ Ἡρακλέους, ἅπερ ἔχει ὁ Φιλοκτήτης, μέλλει νὰ ἐπιτευχθῇ ἡ τῆς Τροίας ἄλωσις, πέμπουσι τὸν Ὀδυσσεά καὶ τὸν Νεοπτόλεμον, ἵνα ἀγάγωσιν αὐτόν· ἀλλ' ὁ Φιλοκτήτης μένει ἀνένδοτος εἰς τε τὰς παρακλή- σεις τούτου καὶ εἰς τὰς ἀπειλὰς ἐκείνου. Ἦδη δὲ περιπλεχθεῖσαν τὴν πράξιν λύει ὁ Ἡρακλῆς εἰς τὸν παλαιὸν τοῦτον φίλον προθύμῳ ὁ ἥρωος πειθόμενος μεταβαίνει εἰς τὴν Τροίαν, διότι ἐκεῖ κατὰ τὸν Ἡρακλέα, ὅστις ἐρμηνεύει τὸ θέλημα τοῦ Διός, ἀναμένει αὐτόν καὶ ἡ ἐκ τῆς νόσου θερα- πεία καὶ ἡ ἐκ τῆς ἀλώσεως τοῦ Ἰλίου δόξα ὁ συνδυασμὸς τοῦ Νεοπτο- λέμου μετὰ τοῦ Ὀδυσσεῶς παρέχει νέαν πηγὴν ἠθικοῦ ἐνδιαφέροντος· οὐδεμία ἑλληνικὴ τραγωδία εἶναι ὑπερτέρα ταύτης ὡς πρὸς τὴν λεπτότητα τῶν χαρακτήρων καὶ τὸ πάθος.

ζ'. Ὁ Οἰδίπους ἐπὶ Κολωνῷ (401), ἡ νεωτάτη τῶν τραγωδιῶν τοῦ Σοφοκλέους, ἥτις ἐδιδάχθη μετὰ τὸν θάνατον τοῦ ποιητοῦ, δύναται νὰ θεωρηθῇ οἰονεὶ συνέχεια καὶ τέλος τοῦ Οἰδίποδος τυράννου· ἐκεῖ κρατεῖ

1. Τὸ δράμα τοῦτο ἐπέδρασεν εἰς τὸν Schiller, ὃς κατ' ἀπομίμησιν ἐποίησε τὴν Μνηστῆν (Fiancée) τῆς Μεσσηνίας, ἐν ἣ εἰκονίζεται ἡ δύναμις τοῦ δαίμονος, ὅστις, ἐξολοθρευὼν τὸν ἡγεμονικὸν οἶκον τῆς Μεσσηνίας, ἐμ- βάλλει εἰς φόβον τὸν θεατῆν.

ἡ φοβερὰ εἰμασμένη, ἐνταῦθα ἐκλάμπει ἡ θεία δικαιοσύνη, ὁ ἐκεῖ ἀκουσίως ἁμαρτῶν ἐνταῦθα εὐρίσκει τὴν δικαίωσιν αὐτοῦ, αἱ Ἐρινύες μεταβάλλονται εἰς Εὐμενίδας· ἐν αὐτῇ ὕμνος τις πρὸς τὴν ἑλληνικὴν θρησκείαν γίνεται, πρὸς δὲ καὶ τὸ ἐγκώμιον τῆς τε μεγαθύμου φιλοξενίας τῶν Ἀθηνῶν καὶ τῶν καλλονῶν τοῦ Κολωνοῦ. Ἐξελλίσσεται δὲ ἡ πρᾶξις ὡς ἐξῆς· ὁ γέρον τυφλὸς Οἰδίπους, ἀφ' οὗ ἐξεδιώχθη ἐκ Θηβῶν, χειραγωγούμενος ὑπὸ τῆς Ἀντιγόνης καταφεύγει εἰς τὸ ἐν Ἰπτεῖῳ Κολωνῷ ἄλλος τῶν Εὐμενίδων· ἄλλ' οἱ μὲν Κολωνεῖς πειρῶνται νὰ ἐκβάλωσιν αὐτὸν ὡς μισρὸν, ὁ δὲ δυστυχὴς ἰκέτης παρακαλεῖ αὐτούς, ἵνα μὴ προσβάλωσι τὴν ἐπὶ φιλοξενίᾳ ἀγαθὴν τῶν Ἀθηναίων φήμην. Ἐν τῷ μεταξύ δὲ οἱ υἱοὶ αὐτοῦ τῆς τῶν Θηβῶν βασιλείας ἀντιποιούμενοι καὶ εἰς πόλεμον πρὸς ἀλλήλους περιελθόντες ἔμαθον ἐκ χρησιμοῦ ὅτι ἡ νίκη αὐτῶν, ἡ σωτηρία καὶ εὐδαιμονία τῆς πατρίδος, ἐξηριτάτο ἐκ τῆς παρουσίας τοῦ Οἰδίποδος καὶ ἐκ τοῦ τάφου αὐτοῦ· διὸ προσελθὼν ὁ Κρέων ὑπὲρ τοῦ Ἐτεοκλέους πειράται νὰ ἀπαγάγῃ αὐτόν, ἀλλ' ἡ ἐμφάνισις τοῦ Θεσέως σφρίζει τοῦτον· μετὰ δὲ ταῦτα ἐμφανισθεῖς ὁ Πολυνεΐκης προσπαθεῖ, ἵνα προσελύσῃ τὸν πατέρα εἰς τὸ ἑαυτοῦ στρατόπεδον καὶ δι' αὐτοῦ ἐξασφαλίσῃ τὴν νίκην κατὰ τοῦ ἀδελφοῦ του Ἐτεοκλέους· ἀλλὰ δεινὰς ἀράς ὁ Οἰδίπους ἐκτοξεύων κατὰ τῶν ἀσεβῶν υἱῶν, οἵτινες ἀπανθρώπως ἐγκατέλιπον αὐτόν, καὶ εὐλογῶν τὰς Ἀθήνας διὰ τὴν μεγάλθυμον φιλοξενίαν καταβαίνει εἰς Ἄδου ἐν βρονταῖς καὶ ἀστραπαῖς· οὕτως ἡ δικαίωσις τοῦ Οἰδίποδος καὶ ἡ τῶν ἀδικησάντων τιμωρία ἐμφανίζεται ὡς ἡ κυρία τῆς τραγωδίας ἔννοια.

Καὶ ἡ'. Οἱ Ἰχνευταί, τὸ σατυρικὸν δράμα, ἔχει τὴν ὑπόθεσιν ἐκ τοῦ εἰς τὸν Ἑρμῆν ὕμνου· ὁ θεὸς δηλ. οὗτος εὐθύς μετὰ τὴν γέννησιν αὐτοῦ κλέψας τὰς βοῦς τοῦ Ἀπόλλωνος ἔκρυπεν ἐντὸς τοῦ σπηλαίου αὐτοῦ· ὁ δὲ Σειληνὸς καὶ οἱ Σάτυροι ἀναζητοῦντες τὰ ἔχνη (ὅθεν ἰχνευταί) τοῦ κλέπτου φθάνουσιν εἰς τὸ ἐν Κυλλήνῃ σπήλαιον τοῦ Ἑρμοῦ ὃν εὐρίσκουσι παίζοντα τὴν λύραν· τὸ τέλος τοῦ δράματος λείπει ἴσως περιεῖχε τὴν συμφιλίωσιν τῶν δύο ἀδελφῶν θεῶν.

Παράφρασιν ἔμμετρον τῶν Ἰχνευτῶν ἐν τῇ δημοτικῇ διαλέκτῳ ἐφιλοτέχνησεν ὁ διαπρεπὴς φιλόλογος Δ. Σάρρος.

ΕΥΡΙΠΙΔΗΣ (480—406)

Ἐπῆρχε παράδοσις καθ' ἣν, ἐν ᾧ ὁ Αἰσχύλος ἠγωνίζετο κατὰ τὴν ἐν Σαλαμῖνι ναυμαχίαν καὶ ὁ Σοφοκλῆς περὶ τὸ τρόπαιον ἐξῆρχε τοῦ χοροῦ τῶν ἐπινικίων, ὁ Εὐριπίδης ἐγεννάτο ἐν Σαλαμῖνι κατ' αὐτὴν τὴν ἡμέραν τῆς μάχης· τὸ γένος αὐτοῦ δὲν ἦτο ἀξιοκαταφρόνητον, ὡς θέλει νὰ παραστήσῃ αὐτὸ ὁ Ἀριστοφάνης· οὗτος σκόπτει μὲν τὴν μητέρα τοῦ ποιητοῦ ὡς λαχανόπωλιν, ἀλλὰ προφανῶς τοῦτο ἦτο διαβολὴ τοῦ κωμικοῦ, διότι ὁ ποιητὴς ἔτυχε λίαν ἐπιμεμελημένης ἀγωγῆς· φύσει δὲ θεωρητι-

κός ὢν ὁ Εὐριπίδης καὶ πρὸς τὴν φιλοσοφίαν ῥέπων ἐσπού-
 δασε περὶ τὰ συγγράμματα τῶν φιλοσόφων, ἐγένετο τοῦ Ἀναξα-
 γόρου, τοῦ Προδίκου καὶ τοῦ Πρωταγόρου ἀκουστῆς καὶ τοῦ
 Σωκράτους ἑταῖρος. Ὁ Εὐριπίδης κατέβη εἰς τὸν δραματικὸν
 ἀγῶνα τῷ 456 καθ' ὃ ἔτος ἀπέθνησκεν ὁ Αἰσχύλος. Καὶ τὸ μὲν
 πλεῖστον τοῦ βίου διήγαγεν ἐν Ἀθήναις, τὰ δὲ τελευταῖα ἔτη
 διέτριψεν ἐν Μακεδονίᾳ, ἔνθα μετὰ πολλῶν ἄλλων σοφῶν, ποιη-
 τῶν καὶ καλλιτεχνῶν προσεκλήθη ὑπὸ τοῦ βασιλέως Ἀρχελαίου
 ἀλλ' αἱ δαιμιλεῖς πρὸς τὸν ποιητὴν ὑπὸ τοῦ φιλομούσου ἐκείνου
 ἠγεμόνος ἀπονεμηθεῖσαι τιμὰι διήγειραν τὸν φθόνον τῶν αὐλι-
 κῶν, οἵτινες, ὡς λέγεται, οἰκτρὸν θάνατον παρεσκευάσαν εἰς αὐ-
 τόν· καὶ ἐτάφη μὲν ἐν Μακεδονίᾳ ὁ μέγας τραγικός, ἀλλὰ καὶ αἱ
 Ἀθῆναι ἐπένησαν αὐτὸν καὶ ἐτίμησαν διὰ κενοταφίου, ἐφ' οὗ
 ἐχαράχθη τὸ ἐξῆς ἐπίγραμμα.

Μνήμα μὲν Ἑλλάς ἅπασ' Εὐριπίδου· ὄστέα δ' ἴσχει
 γῆ Μακεδῶν· ἢ γὰρ δέξατο τέρμα βίου·
 πατρὶς δ' Ἑλλάδος Ἑλλάς, Ἀθῆναι· πλεῖστα δὲ Μούσας
 τέρψας ἐκ πολλῶν καὶ τὸν ἔσπινον ἔχει.

Ὁ Εὐριπίδης ἐν τῇ τραγωδίᾳ ἔχει τὰ ἐξῆς ἰδιώματα. α' ἀντὶ
 τῶν διαλογικῶν προλόγων τοῦ Σοφοκλέους ἔχει μακροτάτους
μονολόγους, οὓς ἤρως τις ἢ θεὸς μονοτόνως ἐν πάσαις σχεδὸν
 ταῖς τραγωδίαις αὐτοῦ ἀπαγγέλλων οὐ μόνον πᾶν τὸ μέχρι τοῦ
 σημείου ἐκείνου προηγουμένον ἀφηγεῖται, ἀλλ' ἐνίοτε προλέγει
 καὶ τὴν τῆς ὅλης τραγωδίας πορείαν· β' παρενέριει πολλὰ γνω-
 μικά καὶ ἀποφθέγματα· διὰ τὰ φιλοσοφύματα δὲ ταῦτα καὶ **σημ-
 νικὸς φιλόσοφος** ἐκλήθη· γ' πολλάκις ἄγαν περιπλέκων τὴν πρῶ-
 ξιν ἀναγκάζεται νὰ λύσῃ ταύτην εἰσάγων τὸν ἀπὸ **μηχανῆς θεόν**·
 ὁ Ἀριστοφάνης σκώπτει μὲν αὐτὸν ὡς πτωχοποιόν, ῥακισσυρρα-
 πτάδην καὶ στωμυλιοσυλλεκτάδην καὶ δικανικῶν ῥηματίων ποιη-
 τήν, διότι δῆθεν ἀφῆρεσε τὴν ἰδανικὴν μεγαλειότητα τῶν ἡρώων
 καὶ ἡρωίδων καὶ τὰ πρόσωπα αὐτοῦ πολλάκις πολλὴν στωμυ-
 λίαν ἐπιδεικνύουσιν, ἀλλ' ἐνθυμητέον ὅτι ὁ κωμικὸς τόσον πάθος
 ἔτρεφε κατὰ τοῦ τραγικοῦ τούτου, ὥστε σκώπτει καὶ διαβάλλει
 αὐτὸν καὶ ἀποθανόντα μάλιστα· ἐμίσει δ' αὐτὸν σφόδρα ὡς νεω-
 τεριστήν· κατηγορήθη μὲν ὁ τραγικὸς ὡς μισογύνης, ἀλλ' ὅμως
 οὗτος μάλιστα ἐξιδανίκευσε τὸ γυναικεῖον φῦλον· παρ' αὐτῷ μά-
 λιστα ἀπαντῶσιν γυναικῶν χαρακτηῆρες γενναῖοι, ὑψηλοὶ καὶ θαν-

μαστοί, ὡς ἡ Ἄλκηστις, ἡ Πολυξένη, ἡ Μακαρία, ἡ Πραξιθέα (1) καὶ μάλιστα ἡ Ἰφιγένεια.

Ἄλλ' ὁ Εὐριπίδης κατὰ τὸν Ἀριστοτέλη «εἰ καὶ μὴ τὰ ἄλλα εὖ οἰκονομεῖ, ἀλλὰ τραγικώτατός γε τῶν ποιητῶν φαίνεται» καὶ ἀληθῶς ὁ ποιητὴς οὗτος διεκτραγωδεῖ ἰσχυρὰ πάθη, μανίας καὶ ἔρωτας δεξιότερον παντὸς ἄλλου (2).

Τὰ δὲ χορικά τοῦ ποιητοῦ μεγάλην ἀξίαν ἔχοντα μεγάλως ἐτιμῶντο ὑπὸ τῶν ἀρχαίων· γνωστὸν τυγχάνει, ὅτι οἱ ἐν Σικελίᾳ αἰχμάλωτοι Ἀθηναῖοι ἤδοντες τὰ ἔσματα αὐτοῦ, οἱ μὲν ἔλαβον τροφήν καὶ ὕδωρ, οἱ δὲ ἐσώθησαν.

Τέλος δὲ περὶ τῆς καλλιπειρίας καὶ εὐστομίας τοῦ ποιητοῦ ἀληθεύει ὅ,τι καὶ αὐτὸς ὁ Ἀριστοφάνης λέγει, καίτοι παντὶ τρόπῳ διαβάλλει τὸν τραγικόν.

«Χρῶμαι γὰρ αὐτοῦ τοῦ *στόματος τῷ στρογγύλω*,
τοὺς νοῦς δ' ἀγοραίους ἦττον ἢ κείνος ποιῶ».

Οὗτος ἐξευγενίσας τὴν γλῶσσαν τῆς συνηθείας ἐδημιούργησε μέσον τι λευτικὸν ὕφος, ὅπερ καὶ σαφὲς καὶ εὐκόλον εἰς πάντας ἦτο καὶ ἀνυψοῦτο ὑπεράνω τῆς ταπεινῆς τῶν ἀγοραίων γλώσσης.

Διὰ τῆς μουσικῆς δὲ ταύτης γλώσσης καὶ τῆς εὐστομίας κατεγοήτευν ὁ Εὐριπίδης τὰ πλήθη· οἱ κριταὶ δ' ὅμως τῶν δραματικῶν ἀγῶνων πεντάκις μόνον τῶν πρωτείων ἠξίωσαν αὐτόν· ἐν τῷ δὲ ὁ Σοφοκλῆς ἔσχε νίκας εἴκοσι καὶ ὁ Αἰσχύλος δέκα τέσσαρας, ὁ ποιητὴς οὗτος πέντε καὶ μόλις τὸ πρῶτον ἐνίκησε τῷ 411· ἡ δυσμενῆς δ' αὕτη κρίσις ἐξηγεῖται, διότι οἱ μὲν κριταὶ ἦσαν συντηρητικοί, ὁ δὲ τραγικὸς νεωτεριστής. Ἄλλ' ἐν τοῖς μετὰ ταῦτα χρόνοις ὁ Εὐριπίδης ἐθανυμάσθη ὑπὸ τῶν ποιητῶν τῆς νέας κωμωδίας, ἐτιμήθη σφόδρα ὑπὸ τῶν Ἀλεξανδρίνων καὶ κατέστη ὁ αὐλικὸς τῶν ἐν τῇ Ἀνατολῇ ἑξελληνισθέντων λαῶν ποιητὴς. Τέλος δὲ ἡ καλλιτεχνία ἣ τε γλυπτικὴ καὶ ἡ γραφικὴ ἀνὰ τὸν ἑλληνικὸν καὶ τὸν ῥωμαϊκὸν κόσμον τῶν τραγωδιῶν τούτου σκηνᾶς

1. ὦ πατρίς, εἴθε πάντες οἱ ναίουσί σε
οὕτω φιλοῖεν ὡς ἐγὼ καὶ ῥαδίως
οἰκοῖμεν ἄν σε κοῦδὲν ἄν πάσχοις κακόν».

2. Ἡ τε τραγωδία ὅλος σοφὸν δοκεῖ εἶναι καὶ ὁ Εὐριπίδης διαφέρων ἐν αὐτῇ. Πλάτ. Πολ. 568.

πλείστας ὄσας ἀπθάναισαν ἐπὶ ἀναγλύφων, ἀγγειογραφῶν ποικίλων καὶ τοιχογραφῶν, οἷαι αἱ τοῦ Ἡρακλείου καὶ τῆς Πομποίας· τὸ δὲ ἀξιοθαύμαστον, ὑπερτριακόσiai **σαρκοφάγοι Τυρρηνικαὶ** διασωθεῖσαι διασφύζουσιν ἀναγλύφους πλείστας σκηναῶν τῶν δραμάτων τοῦ ποιητοῦ.

Ὁ πρὸς αὐτὸν θαύμασμος μετεδόθη καὶ εἰς τοὺς Ῥωμαίους, ὧν οἱ ποιηταὶ τοῦτον μάλιστα ἐλάμβανον ὡς ὑπόδειγμα· διὰ δὲ τῶν Ῥωμαίων κατὰ τοὺς χρόνους τῆς Ἀναγεννήσεως τῶν γραμμάτων μετεδόθη ὁ θαυμασμος καὶ εἰς τοὺς νεωτέρους λαούς, οἵτινες πρῶτον τὸν Εὐριπίδην ἐγνώρισαν· διὸ καὶ περὶ αὐτὸν ἐσπούδασαν πρότερον ἢ περὶ τὸν Αἰσχύλον καὶ τὸν Σοφοκλέα. Καὶ σήμερον δὲ οἱ ἐν Ἐν Αἰγύπτῳ ἀνευρισκόμενοι πάπυροι περιέχουσιν ἀντίγραφα πλείστα τῶν τραγωδιῶν τούτου μάλιστα τοῦ ποιητοῦ τῶν τε σωζομένων καὶ τῶν ἀπολεσθεισῶν.

Ἐκ τῶν 92 δραμάτων τοῦ ποιητοῦ ἢ 23 τετραλογιῶν περιεσώθησαν ἡμῖν 18 τραγωδίαὶ καὶ ἓν σατυρικὸν δράμα, ὁ Κύκλωψ· ἐκδίδονται δὲ κατὰ τὴν ἐξῆς τάξιν. Ἀλκηστις, Ἀνδρομάχη, Βάκχαι, Ἐκάβη, Ἐλένη, Ἡλέκτρα, Ἡρακλεῖδαι, Ἡρακλῆς μαινόμενος, Ἰκέτιδες, Ἰππόλυτος, Ἰφιγένεια ἢ ἐν Αὐλίδι, Ἰφιγένεια ἢ ἐν Ταύροις, Ἴων, Κύκλωψ, Μήδεια, Ὀρέστης, Πῆσος, Τρωάδες καὶ Φοίνισσαι· ἐσώθησαν δὲ καὶ τῶν ἄλλων τραγωδιῶν τοῦ ποιητοῦ πάμπολλα ἀποσπάσματα, ἅπερ ὁσημέραι ἀυξάνονται ἐκ τῶν ἐν Αἰγύπτῳ ἀνευρισκομένων παπύρων· δι' αὐτῶν δὲ ἔχομεν ἡδὴ τῆς Ἀνιόπης στίχ. 200, τῆς Ὑψιπύλης 500, τοῦ Φαέθοντος 300, Μελανίππης τῆς σοφῆς 100 καὶ ἄλλων πολλῶν τραγωδιῶν πολλά. (Ἐκδ. αὐτῶν ὑπὸ Diehl 1913).

Ἀνάλυσις τῶν τραγωδιῶν τοῦ Εὐριπίδου.

1. **Ἀλκηστις** (438). Ἡ ἥρωὶς αὕτη ἀποθνήσκει ἐκουσίως, ἵνα σώσῃ ἐκ τοῦ θανάτου τὸν ἄνδρα αὐτῆς Ἀδμήτην, βασιλέα τῶν Φερῶν· ὁ Ἡρακλῆς διερχόμενος διὰ τῆς πόλεως ἐκείνης φιλοξενεῖται ἐν τοῖς ἀνακτόροις τοῦ Ἀδμήτου καίπερ πενθοῦντος· ἀλλὰ μετ' ὀλίγον μαθὼν τὸν θάνατον τῆς Ἀλκῆστιδος, σπεύδει πρὸς τὸν τάφον αὐτῆς καὶ τὸν Θάνατον ἐνεδρεύσας ἐξαρπάξει ἐξ αὐτοῦ τὴν ἡρώϊδα· ἡ σκηνὴ τοῦ Ἡρακλέους ἔχουσα πολὺ τὸ κωμικὸν συμφωνεῖ πρὸς τὴν μαρτυρίαν τῶν ἀρχαίων, ὅτι δηλ. ἡ **Ἀλκηστις** τοῦ ποιητοῦ ἦτο **δράμα σατυρικὸν** καὶ οὐχὶ τραγωδία. ὁ Glück συνέθηκε μελόδραμα *Alceste* 1767.

2. **Μήδεια** (431). Τραγῆς ἡ σκηνὴ ὑπόκειται ἐν Κορίνθῳ ἐνθα ὁ Ἰά-
Ψηφιοποιήθηκε ἀπὸ τὸ Ἰνστιτούτο Ἐκπαιδευτικῆς Πολιτικῆς

σων προδώσας τὴν Μήδειαν καὶ τὰ τέκνα λαμβάνει εἰς γάμον τὴν βασιλόπαιδα Γλαύκην· ἡ δὲ προδοθεῖσα πρὸς ἐκδίκησιν τοῦ ἀπίστου ἀνδρὸς μηχανάται τὰ ἔξῃς· προσποιουμένη, ὅτι αἰτεῖται ὑπὲρ τῶν τέκνων χάριν παρὰ τῆς νεαρᾶς νύμφης πέμπει πρὸς αὐτὴν δῶρα, «πέπλον καὶ πλόκον χρυσήλατον», ἅπερ ἐκείνη ἀνυλόπτως περιβάλλεται· ἀλλ' ἐκ τούτων εὐθύς καὶ αὐτὴ δηλητηριάζεται καὶ ὁ πατὴρ ὑπαζόμενος αὐτὴν συναπθνήσκει. μεθ' ὃ ἡ ἀπαισία φαρμακίς σφάζει καὶ τὰ ἑαυτῆς τέκνα, ἵνα μᾶλλον τὸν προδότην σύζυγον λυπήσῃ· ἵνα δὲ σωθῆ ἕκ τῆς ἀντεκδικήσεως ἐκείνου, ἀπέρχεται εἰς Ἀθήνας ἐφ' ἄρματος περωτῶν δρακόντιον. Ὁ ποιητὴς ἐν τῇ τραγωδίᾳ ταύτῃ ἀριστα ἀπεικονίζει εἰς οἶαν μανίαν καὶ ἀγριότητα παρὰφέρει τὴν γυναῖκα ἢ ὑπὸ τοῦ ἀνδρὸς προδοσία....

...γυνὴ γὰρ τᾶλλα μὲν φόβου πλέα
ὅταν δ' ἐς εὐνὴν ἠδικομένη κυρῆ,
οὐκ ἔστιν ἄλλη φρὴν μαιφονωτέρα (στίχ. 263).

Μετέφρασεν αὐτὴν ὁ P. Corneille 1654 καὶ ὁ Th. Corneille 1693.

3. *Ἡρακλεῖδαι* (430); Ἡ τραγωδία ἐδιδάχθη, ἵνα καταδειχθῆ ἡ ἀχαριστία τῶν Δωριέων τῆς Πελοποννήσου· διότι οὗτοι καίπερ καυχώμενοι ὡς ἀπόγονοι τοῦ Ἡρακλέους, ὅμως ἐκίνησαν τὸν πόλεμον κατὰ τῶν Ἀθηναίων, οἵτινες ἔσωσαν τοὺς παῖδας τοῦ ἥρωος καταδιωκομένους ὑπὸ τοῦ Εὐρυσθέως· τὴν τραγωδίαν ἐπισκομεῖ ἡ θυσία τῆς Μακαρίας, θυγατρὸς τοῦ Ἡρακλέους, ἣτις μαθοῦσα τὸν χρησμόν ὅτι χάριν τῆς νίκης πρέπει νὰ θυσιασθῆ παρθένος εὐγενῆς, προθύμως θυσιάζεται.

4. Ὁ δὲ *Ἰππύλοτος* (428) ἐπονομάζεται *στεφανηφόρος* ἐκ τοῦ στεφάνου ὃν ὁ νεανίας προσφέρει τῇ Ἀρτέμιδι, ἣτις εἶναι τῆς παρθενικῆς ἀγνότητος θεὰ καὶ ἦν ὑπερμέτρως τιμᾶ· ἀλλὰ τοῦτο διεγείρει τὴν ὀργὴν τῆς περιφρονουμένης Ἀφροδίτης, ἣτις πρὸς ὄλεθρον τοῦ ἀγνοῦ νεανίου ἐμπνέει τῇ μητρὶ τῇ Φαίδρᾳ ἀνόσιον ἔρωτα πρὸς αὐτόν· καὶ ἐκείνη μὲν καίπερ δεινῶς πάσχουσα σιωπᾷ τὸ πάθος, ἡ δὲ τροφὸς αὐτῆς τολμήσασα νὰ ἀποκαλύψῃ αὐτὸ πρὸς τὸν νέον κινεῖ τὴν φρίκην αὐτοῦ διὰ τὸ κακόηθες τοῦ γυναικείου φύλου· τούτου ἕνεκα ἡ Φαῖδρα αἰσχυνομένη ἀπαγχονίζεται μὲν ἀλλὰ διαβάλλει πρὸς τὸν πατέρα αὐτοῦ Θησέα τὸν νεανίαν, ὅστις ἐκ τῆς κατάρας τοῦ πατρὸς οἰκτρὸν τέλος εὐρίσκει. Καὶ ὁ μὲν ἥρωος ἔπεσεν, ἀλλ' ἡ ἀθρότης καὶ ἡ ἀγνότης αὐτοῦ ἀνεγνωρίσθη ἐπὶ τέλους, τῆς Ἀρτέμιδος ἀποκαλυψάσης αὐτήν.

Τὴν τραγωδίαν ταύτην τοῦ ποιητοῦ ἐμιμήθησαν μὲν ὁ Ῥωμαῖος Σενέκας καὶ ὁ Γάλλος Ρακίνας, ἀλλ' ἐν ταῖς τραγωδίαις ταύταις τὸ κέντρον ἀποτελεῖ ἡ Φαῖδρα καὶ ἡ τραγικὴ αὐτῆς τιμωρία, παρὰ δὲ τῷ Εὐριπίδῃ ὁ μὲν ἀνόσιος ἔρωσ ἐκείνης μόλις διαφαίνεται, διαλάμπει δὲ ἡ εὐγενῆς μορφή καὶ τὸ σκληρὸν τέλος τοῦ ἀγνοῦ νεανίου.

5. *Ἀνδρομάχη* (427—5). Ἡ χήρα τοῦ Ἐκτορος, δούλη καταντήσασα τοῦ Νεοπολέμου, ἔσχεν υἱὸν ἐξ αὐτοῦ τὸν Μολοσσόν. Ἀλλ' ἡ Ἐρμιόνη, ἡ γυνὴ ἐκείνου, ἐκ ζηλοτυπίας ἐν τῇ ἀπουσίᾳ τοῦ ἀνδρὸς καταθλίβει αὐτήν, ὡς καὶ ὁ πατὴρ αὐτῆς Μενέλαος, μέχρις οὗ ἐπιφανεῖς ὁ Πηλεὺς τὴν μὲν Ἀνδρομάχην καὶ τὸν υἱὸν αὐτῆς σφάζει, τὸν δὲ Μενέλαον ἀναγ-
Ψηφιοποιήθηκε ἀπὸ τὸ Ἰνστιτούτο Εκπαιδευτικῆς Πολιτικῆς

κάζει νά φύγη. Ἡ Ἑρμιόνη κατόπιν τούτου περιπίπτει εἰς δεινὴν ἀπελπισίαν φοβουμένη τὴν ἐκ τοῦ Νεοπτολέμου τιμωρίαν, ἀλλ' ἔλθων ὁ Ὁρέστης ἔλαβεν αὐτὴν μετ' ἑαυτοῦ, ἣν καὶ πρότερον εἶχε μνηστευθῆναι τὴν τραγωδίαν ἐπιμήθη καὶ ὁ Ῥακίνας.

6. *Ἑκάβη* (424), ἡ ἄλλοτε βασίλισσα τῆς Τροίας, ἀπαχθεῖσα δούλη δοκιμάζει νῆξ συμφορὰς· οἱ Ἀχαιοὶ ἀποσπᾶσαντες ἐκ τῆς μητρικῆς ἀγκάλῃς τὴν Πολυξένην θυσιάζουσιν αὐτὴν ἐπὶ τοῦ τάφου τοῦ Ἀχιλλέως. Ἀλλὰ μετ' ὀλίγον ὑπὸ τῶν κυμάτων ἐκβράζεται ὁ νεκρὸς τοῦ Πολυδώρου, ὃν μετὰ πολλῶν θησαυρῶν ὁ Πρίαμος εἶχεν ἐμπιστευθῆναι εἰς τὸν φίλον Πολυμήστορα, βασιλέα τῆς Θυράκης. Ἡ Ἑκάβη προσκαλέσασα εἰς τὴν σκηνὴν τῶν αἰχμαλωτῶν τὸν δολοφόνον τοῦ υἱοῦ μετὰ τῶν τέκνων αὐτοῦ, ταῦτα μὲν ἐφόνευσεν, ἐκείνον δὲ ἐτύφλωσεν.

«ἦ καὶ νεκρῶν κευθμῶνα καὶ σκότου πύλας λιπῶν, ἴν' Αἴδης χωρὶς ψικιστὰι θεῶν».

7. *Ἰκέτιδες* (422). Τῶν Θηβαίων μὴ ἐπιτρεπόντων τὴν ταφὴν τῶν Ἀργείων στρατηγῶν. τῶν πεσόντων πρὸ τῶν Θηβῶν, Θησεύς, ὁ τῶν Ἀθηνῶν βασιλεὺς, εἰς ὃν *ἰκέτιδες* προσῆλθον αἱ μητέρες τῶν νεκρῶν, νικήσας ἐν πολέμῳ τοὺς Θηβαίους λαμβάνει τοὺς νεκρούς· κοιμισθέντες δ' οὗτοι εἰς Ἐλευσίνα κατακαίονται καὶ ἡ Εὐάδνη, ἡ τοῦ Καπανέως γυνή, ὑπὸ μανίας καταληφθεῖσα καὶ ἐνθουσιασμοῦ ῥίπτεται εἰς τὴν πυρὰν τοῦ ἀνδρὸς καὶ συγκατακαίεται· ἡ τραγωδία ἔχουσα πολλὰς χάριτας, ἐξαπακηρῆσθη *ἐγκώμιον τῶν Ἀθηνῶν*.

8. *Ἑρακλῆς μαινόμενος* (415), δοῦμα φρίκην ἐμποιοῦν· ὁ Λύκος γενόμενος τύραννος τῶν Θηβῶν μέλλει νά φονεύσῃ τὰ τέκνα τοῦ Ἑρακλέους ἀπόντος· ἀλλ' ὁ ἦρωξ ἐμφανισθεὶς αἰφνιδίως σφάζει αὐτὰ καὶ φονεῦει τὸν τύραννον. Μετ' ὀλίγον ὅμως ὑπὸ τῆς Λύσσης εἰς μανίαν ἐμπεσὼν φονεῦει αὐτὸς ὁ ἴδιος τὰ τέκνα αὐτοῦ, νομίζων ὅτι φονεῦει τὰ τέκνα τοῦ Εὐρυσθέως.

9. *Ἰων* (416—412). Οὗτος ὢν υἱὸς Κρεούσης ἐκ τοῦ Ἀπόλλωνος μετεκομίσθη εἰς τὸν ναὸν τῶν Δελφῶν ἅμα γεννηθεὶς. Ἡ δὲ Κρέουσα, θυγάτηρ τοῦ βασιλέως Ἐρεχθέως, νομίζουσα τοῦτον υἱὸν ἐκ προτέρου γάμου τοῦ Ξούθου, ὃν εἶχε συζευχθῆναι καὶ ἐξ οὗ δὲν ἐτεκνοποίει, πειράται νά δηλητηριάσῃ τὸ παιδίον· ἀλλὰ μάτην· διότι ἐπὶ τέλους ἀναγνωρίζει ἐν αὐτῷ τὸν ἴδιον υἱόν.

10. *Τρωάδες* (415), τὸ ἀτεχνότατον τῶν δραμάτων τοῦ τραγικοῦ, ἐν ᾧ εἰκονίζονται σκηναὶ ποικίλαι καὶ φορικταί, δηλ. ἡ ἄλωσις τῆς Τροίας, ἡ διανομὴ τῶν αἰχμαλωτῶν εἰς τοὺς νικητὰς, ἡ θυσία τῆς Πολυξένης, ἡ κατακρήμνισις τοῦ Ἀστυνάκτος ἐκ τοῦ τεύχους καὶ ἡ πυρπόλησις τῆς πόλεως. Ἀλλὰ τὸ τέλος τοῦ δράματος εἰκάζεται, ὅτι δὲν περιεσώθη ἀκέραιον, ἐν ᾧ θὰ ἐξετελεῖτο ἡ τιμωρία τῶν νικητῶν, προεξυγγεληθεῖσα ἐν τῷ προλόγῳ.

11. *Ἡλέκτρα* (413) Ἡ βασίλοπις ἐκδοθεῖσα ὑπὸ τοῦ Αἰγίσθου τῇ παρακλήσει τῆς Κλυταμνήστρας εἰς γάμον πρὸς παυχὸν χωρικὸν γεωργόν, καταγίνεται μετ' αὐτοῦ εἰς τὰς βαναυσότητας ἐργασίας. Εἰς τὴν καλύβην αὐτῆς ἔλθοῦσα γυναικὲς ἐκ Μυκητῶν παρεκάλουν αὐτὴν νά μετασχη τῆς ἑορτῆς τῆς Πρωτογενεῖας ἐπὶ τῷ ἑσπέρῳ ἑκαταετησίῳ τῆς Πρωτογενεῖας.

«Αγαμέμνωνος ὃ κόρα ἤλυθον, Ἑλέκτρα, ποτὶ σὸν ἀγρότειραν αὐλάν».

Ἄλλ' ἢ ἡρώϊς πενθοῦσα καὶ πενομένη δὲν δύναται νὰ ἐφορᾷ. Ἐκεῖ δὲ ἐλθὼν κατόπιν ὁ Ὁρέστης μετὰ τοῦ Πυλάδου καὶ ἀναγνωρισθεὶς μετὰ τῆς ἀδελφῆς τῇ ὁδηγίᾳ τοῦ γηραιοῦ παιδαγωγοῦ φονεῦσι τὸν μὲν Αἴγισθον ἐν τοῖς ἀγροῖς, τὴν δὲ μητέρα ἐν τῇ καλύβῃ τῆς ἀδελφῆς· ἐν τῷ δράματι τούτῳ ὁ τραγικὸς ἀκαίρως καὶ ἀτέχνως παρῳδεῖ καὶ σκηνᾶς τῶν Χοηφόρων τοῦ Αἰσχύλου.

12. Τῆς Ἱφιγενείας τῆς ἐν Ταύροις (412) ἢ σκηνῇ ὑπόκειται ἐν Σκυθίᾳ, ὅπου ὁ Ὁρέστης καὶ ὁ Πυλάδης προσορμίζονται, ἵνα τὸ τῆς Ἀρτέμιδος ξόανον λάβωσι· διότι μετὰ τὴν μητροκτονίαν ὁ Ὁρέστης ἐκμανεῖς ἔλαβε παρὰ τοῦ Ἀπόλλωνος χρησμόν, ὅτι τότε μόνον θέλει ἀπαλλαγῆ τῆς νόσου, ὅταν τὸ τῆς θεᾶς ἄγαλμα ἐκ τῆς χώρας τῶν Ταύρων εἰς τὴν Ἀττικὴν κομίσῃ· ἄλλ' οἱ δύο νεανία συλληφθέντες ὑπὸ τῶν βαρβάρων ἐκείνων προσάγονται εἰς ἱερεῖα τῆς θεᾶς πρὸς θυσίαν κατὰ τὸν παρ' αὐτοῖς νόμον καθ' ὃν ἐθύοντο πρὸς τὴν θεὰν πάντες οἱ ἐκεῖσε καταπλέοντες ξένοι· ἱερεῖα δὲ τῆς Ἀρτέμιδος ἐτύγχανεν ἡ ἀδελφὴ τοῦ Ὁρέστου Ἱφιγενεία· ὁ ἀδελφὸς καὶ ἡ ἀδελφὴ ἀναγνωρίζονται καὶ διὰ τεχνάσματος τῆς Ἱφιγενείας ἀποδιδράσκουσι πάντες ἐκεῖθεν καὶ κομίζοντες τὸ τῆς θεᾶς ξόανον ἐκφεύγουσι τῇ προστασίᾳ τῆς Ἀθηνᾶς.

Τῆς τραγωδίας ταύτης καὶ ἡ πλοκὴ γίνεται ἔντεχνος καὶ ἡ ἀναγνώρισις κατὰ φύσιν· οἱ χαρακτῆρες τῶν προσώπων εἶναι εὐγενεῖς, τῆς δὲ ἡρωϊδος τὸ ἦθος οὕτω σεμνὸν καὶ ἀγνόν, ὥστε καὶ αὐτοὶ οἱ βάρβαροι σέβονται αὐτήν· λίαν ἀξιεπαίνως ὁ ποιητὴς προεφύλαξε τὴν ἱερείαν ἐκ τοῦ μιάσματος τῆς ἀνθρωποθυσίας· διότι αὕτη μόνον ἔρραϊνε τὰ θύματα, ἄλλοι δὲ ἔσφαζον αὐτά· ἐπὶ πᾶσι λίαν συγχλητικὸν εἶναι καὶ τὸ ἐπεισόδιον ἐν ᾧ οἱ δύο εὐγενεῖς φίλοι ἀμιλλῶνται ποῖος ὑπὲρ τοῦ ἄλλου νὰ θυσιασθῇ. Τὴν τραγωδίαν ταύτην ἀπεμμήθη καὶ ὁ Gōthe.

13. Ἑλένη (412). Ὁ Πάρις εἰς τὴν Τροίαν ἀντὶ τῆς ἀληθινῆς Ἑλένης ἀπήγαγε τὸ εἶδωλον αὐτῆς· τοῦτο δὲ μετὰ τὴν ἄλωσιν τῆς πόλεως ἔλαβε καὶ ὁ Μενέλαος· ἀλλὰ πλανηθεὶς οὗτος εἰς Αἴγυπτον ἀνευρίσκει ἐκεῖ τὴν ἀληθινὴν Ἑλένην, ἣν ὁ βασιλεὺς τῆς χώρας Θεοκλύμενος διὰ τῆς βίας ἐξήτει εἰς γάμον νὰ λάβῃ· ἄλλ' ἢ ἡρώϊς διέφυγε ἐκ τῶν χειρῶν ἐκείνου διὰ δόλων, οὓς αὐτὴ μὲν ἐπλέξεν, ἐξετέλεσε δὲ ὁ Μενέλαος· ἡ Ἑλένη ἀηχονίσθη πρότυπον συζυγικῆς πίστεως καὶ σεμνότητος, ἀγνὸς δὲ καὶ φιλόανθρωπος ὁ χαρακτηριστὴρ τῆς προφητικῆς Θεονόης, ἀδελφῆς τοῦ ἐκεῖ βασιλέως.

14. Αἱ Φοίνισσαι (408) τὸ ὄνομα λαβοῦσαι ἐκ τοῦ χοροῦ ἔχουσι τὴν αὐτὴν ὑπόθεσιν, ἣν καὶ οἱ Ἑπτὰ ἐπὶ Θήβας τοῦ Αἰσχύλου, ἀλλ' ἐκτᾶσιν μεγάλην (1776 σίχ.) καὶ ποικιλίαν πολλήν· διὸ καὶ ἡ ἐνότης τῆς τραγωδίας γίνεται χαλαρά· τὸ δράμα τοῦτο ἔχει πολὺ τὸ τραγικὸν ὡς ἡ νεωτέρα δραματοουργία· διότι πρῶτον μὲν ἀποσφάζει ἑαυτὸν ὑπὲρ τῆς πατρίδος ὁ τοῦ Κρέοντος υἱός, Μενοικεύς· εἶτα φονεύονται οἱ τῶν πολιορκητῶν στρατηγοί, μεθ' ὃ οἱ δύο ἀδελφοὶ μονομαχοῦντες ἀλληλοκτανοῦσι καὶ ἐπ' αὐτοῖς αὐτοκτονεῖ ἡ μήτηρ. Ἐπὶ πᾶσιν ἢ Ἀντιγόνη ἀπειθοῦσα εἰς τὴν διαταγὴν τοῦ Κρέοντος κηρύξαντος νὰ μὴ ταφῇ ὁ τοῦ Πολυνείκου νεκρὸς κηδεύει τὸν ἀδελφὸν καὶ εἶτα ἀπέρχεται εἰς τὴν ξένην χειραγωγούσα τὸν τυφλὸν αὐτῆς πατέρα εἰς ἐξορίαν καταδικασθέντα.

15. *Ὁρέστης* (408)· οὗτος καταδικασθεὶς εἰς θάνατον ὑπὸ τῶν Ἀργείων ἐπὶ τῇ μητροκτονίᾳ, ἐγκατελείφθη ἀβοήθητος ὑπὸ τοῦ θεοῦ Μενελάου, ἐξ οὗ ἠλπιζεν ἐπικουρίαν· ἐξαργιωθεὶς δὲ ἔνεκα τούτου καὶ ἐκδίκησιν διφῶν ἀπειλεῖ νὰ θανατώσῃ τὴν Ἑρμιόνην, τὴν κόρην ἐκείνου· ἀλλὰ διαταγῇ τοῦ Ἀπόλλωνος λαμβάνει ταύτην εἰς γάμον· τὸ τέλος εἶναι κωμικὸν κατὰ τὴν κρίσιν τῶν παλαιῶν· ὁ δὲ ἀσταθῆς τοῦ Μενελάου χαρακτὴρ ὑπεμφαίγει τὸ παλίμβουλον τῶν Σπαρτιατῶν.

~ 16. Τῆς δὲ ἐν *Αὐλίδι Ἰφιγενείας* (405) ἡ σικηνὴ ὑπόκειται ἐν τῇ ὁμῶν νύμφῳ πόλει, ὅπου ὁ Ἀγαμέμνων στέλλει καὶ καλεῖ τὴν κόρην λόγῳ μὲν ἵνα νυμφεύσῃ μετὰ τοῦ Ἀχιλλέως, ἔργῳ δὲ ἵνα θυσιάσῃ αὐτὴν εἰς τὴν Ἄρτεμιν, ἥτις ὠρμισμένη κατὰ τοῦ βασιλέως ἐκόλυε τὸν ἀπόπλου τοῦ στόλου. Ἐντὸς ὀλίγου ἡ Κλυταιμνήστρα καὶ ἡ Ἰφιγένεια φθάνουσι φαιδραί, ἀλλὰ μετ' ἐκπλήξεως βλέπουσι τὸν βασιλέα συθροπὸν. Ὅτε δὲ τὴν ἀλήθειαν παρὰ τοῦ θεράποντος ἔμαθον, ἡ μὲν Κλυταιμνήστρα ἰκετεύει τὸν Ἀχιλλέα, ἵνα σώσῃ τὴν φημισθεῖσαν ὑπὲρ αὐτοῦ νύμφην, ἡ δὲ κόρη τὸν πατέρα, ἵνα μὴ θυσιάσῃ αὐτήν. Καὶ προθυμεῖται μὲν ὁ Ἀχιλλεὺς νὰ κολύσῃ τὴν θυσίαν καὶ ὁ ἀτυχῆς πατὴρ ἐνδοιάζει νὰ θυσιάσῃ τὴν ἑαυτοῦ κόρην, ἀλλ' ὁ στρατὸς ἐξαργιοῦται καὶ ἀπαιτεῖ τὴν θυσίαν, δι' ἧς μόνης ἐξίλειομένη ἡ Ἄρτεμις ἔμελλε νὰ ἐπιτρέψῃ τὸν πλοῦν. Ἐν τῷ δὲ τὰ πράγματα περιπλέκονται καὶ τὴν ἀγωνίαν τοῦ θεατοῦ ἐπιτείνουσι, ἡ μεγαλόψυχος καὶ εὐγενῆς παρθένος ἐπιφέρει τὴν ποθυμένην λύσιν· διότι παρῆχει ἑαυτὴν ἐκουσίως πρὸς θυσίαν ὑπὲρ τῆς Ἑλλάδος¹.

17. *Αἱ Βάκχαι* (405), ἐν αἷς περιγράφεται ἡ ἐνθουσιώδης καὶ ὄργιαστικὴ λατρεία τοῦ Βάκχου, ἐδιδάχθησαν μετὰ τὸν θάνατον τοῦ ποιητοῦ. Ἐν αὐταῖς ὁ βασιλεὺς τῶν Θηβῶν Πενθεὺς θέλει νὰ ἐμποδίσῃ τὴν εἰσαγωγὴν τῆς λατρείας τοῦ Βάκχου, ἀλλὰ κατασπαράττουσιν αὐτὸν αἱ τοῦ θεοῦ ἀκόλουθοι, αἱ *Βάκχαι*, μαινόμεναι, ὧν προεξάρχει ἡ Ἀγαθή, ἡ μήτηρ τοῦ βασιλέως οὔσα καὶ αὐτὴ ἐν μανίᾳ· ἡ τραγωδία ἐδιδάχθη μετὰ τὸν θάνατον τοῦ τραγικοῦ ὑπὸ τοῦ υἱοῦ του, Εὐριπίδου τοῦ νεωτέρου, ὡς καὶ ἡ Ἰφιγένεια ἢ ἐν Αὐλίδι.

18. *Κύκλωπ*, σατυρικὸν δράμα τοῦ ποιητοῦ, ἔχον τὴν ὑπόθεσιν ἐκ τῆς Ὀδυσσεΐας (ῥαψῳδ. ι'), ὅπου ὁ Ὀδυσσεὺς ἐτύφλωσε τὸν Κύκλωπα. Τὸν χορὸν τοῦ δράματος ἀποτελοῦσιν οἱ *Σάτυροι* καὶ ὁ κορυφαῖος αὐτῶν Σειληνός, οἵτινες παρίστανται δοῦλοι τοῦ Κύκλωπος· τοῦτον δὲ τυφλώσας ὁ Ὀδυσσεὺς σφάζει τοὺς ἑταίρους καὶ τοὺς σατύρους.

19. *Ῥῆσος*, οὔτινος ἡ ὑπόθεσις ἐλήφθη ἐκ τῆς Ἰλιάδος (ῥαψῳδ. κ).

1. . . . . δίδωμι σῶμα τοῦμόν Ἑλλάδι.

θύετ', ἐκπορθεῖτε Τροίαν· ταῦτα γὰρ μνημεῖά μου
διὰ μακροῦ καὶ παῖδες οὔτοι καὶ γάμος καὶ δόξ' ἐμή·
βαρβάρων δ' Ἑλλήνας ἄρχειν εἰκόσ, ἀλλ' οὐ βαρβάρους,
μητέρ, Ἑλλήνων· τὸ μὲν γὰρ δοῦλον, οἱ δ' ἐλεύθεροι.

Τὴν τραγωδίαν μετέφρασεν ὁ Schiller (1789), ἐμμήθη ὁ Ραζίνας (1674) καὶ ὁ ἡμέτερος Jean Moreàs (1903).

Κ. Γ. Γαρδῖνα. Ἐπίτ. Ἑλλην. Γραμματολογία Ἐκδοσις Δ'. 6

‘Ο Δόλων ἐξελθὼν, ἵνα κατασκοπεύσῃ τὸ στρατόπεδον τῶν Ἑλλήνων, φρονεῖται ὑπὸ τοῦ Διομήδους καὶ τοῦ Ὀδυσσεως, ὡς καὶ Ῥήσος ὁ βασιλεὺς τῶν Θρακῶν ἐλθὼν εἰς ἐπικουρίαν τῶν Τρώων. Τὸ δράμα τοῦτο, ὅπερ εἶναι λίαν ἐπαγωγόν, καὶ ἔχει τὰ ἀρμονικώτατα χορικά τῆς ἑλληνικῆς τραγωδίας, θεωρεῖται τὸ ἀρχαιότατον τοῦ τραγικοῦ καὶ νεανικὸν ἔργον αὐτοῦ.

Ἔτεροι τραγικοὶ ποιηταὶ τοῦ Ε΄ καὶ Δ΄ αἰῶνος ἐγένοντο πολλοί, ἀλλ’ ἐκ τῶν δραμάτων αὐτῶν μόνον ἀποσπάσματα σφῆζονται. Πλὴν τῶν συγγενῶν τῶν τριῶν μεγάλων τραγικῶν μνημονεύονται Ἰων ὁ Χίος, Ἀχαιὸς ὁ Ἐρετριεὺς καὶ Ἀγάθων ὁ Ἀθηναῖος· τῶν τραγωδιῶν δὲ τούτου τὰ ἄσματα κατὰ τὸν Ἀριστοτέλη ἦσαν *ἐμβόλιμα*, οὐδεμίαν δηλ. σχέσιν πρὸς τὴν ὑπόθεσιν τοῦ δράματος ἔχοντα.

β'. Σατυρικὸν δράμα.

Ὡς εἶδομεν, καθ’ ὅσον ἀνεπτύσσετε ἡ τραγωδία. ἠλαττοῦντο βαθμηδὸν οἱ μῦθοι τοῦ Διονύσου καὶ τὰ πρὸς τὸν θεὸν τοῦτον ἄσματα, ὃ δὲ χορὸς, ὅστις τὸ πρῶτον ἀπετελεῖτο ἐκ σατύρων (ἀγροίκων προσώπων περιβεβλημένων δέρματα ζῶων), κατόπιν ἀπετελέσθη ἐξ ἄλλων προσώπων σεμνῶν, οὐδὲν κοινὸν ἔχόντων πρὸς τὸν θεὸν τοῦτον· ἐντεῦθεν καὶ ἡ ῥῆσις «οὐδὲν πρὸς Διόνυσον», ἀπροσδιόνητος. Ἄλλ’ οἱ ποιηταὶ τότε ἐξ εὐλαβείας πρὸς τὰς θρησκευτικὰς παραδόσεις καὶ πρὸς τιμὴν τοῦ Διονύσου προσέθησαν εἰς τὴν τριλογία τῶν τραγωδιῶν τέταρτον δράμα, τὸ *σατυρικόν*, ἐν ᾧ ἔξυμνεῖτο ὁ θεὸς ὑπὸ χοροῦ ὡς ἐπὶ τὸ πολὺ ἐκ *σατύρων* ἀποτελουμένου· ὃ ἐκ τῶν ἀκολάστων, ὑβριστῶν καὶ θρασυδειλῶν σατύρων χορὸς διὰ τῆς ἀντιθέσεως πρὸς τοὺς ἥρωας τῶν τραγωδιῶν προσεκάλει θυμηδίαν, ἣν ἐπέτεινεν ἐν μᾶλλον ἢ ὄρχησις αὐτῶν *σίκινης* καλουμένη· αὕτη μετὰ τάχους καὶ κρότου τῶν ποδῶν γινομένη ἦτο παρωδία τοῦ σεμνοῦ χοροῦ τῆς τραγωδίας, ἣς ἡ ὄρχησις ἐλέγετο *ἐμμέλεια*. Ἐνίοτε δὲ τὸ σατυρικὸν δράμα ἀντὶ τῶν σατύρων ἐλάμβανε τὸ πρόσωπον τοῦ Ἡρακλέους, ὅστις πολυφάγος καὶ πολυπότης ὢν, ἐτι δὲ ἀμούσως ἄδων, ἐκίνει τὴν θυμηδίαν τῶν θεατῶν.

Τῶν τραγικῶν τὰ ἀποσπάσματα *Fragmenta* ἐξέδωκεν ὁ Αὔγουστος Nauck 1856 καὶ 1889².

γ' κωμωδία.

Ἡ κωμωδία εἶναι μίμησις πράξεων οὐχὶ σπουδαίων, ὧν δηλ.

τὸ ἁμάρτημα ἀνώδυνον ὄν καὶ οὐχὶ φθαρτικὸν κινεῖ τὸν γέλωτα· ἀλλ' ὡς ἐν τῇ τραγωδίᾳ ὁ φόβος καὶ ὁ ἔλεος εἶναι οὐχὶ ὁ σκοπός, ἀλλὰ τὸ μέσον, οὕτω καὶ ἐν τῇ κωμωδίᾳ τὸ γελοῖον εἶναι τὸ μέσον, δι' οὗ ὁ ποιητὴς λεληθότως πως καὶ ἠδέως ἄγει τὸν θεατὴν ἐπὶ τὴν ἠθικὴν αὐτοῦ βελτίωσιν· διότι θεώμενος ἐν τοῖς ἄλλοις τὸ γελοῖον φεύγει αὐτό. Κατὰ ταῦτα ἡ τραγωδία καὶ ἡ κωμωδία ἔχουσι τὸν αὐτὸν σκοπὸν ἤτοι νὰ δημιουργήσωσιν εὐγενῆ καὶ ἰδανικὸν βίον, κολάζουσαι τὰ ἁμαρτήματα, ἡ μὲν αὐστηρότερον, ἡ δὲ κωμωδία ἡπιώτερον ἤτοι γελωτοποιοῦσα αὐτά¹.

Ἡ κωμωδία ἐβλάστησεν, ὡς καὶ ἡ τραγωδία, ἐκ τοῦ αὐτοῦ κομποῦ, ἤτοι ἐκ τῶν Διονυσιακῶν ἑορτῶν· τούτων δὲ τὰ κατ' ἀγροῦς Διονύσια ἑορταζόμενα μετὰ τὸν τρυγητὸν ἐτελοῦντο ἐν πολλῇ εὐθυμίᾳ· κύριον δὲ μέρος τῆς ἰλαρᾶς ταύτης ἑορτῆς ἦτο ὁ **κῶμος**, πομπή τις ἀγομένη κατὰ τὰς ὁδοὺς ὑπὸ μεθυόντων ὁμίλων ἐν θορύβῳ καὶ ἀταξίᾳ περὶ τὴν ᾠδὴν καὶ τὴν ὄρχησιν· ὥστε κωμωδία εἶναι ἡ κατὰ **κῶμον ᾠδή**. Ὁ θίασος δὲ τῶν συγκωμιστῶν ἔχων προσωπεῖα καὶ ἐνδύματα ἀλλόκοτα ἤδη τὴν εἰς τὸν Διόνυσον ᾠδὴν, μετὰ δὲ τοῦτο οἱ χορευταὶ πρὸς τὸ περισταμένον πλῆθος στρεφόμενοι ἔσκωπτον καὶ ἐλοιδόρουσαν ἀφθόως ὅτινα ἤθελον· τὰ σκώμματα δὲ ταῦτα τὰ δημόδη καὶ παίγνια ἀνέπτυξε μὲν εἰς ἔντεχνόν τι εἶδος ἐν Ἀθήναις ὁ Μεγαρεὺς Σουσαρίων (580—560), ἀλλ' ἡ πόλις κατέστησεν ἀγῶνας κωμικοὺς μόλις μετὰ ἑκατὸν ἔτη· ἐν τῷ μεταξὺ δ' ὅμως τούτῳ ἡ κωμωδία ἐβλάστησεν ἐν Σικελίᾳ.

Τῆς μὲν **Σικελιωτικῆς** κωμωδίας μέγας ποιητὴς ἐγένετο ὁ **Ἐπίχαρμος** (540—450 π. Χ.), ὄν ὁ Πλάτων διὰ τὰς σοφὰς καὶ ἠθικὰς γνώμας ἐθεώρει ὡς τὸν κορυφαῖον τῶν κωμικῶν· ἀλλ' ἐκ τῶν 52 κωμωδιῶν αὐτοῦ ἐν δωρικῇ διαλέκτῳ πεποιημένων ἔχομεν μόνον ἀποσπάσματα².

1. Ἡ κωμωδία εἶνε ὡπερ κάτοπτρον δεικνύον τὰ ἑλαττώματα καὶ τὰς μορίας τῶν ἀνθρώπων ὡπερ τὸ κάτοπτρον τὰς κηλίδας τοῦ προσώπου· τοῦτο δὲν ἔχει μὲν τὴν δύναμιν τοῦ ἐξαλεῖφαι αὐτάς, ἀλλὰ προκαλεῖ ἐπιθυμίαν τινα τοῦ ἐξαλεῖφαι αὐτάς· ἡ κωμωδία πολεμοῦσα τὰς κακίας τὰς ἐν τῇ κοινῇ ἐπικρατούσας καὶ ἐξοικειωθείσας ἡμῖν διασαλεύει πως ἐν τῇ ἑδαφῷ αὐτῶν· καὶ δὲν ἐξαλεῖφει μὲν τελείως αὐτάς, ἀλλ' ἐξασθενοῖ τὴν δύναμιν αὐτῶν· δὲν εἶναι μὲν τοῦτο μέγα, ἀλλὰ πάντως κερταί τι, ὡς τὸ τῶν Ῥωμαίων γνωμικόν, castigat ridendo mores.

2. Τῶν πόνων πωλοῦσιν ἡμῖν πάντα τὰγάθ' οἱ θεοί.

Ἡ δὲ Ἀττικὴ κωμωδία διαιρεῖται εἰς ἀρχαίαν, μέσην καὶ νέαν· ἡ ἀρχαία διεκωμῶδει οὐχὶ μόνον χαρακτηῆρας γενικῶς, ἀλλ' ὅπερ καὶ συνηθέστερον, ὠρισμένα πρόσωπα· καὶ ὑπερέβαλλε μὲν τὸ μέτρον τῆς εὐπρεπειᾶς καὶ τῆς αἰδημοσύνης, ἀλλ' ἦτο μεγαλότεχνος, θαυμασγῆ καὶ δεινὴ τῶν ἀμαρτανόντων πολιτευτῶν μάλιστα. Ἐν τῇ κωμωδίᾳ διακρίνονται τὰ αὐτὰ περίπου μέρη, ὁποῖα καὶ ἐν τῇ τραγωδίᾳ, ἦτοι ὁ πρόλογος, ἡ παράδος (τοῦ χοροῦ), σκηναὶ *διαλογικαί*, μεταξὺ δὲ τῶν ἄλλων καὶ ἀγών τις, λογομαχία δηλ. μεταξὺ δύο προσώπων, *στάσιμα* καὶ ἡ *ἐξοδος*: ἐν ἓκ τῶν ἁσμάτων τοῦ χοροῦ, ἰδιάζον τῆς ἀρχαίας κωμωδίας, καλεῖται *παράβασις*, εὐρισκομένη ἐν τῷ μέσῳ περίπου τοῦ δράματος καὶ τὸν ἀρχαῖον *κῶμον* ὑπομιμνήσκουσα· ἐν αὐτῇ ὁ κορυφαῖος τοῦ χοροῦ ὑπὲρ τοῦ ποιητοῦ ἀποτεινόμενος πρὸς τοὺς θεατὰς ὠμίλει ἐλευθέρως περὶ τῶν ποιημάτων ἢ τῶν ἀντιπάλων αὐτοῦ ἢ καὶ περὶ πολιτικῶν πραγμάτων· ὁ κωμικὸς χορὸς συνέκειτο ἐκ μελῶν 24, ἡ δὲ ὄρχησις αὐτοῦ πολὺ τὸ ἄσμενον ἔχουσα ἔκαλεῖτο *κόρδαξ* καὶ ἀπετέλει ἀντίθεσιν πρὸς τὴν σεμνὴν τῆς τραγωδίας *ἐμμέλειαν*· ἡ κωμωδία ἐδιδάσκετο μάλιστα ἐν τοῖς Ἀθηναίοις καὶ τοῖς Μ. Διονυσίοις, ποιηταὶ δὲ καὶ ἐν αὐτῇ διηγωνίζοντο τρεῖς, τὸν δὲ Δ' αἰῶνα καὶ πέντε· ἀλλ' ἕκαστος ποιητῆς διηγωνίζετο μόνον δι' ἑνὸς δράματος. Γλῶσσαν δὲ ἡ μὲν ἀρχαία κωμωδία, ὡς καὶ ἡ τραγωδία, μετεχειρίσθη τὴν ἀρχαίαν Ἀττικὴν· καὶ ὁ μὲν Κρατῖνος ὁμοιάζων πρὸς τὸν Αἰσχύλον ἔχει τὴν γλῶσσαν ἀρχαιοπρεπῆ, ὁ δὲ Ἀριστοφάνης ἐμιμήθη τὴν εὐστομίαν καὶ χάριν τοῦ Εὐριπίδου· ἡ κωμικὴ γλῶσσα ἔχει λεκτικὸν πλοῦτον, χάριν καὶ εὐκαμπίαν θαυμαστήν· ἐν αὐτῇ τὸ Ἀττικὸν ἰδίωμα διατηρεῖται πιστότερον ἢ ἐν ἄλλῳ εἶδει τῆς ποιήσεως ἢ τῆς πεζογραφίας· ἡ δὲ τῆς νέας κωμωδίας εἰς τὸν πεζὸν καὶ φυσικὸν λόγον τοῦ καθ' ἡμέραν βίου κοτῆλθεν, ἀλλὰ πάντοτε διετήρησεν *ἔμμετρον* τὸν λόγον.

Ποιηταὶ δὲ σπουδαῖοι τῆς ἀρχαίας κωμωδίας ἐγένοντο ὁ Κρατῖνος καὶ ὁ Εὐπόλις ὧν ὁ μὲν εἶχε πολὺ τὸ τραχύ, ὁ δὲ πολὺ τὸ εὐχάρι· ἀλλ' ἐκ τῶν κωμωδιῶν αὐτῶν νῦν ἔχομεν μόνον ἀποσπάσματα, ἐκείνου μὲν 450, τούτου δὲ 400.

Νοῦς ὄρη καὶ νοῦς ἀκούει, τὰλλα κωφὰ καὶ τυφλά.

Νᾶφε καὶ μέγασ' ἀπιστεῖν, ἄρθρα ταῦτα τᾶν φρενῶν.

1. Ἡ παράβασις λείπει ἐν τῇ Λυσιτράτῃ, ταῖς Ἐκκλησιαζούσαις καὶ τῷ Πλούτῳ.

Ἄλλὰ καὶ ἔξοχὴν κωμικὸς ἐγένετο ὁ Ἄριστοφάνης (450-385), ἔχων καὶ τοῦ Κρατίνου τὸ πρὸς τοὺς ἀμαρτάνοντας σφοδρὸν καὶ τὴν χάριν τοῦ Εὐπόλιδος· ἐκ δὲ τῶν 40 κωμωδιῶν αὐτοῦ διεσώθησαν ἔνδεκα διδαχθεῖσαι κατὰ τὴν ἐξῆς σειρὰν:

α'. Ἀχαρνῆς (425) ἐκ τῶν καλλιτέρων δραμάτων, δι' οὗ ὁ κωμικὸς ἐκ παντὸς τρόπου ἐπιζητεῖ τὴν εἰρήνην· πρὸς τὸν πρωταγωνιστὴν τῆς κωμωδίας τὸν ἀγρότην καὶ εἰρηνικώτατον Δικαιοπόλιν, ἀντιτίθεται ὁ τολμηρότατος πολέμιστὴς Λάμαχος, ὅστις τρωθεὶς ἐν τῇ μάχῃ καὶ οἰκτρῶς ἐπιστρέφων ἐξ αὐτῆς διεγείρει τὸν γέλωτα· ἡ κωμωδία ἔλαβε τὸ ὄνομα ἐκ τοῦ χοροῦ, ὃν ἀποτελοῦσιν οἱ χωρικοὶ Ἀχαρνεῖς.

β'. Ἰππῆς. (424), ἐν ἣ κωμωδία σκώπτει δεινῶς τὸν Κλέωνα· ὁ δημαγωγὸς οὗτος παρίσταται ὡς δούλος τοῦ δήμου ὑπὸ τὸ ὄνομα Παφλαγῶν. Τὸ δράμα ἔλαβε τὸ ὄνομα ἐκ τῶν ἰππέων, ἧτις τάξις λίαν ἐχθρικῶς διέκειτο πρὸς τὸν δημαγωγόν.

γ'. Νεφέλαι (423). Ἡ κωμωδία ἐποιήθη κατὰ τῶν σοφιστῶν καὶ μάλιστα κατὰ τοῦ Σωκράτους ὡς διαφθειρόντος δῆθεν τοὺς νέους διὰ τῆς κακῆς αὐτοῦ διδασκαλίας· ἔλαβε δὲ τὸ ὄνομα ἐκ τῶν νεφελῶν, ἃς ὁ φιλόσοφος κατὰ τὸν διασυρμὸν τοῦ κωμικοῦ ἐθεώρει δῆθεν θεάς, καθαιρῶν τοὺς τῆς πόλεως θεοὺς.

δ'. Σφήκες (422). Διὰ τῆς κωμωδίας ταύτης σκώπτει τὰ ὀχλοκρατικὰ δικαστήρια τῶν Ἀθηναίων καὶ τοὺς δικαστάς, οἵτινες δικάζοντες κατὰ τὰ συμφέροντα καὶ τὰ πάθη αὐτῶν ἀπεικονίζονται ὡς σφήκες κέντρον ἔχοντες καὶ πλήττοντες. Ἡ κωμωδία ἐγένετο τὸ πρότυπον τοῦ Ῥακίνα ἐν τοῖς Plaideurs (=δικορράφοις).

ε'. Εἰρήνη (422), ἔχουσα τὸν αὐτὸν σκοπὸν, ὃν καὶ οἱ Ἀχαρνεῖς. Ἐν ταύτῃ διακωμωδῶν τὴν πολυπραγμοσύνην καὶ τὴν φιλοπόλεμον τῶν Ἑλλήνων τάσιν ὑποστηρίζει τὴν εἰρήνην, ἣν διεπραγματεύοντο οἱ Ἀθηναῖοι καὶ οἱ Λακεδαιμόνιοι μετὰ τὸν θάνατον τοῦ Κλέωνος καὶ τοῦ Βρασίδου καὶ ἧτις συνωμολογήθη μετ' ὀλίγον διὰ τοῦ Νικίου.

στ'. Ὀρνιθες (414). Ἐν ταύτῃ εἰκονίζει δύο πολίτας Ἀθηναίους, οἵτινες φεύγοντες τοὺς συκοφάντας καὶ δημαγωγοὺς τῆς πατρίδος αὐτῶν προσφεύγουσιν εἰς τοὺς ὄρνιθας (=τὰ πτηνὰ) καὶ πειρῶνται νὰ κατασκευάσωσι μεταξὺ Γῆς καὶ Οὐρανοῦ φανταστικὴν πόλιν, τὴν Νεφελοκοκκυλίαν· ἀλλὰ κατὰ τὸν κωμικὸν οἱ ἐν Ἀθήναις φαῦλοι καὶ γόητες τόσον ἐπεπόλαζον, ὥστε καὶ τὴν ἐναέριον πόλιν θὰ κατέκλυζον, ἂν μὴ κακοὶ κακῶς ἐξ αὐτῆς ἀποπέμποντο. Οὕτω δὲ ὁ ποιητὴς διακωμωδεῖ τοὺς συκοφάντας καὶ τοὺς δημοκόλακας ὡς καὶ τὰς θεωρίας περὶ νέων πολιτευμάτων· ἡ κωμωδία αὕτη εἶνε θρίαμβος τῆς φαντασίας καὶ τῆς λυρικῆς μελωδίας.

ζ'. Δυσιστρατή (411)· ἡ ἠρωὴς αὕτη, ἣς τὸ ὄνομα εἶναι πλαστόν, θέλλουσα νὰ συνδιαλλάξῃ τὸν ἀλληλοκτονοῦντα Ἑλληνας προσεκάλεσε σὺλλογον γυναικῶν ἐκ Πελοποννήσου καὶ ἐκ Βοιωτίας· διότι κατὰ τὴν γάμωγον αὐτῆς ἡ σωτηρία τῆς Ἑλλάδος ἔκειτο ἐν τῇ ἱκανότητι τῶν γυναικῶν, ἀφ' οὗ οἱ ἄνδρες ἐξηλέγχθησαν ἀνίκανοι νὰ καταπαύσωσι τὸν ἐθνοκτόνον πόλεμον.

η'. *Αἱ δὲ Θεσμοφοριάζουσαι* (411) τὸ ὄνομα ἔλαβον ἐκ τῶν Θεσμοφορίων, ἑορτῆς τῆς Δήμητρος, ἣν μόναι αἱ γυναῖκες ἐώρταζον· βουλευόμεναι δ' αὐταὶ κατ' αὐτὴν τὸν ὄλεθρον τοῦ Εὐριπίδου, διότι οὗτος ὡς μισογύνης ἐσυκοφάντει τὸ γυναικεῖον φύλον· ἐν ταύτῃ διακωμῶδει τὴν τραγωδίαν τοῦ Εὐριπίδου καὶ τὸν γυναικοπρεπῆ τραγικὸν Ἀγάθωνα.

ἔα, τίν' ὄχθον τόνδ' ὄρω καὶ παρθένον

θεαῖς ὁμοίαν ναῦν ὅπως ὤρμισμένην, στίχ. 1105

παρωδῶν τὴν Ἀνδρομέδαν τοῦ Εὐριπίδου.

θ'. *Βάτραχοι* (405) ἐν τῇ κωμῶδιᾳ ταύτῃ ὁ Ἀριστοφάνης κρίνων τὴν κατάστασιν τῆς δραματικῆς τέχνης μετὰ τὸν θάνατον τῶν τριῶν μεγάλων τραγικῶν, πλάττει ποιητικὸν διαγωνισμόν, καθ' ὃν ἐν τῷ Ἄδῃ, ὑπὸ τὴν προεδρίαν δῆθεν τοῦ Διονύσου διεκδικουσι τὰ πρωτεῖα τῆς τραγικῆς τέχνης ὁ Αἰσχύλος καὶ ὁ Εὐριπίδης· ὁ κωμικὸς κρίνων τοὺς δύο τραγικοὺς μετὰ πολλῆς λεπτότητος καὶ χάριτος προτιμᾷ μὲν τὸν Αἰσχύλον, ἀλλὰ πολεμῶν τοῦ Εὐριπίδου τὸ νεωτεριστικὸν πνεῦμα τρέφει τοσοῦτον πάθος κατὰ τοῦ τραγικοῦ, ὥστε καὶ τεθνεῶτα διακωμῶδει αὐτόν, ὡς καὶ τὸν Σωκράτην.

ι'. *Ἐκκλησιάζουσαι* (392) ἐν αὐταῖς διακωμῶδει τὰς περὶ χειραφετήσεως τῶν γυναικῶν καὶ τὰς περὶ κοινοκτημοσύνης ἰδέας, αἷς μετὰ τὸν Πελοποννησιακὸν πόλεμον ἡ πενία ἐνέπνεεν εἰς ἐξημμένας κεφαλὰς· πρὸς τοῦτο δὲ εἰσάγει τὰς γυναικας συνερχομένας εἰς *ἐκκλησίαν*, ἐν ἣ ψηφίζουσι τὴν *κοινοκτημοσύνην* καὶ ἐφεξῆς νὰ διευθύνωσιν αὐταὶ τὰ κοινὰ ἀντὶ τῶν ἀνδρῶν, ὧν αἱ ἀνοησίαι πολλὰ κακὰ προεκάλεσαν· καὶ *Πλοῦτος* (388). Ἐν τῇ κωμῶδιᾳ ταύτῃ γελοιοποιεῖ τὴν κακὴν διανομίην τοῦ *Πλοῦτου*, ὅστις τυφλὸς ὢν ἔρχεται εἰς τοὺς κοκοῦς. Ἄλλ' ὁ Χρεμύλος χρηστὸς πολίτης ὢν, συναντήσας τὸν τυφλὸν θεὸν καὶ τοὺς ὀφθαλμοὺς αὐτοῦ θεραπεύσας, τοὺς μὲν ἀγαθοὺς ἐπλούτισε, τοὺς δὲ πονηροὺς εἰς ἔνδειαν ἐνέβαλεν· ἐν αὐτῇ ὁ ποιητὴς ἀντὶ νὰ διασώρῃ πρόσωπα ὀρισμένα ἢ πολιτικοὺς διακωμῶδει γενικὰς μωρίας καὶ ἀτοπίας τοῦ ἀνθρωπίνου γένους.

Ἐν αὐτῇ προσέτι λείπει σχεδὸν ὁ χορὸς, καὶ μόνον ἀπήχημά τι αὐτοῦ ἀποτελεῖ ἡ πρόσθετος σκηνή, ἐν ἣ κατασκόπτουσιν ἀλλήλους οἱ προστρέξαντες πτωχοὶ καὶ ὁ Καρίων· οὗτω δὲ ὁ *Πλοῦτος* ἀποτελεῖ τὴν μετάβασιν ἐκ τῆς ἀρχαίας εἰς τὴν μέσην κωμῶδιαν.

Οὗτω δὲ ὁ Ἀριστοφάνης διεκωμῶδει οὐ μόνον πολιτικούς, ἀλλὰ καὶ ποιητὰς καὶ σοφιστὰς, οὓς ἐνόμιζε διαφθορεῖς τῶν νέων· τὸ ἰδανικὸν πρότυπον τοῦ ποιητοῦ ἦσαν οἱ Μαραθωνομάχοι, πρὸς οὓς ὠθεῖ τοὺς συγχρόνους δεικνύων καὶ τὸν τρόπον τῆς βελτιώσεως τῶν κακῶς ἐχόντων· ἐν ἐκάστῃ κωμῶδιᾳ θηρεῦει τὸ συμφέρον τῇ πόλει, πᾶσαι δι' ὁμοῦ ἀποτελοῦσι σύστημα πρὸς βελτίωσιν καὶ διάσωσιν αὐτῆς· ὅθεν ὑποβάλλει εἰς ἔλεγχον τὴν δημοσίαν καὶ ἰδιωτικὴν ἀνατροφήν, δι' ἣν οἱ πολῖται ἐκ τῶν Μαραθωνομάχων παρεφθάρησαν εἰς σοφιστὰς· τὴν εὐμουσίαν δὲ

καὶ χάριν τοῦ ποιητοῦ μαρτυρεῖ τὸ εἰς αὐτὸν ὑπὸ τοῦ Πλάτωνος ποιηθὲν ἐπίγραμμα :

Αἱ Χάριτες τέμενός τι λαβεῖν ὅπερ οὐχὶ πεσεῖται
ζητοῦσαι ψυχὴν εἶρον Ἀριστοφάνους (1).

Ἡ **μέση κωμωδία** (404—338) δὲν διεκωμῶδει πρόσωπα ὄρισμένα, ἀλλὰ τὰς μορίας ἐπιτηδευμάτων καὶ κοινωνικῶν τάξεων· οὕτω οἱ περὶ τὴν ἀγορὰν καὶ τὰς ὁδοὺς διατρίβοντες ἰχθυοπῶλαι, μάγειροι, ἀγοραῖοι φιλόσοφοι, ἦσαν τὰ προσφιλέστατα τῆς κωμωδίας ταύτης, ὡς καὶ ἠθικαὶ ἀλληγορίαι καὶ μυθολογίαὶ αἰνιγματώδεις ὑπονοοῦσαι σύγχρονα γεγονότα. Ἐκ τῶν ἐξήκοντα ποιητῶν αὐτῆς περὶ τὰ 600 δράματα ποιησάντων ἐπιφανέστεροι ἐγένοντο ὁ **Ἀντιφάνης** καὶ ὁ **Ἀλεξίς** ὧν ἑκάτερος ἐποίησε περὶ τὰς 245 κωμωδίας, ἀλλ' ἐκ τούτων μόνον ἀποσπάσματα νῦν ἔχομεν 300 τοῦ πρώτου καὶ 350 τοῦ δευτέρου. **Σπουδαῖον γνώρισμα τῆς μέσης**, ὡς καὶ τῆς νέας κωμωδίας εἶναι, ὅτι ὁ χορὸς ἐξέλιπεν ἤδη, μὴ ὑπαρχόντων πλέον πλουσίων χορηγῶν.

Τέλος ἡ **νέα κωμωδία** ἐξωστρεῖσα ἐκ τῆς ἐκκλησίας καὶ ἐκ τῆς ἀγορᾶς περιορίσθη ἐν τῷ οἴκῳ διακωμωδοῦσα τοὺς κρυφίους πολέμους, τὰ πάθη καὶ τὰ ἐλαττώματα τῶν μελῶν αὐτοῦ· κύριον μὲν **θέμα** τῆς κωμωδίας ταύτης εἶναι ὁ ἔρως, συνήθη δὲ πρόσωπα φιλάργυροι καὶ δύστροποι γέροντες, κακῶς ἀνατεθραμμένα τέκνα, ἀκκιζόμενα ἑταῖροι καὶ ἀκόλαστοι νέοι, δοῦλοι πονηροί, δολοπλόκοι παράσιτοι, ἀλαζόνες νεόπλουτοι, ἀγρόται, σκαιοί, ἔκθετα βρέφη καὶ τὰ τούτοις παραπλήσια· τὰ δράματα ταῦτα, διακωμωδοῦντα τὰς παρεκτροπὰς καθόλου τοῦ ἀνθρώπου, ἦσαν ἀρεστά οὐ μόνον εἰς τοὺς συγχρόνους, ἀλλὰ καὶ εἰς τοὺς μεταγενεστέρους καὶ καθόλου ἐν παντὶ χρόνῳ καὶ παρὰ παντὶ λαῷ· διὸ καὶ οἱ Ῥωμαῖοι κωμικοὶ Πλαῦτος καὶ Τερέντιος τοὺς τῆς νέας κωμωδίας ποιητὰς ἐμιμήθησαν καὶ διὰ τῆς μιμήσεως τούτων λαμβάνομεν ἔννοιάν τινα τῆς κωμωδίας ταύτης, ἧς μόνον ἀποσπάσματα ἔχομεν· διὰ δὲ τῶν Ῥωμαίων κωμικῶν ὁ χαρακτήρ τῆς ἐλληνικῆς κωμωδίας μετωχετεύθη καὶ εἰς τὴν τῶν νεωτέρων χρόνων (Μολιέρος)· ἡ νέα κωμωδία διεκρίθη διὰ τὴν ἔντεχνον πλοκὴν τῆς ἐν τῷ δράματι πράξεως, διὰ τῆς ἐπιτυχοῦς ζωγραφίας

(1) Ἡ εὐκαμφία, ἡ ἐλαστικότητα τῆς Ἀττικῆς διαλέκτου ἔχει γραφικωτάτας, χαριεστάτας, ἐντονωτάτας φράσεις μετὰ ποικιλωτάτων τοῦ λόγου χρωματισμῶν, ἔχει ἄπειρον πλοῦτον λέξεων καὶ φράσεις παραστατικὰς εἰκόνων ἐναργῶν.

τῶν προσώπων καὶ διὰ τῆς εὐφυοῦς εὐτραπελίας· διὰ λεπτοῦ πνεύματος ἐν ὑπονοίαις ἢ ἀλληγορίαις ἐζήτουν οἱ ποιηταὶ οὗτοι τὸ κομψὸν καὶ τὸ ἀστεῖον, ὅπερ ἐθεωρήθη ὡς ἡ κυρία ἀρετὴ τῆς νέας κωμωδίας.

Σπουδαιότεροι ποιηταὶ αὐτῆς ἐγένοντο ἂν **Μένανδρος** ὁ Κηφισιεὺς (342-292 π. Χ.), ἄστρον τῆς νέας κωμωδίας ἐπικληθεὶς, ὅστις οὐ μόνον ἐν τοῖς συγχρόνοις ἠδδοκίμει, ἀλλὰ καὶ ἐν τοῖς ἔπειτα χρόνοις ἐγένετο ὁ δημοφιλέστατος μετὰ τὸν Εὐριπίδην δραματικὸς ποιητής, ἔχων πολὺ τὸ γνωμολογικὸν ὡς ἐκεῖνος· ὡς πρὸς δέτην μίμησιν τοῦ ἠθους ὑπερέβαλε πάντας τοὺς παλαιοὺς κωμικοὺς κατὰ τὸν Πλούταρχον. Ἄλλ' ἐκ τῶν 108 δραμάτων αὐτοῦ μέχρι μὲν τοῦ 1905 εἴχομεν μόνον εὐάριθμα ἀποσπάσματα, ἔκτοτε δὲ διὰ τῶν ἐν Αἰγύπτῳ ἀνευρεθέντων παπύρων κατέχομεν ἀδρὰ καὶ σπουδαῖα τμήματα τεσσάρων κωμωδιῶν αὐτοῦ, αἵτινες ἐπιγράφονται **Ἡρώς** (στ. 61), **Ἐπιτρέποντες** (στ. 590), **Περικειρομένη** (447), **Σαμία** (340), **Κιθαριστῆς** (101), **Κόλαξ** (91), **Γεωργός** (88)· ἔκδ. τούτων ὑπὸ Körte 1910 (*Απ. 1008) (1).

Οἱ **Ἐπιτρέποντες** ἔχουσιν ὑπόθεσιν τὴν ἑξῆς. Ὁ ποιμὴν Δᾶος εὐρῶν ἐνὸς δάσους ἔξω τῶν Ἀθηνῶν βρέφος ἐγκαταλειμμένον, ὅπερ εἶχε καὶ κοσμήματά τινα, παραδίδει μὲν τὸ παιδίον εἰς τὸν ἀνθρακέα Συρίσκον αἰτήσαντα τοῦτο, ἀλλὰ κρατεῖ τὰ κοσμήματα· ὁ Συρίσκος ὁμοῦ ἀπαιτεῖ καὶ ταῦτα καὶ ἀμφισβητήσεως γενομένης **ἐπιτρέπουσι** τὴν κρίσιν εἰς τὸν διερχόμενον πρεσβύτερον Σμικρίνην, ἵν' ἀποφασίσῃ τίς ἐκ τῶν δύο πρέπει νὰ λάβῃ τὰ κοσμήματα· ἀλλ' ἀποδεικνύεται ὅτι τὸ βρέφος ἦτο ἔκθετον ὑπὸ τῆς θυγατρὸς τοῦ Σμικρίνη Παμφίλης· ἐπειδὴ αἱ σκηναὶ αἱ σπουδαιότεραι ἐν τῇ οἰκονομίᾳ τοῦ δράματος τούτου ἀπωλέσθησαν, δὲν δύναται τις νὰ σχηματίσῃ τελείαν ἰδέαν περὶ τῆς τέχνης τοῦ Μενάνδρου· ἀλλὰ πάντως αἱ σκηναὶ αὗται ἦσαν πολὺ δραματικώτεραι ἢ ὅποιας ἠδυνάμεθα νὰ φαντασθῶμεν ἐκ τῶν μιμήσεων τοῦ Τερεντίου· ἡ σπουδὴ τῶν χαρακτήρων εἶναι βαθυτέρα παρὰ τῶν Μενάνδρου ἢ παρὰ τῶν Ἀριστοφάνει, τὸ ὕφος λίαν φυσικὸν καὶ ἀπλοῦν καὶ ὁ διάλογος ἔντονος· ὁ μὲν Τερέντιος ἐμιμήθη τὸν Μενάνδρου τὸν **Εὐνοῦχον**, τὸν **Κόλακα**, τοὺς **Ἀδελφοὺς**, τὸν **ἐαυτὸν τιμωρούμενον**, τὴν **Περινθίαν**, τὴν **Ἀνδρίαν**· ὁ δὲ Πλαῦτος τὸν **Καρχηδόνιον** (Poenulus) καὶ τοὺς **Φιλαδέλφους** (Stichus)· τέλος ὁ Ἀτίλιος ἐμιμήθη τὸν **Μισογύνην**, τὴν ἀρίστην αὐτοῦ κωμωδίαν.

(1) Κατὰ τὸν Πλούταρχον αἱ τοῦ Μενάνδρου κωμωδίαὶ ἀφθόνων ἁλῶν καὶ ἱερῶν μετέχουσιν, ἐξ ὧν καὶ Ἀφροδίτῃ γέγονεν· οἱ δὲ τοῦ Ἀριστοφάνους ἅλες πικροὶ καὶ τραχεῖς ὄντες ἐλκωτικὴν δριμύτητα καὶ δηκτικὴν ἔχουσιν· ὁ Μένανδρος ὥσπερ εὐανθῆς καὶ σκιερὸς λειμῶν καὶ πνευμάτων μεστὸς δέχεται τὴν διάνοιαν, ἀρεστὸς ἐν θεάτροις, ἐν διατριβαῖς, ἐν συμποσίοις, ἀνάγνωσμα καὶ ἀγώνισμα κοινότατον.

β'. Ὁ *Φιλήμων* (361-262)· τούτου αἱ δύο κωμῳδίαὶ ὁ Ἔμ-
πορος καὶ ὁ Θησαυρὸς ἐσώθησαν ἐν τῇ ὑπὸ τοῦ Πλαύτου Λατινικῇ
μεταφράσει ἐπιγραφόμεναι Mercator καὶ Trinummus. (Ἀπ. 240).

Τῶν κωμικῶν τὰ Ἀποσπ. ἐξεδόθησαν ὑπὸ Κοσκ τομ. 3
(1880-88).

Β' πεζὸς λόγος.

α' Ἱστορία.

Ὡς εἶδομεν ἐν τῇ προηγουμένη περιόδῳ, οἱ πρῶτοι ἐμφανι-
σθέντες ἱστορικοὶ ἦσαν οἱ *λογογράφοι* ἢ χρονογράφοι, πατὴρ
δὲ τῆς ἑλληνικῆς ἱστοριογραφίας εἶναι ὁ Ἡρόδοτος,

↑ αὐτὸς 13/10/29
ΗΡΟΔΟΤΟΣ (489-410)

Ὁ Ἡρόδοτος ἐγεννήθη ἐν Ἀλικαρνασσῶν μετασχὼν δὲ τῆς
στάσεως τῆς ἐναντίον τοῦ τυράννου τῆς πατρίδος αὐτοῦ, Λυγδά-
μιδος, ἔφυγεν εἰς Σάμον· τῷ δὲ 454 ἐπανελθὼν μετὰ τῶν συν-
ωμοτῶν εἰς Ἀλικαρνασσὸν ἐξεδίωξε μὲν τὸν τύραννον, ἀλλὰ καὶ
αὐτὸς μετ' ὀλίγον ἠναγκάσθη, ἵνα καταλίπῃ τὴν πατρίδα· τῷ
445 εὐρίσκετο ἐν Ἀθήναις, ἐνθα συνῆψε φιλίαν πρὸς τὸν Περι-
κλέα, καὶ τῷ 444 μετέσχε τῆς Πανελληνίου ἀποικίας τῶν Θου-
ρίων ἥτοι τῆς πρώην Συβάρεως· τὴν πόλιν δὲ ταύτην, ἐνθα καὶ
ἀπέθανεν, ἠγάπησεν ὡς δευτέραν πατρίδα, ἐξ οὗ καὶ Θούριος
ἐπονομάζεται.

Ἡ πρὸς τοὺς βαρβάρους γιγάντειος πάλη τῶν Ἑλλήνων καὶ ἡ
κατατρόπωσις τῶν Περσῶν ἐνεποίησαν εἰς τὸν Ἡρόδοτον μεγί-
στην ἐντύπωσιν· θέλων δὲ νὰ παραδώσῃ εἰς τὴν μνήμην τῶν ἐπι-
γενεστέρων τὰ θαυμάσια ἔργα τῶν ὁμοεθνῶν, λίαν εὐφυῶς δὲν
περιορίζει τὴν συγγραφὴν αὐτοῦ εἰς πέντε ἢ ἕξ μάχας, αἰτινες
εἶναι τὸ τέλος τοῦ μεγάλου δράματος, ἀλλὰ παρασκευάζει μακρό-
θεν τὰς σκηνὰς καὶ τὰ πρόσωπα τὰ ἐκατέρωθεν δρωῖντα· διὸ ἐξε-
τάζει ἐνθεν μὲν τὴν ἀχανῆ Περσικὴν αὐτοκρατορίαν μετὰ πάν-
των τῶν λαῶν τῶν σὺν τῷ χρόνῳ συγχωνευθέντων ἐν τῇ δεσπο-
τείᾳ αὐτῆς, ἐνθεν δὲ τὰς ἑλληνικὰς πόλεις· ἀλλὰ τοιαύτη τις
ἱστορία, περιλαμβάνουσα πᾶσαν τὴν γεωγραφικὴν καὶ ἱστορικὴν
τῶν χρόνων ἐκείνων ἐπιστήμην, ἀποβαίνει ἐποποιία τις μετὰ πλεί-
στων ἐπεισοδίων· ἵνα δὲ καταστῇ ἱκανὸς πρὸς συγγραφὴν τοιοῦ-

του ἔργου, πολλὰ δαπανῶν καὶ πάντα κίνδυνον περιφρονῶν, περιηγεῖται κατὰ γῆν καὶ κατὰ θάλασσαν ἀπρωτάτας χώρας, ὅς ἔμελλε νὰ περιγράψῃ· ἐπισκέπτεται δὲ ταύτας οὐχὶ ὡς ἔμπορος ἢ πρεσβευτής, ἀλλ' ἐξ ἀγνοῦ πόθου φιλομαθείας· οὕτω δὲ ὁ Ἡρόδοτος δὲν εἶναι μόνον πατήρ τῆς ἱστορίας, ἀλλὰ καὶ τῆς γεωγραφίας καὶ ὁ πατριάρχης πάντων τῶν περιηγητῶν. Ὡς βάσιν ἐν τῇ συγγαφῇ αὐτοῦ ἔχει κατ' ἐξοχὴν τὴν αὐτοψίαν, τὴν ἐρευναν ἢ πληροφορίαν ἐκ τῶν ἄλλων οὓς ἠρώτα, καὶ τὴν κριτικὴν· πολλάκις δὲ διηγεῖται μὲν καὶ μυθώδη καὶ ἀπίθανα κατ' αὐτόν, ὡς ἤκουεν αὐτὰ παρὰ τῶν *ἑρμηνέων*, ἀλλὰ δηλοῖ «καὶ τὰ λεγόμενα ὑφ' ἐκάστου ἀκοῇ γράφω, ὀφείλω λέγειν τὰ λεγόμενα· παίθεσθαι γε μὴν οὐ παντίπασιν ὀφείλω» (VII, 152).

Ἡ ἱστορία αὐτοῦ μακροτάτη οὖσα περιέχει πάσας τὰς ἐντὸς 240 ἐτῶν γενομένας ἐπιφανεῖς πράξεις τῶν Ἑλλήνων καὶ τῶν βαρβάρων· διηρέθη δὲ ὑπὸ τῶν Ἀλεξανδρινῶν εἰς 9 βιβλία, ὧν ἕκαστον ἐπιγράφεται ἐκ τοῦ ὀνόματος ἐκάστης τῶν Μουσῶν ἤτοι Κλειώ, Εὐτέρπη, Θάλεια, Μελπομένη, Τερψιχόρη, Ἐρατώ, Πολύμνια, Οὐρανία καὶ Καλλιόπη· ἀρχεται δὲ ὁ ἱστορικὸς ἀπὸ τῆς ἀδικίας τῶν βαρβάρων τῆς πρὸς τοὺς Ἕλληνας τοὺς ἐν τῇ Μ. Ἀσίᾳ, οὓς ὑπεδούλωσε Κροῖσος ὁ τῶν Λυδῶν βασιλεὺς· ἀλλὰ τούτου ἡ ἀδικία καὶ ἡ ἔπαρσις τιμωρεῖται, διότι καταλύεται ἡ ἀρχὴ αὐτοῦ ὑπὸ τοῦ Κύρου, βασιλέως τῶν Περσῶν· ἐφεξῆς διηγεῖται τὴν ἱστορίαν τοῦ Περσικοῦ βασιλείου, τὴν εἰς αὐτὸ ὑποταγὴν τῶν λαῶν τῆς Ἀσίας καὶ Αἰγύπτου, καὶ τὴν ἐκστρατείαν τοῦ Δαρείου εἰς Σκυθίαν (βιβλ. Α'—Δ').

Ἐντεῦθεν δὲ ἱστορεῖ τὴν σύγκρουσιν τῶν Ἑλλήνων καὶ τῶν Περσῶν ἤτοι τὴν ἐπανάστασιν τῶν ἐν τῇ Μ. Ἀσίᾳ Ἰώνων, τὰς τῶν βαρβάρων εἰς τὴν Ἑλλάδα ἐκστρατείας καὶ τὰς ἡττας αὐτῶν καὶ ἡ διήγησις λήγει εἰς τὴν ὑπὸ τῶν Ἀθηναίων (ἐν ἔτει 478) ἄλωσιν τῆς Σηστοῦ (Ε'—Θ').

Οὕτως ἡ ἱστορία ἀρχομένη ἀπὸ τῆς πρὸς τοὺς Ἕλληνας ἀδικίας τῶν βαρβάρων λήγει εἰς τὴν τιμωρίαν αὐτῶν, ἧτις ἀποτελεῖ τὴν *κάθαρσιν*· δι' ὅλης δὲ τῆς μακρᾶς ταύτης ἱστορίας διήκει μία γενικὴ ἔννοια, ἡ τῆς Νεμέσεως, ἧτις κολάζει πᾶσαν ὑπερβασίαν καὶ ὕβριν· διὸ καὶ ἡ τῶν βαρβάρων τιμωρία γίνεται διὰ τὰς πρὸς τοὺς Ἕλληνας ἀδικίας αὐτῶν, ὡς πιστεύει ὁ Ἡρόδοτος· διότι οἱ θεοὶ τὴν ἀδικίαν καὶ ἀλαζονείαν τῶν ἀνθρώπων κολάζουσιν ὑπὸ *φθόγου* (φθονερὸν τὸ θεῖον)· ἡ *νέμεσις* δ' αὕτη τῶν

θεῶν δηλοῦται ἄλλοτε μὲν ἐν ταῖς τύχαις ἑνὸς μόνου προσώπου, ἄλλοτε δὲ ἐν ταῖς τύχαις ὀλοκλήρου ἔθνους· ἀλλὰ κατ' αὐτὸν τὸν τρόπον ὁ πατὴρ τῆς ἱστορίας δὲν ἐρμηνεύει τὰ γεγονότα ἐκ τῆς φύσεως αὐτῶν τῶν πραγμάτων οὐδὲ τὴν ἦτταν τῶν βαρβάρων ἀποδίδει εἰς τὸ σῶφρον καὶ φιλελεύθερον τοῦ μικροῦ μὲν, ἀλλ' ἀκμάζοντος ἑλληνικοῦ ἔθνους συγκρουσθέντος πρὸς ἐθελόδουλα καὶ ἀκόλαστα βαρβαρικά ἔθνη· ὁ ἱστορικὸς παριστᾷ τὴν νίκην τῶν Ἑλλήνων ὡς ἔργον τῆς θείας θελήσεως μᾶλλον ἢ τῆς δυνάμεως αὐτῶν· ὑπὸ τῆς γνώμης δὲ ταύτης περὶ τοῦ θεοῦ κατεχόμενος φαίνεται ἀείποτε νηφάλιος καὶ εὐλαβὴς πρὸς τοὺς ἡττηθέντας ἐχθροὺς τῆς πατρίδος, ὧν τὰς ἀρετὰς ἀνομολογεῖ. 82ν

Κατὰ ταῦτα ὑπερέχει μὲν ὁ Ἡρόδοτος τῶν προηγουμένων λογογράφων οὐ μόνον διότι γράφει μέγα τι ἱστορικὸν γεγονός καὶ οὐχὶ γενεαλογίας, ἀλλὰ καὶ κατὰ τὴν ἐπιμελεστέραν ἱστορικὴν ἔρευναν καὶ τὴν ἐνότητα τῆς ἱστορικῆς ὕλης, ἀπολείπεται δ' ὅμως τοῦ ἀληθῶς ἱστορικοῦ ἐν τῇ τῶν γεγονότων ἐρμηνείᾳ καὶ φαίνεται ἐνιαχοῦ παιδικὴν ἀφέλειαν ἔχων καὶ εὐπιστίαν· τοῦτο δὲ μειοῖ μὲν πως τὸ ἱστορικὸν αὐτοῦ κῆρος, ἀλλὰ καθιστᾷ αὐτὸν ἐπαγωγέτατον. Ὁ Ἡρόδοτος, ὃν ὁ About ἀπεκάλει Bonhomme, παρέδωκεν ἡμῖν τὴν ἀθάνατον ἱστορίαν τῆς ἐν Θερμοπύλαις μάχης.

Ἀφήγησιν ὁ ἱστορικὸς ἔχει ἀφελῆ καὶ ἡδεῖαν, διάλεκτον δὲ τὴν Ἰωνικὴν, ἧς ἄριστος καιὼν ἐγένετο· ἐν δὲ τῇ συντάξει μεταχειρίζεται τὴν *εἰρομένην* λέξιν, δηλ. τὸν ἀπερίοδον καὶ ἀτεχνον λόγον, ὅστις συνίσταται ἐκ προτάσεων μικρῶν ἐν παρατάξει καὶ χαλαρῶς πρὸς ἀλλήλας συνειρομένων, ὃν μάλιστα μεταχειρίζονται οἱ ἀπλοῖκοι ἄνθρωποι καὶ τὰ παιδιά· ἡ εἰρομένη λέξις ἢ ὁ *ἀπερίοδος* λόγος εἶναι ὅλως ἀντίθετος πρὸς τὸν *ἐμπερίοδον* ἢ τὴν *κατεστραμμένην* λέξιν, ἧτις ἀναπτύσσεται μετὰ ταῦτα ἐν τῷ Ἀττικῷ λόγῳ.

ΘΟΥΚΥΔΙΔΗΣ (470—397)

Ὁ Θουκυδίδης ἐγεννήθη ἐν Ἀλιμοῦντι, δήμῳ τῆς Ἀττικῆς (N. τοῦ Φαλήρου, παρὰ τὴν νῦν Γλυφάδα) ἐξ ἀριστοκρατικοῦ γένους· ὁ πατὴρ αὐτοῦ Ὀλορος ἦτο συγγενὴς Μιλτιάδου τοῦ ἐν Μαραθῶνι ἥρωος καὶ ὁμωνύμου τινὸς βασιλέως τῆς Θράκης, ἔνθα εἶχε κτήματα καὶ μεταλλεῖα χρυσοῦ· διὰ τὴν εὐπορίαν τοῦ πατρὸς ὁ Θουκυδίδης ἔτυχεν ἐπιμεμελημένης ἀγωγῆς καὶ παιδείας,

δι' ἧς ἀνεπύχθη ὡς οἶόν τε ἡ δαιμονία αὐτοῦ διάνοια· διδασκάλους εἶχε μὲν τὸν φιλόσοφον Ἀναξαγόραν καὶ τὸν ῥήτορα Ἀντιφῶντα, ἀλλὰ πλὴν τούτων μεγίστην ῥοτὴν ἔσχον ἐπὶ τὸ πνεῦμα καὶ τὴν γλῶσσαν αὐτοῦ καὶ οἱ σοφισταὶ Γοργίας καὶ Πρόδικος καὶ ἄλλοι, οἵτινες συνέρρεον εἰς τὰς Ἀθήνας, αἵτινες τότε κέντρον τοῦ πνευματικοῦ κόσμου καὶ τῆς ὅλης Ἑλλάδος παιδεύσεις ἦσαν. Τὸ δὲ ὄγδοον ἔτος τοῦ Πελοποννησιακοῦ πολέμου (424) οἱ Ἀθηναῖοι κατέστησαν αὐτὸν στρατηγὸν εἰς τὰ περὶ τὴν Θάσον, τὴν Θράκην καὶ τὴν Μακεδονίαν μέρη ἅτε μεγάλην δύναμιν ἔχοντα πλησίον τῶν Θρακῶν, διότι ἐν τῇ Σκαπιῇ ὕλῃ ἐκέκμητο μεταλλεῖα χρυσοῦ· καὶ ἐπειδὴ δὲν ἠδυνήθη νὰ σώσῃ τὴν Ἀμφίπολιν κινδυνεύουσαν τότε ὑπὸ τοῦ Βρασίδου καὶ ἔσωσε μόνον τὸ ἐπίγειον αὐτῆς, τὴν Ἡϊόνα, κατηγορήθη ἐπὶ προδοσίᾳ· φοβηθεὶς δὲ μὴ ἐμφανισθεὶς εἰς τὴν δίκην θανατωθῆ ὑπὸ τῶν μαινομένων κομμάτων ὑπέβαλεν ἑαυτὸν ἐκουσίως εἰς ἔξοριαν εἰκοσιν ἑτῶν ἔνεκεν ἀποτυχίας, ἧς ἡ αἰτία ἦτο μᾶλλον ἢ ταχύτης τοῦ ἐχθροῦ παρὰ ἡ ὀλιγογρία καὶ ἡ βραδύτης αὐτοῦ· ἀλλὰ καίπερ οὕτω προφανῶς ἀδικηθεὶς οὐδὲν πάθος ἐκδηλοῖ οὐδ' ἀπολογεῖται ἐν τῇ συγγραφῇ αὐτοῦ· ἡ μεγαλοπρεπὴς δ' ὅμως αὐτῆ σιωπὴ καταδεικνύει ἔτι μᾶλλον τὴν ἀθρότητα αὐτοῦ. Ἀλλ' ἡ ἔξορία αὐτῆ λίαν ὠφέλησε τὰ γράμματα· διότι κατὰ τὴν φυγὴν εὗρε τὴν εὐκαιρίαν, ἵνα περιέλθῃ τοὺς τόπους, οἵτινες ἐγένοντο τὸ θέατρον τοῦ πολέμου καὶ ἐν ἡσυχίᾳ μᾶλλον μελετήσῃ τὰ κατ' αὐτόν.

Μετὰ δέτην κατάλυσιν τῶν τριάκοντα τυράννων (403) κατελθὼν εἰς τὴν πατρίδα εἶδε μετὰ ψυχικοῦ ἄλγους τὰ ἐρείπια τῶν τειχῶν τῆς πόλεως καὶ τὰ ἠθικὰ ἐρείπια τὰ παρασκευασθέντα ὑπὸ διεφθαρμένων πολιτευτῶν· διὸ καὶ ταχέως κατέλιπε τὰς Ἀθήνας· ἀπέθανε δὲ ἐν τῇ Σκαπιῇ ὕλῃ, ἔνθα συνέγραφε τὴν ἱστορίαν αὐτοῦ, καὶ ὁ θάνατος ἐγένετο αἰφνίδιος, ὡς μαρτυρεῖ τὸ ἀποτόμως λῆγον ἔργον τοῦ ἱστορικοῦ.

Ὁ Θουκυδίδης συνέγραψε τὸν Πελοποννησιακὸν πόλεμον (431—404), τὸ τραγικώτατον πολεμικὸν δράμα τῆς ἑλληνικῆς ἱστορίας, τὸ χάριν τῆς ἡγεμονίας τῆς Ἑλλάδος διαδραματισθὲν ὑπὸ τῶν δύο ἀντιπάλων φύλων, τοῦ ἰωνικοῦ καὶ τοῦ δωρικοῦ, ἀλλὰ δὲν συνεπλήρωσεν αὐτόν· διότι τὸ ἔργον αὐτοῦ λήγει ἐν τῷ εἰκοστῷ πρώτῳ τοῦ πολέμου ἔτει (τῷ 411), συνεχίζει δὲ τὴν ἱστορίαν αὐτοῦ ὁ Ξενοφῶν ἐν τοῖς Ἑλληνικοῖς· διηρέθη δὲ ἡ

συγγραφὴ αὐτοῦ ὑπὸ τῶν Ἀλεξανδρινῶν εἰς 8 βιβλία, ὧν τὸ α' χρησιμεύει ὡσεὶ εἰσαγωγή· διότι περιέχει α' (ἐν τῷ προοίμῳ κεφ. α'—κδ') σύγκρισιν τοῦ Πελοποννησιακοῦ πολέμου πρὸς πάντας τοὺς προηγουμένους, ἵνα καταδειχθῇ ὅτι οὗτος εἶναι ἀξιολογώτερος τοῦ τε Τρωϊκοῦ καὶ τοῦ Περσικοῦ, ὅστις διὰ δύο ναυμαχιῶν καὶ πεζομαχιῶν ταχεῖαν τὴν κρίσιν ἔσχεν· β' τὰ τοῦ πολέμου αἷτια τὰ τε φανερά καὶ τὰ ἀφανῆ, ἐν οἷς παρενέριει καὶ βραχεῖαν ἐξέτασιν τῶν μεταξὺ τοῦ Περσικοῦ πολέμου καὶ τοῦ Πελοποννησιακοῦ συμβάντων, ἵνα καταδειχθῇ, πῶς ηὔξήθη ἡ τῶν Ἀθηναίων δύναμις καὶ οὕτω φανερά καταστῶσι τὰ ἀφανῆ τοῦ πολέμου αἷτια (ὁ φθόνος). Ἀπὸ δὲ τοῦ β' βιβλίου μέχρι τοῦ εικοστοῦ κεφαλαίου τοῦ ε' περιέχεται τὸ πρῶτον δεκαετὲς τοῦ πολέμου τμήμα, ὅπερ καλεῖται Ἀρχιδάμειος πόλεμος (431—421)· ἐν τῷ ὑπολοίπῳ τοῦ ε' βιβλίου περιέχονται αἱ κατὰ τὴν ὑλοπτον ἐκείνην ἀνακωχὴν μέχρι τοῦ 415 διαφοραὶ ἑκατέρων καὶ ἡ τῶν συνθηκῶν σύγχυσις· τὸ ζ' καὶ ζ' περιέχουσι τὴν ἐκστρατείαν τῶν Ἀθηναίων εἰς Σικελίαν (415—412) καὶ τὴν ἐκεῖ πανωλεθρίαν αὐτῶν· τέλος τὸ η' ἐξιστορεῖ μέρος τοῦ Δεκελεικοῦ πολέμου, ὅστις διαρκεῖ ἀπὸ τοῦ 412—404. Ἐν δὲ τῇ ἐξιστορήσει τοῦ πολέμου παρενέριει ὁ συγγραφεὺς ὡς ἐπεισόδια, τὰ τῆς προδοσίας τοῦ Πausανίου (Α' 128—135), τὰς τελευταίας περιπετείας τοῦ Θεμιστοκλέους (Α' 135—139), τὸν φόνον τοῦ Ἰπλάρχου (ζ' 54—59), πρὸς δὲ καὶ τὸ κείμενον τῶν σπονδῶν καὶ τῆς συμμαχίας, ἣν συνωμολόγησαν Ἀθηναῖοι μετὰ τῶν Ἀργείων, Μαντινέων καὶ Ἡλείων τῷ 11ῳ ἔτει τοῦ πολέμου (420), ὡς καὶ τὴν ἐν δωρικῇ διαλέκτῳ συνθήκην τῶν Ἀργείων καὶ Λακεδαιμονίων (Ε' 77 καὶ 79), ἔτι δὲ τὴν ἐπιστολὴν τοῦ Νικίου, τοῦ Ξέρξου καὶ τοῦ Πausανίου (1).

Ὁ Θουκυδίδης ὡς ἱστορικὸς ἀνέγνωσε τοὺς προηγουμένους λογογράφους, ὧν τὰ ἔργα κακίζει ὡς συνταχθέντα πρὸς τέρψιν μᾶλλον τοῦ ἀναγνώστου ἢ χάριν τῆς ἀληθείας καὶ ἐλέγχει τὸν Ἑλλάνικον ὄνομαστί καὶ ἀνωλύτως τὸν Ἡρόδοτον ἐνιαχοῦ· συνέγραψε δὲ ὅσα εἶδεν αὐτὸς καὶ ὅσα παρ' αὐτεπτῶν καὶ αὐτηκῶν μαρτύρων ἀξιοπίστων ἤκουσεν· ἄλλ' ἐπίπονον ἦτο νὰ

1. Ἡ τοῦ Ἡροδότου ὡς καὶ ἡ τοῦ Θουκυδίδου ἱστορία ὁμοιάζει πρὸς δράμα, ἀλλ' ἐκείνη μὲν ἔχει κάλλος ἰλαρόν, αὕτη δὲ μᾶλλον φοβερόν. Διονύς. Ἀλικαρν. Ἐπιστολ. πρὸς Γναίων III.

ἀνεύρη τὴν ἀλήθειαν «πυθάνομενος», λέγει ὁ ἱστορικός· «διότι οἱ παρόντες τοῖς ἔργοις ἐκάστοις οὐχὶ τὰ αὐτὰ περὶ τῶν αὐτῶν ἔλεγον, ἀλλ' ὡς ἐκατέρων τις εὐνοίας ἢ μνήμης «εἶχε»· διὸ τὰς συγκρουομένας καὶ ἀντιφασκούσας μαρτυρίας τῶν ἄλλων βασιλεύει αὐτός, ἵνα ὡς ἔγγιστα τὴν ἀλήθειαν εὕρη· ἔτι δὲ ἀδυνατεῖ νὰ εὕρη ταύτην, ἐκεῖ παρεμβάλλει ἐκατέρων τὰς μαρτυρίας, ἵνα μηδετέρους ἀδικήσῃ.

Ἄλλ' ἐν τῇ διηγήσει τῆς ἱστορίας αὐτοῦ πλὴν τοῦ ἡ' βιβλίου παρεμβάλλει καὶ λόγους ἢ **δημηγορίας** πολιτικῶν, στρατηγῶν καὶ πρέσβειων, οἵτινες ἀποτελοῦσι τὸ πέμπτον τῆς ὅλης συγγραφῆς²· τοὺς λόγους δὲ τούτους ἔγραψεν οὐχὶ ἀκριβῶς ὡς ἐλέχθησαν ὑφ' ἐκάστου, ἀλλὰ τὴν γενικὴν ἰδέαν τῶν ἀληθῶς λεχθέντων διατυπῶν· ἐν τοῖς λόγοις τούτοις ὁ ἀριστοτέλης ἱστορικός φαίνεται ἄριστος ἡθῶν μιμητής· διότι ἀπεικονίζει, ὡς ἄριστος ζωγράφος, ἕνα ἄνωγός τὸ ἦθος ἐκάστου τῶν ἀγορευσάντων, ὡς τὴν σύνεσιν τοῦ Ἀρχιδάμου, τὸ προπετὲς τοῦ Ἀλκιβιάδου, τὸ ἱταμόν τοῦ βοιωτάρχου Παγώνδου, τὸ μεγαλόψυχον τοῦ Βρασίδου, τὸ κρηστὸν τοῦ Νικίου καὶ τὸ μεγαλόνονον τοῦ Περικλέους.

Τὰ αἷτια τῶν ἐν τῷ κόσμῳ συμβαινόντων καὶ τὰ τοῦ πολέμου ἀποδίδει οὐχὶ εἰς τοὺς θεοὺς ἢ τὴν πρόνοιαν τούτων, ὡς ὁ Ἡρόδοτος, ἀλλὰ εἰς τὰ φυσικὰ αἷτια καὶ τὴν ἀνθρωπίνην φύσιν, ἣς τὰ τῶν ἀνθρώπων ῥυθμίζει· ταύτης αἱ ἐπιθυμίαι καὶ τὰ πάθη ἄρχουσι καὶ κατ' αὐτὴν ἐπέρχονται καὶ τὰ ἀποτελέσματα· «καὶ ἐπέπεσε, λέγει, πολλὰ καὶ χαλεπὰ κατὰ τὴν στάσιν ταῖς πόλεσι γινόμενα καὶ αἰεὶ ἐσόμενα, ἕως ἂν ἡ αὐτὴ φύσις τῶν ἀνθρώπων ἦ»· τὴν ἱστορίαν δὲν πληροῖ εὐσεβῶν μυθῶν, τοὺς σεισμοὺς καὶ τὰς ἐκλείψεις τῆς σελήνης καὶ τοῦ ἡλίου δὲν νομίζει φοβερὰ σημεῖα ὀργιζομένου θεοῦ, ἀλλὰ φυσικὰ φαινόμενα δυνάμεθα νὰ ἐξημενεύσωμεν· διὸ καὶ ἐπιλέγει, ὅτι τὸ ἔργον αὐτοῦ εἰς μὲν τὴν ἀκρόασιν ἴσως διὰ τὸ μὴ μυθῶδες ἀτερπέστερον φανεῖται, ἀλλὰ εἰς τοὺς βουλομένους νὰ μάθωσι τὰ γεγενημένα καὶ ἐξ αὐτῶν νὰ διδαχθῶσι περὶ τῶν μελλόντων «κτῆμα ἔσαι ἔσται».

Καὶ οὐ μόνον ἡ ἱστορικὴ ἔρευνα τοῦ Θουκυδίδου ὑποδειγματικὴ ἐγένετο, ἀλλὰ καὶ ἡ φιλαλήθεια αὐτοῦ ὑπῆρξε μεγίστη καὶ ἡ ἀπροσωποληψία θαυμαστὴ· περὶ τῶν διαμαχομένων προσώπων

2. Διότι ἐκ τῶν 900 κεφαλαίων τοῦ ὅλου ἔργου οὗτοι καταλαμβάνουσιν τὰ 180.

ἀδιαφορεῖ παντάπασιν, εἴαν εἶναι φίλοι ἢ πολέμιοι, Ἀθηναῖοι ἢ Πελοποννήσιοι, περὶ τούτου δὲ μόνον φροντίζει, πῶς τὴν ἀλήθειαν ν' ἀνεύρη. Ἐν τῷ ἐμφυλίῳ ἐκείνῳ σπαραγμῷ, καθ' ὃν ἄγρια ἐξεγείρονται τὰ τῆς ἀνθρωπίνης ψυχῆς πάθη, ὁ ἱστορικὸς αἰρᾶται ὑπεράνω τῶν παθῶν, πανταχοῦ διατηρῶν τὸ πνεῦμα γαλήνιον καὶ τὸν τόνον ἤσυχον καὶ λελογισμένον· διὸ τὸ ἀρίστοτεχνικὸν αὐτοῦ σύγγραμμα ὁμοιάζει κατὰ τὸ ἤρεμον καὶ σεμνὸν μεγαλεῖον πρὸς τὰ γλυπτὰ τοῦ Φειδίου ἔργα· ὁ δὲ κατὰ βάθος μελετῶν τὴν συγγραφὴν τοῦ μεγάλου ἱστορικοῦ διδάσκειται περὶ πολλοῦ μὲν νὰ ποιῆται τὴν ἐλευθερίαν καὶ τὴν πατρίδα, περὶ πλείονος δὲ τὴν ἀλήθειαν· «ἡ ἱστορία αὐτοῦ ἐστὶν ἰέρεια τῆς ἀληθείας καὶ προφῆτις καὶ ὁ ἱστορικὸς οὗτος μάλιστα τῇ ἀληθείᾳ θύει» κατὰ τὸν ἀρχαῖον τεχνοκρίτην.

Διάλεκτον ἔχει ὁ Θουκυδίδης τὴν ἀρχαίαν Ἀττικὴν μετὰ ποιητικῶν καὶ ἀρχαιοπρεπῶν λέξεων (ἐξαπιναιῶς, ἀμφιδόριτος) καὶ συχῶν περιφράσεων· μεταχειρίζεται δὲ συχνότατα τὰ οὐδέτερα τῶν ἐπιθέτων καὶ τῶν μετοχῶν ἀντὶ τῶν ἀφρημένων οὐσιαστικῶν (τὸ δεδιός, τὸ θαρσοῦν, τὸ σῶφρον), ἔχει καὶ ἱστορικὰ σχήματα ἥτοι τὰ ἰσόκωλα, τὰς ἀντιθέσεις καὶ τὰ ὁμοιοτέλευτα· ἀλλ' ἐνίοτε τὰς περιόδους μηκύνων γίνεται δυσπαρακολούθητος, δι' ὀλίγων δὲ πολλὰ δηλῶν καὶ τὰ νοήματα πυκνῶν καθίσταται ἐνιαχοῦ σκοτεινὸς (Α' 9. Β' 42. 62, 3—4. Δ' 34). Τὸν Θουκυδίδην ἐθαύμασαν οἱ μεγάλοι τῆς Ῥώμης συγγραφεῖς, ὡς καὶ ὁ Κικέρων καὶ ὁ Κυντίλιανός, ἐμμύθη δὲ ὁ Σαλούστιος καὶ ὁ Τίτος Λίβιος· καὶ νῦν δὲ σπουδάζουσι μετὰ πάθους περὶ αὐτὸν οἱ λόγιοι τῆς Ἀγγλίας, τῆς Γαλλίας καὶ τῆς Γερμανίας, καὶ διὰ σοφῶν σχολίων καὶ ἐρμηνειῶν εὐκολύνουσι τὴν κατανόησιν αὐτοῦ.

ΞΕΝΟΦΩΝΤΟΣ (434-355).

Ξενοφῶν ὁ υἱὸς τοῦ Γρύλλου Ἀθηναῖος ἐγένετο μαθητὴς τοῦ Σωκράτους, οὐτινος ἡ διδασκαλία καλοὺς καὶ ἀγαθοὺς ἀνδρας παρεσκεύαζε· διὸ καὶ λίαν ἐσέβετο τὸν διδάσκαλον καθ' ἅπαντα τὸν βίον· τῷ δὲ 401 προσκληθεὶς ὑπὸ τοῦ φίλου Προξένου τοῦ Βοιωτοῦ, ἵνα συσταθῆι πρὸς Κῦρον τὸν νεώτερον, σατραπὴν τῆς Μ. Ἀσίας, προθύμως μετέβη εἰς Σάρδεϊς· ἀλλὰ κατὰ τὴν ἄφιξιν αὐτοῦ ὁ Κῦρος μετὰ στρατοῦ ἑλληνικοῦ καὶ βαρβαρικοῦ ἐξεστράτευεν ἐναντίον τοῦ ἀδελφοῦ αὐτοῦ, τοῦ βασιλέως τῆς

Περσίας· διὸ καὶ ὁ Ξενοφῶν ἠκολούθησεν αὐτὸν ὡς ἐθελοντής· μετὰ δὲ τὸν ἐν Κουνάξοις θάνατον τοῦ Κύρου καὶ τὴν δολοφονίαν τῶν στρατηγῶν ὁ Ξενοφῶν τὸν στρατὸν ἀθυμήσαντα θαρρύνει διὰ τοῦ λόγου· ἔπειτα δὲ ἐκλεγείς στρατηγὸς μετὰ πέντε ἄλλων κατώρθωσεν ὑπερπηδήσας ἄπειρα κωλύματα καὶ μεγίστους κινδύνους νὰ ὀδηγήσῃ τὸν στρατὸν τῶν μυρίων Ἑλλήνων ἐκ τοῦ βάρθους τῆς Μ. Ἀσίας πρῶτον εἰς τὴν ἑλληνικὴν πόλιν, τὴν Τραπεζοῦντα, καὶ τέλος εἰς τὸ Βυζάντιον· μετὰ ταῦτα δὲ ὅτε ὁ Ἀγησίλαος ἔξεστράτευε κατὰ τῶν Περσῶν, ἠκολούθησεν ἐκεῖνον ἐναντίον τῶν βαρβάρων καὶ εἶτα ἐναντίον τῶν Ἑλλήνων· ἐπειδὴ δὲ ἐν Κορωνεῖα τῷ 394 π. Χ. ὡς ὀπαδὸς τοῦ Ἀγησιλάου ἐπολέμησε κατὰ τῆς ἰδίας πατρίδος, κατεδικάσθη εἰς ἔξορίαν, ὡς αὐτὸς ἱστορεῖ ἐν τῇ Ἀναβάσει (Ε', γ', 6—7)· ἀλλ' οἱ Λακεδαιμόνιοι ἀμείβοντες τὰς εὐεργεσίας αὐτοῦ ἔδωκαν τὸ ἀξίωμα τοῦ προξένου καὶ ἐδώρησαν αὐτῷ κτήμα ἐν Σκιλλοῦντι· ἐν τῷ τερνῶ καὶ ἀλσώδει τούτῳ χωρίῳ, ὅπερ παρὰ τὴν ἀριστερὰν τοῦ Ἀλφειοῦ ὄχθην ὄν εἴκοσι σταδίους ἀπὸ τοῦ ἐν Ὀλυμπίᾳ ἱεροῦ τοῦ Διὸς ἀπέιχεν, διήγαγε βίον ἀγροτικὸν καὶ ὄλβιον ὑπὲρ τὰ εἴκοσιν ἔτη καὶ ἐνταῦθα συνέγραψε τὰ πλεῖστα τῶν συγγραμμάτων αὐτοῦ· ἀλλὰ μετὰ τὴν ἐν Λεύκτροις ἦτταν τῶν Λακεδαιμονίων (371) ἐκδιωχθεὶς ἐκεῖθεν ὑπὸ τῶν Ἡλείων κατέφυγεν εἰς Κόρινθον, ἐκεῖ δὲ διήλθε τὸ ὑπόλοιπον τοῦ βίου, οὐδ' ἐπανῆλθεν εἰς τὴν πατρίδα καίπερ ἐν τῷ μεταξὺ ἀνακληθεὶς.

Ὁ Ξενοφῶν ὡς ἱστορικὸς πολλὰ τῶν γεγονότων ἐρμηνεύει διὰ τῆς θείας νεμέσεως, ὡς ὁ Ἡρόδοτος· ἀλλ' ἐν τῇ γλώσσει ἔχει μεγίστην σαφήνειαν, ἀφέλειαν καὶ χάριν ἀνεπιτήδευτον, δι' ἧς ἀρετὰς Ἀττικὴ μοῦσα καὶ Ἀττικὴ μέλισσα ἐπωνομάσθη· τὰ δὲ συγγράμματα αὐτοῦ εἶναι.

Α' **Ἱστορικά**· α' **Κύρου Ἀνάβασις** (βιβλ. ζ'), ἐν ἣ ἐκτενέστερον περιγράφεται ἡ κατάβασις καὶ ἡ σωτηρία τῶν μυρίων· τὸ ἔργον τοῦτο εἶναι τὸ σπουδαιότατον τῶν ἱστορικῶν τοῦ συγγραφέως, ἐν ᾧ πάντα ἐξ αὐτοψίας περιγράφει· διὰ τούτου καταδεικνύεται τὸ σαθρὸν καὶ ἐτοιμόρροπον τοῦ ἀχανοῦς Περσικοῦ κράτους· τὸ ἱστορικὸν τοῦτο ἔργον ἐχρησίμευσεν ὡς σπουδαῖον δίδαγμα εἰς τὸν Ἀγησίλαον, τὸν Φίλιππον καὶ τὸν Μ. Ἀλέξανδρον, ὅστις κατέλυσε τὸ Περσικὸν Κράτος· ἡ διήγησις αὐτοῦ οὔσα σαφῆς καὶ ἀφελῆς ἔχει καὶ λεπτομερείας τινὰς γραφικωτάτας. Τὸ ἔργον εἶναι οἶονεὶ ἀτραπιτικὸν ὑπόμνημα, ὅπερ.

δύναται τις νὰ παραβάλλῃ πρὸς τὰ ἀπομνημονεύματα τοῦ Ἰουλίου Καίσαρος· β' τὰ **Ἑλληνικά**, (ζ'), ἅτινα συνεχίζοντα τὴν ἱστορίαν τοῦ Θουκυδίδου (411) ἱστοροῦσιν ἐν συντόμῳ πάντα τὰ κυριώτερα γεγονότα τὰ μέχρι τῆς ἐν Μαντινεΐα μάχης (362 π. Χ.), ἔνθα ὁ Ἐπαμεινώνδας ἐφονεύθη. Τὸ ἐγκώμιον δὲ τούτου πλέκει· VII, 5, 8 «Εὐτυχῆ μὲν οὖν οὐκ ἂν ἔγωγε φήσαιμι τὴν στρατηγίαν αὐτῷ γενέσθαι· ὅσα μέντοι προνοίας ἔργα καὶ τόλμης ἐστίν, οὐδὲν μοι δοκεῖ ἀνὴρ ἔλλιπεῖν» καὶ VII, 5, 19 «Τὸ μὲν οὖν αὐτὸν τοιαῦτα διανοεῖσθαι οὐ πάννυ μοι δοκεῖ θαυμαστὸν εἶναι φιλοτίμων γὰρ ἀνδρῶν τὰ ταιαῦτα διανοήματα· τὸ μέντοι τὸ στράτευμα **παρσεσκευακέναι ὡς πόνον τε μηδένα ἀποκάμνειν μήτε νυκτιὸς μήτε ἡμέρας, κινδύνου τε μηδενὸς ἀφίστασθαι**, σπάνιά τε τάλπιτῆδεια ἔχοντας ὅμως πείθεσθαι ἐθέλειν, ταῦτά μοι δοκεῖ θαυμασιώτερα εἶναι». ἔπειδὴ δὲ τὸ ἔργον στερεῖται ἐντέχνου προσιμίου καὶ ἐπιλόγου, πολλαχοῦ δὲ καὶ οὐχὶ καλῶς ἐπέχειροσμένον φαίνεται, εἰκάζεται ὑπὸ τινων, ὅτι ὁ συγγραφεὺς κατέλειπεν αὐτὸ οὐχὶ τετορνευμένον εἰς ἔκδοσιν· γ' ὁ **Ἀγησίλαος**, ἐγκώμιον τοῦ βασιλέως τῆς Σπάρτης, οὗ τὰς ἀρετὰς θαυμάζει καὶ ὃν παρέχει πρότυπον ἀγαθοῦ βασιλέως· δ' **Κύρου Παιδεία** (η'), ἣτις περιέχει οὐχὶ μόνον τὴν ἀγωγὴν, ἀλλὰ καὶ ἅπαντα τὸν βίον τοῦ Ἰδρυτοῦ τῆς Περσικῆς μοναρχίας· ὁ Κύρος (590—530) εἰκονίζεται ὡς ἰδεώδης τύπος ἀγαθοῦ καὶ εὐδαίμονος βασιλέως, οὗτος ἢ εὐτυχία ἤτο προῖόν τῆς ὀρθῆς παιδείας· τὸ ἔργον κυρίως εἶναι οὐχὶ ἱστορικόν, ἀλλὰ μᾶλλον μυθιστορία τις φιλοσοφικὴ καὶ πολιτικὴ ἐπὶ ἱστορικῶν βάσεων στηριζομένη.

Β' **φιλοσοφικά**· α' **Ἀπομνημονεύματα** (δ') ἅτινα ἔγραψεν ἕξ ὄσων ἐν τῇ μνήμῃ περὶ τοῦ Σωκράτους εἶχεν ἢ καὶ παρ' ἄλλων ἤκουσε· συνέταξε δὲ τὸ ἔργον τοῦτο διαλογικῶς ὡς καὶ ἄλλα τινὰ καθ' ὃν τρόπον καὶ ὁ διδάσκαλος συνεζήτει· ἐν αὐτοῖς ἀπολογεῖται ὡς εὐσεβῆς μαθητῆς ὑπὲρ τοῦ ἀδίκως καὶ ἀνοσίως καταδικασθέντος διδασκάλου· β' **Ἀπολογία Σωκράτους**, γ' **Συμπόσιον φιλοσόφων**· δ' ὁ **οἰκονομικός**, συγγραφὴ διαλογικὴ ἐπαγωγὸς περὶ τῆς ἀρίστης διοικήσεως τῶν τοῦ οἴκου καὶ περὶ τῆς γεωργίας, ἣν μητέρα καὶ τροφὸν πασῶν τῶν τεχνῶν καλεῖ· «εὐφερομένης τῆς γεωργίας ἔρρωνται καὶ πᾶσαι αἱ ἄλλαι τέχναι». Τὸν ἐν Ἀθήναις οἰκογενειακὸν βίον παρέχει ἐξιδανικευμένον πως καὶ διὰ θελκτικῶν χρωμάτων ἀπεικονισμένον· δι' ὅλης τῆς συγγραφῆς διήκει καὶ πνεῦμα φιλανθρωποῦ μερίμνης περὶ τῶν ἀπο-

κλήρων τῆς ἀρχαίας κοινωνίας ἦτοι τῶν δούλων· τὸ ἔργον τοῦτο πρέπει νὰ ἔχῃ ὡς ἐγκόλπιον πᾶς ἀγαθὸς οἰκοδεσπότης, ἀγαθὴ οἰκοδέσποινα καὶ πᾶς γεωπόνος¹.

Καὶ Γ' *Πολιτικὰ ἢ Πρακτικὰ*. Εἶναι δὲ ταῦτα, *Ἰέρων ἢ τυραννικός, περὶ Ἴππικῆς, Ἰππαρχικός, Κυρηναϊκός. Πόροι ἢ περὶ προσόδων, Λακεδαιμονίων πολιτεία καὶ Ἀθηναίων πολιτεία*· ἀλλὰ τοῦτο θεωρεῖται νόθον².

β'. Φιλοσοφία.

Ἐν τῇ προηγουμένη περιόδῳ εἶδομεν, ὅτι ἡ φιλοσοφία³ τὸ πρῶτον ἐξήταξε τὴν φύσιν, ἦτο δηλ. φυσικὴ ἢ φυσιολογία· πρῶτοι δὲ τῶν Ἑλλήνων ἐφιλοσόφησαν οἱ Ἴωνες (600 π. Χ.), οἵτινες διηρώτων ἑαυτούς, τίς ἐστὶν ὁ κόσμος οὗτος ἐν ᾧ ζῶμεν. Τούτων ὁ μὲν *Θαλῆς*, (640—546) ἐπρόσβευεν ὡς ἀρχὴν τοῦ κόσμου τὸ ὕδωρ, ἐδέχετο δηλ. ὅτι τὰ ποικίλα τῆς ὕλης εἶδη εἶνε τροποποιήσεις ἐνὸς ἀπλοῦ ἀδημιουργήτου καὶ ἀνωλέθρου στοιχείου, δηλ. τοῦ ὕδατος, ὁ δὲ *Ἀναξίμανδρος* τὸ ἄπειρον, δηλ. τὴν ὕλην, τὴν ἔχουσαν ἐν δυνάμει τὰ σπέρματα τῶν ὄντων καὶ τὴν αἰθέρην κίνησιν, καὶ ὁ *Ἀναξίμενης* τὸν ἀέρα.

Ὁ δὲ διὰ τὴν ἀσάφειαν τὴν ἐν τοῖς συγγράμμασιν αὐτοῦ σκοτεινὸς κληθεὶς *Ἡράκλειτος* ὁ Ἐφέσιος (500 π. Χ.) ἐδόξαζεν ὅτι «τὰ πάντα ῥεῖ», ἡ δὲ ῥοὴ τῶν ὄντων γίνεται οὐχὶ ἀιάκτως, ἀλλὰ

1. Οἷα διαφορὰ τοῦ ἔργου τούτου πρὸς τὸ τοῦ Ρωμαίου Κάτωνος τοῦ πρεσβυτέρου de agri colendi! Τὸ ἔργον τοῦτο τοῦ Ξενοφάντος μεταφράσθη ὑπὸ τοῦ Κικέρωνος εἰς τὴν Λατινικὴν γλῶσσαν.

2. Ἱστορίας πρὸς τοῦτοις ἔγραψαν καὶ οἱ ἐξῆς: *Κτησίας* ὁ Κνίδιος (Περσικὰ καὶ Ἰνδικὰ, ὧν ἔχομεν ἐπιτομὰς ἐκ τοῦ Φωτίου)· *Φίλιππος* ὁ Συρακόσιος (Σικελικὰ), *Θεόπομπος* ὁ Χίος, Ἑλληνικὴν ἱστορίαν (430—394) καὶ Φιλιππικὰ (ἦτοι ἱστορίαν τῆς βασιλείας τοῦ Φιλίππου)· *Ἐφορος* ὁ Κυριαῖος (ἀπὸ τῆς καθόδου τῶν Ἡρακλειδῶν μέχρι τοῦ 340 π. Χ.) καὶ *Τίμαιος* ὁ Ταυρομενίτης (ἱστορίας ἢ βιβλίων, ἐν οἷς περὶ Σικελίας, Ἰταλίας καὶ περὶ Πύρρου)· ἀλλὰ τῶν ἱστορικῶν τούτων μόνον ἀποσπάσματα περιεσώθησαν, ἅτινα συνέλεξεν ὁ Μύλλερὸς Fragmenta historicorum Graecorum.

³ Ἐκ τῶν παύρων ἀρτίως ἔχομεν μέγα ἱστορικὸν ἀπόσπασμα ἀποδιδόμενον εἰς τὸν Κράτιππον.

3. Φιλοσοφίας γένος οὐ μείζον ἀγαθὸν οὐτ' ἤλθεν οὐθ' ἤξει ποτὲ τῷ θνητῷ γένει δωρηθὲν ἐκ θεῶν. Πλάτ. Τιμ. 47 Β. οὐδεμία δὲ γλῶσσα πολιτισμένου λαοῦ ἠδυνήθη ν' ἀντικαταστήσῃ τὴν ἑλληνικὴν λ. φιλοσοφία.

κατὰ σταθεροῦς αἰωνίους νόμους, οὗς συμβολικῶς εἰμαρμένην ἐκάλει. Κατὰ τὸν Ἡράκλειτον ἀρχὴ τοῦ κόσμου εἶναι τὸ πῦρ, ἐξ οὗ τὰ πάντα γίνονται δι' ἀραιώσεως καὶ πυκνώσεως· πῦρ δὲ λέγων ἐννοεῖ οὐχὶ τὸ αἰσθητόν, ἀλλ' αἰθεριωτέραν καὶ κρείττονα δύναμιν αἰείζων.

Οἱ δὲ Ἀβδηρῖται **Λεύκιππος** καὶ ὁ τούτου μαθητῆς **Δημόκριτος** (Ε' αἰῶν. π. Χ.) δύνανται νὰ θεωρηθῶσι πρόδρομοι τοῦ νῦν ἐν τῇ ἐπιστήμῃ καλουμένου **ὕλισμου**· ἀρχαὶ τοῦ κόσμου κατὰ τὸν Δημόκριτον εἶναι τὰ **ἄτομα** καὶ τὸ κενόν, ἡ δὲ γένεσις οὐδὲν ἄλλο εἶναι παρὰ ἡ αἰεὶ μεταβαλλομένη σύνθεσις τῶν πρώτων **ἀναλλοιώτων τῆς ὕλης μορίων**· αἱ ἄτομοι οὐσίαι, ἄπειροι οὐσαι κατὰ τὸ πλῆθος, δινοῦνται ἐν τῷ ἀπέριφῳ καὶ συνιστάμεναι μὲν ποιοῦσι τὴν γένεσιν, διαλυόμεναι δὲ τὴν φθοράν.

Ἐν ἑπὶ βῆμα ἐπὶ τὰ πρόσω προέβη Ἄναξαγόρας ὁ Κλαζομένιος, ὅστις μετὰ τὰ Μηδικὰ ἐλθὼν εἰς Ἀθήνας εἶχε πολλοὺς μαθητὰς, ἐν οἷς καὶ τὸν Περικλέα· ὁ Ἄναξαγόρας ἐθεώρει αἰτίαν τῆς κινήσεως οὐχὶ τὴν ὕλην, ἀλλὰ τι ὑψηλότερον καὶ εὐγενέστερον ἔξω τῆς ὕλης ὄν, τὸν νοῦν, ὃς αὐτοκρατῆς καὶ ἄμεικτος ὢν, τὰ πάντα διεκόσμησε (1)· διὸ καὶ Νοῦς ἐπεκλήθη.

Σπουδαιότατην θέσιν ἐν τῇ φιλοσοφίᾳ προσέει κατέχει ὁ **Πυθαγόρας** ὁ Σάμιος, ὃς περὶ τὸ 530 π. Χ. ἀπέκησεν εἰς τὴν ἐν Μεγάλῃ Ἑλλάδι Κρότωνα καὶ ἴδρυσεν ἐκεῖ τὸ φιλοσοφικὸν καὶ πολιτικὸν αὐτοῦ σύστημα· οὗτος πρῶτος ἐκ μετριοφροσύνης ὠνόμασεν ἑαυτὸν ἀντὶ σοφοῦ **φιλόσοφον** ἤτοι οὐχὶ κάτοχον τῆς σοφίας, ἀλλὰ μόνον φίλον, ἐραστὴν καὶ ἐρευνητὴν αὐτῆς. Ὁ Πυθαγόρας καὶ ἡ σχολὴ αὐτοῦ ἠσχολήθησαν περὶ τὴν μουσικὴν καὶ τὰ μαθηματικά· ἀρχὴ τῆς Πυθαγορείου φιλοσοφίας ἦσαν οἱ ἀριθμοὶ ἢ μᾶλλον εἰπεῖν τὸ μέτρον καὶ ἡ ἁρμονία· διότι τὰ ὄντα ἐν τῷ σύμπαντι ἀποτελοῦσι τάξιν τινὰ ἑναρμόνιον, οἷαν ἔχουσιν οἱ τόνοι τῆς μουσικῆς καὶ οἱ ἀριθμοὶ πρὸς ἀλλήλους· πρῶτος δὲ ὁ Πυθαγόρας συνιδὼν τὴν τάξιν καὶ τὴν ἁρμονίαν, ἥτις βασιλεύει ἐν τῷ σύμπαντι, ὠνόμασεν αὐτὸ **κόσμον**· εἶχε δὲ καὶ ὡς διδάσκαλος ἐνθουσιασμὸν καὶ αὐθεντίαν καὶ τὸ ἀξίωμα αὐτοῦ ἐν τῇ διδασκαλίᾳ ἐμφαίνει ἡ πολυθρύλητος φράσις «αὐτὸς ἔφα»· τοῦ φιλοσόφου τούτου ἡ μὲν φωνὴ ἦν ὡς θεοῦ, ἡ δὲ οἰκία μουσεῖον. Ἡ Πυθαγορεῖος φιλοσοφία πλὴν τῆς θεωρίας ἀπέβλε-

(1) Πάντα χρήματα ἦν ὁμοῦ, εἶτα νοῦς ἐλθὼν αὐτὰ διεκόσμησε.

πε καὶ πρὸς τὸ πρακτικὸν τοῦ βίου μέρος, βελτιοῦσα τὰ ἦθη καὶ τὴν πολιτικὴν· οἱ θιασῶται τῆς σχολῆς ταύτης ἐνόμιζον, ὅτι τὸ ἄδειν καὶ καθαρίζειν μελετώμενα μεταδίδουσιν εἰς τὴν ψυχὴν γαλήνην καὶ ἡρεμίαν, ἣν ὑπελάμβανον οἱ Πυθαγόρειοι ὡς τὸν τελειότατον τῆς παιδείας καρπὸν· διὸ καὶ σπουδαίως ἔδρασαν οἱ φιλόσοφοι οὗτοι ἐν ταῖς πόλεσι τῆς Μ. Ἑλλάδος καὶ τῆς Σικελίας. Περὶ τῶν δογμάτων τοῦ Πυθαγόρου καὶ τῆς φιλοσοφίας αὐτοῦ ἔγραψαν οἱ μαθηταὶ Φιλόλαος καὶ Ἀρχύτας, ἀλλ' ἐκ τῶν συγγραμμάτων τῶν φιλοσόφων τούτων ἔχομεν μόνον ἀποσπάσματα τινὰ ἐκδοθέντα ὑπὸ Mullach (γ') (1).

Σοφισταί.

Εἰς τὴν διανοητικὴν τοῦ ἔθνους ἀνάπτυξιν οὐκ ὀλίγον συνέτελεσαν καὶ οἱ καλούμενοι *Σοφισταί*, οἵτινες οὐ μόνον πολλῶν τεχνῶν καὶ ἐπιστημῶν εὗρεται ἐγένοντο, ἀλλὰ καὶ εἰς τὴν τελειοποίησιν τοῦ πεζοῦ λόγου τὰ μέγιστα συνήργησαν καὶ τὴν ὄρεξιν τῶν νέων πρὸς μάθησιν ἐκίνησαν· οἱ σοφισταὶ ἐξήσκησαν τόσην ὁπλὴν ἐπὶ τοῦ πνεύματος καὶ τῆς παιδείας τοῦ ἑλληνικοῦ λαοῦ, ὅσην οὐδεμία ἄλλη τάξις ἀνθρώπων, ἐξαιρουμένων τῶν ἀρχαίων μεγάλων ποιητῶν· τούτους δύναται τις νὰ παραβάλη κάπως πρὸς τοὺς ἐν Γαλλίᾳ ἐγκυκλοπαιδικούς τοῦ 18ου αἰῶνος. Παριδόντες οἱ σοφισταὶ τὰς ἀκάρπους θεωρίας τῶν φιλοσόφων, περὶ τῆς ἀρχῆς τῶν ὄντων καὶ τῆς γενέσεως τοῦ κόσμου, περὶ ὧν αἱ διάφοροι φιλοσοφικαὶ σχολαὶ οὐδόλως συνεφώνουν, ἐτρέπησαν ἐπὶ τὴν ἠθικὴν, τὴν πολιτικὴν καὶ τὸ γνωστικόν· οὕτω δὲ ἐδίδασκον ἐργάσια μαθήματα χρήσιμα εἰς τοὺς νέους καὶ ἐπεδίωκον νὰ καταστήσωσιν αὐτοὺς ἐπιδειωτέρους ἐν τῷ βίῳ καὶ τῇ πολιτικῇ. Ἀλλὰ τῆς διδασκαλίαν αὐτῶν ἔκαμνον διὰ πομπικῶν ἐπιδείξεων, ὧν σκοπὸς ἦτο μᾶλλον «τὸ δοκεῖν ἢ τὸ εἶναι καὶ ἡ ἀλήθεια». Ἐν τοῖς σοφισταῖς διαπρέπουσι Πρωταγόρας ὁ Ἀβδηρίτης, ὁ σπουδαιότατος πάντων, Γοργίας ὁ Λεοντίνος, Πρόδικος ὁ Κεῖος καὶ Ἰππίας ὁ Ἡλείος.

Ὁ μὲν *Πρωταγόρας* (480—410) διατρίψας πολὺν χρόνον ἐν Ἀθήναις ἐτιμήθη μεγάλως ὑπὸ τοῦ Περικλέους, ἔγραψε περὶ θεοπεείας καὶ πρῶτος οὗτος καθώρισεν ἐν τῇ γραμματικῇ τὰ γέ-

(1) Ψελλιζομένη ἔοικεν ἡ πρώτη φιλοσοφία περὶ πάντων κατὰ τὸν Ἀριστοτέλην.

νη τῶν ὀνομάτων, τοὺς χρόνους τῶν ῥημάτων καὶ τὰ εἶδη τῶν προτάσεων· ἀλλὰ γράφας περὶ θεῶν, οὗτοι ἀγνοεῖ, ἂν ὑπάρχωσιν, ἐξωρίσθη ὡς ἄθεος· οὐχ ἦτον ὅμως παρεδέχτο ἰδέας ἠθικὰς καὶ ὠμίλει περὶ δικαιοσύνης καὶ ἀρετῆς· κατ' αὐτὸν οἱ πλείστοι τῶν ἀνθρώπων ἔχουσι τὴν αἴσθησιν τοῦ δικαίου καὶ τῆς αἰδοῦς, οἱ δὲ ὀλίγοι, οἱ τούτων στερούμενοι, ὡς θηρία πρέπει νὰ ἐξαφανίζονται. Ὁ δὲ **Γοργίας** (490—390), καλλιτέχνης τοῦ λόγου γενόμενος, ἀνέπτυξε τὴν ῥητορικὴν τέχνην καὶ κατέθελε διὰ ῥητορικῶν σχημάτων, ἅτινα ἐξ αὐτοῦ **Γοργεία** ὀνομάσθησαν, οἷον τὰ ἰσόκωλα, τὰ ὁμοιοτέλευτα, τὰ ἀντίθετα κλπ. ὁ **Ἰππίας** (γενν. 460) ἦτο πολυμαθέστατος ἔχων γνώσεις μαθηματικὰς, φυσικὰς, ἱστορικὰς· οὗτος κατέβαλε τὰ θεμέλια τοῦ ἐθνικοῦ χρονολογικοῦ συστήματος δημοσιεύσας ἀναγραφὴν τῶν ὀλυμπιονικῶν. Τέλος ὁ **Πρόδικος** κατεγίνετο εἰς τὸν κοθορισμὸν τῆς σημασίας τῶν ὀνομάτων καὶ τὴν διάκρισιν τῶν συνωνύμων, τὸ δὲ σύγγραμμα αὐτοῦ, τὸ περὶ τοῦ Ἡρακλέους, οὗ μέρος περιέχουσι τὰ Ἀπομνημονεύματα τοῦ Ξενοφῶντος, δεικνύει αὐτὸν μέγαν ἠθικολόγον. Οἱ σοφισταὶ ἐπιφανέντες κατὰ τοὺς χρόνους τοῦ Περικλέους ἐκπροσωποῦσι τὸ τότε προοδευτικὸν καὶ νεωτεριστικὸν πνεῦμα, δι' οὗ πολιτικὴ καὶ κοινωνικὴ μετατροπὴ ἐπῆλθεν· οὕτω δὲ οἱ Ἀθηναῖοι μετέπιπτον ἐκ τῆς ἀρχαίας αὐστηρότητος τῶν ἡθῶν εἰς κατάχρησιν τῆς ἐλευθερίας, εἰς ἣν μεγάλως ὤθει καὶ ἡ διδασκαλία τῶν σοφιστῶν· οὗτοι παραδεχόμενοι τὴν ἐξ ὑποκειμένου ἀλήθειαν ἐκλόνησαν τὴν εἰς τοὺς ἠθικοὺς νόμους καὶ τὴν εἰς τὸ θεῖον πίστιν τοῦ λαοῦ· διότι ὁ μὲν Πρωταγόρας λ. χ. ὁρμώμενος ἐκ τῆς θεωρίας τοῦ Ἡρακλείτου, τὰ πάντα ἕει, δὲν παρεδέχτο οὔτε ἐν τοῖς πράγμασι τὸ βέβαιον καὶ μόνιμον οὔτε ἐν τῇ γνώσει ἡμῶν· διότι ἡ μὲν γνώσις εἶναι τὸ προῖδον τῶν αἰσθήσεων, αὗται δὲ παραστατικαὶ τῶν αἰεὶ ῥεόντων πραγμάτων· διὸ κατ' αὐτὸν πρέπει νὰ λέγωμεν πῶς τὰ πράγματα ἐκάστοτε φαίνονται εἰς ἡμᾶς καὶ οὐχὶ πῶς αἰεὶ αὐτὰ καθ' ἑαυτὰ ἔχουσι· ἐντεῦθεν καὶ τὸ δόγμα αὐτοῦ «πάντων τῶν χρημάτων μέτρον ἀνθρώπος»· ἀλλὰ τὸ δόγμα τοῦτο ἐπειδὴ καθαιρεῖ τὴν ἀλήθειαν τὴν ἐξ ἀντικειμένου, ἥτις γενικὸν κῦρος ἔχει, καταργεῖ καὶ τὴν ἠθικὴν· διότι τὸ αὐτὸ πρᾶγμα δυνατόν νὰ φαίνεται εἰς ἄλλον μὲν δίκαιον, εἰς ἄλλον δὲ ἀδίκον, καθ' ὅσον ὠφελεῖ αὐτὸν ἢ βλάπτει· ἄλλ' οὕτω καταργεῖται ὁ γνώμων τοῦ ἀγαθοῦ καὶ κακοῦ ἦτοι ὁ ἠθικὸς νόμος. Ὁ δὲ Γοργίας ἔλεγεν, ὅτι ὁ σοφὸς πρέπει νὰ ἐπιζητῇ οὐχὶ τὸ ἀληθές

καὶ τὸ δίκαιον, ἀλλὰ νὰ παραστήσῃ ὡς τοιοῦτον τὸ συμφέρον εἰς ἑαυτὸν· ὅθεν ἐδίδασκε καὶ προσεπάθει «τὸν ἤτιω λόγον κρείττω ποιεῖν καὶ τὸν κρείττω ἤτιω». Οἱ σοφισταὶ διὰ ῥητορικῶν τεχνασμάτων ἤθελον νὰ ὁμιλῶσι πειστικῶς, τὸ αὐτὸ πράγμα νὰ κατηγορῶσιν καὶ νὰ ὑπερασπίζωσιν ἅμα, νὰ ἐπιφέρωσι σύγχυσιν εἰς τὸν μεθ' οὗ συνδιελέγοντο· οὕτω δὲ τὸ σοφιστῆς κατέστη συνώνυμον πρὸς τὸν ἔριστήν· περιερχόμενοι δὲ οἱ σοφισταὶ τὰς διαφόρους πόλεις τῆς Ἑλλάδος ἐπώλουν ἀντὶ ἀδροσιότητος μισθοῦ τὴν σοφίαν αὐτῶν· ἐπαγγελλόμενοι δ' ὅτι ἐδίδασκον πᾶσαν ἀρετὴν καὶ ἰδίως τὴν πολιτικὴν καὶ ῥητορικὴν τέχνην διὰ πομπικῶν καὶ καλλιεπτῶν λόγων κατέθελγον καὶ ἐφείλκον πρὸς ἑαυτοὺς τοὺς φιλοδόξους καὶ τετυφωμένους πλουσίους νέους, πείθοντες ὅτι θὰ καταστήσωμεν αὐτοὺς «δεινὸς λέγειν τε καὶ πράττειν» καὶ ἱκανούς, ἵνα ἀρχωσι τῶν πολιτῶν· καὶ ἐπειδὴ αἱ ἀρχαὶ αὐτῶν ὑπέσεισαν καὶ ἐκλόνησαν τὰς βάσεις τὰς τε ἠθικὰς καὶ τὰς κοινωνικὰς, οἱ ὁπαδοὶ τῆς ἀρχαίας παιδείας καὶ ἐθνικῆς μορφώσεως, οἱ συντηρητικοί, ἀντετάχθησαν κατὰ τῶν σοφιστῶν ὡς νεωτεριστῶν· διὸ καὶ ὁ Ἀριστοφάνης θεωρεῖ σοφιστὴν καὶ τὸν Σωκράτην διὰ τὸ νεωτεριστικὸν αὐτοῦ πνεῦμα· τέλος τὸ ὄνομα σοφιστῆς περιέπεσεν ἤδη εἰς κακὴν σημασίαν, ἐν ᾗ τὸ πρῶτον ἦτο συνώνυμον πρὸς τὸ σοφός.

ΣΩΚΡΑΤΗΣ (469—399).

Τῶν σοφιστῶν τούτων δεινὸς πολέμιος ἐγένετο ὁ Σωκράτης· ὁ υἱὸς τοῦ γλύπτου Σωφρονίσκου καὶ τῆς μαίας Φαιναρέτης· δαιμόνιος ἀνήρ· τούτου τὰς φιλοσοφικὰς ἀρχὰς γινώσκωμεν ἐκ τῶν συγραμμάτων τοῦ Ξενοφῶντος καὶ τοῦ Πλάτωνος, μαθητῶν αὐτοῦ, ἐπειδὴ αὐτὸς οὐδὲν ἔγραψεν. Ὁ Σωκράτης τὸ πρῶτον ἥσκησε τὴν τέχνην τοῦ πατρὸς, ἀλλὰ ἐκ τῶν βιβλίων τῶν ἀρχαιοτέρων καὶ συγχρόνων σοφῶν ἀπέκτησε πλείστας γνώσεις· τὸν ἐκ τῆς σοφιστείας δὲ κίνδυνον συνιδῶν ἐκήρυξε τὸν πόλεμον κατὰ τῶν σοφιστῶν καί, ὡς ἐνόμιζε, θεῖαν ἐντολὴν ἐκπληρῶν ἵνα τὴν νεότητα τῆς πατρίδος καὶ τοὺς πολίτας βελτιώσῃ, ἐπεδόθη ὅλος εἰς ταύτην· διέτριβε δὲ ὡς ἐπὶ τὸ πολὺ ἐν ταῖς παλαισταῖς, ἐν τοῖς γυμνασίοις καὶ ἐν τῇ ἀγορᾷ, ἐνθα διετελεῖ ἀφιλοκερδῶς διαλεγόμενος καὶ φιλοσοφῶν. Ὁ Σωκράτης μετέθηκε τὸ κέντρον

1. «ἤδη γὰρ ὁ σοφιστῆς χρηματιστῆς ἐστὶν ἀπὸ φαινομένης σοφίας, ἀλλ' οὐκ οὕσης» Ἀριστοτέλης.

02 Φ = Συνομιλία: αν
 τῆς φιλοσοφίας ἐκ τοῦ ἔξωτεροῦ τῶν Ἰόνων κόσμου εἰς τὸν ἔσωτερον, ἐκ τῆς φύσεως εἰς τὸν ἄνθρωπον· «περὶ τῶν ἀνθρωπίνων αἰεὶ διελέγετο σκοπῶν, τί εὐσεβές, τί ἀσεβές, τί καλόν, τί αἰσχρόν, τί δίκαιον, τί ἄδικον, τί σωφροσύνη, τί μανία, καὶ περὶ τῶν ἄλλων ἃ τοὺς μὲν εἰδότας ἠγεῖτο καλοὺς καγαθοὺς εἶναι, τοὺς δ' ἀγνοοῦντας ἀνδραποδώδεις».

Κατὰ τὴν Σωκρατικὴν φιλοσοφίαν πᾶσα πράξις δέον νὰ προέχεται ἐκ τῆς ὀρθῆς γνώσεως τοῦ πράγματος· ἀλλ' ἵνα γνωρίσῃ τις ἐν πράγματι, ἀνάγκη νὰ ἐξετάσῃ τοῦτο· ὅθεν ἀνάγκη νὰ ὁμολογήσῃ, ὅτι δὲν ἐγνώριζεν αὐτό. Πρὶν ὅμως σπουδάσῃ τις περὶ τὴν γνώσιν τῶν πραγμάτων, ἀνάγκη πρῶτον νὰ ἀπαλλάξῃ ἑαυτὸν τῆς ψευδοῦς δόξης «τοῦ οἶεσθαι εἰδέναι ἃ μὴ οἶδεν»· ὅθεν ὁ Σωκράτης ἀφετηρίαν ἐλάμβανε τὸ «μηδὲν εἰδέναι»· πρὸ τῆς γνώσεως ὅμως τῶν ἄλλων ὄντων ὁ ἄνθρωπος πρέπει πρότερον νὰ γνωρίσῃ ἑαυτὸν καὶ τὸ **γνώθι σαυτὸν** ἀποβαίνει χαρακτηριστικὸν τῆς Σωκρατικῆς φιλοσοφίας γνώρισμα· ὅστις ἀγνοεῖ ἑαυτὸν καὶ τὰς ἰδίαις αὐτοῦ δυνάμεις, ἐπιχειρεῖ ἔργα ἐν οἷς ἀποτυγχάνει καὶ δυστυχεῖ· ὁ Σωκράτης πρὸς εὗρεσιν τῆς γνώσεως καὶ τοῦ ἀληθοῦς μετεχειρίζετο «τὸ ἔρωτᾶν καὶ τὸ ἀποκρίνεσθαι» ἥτοι τὴν διαλεκτικὴν μέθοδον, ἣτις εἶναι ἐφαρμογὴ τῆς λογικῆς· ἐν αὐτῇ δὲ χρῆσιν ἔκαμνε τῆς ἐπαγωγῆς¹ καὶ τῆς διαιρέσεως· καὶ κατ' ἐκείνην μὲν συνῆγε τὰ ὁμοειδῆ, κατὰ ταύτην δὲ διήρει τὰ γένη εἰς εἶδη. Ἡ διαλεκτικὴ τοῦ Σωκράτους μέθοδος ὠνομάσθη **μαιευτικὴ**, διότι ὁμοίᾳ πρὸς τὴν τῆς μητρὸς αὐτοῦ τέχνην· διὰ τῆς μαιευτικῆς δὲν προετίθετο νὰ διδάξῃ τὴν ἀλήθειαν δογματικῶς, ἀλλ' ἀπὸ κοινοῦ μετὰ τῶν ἄλλων νὰ ἀνεύρῃ αὐτήν, οὐδὲ ἠθέλεν ἐτοιμὴν εἰς ἄλλους νὰ παρέχῃ, ἀλλὰ τὴν ἔμφυτον ἐκάστου ἐπιθυμίαν πρὸς τὴν ἀλήθειαν καὶ τὴν ἀρετὴν νὰ διεγείρῃ καὶ τὴν ὁδὸν πρὸς ταύτην νὰ δείξῃ· τοῦτο δὲ δηλοῖ λέγων «ὁ θεὸς μαιεύεσθαι με ἀναγκάζει, γεννᾶν δ' ἀπεκώλυσεν».

Ἡ **διαλεκτικὴ** μέθοδος μετεβάλλετο εἰς τὴν καλουμένην Σωκρατικὴν **εἰρωνείαν**, ἣν μετεχειρίζετο «ὡς κολαστήριον πρὸς τοὺς τὰ πάντα εἰδέναι οἰομένους καὶ μέγα φρονοῦντας ἐπὶ σοφίᾳ». Ὁ Σωκράτης δηλ. προσποιοῦμενος ἀγνοίαν τούτων, τὰ ὁποῖα ἐκεῖ-

1. Τὸ πεινῆν ἀνιαρόν, ὡσαύτως τὸ διψῆν καὶ συνελόντι πᾶσα ἐνδεια καὶ ἐπιθυμία ἀνιαρόν. Πλάτ. Γοργ. 486 ΔΕ' ἐπαγωγή ἢ ἀπὸ τῶν καθ' ἕκαστα ἐπὶ τὰ καθόλου ἔφοδος· Ἀριστοτέλ.

νοι ισχυρίζοντο ὅτι ἐγίνωσκον, ἠρώτα αὐτοὺς ὡς ἐπιθυμῶν διή-
θεν νὰ μάθῃ· τὰς δὲ ὑπ' ἐκείνων διδομένας ἀποκρίσεις δεχόμενος,
ὡς ἀληθεῖς τὸ πρῶτον μὲν προσεποιεῖτο ὅτι ἀπεθαύμαζεν αὐτούς,
ἀλλὰ προχωρῶν ἐν τῇ συζητήσει περιῆγεν αὐτοὺς εἰς ἄτοπα συμ-
περάσματα, ἐξ ὧν ἠναγκάζοντο καὶ αὐτοὶ οἱ ἐλεγχόμενοι νὰ
ὁμολογήσωσιν ὅτι οὐδὲν ἐγίνωσκον ἐξ ἐκείνων τὰ ὅποια ἐνόμιζον
ὅτι γνωρίζουσιν, «οὐδὲν ἐγίγνωσκον, ὧν ᾤοντο εἰδέναι».

Φρονῶν ὁ Σωκράτης, ὅτι ἡ ἀρετὴ εἶναι γνῶσις καὶ ἐπι-
στήμη, ἀπεφάνετο τὸ περιώνυμον δόγμα «οὐδεὶς ἐκὼν ἁμαρ-
τάνει»· κατ' αὐτὸν ὁ κακὸς οὐδὲν ἄλλο εἶναι ἢ ἁμαθής· διὸ καὶ
ὅπου λείπει ἡ γνῶσις, ἐκεῖ οὐδεμία ἀρετὴ δύναται νὰ ὑπάρξῃ·
ὑπάρχουσα δὲ ἐν τῷ ἀνθρώπῳ ἡ ἐπιστήμη ἄρχει πάντων τῶν
παθῶν οὐδὲ περιέλεεται ὁ ἐπιστήμων ὑπ' αὐτῶν ὡς ἀνδράποδον
καθὼς οἱ πολλοὶ νομίζουσι· τὴν ἀρετὴν δὲ οὐ μόνον ἐδίδασκεν ἁμι-
σθί ὁ Σωκράτης, ἀλλὰ καὶ ἐν τῷ βίῳ θαυμασίως ἐφήρμοσε, πρῶту-
πον ἀρίστου πολίτου ἔν τε τῇ εἰρήνῃ καὶ τῷ πολέμῳ γενόμενος.
ἀλλ' ὁ Σωκράτης ἐλέγχων τὴν οἴησιν καὶ τὰς μωρίας τῶν πολ-
λῶν ἐκίνησε καὶ τὸ μῖσος οὐκ ὀλίγων· διὸ καὶ διαβληθεὶς καὶ
κατηγορηθεὶς ὑπὸ τοῦ Μελήτου, ὅτι καινὰ δαιμόνια εἰσάγει καὶ
τοὺς νέους διαφθείρει, κατεδικάσθη εἰς θάνατον. Καὶ οἱ μὲν φί-
λοι παρεῖχον εἰς αὐτὸν τὰ μέσα τῆς ἀποδράσεως ἐκ τοῦ δεσμοτη-
ρίου, ἀλλ' ὁ ἀληθὴς φιλόσοφος ὡς νομοταγῆς πολίτης· ἐπὶ τὸ
κάνειον παραμείνας ἐν τῷ δεσμοτηρίῳ ἐπὶ τριάκοντα ἡμέρας,
καθ' ἃς ἐξηκολούθει συμφιλοσοφῶν μετὰ τῶν φίλων.

ΠΛΑΤΩΝ (427 - 347)

Ὡς οἱ ἀρχαῖοι Ἕλληνες εἶναι ὁ τελειότατος τύπος τῶν λαῶν
ἐν τῇ καλλιτεχνίᾳ καὶ τῇ καλλιλογίᾳ, οὕτω καὶ ὁ Πλάτων εἶναι ὁ
ἀκραιφνέστατος καὶ γνησιώτατος τύπος τῆς ἐλληνικῆς καλλιλο-
γίας· διότι ἐν ἰδανικῇ μορφῇ ἠδυνήθη νὰ διατυπώσῃ τὰς ἀθα-
νάτους αὐτοῦ φιλοσοφικὰς ἰδέας.

Οὗτος ἐγεννήθη ἐκ γονέων ἀριστοκρατικῶν, ὧν τὸ γένος ἀνήρ-
χετο μητρόθεν εἰς τὸν Σόλωνα καὶ πατρόθεν εἰς τὸν Κόδρον· ὧν
δ' εὐγενῆς καὶ δαιφιλεῖς πόρους ἔχων ἔτυχε λίαν ἐπιμεμηλεμένης
ἀνατροφῆς καὶ παιδείσεως· τὸ φύσει καλλιτεχνικὸν αὐτοῦ πνεῦμα
ἐξεδηλώθη εὐθὺς ἐν τῇ νεανικῇ ἡλικίᾳ ὁρμησάν εἰς τὴν ποίησιν·
ἀλλὰ ταχέως τὰ ποιήματα αὐτοῦ παρέδωκεν εἰς τὸν Ἡφαιστον

καταμαγευθείς ἐκ τῆς διαλεκτικῆς τοῦ Σωκράτους, οὗτινος ἀκροατῆς ἐγένετο ἐπὶ ἑννέα ἔτη· μετὰ δὲ τὸν θάνατον τοῦ διδασκάλου ὁ Πλάτων ἀπεδήμησεν εἰς Μέγαρα πρὸς τὸν Σωκρατικὸν Εὐκλείδην, εἶτα εἰς Κυρήνην πρὸς τὸν μαθηματικὸν Θεόδωρον καὶ ἐκεῖθεν πρὸς τοὺς ἱερεῖς τῆς Αἰγύπτου· ἀλλὰ μεζονα σπουδαιότητα ἔχουσιν αἱ εἰς Σικελίαν καὶ Ἰταλίαν ἀποδημίαι αὐτοῦ, ἔνθα μετὰ τῶν Πυθαγορείων συναναστραφεῖς συνεπλήρωσε τὸ φιλοσοφικὸν αὐτοῦ σύστημα. Ἐπειδὴ δὲ ὡς φιλόσοφος ἐπρέσβευε τὸ δόγμα, ὅτι αἱ πόλεις καὶ οἱ ἰδιῶται θὰ εὐδαιμονήσωσιν, ὅταν θεῖα τινὶ μοίρᾳ ἢ οἱ φιλόσοφοι βασιλεύσωσιν ἢ οἱ βασιλεῖς φιλοσοφήσωσι, προθύμως μετέβη πρὸς τοὺς τυράννους τῶν Συρακουσῶν προσκληθείς· ἀλλὰ καὶ παρὰ τοῦ πρεσβυτέρου καὶ παρὰ τοῦ νεωτέρου Διονυσίου ἔλαβε πικρὰν πείραν, ὅτι οἱ ἀσχοῦντες τὴν τυραννίαν δυσκόλως δύνανται νὰ συμβιβασθῶσι πρὸς τὴν φιλοσοφίαν.

Μετὰ τὰς ἀποτυχίας ταύτας ὁ Πλάτων ἔμεινε διαρκῶς ἐν Ἀθήναις διδάσκων μέχρι τέλους τοῦ βίου αὐτοῦ ἐν τῇ σχολῇ, ἣς ἀπὸ τοῦ ὁμωνύμου γυμνασίου ὠνομάσθη Ἀκαδήμεια (Ν. Δ. τοῦ Κολωνοῦ)· εἰς τὴν σχολὴν αὐτοῦ συνέρρεον πλείστοι μαθηταί, ἐν οἷς ἦσαν καὶ δύο γυναῖκες, Λασθένεια ἢ Μαντινικὴ καὶ Ἀξιοθέα ἢ Φλειασία. Ἐνταῦθα δὲ συνέγραψε καὶ τὰ ἔργα αὐτοῦ.

Τοῦ Πλάτωνος τὰ συγγράμματα εἶναι 37, καὶ πάντα πλὴν τῆς Ἀπολογίας **διαλογικά**· ὥστε καὶ ἐν τῇ συγγραφῇ ὁ φιλόσοφος ἐμμήθη τὴν διδασκαλίαν τοῦ Σωκράτους, ὅστις διαλογικῶς ἐδίδασκεν· οἱ διάλογοι δ' αὐτοῦ, «οὐδ' οὐδέποτε ἐπαύσατο κτενίζων καὶ βοστρυχίζων καὶ κατὰ πάντα τρόπον ἀναπλέκων», ἐπιγράφονται ἐκ τίνος τῶν διαλεγομένων προσώπων, λ.χ. Εὐθύφρων, Κρίτων, Φαίδων, Γοργίας, Πρωταγόρας, Κριτίας, Ἀλκιβιάδης κλπ. Τρεῖς δὲ μόνοι διάλογοι, τὸ Συμπόσιον, ἡ Πολιτεία καὶ οἱ Νόμοι ἔχουσι τὴν ἐπιγραφὴν ἐκ τοῦ περιεχομένου. Ἐν πᾶσι δὲ τοῖς διαλόγοις τὴν συζήτησιν διευθύνει ὁ Σωκράτης, ὃν δικαίως ὁ φιλόσοφος προτιμᾷ· διότι θεωρῶν τὴν φιλοσοφίαν ὡς τελείωσιν τοῦ πραγματικοῦ βίου, ἐν τῷ διδασκάλῳ εὗρισκε τὸν ἰδανικὸν αὐτῆς τύπον· καὶ ἐν μὲν τοῖς ἀρχαιοτέροις διαλόγοις διατηρεῖ τὴν εἰκόνα τοῦ πραγματικοῦ Σωκράτους, ἐν δὲ τοῖς ὑστέροις ὑπὸ τὸ πρόσωπον τοῦ διδασκάλου λανθάνει αὐτὸς ὁ μαθητής.

Ἐν τῇ διαλεκτικῇ μεθόδῳ ὁ Πλάτων ἀκολουθῶν τὸν Σωκράτη μεταχειρίζεται τὴν συναγωγὴν, ἣτις τὰ ἐκ τῆς πείρας

συνάγει εἰς ἓν, καὶ τὴν διαίρεσιν, δι' ἧς τὸ ὅλον διαίρεται εἰς εἶδη· ἐκ τοῦ συνάγειν δὲ καὶ διαίρειν γεννᾶται ὁ ὀρισμὸς τῶν ὄντων καὶ ἐκ τούτων ἡ ἐπιστήμη. Ἄλλ' ὁ Πλάτων χωρεῖ καὶ ὑπὲρ τὸν διδάσκαλον, εἰσάγει τὰς *ιδέας*· εἶναι δ' αὐταὶ οἱ γενικοὶ καὶ αἰώνιοι τῶν ὄντων τύποι, αἱ ὑπὲρ αἰσθησιν καὶ μόνον διὰ τοῦ λογικοῦ ἀντιληπταὶ οὐσαί· τῶν ἰδεῶν δὲ τούτων τὰ αἰσθητὰ νομίζει εἶδωλα· ὥστε ὁ Πλάτων ἀναγνωρίζει δύο κόσμους, τὸν αἰσθητόν, τὸν καὶ αἰεὶ μεταβαλλόμενον καὶ ἐν διηνεκεῖ ῥοῇ κατὰ τὸν Ἡράκλειτον ὄντα, καὶ τὸν νοητὸν κόσμον, τὸν ἀναλλοίωτον ἦτοι τὰς *ιδέας*, ἐν ἀκηράτῳ καὶ ἐπουρανίῳ τόπῳ ὑπαρχούσας· αὐταὶ εἶνε τὰ ἀρχέτυπα τοῦδε τοῦ ὄρατοῦ κόσμου, τὰ αἴδια πρότυπα καὶ αἰώνια παραδείγματα.

Ὡς πρὸς δὲ τὴν ψυχὴν διακρίνει τρία μέρη ἐν αὐτῇ ἦτοι τὸ *λογιστικόν*, τὸ *θυμοειδές* καὶ τὸ *ἐπιθυμητικόν*· διὸ καὶ τρεῖς ἀρετὰς ἀναγνωρίζει, τὴν *σοφίαν* ἀναφερομένην εἰς τὸ λογιστικόν, τὴν *ἀνδρείαν* εἰς τὸ θυμοειδές καὶ τὴν *σωφροσύνην* εἰς τὸ ἐπιθυμητικόν· αἱ τρεῖς αὐταὶ τῆς ψυχῆς ἀρεταὶ εἶναι ὡς αἱ τρεῖς τῆς λύρας χορδαὶ ἦτοι ἡ ὑπάτη, ἡ μέση καὶ ἡ νήτη· ἀλλ' αἱ τρεῖς αὐταὶ ἀρεταὶ πρέπει ν' ἀναπτύσσονται ἐν ἀρμονίᾳ, ὥστε τὸ μὲν λογιστικόν ὡς θεῖον νὰ ἄρχῃ, τὸ δὲ θυμοειδές νὰ ὑπακούῃ εἰς αὐτὸ ὡς ἐπίκουρον, ἀμφοτέρω δὲ νὰ διευθύνωσι τὸ ἐπιθυμητικόν, ἵνα μὴ τοῦτο πλεῖστον ὄν καὶ ἀπλησιότατον ἐπιχειρῇ νὰ ἄρχῃ χεῖρον ὄν τοῦ φύσει βελτιόνος· ἐκ τῆς ἐναρμονίου δὲ ἀναπτύξεως ταύτης τῶν τριῶν ἀρετῶν ἀποτελεῖται ἡ *δικαιοσύνη*, ἀρμονία τῶν τριῶν ἄλλων ἀρετῶν οὐσα· ἡ δὲ τῶν ἀγοραίων δικαιοσύνη, «τὸ τὰ ὀφειλόμενα ἀποδιδόναι», κατὰ τὸν φιλόσοφον εἶναι εἶδωλον τῆς ὑψηλῆς ἐκείνης δικαιοσύνης. Ἐπειδὴ δὲ ἡ πόλις ἀνθρώπων ἐν μείζονι παριστᾷ, διακρίνει καὶ ἐν ἐκείνῃ τρία γένη ἦτοι τὸ *βουλευτικόν*, τὸ *πολεμικόν* καὶ τὸ *χρηματιστικόν*, ἀντιστοιχοῦντα πρὸς τὰ τρία μέρη τῆς ψυχῆς· ὥσπερ δὲ καὶ ἐν τῷ ἐνὶ ἀνθρώπῳ, οὕτω καὶ ἐν τῇ πόλει πρέπει νὰ ὑπάρχῃ ἡ δικαιοσύνη ἦτοι ἡ ἀρμονία, ἧς γίνεται, ὅταν καὶ ἐν τῇ πόλει ἕκαστος τῶν γενῶν πράττῃ τὸ ἑαυτοῦ ἔργον καὶ μὴ θηρεύῃ ἀλλότρια.

Ἡ δὲ γλῶσσα τοῦ Πλάτωνος ἀποτελοῦσα μέσον τι τοῦ περὶ τοῦ λόγου καὶ τῆς ποιήσεως εἶναι ἐμμελὴς καὶ ἀρμονικὴ· ταύτην

1. Φησὶ δ' Ἀριστοτέλης τὴν τῶν λόγων ἰδέαν αὐτοῦ μεταξὺ ποιήματος εἶναι καὶ περὶ τοῦ λόγου· Διογ. Γ' 37.

ἀπολόγητον

ἐν τῷ 2^ο

ἐθεώρουν οἱ παλαιοὶ μέτρον καὶ κανόνα τῆς ὀρθοπειρίας καὶ τῶν καθαρῶν καὶ ἑναργῶν λόγων· μάλιστα δὲ τινες διετείνοντο ὅτι καὶ παρὰ τοῖς θεοῖς, ἐὰν ὑπῆρχε διάλεκτός τις, ἦν τὸ γένος τῶν ἀνθρώπων μεταχειρίζεται, ὁ βασιλεὺς τῶν θεῶν πάντως θὰ διελέγετο ὡς ὁ Πλάτων. Ἡ ἐπίδρασις τοῦ φιλοσόφου τούτου ἐγένετο μείστη· ἡ ἱστορία τῆς φιλοσοφίας μέχρι τοῦ Κικέρωνος εἶνε πλήρης ἐξ αὐτοῦ εἴτε ἀμφισβητοῦσα εἴτε ἀκολουθοῦσα τὴν διδασκαλίαν αὐτοῦ· οἱ πατέρες τῆς Ἐκκλησίας ἐξ αὐτοῦ δανεῖζονται ἰδέας καὶ ἐπιχειρήματα καὶ θεωροῦσιν αὐτὸν ὡς τὸν μέγιστον ἀντιπρόσωπον τῆς ἀνθρωπίνης φιλοσοφίας· προσέχων τις εἰς τὰς ἀληθείας αὐτοῦ τὰς γενικὰς ἀνακρητύει διδάσκαλον τῆς ἀνθρωπίνης διανοίας καὶ τὸν μαγευτικώτατον πάντων τῶν συγγραφέων, οἵτινες ἐφάνησάν ποτε καὶ τὸν μέγιστον πεζογράφον ἐξ ὧν ἐξέθρεψεν ἡ Ἑλλάς.

Ἀνάλυσις Πλατωνικῶν τινῶν διαλόγων.

Ἡ Ἀπολογία διαιρεῖται εἰς γ' μέρη, τὴν κυρίως ἀπολογίαν, τὸν περὶ τοῦ ἐπιβλητέου τιμήματος λόγον καὶ τὴν πρὸς τοὺς δικαστὰς μετὰ τὴν δευτέραν διαψήφισιν προσφώνησιν. Ἐν τῇ ἀπολογίᾳ τὸ τοῦ Σωκράτους ἔργον, τὸ νὰ ἐλέγχη δηλ. τὴν οἴησιν τῶν ἀνθρώπων, εἰκονίζεται ὡς ὑπὸ τοῦ θεοῦ ἐπιτεταγμένον· οἱ μετὰ τῶν πολιτικῶν, τῶν ποιητῶν καὶ τῶν χειροτεχνῶν διάλογοι τοῦ φιλοσόφου ἄριστα ἐμφαίνουσι τὴν τῶν πολλῶν ἀνθρώπων μορφήν, ὧν ἕκαστοι ἐπειδὴ γνωρίζουσι τὸ ἑαυτῶν ἔργον «οἴονται καὶ πάντα τὰλλα καλῶς εἰδέναι»· ἀλλὰ προφανῶς ἡ πλημμέλεια αὐτῆ τὴν ἀρετὴν ἐκείνην ἀφανίζει· πρὸς τὴν οἴησιν δὲ τῶν πολλῶν ἀντιτίθεται ἡ τοῦ Σωκράτους σοφία, ἣτις οὐδὲν ἄλλο εἶναι ἢ ἀπαλλαγὴ ἀπὸ τῆς οἴησεως· διὸ καὶ ἐπρέσβευεν «ἂ μὴ οἶδα οὐδὲ οἶμαι εἰδέναι»· τὸν ἔλεγχον δὲ τοῦτον τῆς τῶν πολλῶν οἴησεως ὁ Σωκράτης ἀσκεῖ ὡς ἔργον κατὰ θεῖαν τινὰ ἐντολήν, δι' ἣν ἀμελῶν τῶν οἰκείων «ἐν μυρία πενία» διατελεῖ· διὸ καὶ ἂν οἱ δικασταὶ θελήσωσιν, ἵνα ἀπολύσωσιν αὐτὸν τῆς κατηγορίας ἐπὶ τῷ ὄρω. ἵνα παύσῃ ἐλέγχων, ἐπιλέγει «εἰσομαι τῷ θεῷ μᾶλλον ἢ ὑμῖν»· διότι τὸν ἔλεγχον νομίζει «μέγιστον ἀγαθὸν τῇ πόλει καὶ τῷ θεῷ ὑπηρεσίαν». Ἐν τῷ ἐπιλόγῳ ἐξαίρει καὶ τὸ μεγαλοπρεπὲς ἦθος τοῦ φιλοσόφου, ὅστις ἀντὶ νὰ ἰκετεύσῃ τοὺς δικαστὰς δακρύων καὶ «τὰ ἄλλα ἐλεεῖνὰ δράματα εἰσάγων» γυναῖκα καὶ παιδία ἀναβιβαζόμενος, διδάσκει αὐτούς, ἵνα μὴ «καταχαρίζωνται τὰ δίκαια»· ὁ δικαστὴς ὁμώμοκεν οὐ χαρῆ εἶσθαι, οἷς ἂν δοκῇ αὐτῷ, ἀλλὰ δικάσειν κατὰ τοὺς νόμους.

Ὁ Κρίτων. Ἐν τῷ διαλόγῳ τούτῳ ὁ θαυμαστής τοῦ Σωκράτους πλουσιώτατος Κρίτων εἰσελθὼν νύκτωρ εἰς τὸ δεσμοτήριον πειράται νὰ πείσῃ τὸν φιλόσοφον, ἵνα δραπετεύσῃ ἐκεῖθεν καὶ σωθῇ· ἡ ἀπόδρασις κατὰ τὸν Κρίωνα ἦτο ἀναγκαία ἀ' χάριν τῶν τέκνων αὐτοῦ, ἵνα μὴ ἐν ὀρφανίᾳ ἐγκαταλειφθέντα δυστυχῆσωσιν· β' χάριν τῶν φίλων, ἵνα μὴ δυσ-

«φημηθῶσιν. ὅτι τὰ χρήματα ἀντὶ τοῦ φίλου προτιμῶντες δὲν ἐφάνησαν πρόθυμοι, ἵνα σώσωσιν αὐτὸν ὀλίγα δαπανῶντες· ἀλλ' ὁ Σωκράτης τὰ ἐπιχειρήματα ταῦτα νομίζει «κέμματα τῶν πολλῶν», ἀπορρίπτει δὲ τὴν πρότασιν τοῦ φίλου ὡς ἄδικον· διότι κατὰ τὸν φιλόσοφον «οὔτε ἀδικητέον οὔτε ἀνταδικητέον», ἐπειδὴ τὸ ἀδικεῖν εἶναι καὶ κακὸν καὶ αἰσχρὸν τὴν θεωρεῖν δὲ ταύτην ἐναργέστερον ἀναπτύσσει προσωποποιῶν τοὺς Νόμους τῆς πόλεως, οἵτινες ἐμφανισθέντες ἐλέγχουσι δὴθεν αὐτὸν μέλλοντα νὰ δραπετεύῃ καὶ διδάσκουσιν, ὅτι ὁ καταπατῶν τοὺς νόμους τῆς πατρίδος οὐ μόνον ἀδικεῖ, ἀλλὰ καὶ τὴν πόλιν ἀνατρέπει· ἂν δὲ τὸ τέκνον κακολογούμενον καὶ τυπτόμενον ὑπὸ τοῦ πατρὸς δὲν ἔχει δικαίωμα νὰ ἀντικακολογῇ καὶ ἀντιτύπῃ τὸν πατέρα, πολλῶ μᾶλλον δὲν δικαιούται ὁ πολίτης ἀδικούμενος νὰ ἀνταδικῇ τὴν πατρίδα· οὐδὲ πρέπει νὰ λανθάνῃ αὐτὸν «ὅτι μητρός τε καὶ πατρὸς καὶ τῶν ἄλλων προγόνων τιμιώτερον καὶ σεμνότερον καὶ ἀγίωτερόν ἐστιν ἢ πατρίς», εἰς ἣν τυφλὴν ὑποταγὴν ὁ πολίτης ὀφείλει καὶ ὅταν εἰς τὸν θάνατον αὐτὸν ἐκείνη ἄγῃ· ἡ φωνὴ δ' αὕτη τῶν νόμων περιβομβεῖ ἐν ταῖς ἀκοαῖς τοῦ Σωκράτους τόσον ὥστε ποιεῖ αὐτὸν «ὡσπερ οἱ κορυβαντιῶντες» μηδεμίαν ἄλλην φωνὴν ν' ἀκούῃ.

Πρωταγόρας (392). Ἐν μὲν τοῖς μικροτέροις διαλόγοις ἐξετάζονται ὑπὸ τοῦ φιλοσόφου τὰ τῆς ἀρετῆς μέρη καθ' ἕκαστον, ὡς ἐν τῷ Εὐθύφρονι τὸ ὄσιον, ἐν τῷ Χαρμίδῃ ἡ σωφροσύνη, ἐν τῷ Λάχῃ τῆ ἀνδρεία, ἐν δὲ τῷ Πρωταγόρῃ, ὅστις εἶναι τοῦ συγγραφέως μέγα καλλιτέχνημα, ἐξετάζεται αὐτὴ ἡ ἀρετὴ. Ἡ μακρὰ τοῦ διαλόγου εἰσαγωγή (1-10 κεφ.) περιέχει ἐπαγωγὰς καὶ χαριστάτας σκηνάς, ἐν αἷς διορθῶ τις τὴν καπηλικὴν τῶν σοφιστῶν τέχνην, τὴν εἰς Ἀθήνας συρροὴν αὐτῶν καὶ τὴν ἀπερίσκεπτον τῶν νέων ὁρμὴν, ἵνα ἀντὶ ἀδυστάτων μισθῶν γίνωνται αὐτῶν μαθηταί, τὸ δὲ κύριον θέμα διαιρεῖται εἰς τέσσαρα μέρη, ὧν τὸ μὲν α' περιέχει λόγους καὶ ἀντιλογίας περὶ τοῦ διδακτοῦ τῆς ἀρετῆς (-17), τὸ δὲ β' περὶ τῆς ταυτότητος τῶν τῆς ἀρετῆς μερῶν (-22)· τὸ γ' ἐρμηνεῖαν τοῦ Σιμωνίδου ὄσματος (-32) καὶ τὸ τελευταῖον περιέχει ἀπόδειξιν περὶ τοῦ ὅτι καὶ ἡ ἀνδρεία εἶναι ἐπιστήμη ἢτοι σοφία τῶν δεινῶν καὶ μὴ δεινῶν (-40.) Ἄλλ' ἐν τῷ διαλόγῳ τούτῳ συνέβη παράδοξόν τι· διότι ὁ μὲν Σωκράτης διατεινόμενος ἐν ἀρχῇ, ὅτι ἡ ἀρετὴ δὲν εἶναι διδακτόν, ἀπέδειξεν ἐν τέλει αὐτὴν ἐπιστήμην καὶ διδακτὴν· ὁ δὲ Πρωταγόρας εἰπὼν ἐν ἀρχῇ αὐτὴν διδακτὴν, ἐν τέλει ἐλευράτο τὸ ἐναντίον νὰ ἀποδείξῃ· ἀλλὰ τὸ παράδοξον αἰρεται, ἂν ἐνθυμηθῶμεν, ὅτι ὁ Σωκράτης οὐχὶ σπουδάζων εἶπεν ὅτι ἡ ἀρετὴ δὲν εἶναι διδακτόν, ἀλλ' ἵνα περιαγάγῃ τὸν σοφιστὴν εἰς ἀπορίαν· οὗτω δὲ ὁ σοφιστὴς ἐλέγχεται ὅτι εἰ καὶ ἐπαγγέλλεται τὴν διδασκαλίαν τῆς ἀρετῆς, ὁμως ἀδυνατεῖ ν' ἀποδείξῃ ἐπιστημονικῶς τὸ διδακτόν αὐτῆς, καὶ ὅτι ἡ τῶν σοφιστῶν σοφία ἐμπειρικὴ τις οὐσα ἀβασανίστως ἀσχεῖται.

Φαίδων. Τοῦ διαλόγου τούτου ὑποκείμενον γίνεται ἡ ἀθανασία τῆς ψυχῆς· τὴν εἰς ταύτην δὲ πίστιν τοῦ φιλοσόφου ἐναργέστατα δηλοῖ ἡ δραματικὴ ἐκείνη εἰκὼν, ἐν ἣ παρίσταται μετὰ θαυμαστῆς ὄσης ἀταραξίας καὶ ἀφοβίας τὸ θάνατον ὑπομένων· ἀλλὰ καὶ εὐφρέστατα ἐπιχειρήματα ἐπενόησεν ὁ συγγραφεὺς πρὸς λύσιν τοῦ χαλεπωτάτου τούτου ζη-

τήματος· και τὸ μὲν κῦρος τῶν ἀποδεικτικῶν λόγων τοῦ Πλάτωνος ἀμφισβητοῦσι πολλοί, ἀλλὰ τοὺς ἐκ τούτων ἠθικούς καρπούς οὐδεὶς ἀρνεῖται. Ὁ διάλογος δραματικώτερος γίνεται μάλιστα ἐν τῇ ἀρχῇ καὶ ἐν τῷ τέλει· ἐν ἐκείνῃ μὲν ἐπιδεικνύται ἡ πρωτοφανὴς πρὸς τὸν διδάσκαλον ἀφοσίωσις τῶν μαθητῶν, οὗς «ἀήθης κρᾶσις ἡδονῆς καὶ λύπης» κατεῖχεν, ἐν τούτῳ δὲ αἱ τελευταῖαι συγκινητικαὶ στιγμαί, καθ' ἃς ὁ φιλόσοφος πίπτει τὸ κώνειον· τοῦ φιλοσόφου ἡ εὐγένεια εἶναι τοιαύτη, ὥστε εἰς δάκρυά κινεῖ καὶ αὐτὸν τὸν δῆμιον, ὅστις προσήνεγκε τὸ κώνειον καὶ ὁμολογεῖ τὸν φιλόσοφον ἄνδρα γενναϊότατον, πρῶτατον καὶ ἄριστον.

Ὁ Γοργίας (390), τὸ πρότοπον τῆς διαλεκτικῆς τέχνης τοῦ Πλάτωνος, εἶναι οἶονεὶ τὸ εὐαγγέλιον παντὸς ἀληθοῦς πολίτου καὶ πολιτικοῦ· ἐν τῷ διαλόγῳ τούτῳ ὁ φιλόσοφος ἐλέγχει τὴν ῥητορικὴν, εἰς ἣν ὑπεισῶσα ἡ σοφιστικὴ καὶ μεταχειριζομένη αὐτὴν ὡς ὄργανον ἐλυμαίνεται τὰς Ἑλληνίδας πόλεις· διὸ ἐξετάζει τὴν ῥητορικὴν μόνον ὑπὸ ἠθικῆν ἔποψιν, οὐδαμῶς ἀπτόμενος τῶν κανόνων, καθ' οὓς οἱ ῥητορικοὶ λόγοι συντίθενται. ὁ διάλογος διαιρεῖται εἰς γ' μέρη (1-16, 17-37 καὶ 38-83)· καὶ ἐν μὲν τῷ α' μέρει ὁ Σωκράτης ἀναιρεῖ τὴν τοῦ Γοργίου γνώμην «κᾶν ἀδικῶς χρῆτο τῇ ῥητορικῇ»· διότι κατὰ τὸν φιλόσοφον ὁ εἰδῶς τὰ δίκαια εἶναι ἀδύνατον νὰ προτιμῆσθαι τὰ ἀδίκαια καὶ νὰ θέλῃ νὰ ἀδικῇ· ἐν δὲ τῷ β' ἀποδεικνύει πρὸς τὸν Πῶλον, ὅτι ἡ ῥητορικὴ, ὡς ἀσκεῖται, εἶναι κολακεία τις, ἔχουσα πρὸς τὴν δικαιοσύνην, ὡς ἡ κομμωτικὴ πρὸς τὴν γυμναστικὴν καὶ ἡ ὀψοποικὴ πρὸς τὴν ἰατρικὴν· οὐδ' ὠφελεῖ τὸ διὰ τῆς ῥητορικῆς ἀδικεῖν καὶ πλεονεκτεῖν τῶν ἄλλων, καθὼς διετείνετο ὁ Πῶλος· διότι ἡ ἀδικία εἶναι νόσημα τῆς ψυχῆς· ὡς δὲ τὸ νοσοῦν σῶμα διὰ τῆς τομῆς καὶ τῆς καύσεως θεραπεύεται, οὕτω καὶ ὁ ἀδικῶν δικὴν διδοὺς καὶ κολαζόμενος ἀπαλλάσσεται τοῦ κακοῦ· μὴ κολαζόμενος δὲ ἐμμένει τῷ κακῷ καὶ τὴν ψυχὴν φθείρει· κατὰ ταῦτα ἡ ῥητορικὴ δύναται νὰ ὠφελῇ μόνον, ἐάν τις μεταχειρίζεται αὐτὴν εἰς τὸ ἀποκαλύπτειν μὲν τὰ ἑαυτοῦ καὶ τὰ τῶν φίλων ἀδικήματα, συγκαλύπτειν δὲ τὰ τῶν ἑχθρῶν· καὶ τέλος ἐν τῷ γ' μέρει (38-83) ἐξελέγχει τὴν εἰδεχθῆν τοῦ Καλλιμαλέους πολιτικὴν θεωρίαν, καθ' ἣν τὸ ἀδικεῖν εἶναι φύσει ἀγαθόν, εὐδαιμονία δὲ ἡ ἡδονὴ καὶ τὸ πλείστας ἐπιθυμίας ἔχειν καὶ πληροῦν αὐτάς· διότι κατὰ τὸν Σωκράτη «τῶν ἡδονῶν αἱ μὲν βελτίονα ποιοῦσι τὸν ἄνθρωπον, αἱ δὲ χείρονα· διὸ τὸ μὲν ἡδῦ χάριν τοῦ ἀγαθοῦ πρέπει νὰ θηρεύωμεν, οὐχὶ δὲ καὶ τἀνάπαλιν· τὸ δὲ ἀγαθὸν γεννᾶται οὐχὶ ἐκ τῆς ἀζοσμίας καὶ ἀκολασίας, ἀλλ' ἐκ τῆς κοσμιότητος, τῆς σωφροσύνης καὶ τῶν ἄλλων ἀρετῶν τῆς ψυχῆς». Εἶνε δὲ ἡ ἀρετὴ ἁρμονία καὶ ὕγεια τῆς ψυχῆς.

Τὸ δὲ Συμπόσιον, τὸ θελτικώτερον τῶν ἔργων τοῦ Πλάτωνος, ὡς περὶ συνεγράφη μετὰ τὸ 385 π.Χ., γίνεται ἐν τῷ οἴκῳ τοῦ ποιητοῦ Ἀγάθωνος ἐπὶ τῇ δραματικῇ αὐτοῦ νίκῃ τῷ 416· ὑποκείμενον δὲ αὐτοῦ εἶναι ὁ ἔρως περὶ οὗ ἕκαστος τῶν συμποσιῶν ἐκφέρει γνώμην καὶ τὸ θέμα βαθμηδὸν αἰρεται εἰς ὑψηλότερας σφαιράς· κατὰ τὸν ὑπὸ τοῦ Ἀριστοφάνους εὐφρῶς πλασθέντα μῦθον τὸ ἄρρεν καὶ τὸ θῆλυ πρότερον ἦσαν ἡνωμένα καὶ ἀπετέλουν ἀνδρόγυνον, ἀλλὰ διχοτομηθέντα ὑπὸ τοῦ θεοῦ ζητεῖ ἕκαστερον ἡμῖσιν νὰ ἐνωθῆ μετὰ τοῦ ἐτέρου· ὁ ἔρως ἄρα εἶναι ἔμφυτος ἀλλήλων

τοῖς ἀνθρώποις καὶ τῆς ἀρχαίας φύσεως συναγωγούς· ὑπὸ δὲ τοῦ Ἀγά-
 θαντος ὁ ἔρωσ χαρακτῆρίζεται ὁ νεώτατος καὶ ἀπαλώτατος καὶ εὐσχημονέ-
 στανος θεός· «τὸ κάλλος δὲ τῆς χρῶας αὐτοῦ ἢ κατ' ἄνθη δίαίτα δηλοῖ·
 ἀνανθεὶ γὰρ καὶ ἀπηνθηκότι καὶ σώματι καὶ ψυχῇ οὐκ ἐνίξει ἔρωσ· οὐ
 δ' ἂν εὐανθῆς ἢ εὐόδης τόπος ἦ, ἐνταῦθα ἵζει καὶ μένει· τέλος δὲ κατὰ
 τὸν Σωκράτη, ὃν Διοτίμα ἢ Μαντινικὴ ἐδίδαξεν, ὁ ἔρωσ ὀρμητὶς ἐστὶ
 πρὸς ἀθανασίαν· ἂν τις ἤθελεν εὐτυχῆσαι, ὃ Σώκρατες, λέγει ἡ Διοτίμα,
 νὰ ἴδῃ τὸ ἰδανικὸν καλόν, αὐτὸ δηλ. τὸ καλόν, τὸ θεῖον, καθαρὸν καὶ
 ἀμεικτον καὶ εἰλικρινές, ἀλλὰ μὴ ἀνάπλεων σαρκῶν τε ἀνθρωπίνων καὶ
 χρωμάτων, θεόμενος τοῦτο, περιφρονεῖ χρυσοῖν καὶ ἐσθῆτας καὶ ἐτοιμός
 αὐτῷ» ἢ συζήτησις γίνεται μετὰ χάριτος καὶ εὐφροσύνης καὶ οἱ εὐθυμοὶ
 συμπόται θύουσι τῷ Βάκχῳ καὶ ταῖς Μούσαις ἅμα· τὸ συμπόσιον κατό-
 πιν γίνεται εὐθυμότερον ἐκ τοῦ Ἀλκιβιάδου, ὅστις εἰσορμησας μεθύων
 καὶ πλήρης ἐνθουσιασμοῦ πλέκει τὸ ἐγκώμιον τοῦ Σωκράτους, ὃν μόνον
 ἐκ τῶν ἀνθρώπων ἐλεγχόμενος αἰσγύνεται.

Ἡ Πολιτεία (370), τὸ κορυφαῖον τῶν Πλατωνικῶν διαλόγων, ἐξετά-
 ζει τὸ δίκαιον ἐπειδὴ δὲ ἡ δικαιοσύνη ἐνσωματοῦται ἐν τῇ πόλει, ὁ φι-
 λосоφος πλάττει διὰ τοῦ λόγου πόλιν, ἧς οἱ νέοι ὡς ἐπιμελέστατα παι-
 δεύονται, ἵνα λάβωσι καὶ τὰς τέσσαρας ἀρετάς, τὴν σοφίαν, τὴν ἀνδρείαν,
 τὴν σωφροσύνην καὶ τὴν δικαιοσύνην (Βιβλ. 1—5)· εἶτα (5—7) διαί-
 σασ τοὺς πολίτας εἰς τρία γένη, τὸ βουλευτικόν, τὸ πολεμικόν καὶ τὸ
 χρηματιστικόν, ὃν ἕκαστον ὀφείλει νὰ ἐκτελῇ τὸ ἑαυτοῦ ἔργον καὶ νὰ μὴ
 ἀλλοτριωπραγομῇ, ἐξετάζει εἰδικώτερον τὴν παιδείαν τῶν ἐπιδόξων ἀρ-
 χόντων καὶ φυλάκων, οἵτινες πάντα κοινὰ πρέπει νὰ ἔχωσι καὶ αὐτὰς τὰς
 γυναῖκας καὶ τοὺς παῖδας, ἵνα ἀστασίαστοι διατελῶσι. Μεθ' ὃ (8—10)
 συγκρίνει πρὸς τὴν τελείαν πολιτείαν, ἐν ἣ οἱ φιλόσοφοι ἄρχουσι, τὰς
 ἡμασθημένας ἤτοι τὴν τιμοκρατίαν, τὴν ὀλιγαρχίαν, τὴν δημοκρατίαν καὶ
 τὴν πασῶν χειρίστην τυραννίδα καὶ τέλος (10 βιβλ.) τὸν διάλογον ἐπιστέ-
 φουσιν αἱ ἀμοιβαί, ἃς ἀπολαμβάνει ὁ δίκαιος ἐν τε τῇ παρόντι κόσμῳ
 καὶ ἐν τῇ μέλλοντι. Οὕτως ἡ Πολιτεία τοῦ φιλοσόφου διαφέρει οὐσιωδῶς
 ἐκείνης, ἣν ὀνειροπολοῦσιν οἱ νῦν κοινωνιολόγοι (socialistes)· δὲν ὑπόσχε-
 ταὶ ὀλιγάς ἀπολαύσεις εἰς τὸ πλῆθος, δὲν καθιεροῖ τὴν ἰσότητα, ἀλλὰ
 τοῦναντίον ὁ φιλόσοφος θέλει ἀριστοκρατικὴν τὴν πόλιν, αἱ δὲ κατώτε-
 ραι τάξεις ὀφείλουσι νὰ πειθαρχῶσι εἰς τὰς ἀνωτέρας.

Τέλος ὁ Τίμαιος, ὃς μετὰ τῆς Πολιτείας καὶ τοῦ Κριτίου ἀποτελεῖ τρι-
 λογίαν, ἐξετάζει τὴν γένεσιν τοῦ κόσμου (φυσικὴ φιλοσοφία)· εἶναι δὲ ὁ
 κόσμος κατὰ τὸν φιλόσοφον ζῶον ἔμψυχον, ἔννον.

ΑΡΙΣΤΟΤΕΛΗΣ (384—322)

Ὁ Ἀριστοτέλης ἐκ τῶν Σταγείρων τῆς Μακεδονίας καταγόμε-
 νος ἦτο υἱὸς Νικομάχου, ὅστις ἐγένετο ἰατρός ἐν τῇ αὐτῇ Ἀμύν-
 του, τοῦ βασιλέως τῆς Μακεδονίας· προώρως δὲ ὀρφανεύσας με-
 τέβη δεκαοκταετῆς εἰς Ἀθήνας, ὅπου ἐπὶ εἴκοσιν ἔτη ἠκροῶτο
 Ψηφιοποιήθηκε ἀπὸ τὸ Ἰνστιτούτο Εκπαιδευτικῆς Πολιτικῆς

τοῦ Πλάτωνος (367-347), ὅστις ἐκάλει αὐτὸν μὲν *νοῦν τῆς διατριβῆς*, τὴν δὲ κατοικίαν αὐτοῦ *οἶκον ἀναγνώστου*· τῷ δὲ 342 ὁ βασιλεὺς Φίλιππος ἐκτιμῶν τὴν ἀξίαν αὐτοῦ προσεκάλεσεν ὡς διδάσκαλον τοῦ υἱοῦ Ἀλεξάνδρου· ὅποσον δὲ ὠφέλιμος ἐγένετο ἡ διδασκαλία τοῦ μεγάλου φιλοσόφου πρὸς αὐτόν, δεικνύει ἢ πρὸς τὸν διδάσκαλον πασίγνωστος εὐγνωμοσύνη καὶ ὁ σεβασμὸς τοῦ Ἀλεξάνδρου· ἀλλὰ καὶ οὗτος καὶ ὁ Φίλιππος ὠφέλησαν τὸν Ἀριστοτέλη, παρασχόντες ἀργύριον ἀναγκαϊότατον εἰς τὰς πρακτικὰς μελέτας καὶ εἰς τὴν ἐπιστημονικὴν αὐτοῦ ἔρευναν· οὕτω δὲ πλὴν τῶν ἄλλων ὁ φιλόσοφος κατήρτισε καὶ πλουσίαν συλλογὴν βιβλίων. Ὅτε δὲ ὁ Ἀλέξανδρος τῷ 335 ἀνέλαβε τὴν βασιλείαν, ὁ Ἀριστοτέλης ἐπανελθὼν εἰς Ἀθήνας, ἐδίδασκεν ἐν τῷ Λυκείῳ παρὰ τὰς ὄχθας τοῦ Ἴλισοῦ· ἐκ τοῦ ἐν τῷ Λυκείῳ δὲ Περιπάτου ἔν ᾧ ἐδίδασκεν, ἡ σχολὴ αὐτοῦ ἐκλήθη *περιπατητικὴ*· ἐκ τῶν διδασκαλιῶν δ' αὐτοῦ αἱ μὲν ἐν στενωπῶν κύκλω τακτικῶν μαθητῶν γινόμεναι ἐλέγοντο *ἀκροαματικά* ἢ *ἑσωτερικά*, αἱ δὲ εὐκολώτεραι ἐν εὐρυτάτῳ *ἐξωτερικά*· ἀλλὰ μετὰ τὸν θάνατον τοῦ Ἀλεξάνδρου ὡς μακεδονίζων κατεδιώχθη κατηγορηθεὶς ὡς ἄθεος (323)· ἵνα δὲ μὴ παράσχη τοῖς Ἀθηναίοις ἀφορμὴν, ὅπως καὶ αὐθις ἀσεβήσωσιν εἰς τὴν φιλοσοφίαν, κατέφυγεν εἰς Χαλκίδα, ἔνθα ἐκ νόσου ἀπέθανεν.

Ἠσχολήθη δὲ ὁ Ἀριστοτέλης περὶ πλεῖστα τῶν *φυσικῶν* καὶ *ιστορικῶν* ἐπιστημῶν ζητήματα καὶ ἐν πᾶσι διακρίνεται διὰ τὴν δεξιότητα τῆς παρατηρήσεως, τὴν ἀκάματον πρὸς τὸ συλλέγειν ὕλην ἐπιμέλειαν καὶ διὰ τὴν ἐπιστημονικὴν ἀκρίβειαν· ὁ ὀφθαλμὸς τοῦ μεγάλου τούτου ἐρευνητοῦ εἰσδύει πανταχοῦ, τὰ μυστήρια τῆς φύσεως ἀναζητῶν· παρ' αὐτῷ συνονοῦνται γνώσεως δαψίλεια καὶ σπανία πρὸς συστηματοποίησιν τῶν θεωριῶν ἀγχίνον· πρὸς τὴν καταπληκτικὴν δὲ πολυμάθειαν καὶ τὴν ἀκαταπόνητον αὐτοῦ φιλεργίαν ἀνάλογος εἶναι καὶ ὁ ἀριθμὸς τῶν συγγραμμάτων αὐτοῦ· εἶναι δὲ ταῦτα.

Α' Δογικά, τὰ κοινῶ ὀνόματι καλούμενα *ὄργανον* (χρήσιμοι δηλ. πρὸς γνῶσιν πραγματεῖαι). Ἐσαεὶ διαμένει τοῦ φιλοσόφου ἡ δόξα, ὅτι πρῶτος αὐτὸς διετύπωσε τοὺς νόμους τῆς ἀνθρωπίνης νοήσεως καὶ ὑπέδειξε διὰ παντὸς τὴν ἐπὶ τὴν γνῶσιν ὁδὸν καὶ τοὺς τρόπους τοῦ συλλογίζεσθαι.

1. Περιπάτος=στοά, χρήσιμος πρὸς περίπατον. Γαλλ. Galerie.
Ψηφιοποιήθηκε ἀπὸ τὸ Ἰνστιτούτο Ἐκπαιδευτικῆς Πολιτικῆς

Β' Φυσικά, δι' ὧν ὁ φιλόσοφος ἐγένετο ὁ δημιουργὸς τῆς φυσικῆς ἐπιστήμης, τῆς ζωολογίας καὶ τῆς συγκριτικῆς ἀνατομικῆς· διὰ τῶν φυσικῶν πραγματειῶν ὁ Ἀριστοτέλης ἔτρεψε τὴν φιλοσοφικὴν ζήτησιν ἐπὶ τὸ γόνιμον ἔδαφος τοῦ αἰσθητοῦ κόσμου.

Γ' Τὰ μετὰ τὰ φυσικά ἢ ἡ πρώτη φιλοσοφία, ὡς ἐκάλει αὐτὰ ὁ Ἀριστοτέλης· ἐκ τούτων δὲ προῆλθεν ὁ τῶν νεωτέρων ὄρος ἡ **μεταφυσική**· ἐν αὐτοῖς ἐξετάζει τὰς πρώτας ἀρχὰς πάντων τῶν ὄντων τῶν τε κινουμένων καὶ τῶν ἀκινήτων.

Δ' Ἠθικά, ἅτινα καθ' ἅπαντας τοὺς αἰῶνας ἐξόχως ἐτιμήθησαν ὑπὸ τῶν φιλοσόφων καὶ τῶν θεολόγων.

Ε' Τεχνικά, ἦτοι ἡ ῥητορικὴ καὶ ἡ ποιητικὴ.

ς' Πολιτικά, ὅπερ σύγγραμμα παραμένει καὶ νῦν διὰ τὸν πλοῦτον καὶ τὴν ἐμβρίθειαν τῶν διδαγμάτων βάσις τῶν ἐρευνῶν εἰς τοὺς περὶ τὰς πολιτικὰς ἐπιστήμας ἀσχολουμένους. Πλὴν τῶν περιωθέντων Πολιτικῶν ὁ Ἀριστοτέλης εἶχε καὶ ἄλλο πολῦτιμον σύγγραμμα, θησαυρὸν πολιτικῶν γνώσεων, ἐν ᾧ περιέγραφε τὰς **πολιτείας** 158 πόλεων· ἀλλ' ἐκ τούτων σφίζονται μόνον ἀποσπάσματα· πρό τινων δ' ἐτῶν (1891) ἀνευρέθη ἐν τοῖς Αἰγυπτιακοῖς παύροις ἐκ τοῦ συγγράμματος ἐκείνου ἡ **Ἀθηναίων Πολιτεία**, πολυτιμώτατον σύγγραμμα, ἐν ᾧ ἐξιστορεῖται τὸ πολίτευμα τῶν Ἀθηναίων.

Ὡς ὁ Πλάτων εἶχεν ὑπ' ὄψει τὴν διδασκαλίαν τοῦ Σωκράτους, οὕτω καὶ ὁ Ἀριστοτέλης τὴν τοῦ διδασκάλου· διαφωνεῖ δὲ πρὸς αὐτὸν ὡς πρὸς τὰς **ιδέας**· διότι ἐκεῖνος μὲν ἐνόμιζε τὰς ιδέας ὑπαρχούσας ἔξω τοῦ αἰσθητοῦ κόσμου (τὸ ἐν παρὰ τὰ πολλά), ὁ δὲ Ἀριστοτέλης ἐθεώρει ταύτας ὡς ἐν αὐτοῖς τοῖς πράγμασιν οὔσας (τὸ ἐν ἐν τοῖς πολλοῖς) καὶ τὴν οὐσίαν αὐτῶν ἀποτελούσας, ὑπὸ τοῦ ἀνθρωπίνου δὲ νοῦ ἀφαιρουμένας καὶ καθ' ἑαυτὰς νοουμένας (ἐν τοῖς εἶδεσι τοῖς αἰσθητοῖς τὰ νοητά).

Τέλος ἐν τοῖς **Ἠθικοῖς** ὁ φιλόσοφος δὲν ἀποκρούει τὴν ἡδονήν, ἀλλὰ προτιμᾷ τὴν τελειοτάτην, ἣτις ἐκ τῆς διανοίας πηγάζει· τὸ τέλος τῶν ἀνθρωπίνων πράξεων εἶναι ἡ εὐδαιμονία, ἣν ὡς **κατ' ἀρετὴν ἐνέργειαν** ὀρίζει· ἡ ἀρετὴ δεσπόζουσα τῶν παθῶν καὶ τῶν ὁρμῶν ὁυθμίζει αὐτά, μεσότης τις οὖσα δύο ἀκροτήτων, τῆς ὑπερβολῆς καὶ τῆς ἐλλείψεως· οὕτω π. χ' ἡ **πραότης** εἶναι ἀρετὴ ὡς τῆς ὀργιλότητος καὶ τῆς ἀναλγησίας μεσότης, ἡ **ἀνδρεία** ὡς ἐν τῷ μέσῳ τῆς θρασύτητος καὶ τῆς δειλίας κειμένη,

καὶ ἡ αἰδώς ὡς ἔχουσα τὸ μέσον τῆς ἀναισχυντίας καὶ τῆς καταπλήξεως, αἵτινες εἶναι ἀκρότητες· συμπλήρωμα δὲ τῆς ἀρετῆς ἢ τῶν τῆς ψυχῆς ἀγαθῶν εἶναι τὰ τε τοῦ σώματος ἀγαθὰ, (ἰσχύς, ὑγίεια, κάλλος) καὶ τὰ ἐκτὸς δηλ. τὰ ἐκ τῆς τύχης (πλοῦτος, εὐγένεια κλπ.)· κατὰ ταῦτα εὐδαίμων εἶναι ὁ κατ' ἀρετὴν τελείαν ἐνεργῶν καὶ τῶν ἐκτὸς ἀγαθῶν ἱκανῶς μετασχών.

Ἡ δὲ γλῶσσα τοῦ Σταγειρίτου εἶναι ξηρὰ καὶ λιτὴ καὶ σαφής, ἀλλ' ἐνιαχοῦ διὰ τὴν πολλὴν βραχύτητα καὶ πυκνότητα καθίσταται ἀσαφής· οὕτω δὲν δύναται νὰ παραβληθῆῖ πρὸς τὴν καλλιτεχνικωτάτην τοῦ Πλάτωνος· ἀλλὰ πάντες ὁμολογοῦσιν, ὅτι ὁ Ἄριστοτέλης διεμόρφωσε τὴν ἐπιστημονικὴν γλῶσσαν· ἐκλήθη δὲ γραμματεὺς τῆς φύσεως, τὸν κάλαμον εἰς τὸν νοῦν ἀποβρέχων· καὶ περὶ τῶν συγγραμμάτων αὐτοῦ ἐλέχθη, ὅτι «ποταμὸς χρυσοῦ ῥέοντός εἰσιν».

ΘΕΟΦΡΑΣΤΟΣ (372·287)

Μαθητὴς καὶ διάδοχος τοῦ Ἄριστοτέλους ἐν τῷ Λυκείῳ ἐγένετο ὁ ἔξ Ἐρέσου τῆς Λέσβου **Θεόφραστος**· οὗτος ὠνομάζετο Τύρταμος, διὰ δὲ τὸν θεσπέσιον τῆς φράσεως ὑπὸ τοῦ διδασκάλου μετωνομάσθη Θεόφραστος· τὸ θεσπέσιον τοῦ λόγου αὐτοῦ μαρτυροῦσιν οἱ δισχίλιοι μαθηταὶ καὶ τὸ ὅτι τριάκοντα τέσσαρα ἔτη προέστη τοῦ Λυκείου· ὁ Ἐρέσιος φιλόσοφος διέπρεψεν οὐ μόνον ἐν τῇ διδασκαλίᾳ, ἀλλὰ καὶ ἐν τῇ συγγραφῇ· ἀλλ' ἐκ τῶν 232 συγγραμμάτων αὐτοῦ διετηρήθησαν *ἀπερὶ φυτῶν ἱστορίαι* (βιβλ. θ'), *β' περὶ φυτῶν αἰτίαι*, ὅπερ εἶναι φιλοσοφικώτερον τοῦ προηγουμένου (βιβλ. ζ'), διὰ τὰ ὁποῖα θεωρεῖται ὁ πατὴρ τῆς **φυτολογίας**, καὶ γ' τὸ περὶ *λίθων* σύγγραμμα, ἀπόσπασμα μείζονος πραγματείας (ὄρυκτολογίας)· πολύτιμος προσέτι εἶναι καὶ ἡ συγγραφὴ αὐτοῦ *χαρακτῆρες* (30 κεφ.). Τὸ ἔργον τοῦτο εἰ καὶ περιεσώθη ἑλλιπές, ὅμως φαίνεται ἀρίστη ἠθογραφικὴ εἰκὼν τῶν διαφόρων χαρακτῆρων τοῦ ἀνθρώπου¹. Ἐν μὲν τῇ φυτολογίᾳ φαίνεται ἄγνός καὶ βαθὺς τῆς ἐπιστήμης μύστης, πε-

1. Φιλοσόφων βίους καὶ δογμάτων συναγωγὴν (ἐν δέκα βιβλ.) ἔγραψε Διογένης ὁ Λαέρτιος (200 μ. Χ.), ὅστις ἐνδιατρίβει μᾶλλον εἰς τὸν κατ' ἰδίαν βίον τῶν φιλοσόφων καὶ τὴν περισυναγωγὴν ἀποφθεγμάτων καὶ εὐτραπέλων ἱστορημάτων· τὸ ἔργον τοῦτο φαίνεται συναγωγὴ τῶν ἐρασιμαμάτων προγενεστέρων ὁμοίων συγγραμμάτων.

ριγραφαι δέ τινες αὐτοῦ παραμένουσιν ὡς πρότυπα ἐπιστημονικῆς ἀκριβείας· τέλος ἐν τῇ ἡθογραφίᾳ ἐγένετο τὸ πρότυπον τοῦ Γάλλου ἡθογράφου Bruyère.

γ'. Ρητορεία.

Εἶδομεν ἐν τοῖς ἔμπροσθεν, ὅτι ἡ ῥητορεία δηλ. ἡ μετὰ χάριτος καὶ πειθοῦς εὐγλωττία, εἷς τινὰς μὲν εἶναι ἔμφυτος (φυσικὴ ῥητορεία), ἄλλοι δὲ ἀποκτιῶσιν αὐτὴν καὶ διὰ σπουδῆς καὶ μελέτης (ἔντεχνος ῥητορεία)· πρὶν δὲ ἀναπτυχθῆ ἡ ἔντεχνος ῥητορεία, ὑπῆρχεν ἔκκαλαι ἐν τῷ ἑλληνικῷ λαῷ ἡ *φυσικὴ* ῥητορεία· φύσει φιλελεύθερος ὢν ὁ ἑλληνικὸς λαὸς προτιμᾷ νὰ ἀρχῆ καὶ νὰ ἀρχηται διὰ τοῦ λόγου καὶ τῆς πειθοῦς μᾶλλον ἢ διὰ τῆς βίας· ἤδη ἐν τοῖς Ὀμηρικοῖς ἔπεσι διαπρέπουσιν ἄνδρες κατὰ τὴν δύναμιν τοῦ λόγου καὶ τιμῶνται οἱ ἐν ταῖς ἀγοραῖς τοῦ λαοῦ καὶ ἐν ταῖς βουλαῖς τῶν γερόντων δυνάμενοι μετὰ χάριτος τὰ δέοντα νὰ συμβουλεύωσι καὶ νὰ πείθωσι τὸν λαόν· ὁπόσον δ' ἐτιμᾶτο ἡ δύναμις τοῦ λόγου παρὰ τῷ ἑλληνικῷ λαῷ, φαίνεται καὶ ἐκ τοῦτου, ὅτι οἱ διαπρέποντες ἐν τῷ ἀγορεύειν ἐτιμῶντο ἐξ ἴσου ὡς καὶ οἱ ἀριστεύοντες ἐν ταῖς μάχαις· διὸ καὶ ἡ ἀγορὰ ὑπὸ τοῦ ποιητοῦ καλεῖται *κυδιάνειρα*, καθὼς καὶ ἡ μάχη· ὁ τέλειος ἦρωας ἔδει νὰ εἶναι οἷος ὁ Ἀχιλλεύς, «μύθων τε ῥητήρ καὶ προηκτῆρ ἔργων». Ρήτορες ὑπὸ τοῦ Ὀμήρου εἰσάγονται πολλοί, ἀλλὰ πάντων ἐξέχει ὁ λιγὺς τῶν Πυλίων ἀγορητῆς, ὁ συνετὸς καὶ ἡδυεπὴς Νέστωρ,

«τοῦ καὶ ἀπὸ γλώσσης μέλιτος γλυκίων ῥέειν αὐδὴ»·

Μετὰ δὲ τὴν κατάλυσιν τῆς βασιλείας οἱ Ἕλληνες ἀσκοῦσι τὴν ῥητορείαν πολλῷ μᾶλλον ἐν τῇ ἀριστοκρατίᾳ καὶ τῇ δημοκρατίᾳ· τὴν περὶ τὸ λέγειν ῥοπήν καὶ τὴν ἀγάπην αὐτῶν πρὸς τὸ ἀγορεύειν ὑποδηλοῦσιν ἤδη καὶ τὰ κύρια ὀνόματα, Ἀναξαγόρας, Εὐαγόρας, Ἀθηναγόρας, Ἐλληναγόρας, Πρωταγόρας, Πυθαγόρας, Χρυσάγορας κλπ. Θεραπεύουσι δὲ τὴν ῥητορείαν εὐλόγως· διότι ἡ τέχνη αὕτη εἶναι τὸ ὄργανον, δι' οὗ πείθονται οἱ ἄνθρωποι· ἡ δύναμις τοῦ λόγου εἶναι τὸ ἐχέγγυον τῆς ἐλευθερίας καὶ τῆς ὑποστάσεως τοῦ πολίτου· διὸ καὶ ὁ σοφὸς Σόλων ἐνομοθέτησεν, ἵνα πᾶς πολίτης ἐν τῷ δικαστηρίῳ ὑποστηρίξῃ αὐτὸς τὰ ἑαυτοῦ δίκαια· διότι, εἰάν εἶναι αἰσχροὺς ὁ πολίτης νὰ μὴ δύναται νὰ ὑποστηρίξῃ ἑαυτὸν ἐν τῇ μάχῃ διὰ τῶν ὄπλων, πολλῷ αἰσ-

χρότερον είναι νὰ μὴ δύναται νὰ ὑποστηρίξῃ ὁ ἴδιος τὰ ἑαυτοῦ δίκαια ἐν τῷ δικαστηρίῳ διὰ τοῦ λόγου, καθ' ὅν καὶ μόνον ὑπερέχει τῶν ζώων. Ἡ ῥητορεία ἀναπτύσσεται ἔτι μᾶλλον ἐν Ἀθῆναις, ὅτε εἰσῆχθη τὸ δημοκρατικὸν πολίτευμα· ἐπὶ τῶν Μηδικῶν διακρίνεται κατὰ τὴν ῥητορικὴν δεινότητα ὁ **Θεμιστοκλῆς**· οὗτος διὰ τῆς δυνάμεως τοῦ λόγου πείθει τοὺς Ἀθηναίους νὰ ἐγκαταλίπωσι τὴν πόλιν καὶ νὰ καταφύγωσιν εἰς τὰ ξύλινα τεῖχη· καὶ πρὸ τῆς ἐνάρξεως δὲ τῆς ἐν Σαλαμῖνι ναυμαχίας διὰ τῆς εὐφραδείας αὐτοῦ ἐμπνέει τὸν ἐνθουσιασμὸν εἰς τε τοὺς Ἀθηναίους καὶ εἰς τοὺς ἄλλους Ἕλληνας.

Τὴν φυσικὴν ῥητορείαν ἐκπροσωπεῖ μάλιστα ὁ **Περικλῆς**· τούτου δὲ ἡ ῥητορικὴ κοσμηθεῖσα διὰ τῆς φιλοσοφίας τοῦ Ἀναξαγόρου ἔλαβε πτῆσιν ὑψηλὴν· τρεῖς δημηγορίας τοῦ μεγάλου τούτου πολιτικοῦ διέσωσεν ὁ Θουκυδίδης οὐχὶ αὐταῖς λέξεσιν, ἀλλ' ἐγγύτατα τῆς διανοίας ἐχόμενος καὶ τῶν λόγων ἐκεῖνου· ὁ **ἐπιτάφιος** τοῦ Περικλέους εἶναι τὸ περιφανέστατον μνημεῖον τῆς πανηγυρικῆς ῥητορείας· ἦτο δὲ ὁ ῥήτωρ τόσον εὐλαβὴς περὶ τὸν λόγον, ὥστε πρὸς τὸ βῆμα βαδίζων ἠύχετο εἰς τοὺς θεοὺς, ἵνα μὴ ἔκπεσῃ ἐκ τοῦ στόματος αὐτοῦ λόγος ἀνάρμοστος· τὴν δύναμιν τοῦ λόγου αὐτοῦ ἄριστα ἀπεικονίζει ὁ Θουκυδίδης λέγων περὶ αὐτοῦ «ὅποτε ἤσθάνετο τοὺς Ἀθηναίους θρασυνομένους παρὰ καιρὸν, λέγων κατέπλησεν ἐπὶ τὸ φοβεῖσθαι, καὶ δεδιότας αὐτῶν ἀλόγως ἀντικαθίστη πάλιν ἐπὶ τὸ θαρσεῖν· ἐγένετό τε λόγῳ μὲν δημοκρατία, ἔργῳ δὲ ὑπὸ τοῦ πρώτου ἀνδρὸς ἀρχή»¹.

Ἀλλὰ σὺν τῇ **φυσικῇ** ταύτῃ ῥητορείᾳ ἀνεπτύχθη καὶ ἡ **ἐντεχνος**, ἣτις τὸ πρῶτον ἐφάνη ἐν Σικελίᾳ· διότι ἐν Συρακούσαις μετὰ τὴν κατάλυσιν τῆς τυραννίδος (467) π. Χ. ἐγεννήθη πληθὺς δικῶν ἰδιωτικῶν· πρῶτος δὲ χάριν τῶν δικῶν τούτων συνέταξε λόγους καὶ κανόνας ῥητορικῆς τέχνης ὁ **Κόραξ** ὁ Συρακούσιος καὶ πρῶτος ἔδωκε τὸν ὄρισμὸν αὐτῆς ὅτι εἶναι **πειθοῦς δημιουργός**. τὴν ῥητορικὴν τέχνην ὁ Κόραξ ἐπόλει ἀντὶ μισθοῦ καὶ μαθητὴν ἔσχε τὸν **Τεισίαν**· ἡ πρὸς τὸν διδάσκαλον περὶ ἀποτέσεως τῶν διδάκτρων δίκη αὐτοῦ κατέστη πασίγνωστος, ὡς καὶ ἡ τῶν δικαστῶν ῥῆσις «ἐκ κόρακος κακοῦ κακὸν ᾧδὴν» ἐγένετο παρομιώδης.

Ὅμοιως χάριν χρημάτων καὶ σοφιστικῶς ἤσκει τὴν ῥητορι-

1. «Ἡ ῥητορικὴ ὡσπερ ψυχαγωγία ἐστὶ καὶ μάλιστα ἔργον αὐτῆς ἡ περὶ τὰ ἦθη καὶ τὰ πάθη μέθοδος ὡσπερ τόνους καὶ φθόγγους ψυχῆς· ἀλλ' ἐμμελοῦς ἀφῆς καὶ κρούσεως δεομένους» Πλουτ. β' Περικλ. 15.
Ψηφιοποιήθηκε ἀπὸ τὸ Ἰνστιτούτο Ἐκπαιδευτικῆς Πολιτικῆς

κὴν καὶ Γοργίας ὁ Λεοντῖνος· οὗτος ἐλθὼν ὡς πρεσβευτῆς εἰς Ἀθήνας (τῷ 427 π. Χ.) κατεμάγευσε τοὺς Ἀθηναίους διὰ τῶν κοσμημάτων καὶ ψιμυθίων τοῦ λόγου· ἐνοήσας δ' ὅτι ἡ πόλις ἦτο πρόσφορος πρὸς ἐξάσκησιν τῆς ῥητορικῆς αὐτοῦ τέχνης, ἐπα- νῆλθεν εἰς Ἀθήνας, ἔνθα διδάσκων τὴν ῥητορικὴν ἔσχε πολλοὺς μαθητάς, οὐ μόνον Ἀθηναίους, ἀλλὰ καὶ ἐκ τῶν ἄλλων ἐλλη- νικῶν πόλεων. Ὁ Γοργίας, οὗτινος ἡ γλῶσσα ἦτο ποιητικὴ καὶ ὀλίγον ἀπέχουσα τοῦ διθυράμβου, μετεχειρίζετο διάφορα ῥητο- ρικὰ σχήματα, οἷον τὰ ἰσόκωλα, τὰ πάρισα καὶ τὰ ὁμοιοτέλευτα, ἔτι δέ τὰς παρονομασίας, τὰς παρηγήσεις καὶ τὰς ἀντιθέσεις, ἅτινα ἐξ αὐτοῦ Γοργεία σχήματα ὠνομάσθησαν.

Ἀνάπτυξις τῆς ῥητορικῆς.

Ἀλλ' εἰ καὶ ἡ ἔντεχνος ῥητορεία ἐφάνη ἐν Σικελίᾳ, ὅμως ἐν Ἀθήναις ἐτελειοποιήθη, καθὼς ἡ φιλοσοφία, ἡ ἱστορία καὶ τὸ δρᾶμα· διότι ἐν Ἀθήναις μάλιστα ἐβασίλευεν ἡ πολιτικὴ ἐλευθε- ρία· ἐν τῇ πόλει ταύτῃ ἡ παρρησία τόσον κοινὴ ἦτο, ὥστε καὶ ἐξένοι καὶ δοῦλοι μετεῖχον αὐτῆς καὶ πολλοὺς δούλους ἐκέ- μετὰ πλείονος ἐξουσίας ἠδύνατό τις νὰ ἴδῃ λέγοντας ὅ,τι ἠθελὼν ἢ πολίτας ἐν ἐνείαις τῶν ἄλλων πόλεων· ἐπειδὴ δὲ οἱ Ἀθηναῖοι μετὰ τὰ Μηδικὰ προσέλαβον μεγίστην δύναμιν ἐν τῷ ἐξωτερικῷ καὶ ἡ πόλις αὐτῶν ἐγένετο τὸ κέντρον πάσης σοφίας, εἰς ταύτην συρρέοντες καὶ οἱ σοφισταὶ ἐδίδασκον τὴν ῥητορικὴν τέχνην· πρὸς δὲ ἐπειδὴ οἱ Ἀθηναῖοι ἐγένοντο καὶ ἡγεμόνες τῆς συμμα- χίας, ἐπέβαλον, ἵνα αἱ δίκαι τῶν συμμάχων ἐν Ἀθήταις δικάζων- ται· ἐνταῦθα τέλος ὅ τε πολιτικὸς καὶ ἰδιωτικὸς βίος ἦσαν ἐπι- τήδαιοι πρὸς τὴν ῥητορικὴν.

Ἀνάλυσις τοῦ ῥητορικοῦ λόγου.

Ὁ ῥητορικὸς λόγος συνίσταται ἐκ τριῶν μερῶν, τοῦ προοι- μίου, τοῦ κυρίου θέματος καὶ τοῦ ἐπιλόγου· ὁ δὲ δικανικὸς ἰδίως συνίσταται συνήθως ἐκ πέντε μερῶν τοῦ προοιμίου, ¹ τῆς διηγῆ-

1. Ὁ ῥητορικὸς λόγος, ὡσπερ ζῷον, πρέπει νὰ ἔχῃ κεφαλὴν καὶ μέ- σον καὶ ἄκρα πρέποντα ἀλλήλοις καὶ τῷ ὅλῳ». Πλάτ. Φαίδρ. 264C.

2. Τὸ προοίμιον ἐν τῷ λόγῳ εἶναι ἡ κεφαλὴ τοῦ σώματος, Ἀριστ. Ρητορ. 1415^b8.

σεως, τῆς ἀποδείξεως, τῆς λύσεως καὶ τοῦ ἐπιλόγου· τὸ μὲν **προοίμιον** εἶναι ἢ ἀρχὴ τοῦ λόγου, ἐν ᾧ ὁ ῥήτωρ προπαρασκευάζει τὸν ἀκροατὴν εἰς τὸ θέμα καὶ πειρᾶται νὰ κινήσῃ ὑπὲρ ἑαυτοῦ μὲν τὴν εὐνοίαν τῶν δικαστῶν ἢ ἀκροατῶν, κατὰ δὲ τοῦ ἀντιδίκου ἢ ἀντιπάλου τὴν δυσμένειαν· ἢ δὲ **διήγησις** εἶναι ἔκθεσις πραγμάτων γενομένων· διὸ καὶ ἀπαιτεῖ σαφήνειαν, συντομίαν καὶ πιθανότητα· καὶ τῆς μὲν **σαφηνείας** ἐπιτυγχάνει ὁ λέγων ὅταν μὴ ξένας λέξεις ἢ ἐννοίας μεταχειρίζηται· τῆς δὲ **συντομίας** ὅταν μῆτε πόρρωθεν ἄρχηται μῆτε ἐπὶ μακρότατα προχωρῇ, ἀλλὰ μόνον αὐτὰ τὰ ἀναγκαῖα διεξέρχεται· καὶ τῆς **πιθανότητος** ἐπιτυγχάνει, ὅταν λέγῃ ἀληθῆ καὶ δυνάμενα νὰ πιστευθῶσιν· ἢ δὲ **ἀπόδειξις** εἶναι βεβαίωσις καὶ ἀποκατάστασις τῶν ἐν τῇ ὑποθέσει ἀμφισβητουμένων πραγμάτων· ἀποδεικνύει δὲ ὁ λέγων ἢ ἐντέχνως διὰ λογικῶν ἐπιχειρημάτων¹ ἢ ἀπὸ τῶν καλουμένων ἀτέχνων ἐπιχειρημάτων, ὅσα δηλ. ἄνευ βοθηθείας τῆς τέχνης εἶναι, οἷον ἔγγραφα, νόμοι, συμβόλαια, διαθῆκαι κλπ. ἢ δὲ **λύσις** εἶναι τὸ μέρος, ἐνθα ὁ λέγων διαλύει ἢ ἀνασκευάζει τὰ ἐπιχειρήματα τοῦ ἀντιπάλου· καὶ τέλος ὁ **ἐπίλογος** ἔχει διττὸν σκοπὸν, πρακτικόν, ἐν ᾧ τὰ εἰρημένα μακρὰ ὄντα ἀνακεφαλαιοῖ, καὶ παθητικόν, ἐν ᾧ τὸν ἀκροατὴν εὐμενῆ μὲν πρὸς ἑαυτόν, δυσμενῆ δὲ πρὸς τὸν ἀντίδικον ἢ ἀντίπαλον ἀπεργάζεται².

Τόποι δέ, ἐν οἷς ἠσκειτο ἡ ῥητορεία, ἦσαν αἱ πανηγύρεις ἢ ἄλλαι συναθροίσεις τοῦ λαοῦ, ὡς ἐν τῇ ταφῇ τῶν ὑπὲρ πατρίδος πεσόντων, ἢ ἐκκλησία τοῦ δήμου καὶ τὸ δικαστήριον.

Ἐκκλησία τοῦ δήμου.

Ἡ ἐκκλησία τοῦ δήμου ἐν Ἀθήναις ἦτοι ἡ συνέλευσις πάντων τῶν ἐνηλίκων πολιτῶν τὸ μὲν πρῶτον ἐγίνετο ἅπασι ἐν ἐκάστη πρυτανείᾳ ἦτοι δεκάκις τοῦ ἑνιαυτοῦ, κατόπιν δὲ τετράκις τῆς πρυτανείας· ἀλλὰ πλὴν τῶν διὰ νόμου ὠρισμένων τούτων **κυρίων** ἐκκλησιῶν ἦσαν καὶ αἱ καλούμεναι **σύγκλητοι**, ὁσάκις δηλ. ἐν ἀνάγκῃ συνεκαλοῦντο διὰ κηρύκων οἱ ἐν τοῖς δήμοις ἢ ἐν τοῖς

1. Διὰ συλλογισμῶν καὶ τεκμηρίων ἅτινα χορῆζουσι τῆς τέχνης τοῦ ῥητοῦ.

2. «Ἔργον ῥήτορος προοιμιάσασθαι πρὸς εὐνοίαν, διηγῆσασθαι πρὸς πίστιν, ἀγωνιάσασθαι πρὸς ἀπόδειξιν, ἀνακεφαλαιώσασθαι πρὸς ἀνάμνησιν» Ἀριστοτέλης.

ἀγορῆς, ὅπερ ἔν ταῖς κυρίαις δὲν ἐγίνετο· καὶ τὰς μὲν κυρίας συν-
 εκάλουν οἱ πρυτάνεις, τὰς δὲ συγκλήτους (ἐκτάκτους) καὶ οἱ στρα-
 τηγοὶ ἔν πολέμῳ· συνήρχετο δὲ ἡ ἐκκλησία τοῦ δήμου τὸ μὲν
 πρῶτον εἰς τὴν ἀγοράν, ὕστερον δὲ εἰς τὸν λόφον τῆς Πνυκῆς
 (ἀναβαίνειν εἰς τὴν ἐκκλησίαν), ἐνίοτε δὲ εἰς τὸ θέατρον· συνελ-
 θούσης δὲ τῆς ἐκκλησίας οἱ μὲν πρυτάνεις προέβαλλον τὰ συζη-
 τητέα θέματα (περὶ ὧν χρὴ χρηματίζειν), ὁ δὲ κῆρυξ ἠρώτα «τίς
 ἀγορεύειν βούλεται». Καὶ ἦτο μὲν χρόνος, ὅτε οἱ ὑπὲρ τὰ πεντή-
 κοντα εἶη γεγονότες ἐλάμβανον πρῶτοι τὸν λόγον, ἀλλὰ μετὰ
 ταῦτα πάντες ὅσοι μὴ ὑπὸ ἀτιμίας ἐκωλύοντο· ἠγόρευον δὲ οἱ ῥή-
 τορες ἐπὶ τοῦ βήματος, ἔξ οὗ κάτοπτος ἦτο ἡ θάλασσα ἐν ἧ κα-
 τεναυμαχήθησαν οἱ βάρβαροι, προφανῆ δὲ τὰ μεγαλοπρεπῆ Προ-
 πύλαια τῆς Ἀκροπόλεως καὶ ὁ σεμνὸς Παρθενῶν, καλλιτεχνήμα-
 τα ἀνυπερβλήτου τελειότητος καὶ μνημεῖα τῆς δόξης καὶ τοῦ με-
 γαλείου τῆς πόλεως· ταῦτα δὲ πολλάκις οἱ φιλοπάτριδες ῥήτορες
 ἀγορεύοντες ἐπεδείκνυον, ἵνα τὴν φιλοπατρίαν τῶν ἀκροατῶν
 ἐξάπτωσι· τὸ ἐν τῷ δήμῳ ἀγορεύειν ἐλέγετο δημηγορεῖν· μετὰ
 δὲ τὰς τῶν ῥητόρων ἀγορεύσεις οἱ μὲν πρυτάνεις ἐπεψήφισον
 ἦτοι ἔθετον τὸ ζήτημα εἰς ψηφοφορίαν, οἱ δὲ πολῖται δι' ἀνατά-
 σεως τῶν χειρῶν ἦτοι χειροτονίας ἀπεφάσιζον (ἐψηφίζοντο, ἐχει-
 ροτόνουν)· ἡσχολεῖτο δ' ἡ ἐκκλησία τοῦ δήμου περὶ τὴν ψήφισιν
 τῶν νόμων, περὶ τὰς ἀρχαιρεσίας, τὰ τοῦ πολέμου κλπ., ἐνίοτε
 δὲ καὶ δικαστικὴν ἐξουσίαν εἶχε περὶ ἐγκλημάτων, περὶ ὧν οἱ
 νόμοι δὲν προέβλεπον (εἰσαγγελία)· τότε δὲ ἡ ἐξεδίκαζεν αὐτὰ ὁ
 δῆμος ἐκκλησιάζων ἢ παρέπεμπεν αὐτὰ εἰς τὰ τεταγμένα δικα-
 στήρια ὀρίζων τὸν νόμον, καθ' ὃν ἔδει νὰ δικασθῶσιν.

Δικαστήρια.

Ἐν Ἀθήναις τὸ μέγιστον δικαστήριον ἦτο ἡ *Ἥλιαία*, ἀπο-
 τελουμένη ἐκ πολιτῶν ἑξακισχιλίων, οἵτινες διὰ κλήρου ἐλαμβά-
 νοντο, ἵνα δικάζωσιν ἐπὶ ἔν ἔτος τὰς δίκας τοῦ Ἀττικοῦ λαοῦ
 καὶ τῶν συμμάχων· τούτων δὲ οἱ μὲν χίλιοι ἦσαν ἀναπληρωμα-
 τικοί, οἱ δὲ πεντακισχίλιοι διηροῦντο εἰς δέκα τμήματα, ὧν ἕκα-
 στον συνέκειτο ἐκ πεντακοσίων δικαστῶν· μετὰ τὴν συγκρότησιν
 τοῦ δικαστηρίου καὶ τὴν εἰσαγωγὴν τῆς δίκης ἐλάμβανον τὸν λό-
 γον ὁ τε διώκων (κατήγορος) καὶ ὁ φεύγων (κατηγορούμενος)·
 ἀλλ' ὁ χρόνος, καθ' ὃν ἐκάτερος τῶν διαδίκων ἐδικαιοῦτο νὰ ἀγο-
 ρεύσῃ, ἦτο ὠρισμένος καὶ ἐμετρεῖτο διὰ τῆς κλεψύδρας.

Κατὰ τὸν νόμον τοῦ Σόλωνος πάντες οἱ ἔχοντες ἰδιωτικὰς δίκας ὄφειλον νὰ ἀγορεύσωσιν αὐτοπροσώπως ἐν τῷ δικαστηρίῳ καὶ μετὰ τὴν ἀγόρευσιν αὐτῶν ἠδύνατο φίλος ἢ συγγενὴς ἢ συνήγορος νὰ συμπληρώσῃ τὸν λόγον ἐκείνων (δευτερολογία). Ἄλλ' ἐπειδὴ καὶ οἱ νόμοι ἐπολλαπλασιάσθησαν καὶ ἡ περὶ τὸ λέγειν τέχνη ἐγένετο εἰδική, κατεδείχθη ἡ ἀτοπία τοῦ νόμου τούτου· τότε δ' ἀνεφάνησαν οἱ καλούμενοι **λογογράφοι**, οἵτινες ἔμπειροι τῶν νόμων ὄντες καὶ περὶ τὴν ῥητορικὴν ἱκανοὶ ἔγραφον ἐπὶ μισθῷ ὑπὲρ ἄλλων λόγους, οὓς οἱ διάδικοι ἀπὸ μνήμης μαθάνοντες ἀπήγγελλον ἐνώπιον τῶν δικαστῶν.

Ῥήτορες δὲ ἐν Ἀθήναις διέπρεψαν οἱ ἑξῆς δέκα:

α' **Ἀντιφῶν** ὁ Ῥαμνοῦσιος (490—411), ὅστις ἐγένετο καὶ διδάσκαλος τῆς ῥητορικῆς, ἦν παρὰ τοῦ πατρὸς αὐτοῦ, σοφιστοῦ ὄντος, ἔμαθε· κατὰ τὸν Θουκυδίδην ὅστις σφόδρα θαυμάζει αὐτόν, κράτιστος ἐγένετο εἰς τὸ ἐπινοῆσαι καὶ εἰπεῖν, ἀλλὰ διὰ τὴν μεγάλην δεινότητα τοῦ λόγου τὸ πλῆθος ὑπόπτευεν αὐτόν. Ἐκ τῶν περισωθέντων 15 λόγων αὐτοῦ μόνον τρεῖς εἶναι πραγματικοὶ ἀπαγγελθέντες ἐν τῷ δικαστηρίῳ ἐπὶ φονικῶν δικῶν, οἱ δὲ ἄλλοι φαίνονται γυμνάσματα ῥητορικά, διηρημένοι εἰς τρεῖς τετραλογίας· ἐκάστης δὲ τούτων οἱ λόγοι τὴν αὐτὴν ὑπόθεσιν ἔχοντες, δύο μὲν εἶναι τοῦ διώκοντος ὡς πρωτολογία καὶ δευτερολογία, ἄλλοι δὲ δύο τοῦ φεύγοντος· (ἐφαρμογαὶ τῆς ἀρχῆς τοῦ Πρωταγόρου καὶ τοῦ Γοργίου)· ὑπὲρ ἑαυτοῦ ὁ ῥήτωρ ἔγραψε καὶ ἀπήγγειλε τῷ 411 ἐν τῷ δικαστηρίῳ τὸν περὶ **μεταστάσεως** (πολιτικῆς μεταβολῆς τῶν τετρακοσίων) λόγον, οὗτινος ἀριτίως ἀπόσπασμα εὐρέθη ἐν τοῖς Αἰγυπτιακοῖς παπύροις. Ὁ ῥήτωρ οὗτος ἐκπροσωπεῖ τὴν αὐστηρὰν ἐν τῷ λόγῳ ἀρμονίαν, ὡς ὁ Ἰσοκράτης τὴν γλαφυράν. —

β' Ὁ **Ἀνδοκίδης**, οὗτινος ὁ πολιτικὸς βίος ἐγένετο γνωστός ἐκ τῆς δίκης τῶν Ἐρμοκοπιδῶν· τῶν τεσσάρων λόγων αὐτοῦ τῶν περισωθέντων γνήσιοι εἶναι οἱ δύο, ἧτοι ὁ περὶ τῆς **ἑαυτοῦ καθόδου** (410) καὶ ὁ περὶ τῶν **μυστηρίων** (400)· ὁ ῥήτωρ στερεῖται μὲν τεχνικῶν σχημάτων, ἀλλ' ἔχει φυσικὴν εὐχέρειαν, ζωηρότητα καὶ ἐνάργειαν ἐν τῇ διηγήσει· ἡ δὲ γλῶσσα τούτου ἀποτελεῖ μέσον τι μεταξὺ τῆς τοῦ Ἀντιφῶντος αὐστηροῦς καὶ μεγαλοπρεποῦς καὶ τῆς τοῦ Λυσίου, ἧτις εἶναι ἡ συνήθης. —

γ' Ὁ **Λυσίας** (450—371) υἱὸς τοῦ Συρακουσίου Κεφάλου ἔζησεν ἐν Ἀθήναις ὡς μέτοικος· καὶ ὁ Λυσίας καὶ οἱ ἀδελφοὶ

αὐτοῦ ἦσαν εὐποροὶ, ἀλλ' οἱ τριάκοντα τὴν μὲν οὐσίαν αὐτοῦ ἤρ-
 πασαν, τὸν δὲ ἀδελφὸν τοῦ ῥήτορος Πολέμαρχον ἐφόνευσαν καὶ
 αὐτὸς ὁ ῥήτωρ μόλις ἐσώθη εἰς Μέγαρα. Ἐπειδὴ δὲ ἔδωκεν ἐκ
 τῆς περισθεῖσης περιουσίας ἀργύριον καὶ ὄπλα εἰς τοὺς περὶ
 τὸν Θρασύβουλον ἀγωνιστάς, μετὰ τὴν ἀποκατάστασιν τῆς δημο-
 κρατίας ἐπανελθὼν εἰς Ἀθήνας ἔζη ὡς *ἰσοτελής*¹. Ἐκ τῶν περιπε-
 τειῶν τούτων γενόμενος ἀπορος ἐπορίζετο τὰ πρὸς τὸ ζῆν ἀναγ-
 καῖα ἐκ τῆς ῥητορικῆς τέχνης γράφων ὑπὲρ ἄλλων κατὰ παραγ-
 γελίαν λόγους ὡς *λογογράφος*, καὶ ἐν τούτῳ ἐγένετος περιζήτητος·
 ἀλλ' ἐκ τῶν 233 λόγων αὐτοῦ, οὓς ἔγραψεν ἀπὸ τοῦ 403—380,
 περιεσώθησαν εἰς ἡμᾶς 34, ἀλλὰ καὶ οὗτοι οὐχὶ πάντες ἀκέραιοι,
 γνήσιοι δὲ τούτων εἶναι 28· ὁ Λυσίας εἶναι κατ' ἔξοχὴν δικανι-
 κὸς ῥήτωρ· τὴν πρώτην ἀφορμὴν, ἵνα τραπῆ εἰς τὴν ῥητορικὴν
 τέχνην παρέσχεν εἰς αὐτὸν ὁ φόνος τοῦ ἀδελφοῦ Πολεμάρχου,
 ὑπὲρ οὗ ἀπήγγειλε τὸν κατὰ *Ἐρατοσθένους* λόγον, τὸν καὶ κάλ-
 λιστον πάντων· ὁ χαρακτήρ τῶν δικανικῶν λόγων, οὓς ἔγραψεν
 ὁ Λυσίας ὑπὲρ τῶν ἰδιωτῶν, εἶναι ἀπλοῦς καὶ ἀφελῆς καὶ τοῦ
 τοιοῦτου εἶδους ὁ ῥήτωρ ἐγένετο τὸ τελειότερον ὑπόδειγμα. Ἐκ
 τῶν παύρων τῆς Αἰγύπτου ἔχομεν τοῦ ῥήτορος νῦν καὶ *δύο εἰς*
λόγων μακρότατα ἀποσπάσματα· ἐπιγράφονται δὲ ὁ πρὸς Ἴλπο-
 θέρσιν περὶ θεραπαίνης (στίχ 235) καὶ ὁ κατὰ Θεομνήστου (120).
 Τοῦ Λυσίου ἐπαινεῖται ἡ ἐν τοῖς πράγμασι καὶ ταῖς λέξεσι
 καθαρότης, ἡ σαφήνεια καὶ ἡ χάρις, ἔτι δὲ καὶ ἡ πιθανότης καὶ
 ἡ βραχυλογία ἥτις ἦτο πολύτιμος ἐν τοῖς Ἀττικοῖς δικαστηρίοις,
 ἐν οἷς ὁ χρόνος ἦτο μεμετρημένος διὰ τῆς κλεψύδρας· ὁ ῥήτωρ
 εἶναι ἐπίσης θαυμαστὸς καὶ διὰ τὴν ποικιλίαν, ἣν ἔχει ἐν τοῖς
 προομίοις τῶν λόγων· διότι ἐν ᾧ ἔγραψε πλείστους δικανικοὺς
 λόγους, ἐν οὐδενὶ σχεδὸν μετεχειρίσθη τὰς αὐτὰς γνώμας καὶ οὐ-
 δὲν αὐτοῦ προομιον ὁμοιάζει πρὸς ἕτερον.

— δ' *Ἰσοκράτης* ὁ Ἀθηναῖος (436—338) αὐτὸς τὸ κατ' ἀρ-
 χᾶς ἐγένετο λογογράφος, ὡς ὁ Λυσίας, ἀλλὰ μετὰ ταῦτα ἴδρυσε
 σχολὴν ῥητορικῆς, εἰς ἣν συνέρρεον ἐξ ἀπασῶν τῶν Ἑλληνίδων
 πόλεων πλείστοι νέοι πληρώνοντες αὐτῷ χιλίας δραχμάς· ὁ Κικέρ-
 ρων παρέβαλε τὸν οἶκον τοῦ Ἰσοκράτους πρὸς δούρειον ἵππον,

1. Ἴσοτελεῖς, ἴσα τέλη τοῖς ἀστοῖς δίδοντες, δηλαδὴ προνομιοῦχοι μέτοικοι, «οὔτε τὸ μετοίκιον τελοῦντες οὔτε προστάτου δεόμενοι, μετέ-
 χοντες τῶν νόμων καὶ τῶν πραττομένων πλὴν ἀρχῆς».

ἔξ οὗ ἐξώρμησαν πολλοὶ ἥρωες τῶν γραμμάτων, τῆς πολιτικῆς καὶ τῆς πολεμικῆς τέχνης· ἐν τῇ σχολῇ αὐτοῦ οὐ μόνον τὴν εὐροθυμίαν τῶν λόγων ἐμάνθανον οἱ νέοι, ἀλλὰ καὶ περὶ τὰ πολιτικὰ ἐσπούδαζον· διὰ τοῦτο οὐ μόνον οἱ περὶ τὰ γράμματα ἀσχολούμενοι συνῆψαν σχέσεις πρὸς αὐτόν, ἀλλὰ καὶ βασιλεῖς ὡς ὁ τῆς Κύπρου Εὐαγόρας, ὁ τῆς Σπάρτης Ἀρχίδαμος καὶ ὁ Μακεδόνων Φίλιππος. Ὡν δ' εὐγενῆς τὴν ψυχὴν ὁ Ἰσοκράτης, ἔκρινεν ἀπαθῶς οὐ μόνον τὰ τῆς ἰδίας πατρίδος, ἀλλὰ καὶ τὰ πανελλήνια ζητήματα· οὕτω δὲ δὲν κακολογεῖ τὰς ἄλλας ἑλληνικὰς πόλεις, ἀλλὰ συμβουλεύει, ἵνα οἱ Ἕλληνας τοὺς ἐμφυλίους καταπαύσαντες πολέμους ἀπὸ κοινοῦ ἐπὶ τὸν βάρβαρον ἐκστρατεύσωσιν· ὅτε δ' ἐπὶ τέλους εἶδε τὴν ἐκ τῶν ἐμφυλίων πολέμων ἔξασθένεισιν τῶν Ἑλλήνων, ἐπίστευσε ὅτι ἡ ἑλληνικὴ τῶν Μακεδόνων δυναστεία ἠδύνατο νὰ πραγματοποιήσῃ τὸ ἰδεῶδες αὐτοῦ· καὶ ὅτι ὁ ῥήτωρ δίκαιον εἶχε τοῦτο νομίζων, κατέδειξεν εὐθύς ὕστερον ὁ Ἀλέξανδρος· ὁ Ἰσοκράτης ἀποθανὼν μετὰ τὴν ἐν Χαιρωνείᾳ μάχην ἐτάφη δημοσίᾳ δαπάνῃ, ἐπὶ δὲ τοῦ τάφου ὡς σύμβολον τῆς εὐμουσίας αὐτοῦ ἐτέθη Σειρήν.

Ἐκ τῶν λόγων αὐτοῦ διεσώθησαν 21, ὧν τρεῖς μὲν εἶναι παλαιητικοί, ἔξ δὲ δικανικοὶ καὶ δώδεκα ἐπιδεικτικοί, πρὸς δὲ καὶ ἑννέα ἐπιστολαὶ πρὸς ἐπιφανῆ πρόσωπα καὶ βασιλεῖς· ἐκ τῶν λόγων αὐτοῦ ἐξαίρεται μάλιστα ὑπὸ τῶν ἀρχαίων ὁ *παννυγηρικός*, (380 π. Χ.), ἐν ᾧ ὁ φιλόπατρις ῥήτωρ ἐγκωμιάζει τὴν ἑαυτοῦ πόλιν, τὰς Ἀθήνας, καὶ συμβουλεύει τοὺς Ἕλληνας, ἵνα πρὸς ἀλλήλους ὁμονοήσαντες ἐναντίον τῶν βαρβάρων πολεμήσωσιν. Οἱ λόγοι αὐτοῦ εἶναι ταμεῖον πολυτίμων νοθεσιῶν καὶ παραγγελμάτων περὶ φιλοπατρίας καὶ ἐθνικῆς ἐνότητος· κατὰ ταῦτα ὁ Ἰσοκράτης διαφέρει τῶν περὶ τὰς δικογραφίας ἀσχολουμένων ῥητόρων, ὡς ὁ Φειδίας τῶν κοροπλάθων· ἀλλ' ὁ ῥήτωρ καθ' ὑπερβολὴν ἐπιτηδεύει τὰς συμμετρίας τῶν κώλων καὶ κατὰ κόρον μεταχειρίζεται τὰ Γοργία σχήματα ἤτοι τὰ πάρισα, τὰ ὁμοιοτέλευτα καὶ τὰ ἀντίθετα· διὰ δὲ τὸν ἐπιτετηδευμένον τοῦτον κυλλοπισμὸν στερεῖται ζωηρότητος καὶ φυσικῆς δυνάμεως· διὸ καὶ οἱ ἀρχαῖοι παραβάλλουσι τὸν μὲν Ἰσοκράτη πρὸς ἀθλητὴν παρεσκευασμένον πρὸς ἀγῶνα, τὸν δὲ Δημοσθένη πρὸς ὀπλίτην εἰς μάχην ἔξωπλισμένον.

† ε' Ὁ Ἰσαῖος, ὅστις ἐγεννήθη μὲν ἐν Χαλκίδι, ἀλλ' ἔζησεν ἐν Ἀθήναις ὡς μέτοικος· οὗτος ἐγένετο μαθητὴς τοῦ Ἰσοκράτους, διδάσκαλος τοῦ Δημοσθένους καὶ μιμητὴς τοῦ Λυσίου· ἐκ δὲ τῶν

πεντήκοντα λόγων, οὓς ἔγραψεν ὡς λογογράφος, διεσώθησαν ἔνδεκα, δικανικοὶ πάντες πραγματευόμενοι περὶ κλήρου (κληρονομίας) καὶ ἀναφέρονται εἰς τὸ κληρονομικὸν Ἰατρικὸν δίκαιον· ὁ Ἰσαῖος ὁμοιάζει μὲν πρὸς τὸν Λυσίαν κατὰ τὴν βραχύτητα καὶ τὴν σαφήνειαν, ἀλλ' ἀπεργάζεται τὸν λόγον τεχνικώτερον καὶ περιεργότερον ἐκείνου.

7 ζ' Ὁ **Λυκοῦργος** (396—324)· οὗτος ἔσχε διδάσκαλον τὸν Ἰσοκράτη καὶ τὸν Πλάτωνα, οὗτινος ἡ φιλοσοφία ἐκράτυνε τὰς ἠθικὰς ἀρχάς, ἅς παρὰ τοῦ γένους εἶχε κληρονομήσει· ἀλλ' ὁ Λυκοῦργος τὴν δόξαν προσέλαβε μᾶλλον ἐκ τῆς οἰκονομικῆς αὐτοῦ διοικήσεως ἢ ἐκ τῆς ἱστορικῆς δεινότητος· διότι ταμίας γενόμενος καὶ τοὺς πόρους τῆς πόλεως ἐδιπλασίασε καὶ τὰς Ἀθήνας διεκόσμησεν, ὡς οὐδεὶς ἄλλος ἀπὸ τῶν χρόνων τοῦ Περικλέους.

Ἐκ δὲ τῶν 15 λόγων αὐτοῦ περιεσώθη μόνος ὁ κατὰ τοῦ Λεωκράτους· ὁ Λυκοῦργος κατήγγειλε τοῦτον ὡς προδότην τῆς πατρίδος, ἣν μετὰ τὴν ἐν Χαιρωνείᾳ μάχην κινδυνεύουσαν ἐγκατέλιπε τοῦ Λυκούργου ὁ λόγος εἶναι προῖόν ἐνδελεχοῦς σπουδῆς καὶ μελέτης καὶ δὲν θέλγει μὲν τὸν ἀκροατὴν διὰ τῆς χάριτος, ἀλλ' ἐπισπᾷ αὐτὸν διὰ τῆς εὐγενείας τοῦ φρονήματος καὶ κινεῖ εἰς θαυμασμὸν διὰ τῆς ἠθικῆς μεγαλοπρεπειας.

δ ζ' Ὁ **Αἰσχίνης** (389—314) ὁ ἀντίπαλος τοῦ Δημοσθένους· οὗτος τὸ πρῶτον ἦτο ἐχθρὸς τοῦ Φιλίππου καὶ ἐν τοῖς πεδίοις τῶν μαχῶν γένναίως ἠγωνίσθη ὑπὲρ τῆς πατρίδος, ἀλλὰ σταλεῖς πρεσβευτῆς πρὸς τὸν Φίλιππον ἐδελεάσθη ὑπὸ τῶν δώρων αὐτοῦ· τούτου δ' ἕνεκα καὶ ἐχθρὸς ἄσπονδος τοῦ Δημοσθένους ἐγένετο· ὅτε δὲ ὁ Κτησιφῶν ἔγραψε ψήφισμα, ἵνα ὁ Δημοσθένης στεφανωθῇ χρυσῷ στεφάνῳ διὰ τὰς πρὸς τὴν πατρίδα ὑπηρεσίας, ὁ Αἰσχίνης κατηγόρησεν αὐτὸν ὡς ψευδῆ ὑπὲρ τοῦ Δημοσθένους γράψαντα· ἀλλ' ἠττηθεὶς ἐν τῷ δικαστικῷ τούτῳ ἀγῶνι (330) ἀπῆλθεν εἰς Ρόδον, ὅπου ἴδρυσεν ἱστορικὴν σχολήν· ἐκεῖθεν δὲ ἐπλευσεν εἰς Σάμον, ἔνθα μετ' ὀλίγον ἀπέθανεν.

Καὶ οἱ τρεῖς αὐτοῦ λόγοι περιεσώθησαν, ὁ κατὰ Τιμάρχου, ὁ περὶ Παραπρεσβείας καὶ ὁ κατὰ Κτησιφῶντος· ὁ ῥήτωρ οὗτος, ὅστις μόνου τοῦ Δημοσθένους δεύτερος φαίνεται, ἐγένετο δεινὸς διὰ τὴν εὐφυΐαν· ἀλλ' ἡ μεγαλοπρεπὴς καὶ πομπικὴ αὐτοῦ φράσις οὐδαμῶς συγκινεῖ, ἐπειδὴ στερεῖται τοῦ ἠθικοῦ ἐνθουσιασμοῦ.

Η΄ ΔΗΜΟΣΘΕΝΗΣ (384—322).

Ὁ Δημοσθένης ἐγεννήθη ἐκ γονέων εὐπόρων καὶ ἀνεπιλήπτων, ἀλλ' ὄρφανός καταλειφθεὶς ἐν τῇ μικρᾷ ἡλικίᾳ ἔτυχε κακῶν ἐπιτρόπων, οὔτινες τὴν μὲν οὐσίαν αὐτοῦ ἐσφετερίσθησαν, τῆς δὲ παιδείσεως αὐτοῦ ἠμέλησαν· ἀλλὰ φιλομαθὴς ὢν καὶ ἐπιμελὴς ἐμόρφωσεν ἑαυτὸν μαθητεύσας παρὰ τῷ Ἰσαίῳ, ὅστις ἐβοήθησεν αὐτὸν καὶ εἰς τὴν κατὰ τῶν ἐπιτρόπων δίκην. Στεροθεὶς δὲ τῆς περιουσίας αὐτοῦ ὁ Δημοσθένης ἠναγκάσθη ὡς λογογράφος νὰ συντάττῃ λόγους δικανικοὺς ὑπὲρ ἄλλων, ὅπως πορίζεται τὰ πρὸς τὸ ζῆν· ἀλλὰ τὸ κλέος αὐτοῦ ἔλαβεν ἐκ τῶν πολιτικῶν λόγων καὶ τῆς πολιτικῆς ἐνεργείας (356) κατὰ Φιλίππου, τοῦ βασιλέως τῶν Μακεδόνων, ὅστις ὁσημέραι αὐξανόμενος διανοεῖτο νὰ ἄρξῃ τῆς Ἑλλάδος ὄλης· ὁ Δημοσθένης φοβούμενος μήπως ἡ πατρις αὐτοῦ ἀπολέσῃ τὴν ἡγεμονίαν, ἐκ παντὸς τρόπου εἰργάζετο, ὅπως ἀνυψώσῃ τὸ φρόνημα τῶν συμπολιτῶν κατὰ τοῦ Φιλίππου καὶ προσεπάθει νὰ ἠλεκτρίξῃ αὐτοὺς ἀναμιμνήσκων τὰ ἐν Μαραθῶνι, Σαλαμῖνι καὶ ἐν Πλαταιαῖς τρόπαια τῶν προγόνων· καὶ ἔνθεν μὲν ἠγωνίζετο κατὰ τῶν ἐν τῇ πόλει φιλιππιζόντων, ἔνθεν δὲ ἐφρόντιζε νὰ ἀνέυρῃ συμμάχους τῶν Ἀθηναίων· ὅτε δὲ ἦλθεν ὡς πρεσβευτὴς εἰς Θήβας, ἡ φωνὴ τοῦ ῥήτορος ὑπὲρ τὸν θυμὸν καὶ διακαίουσα τὴν φιλοτιμίαν κατώρθωσε νὰ συνδιαλλάξῃ τὰς τέως ἀσπόνδους πόλεις καὶ ἀντιπαρατάξῃ τὴν δύναμιν αὐτῶν ἐν Χαιρωνείᾳ κατὰ τοῦ Φιλίππου· καὶ ἠτήθησαν μὲν οἱ Ἀθηναῖοι, ἀλλὰ δὲν ἐμίσησαν τὸν ῥήτορα· διότι ἐγίνωσκον, ὅτι ἐν τῇ πολιτείᾳ αὐτοῦ ἦτο εἰλικρινὴς καὶ φιλόπατρις.

Ἄμα δὲ τῇ ἀγγελίᾳ τοῦ θανάτου τοῦ Φιλίππου ἐπειράθη μὲν νὰ ἐξεγείρῃ τοὺς Ἕλληνας εἰς ἐπανάστασιν κατὰ τῶν Μακεδόνων, ἀλλ' ἡ ὑπὸ τοῦ Ἀλεξάνδρου καταστροφὴ τῶν Θηβῶν ἐματαιώσασκε τὸ ἐπιχείρημα αὐτοῦ· μετὰ τοῦτο ἐπικρατήσαντος τοῦ Ἀλεξάνδρου εἰσέγησεν ἐπὶ τινὰ ἔτη ἡ φωνὴ τοῦ ῥήτορος· ἐν δὲ τῇ δίκῃ τοῦ Ἀρπάλου (324), ἐπειδὴ ἐσυκοφαντήθη ὡς *δωροδοκῆσας*, κινδυνεύων ἐδραπέτευσεν ἐκ τῆς πατρίδος· ἀλλὰ μετὰ τὸν θάνατον τοῦ Ἀλεξάνδρου, καίπερ ὢν ἐν ἔξορίᾳ, συνετέλεσε τὰ μέγιστα εἰς τὸν κατὰ τῶν Μακεδόνων Λαμιακὸν πόλεμον· μετὰ δὲ τὴν ἤτταν τῶν Ἀθηναίων διωκόμενος ὑπὸ τῶν Μακεδόνων κατέφυγεν εἰς τὸν ἐν Καλαυρείᾳ (Πόρῳ) ναὸν τοῦ Ποσειδῶνος, ἔνθα, ἵνα μὴ

συλληφθῆ ὑπὸ τῶν ὀπαδῶν τοῦ Ἀντιπάτρου, καταδιωκόντων αὐτόν, πῶν δηλητήριον ἀπέθανεν.

Λόγοι αὐτοῦ περιεσώθησαν 61, ὧν τινες προφανῶς εἶναι νόθοι, ὡς ὁ ἐπιτάφιος καὶ ὁ ἔρωτικός· διαίρουσιν δὲ εἰς 34 ἰδιωτικούς καὶ 27 δημοσίους, ὧν οἱ 15 εἶναι δημηγορίαι ἢ τοὶ λόγοι συμβουλευτικοί, οὓς ἀπήγγειλεν ἐν τῇ ἐκκλησίᾳ τοῦ δήμου· τῶν συμβουλευτικῶν δὲ τούτων οἱ ἔνδεκα ἀναφέρονται εἰς τὴν κατὰ τοῦ Φιλίππου πολιτικὴν καὶ λέγονται μὲν πάντες οὗτοι λόγοι *Φιλιππικοί*, ἐπιγράφονται δὲ ἰδίᾳ *ὀλυνθιακός* α', β', γ', ἐν οἷς συμβουλεύει τοὺς Ἀθηναίους, ἵνα δράμωσιν εἰς βοήθειαν τῆς Ὀλύνθου πολιορκουμένης ὑπὸ τοῦ Φιλίππου (349)· κατὰ *Φιλίππου* α' (351), β' (344), γ' (341), δ' περὶ τῆς *εἰρήνης* (346), περὶ *Ἀλοννήσου*, περὶ τῶν ἐν *Χερρονήσῳ* (341), καὶ πρὸς τὴν *ἐπιτολὴν* τὴν Φιλίππου (351—341)· ἄριστος δὲ πάντων τῶν λόγων καὶ παθητικώτατος κρίνεται ὁ Περὶ τοῦ *στεφάνου*, ὅστις εἶναι ἀπολογία ὑπὲρ τῆς πολιτείας αὐτοῦ καὶ δι' οὗ κατεπάλασε τὸν Αἰσχίνην πρὸς τιμὴν ἑαυτοῦ καὶ τῶν Ἀθηνῶν· ἐκ δὲ τῶν δημοσίων δικανικῶν σπουδαιότεροι εἶναι ὁ πρὸς Λεπτίνην (355), ὁ κατ' Ἀριστοκράτους (352), ὁ κατὰ Μειδίου (348) ἢ περίοδος τῶν λόγων αὐτοῦ οὔτε ἡ σχοινοτενὴς τοῦ Ἰσοκράτους εἶναι οὔτε ἡ λίαν βραχεῖα τοῦ Λυσίου, ἀλλὰ σύμμετρος· κατ' ἔξοχὴν δὲ τοὺς λόγους αὐτοῦ χαρακτηρίζει τὸ ὕψος καὶ ἡ *δεινότης*¹· διὰ τῶν πλεονεκτημάτων τούτων, ἅτινα περικοσμῆ καὶ περιστέφει ὁ εὐγενὴς ἐνθουσιασμός πρὸς τὴν ἐλευθερίαν καὶ ὁ φλογερὸς ἔρωσ πρὸς τὴν πατρίδα, καὶ τότε συνήρπασεν ὁ μέγας ῥήτωρ τοὺς ἀκροατὰς καὶ νῦν ἔτι μόνον ἀναγινωσκόμενος ἐξάπτει καὶ ἠλεκτρίζει τὸν ἀδιάφθορον καὶ ὑγαίνοντα ἀναγνώστην.

Εἰ καὶ ἡ πολιτικὴ τοῦ Δημοσθένους κατὰ τῆς Μακεδονικῆς δυναστείας, ἣτις διὰ τοῦ ἑλληνισμοῦ ἐξεπολίτισε τὴν Ἀσίαν καὶ τὴν Αἴγυπτον, ἐλέγχεται ἐκ τῶν ὑστέρων στενὴ καὶ πλημμελής, ὅμως ἀναμφισβήτητος εἶναι ἡ φιλοπατρία, ὁ ἐνθουσιασμός ὑπὲρ τῆς ἐλευθερίας καὶ ἡ εὐγένεια τῆς προαιρέσεως τοῦ ῥήτορος· πάντες οἱ πολῖται οἱ ἐπιθυμοῦντες ἀπὸ τοῦ βήματος νὰ ὑπηρετῶσι τὴν ἑαυτῶν πατρίδα ὀφείλουσι νὰ ἐμβαπτίζωνται ἐν τῇ πη-

1. Δεινότης, ἡ θαυμαστὴ δύναμις τοῦ λέγειν, ἡ τό τε λογικὸν συναρπάζουσα καὶ τὰ πάθη ἐξεγείρουσα. Διον. Ἄλ. π. Δημ. δειν. 22 «τῶν μικρῶν κώλων κἀν δεινότητι χρησίς· δεινότερον γὰρ τὸ ἐν ὀλίγῳ πολὺ ἐμφαινόμενον καὶ σφοδρότερον· διὸ καὶ οἱ Λάκωνες βραχυλόγοι ἀπὸ δεινότητος».

γῆ ταύτη τῇ ἀρχαίᾳ μὲν, ἀλλ' αἰέποτε ἀνανεουμένη· ὁ Δημοσθένης θὰ ἐμφυσᾷ τὴν ἑαυτοῦ ψυχὴν εἰς τοὺς πολίτας, ὅσοι ἐπιθυμοῦσι νὰ ἀπωθῶσι πάντα ἐχθρὸν δημόσιον διὰ τῆςσπάθης τοῦ λόγου· εἰσαεὶ διαμένει ὁ καιὼν τῆς ὀητορείας καὶ ὁ κῆρυξ τῆς ἐθνικῆς ἀξιοπρεπείας καὶ ἐλευθερίας.

Ἐπεὶ ὁ περὶ τοῦ στεφάνου λόγος. Μετὰ τὴν ἐν Χαιρωνείᾳ μάχην οἱ Ἄθηναῖοι φοβούμενοι ἐπιδρομὴν τοῦ Φιλίππου ἐξέλεξαν δέκα ἄρχοντας, ὧν εἷς ἦτο καὶ ὁ Δημοσθένης, ἵνα ἐπισκευάσωσι τὰ τεῖχη. Ἐπειδὴ δὲ ὁ ῥήτωρ χαριζόμενος εἰς τὴν πόλιν προσεδάπησεν ἐκ τῶν ἰδίων ἑκατὸν μίνας, ἣ βουλὴ ἐνέκρινε τὴν πρότασιν τοῦ Κτησιφῶντος, ἵνα στεφανωθῇ ὁ Δημοσθένης χρυσῷ στεφάνῳ ἐν τῷ θεάτρῳ ἀρετῆς ἕνεκα καὶ τῆς πρὸς τὴν πόλιν εὐνοίας· ἀλλὰ τὸ *προβούλευμα* τοῦτο προσέβαλεν ὁ ῥήτωρ *Δίσχίνης* ἐχθρὸς ὧν αὐτοῦ ὡς παράνομον. α' διότι ὁ νόμος ἐκέλευεν ὑπεύθυνον ἄρχοντα μὴ στεφανοῦν· ὁ δὲ Δημοσθένης ὧν *τειχοποιὸς* δὲν εἶχε δώσει ἀκόμη εὐθύνας· β' διότι ἂν μὲν ὁ δῆμος στεφανοῖ τινα, ἐν τῇ ἐκκλησίᾳ ἔδει ν' ἀνακηρυχθῇ ὁ στέφανος, ἂν δὲ ἡ βουλὴ, ἐν τῷ Βουλευτηρίῳ· ἀλλαχοῦ δὲ ὁ νόμος δὲν ἐπέτρεπε· καὶ γ' διότι διὰ τῆς πολιτείας αὐτοῦ ὁ Δημοσθένης ἔβλαψε τὴν πόλιν καὶ δὲν ἦτο τιμῆς ἀξίος· ἡ κατηγορία αὕτη γενομένη τῷ 336 π. Χ. εἰκονικῶς μὲν ἦτο κατὰ τοῦ Κτησιφῶντος, πραγματι δὲ κατὰ τοῦ Δημοσθένους, ἡ δὲ δίκη ἕνεκα πολιτικῶν λόγων ἐγένετο τῷ 330· ὁ Δημοσθένης ἀπολογούμενος ἀντὶ ν' ἀκολουθήσῃ τὴν τάξιν τῶν κατηγοριῶν τοῦ Αἰσχίνου, ὅστις εἶχεν ὑπὲρ ἑαυτοῦ τὸ νόμιμον, τοὺς μὲν δύο νόμους περὶ τῶν ὑπευθύνων καὶ τῶν κληρυμάτων παρενέβαλεν εἰς τὸ μέσον τοῦ λόγου, ἄρχεται δὲ τῆς ἀπολογίας ἐκ τῆς πολιτείας αὐτοῦ καὶ εἰς αὐτὴν καταλήγει· οὕτω δὲ στρατηγικῶς τὰ μὲν ἄκρα πυκνώσας, τὸ δὲ μέσον, τὸ σαθεόν, τεχνικῶς ἐπιρρώσας, συνήρπασε τοὺς δικαστάς, ὧν ὁ κατήγορος οὐδὲ τὸ πέμπτον τῶν ψήφων λαβὼν εἰς *αἰμίαν* κατεδικάσθη· διὸ καὶ ἠναγκάσθη νὰ φύγῃ ἐξ Ἀθηῶν εἰς Ῥόδον.

9' Ὁ Ὑπερείδης (389—322), ὅστις συγκαταλέγεται μετὰ τοῦ Δημοσθένους εἰς τοὺς κορυφαίους προμάχους τῆς ἐλευθερίας τῆς Ἑλλάδος· ἀλλὰ μετὰ τὴν ἐν τῷ Λαμιακῷ πολέμῳ ἦσαν τῶν Ἀθηναίων συλληφθεὶς ὑπὸ τῶν Μακεδόνων ὑπέστη οἰκτρὸν θάνατον. Ἐκ τῶν 52 λόγων αὐτοῦ μέχρι τοῦ 1847 μόνον ἀποσπάσματα τινα εἶχομεν, ἔκτοτε δὲ διὰ τῶν Αἰγυπτιακῶν παπύρων ἔχομεν ἐξ λόγους, ὧν οἱ δύο εἶναι σχεδὸν ἀκέραιοι· πάντων δὲ σπουδαιότατος εἶναι ὁ *ἐπιτάφιος*, ὃν ἀπήγγειλεν ὁ ῥήτωρ ὑπὲρ τοῦ Λεωσθένους καὶ τῶν σὺν αὐτῷ πεσόντων κατὰ τὸν Λαμιακὸν πόλεμον Ἀθηναίων· ὁ Ὑπερείδης ἔχει μὲν πάσας τὰς ἀρετὰς τοῦ λόγου, ἀλλ' ἐν πᾶσι κατώτερος γίνεται τῶν πρωτευόντων διὸ καὶ παραβάλλεται πρὸς τὸν πένταθλον, ὅστις ἐν ἅπασιν τοῖς ἀγω-

νίσμασι ἀπολείπεται μὲν τῶν ἀθλητῶν, πρωτεύει δὲ τῶν ἰδιωτῶν.

Καὶ ἰ' ὁ **Δείναρχος** (366—290), ὅστις ἐγεννήθη μὲν ἐν Κορίνθῳ, ἔζησε δ' ὡς μέτοικος ἐν Ἀθήναις, ἐνθα ἐγένετο ἐπιφανὴς μετὰ τὸν Λαμιακὸν πόλεμον, ὅτε οἱ μεγάλοι ῥήτορες ἐξέλιπον· ἐκ τῶν 60 λόγων αὐτοῦ διεσώθησαν τρεῖς ἔχοντες ὑπόθεσιν τὴν δίκην τοῦ Ἀρπάλου· ὁ Δείναρχος πειραῖται μὲν τὰ μιμηθῆναι τὸν Δημοσθένην, ἀλλ' ἀπολείπεται αὐτοῦ· διὸ καὶ ἄγροικος ἢ κριθίνος Δημοσθένης ὠνομάσθη.

Ἐκ τῶν Ἀττικῶν ῥητόρων ἐγένοντο τελειότερα πρότυπα τῆς ῥητορείας ὁ μὲν Λυσίας διὰ τὴν φυσικὴν ἀπλότητα καὶ ἀφέλειαν, ὁ δὲ Ἰσοκράτης διὰ τὴν ἁρμονικότητα καὶ ὁ Δημοσθένης διὰ τὴν δεινότητα. Οὗτος ἐγένετο οὐ μόνον τῶν Ἑλλήνων ῥητόρων ὁ ἀριστος καὶ μέγιστος πολιτικὸς ῥήτωρ, ἀλλὰ καὶ πάντων τῶν χρόνων καὶ πάντων τῶν ἔθνων.

Κατὰ τὴν περίοδον ταύτην ἔχομεν καὶ τῆς ἐπιστήμης πολύτιμα μνημεῖα· ἐν μὲν τῇ ἱατρικῇ ἐπιστῆμῃ Ἰπποκράτης ὁ Κῶος (460—359) συνέγραψε πολλὰ ἔργα, ἐξ ὧν σφύζονται ἐν Ἰωνικῇ διαλέκτῳ τὰ ἐξῆς· α' περὶ ἐπιδημιῶν (βιβλ. 7)· β' ἀφορισμοί· γ' περὶ ἀέρων, ὑδάτων, ἄσπρων· δ' περὶ τῶν ἐν τῇ κεφαλῇ τρομάτων· ε' περὶ ἀγῶν· ς' προγνωστικά· ζ' περὶ διαίτης ὀξέων· η' περὶ χυμῶν καὶ θ' περὶ ἄρθρων.

Ἐν δὲ τῇ *τακτικῇ* (τῇ τέχνῃ τοῦ παρατάσσειν στρατὸν) πρέπει νὰ μνημονευθῆ *Αἰνεΐας*, ὁ στρατηγὸς τῶν Ἀρκάδων (τοῦ Δ' αἰῶνος π. Χ.), τοῦ ὁποίου σφύζεται τὸ *πολιορκητικὸν* ὑπόμνημα «περὶ τοῦ πῶς χρὴ πολιορκουμένους ἀντέχειν».

Ἀνασκοποῦντες τὴν Β' περίοδον, καθ' ἣν ἐστία τῶν γραμμάτων ἐγένοντο αἱ Ἀθῆναι καὶ τὸ ἔθνος ἠνδρώθη, βλέπομεν ὅτι κατ' αὐτὴν τῆς μὲν ποιήσεως βλαστάνει καὶ τελειοποιεῖται τὸ ἄρμα, τοῦ δὲ πεζοῦ λόγου πάντα τὰ εἶδη. Τὰ λογοτεχνήματα τῆς περιόδου ταύτης, ἐξέχοντα κατὰ τὸν πλοῦτον καὶ τὸ ὕψος τῶν νοημάτων, εἶτε κατὰ τὴν χάριν καὶ τὸ κάλλος τοῦ λόγου, πρόκεινται εἰσαεὶ καὶ εἰς πάντας τοὺς λαοὺς ἀπαράμιλλα πρότυπα καλλιτελείας καὶ λογοτεχνικῆς τελειότητος. Τὰ λογοτεχνήματα ταῦτα ἔχουσιν ὕψος ἀπλοῦν, ἀλλ' ἄνευ ξηρότητος, ἁρμονικὸν ἄνευ πληθωρισμῶν, κεκοσμημένον, ἀλλ' ἀνεπιτήδευτον.

Τὴν Ἀττικὴν δὲ λογοτεχνίαν μιμηθεῖσαι ἢ τε Λατινικῇ ἐπὶ Αὐγούστου καὶ ἢ Γαλλικῇ ἐπὶ Λουδοβίκου ΙΔ' παρήγαγον σπουδαιότατα τοῦ λόγου μνημεῖα.

ΠΕΡΙΟΔΟΣ Γ' (300—30 π. Χ.).

137

Α' Ποίησις. α' ἔπος. β' ἔλεγεία. γ' δράμα.

Κατὰ τὴν περίοδον ταύτην τοῦ μὲν **ἡρωϊκοῦ** ἔπους ἐπιφανέ-
στατος ποιητὴς ἐγένετο

α' **Ἀπολλώνιος ὁ Ῥόδιος** (τοῦ γ' αἰῶνος π.Χ.), οὗτινος τὰ **Ἀργοναυτικά**, ποίημα περίτεχνον καὶ φιλολογικοῦ μόχθου με-
στόν, περιεσώθη ἀκέραιον (5835 στίχ.)· τὴν ὑπόθεσιν τοῦ ποιή-
ματος, ὅπερ κέντρον ἔχει τὸν Ἰάσονα καὶ τὴν Μήδειαν, ἀποτε-
λοῦσιν αἱ περιπετειώδεις τῶν Ἀργοναυτῶν περιπλανήσεις· τὸ
ποίημα τοῦ Ἀπολλωνίου προωρισμένον μᾶλλον νὰ διδάξῃ
λογίους ἀναγνώστας ἢ νὰ ἐνθουσιάσῃ πλήθη, εὔρε πολλοὺς θαυ-
μασιὰς καὶ μιμητὰς καὶ δὴ παρὰ τοῖς Ῥωμαίοις.

Τοῦ δὲ **διδασκτικοῦ** ἔπους ποιητὴς ἐγένετο α' **Ἄρατος ὁ Σο-
λεὺς** (315—240 π.Χ.)· τούτου τὸ ποίημα (1154 στίχ.) διαιρεῖται
εἰς δύο μέρη, ὧν τὸ μὲν α' ἐπιγράφεται **φαινόμενα**, ἐν ᾧ περιέ-
λαβε τὴν σύγχρονον ἀστρονομίαν, τὸ δὲ β' **διοσημίαι** (διὰ ση-
μείων προγνώσεις), ἐν ᾧ ἐκτίθεται ἡ δημόδης μετεωρολογία· ὁ
Ἄρατος εἶχε μὲν ὡς βάσιν τὸ καταλογάδην ἔργον τοῦ Εὐδόξου,
ἀλλὰ συνεπλήρωσε τοῦτο ἐκ τῶν διδαγμάτων τοῦ Ἀριστοτέλους
καὶ τοῦ Θεοφράστου· τὸ ποίημα τοῦ Ἀράτου διὰ τὴν σαφήνειαν
καὶ τὴν χάριν μεγάλως ἐτιμήθη, ὑπὸ δὲ τοῦ Κικέρωνος καὶ ἄλ-
λων μετεφράσθη εἰς τὴν Λατινικὴν.

β' **Νίκανδρος ὁ Κολοφώνιος** (β' αἰῶνος π. Χ.), ὅστις ἐποί-
ησε **θηριακὰ** (958 στίχ.) καὶ τὰ **ἀλεξιφάρμακα** (630 στίχ.)· καὶ
ἐκείνων μὲν ὑπόθεσις εἶναι τὰ φάρμακα τὰ θεραπεύοντα τὸ
δῆγμα τῶν ἰοβόλων θηρίων, τούτων δὲ τὰ ἀλεξητήρια κατὰ τῆς
ἐξ ἐδεσμάτων δηλητηριάσεως· τὸ δ' ἔργον αὐτοῦ τὰ **ἐταιροιοῦ-
μενα**, ὅπερ ἐγένετο τὸ ὑπόδειγμα τῶν μεταμορφώσεων τοῦ Ὀβι-
δίου, ἀπωλέσθη.

Ἐλεγείων δὲ ποιητὴς ἐγένετο καὶ **Καλλίμαχος ὁ Κυρηναῖος**
(310—240) π.Χ.), ὅστις συνέγραψεν 800 συγγράμματα περὶ καὶ
ποιητικά, τὴν μεγάλην δ' ὅμως δόξαν ἔλαβεν ἐκ τῶν ἐλεγείων
αὐτοῦ (δ' βιβλ.)· ἀλλ' ἐκ τούτων μόνον ἀποσπάσματα περιεσώθη-
σαν· τῶν ἐλεγείων αὐτοῦ ἦτο καὶ ἡ Βερενίκης κόμη, ἣν ἀπολε-
σθεῖσαν ἔχομεν ἐν μεταφράσει τοῦ Ῥωμαίου Κατούλλου· οἱ Ῥω-
μαῖοι μάλιστα ἐθεώρουν τὸν Καλλίμαχον ὡς τὸν μέγιστον ἔλε-

γειοποιόν. Εὐτυχῶς περιεσώθησαν οἱ ὕμνοι (ἕξ) πεποιημένοι κατὰ τοὺς Ὀμηρικούς, ἔτι δὲ καὶ ὑπὲρ τὰ ἐξήκοντα ἐπιγράμματα αὐτοῦ· ἀρτίως δὲ ὁ πάπυρος Ὁξυρύγχου (τόμ. Ζ') ἀπέδωκε 90 στίχους ἔλεγειακούς, περιέχοντας τὴν ἱστορίαν Ἀκοντίου καὶ Κυδίπης ἐκ τοῦ Δ' βιβλίου, ὅπερ ἐπεγράφετα *Αἴτια* καὶ περιεῖχε τὰς σπουδαιότερας τῶν ἔλεγειῶν τοῦ ποιητοῦ· προσέτι δὲ ἀνευρέθησαν καὶ 300 στίχ. ἐκ τῶν ἰάμβων αὐτοῦ.

Ἡ ἔλεγεία ἐκαλλιεργήθη καὶ ἐφεξῆς κατὰ διαλείμματα, οὐδὲν δὲ ἄλλο εἶδος τῆς ἑλληνικῆς ποιήσεως ἐπέζησε τόσον μακρὸν χρόνον, ὥς ἡ ἔλεγειακή, ἥ τις μετ' εὐφυΐας καὶ χάριτος καλλιεργεῖται καὶ ἐπὶ τῆς βασιλείας τοῦ Ἰουστινιανοῦ.

Οἱ Ἀλεξανδρίνοι ἐσπούδασαν καὶ περὶ τὴν *ἐπιγραμματοποιίαν* καὶ τὰ ἐπιγράμματα αὐτῶν ἔχουσι λεπτότητα κρίσεως, γλωσσικὴν καὶ ὀυθμικὴν χάριν καὶ πολλὴν εἰρωνείαν· διότι μετεχειρίζοντο πρὸς τοῖς ἄλλοις τὸ ἐπίγραμμα, ἵνα ἐκδηλώσι τὴν ἑαυτῶν κρίσιν περὶ ποιητῶν, τεχνιτῶν καὶ τῶν τῆς τέχνης ἔργων· κατὰ τὴν περίοδον ταύτην διατρίβει περὶ τὴν ἐπιγραμματοποιίαν καὶ τὸ γυναικεῖον φύλον, ὅπερ ἐκπροσωπεῖ ἡ Τεγεαῖτις Ἀνύτη, ἧς ἔχομεν 22 ἐπιγράμματα, Νοσίς ἢ ἐκ Λοκρῶν τῆς κάτω Ἑα-Ἰταλίας, Μυρῶ ἢ ἐκ Βυζαντίου καὶ Ἡδύλη ἢ Ἀθηναία.

Ἐν τῇ Ἀλεξανδρεωτικῇ περιόδῳ ἦνθησεν ἐν Ἀλεξανδρείᾳ καὶ ἡ *τραγικὴ ποιήσις* καὶ νέα ἐπεφάνη ποιητῶν πλειάς, ἧς ἀστέρες ἦσαν Λυκόφρων ὁ Χαλκιδεύς, Ἀλέξανδρος ὁ Αἰτωλός, Σωσιφάνης ὁ Συρακούσιος καὶ ἄλλοι· ἀλλὰ πάντες οὗτοι ἦσαν πολὺ κατώτεροι τῶν τραγικῶν τοῦ Ε' αἰῶνος· διὸ σὺν τῷ θανάτῳ τῶν ποιητῶν τούτων ἢ τε λαμπρότης αὐτῶν ἠμαυρώθη καὶ αἱ τραγωδίαὶ ἠφρανίσθησαν πλὴν τῆς τοῦ Λυκόφρονος Ἀλεξάνδρου ἢ Κασσάνδρου (1475 στίχ. ἰαμβ.), ἧς τὸ αἰνιγματῶδες καὶ σκοτεινὸν τῆς γλώσσης ἐπαυξάνει καὶ ἡ τῶν ξενικῶν λέξεων πληθύς. Αἱ θεατρικαὶ παραστάσεις ἐξηκολούθησαν ἐκεῖ μέχρι τοῦ 217 μ. Χ., ὅτε διάταγμα τοῦ αὐτοκράτορος Καρακάλλα κατήργησεν αὐτάς.

Μῖμοι. Ἡρώνδας.

Ἐν τῇ περιόδῳ ταύτῃ καλλιεργεῖται καὶ ἡ τῶν *μῖμων* ποιήσις· ὡς εἶδομεν δέ, τῆς κωμωδίας εἶδος θεωρεῖται ὁ μῖμος καὶ παραβάλλεται πρὸς τὰ μονόπρακτα τῶν νεωτέρων δράματα. Ἐκ τοῦ μίμου δ' ἀνεπτύχθη καὶ ὁ παντόμιμος, οὗτινος τὴν περιγρα-

φήν παρέχει ὁ Ξενοφῶν (Συμπ. 9)· ἔλαβε δὲ ὁ μῦθος τὴν ἀρχὴν παρὰ τοῖς Δωριεῦσι τῆς Σικελίας καὶ ἀπεικονίζει μετὰ χάριτος καὶ εὐτραπείας τὸν φυσικὸν καὶ κοινωνικὸν βίον τῶν κατωτέρων μάλιστα τάξεων τοῦ λαοῦ· ἔντεχρον δὲ μορφήν εἰς τοὺς μίμους ἔδωκε Σώφρων ὁ Συρακούσιος (480 π. Χ.), οὕτινος οἱ μῖμοι ἦσαν ἀνδρεῖοι (ἀλιεῖς, γέροντες) καὶ γυναικεῖοι (ἀκέστριαι, ἰσθμιάζουσαι)· κατ' ἀπομίμησιν δὲ τούτων φαίνονται πεποιημένα καὶ τινα τῶν εἰδυλλίων (ιδ', ιε', κα') τοῦ Θεόκριτου. Περὶ δὲ τὸν τρίτον αἰῶνα π. Χ. ἀξιόλογος μίμων ποιητὴς ἐγένετο Ἡρώνας ὁ Κῶσος· τούτου ἔχομεν ἑπτὰ ἀκεραῖους μίμους, ἐλθόντας εἰς φῶς τῷ 1890 διὰ τῶν ἐν Αἰγύπτῳ ἀνευρεθέντων παπύρων· ὁ Ἡρώνας τοὺς μίμους ἐποίησεν οὐχὶ ἐν ὀυθμικαῖς περιόδοις, ὡς ὁ Σώφρων, ἢ ἐν ἑξαμέτροις ὡς ὁ Θεόκριτος, ἀλλ' ἐν ἰαμβικῷ τριμέτρῳ μιμηθεὶς τὸν ἰαμβογράφον Ἰππώνακτα, οὕτινος καὶ τὸ τῆς Ἰωνικῆς διαλέκτου χρῶμα προσέλαβεν· οἱ μῖμοι αὐτοῦ εἰκονίζουσι σκηνὰς τοῦ καθημερινοῦ βίου· οὕτω π. χ. ὁ τρίτος παριστᾷ τὴν ἐν τῷ σχολείῳ τιμωρίαν ἀτάκτου παιδίου, ὁ δὲ τέταρτος παριστᾷ καὶ περιγραφὴν πολυτίμων τῆς γραφικῆς καὶ πλαστικῆς καλλιτεχνημάτων. Ὁ ποιητὴς ἀρέσκεται εἰς τὴν ἀκριβῆ περιγραφὴν μικρῶν σκηνῶν καὶ θαυμάζει τις αὐτὸν διὰ τὴν ζωηρὰν ἀπεικόνισιν καὶ τὴν εὐφυᾶ παρατήρησιν.

Βουκολικὴ ποίησις. Θεόκριτος (310—250 π. Χ.).

Ἡ βουκολικὴ ποίησις, ὡς εἶδομεν, ἔχει ὡς θέμα τοὺς βουκόλους, τοὺς ποιμένας καὶ ἐν γένει τὸν φυσικόν, ἤρεμον ἀγροτικὸν βίον· ἀλλ' ἔλαβε τὸ ὄνομα ἐκ τῶν βουκόλων ἤτοι ἐκ τοῦ ἐπικρατεστέρου εἶδους· καὶ ἡ μὲν ἀρχὴ αὐτῆς ἐγένετο ἐν Σικελίᾳ, ἔνθα αἱ τῆς φύσεως καλλοναὶ καὶ ἡ τῶν κατοίκων εὐτραπεία τὴν βουκολικὴν μοῦσαν ἠδύναντο νὰ παραγάγῳσιν, ἡ δὲ ἔντεχνος αὐτῆς διαμόρφωσις ἐπετελέσθη ἐν Ἀλεξανδρείᾳ· διότι ἐν τῇ μεγαλοπόλει ἐκείνῃ ὁ ἐπὶ τῶν Πτολεμαίων πολιτισμὸς, ὁ πολυτελεὴς καὶ ἀβρὸς τῆς πόλεως βίος, ἐπλήνεγκον κόρον τινὰ καὶ οἱ Ἀλεξανδρεῖς ἐζήτουν ἐν τῇ ἀτμοσφαιρᾷ τοῦ πνιγροῦ τῆς πόλεως βίου νὰ ἀναψύχωνται διὰ δροσερᾶς αὔρας, ἐκ τοῦ ἀγροτικοῦ βίου πνεύσεως, ἣν ἡ βουκολικὴ ποίησις ἀπεικονίζει· ταύτην προήγαγεν εἰς τέλειον εἶδος Θεόκριτος ὁ Συρακούσιος ὠφεληθεὶς ἐκ τοῦ Εὐριπίδου, ἐκ τοῦ Σώφρονος τοῦ μιμογράφου καὶ ἐκ τῆς δημώδους ποιήσεως· ὁ

ποιητῆς διῆγε τὸν βίον ἄλλοτε μὲν ἐν τῇ ἰδίᾳ πατρίδι, ἄλλοτε δὲ ἐν Ἀλεξανδρείᾳ· οὗτος τὴν δόξαν ἔλαβεν ἐκ τῶν **βουκολικῶν**, ποιήσας ἐν δωρικῇ διαλέκτῳ καὶ δακτυλικῷ ἑξαμέτρῳ¹ 30 ἢ κατὰ τινὰς 25 **εἰδύλλια** ἤτοι μικρὰ **εἴδη** ἢ ποιήματα ἔχοντα δραματικὸν διάλογον. Τούτων τινὰ εἶναι **μῦμοι** ὡς αἱ Ἀδωνιάζουσαι (ιε'), ἄλλα δὲ **ποιμενικά** ἢ **βουκολικά**, τινὰ **μυθολογικά**, καὶ ἄλλα ποικίλα, ὡς τὸ ἐγκώμιον τοῦ Πτολεμαίου (ιζ') καὶ τὸ τοῦ Ἰέρωνος (ιε'). Ὁ Θεόκριτος φαίνεται ὁ μόνος τῆς Ἀλεξανδρεωτικῆς περιόδου ποιητῆς, ὅστις τὰς ἐμπνεύσεις ἠντλησεν οὐχὶ ἐκ τῶν βιβλιοθηκῶν, ἀλλ' ἐκ τοῦ πραγματικοῦ βίου, καὶ ὁ μόνος ἐκ τοῦ κόσμου τῶν λογίων ὅστις εἰς τὰ μυχιαίτατα τῶν ψυχῶν τοῦ ἀγροτικοῦ κόσμου εἰσέδυσσε· τὰ πρόσωπα τῶν βουκολικῶν αὐτοῦ δραματίων παρίστανται φυσικὰ καὶ οἰονεὶ ζῶντα, αἱ δὲ σκηναὶ εἰκονίζουσαι πεδιάδας, κοιλάδας, ὄρη, παραλίαι, θέλγουσι διὰ τῶν φυσικῶν καλλονῶν· ἡ ποίησις τοῦ Θεοκρίτου διὰ τὰς πολλὰς ἀρετὰς εὔρε πολλοὺς θαυμαστὰς καὶ μιμητὰς, ὧν σπουδαιότεροι εἶναι ὁ Βίων (ποιήσας δέκα εἰδύλλια), ὁ Μόσχος (τέσσαρα) καὶ ἐκ τῶν Ῥωμαίων ὁ Οὐεργίλιος.

Β' Πεζὸς λόγος. α' Ἱστοριογραφία.

Τὴν ἱστοριογραφίαν ἐκπροσωποῦσι κατὰ τὴν Γ' περίοδον οἱ ἐξῆς.

α' **Πολύβιος** ὁ Μεγαλοπολίτης (205—122 π.Χ.), ὁ υἱὸς τοῦ Λυκόρτα, τοῦ στρατηγοῦ τῆς Ἀχαϊκῆς συμπολιτείας· διὸ καὶ αὐτὸς μετέσχε τῶν πολιτικῶν πραγμάτων καὶ εἰς τὸ τοῦ ἱπάρχον ἀξίωμα ἀνῆλθεν· ἀλλὰ μετὰ τὸ οἰκτρὸν τέλος, ὅπερ ἔλαβεν ὁ κατὰ τῶν Ῥωμαίων πόλεμος τοῦ Περσέως (168 π. Χ.), ὁ Πολύβιος μετὰ χιλίων ἄλλων λογάδων Ἀχαιῶν ἐπέμφθη ὡς ὄμηρος εἰς Ῥώμην· ἐκεῖ δὲ διαμένων διὰ τὴν λαμπρότητα τοῦ γένους καὶ τὸ παρὰ τοῖς Ἀχαιοῖς ἀξίωμα καὶ τὴν παιδείαν αὐτοῦ ἐφείλκυσε τὴν ἐκτίμησιν τῶν ἀριστοκρατικῶν οἴκων καὶ μάλιστα τοῦ Παύλου Αἰμιλίου, οὗτινος τὸν υἱὸν Σκιπίωνα τὸν Αἰμιλιανὸν ἐπαίδευσε καὶ μετὰ ταῦτα σύμβουλος αὐτοῦ ἐγένετο· ἐλέχθη δ' ὅτι ὅσα μὲν τῷ Πολυβίῳ παραινοῦντι ὁ Ῥωμαῖος ἐπέιθετο, ἐν τούτοις ἠὺδοκίμησεν, ἐν οἷς δὲ παρήκουσε τοῦ διδασκάλου, ἀπέτυχεν· διὰ τοῦ

1. Ἄλλ' ἡ τομὴ τούτου γίνεται ἐν τῇ α' συλλαβῇ τοῦ τετάρτου ποδὸς (ἐφθημιμερῆς τομῆ)· ὅθεν καὶ **βουκολικὴ** τομὴ ἢ διαίρεσις ἐκλήθη.

Σκιπίωνος μάλιστα ὁ Πολύβιος ἐπέτυχεν, ἵνα μετὰ τῶν περιω-
θέντων τριακοσίων ἑξορίστων Ἀχαιῶν κατέλθῃ εἰς τὴν πατρίδα
κατόπιν ἑξορίας 17 ἐτῶν· ἐν Ῥώμῃ δὲ διατρέψων συνεβουλευθή-
τὰ τῆς πόλεως ἀρχεῖα καὶ ἐσπούδασε τὴν ἱστορίαν τῶν Ῥωμαίων.
Τῷ 149 ἦτο ἐν τῷ στρατοπέδῳ τοῦ φίλου Σκιπίωνος κατὰ τὴν
πολιορκίαν καὶ τὴν ἄλωσιν τῆς Καρχηδόνης· μετὰ δὲ τὴν κατα-
στροφὴν τῆς πόλεως ἐκείνης μάτην ἐπειράθη ὁ Πολύβιος, ἵνα
τοὺς ὁμοφύλους ἀποτρέψῃ τοῦ πρὸς τοὺς Ῥωμαίους πολέμου·
ἀλλὰ μετὰ τὴν ἄλωσιν τῆς Κορίνθου (146) διὰ τῶν σχέσεων αὐ-
τοῦ πρὸς τοὺς ἐπιφανεῖς Ῥωμαίους ἐμάλαξε τὸ ἦθος τῶν νικητῶν
πρὸς τοὺς ἠττημένους καὶ παρέσχεν ἀνακούφισιν τινα εἰς τὴν πα-
τρίδα, ἧτις εὐγνωμόνως αὐτὴν ἀνεγνώρισε· κατὰ δὲ τὸν ὑπόλοι-
πον χρόνον διέτριψεν ἐν τῇ πατρίδι ἀσχολούμενος εἰς τὴν συμ-
πλήρωσιν τῆς πολυτίμου αὐτοῦ ἱστορίας.

Ἐκ τοῦ συγγράμματος αὐτοῦ, ὅπερ ἐπιγράφεται αἱ *ἱστορίαι*
(40 βιβλ.), περιεσώθησαν ἀκέραια τὰ πέντε πρῶτα, τῶν δὲ λοι-
πῶν ἔκτενεῖς ἐπιτομαὶ καὶ ἀλοσπάσματα· τὸ μέγα τοῦτο ἔργον
διαιρεῖται εἰς τρία μέρη, α' τὴν εἰσαγωγὴν, ἣν ἀποτελοῦσι τὰ
δύο πρῶτα βιβλία, β' τὸ κύριον μέρος, ἐν ᾧ δεικνύει τίνι τρόπῳ
οἱ Ῥωμαῖοι ἐντὸς 53 ἐτῶν ἐξίκοντο εἰς τὴν κοσμοκρατορίαν καὶ
γ' τὸν ἐπίλογον, ὃν περιλαμβάνουσι τὰ δέκα τελευταῖα, ἐν οἷς
δεικνύει ὅτι ἀνωφελεῖς ἦσαν οἱ πρὸς κατάλυσιν τῆς Ῥωμαϊκῆς
ἀρχῆς ἀγῶνες· ἡ ἱστορία τοῦ Πολυβίου διήκουσα ἀπὸ τοῦ β'
Καρχηδονικοῦ πολέμου μέχρι τέλους τοῦ γ' (218—149 π.Χ.) ὀνο-
μάζεται *καθολικὴ*, διότι περιλαμβάνει τὰ ἱστορικὰ γεγονότα,
ὅσα συνέβησαν ἐν Ἑλλάδι, Ἀσίᾳ, Ἰταλίᾳ καὶ Ἀφρικῇ· Ὁ Πολύ-
βιος ἐρευνῶν μετ' ἀκριβείας τὰ αἷτια τῶν γεγονότων, κρίνων τὰ
ἀποτελέσματα καὶ διδάσκων ἐκ τούτων τὰ μέλλοντα, ἐγένετο ὁ δη-
μιουργὸς τῆς καλουμένης *πραγματικῆς* ἱστορίας· διότι παρέχει
διδάγματα εἰς πάντας τοὺς περὶ τὰ πολιτικά καὶ στρατιωτικά
ἀσχολούμενους· καὶ κατὰ τοῦτο διαφέρει τοῦ Θουκυδίδου, ὅστις
τὰ αἷτια ἐρευνῶν καὶ περιγράφων τὰ ἀποτελέσματα καταλείπει
εἰς τὸν ἀναγνώστην, ἵνα αὐτὸς ἐξαγάγῃ τὰ ἐξ ἐκείνων διδάγματα.

Τὸ κέντρον τῆς ὅλης ἱστορίας αὐτοῦ ἀποτελεῖ τὸ πολίτευμα

1. «Ἱστορίας γὰρ ἐὰν ἀφέλῃ τις τὸ διὰ τί καὶ πῶς καὶ τίνος χάριν
ἐπράχθη τὸ πραχθὲν καὶ ποῖον ἔσχε τὸ τέλος, τὸ καταλειπόμενον αὐτῆς
ἀγώνισμα μὲν, μάθημα δὲ οὐ γίνεται καὶ παραυτίκα μὲν τέρεπει, πρὸς δὲ
τὸ μέλλον οὐδὲν ὠφελεῖ».

τῶν Ῥωμαίων, ἡ πνευματικὴ καὶ ζωσα ἐνότης, ἐξ ἧς πάντα τὰ μέρη ἀναπτύσσονται καὶ εἰς ὄργανικὸν ὅλον μορφοῦνται· διότι διὰ τὸ πολίτευμα αὐτῆς ἡ Ῥώμη καίπερ ἠττηθεῖσα ὑπὸ τῶν Καρχηδονίων οὐ μόνον ἐσώθη, ἀλλὰ καὶ τοὺς νικητὰς κατεπά-
λαισε καὶ σύμπαντα τὸν κόσμον ὑφ' ἑαυτὴν ἐποίησεν· κατὰ τὸν Πολύβιον ὁ συγγραφέων ἱστορίαν ἀνάγκη νὰ ἔχη ὡς ἐφόδια α' πολλῆς ἱστορίας ἀνάγνωσιν, β' τὴν ἐπὶ τοῦ τόπου ἔρευναν τῶν γεγονότων καὶ γ' πολιτικὴν καὶ στρατιωτικὴν ἐμπειρίαν· ἐπὶ πᾶσι δὲ φιλαλήθειαν, ὥστε καὶ τῶν ἐχθρῶν τὴν ἀρετὴν νὰ ἐπαινῆ καὶ τῶν φίλων τὴν κακίαν νὰ ψέγη· ταῦτα δὲ πάντα τὰ ἐφόδια ἐν μεγίστῳ βαθμῷ εἶχεν οὗτος· ἡ γλῶσσα τοῦ μεγάλου ἱστορικοῦ εἶναι τραχεῖα, σχεδὸν στρατιωτικὴ καὶ ὑπόδειγμα τῆς συγχρόνου **κοινῆς**· ἐπειδὴ δὲ ἡ ἱστορία αὐτοῦ εἶναι πολιτικὴ καὶ ἀρμόζουσα μᾶλλον πρὸς τὸν πολιτικὸν χαρακτῆρα τῶν Ῥωμαίων, παρὰ τούτοις μᾶλλον εὔρε μιμητὰς ἢ παρὰ τοῖς Ἕλλησιν· ἡ ἱστορία τοῦ Πολυβίου εἶναι οἶονεὶ ὁ θριγκὸς μὲν τῆς Ἑλληνικῆς, ὁ θεμέλιος δὲ λίθος τῆς Ῥωμαϊκῆς ἱστοριογραφίας.

β' **Διοδώρος** ὁ Σικελιώτης, ὅστις ἤκμασεν ἐπὶ Ἰουλίου Καίσαρος καὶ Αὐγούστου· εἰς τὴν σύνταξιν δὲ τῆς ἱστορίας αὐτοῦ εἰργάσθη τριάκοντα ἔτη καὶ χάριν αὐτῆς περιῆλθε μετὰ πολλῆς κακοπαθείας πολλὰς τῆς Ἀσίας καὶ τῆς Εὐρώπης χώρας, ἵνα τὰ πλεῖστα καὶ ἀναγκαϊότατα μέρη ἐξ αὐτοψίας γνωρίσῃ. Ἡ ἱστορία τοῦ Διοδώρου, συγγραφή διήκουσα ἀπὸ τῶν μυθικῶν χρόνων μέχρι τῶν ἐν Γαλατίᾳ πολέμων τοῦ Ἰουλίου Καίσαρος (60 π. Χ.), ἐπιγράφεται **βιβλιοθήκη** καὶ σύγκειται ἐκ τεσσαράκοντα βιβλίων· ἐκ τούτων δὲ διειρηθήθησαν τὰ πρῶτα πέντε, ἅτινα περιέχουσι σὺν τῇ ἑλληνικῇ μυθολογίᾳ τὴν τῶν Αἰγυπτίων καὶ τῶν ἀνατολικῶν λαῶν ἱστορίαν· ἔτι δὲ ἡ δευτέρα δεκάς (11—20), περιέχουσα τὴν ἑλληνικὴν ἱστορίαν ἀπὸ τῶν Περσικῶν πολέμων μέχρι τῶν διαδόχων τοῦ Μ. Ἀλεξάνδρου· τῶν δὲ λοιπῶν βιβλίων σφύζονται μόνον ἐπιτομαὶ καὶ ἀποσπάσματα. Τὸ ἔργον τοῦ Διοδώρου, εἰ καὶ μικρὰν ἐπιστημονικὴν καὶ καλλιτεχνικὴν ἀξίαν ἔχει, ὅμως ἀποβαίνει χρήσιμον διὰ τὸν πλοῦτον τῶν ἱστορικῶν εἰδήσεων καὶ μάλιστα διὰ τὴν ἱστορίαν τῆς Σικελίας· κατὰ τοῦτο ἡ

1. «ὥσπερ γὰρ ζῶον τῶν ὄψων ἀφαιρεθεισῶν ἀχρειοῦται τὸ ὅλον, οὕτως ἐξ ἱστορίας ἀφαιρεθείσης τῆς ἀληθείας τὸ καταλειπόμενον αὐτῆς ἀνοφελὲς γίνεται διήγημα» 1,14.

βιβλιοθήκη τοῦ Διοδώρου ἀναπληροῖ πως μεγάλους ἱστορικούς, ὧν τὰ ἔργα ἀπωλέσθησαν.

β' Φιλοσοφία. Στωϊκὴ φιλοσοφία. Ζήνων.

Κατὰ τοὺς ζοφεροὺς χρόνους, καθ' οὓς ἡ μὲν ἀρχαία θρησκεία εὐρίσκετο ἤδη ἐν καταπτώσει, ἡ δὲ νέα εἰσέτι δὲν ἐπεκράτει, πολιτικὴ δὲ νάρκη ἐβασίλευε καὶ ἔκλυσις ἠθῶν, ἡ πρακτικὴ φιλοσοφία τῆς Στοᾶς ἐμφανίζεται ὡς ἡ παρήγορος τῶν τεθλιμμένων, ἡ τοῦ καθήκοντος εἰσηγήτρια καὶ τῆς ἠθικῆς ἡ διδάσκαλος. Ἡ Στωϊκὴ φιλοσοφία, ἣς ἰδρυτῆς ἐγένετο Ζήνων ὁ Κιτιεὺς (336—264), ὅστις ἐδίδασκεν ἐν τῇ Ποικίλῃ Στοᾷ τῶν Ἀθηνῶν ἐπὶ 40 ἔτη, ἐκ τῶν ἀρχαιοτέρων τὰ δόγματα ἀρμονικῶς συγκεράσασα ἐκράτυνε τοὺς ἠθικοὺς νόμους καὶ συνέστησε τὰς ἠθικὰς ὑποχρεώσεις τοῦ ἀνθρώπου· τὸ δόγμα αὐτῆς ἦτο τὸ ὁμολογουμένως τῇ φύσει (συμφώνως πρὸς τὴν φύσιν καὶ τὴν λογικὴν) ζῆν· κατ' αὐτὴν τὰ πάθη εἶναι νοσήματα τῆς ψυχῆς· διὸ συνίστα οὐ μόνον τὴν ἀπάθειαν καὶ τὴν ἀποχὴν ἀπὸ τῶν ἡδονῶν (*ἀπέχου*), ἀλλὰ καὶ τὴν ὑπομονὴν καὶ καρτερίαν κατὰ τὰς λύπας καὶ τὰς συμφορὰς τοῦ βίου (*ἀνέχου*)· κατ' αὐτὴν μόνος ὁ σοφός, ὅστις παρέχει τὸ κράτος εἰς τὸν λόγον καὶ κατ' αὐτὸν ὀυθμίζει τὰ πάθη, εἶναι ἐλεύθερος· τοῦ σοφοῦ μόνου ἡ ψυχὴ ἄρχει καὶ πρόθυμος εἶναι, ἵνα χρίσιν τοῦ καθήκοντος ὑποβληθῆ εἰς πᾶσαν θυσίαν καὶ εἰς αὐτὸν ἔτι τὸν θάνατον¹.

Πλὴν τῆς αὐστηρᾶς ἠθικῆς οἱ Στωϊκοὶ ἔκλινον καὶ πρὸς τὸν κοσμοπολιτισμὸν κηρύσσοντες «πάντας τοὺς ἀνθρώπους εἶναι δημότας καὶ πολίτας καὶ πάντας συγγενεῖς πρὸς ἀλλήλους»· διὸ ἐπὶ ἡμίσειαν χιλιετηρίδα (300 π.Χ.—200 μ.Χ.) ἐν μέσῳ τοῦ Ἑλληνικοῦ καὶ Ῥωμαϊκοῦ κόσμου ἡ *Στωϊκὴ φιλοσοφία* πρωταγωνιστεῖ· διὰ τῶν κοσμοπολιτικῶν τούτων ἀρχῶν οἱ Στωϊκοὶ ἤθελον τὴν συντέλεσιν μιᾶς μόνης πολιτείας· καὶ ἐπειδὴ τοιαύτην δὲν ἠδύναντο νὰ δημιουργήσωσι, συνέλαβον τὸ σχέδιον, ἵνα τὴν Ῥωμαϊκὴν κοσμοκρατορίαν μεταρρυθμίσωσι κατὰ τὰς ἀξιώσεις τῆς Στοᾶς, ἧτις πολλοὺς καὶ μεγάλους τῆς Ῥώμης ἀνδρας ὀπαδοὺς ἔσχεν· ἐντεῦθεν καὶ οἱ φοβεροὶ ὑπὲρ τοῦ λαοῦ ἐν Ῥώμῃ πόλεμοι.

1. Διάδοχοι τοῦ Ζήνωνος ἐγένοντο ὁ Κλεάνθης καὶ ὁ Χρύσιππος, περὶ οὗ ἐλέχθη, εἰ μὴ Χρύσιππος ἦν, οὐκ ἂν ἦν Στοᾶς.

Ἐπικούρειος φιλοσοφία.

Ἀντίθεσιν πρὸς τὴν Στωϊκὴν φιλοσοφίαν ἀποτελεῖ ἡ Ἐπικούρειος, ἣς ἰδρυτὴς ἐγένετο Ἐπίκουρος ὁ Ἀθηναῖος ἐκ τοῦ δήμου Γαργητιοῦ (νῦν Γαρηττός) 341—270 π. Χ. ἡ σχολὴ τούτου κειμένη μεταξὺ τοῦ ἄσπεως καὶ τῆς Ἀκαδημείας εἶχεν εὐρυτάτους κήπους· διὸ καὶ οἱ μαθηταὶ αὐτοῦ καλοῦνται οἱ ἀπὸ τῶν κήπων. Ἐν ἀντιθέσει πρὸς τοὺς Στωϊκοὺς, οἵτινες σκοπὸν τοῦ βίου εἶχον τὴν ἀρετὴν, οἱ Ἐπικούρειοι ὠριζον σκοπὸν τοῦ βίου τὴν ἡδονὴν τὴν τε ψυχικὴν καὶ τὴν σαρκικὴν· διὸ καὶ ἡδονικοὶ ἐπονομάζονται· ἢ ἐκ τῶν αἰσθητηρίων ἀπορρέουσα ἡδονὴ ἔχει πολὺ τὸ ἐπαγωγὸν παρὰ τοῖς λαοῖς· διὸ καὶ κατὰ τοὺς χρόνους τούτους καὶ τοὺς ὕστερον ἢ φιλοσοφικὴ αὕτη αἵρεσις εἶχε πολλοὺς ὁπαδοὺς καὶ ἐν Ἑλλάδι καὶ ἐν Ῥώμῃ, ἔνθα ὁ Λουκρήτιος ἐνθουσιώδης ὁπαδὸς καὶ ὕμνητὴς αὐτῆς ἐγένετο· οἱ μὲν Στωϊκοὶ ἐθεώρουν καθῆκον τοῦ σοφοῦ τὸ πολιτεύεσθαι, οἱ δὲ Ἐπικούρειοι ἀλείχοντο τῶν πολιτικῶν, ἵνα μὴ ἐκ τῆς τύρβης αὐτῶν διαταραχθῆ ἡ ψυχικὴ αὐτῶν γαλήνη, τὴν ἀταραξίαν θηρεύοντες. Καὶ αὐτὸς μὲν ὁ Ἐπίκουρος, ὁ δογματίζων, ὅτι τέλος τοῦ βίου εἶναι ἡ ἡδονή, διητῆτο λιτότατα, οἱ ὁπαδοὶ δ' ὅμως σὺν αὐτῷ παρεδόθησαν ὅλοι εἰς τὰς ἡδονικὰς ἀπολαύσεις.

Ἐκ τῶν πολλῶν συγγραμμάτων τοῦ Ἐπικούρου τέως εἶχομεν μόνον τὴν διαθήκην αὐτοῦ καὶ τρεῖς ἐπιστολάς· ἀλλὰ τῷ 1752 ἐν τῷ Ἡρακλείῳ τῆς Ἰταλίας, τῷ καταχαισθέντι ὑπὸ τοῦ Βεζουβίου τῷ 79 μ. Χ., ἀνευρέθησαν 1750 κύλινδροι παλυρικοί, περιέχοντες ἔργα τινὰ αὐτοῦ τοῦ Ἐπικούρου καὶ πλεῖστα τοῦ Ἐπικουρείου Φιλοδήμου, ὃς διέπρεψεν ἐν Ῥώμῃ διδάσκων καὶ ὄν ἐτίμωσιαν ὁ Κικέρων πρβλ. Comperz Herculanische Studien 1866¹.

Τῆς Γ' περιόδου σπουδαῖος συγγραφεὺς ἐγένετο καὶ Ἐρατοσθένης ὁ Κυρηνάιος (275—195 π. Χ.), ὁ πολυμαθέστατος τῶν λογίων τῆς Ἀλεξανδρείας· πρῶτος οὗτος ὡς πολυῖστωρ ἐπονομάσθη φιλόλογος ἐν ἀντιθέσει πρὸς τοὺς στενὸν δρίζοντα ἔχοντας γραμματικούς· κατὰ τὸν Λουκιανὸν ἡτογραμματοκός, ποιητὴς, φιλόσοφος καὶ γεωμέτρης· ὠηξικέλευθος ἐν τῇ γεωγραφίᾳ γενόμενος καθώρισεν δι' ὀρθῆς μεθόδου τὸ μέγεθος τῆς γῆς· δεχόμενος ὅτι ἡ Ἀλεξάνδρεια καὶ ἡ Σύνη κείνται ὑπὸ τὸν αὐτὸν μεσημβρι-

1. Ἐν Ῥώμῃ ἐκπροσωπεῖ τὴν Ἐπικουρείον φιλοσοφίαν ὁ Λουκρήτιος (95—51 π. Χ.), οὗ τὸ ποίημα de rebus natura θεωρεῖται ἀπόστολος τοῦ Ἐπικουρικοῦ ὕλισμοῦ ἢ ἡδονισμοῦ.

νὸν ἐν ἀποστάσει 5000 σταδίων, ἣν ὑπελόγιζε τὸ $\frac{1}{50}$ τῆς ὅλης περιφερείας, εὔρε τὴν περιφέρειαν τῆς γῆς ἴσην πρὸς 250000 στάδια (δηλ. 5000 × 50), ὀλίγον ἀπολειφθεὶς τοῦ ἀκριβοῦς (216 χιλ. στάδια), μᾶλλον δὲ προσεγγίσας τοῦ Ἀριστοτέλους (400 χιλ.) καὶ τοῦ Ἀρχιμήδους (300 χιλ.) δι' εὐφυοῦς δὲ μεθόδου ἀπεχώρισε καὶ τοὺς πρώτους ἀριθμοὺς (τὸ κόσκινον τοῦ Ἐρατοσθένους). Ἀλλ' ἐκ τῶν πολλαπλῶν αὐτοῦ ἔργων περιεσώθη ἔκτενές ἀπόσπασμα *γεωγραφικὸν* περιέχον τὴν διαίρεσιν τῆς γῆς εἰς πέντε ζῶνας καὶ τῶν *καταστερισμῶν* αὐτοῦ *ἐπιτομή*.

Κατὰ δὲ τὸν β' αἰῶνα π. Χ. φαίνεται Ἀπολλόδωρος ὁ Ἀθηναῖος, τοῦ ὁποίου τὸ ἔργον «*βιβλιοθήκη*» (ἐκ τριῶν βιβλίων) εἶναι ἐπιτομὴ τῆς ἀρχαίας μυθολογίας· τὸ ἔργον τοῦτο διὰ τὴν εὐδύνοπτον διάταξιν καὶ τὴν σαφήνειαν εἶναι χρησιμώτατον καὶ φαίνεται ὅτι ἦτο προωρισμένον πρὸς χρῆσιν τῶν σχολείων.

Τῆς δὲ *γραμματικῆς* σπουδαιότατος ἀντιπρόσωπος εἶναι Διονύσιος ὁ Θραξ (τοῦ β' αἰῶνος π. Χ.), τοῦ ὁποίου τὸ σύγγραμμα «*γραμματικὴ τέχνη*» ἐπὶ πολλοὺς αἰῶνας ἦτο ἐν χρήσει τῶν σχολείων.

Τοῦ δὲ Ἀριστοξένου τοῦ μουσικοῦ, ὅστις ἦτο μαθητὴς τοῦ Ἀριστοτέλους, περιεσώθησαν «*ἀρχαὶ καὶ στοιχεῖα ἀρμονικᾶς*» (3 βιβλ.) καὶ ἀποσπάσματα *ῥυθμικῶν στοιχείων*, ἅπερ πολυτιμώτατα ὄντα μαρτυροῦσι τὴν ἀξίαν τοῦ ἀρχαίου μουσικοῦ.

Τῆς δὲ *μαθηματικῆς* ἐπιστήμης σπουδαιότατοι ἀντιπρόσωποι εἶναι Ἀ' ὁ *Εὐκλείδης* ἐπὶ Πτολεμαίου τοῦ Α' ἀκμάσας· τούτου σφύζονται α' *στοιχεῖα* (δηλ. τῆς γεωμετρίας) 13, ὅπερ ἔργον μετεφράσθη εἰς πάσας τὰς γλώσσας καὶ μέχρι σήμερον παραμένει ὡς διδακτικὸν βιβλίον τῶν Ἑλλήνων καὶ ἄλλων πεπολιτισμένων λαῶν· β' *δεδομένα* ἦτοι εἰσαγωγή εἰς τὴν ἀναλυτικὴν γεωμετρίαν· γ' *φαινόμενα* δηλ. ἀρχαὶ ἀστρονομίας· δ' *οπτικὰ καὶ κατοπτρικὰ*.

Β' ὁ *Αρχιμήδης* (τοῦ γ' αἰῶνος π. Χ.), ὁ πάντων τῶν αἰῶνων εὐφυέστατος μαθηματικός· πρῶτος οὗτος συνείδε τὴν δύναμιν τοῦ μοχλοῦ, ἐπένοησε τὴν μέτρησιν τοῦ κύκλου, τοῦ κυλίνδρου, τῆς σφαίρας κλπ. τούτου σφύζονται πολλὰ ἔργα ἐν δωρικῇ διαλέκτῳ, α' τετραγωνισμὸς παραβολῆς, β' περὶ σφαίρας καὶ κυλίνδρου, γ' κύκλου μέτρησις, δ' περὶ ἑλίκων, ε' περὶ κωνοειδῶν καὶ σφαιροειδῶν, ς' ψαμμίτης, ζ' ἐπιπέδων ἰσορροπία, η' περὶ τῶν ὀχουμένων ἦτοι περὶ τῶν ἕδρων ἐφισταμένων· πρὸς δὲ ὀνομαστός ἐγένετο καὶ διὰ τὰς μηχανικὰς ἐφευρέσεις, δι' ὧν ἐπὶ μακρὸν χρόνον ἐματαίωνα τὰς πολιορκητικὰς τῶν Ῥωμαίων τέχνας καὶ δι' ἃς ὁ ῥωμαῖος στρατηγὸς Μάρκελλος πρὸς τὸν μυθικὸν Βριάρεων παρέβαλεν αὐτόν.

Γ'. Ἀπολλώνιος ὁ Περγαῖος (ἐκ Πέργης πόλεως τῆς Παμφυλίας τοῦ γ' αἰῶνος π. Χ.) ὅστις ὑπὸ τῶν ἀρχαίων ἐκλήθη ὁ *μέγας γεωμέτρης*.

Δ'. Ἀρίσταρχος ὁ Σάμιος (τοῦ γ' αἰῶνος π. Χ.), οὗτινος ἐσώθη ἡ διατριβὴ «*περὶ μεγεθῶν καὶ ἀποστημάτων ἡλίου καὶ σελήνης*». Πρῶτος οὗτος ἐδίδαξεν, ὅτι οὐχὶ ὁ ἥλιος κινεῖται περὶ τὴν γῆν, ἀλλ' ἡ γῆ περὶ τὸν ἥλιον καὶ τὸν ἴδιον αὐτῆς ἄξονα· ἀλλὰ διὰ τὴν διδασκαλίαν ταύτην, ἣτις ἐπὶ εἴκοσιν αἰῶνας περιέπεσεν εἰς λήθην, κατηγορήθη ὡς ἄθεος, ὡς καὶ μετὰ ταῦτα ὁ Γαλιλαῖος ὑπὸ τῶν θεολόγων.

Ε' *Ἰππαρχος* ὁ Νικαεὺς (τοῦ β' αἰῶνος π. Χ.) ὁ ἐνδοξότατος τῆς ἀρχαιότητος ἀστρονόμος καὶ ὁ τῆς τριγωνομετρίας θεμελιωτής· τούτου περιεσώθησαν δύο συγγράμματα, α' τῶν *Ἀράτων καὶ Εὐδόξου φαινομένων* ἐξήγησις (βιβλ. 3) καὶ β' *Ἐκθεσις ἀστερισμῶν* ἢ περὶ τῶν ἀπλανῶν ἀναγραφαί.

Ἄλλὰ καὶ ἡ *ιατρικὴ* ἐπιστήμη ἔσχεν ἤδη μεγάλας προόδους, ταύτης δὲ ἀντιπρόσωποι σπουδαιότατοι εἶναι,

α' *Ἡρόφιλος ὁ Χαλκηδόνιος* (τοῦ γ' αἰῶνος π. Χ.), ὅστις ἠσχολεῖτο μὲν καὶ περὶ τοὺς ἄλλους τῆς ἱατρικῆς κλάδους, ἀλλὰ κατ' ἐξοχὴν εἰς τὴν *ἀνατομικὴν*, ἐνεργῶν τὰς ἀνατομικὰς αὐτοῦ ἐρευνὰς καὶ ἐπὶ ἀνθρωπίνων πτωμάτων. Τὰ πολύτιμα αὐτοῦ ἔργα ἐπεγράφητο α' *Ἀνατομὴ* ἢ *Ἀνατομικά* (ἐκ 3 βιβλ.), *περὶ ὀφθαλμῶν*, *περὶ αἰτιῶν* (παθολογικῶν) καὶ *διαιτητικῶν*· ὁ μέγας οὗτος ἀνατομικὸς διὰ τῶν ἀνακαλύψεων αὐτοῦ, καὶ δια τῆς συρροῆς τῶν πασχόντων, κατέστησε τὴν Ἀλεξάνδρειαν κέντρον ἱατρικῶν σπουδῶν· διὸ καὶ πλείστοι μαθηταὶ αὐτοῦ ἐγένοντο, *Ἡροφίλειοι* ὀνομασθέντες.

β' *Ἐρασίστρατος* ἐκ τῆς Κέω, ὅστις ἐπίσης ἠσχολεῖτο περὶ τὴν *ἀνατομικὴν* μάλιστα καὶ εἰδικώτερον περὶ τὸ *νευρικὸν σύστημα*· οὗτος περιέγραψεν ἀκριβῶς τὸν ἐγκέφαλον, ὃν ἐθεώρει ἀρχὴν τῶν νεύρων.

Ἀνασκόπησις τῆς Γ' περιόδου.

Κατὰ τὴν Γ' περίοδον, καθ' ἣν ἐστία καὶ κέντρον τῶν ἑλλη-
νικῶν γραμμάτων γίνεται ἡ Ἀλεξάνδρεια, οἱ φιλόκαλοι καὶ φιλό-
μουσοι βασιλεῖς τῆς Αἰγύπτου Πτολεμαῖοι ἰδρῦουσι πλουσιωτά-
την *βιβλιοθήκην* (700 χιλ. τόμων), περίφημον *μουσεῖον* (ιερὸν
τῶν Μουσῶν), ἐν ᾧ διητῶντο σοφοὶ δαπάναις τῶν βασιλέων, καὶ
βασιλοπρεπῶς προστατεύουσι τὰ γράμματα, τὰς ἐπιστήμας καὶ
τὰς τέχνας· ἐνταῦθα περισυλλέγονται ἐπιμελῶς οἱ μέχρι τοῦδε
λογοτεχνικοὶ θησαυροὶ τοῦ ἑλληνικοῦ πνεύματος καὶ μετὰ θαυμα-
στῆς φιλοπονίας ἐρμηνεύονται καὶ σχολιάζονται· οὕτω δὲ παρή-
χθη νέος κλάδος τῆς φιλολογίας, ἡ *γραμματικὴ* καὶ ἡ *κριτικὴ*.
Κατὰ τὴν περίοδον ταύτην πρωτότυπον εἶδος τῆς λογοτεχνίας
φαίνεται ἡ *βουκολικὴ ποίησις*, ἐν δὲ τοῖς λοιποῖς ἀντὶ τῆς
ποιητικῆς πρωτοτυπίας ἐμφανίζεται ἡ πολυμάθεια καὶ ἡ περιε-
ργος μίμησις· τὸ ἑλληνικὸν δ' ὅμως πνεῦμα, τὸ ὑστεροῦν ἤδη ἐν
τῇ καλλιλογικῇ μορφῇ, πλουτίζει τὴν ἐπιστήμην ἀνεγεῖρον μεγα-
πρεπῆ ὑψημῆ ἐν τῇ μαθηματικῇ, τῇ ἀστρονομίᾳ, τῇ μηχανικῇ,
τῇ φυσικῇ, τῇ γεωγραφίᾳ καὶ τῇ ἱατρικῇ.

Ἄλλὰ πλὴν τῆς Ἀλεξανδρείας γίνονται καὶ ἄλλαι πόλεις ἐστία
τῶν ἑλληνικῶν σπουδῶν, ὡς ἡ Ἀντιόχεια, αἱ Συρακοῦσαι καὶ μά-

λιστα ἢ Πέργαμος, ἣς ὁ βασιλεὺς Ἄτταλος ὁ Α' (241—197 π.Χ.) ἀμιλλώμενος πρὸς τοὺς Πτολεμαίους ἵδρυσεν μουσεῖον, βιβλιοθήκην πλουσιωτάτην καὶ τὴν περίφημον ἰατρικὴν Σχολήν, ἐξ ἧς κατόπιν ἐξῆλθεν ὁ πολὺς Γαληνός. Καὶ ἐπὶ τινα μὲν χρόνον οἱ ἐν Περγᾶμῳ ἐπορίζοντο ἐξ Αἰγύπτου τὸν ἀναγκαιοῦντα πάπυρον, ἀλλ' ὅτε οἱ Πτολεμαῖοι ἀπηγόρευσαν τὴν ἐξαγωγὴν τοῦ παπύρου, ἐν τῇ Περγᾶμῳ βασιλεύοντος Εὐμένους τοῦ Β' (197—159) ἐτελειοποιήθη ἡ κατεργασία τῶν πρὸς γραφὴν διφθερῶν ἢ δερμάτων, ἅτινα κατέστησαν ἤδη καὶ τοῦ παπύρου εὐχρηστότερα· ἐντεῦθεν τὰ καλῶς πρὸς γραφὴν κατεργασμένα δέρματα καλοῦνται ἔκτοτε *περγαμηναὶ* (διφθέραι ἢ μεμβραῖαι).

Δ' ΠΕΡΙΟΔΟΣ (30 π. Χ.—500 μ. Χ.)

Α'. Ποίησις. α' ἔπος. β' ἐπίγραμμα.

Κατὰ τὴν περίοδον ταύτην τοῦ μὲν ἡρωϊκοῦ ἔπους ἀντιπρόσωποι εἶναι

Ὁ ἐκ Πανοπόλεως τῆς Αἰγύπτου **Νόννος** (ε' μ. Χ. αἰῶνος). ὅστις περὶ τὰ τέλη τοῦ βίου ἐγένετο χριστιανός· τὸ σπουδαιότατον τῶν ἔργων αὐτοῦ, τὰ Διονυσιακὰ ἢ Βασσαρικὰ (βιβλ. 48, στίχ. 21000), εἶχον μὲν τοὺς μύθους τοῦ Διονύσου ὡς ὑπόθεσιν, ἀλλὰ μετ' αὐτῶν καὶ πολὺ μέρος τῆς καθόλου μυθολογίας· ὁ Νόννος ὡς ἀληθὴς Αἰγύπτιος διὰ τῆς θερμῆς φαντασίας ἐκπλήττει μὲν, ἀλλ' ἀφίσταται πολὺ τοῦ κάλλους καὶ τῆς χάριτος τῆς ἑλληνικῆς· ἡ γλῶσσα αὐτοῦ ἔχει μὲν πληθὺν γραφικῶν ἐπιθέτων καὶ ἱστορικῶν σχημάτων, ἀλλ' ὁ ἦχος τούτων ἀντὶ τὰ τέρατα μᾶλλον καταπονεῖ τὸν ἀναγνώστην. Ὁ ποιητὴς πρὸς τούτοις ἐνέτεινε καὶ τὸ κατὰ Ἰωάννην Εὐαγγέλιον εἰς δακτυλικοὺς ἑξαμέτρους· ἀλλ' ἡ ποίησις αὐτοῦ ἔχει τοσοῦτον τὸ διθυραμβῶδες, ὥστε ἀποτελεῖ ἀπότομον ἀντίθεσιν πρὸς τὴν ὑψηλὴν τοῦ Εὐαγγελιστοῦ ἀπλότητα.

Τοῦ δὲ διδακτικοῦ ἔπους ἀντιπρόσωποι σπουδαιότεροι εἶναι, *α' Διονύσιος ὁ Περιγητὴς* ἐπὶ Οὐεσπασιανοῦ καὶ Δομιτιανοῦ (69—100 μ. Χ.)· τούτου τὸ ποίημα, ὅπερ ἐπιγράφεται «*Περιγήγησις τῆς Οἰκουμένης*» ἐν 1187 ἑξαμέτροις, εἶναι τὸ μέγιστον διδακτικὸν ἔπος τῆς περιόδου ταύτης καὶ ἀνεγνώσκειτο οὐ μόνον ὑπὸ τῶν Ἑλλήνων, ἀλλὰ καὶ ὑπὸ ξένων· διὸ καὶ ἐγένοντο δύο λατινικαὶ μεταφράσεις αὐτοῦ· ὁ ποιητὴς διὰ τῆς καθαρότη-

τος καὶ κομπόητος τῆς γλώσσης, διὰ τοῦ εὐκόλως θέοντος ἑνθιμοῦ, τῆς ἐπιμελεημένης στιχουργίας καὶ διὰ τῶν ποικίλων ἱστοριῶν, αἵτινες ἀρτύνουσι καὶ καθηδύνουσι τὴν ξηρὰν γεωγραφικὴν ὕλην, καταθέλγει τὸν ἀναγνώστην.

β' ὁ *Ὀππιανὸς* ἐκ Κιλικίας (τοῦ β' αἰῶνος μ. Χ.), ὅστις τοσοῦτον ἐτίμηθη ὑπὸ τοῦ αὐτοκράτορος Μάρκου Ἀντωνίνου, ὥστε *χρυσοῦν* στατήρα δῶρον ἔλαβε δι' ἕκαστον στίχον τῶν ποιημάτων αὐτοῦ· εἶναι δὲ ταῦτα *ἀ' ἀλιευτικά* (βιβλ. 5) πραγματευόμενα περὶ τῆς διαίτης καὶ τῆς ἄγρας τῶν ἰχθύων, ἐν οἷς ὁ ποιητὴς δεικνύει χάριν πολλὴν καὶ σαφήνειαν, στιχουργικὴν εὐκολίαν μεγάλην, δεξιότητα περὶ τὸν χειρισμὸν τῆς ὕλης καὶ κόσμον ὁητορικόν· β' τὰ *ἰξευτικά*, ἀλλὰ τούτων, ὑπόθεσιν ἔχόντων τὴν δι' ἰξευτηρίου καλάμου ἄγραν τῶν πτηνῶν, διεσώθη μόνον παράφρασις.

Κατὰ τὴν περίοδον ταύτην καλλιεργεῖται καὶ τὸ *ἐπιγράμμα*· ἀλλ' ἐπειδὴ καὶ σκωπτικὰ ἐπιγράμματα ἐποίουν τινές, μετεχειρίσθησαν ἐν αὐτοῖς τὸ ἱαμβικὸν τρίμετρον ἢ τὸν σκάζοντα ἱαμβόν· τὰ ἐπιγράμματα ὄντα ποιήματα μικρὰ ὁμοιάζον πρὸς τοὺς δακτυλιολίθους· διὸ μεμονωμένα ἐκινδύνευον ν' ἀπολεσθῶσιν· ἀλλ' εὐτυχῶς συνελέγησαν πρωτίμως εἰς *Ἀνθολογίας*. Τὸ παράδειγμα τοῦτο ἔδωκε πρῶτος *Μελέαγρος*, ὁ κυνικὸς φιλόσοφος καὶ ἔξοχος ἐπιγραμματοποιὸς (80 π. Χ.), οὗτινος ἡ συλλογὴ ἐκλήθη *Στέφανος*.

Β'. Πεζὸς λόγος. α'. Ἱστορία.

Κατὰ τὴν Δ' περίοδον ἐν μὲν τῇ ἱστοριογραφίᾳ ἀξιωματικῶς εἶναι οἱ ἕξῃς·

α' *Διονύσιος* ὁ *Ἀλικαρνασσεύς*, ὅστις ἐπὶ Αὐγούστου ἔλθων εἰς Ῥώμην καὶ σπουδάσας τὴν λατινικὴν γλῶσσαν καὶ τὴν Ῥωμαϊκὴν λογοτεχνίαν ἐδίδασκε τὴν ὁητορικὴν ἐπὶ εἴκοσιν ἔτη· τῶν ἱστορικῶν ἔργων αὐτοῦ σπουδαιότατον εἶναι ἡ *Ῥωμαϊκὴ ἀρχαιολογία* (ἕξ 20 βιβλίων), ὧν διετηρήθησαν ἀκέραια (1—11), τῶν δὲ ὑπολοίπων ἐπιτομὴ καὶ ἀποσπάσματα. Ἐν αὐτῇ ἀρχόμενος ἀπὸ τῶν ἀρχαιοτάτων χρόνων καταλήγει εἰς τὸ ἔτος 264 π. Χ., ὅθεν ἤρχοντο αἱ τοῦ Πολυβίου ἱστορίαι· ὥστε τὸ ἔργον αὐτοῦ ἀποβαίνει ὡς εἰσαγωγὴ τῆς τοῦ Πολυβίου συγγραφῆς· ὁ Διο-

νύσιος ἔγραψεν ἔτι ἱστορικά καὶ κριτικά¹, ὧν ἕνεκα κατέχει ἐν τοῖς τεχνοκράταις τὴν πρώτην μετὰ τὸν Ἀριστοτέλη θέσιν.

β' Ὁ Ἰουδαῖος Ἰώσηπος (= Ἰωσήφ) ἔγραψε α' Ἰουδαϊκὴν Ἀρχαιολογίαν (20 βιβλ.), ἣτις διήκει ἀπὸ τῆς δημιουργίας τοῦ κόσμου μέχρι τῆς ἀρχῆς τοῦ Νέρωνος· β' τὸν Ἰουδαϊκὸν πόλεμον (7 βιβλ.), ὅπερ σύγγραμμα περιέχει τὴν ἱστορίαν τῶν Ἰουδαίων ἀπὸ τῆς ὑπὸ Ἀντιόχου τοῦ Ἐπιφανοῦς (170 π. Χ.) ἀλώσεως τῶν Ἱεροσολύμων μέχρι τῆς ὑπὸ τοῦ Τίτου (70 μ. Χ.)

γ' Πλούταρχος ὁ Χαιρωνεὺς (50—127 μ.Χ.)· οὗτος μαθητεύσας ἐν Ἀθήναις παρὰ τῷ τότε ἀκμαῖοντι φιλοσόφῳ Ἀμμωνίῳ, μετέβη κατόπιν εἰς Ῥώμην, ἔνθα ἐσπούδασε μὲν περὶ τὰ Ῥωμαϊκὰ γράμματα, ἀλλ' «ὄψε καὶ πόρρω τῆς ἡλικίης ἀρξάμενος», οὐχὶ καλῶς ἔμαθεν αὐτὰ· ἐκεῖ προσεῖλκυσε τὴν εὐνοίαν τοῦ Τραϊανοῦ, ὅστις ἔδωκεν αὐτῷ ὑπατικὸν ἀξίωμα κατὰ τὴν Ἰλλυρίδα· ἀλλὰ προτιμῶν ἀντὶ τῆς πολιτικῆς τύχης τὸν ἀπράγμονα βίον καὶ τὴν περὶ τὰ γράμματα διατριβὴν ἐπανῆλθε μετ' ὀλίγον εἰς τὴν πατρίδα αὐτοῦ, ἐν ἣ ὡς ἱερεὺς διῆλθε τὸν ὑπόλοιπον βίον συγγραφῶν.

Ἐκ τῶν ἔργων αὐτοῦ περιεσώθησαν 50 βιοὶ καὶ τὰ ἠθικά· ἦτοι 83 πραγματεῖαι ποικίλου περιεχομένου, ὧν ὀλίγα τινὲς θεωροῦνται νόθοι· τοσοῦτον πλοῦτον γνώσεων τὰ συγγράμματα τούτου περιέχουσιν, ὥστε ἕξ αὐτῶν μανθάνομεν πλείονα περὶ τῆς ἀρχαιότητος πράγματα ἢ ἕξ ἄλλου τινὸς συγγραφῆος· ἡ τεραστία πολυμαθία αὐτοῦ ἀναπληροῖ ἐν πολλοῖς τὰ κενά, ὅσα ἐπῆλθον ἐκ τῶν μεγάλων καταστροφῶν, αἷς τὰ ἑλληνικὰ γράμματα ὑπέστησαν. Ὁ Πλούταρχος κατατάσσεται ἐν τοῖς ἱστορικοῖς ἕνεκα τῶν παραλλήλων βίων, οἵτινες εἶναι 23 ζεύγη· ἐν ἐκάστῳ δὲ τούτων βιογραφεῖ δύο ἐπιφανεῖς ἄνδρας, ἓνα Ἕλληνα καὶ ἓνα Ῥωμαῖον, οὓς ἐν τέλει παραλληλίζει καὶ συγκρίνει· διὸ καὶ *παράλληλοι* οἱ βιοὶ καλοῦνται· οὕτω συγκρίνει πρὸς ἀλλήλους λ. χ. τὸν Λυκοῦργον καὶ τὸν Νομᾶν, τὸν Θεμιστοκλέα καὶ τὸν Κάμιλλον, τὸν Ἀριστείδην καὶ Κάτωνα τὸν πρεσβύτερον, τὸν Ἀλέξανδρον καὶ τὸν Ἰούλιον Καίσαρα, τὸν Δημοσθένη καὶ τὸν Κικέρωνα, τοὺς τῆς Σπάρτης βασιλεῖς τὸν Ἄγιν καὶ τὸν Κλεομένη πρὸς τοὺς Γράκχους τὸν Τιβέριον καὶ τὸν Γάιον κλπ. Πρὸς τούτοις δὲ εἰ-

1. Ταῦτα δὲ ἐπιγράφονται, περὶ *συνθέσεως ὀνομάτων*, περὶ τῶν *ἀρχαίων ἡρώτων* ὑπομνηματισμοί, περὶ τῆς *λεκτικῆς* Δημοσθένους *δεινότητος*, περὶ τοῦ *Θουκυδίδου χαρακτήρος* καὶ *ιδιωμάτων*, *ἐπιστολὴ* πρὸς Ἀρμαῖον α' καὶ β', *ἐπιστολὴ* πρὸς Γναῖον Πομπήϊον καὶ *τέχνη ἱστορικῆ*.

· ναι και τέσσαρες μεμονωμένοι βιογραφία πλην άλλων άπολεσθει-
· σών, ώς τής του Έπαμεινώνδου, του Λεωνίδου και άλλων τήν
· ιστορικήν ύλην ήντλησεν ο συγγραφεύς έξ έλληνικών και θωμαϊ-
· κών πηγών, αΐτινες ώς επί το πολύ άπολέσθησαν· τούτου ένεκα
· τά συγγράμματα του Πλουτάρχου κατέστησαν πολύτιμα· καθι-
· άπαντας τους αΐώνας και παρά πλείστοις λαοίς οί παράλληλοι βίοι
· του Πλουτάρχου εύρον άπειραρίθμους αναγνώστας και θαυμα-
· στάς· δια την εκ τής αναγνώσεως αυτών ψυχικήν άπόλαυσιν και
· ήδονήν ώνομάσθησαν *ο πνευματικός λειμών* των μεγάλων και
· ευγενών ψυχών· διότι ο συγγραφεύς τιμών τας άρετάς των βιο-
· γραφουμένων ου μόνον αυτους ένθουσιζ, αλλά και τον αναγνώ-
· στην σπουδάζει να άφομοιώση προς τους μεγάλους άνδρας· έκασ-
· στος βίος αυτου είναι ώσπερ δραμα, εν ω ο αναγνώστης διδάσκει-
· ται να ποιή τó έαυτου *ήθος ευγενές* και τó φρόνημα ύψηλό· εν
· τή γλώσση έχει μόνον ώς βάσιν την Άττικήν, αλλά πολλαχού άφί-
· σταται αυτης', δια δέ τó μήκος των περιόδων πολλακις καθίστα-
· ται δυσπαρακολούθητος· Από τής Αναγεννήσεως (1500 μ. Χ.) ή
· άνάγνωσις των έργων του Πλουτάρχου διεδόθη και εις την Δύσιν·
· ταυτα δέ μετεφράσθησαν εις την Λατινικήν και εις πάσας τας
· γλώσσας του πεπολιτισμένου κόσμου, εν Γαλλία δέ μάλιστα κα-
· τέστη δημοτικός και οικείος συγγραφεύς και σήμεραν δέ παντα-
· χού άπλήστως αναγινώσεται.

· Η αναβλάστησις τής ελληνικής παιδείας επί Άδριανού και ή
· επίδοσις των ελληνιστών επί των Άντωνίων ώφέλησαν και την
· ελληνικήν ιστοριογραφίαν κατά τον Β' και Γ' αΐωνα· διότι εις ταύ-
· την ήδη επεδόθησαν άνδρες έχοντες πολιτικήν και στρατιωτικήν πεΐ-
· ραν, δυνάμενοι δια τα εν τή πολιτική αξιώματα να ξεχνιάζωσι τα
· έλατήρια των δημοσίων πράξεων· οί επιφανέστεροι δέ τούτων είναι
· ο Άρριανός, ο Άππιανός, ο Δίων Κάσσιος και ο Ηρωδιανός.

· δ' **Ο Άρριανός.** (95—180 μ.Χ.), οστις κατήγετο εκ Νι-
· κομηδείας και άνυψώθη εις άνώτατα πολιτικά αξιώματα υπό του
· αυτοκράτορος Άδριανού (117—138). Ο Άρριανός κατά τον βίον
· και τας συγγραφάς όμοιάζει προς τον Ξενοφώντα· εκείνος μόνον έγέ-
· νετο μαθητής του Σωκράτους, ουτος δέ του φιλοσόφου Έπικτήτου·

· 1. «Ο δέ ευθύς έξ αρχής μη τοις πράγμασιν εμφυόμενος, αλλά την
· λέξιν Άττικην αξίων είναι και ισχνήν, όμοίός έστι μη βουλομένω πιείν
· αντίδοτον, αν μη τó άγγειον εκ τής Άττικής Κωλιάδος ή κεκεραμυμέ-
· νον» ('Ηθ. μβ', δ').

ὡς ἐκεῖνος ἔγραψε φιλοσοφικά, ἱστορικά καὶ πολεμικά, οὕτω καὶ ὁ Ἄρριανός· καὶ φιλοσοφικά μὲν ἔγραψε *ἀ' διατριβὰς* Ἐπικτήτου, ἐξ ὧων ἤκουσε παρὰ τοῦ διδασκάλου· β' *ἐγγχειρίδιον*, ὅπερ εἶναι ἐπιτομὴ τῶν διατριβῶν καὶ σφόδρα ἐτιμήθη οὐ μόνον ὑπὸ τῶν ἔθνικῶν, ἀλλὰ καὶ ὑπὸ τῶν χριστιανῶν· διότι ἡ Στωϊκὴ φιλοσοφία ἔχει πολλὴν ὁμοιότητα πρὸς τὴν χριστιανικὴν θρησκείαν. Ἐκ δὲ τῶν ἱστορικῶν ἔργων αὐτοῦ σπουδαιότατον εἶναι ἡ *Ἀνάβασις Ἀλεξάνδρου* (7 βιβλ.), ἧς καὶ ἡ ἐπιγραφὴ καὶ ὁ ἀριθμὸς τῶν βιβλίων ἐγένετο κατὰ τὴν Ξενοφώντειον Κύρου Ἀνάβασιν· περιέχει δὲ ἡ συγγραφή αὕτη οὐχὶ μόνον τὴν ἀνάβασιν ἢ τὴν ἐπὶ τὴν Περσίαν τοῦ Ἀλεξάνδρου ἐκστρατείαν, ἀλλ' ἄπασαν τὴν τοῦ *Θαυμασιοῦ βασιλέως ἱστορίαν*· ἐν τῇ συγγραφῇ δὲ τῆς ἱστορίας ταύτης ὁ Ἄρριανὸς εἶχε μὲν πηγὰς ἀξιολόγους ἦτοι συγγραφεῖς ἀξιοπίστους, ἀπολεσθῆντας ἤδη, ἀλλ' ὑπὸ δεισιδαιμονιῶν κατεχόμενος ἐσφαλμένως πολλάκις κρίνει τὰ πράγματα· διότι μνημονεῦει ὀνειρῶν καὶ οἰωνῶν, τὰ δὲ κατορθώματα ταῦ Ἀλεξάνδρου κατ' αὐτὸν εἶναι μᾶλλον βούλησις τῆς εἰμαρμένης· γλῶσσαν δὲ ἔχει οὐχὶ τὴν τότε *κοινήν*, ἀλλὰ τὴν ἀττικίζουσαν, πειρώμενος μετὰ τῶν ἄλλων Ἀττικιστῶν, ὅπως ἐπαναγάγῃ τὴν Ἀτθίδα· ἐκ τῶν ἄλλων ἔργων αὐτοῦ σφύζονται ἡ *Ἰνδικὴ* καὶ ὁ *περίπλους τοῦ Εὐξείνου πόντου* (γεωγραφικά), *ἐκτασις* κατ' Ἀλανῶν καὶ τέχνη *τακτικὴ*, ἅτινα μεγάλην σπουδαιότητα ἔχουσιν ὑπὸ πρακτικὴν ἔποψιν· τὴν ἀξίαν τῶν συγγραμμάτων τοῦ Ἀρριανοῦ καταδεικνύει καὶ ὅτι ταῦτα ἦσαν ἐν χρήσει ἐν τοῖς σχολείοις· ἔνεκα δὲ τούτου διεσώθησαν τὰ πλεῖστα σχεδὸν ἀκέραια.

ε') Ὁ ἐξ Ἀλεξανδρείας Ἀππιανός, ζῶν ἐπὶ Ἀδριανοῦ (117—138) συνέγραψε τῷ 160 μ. Χ. τὰ *Ῥωμαϊκά*· ταῦτα δὲ περιέχουσι τὴν ἱστορίαν τῆς Ῥώμης ἀπὸ Αἰνείου μέχρι τῶν χρόνων τοῦ συγγραφέως, ὡς καὶ τὴν τῶν ἄλλων ἔθνῶν καθ' ἣν σειρὰν ἕκαστον αὐτῶν ἐγένετο Ῥωμαϊκὴ ἐπασχία· ἀλλ' ἐκ τῶν 24 βιβλίων τῆς ἱστορίας αὐτοῦ περιεσώθησαν εἰς ἡμᾶς μόνον *δέκα*, ὧν τὰ πέντε γγ'—ιζ' εἶνε πολύτιμα, ἐπειδὴ μόνον ἐξ αὐτῶν γνωρίζομεν ἀκριβῶς τοὺς ἐμφυλίους πολέμους τῶν Ῥωμαίων.

ς') Ὁ Κάσιος Δίων Κοκκηϊανός (155—255) οὗτος ἐκ Νικαίας τῆς Βιθυνίας ὧν συνέγραψε Ῥωμαϊκὰ ἢ *Ῥωμαϊκὴν ἱστορίαν* διήκουσαν ἀπὸ Αἰνείου μέχρι Ἀλεξάνδρου Σεβήρου (229 μ.Χ.)· ἀλλ' ἐκ τῶν 80 βιβλίων τῆς ἱστορίας αὐτοῦ περιεσώθησαν 25 ἦτοι ἀπὸ τοῦ 36ου μέχρι τοῦ 60ου, ἅτινα περιέχουσι

σπουδαιότατα πολιτικά γεγονότα ἀπὸ τοῦ ἔτους 68 π. Χ. μέχρι τοῦ 47 μ. Χ. τῶν δ' ὑπολοίπων βιβλίων ἔχομεν ἐπιτομήν· ὡς πρὸς τοὺς χρόνους τῆς παρακμῆς τῆς δημοκρατίας καὶ τοὺς τῶν Καισάρων ἢ ἱστορία τοῦ Κασσίου ἀποβαίνει πολῦτιμος· διὸ καὶ πάντες οἱ περὶ τὴν πολιτείαν καὶ τοὺς νόμους τῶν Ῥωμαίων ἀσχολούμενοι τοῦτον ἔχουσι βάσιν.

καὶ ζ' Ὁ **Ἡρωδιανὸς** (170—240 μ. Χ.), ὅστις ἐκ Συρίας ὧν ἔζησεν ἐν Ῥώμῃ καὶ ἔγραψεν *ἱστορίαν τῆς μετὰ Μάρκον βασιλείας* ἐν 8 βιβλίοις, περιέχουσαν γεγονότα 59 ἐτῶν ἤτοι μέχρι τοῦ Γορδιανοῦ (180—238)· ἡ γλῶσσα αὐτοῦ εἶναι «σαφῆς καὶ ἀνεπιτήδευτος, χάριτος μετέχουσα καὶ ὑπεραττικισμοῦ ἀφραστῶσα».

Ἐνταῦθα πρέπει νὰ καταλεχθῶσι προσέτι ὁ ἔξ Ἀμασείας τοῦ Πόντου **Στράβων** (65 π. Χ.—23 μ. Χ.), ὁ κατ' ἐξοχὴν **γεωγράφος· τὰ γεωγραφικὰ** αὐτοῦ, ἅπερ εἶναι συντεταγμένα ἐν τῇ ἀπερίττῳ καὶ ἀτμηελήτῳ **κοινῇ** γλώσσῃ μετ' ἀγαστιῆς σαφηνείας, διαιροῦνται εἰς 17 βιβλία· τούτων τὸ μὲν α' καὶ β' περιέχουσι τὴν φυσικὴν καὶ μαθηματικὴν γεωγραφίαν, τὸ δὲ γ'—ι' τὴν τῆς Εὐρώπης γεωγραφίαν, τὸ ια'—ιγ' τὴν τῆς Ἀσίας καὶ τὸ ιδ' τὴν τῆς Ἀφρικῆς· ὁ γεωγράφος ἀποβαίνει χρησιμώτατος καὶ εἰς τὴν ἱστορίαν τῶν γραμμάτων· διότι ἐν τῷ περὶ τῶν διαφόρων πόλεων λόγῳ κάμνει μνείαν καὶ περὶ τῶν ἐξ ἑκάστης καταγομένων ἐπιφανῶν ἐν τοῖς γράμμασιν ἀνδρῶν.

Ἐπι δὲ καὶ ὁ ἐκ τῆς Μ. Ἀσίας (τῆς περὶ τὸ Σίπυλον καὶ τὸν Ἐρμον χώρας) **Παυσανίας** (β' αἰῶν. μ. Χ.), οὗτινος ἡ τῆς **Ἑλλάδος περιήγησις** χρησιμεύει νῦν ὡς ἄριστος ὁδηγὸς εἰς τὰ ἀρχαιολογικὰς ἐρεῦνας· τὸ ἔργον διαιρεῖται εἰς δέκα βιβλία καθ' ἣν τάξιν καὶ ἡ περιουσία αὐτοῦ ἐγένετο· α' Ἀττικά, β' Κορινθιακά, γ' Λακωνικά, δ' Μεσσηνιακά, ε' καὶ ς' Ἠλειακά, ζ' Ἀχαϊκά, η' Ἀρκαδικά, θ' Βοιωτικά καὶ ι' Φωκικά· ἐποίησε δὲ τὴν περιήγησιν, ὡς λέγει, ἕξ ἀγάπης πρὸς τὴν πατρίδα καὶ ἐκ σεβασμοῦ πρὸς τὰ ἀρχαῖα μνημεῖα τῆς θρησκείας· ὅθεν αἱ ἱστορικαὶ καὶ γεωγραφικαὶ παρεκβάσεις καὶ αἱ καλλιτεχνικαὶ σημειώσεις τίθενται ἐν παρέργῳ παρ' αὐτῷ· ἡ γλῶσσα αὐτοῦ φαίνεται ξηρὰ καὶ ἀτεχνος, ἡ δὲ περιγραφὴ τῶν ὅσα ἕξ αὐτοφίας διηγεῖται ἀξιόπιστος· ὁ περιηγητὴς πολλάκις μνημονεύει μὲν καὶ θαύματα, ἀλλ' ἐπιλέγει, ὅτι αὐτὸς δὲν πιστεύει εἰς αὐτά.

Ἐκ τῶν *Προγυμνασμάτων τῶν ῥητορικῶν* ἐν οἷς οἱ σοφισταὶ ἐπραγματεύοντο *πλαστὰς ὑποθέσεις*, προῆλθε νέον εἶδος τοῦ λόγου, ἡ *πλαστὴ ἱστορία* ἢ τὸ *πλαστὸν διήγημα*, ὅπερ κατέστη γνωστὸν ὑπὸ τὸ ὄνομα *μυθιστορία*, μυθιστόρημα (le roman).

*Ἐχει δὲ ἡ *μυθιστορία*, ἣτις ἐν μεγίστῃ χρήσει σήμερον εἶναι, ὑπόθεσιν πλαστὴν ἱστορίαν ἢ ἐθνογραφικὴν ἢ καὶ ἐρωτικὴν μετὰ πολλῶν περιπετειῶν, ἣτις ὑπόθεσις καὶ ἐπεκράτησε· σπουδαιότεροι δὲ *μυθιστοριογράφοι* ἐγένοντο α' *Ξενοφῶν* ὁ *Ἐφέσιος* (250 μ.Χ.), οὗτινος τὰ *Ἐφesiaκὰ* ἔχουσι ὑπόθεσιν τοὺς ἐρωτας Ἀνθίου καὶ τῆς Ἀβροκόμης (τὰ κατ' Ἀνθίαν καὶ Ἀβροκόμην) καὶ β' *Ἡλιόδωρος* (300 μ. Χ.) ὁ Ἐμεσηνὸς (Ἐμεσα πόλις τῆς Συρίας), ὁ ἐπιφανέστατος πάντων τῶν μυθιστοριογράφων· τούτου δ' ἔργον εἶναι τὰ περὶ Θεαγένην καὶ Χαρίκλειαν *Αἰθιοπικὰ* (βιβλ. 10) καὶ γ' ὁ Λέσβιος *Λόγγος* (γ' αἰῶνος). Τούτου τὸ ποιμενικὸν μυθιστόρημα, τὰ κατὰ *Δάφνιν καὶ Χλόην*, ὅπερ εἶναι τὸ τελευταῖον προῖδν τῆς βουκολικῆς Μούσης καὶ τὸ ἄριστον ὑπόδειγμα τῆς ἀφελοῦς λέξεως, ἔχει πολὺ τὸ ἐπαγωγόν· τὰς ἐναργεστάτας καὶ χαριεστάτας αὐτοῦ περιγραφὰς ἐπαυξάνουσι καὶ αἱ χαρίεσαι μορφαὶ τῶν ἀγροτικῶν θεοτήτων, Νύμφαι, Ἐρωτες, Πάνες· διὸ καὶ ἀπλήστως ἀνεγινώσκετο ὑπὸ τῶν νεωτέρων καὶ μιμητὰς ἔσχε τὸν Γάλλον Bernardin Saint Pierre (1787, Paul et Virginie) καὶ τὸν Ἑλβετὸν Gesner (Daphnis).

Β'. Φιλοσοφία. Στωϊκὴ Φιλοσοφία

Ἡ *Στωϊκὴ Φιλοσοφία* ἐπικρατήσασα καὶ ἐν Ῥώμῃ, ὡς εἶδομεν, τὴν μὲν Ῥωμαϊκὴν κοσμοκρατίαν δὲν κατώρθωσε νὰ μεταπλάσῃ κατὰ τὰ δόγματα αὐτῆς, ἠδυνήθη δ' ὅμως ἐκ τῶν ταπεινῶν ἐδωλίων τοῦ φιλοσόφου *Ἐπικητίου* νὰ ἀναβιβάσῃ ἐπὶ τοὺς ὑψηλοὺς τῶν Καισάρων θρόνους τὸν *Μάρκον Αὐρήλιον* (161—180) καὶ οὕτω πραγματοποιήσῃ τὸ τοῦ Πλάτωνος ἰδεῶδες. Ὁ Μάρκος Αὐρήλιος ἐκ τῆς παιδικῆς ἡλικίας τὴν φιλοσοφίαν ἀγαπήσας ἔστρεργε μᾶλλον νὰ καλῆται φιλόσοφος ἢ βασιλεύς· εἰ καὶ ἡ κυβέρνησις τῆς ἀχανοῦς κοσμοκρατίας πολλὰς ἀσχολίας παρεῖχε καὶ ὁ αὐτοκράτωρ ἐταλαιπαρεῖτο ἐν ταῖς στρατείαις, ὅμως εὗρε καιρὸν νὰ συγγράψῃ ἑλληνιστὶ οὐχὶ μικρᾶς ἀξίας ἔργον, ὅπερ ἐπιγράφεται *τὰ εἰς ἑαυτὸν*· τὸ σύγγραμμα

τοῦτο (12 βιβλ.) θεωρεῖται ὡς τὸ Εὐαγγέλιον τῶν Στωϊκῆς φιλοσοφίας· ὁ συγγραφεὺς οἰκτιρῶν πάντα τὰ ἀνθρώπινα, μόνον τὴν φιλοσοφίαν ἔξαιρει· διὸ ταύτην μὲν θεωρεῖ μητέρα, τὴν δ' αὐτὴν μητριαν· τὰς ἠθικὰς ἀρετὰς ὁ φιλόσοφος βασιλεὺς ἐφήρμοσε καὶ ἐν τῷ βίῳ, διότι ἐπέδειξεν εὐγένειαν ψυχῆς, ἀγνὸν φρόνημα, εὐσέβειαν, φιλανθρωπίαν καὶ κατὰ τὴν φράσιν τῶν Στωϊκῶν διετήρησε «τὸν ἔνδον δαίμονα ἀνύβριστον καὶ ἀσινῆ».

Γ' Ῥητορεία Ἀσιανῆ. Νέοι σοφισταί. Λουκιανός.

Ἐπὶ τῶν διαδόχων τοῦ Ἀλεξάνδρου ἡ Ἀττικὴ ῥητορεία παρήκμασε καὶ ἀντ' ἐκείνης ἀνεφάνη ἡ Ἀσιανῆ, ἧς χαρακτὴρ ἦτο τὸ πομπικόν, θεατρικὸν καὶ ἀφιλόσοφον· διὸ καὶ ἠυδοκίμει παρὰ τοῖς ὄχλοις· ὅτε δὲ περιῆλθεν ἡ Ἑλλάς ὑπὸ τοὺς Ῥωμαίους, ὡς ἅπαντα τὰ εἶδη τῶν ἑλληνικῶν γραμμάτων ἐπέδρασαν ἐπὶ τοὺς νικητάς, οὕτω καὶ ἡ Ἀσιατικὴ ῥητορεία, ἧτις τότε παρεισέδυσεν εἰς τὴν Ῥώμην· ἀλλὰ μετ' ὀλίγον ἐγένετο ἀντίδρασις κατ' αὐτῆς, ἐπειδὴ ἀνεφάνησαν οἱ Ἀττικισταὶ ῥήτορες, οἵτινες ὡς βάσιν εἶχον τὰ ἀθάνατα τῶν Ἀττικῶν μνημεῖα, οἱ δὲ ἀττικίζοντες ἐτυχόν τῆς θερμῆς προστασίας τοῦ Ἰουλίου Καίσαρος καὶ τοῦ Αὐγούστου· ἡ ἐπικράτησις δ' αὕτη τῶν Ἀττικιστῶν ὠφέλησε περιφανῶς καὶ τὰ γράμματα τῶν Ῥωμαίων· διότι ὁ Αὐγούστος ἐπραξεν ὅ,τι κατὰ τὸν μῦθον ὁ δυσείδης γεωργός, ὅστις φοβηθεὶς μὴ πατῆρ ὁμοίων τέκνων γίνῃ, συνεβούλευσε τὴν γυναῖκα, ὅπως *εἰκόνας ὥραίας βλέπῃ*· οὕτω δὲ τὰ τέκνα ἐγένοντο καλά, ὡς ἦσαν αἱ ὑπὸ τῆς μητρὸς ὀρώμεναι εἰκόνες· ἐτέθησαν λοιπὸν πρὸ τῶν ὀμμάτων τοῦ Ῥωμαϊκοῦ λαοῦ τὰ κάλλιστα πρότυπα τῶν Ἑλλήνων ῥητόρων· καὶ οὐ μόνον ὁ Αὐγούστος, ἀλλὰ καὶ πλείστοι ἄλλοι τῶν μετ' αὐτὸν αὐτοκρατόρων ὑπεστήριξαν τὰ ἑλληνικὰ γράμματα καὶ τὴν ῥητορικὴν ἰδίως, ἀγῶνας ῥητορικοὺς τάσσοντες, ῥητορικὰς σχολὰς ἰδρύνοντες καὶ πολλὰς τιμὰς καὶ προνομίας εἰς τοὺς διδασκάλους αὐτῆς ἀπονέμοντες· οὕτως οἱ Ῥωμαῖοι αὐτοκράτορες ἀπέτινον εἰς τὴν Ἑλλάδα τὰ τροφεῖα, πνευματικὴν μητέρα θεωροῦντες αὐτήν· ἀλλ' ἐν τοῖς χρόνοις τῆς αὐτοκρατορίας ἀδύνατον ἦτο νὰ ἀναθάλλῃ ἡ πολιτικὴ ῥητορεία· τούτου δ' ἕνεκα ἐκ τῆς μεγαλοπρεποῦς παλαίστρας τῆς ἐκκλησίας τοῦ δήμου κατέφυγον οἱ ῥήτορες εἰς τὰς σχολὰς, εἰς τὰς οἰκογενειακὰς ἐορ-

τάς καί εἰς τὰς πανηγύρεις· καὶ οἱ κατὰ τοὺς χρόνους τούτους ἀσχοῦντες τὴν ἠστορικὴν ἐλέγοντο **νέοι σοφισταί** ἐν ἀντιθέσει πρὸς τοὺς ἐπὶ Σωκράτους καὶ ἦσαν ἐν πολλῇ τιμῇ.

Οἱ σοφισταὶ οὗτοι ἠσχολοῦντο περὶ τὸ **πανηγυρικὸν** μάλιστα εἶδος τῆς ἠστορείας, περὶ λόγους ἐπιταφίους, ἐπικηδεύουσ, ἐγκώμια, προσφωνήσεις καὶ τὰ παραπλήσια· ἐν μὲν ταῖς σχολαῖς ἀπήγγελλον τὰς μελέτας αὐτῶν, ἦτοι τοὺς πρὸς ἀσκησιν συντασσομένους λόγους, ἐν δὲ τοῖς ἀκροατηρίοις τὰς λαλιὰς ἦτοι φιλικὰς ὁμιλίαι· περιερχόμενοι δὲ διαφόρους πόλεις ἐθήρευον τὴν ἐπίδειξιν διὰ ἠστορικῶν ἀπαγγελιῶν· ἄξιοι δ' ἐπαίνου εἶναι, ὅτι ἐπετήδευον τὸ Ἀτικὸν ἰδίωμα καὶ ἐφρόντιζον περὶ τοῦ καθαρμοῦ τῆς γλώσσης· τοιοῦτοι σοφισταὶ ἐγένοντο πλείστοι καὶ ἐτιμῶντο μεγάλως, **δέκα** δὲ τούτων κατὰ μίμησιν τῶν Ἀτικῶν ἠστορῶν, κατετάχθησαν εἰς κανόνα, ὡς Δίων ὁ Χρυσόστομος¹, Ἡρόδης ὁ Ἀτικὸς, ὁ Αἴλιος Ἀριστείδης καὶ ὁ Λουκιανὸς τοῦ β' αἰῶνος μ. Χ., ὁ Φιλόστρατος, Προαιρέσιος ὁ Καππαδόκης, ὁ Λιβάνιος καὶ ὁ Ἰουλιανὸς ὁ αὐτοκράτωρ τοῦ γ' αἰῶνος, ὁ Θεμιστίος καὶ ὁ Ἱμέριος τοῦ δ' αἰῶνος.

Ἄλλ' ἐπιφανεστάτην θέσιν ἐν τοῖς σοφισταῖς κατέχει ὁ ἐκ Σαμοσάτων τῆς Συρίας **Λουκιανὸς** (120—200 μ. Χ.)· δικηγόρος τὸ πρῶτον ἐν Ἀντιοχείᾳ γενόμενος ἐτράπη ἔπειτα εἰς τὴν σοφιστικὴν ἠστορείαν ἐν ἣ διεκρίθη· ὡς σοφιστῆς δὲ περιῆλθε πλείστας πόλεις καὶ τέλος ἀφίκετο εἰς Ῥώμην· ἐνταῦθα δὲ κατεμαγεύθη ὑπὸ τοῦ πλατωνικοῦ φιλοσόφου Νιγρίνου, πρὸς ὃν ἐν τῷ πελάγει καὶ τῇ νυκτὶ τοῦ βίου ὡς πυρσὸν ἀπέβλεπεν· ἀλλὰ μετὰ ταῦτα δι' ἀπορίαν χρημάτων ἐκ νέου περιπλανηθεὶς ὡς σοφιστῆς κατέληξεν εἰς Ἀλεξάνδρειαν, ἐνθα θέσιν δημοσίαν ἀντὶ ἀδρου μισθοῦ ἐν τοῖς δικαστηρίοις ἔλαβεν. Ὡς ἔργα τοῦ Λουκιανοῦ φέρονται νῦν 82 συγγράμματα, ὧν **τινα** οἱ κριτικοὶ νομίζουσι ψευδεπίγραφα· ὁ ἐξελληνισθεὶς Σύρος εὐφυΐαν πολλὴν δεικνύει ἐν τοῖς διαλόγοις αὐτοῦ, ἐν οἷς συνέμειξεν ἐμμελῶς τὴν σπουδὴν μετὰ τῆς παιδείας, ἐπιχύσας ἀφθονον εὐτραπελίαν καὶ τὰ σκώμματα

1. Λόγοι ΜΕ': οὗτος ἐξετιμήθη μεγάλως ὑπὸ τῶν αὐτοκρατόρων Νέρβα καὶ Τραϊανοῦ· οὗτος μάλιστα ἐξερχόμενος ἐπὶ χρυσοῦς ἀμάξης συνήθως εἶχε παρ' ἑαυτῷ τὸν Δίωνα· συνεχῶς δὲ πρὸς αὐτὸν ἐπιστραφεόμενος ἔλεγε· «τί μὲν λέγεις σύ, οὐκ οἶδα· φιλῶ δέ σε ὡς ἑμαυτόν». Φιλόστρ. β' σοφιστ. 488 καὶ Φώτιος ἐν Μυριοβίβλ. 209.

τῆς κωμωδίας· διὸ καὶ σεμνύνεται ὅτι *νέον εἶδος τῶν γραμμάτων* παρήγαγεν. Οἱ διάλογοι δὲ τούτου ἐπιγράφονται, θεῶν διάλογοι, Ἐνάλιοι, Νεκρικοί· ἐν ἄλλοις δὲ διακωμωδοῦνται οἱ φιλόσοφοι πλὴν τοῦ Νιγρίνου· τῶν φιλοσοφικῶν δὲ τούτων διαλόγων μετέχει καὶ ὁ Λουκιανὸς ὑπὸ τὸ ὄνομα Λυκῖνος, ὡς ἔξελληνίζει τὸ ὄνομα αὐτοῦ· αὐθαίρετος ὢν ψέγει πᾶν φιλοσοφικὸν καὶ θρησκευτικὸν δόγμα, ὡς ἐν τοῖς νεωτέροις χρόνοις ὁ Βολταῖρος· ἐπὶ δὲ τῇ ἐλευθεροφροσύνῃ ταύτῃ σεμνυνόμενος ὀνομάζει ἑαυτὸν *Παρορησιάδην Ἀληθίανος Ἐλεγκικέους*, ἔτι δὲ μισαλάζονα, μισογόητα, μισοψευδῆ καὶ μισότυπον· ἀλλὰ θαυμαστὸς εἶναι ὁ Λουκιανός, διότι αἱ συγγραφαὶ αὐτοῦ εἶναι οἷον ζωγραφία τῶν ἀνθρωπίνων ἀδυναμιῶν καὶ στρεβλοτήτων· κατιδὼν μετὰ θαυμαστῆς ὄντως ὀξυνοίας τὰς πλημμελείας, ἐκτροπὰς καὶ ἀπειροκαλίας τῶν συγχρόνων στιγματίζει μετὰ χάριτος αὐτὰς δι' ἰλαρῶν χαριεντισμῶν ἢ διὰ δηκτικῶν σκωμμάτων· σκώπτει δὲ καὶ χλευάζει οὐχὶ ἀπλῶς, ἵνα εἰς γέλωτα τὸν ἀναγνώστην κινήσῃ, ἀλλὰ καὶ ἵνα διδάξῃ ἐπιδεικνύων τὴν φαιδρὰν διαύγειαν καὶ τὸ κάλλος τῆς ἑλληνικῆς διανοίας καὶ ἀντιπαραβάλλον αὐτὴν πρὸς τὴν ἀπειροκαλίαν, τὴν μωρίαν καὶ τὸ ἡμιβάρβαρον τῶν συγχρόνων. Ἀλλὰ καὶ διὰ τὴν καλλιλογικὴν χάριν ἄξιος θαυμοσμοῦ φαίνεται ὁ Σαμοσατεύς· διότι ἐν ᾧ Σύρος ὢν οὔτε τὴν ἑλληνικὴν γλῶσσαν καθόλου οὔτε τὴν Ἀτθίδα ἰδίως εἶχε μητρικὴν, ἠδυνήθη νὰ γράψῃ ἐν ἀκριβεῖα τῶν γραμματικῶν τύπων μετὰ χάριτος ἅμα καὶ σαφηνείας Πλατωνικῆς, ἐκ τῶν βιβλίων μόνον τὴν γλῶσσαν ἐμαθὼν· εἰς τὴν τοιαύτην εὐμουσίαν τοῦ Λουκιανοῦ, ὡς εἰκός, λίαν ἀπήρεσκον πολλοὶ τῶν τότε ἀχαρίτως καὶ ἀπειροκάλως ἀττικίζόντων· διὸ τὸν Λεξιφάνη συμβουλεύει νὰ θύῃ ταῖς Χάρισι καὶ τῇ σαφηνεῖα· τὸν Λεξιφάνη ἀττικίζοντα μόνον κατὰ τὰς λέξεις παραβάλλει πρὸς τὰ πῆλινα πλάσματα τῶν κοροπλάθων. «ἅτινα ἔξωθεν κεχρωσμένα διὰ μίλτου κυανοῦ ἐνθροδὲν ἔστιν εὐθροπτα».

Προσέτι πρέπει νὰ μνημονευθῶσιν α' *Δογγίνος* (250 μ. Χ.), ὅστις συνέγραψε «*περὶ ὕψους*» ἐν ᾧ ὀρίζεται, τί ἐστὶ τὸ ὕψος ἐν τοῖς λόγοις καὶ τοῖς νοήμασι, τίνες αἱ πηγαὶ τῆς ὑψηγορίας καὶ πῶς δυνάμεθα νὰ προάγωμεν τὰς φύσεις ἡμῶν εἰς μεγέθους ἐπίδοσιν· τὸ συγγραμμᾶτιον τοῦτο εἶναι πολυτιμώτατον μνημεῖον τῆς καλλιλογικῆς κρίσεως, ἥτις ὑπὸ τῶν ἀρχαίων ἐθεωρεῖτο μόριον τῆς γραμματικῆς καὶ δὴ τὸ κάλλιστον· ἡ κριτικὴ τοῦ συγγραφέως ἐμφαίνει πολλὴν λεπτότητα διανοίας καὶ εὐρυτάτην πολυμάθειαν.

β' *Ἐρμωγένης* ὁ Ταρσεὺς (τοῦ β' αἰῶνος μ. Χ.), οὐτινος τὸ ἔργον

«είναι τέχνη ῥητορική (ἐκ 5 βιβλ.)· ταύτης δὲ σπουδαιότατον μέρος εἶναι τὸ «περὶ ἰδεῶν» ἤτοι περὶ τῶν εἰδῶν τοῦ χαρακτῆρος τοῦ λόγου, ἐξ οὗ μεγάλην πρακτικὴν ὠφέλειαν καὶ νῦν δύναται τις νὰ ἀρυσθῆ.

Χριστιανικὴ ῥητορεία.

Ἐξ οὗτου τὸ Βυζάντιον ἐγένετο ἡ ἔδρα τῆς αὐτοκρατορίας καὶ ὁ Χριστιανισμὸς ἀνεγνωρίσθη ὡς ἡ θρησκεία τοῦ Κράτους, τὸ τῆς ἐκκλησίας τοῦ δήμου βῆμα διαδέχεται ὁ τοῦ ἱεροῦ ναοῦ ἄμβων, καὶ τὴν ἐθνικὴν ῥητορείαν ἡ χριστιανικὴ, ἡ *ὀμιλητικὴ* ἐν τῇ ἀπὸ τοῦ ἄμβωνος ῥητορικῇ πλεῖστοι ὑπῆρξαν οἱ διαπρέψαντες, ἀλλὰ κορυφαῖοι αὐτῶν ἐγένοντο οἱ μεγάλοι πατέρες τῆς Ἐκκλησίας, *Βασίλειος ὁ μέγας, Γρηγόριος ὁ Ναζιανζηνός, Γρηγόριος ὁ Νύσσης καὶ Ἰωάννης ὁ Χρυσόστομος*, ζῶντες καὶ θρῶντες τὸν τέταρτον αἰῶνα (340—400). Οἱ μεγάλοι οὗτοι ῥήτορες τοσοῦτον ἐκλείσαν αὐτήν, ὥστε ὁ κατ' αὐτοὺς χρόνος ὠνομάσθη «χρυσοῦς τῆς ἐκκλησιαστικῆς ῥητορείας αἰῶν». Οἱ μεγάλοι οὗτοι ῥήτορες τῆς Ἐκκλησίας ἐν ταῖς Ἀθήνῃσι ῥητορικαῖς Σχολαῖς τῶν σοφιστῶν σπουδάσαντες καὶ ἐν τοῖς νάμασι τῆς ἑλληνικῆς παιδείας ἐμβαπτισθέντες διήλλαξαν τὸν ἑλληνισμὸν καὶ τὸν χριστιανισμὸν τέως διαμαχομένους πρὸς ἀλλήλους καὶ ἀνύψωσαν

1. Τῶν ἔργων τοῦ *Βασιλείου* γενικωτέραν σημασίαν ἔχουσιν αἱ 24 *Ὀμιλῖαι* καὶ αἱ Ἐπιστολαὶ (365). Τῶν δὲ Ὀμιλιῶν ἐξέχει ὁ πρὸς τοὺς νέους λόγος «ὅπως ἂν ἐξ Ἑλληνικῶν ὠφελοῖντο λόγων». Τοῦ δὲ *Γρηγορίου* εἶναι *Λόγοι* 45 καὶ Ἐπιστολαὶ 243. Τῶν δὲ Λόγων αὐτοῦ ἐθαυμάζοντο μᾶλλον οἱ πέντε («τ'—λα') περὶ *θεολογίας*» ἐν οἷς ἀναπτύσσει τὸ περὶ τῆς ἁγίας Τριάδος δόγμα (διὸ καὶ *θεολόγος* ἐκλήθη) καὶ οἱ κατὰ τοῦ βασιλέως Ἰουλιανοῦ ἔχει δὲ προσέτι καὶ *ποιήματα* πλεῖστα (ἐν ἑξαμέτροις, λαμβαντικαῖς τριμέτροις καὶ ἀνακρεοντείοις στίχοις), ὧν ἡ ἡγνομολογία τετραστίχως καὶ τὸ περὶ τοῦ ἰδίου βίου ἔπος ἐκ δισχιλίων στίχων. Τέλος τοῦ *Χρυσόστομου* εἶναι *χίλια Ὀμιλῖαι* καὶ πολυάριθμοι *Ἐπιστολαὶ*· οὗτος κατὰ τὴν πολυμαθειαν καὶ τὴν ῥητορικὴν δεινότητα ἐξέχει πάντων καὶ οἱ ἐκκλησιαστικοὶ συγγραφεῖς θαυμάζοντες αὐτὸν ἀπεκάλουν *στύλον τῆς Ἐκκλησίας καὶ σάλπιγγα τοῦ Χριστοῦ*· ὁ μέγας οὗτος ἱεράρχης ἐν τοῖς λόγοις αὐτοῦ, οὗς φυσικὴ χάρις, ὑψηλαὶ ιδεαὶ καὶ ἐναργεῖς εἰκόνες κοσμοῦσιν, ὡς ὑψητέτης ἀειὸς αἴρεται εἰς τὰς αἰθερίας τῶν θεοσευτικῶν ἰδεῶν σφαίρας. Τινὲς ἐνόμισαν αὐτὸν ὑπέρτερον καὶ τοῦ Δημοσθένους· ἀλλ' ἂν τοῦτο μὴ ἀληθεύῃ, πάντως εἶναι βέβαιον, ὅτι οὗτος διὰ τὴν ποιικίαν, τὴν δημοτικὴν ἀπλότητα, τὴν θαυμαστὴν τῶν ἰδεῶν θαυμάσιαν καὶ τὴν ἀνεξάντλητον φαντασίαν ἀνεδείχθη εἰς τῶν μεγίστων ῥητόρων, οὗς ἡ ἀνθρωπότης ἐγνώρισεν.

τὴν ῥητορικὴν τοσοῦτον, ὥστε καὶ αὐτοὶ οἱ ἔθνικοι καὶ οἱ αἰρετι-
καὶ ἀπειθαυμάζον αὐτούς· τὸ θερμὸν θρησκευτικὸν αἴσθημα παρ'
αὐτοῖς ἐμμελῶς συναρμύζεται μετὰ τοῦ φιλοσοφικοῦ πνεύματος,
τὰ δὲ ὑψηλὰ αὐτῶν νοήματα ἐξαίρουν ἐτι μᾶλλον αἱ ποιητικαὶ
εἰκόνες καὶ τὰ πλούσια ῥητορικά σχήματα¹.

¹ Ἀλλὰ καὶ ἐν τοῖς διαφόροις κλάδοις τῆς ἐπιστήμης ἐμφανίζονται
κατὰ τὴν περίοδον ταύτην σπουδαῖοι συγγραφεῖς καὶ α' ἐν τῇ *ἱατρικῇ*.

1. *Ἀρεταῖος* ὁ Καλλαδόκης (80—150 μ. Χ.), οὐτινος ἔχομεν α' περὶ
αἰτιῶν καὶ σημείων ὀξέων καὶ χρονίων παθῶν, β' περὶ θεραπείας ὀξέων
καὶ χρονίων παθῶν.

2. *Ροῦφος* ὁ Ἐφέσιος (τοῦ β' αἰῶνος μ. Χ.), οὐτινος τὰ ἔργα εἶναι
α' περὶ ὀνομασίας τῶν τοῦ ἀνθρώπου μοριῶν, β' περὶ τῶν ἐν νεφροῖς καὶ
κύστει παθῶν, γ' περὶ φαρμάκων καθαρτικῶν καὶ δ' περὶ ὀστέων.

3. *Σωραῖος* ὁ Ἐφέσιος (τοῦ β' αἰῶνος μ. Χ.)· τούτου δὲ ἔργα εἶναι
α' περὶ σημείων καταγμάτων, β' περὶ γυναικείων παθῶν.

4. *Γαληνός* ὁ Περγαμηνός (130—200 μ. Χ.), ὁ πολυγραφώτατος τῶν
ἀρχαίων ἱατρῶν, ἀλλὰ μόνον *ἑκατὸν* συγγράμματα ἐκ τῶν *τριακοσίων*
αὐτοῦ σφύζονται.

5. *Ὀρειβάσιος* (325—400 μ. Χ.) ἐκ Περγάμου, ἀρχίατρος τοῦ αὐ-
τοκράτορος Ἰουλιανοῦ· τούτου σφύζονται α' ἱατρικὴ πραγματεία (ἐκ βι-
βλίων 4) ὡς ἐπιτομὴ τῶν τοῦ Γαληνοῦ ἔργων· β' ἱατρικαὶ συναγωγαὶ (ἐκ
βιβλ. 80) ὧν ἐπιτομὴ ἐγένετο ὑπ' αὐτοῦ εἰς 9 βιβλία.

Τῆς δὲ *φαρμακολογίας* σπουδαῖος ἀντιπρόσωπος ἐγένετο ὁ *Διοσκορί-
δης* ἐκ Κιλικίας (τὸν πρῶτον μ. Χ. αἰῶνα), ὅστις ἔγραψε *περὶ τῆς ἱατρι-
κῆς ὕλης* (βιβλ. 5).

Ἐν τῇ *μαθηματικῇ* ἐπιστῇ σπουδαιότατοι συγγραφεῖς εἶναι 1. *Πτο-
λεμαῖος* ὁ Ἀλεξανδρεὺς (τοῦ β' αἰῶνος μ. Χ.), οὐτινος ἔργα εἶναι α' *με-
γάλη σύνταξις τῆς ἀστρονομίας* (βιβλ. 13), τὸ σπουδαιότατον τῆς ἀστρο-
νομίας ἐγχειρίδιον. β' *μαθηματικὴ σύνταξις τετραβιβλος*, γ' *πρόχειροι
κανόνες*, δ' *φάσεις ἀπλανῶν ἀστέρων*, ε' *γεωγραφικὴ ὑφήγησις* (ἐξ 8 βι-
βλίων), τὸ σπουδαιότατον γεωγραφικὸν ἐγχειρίδιον τῶν ἀρχαίων, ἐφ' οὗ
θεμελιούμεναι μέχρι τῶν νεωτέρων ἐτι χρόνων ἔλαβον ἐπίδοσιν ἡ γεωγρα-
φικὴ ἐπιστῆμη καὶ ἡ χαρτογραφικὴ τέχνη· καὶ *Ϛ' ἀρμονικὰ* (βιβλ. 3) ἤτοι
περὶ μουσικῶν διαστημάτων. 2. *Πάππος* ὁ Ἀλεξανδρεὺς (τοῦ γ' αἰῶνος
μ. Χ.), οὐτινος ἔργα εἶναι· *μαθηματικὴ συναγωγὴ* (ἐκ βιβλ. 8), ἣτις εἶναι.

1. Ἐκκλησιαστικοὶ συγγραφεῖς πρέπει νὰ μνημονευθῶσι προσέτι α'.
οἱ *ἀπολογηταί*, ὡς *Ἰουστίνος* ὁ μάρτυς καὶ ὁ *Ἀθηναγόρας*, β' οἱ *λό-
γιοι πατέρες*, καὶ ὁ *Κλήμης* ὁ Ἀλεξανδρεὺς καὶ ὁ *Ὠριγένης* καὶ γ' οἱ
δογματικοὶ ἢ θεόσοφοι, ὡς οἱ δύο πατριάρχαι τῆς Ἀλεξανδρείας *Ἀθα-
νάσιος* καὶ *Κύριλλος*· ἐπὶ πᾶσιν ὁ τῆς Κυρηναϊκῆς Πενταπόλεως μητροπο-
λίτης *Συνέσιος* οὐτινος πλὴν τῶν ὕμνων καὶ ἄλλων σφύζονται καὶ 155.
ἐπιστολαί, ὑπόδειγμα ἐπιστολιμαίου χαρακτῆρος καὶ πρότυπον ἀττικισμοῦ.

πολυτιμωτάτη πηγή τῆς ἱστορίας τῆς ἐπιστήμης, περιέχουσα καὶ ἀπανθίσματα ἀρχαιότερων μαθηματικῶν. 3. *Θέων* ὁ Ἀλεξανδρεὺς, σύγχρονος τοῦ Πάππου, ὅστις συνέγραψεν *ὑπομνήματα* εἰς τὰ στοιχεῖα τοῦ Εὐκλείδου καὶ *ἐξηγήσεις* εἰς τὸν Ἄρατον καὶ τὸν Πτολεμαῖον· οὗτος εἶναι ὁ πατὴρ τῆς περιωνύμου *Υπατίας*, ἣτις ἐτίμησε τὴν μαθηματικὴν ἐπιστήμην καὶ τὴν φιλοσοφίαν· ἀλλὰ τὰ μαθηματικὰ αὐτῆς ὑπομνήματα ἀπωλέσθησαν καὶ μόνον ὀλίγα ἐπιστολαὶ περισώθησαν.

Κατ' αὐτὴν τὴν περίοδον ἔγραψε προσέτι ὁ μὲν *Ὀνήσανδρος* (τοῦ α' αἰῶνος μ. Χ.) *στρατηγικά*, ὁ δὲ *Πολύαινος* (τοῦ β' αἰῶνος μ. Χ.) *στρατηγήματα* (8 βιβλ.), ὧν τὸ κείμενον λίαν ἐφθαρμένον περιήλθεν εἰς ἡμᾶς.

Ἐν τῇ *ζωολογίᾳ* σπουδαῖος συγγραφεὺς ἐγένετο ὁ *Κλαύδιος Αἰλιανός* (τοῦ γ' αἰῶνος μ. Χ.), οὗτινος σφύζονται α' περὶ ζῴων ἰδιότητος (βιβλ. 17) καὶ β' *ποικίλη* ἱστορία (ἐκ βιβλ. 14).

Τῆς δὲ *γραμματικῆς* καὶ τῆς *λεξικογραφίας* ἀντιπρόσωποι φαίνονται κατὰ τὸν β' αἰῶνα μ. Χ. α' ὁ *Αἴλιος Ἡρωδιανός* ὁ γραμματικός, ὅστις ἔγραψε περὶ μονήρους λέξεις, περὶ τῶν ζητούμενων κατὰ πάσης κλίσεως ὀνομάτων, περὶ βαρβαρισμοῦ καὶ σολοικισμοῦ, περὶ ἀκυρολογίας, περὶ διχρόνων· β' ὁ *Αἴλιος Μοῦρις*, οὗτινος τὸ ἔργον ἐπιγράφεται «λέξεις Ἀττικάι»· γ' ὁ *Φρόνιχος*· τούτου δ' ἔργον εἶναι «ἐκλογή ῥημάτων καὶ ὀνομάτων». δ' ὁ *Πολυδεύκης*, ὅστις συνέγραψεν «ὀνομαστικὸν λεξικόν». ε' ὁ *Ἀθήναιος* ὁ Ναυκρατίτης συνέγραψε μακροτάτον καὶ πολυτιμωτάτον ἔργον, ὃπερ ἐπιγράφεται «*δειπνοσοφισταὶ*» (βιβλ. 15) οἰοεὶ λεξικὸν ἐν σχήματι συμποσιακῶν διαλόγων.

ς' Ὁ *Ἀρποκρατίων* (300 μ. Χ.) ἔγραψε λέξεις τῶν Ἀττικῶν ῥητόρων· ζ' ὁ *Ἀμμώνιος* (τοῦ δ' αἰῶνος) περὶ συνωνύμων ἤτοι περὶ ὁμοίων καὶ διαφόρων λέξεων· η' ὁ *Ἡσύχιος* ὁ Ἀλεξανδρεὺς (τοῦ ε' αἰῶνος μ. Χ.) συνέγραψε *λεξικὸν* πολυτιμωτάτον.

Τὴν *μουσικὴν* ἐκπροσωποῦσιν ὁ *Ἡφαιστίων* (150 μ. Χ.) καὶ Ἀριστείδης ὁ *Κοῖντιλιανός* (300 μ. Χ.), ὧν ἐκεῖνος μὲν ἔγραψεν ἐγχειρίδιον περὶ μέτρων καὶ ποιήματος, οὗτος δὲ περὶ μουσικῆς βιβλ. 3).

Μνημονευτέος προσέτι καὶ ὁ *Ἰωάννης ὁ Στοβαῖος* (τοῦ Ε' αἰῶνος) τὸ *Ἀνθολόγιον* τούτου (ἐκ 4 βιβλίων), ἀπαρτισθὲν ἐκ πεντακοσίων καὶ πλέον ποιητῶν καὶ συγγραφέων, εἶναι ἔργον μεγίστης ἀξίας διὰ τὴν ἐπὶ λέξει παράθεσιν περικοπῶν συγγραφέων ἀπολεσθέντων ἤδη.

Τέλος σημειωτέος ὁ *Ζηρόβιος* (τοῦ β' αἰῶνος μ. Χ.), οὗτινος ἔχομεν συλλογὴν παροιμιῶν· ὁ *Ἰεροκλῆς* καὶ ὁ *Φιλάργιος*, ὧν σφύζεται συλλογὴ 262 ἀστείων παντοειδῶν, ἐπιγραφομένη ὁ *φιλόγελως*.

Ἀναθεωροῦντες τὴν Δ' περίοδον, καθ' ἣν ἐστία τῶν ἑλληνικῶν γραμμάτων εἶναι ἡ κοσμοκράτειρα Ῥώμη καὶ ἡ Κωνσταντινούπολις ἀπὸ τοῦ 334 μ. Χ., βλέπομεν ὅτι ὁ ἑλληνισμὸς νικηθεὶς διὰ τῶν ὄπλων ὑπὸ τῶν Ῥωμαίων ἐνίκησεν αὐτοὺς πνευματικῶς καὶ τὴν σκληρὰν αὐτῶν καρδίαν μαλάξας¹ ἠπιωτέρους κατέ-

1. Graecia capta ferum victorem cepit et artes intulit agresti Latio.

(Ὁράτιος)

στησεν· οἱ μεγάλοι ἄνδρες τῆς Ῥώμης καὶ μάλιστα οἱ αὐτοκράτορες καταθελγέστες ἐκ τῶν ἑλληνικῶν γραμμάτων παντὶ τρόπῳ προστατεύουσι καὶ καλλιεργοῦσιν αὐτά, Σχολὰς ἰδρύοντες καὶ ἄνδρας τῶν γραμμάτων τιμῶντες καὶ πολλαχῶς ἐπιθαρρύνοντες. Κατ' αὐτὴν τὴν περίοδον ὕστερεὶ μὲν ἢ ποιήσεις, ἀλλὰ τοῦ πεζοῦ λόγου πάντα τὰ εἶδη καλλιεργούμενα πολλὰ καὶ καλὰ προϊόντα παράγουσιν, ἅτινα δὲν ἔχουσι μὲν τὸ κάλλος τῶν Ἑλληνικῶν, ἀλλὰ διὰ τὸ περιεχόμενον αὐτῶν εἶναι πλείστου λόγου ἄξια. Πολύτιμα δὲ εἶναι καὶ τὰ τῶν διαφόρων κλάδων τῆς ἐπιστήμης προϊόντα τῆς περιόδου ταύτης. Ἀφ' οὗτου δὲ ἡ Κωνσταντινούπολις ἐγένετο νέον κέντρον τῶν ἑλληνικῶν σπουδῶν, ὃ ἑλληνισμὸς λαμβάνει νέαν τινὰ χροιάν καὶ ἐκ τοῦ νέου θρησκευματος, ὅφ' οὗ ἐμπνευθεὶς παράγει νέον εἶδος λόγου, τὴν ἐκκλησιαστικὴν ἢ τὴν ἀπὸ τοῦ ἄμβωνος ῥητορείαν, κάλλιστον τῆς περιόδου ταύτης εἶδος.

Ε' ΠΕΡΙΟΔΟΣ (500—1453 μ. Χ.).

Α'. Ποιήσεις. α' ἔπος.

Ἀντιπρόσωπος τοῦ ἔπους κατὰ τὴν περίοδον ταύτην εἶναι α' ὁ **Μουσαῖος** (5' αἰῶνος)· τούτου τὸ ἔρωτικὸν ἐπύλλιον (340στιχ.) ἐπιγράφεται «τὰ καθ' Ἡρώ καὶ Λέανδρον»· ὑπὸ τοῦ ποιητοῦ ἢ μὲν Ἡρῶ εἰκονίζεται ἱέρεια τοῦ ἐν Σησιῶ ναοῦ τῆς Ἀφροδίτης ἐπὶ κάλλει διαπρέπουσα, ὃ δὲ Λέανδρος ἔραστής αὐτῆς ἐκ τῆς ἐν τῇ Ἀσιατικῇ τοῦ Ἑλλησπόντου παραλία Ἀβύδου· τὸ ποιημάτιον τοῦτο θεωρεῖται τὸ χαριέστατον προϊόν τῆς Βυζαντιακῆς ποιήσεως καὶ τὸ κύκνειον τῆς θνησκούσης ἑλληνικῆς μουσικῆς ἄσμα.

β' Ὁ πολυμνήμων **Ἰζέζης** (δωδεκάτου αἰῶνος), ὅστις πλὴν ἄλλων ἐποίησε τὰ **Ἰλιακά**, καὶ τὴν **ἱστορικὴν βίβλον** (αἱ χιλιάδες), ἣτις εἶναι σύμφυρμα μυθικῶν καὶ ἱστορικῶν διηγήσεων· ὑπὸ τούτου εἰσήχθη εἰς τὸ ἔπος ἀντὶ τοῦ δακτυλικοῦ ἑξαμέτρου ὁ ἰαμβικὸς τετράμετρος καταληκτικός, (ὃ πολιτικὸς ἢ δημοτικὸς στίχος, ὃ δεκαπεντασύλλαβος), ἐν ᾧ βάσις εἶναι οὐχὶ ὁ χρόνος τῶν συλλαβῶν (τὸ μακρὸν ἢ τὸ βραχύ), ἀλλ' ὁ τόνος, ὅπερ μέτρον ἔχουσιν ὡς ἐπὶ τὸ πλείστον τὰ δημώδη ἄσματα καὶ τὰ ἠρωϊκά (ἢ κλέφτικα τραγούδια).

γ'. Ἐν πολιτικοῖς στίχοις ἐποιήθησαν καὶ δύο ἕτερα μνησείας

ἄξια ἔπη· ὁ Διγενῆς Ἀκρίτας καὶ β' τὸ Χρονικὸν τοῦ Μορῆως· τὸ α' εἶναι τὸ ἔθνικὸν τῶν Βυζαντινῶν ἔπος (τετρακισχίλιοι στίχ. περίπου), οὗτινος ἦρωες εἶναι ὁ Διγενῆς Ἀκρίτας τοῦ 10 αἰῶνος· τὸ ποίημα τοῦτο εἶναι λαμπρὰ εἰκὼν τῶν μακρῶν καὶ δεινῶν ἀγώνων, οὓς οἱ Ἀκρίται (=δροφύλακες) τοῦ Βυζαντίου διεξήγον πρὸς τοὺς ἀπίστους ἐχθροὺς τοῦ ἔθνους· σκηνὴ τῶν ἀγώνων τούτων, τελουμένων μεσοῦντος τοῦ δεκάτου αἰῶνος, γίνεται ἡ Καππαδοκία καὶ αἱ περὶ τὸν Εὐφράτην γῶραι· οἱ ἀκρίται κατὰ τὸν ἠρωϊσμόν καὶ τὸ πρὸς τοὺς ἀπίστους τοῦ ἔθνους ἐχθροὺς μῖσος ὁμοιάζουσι πρὸς τοὺς ἐπὶ Τουρκοκρατίας ἀρηϊφίλους κλέφτας, οἵτινες διατελοῦσιν ἐπὶ αἰῶνας ἠρωϊκῶς πρὸς τὸν τύραννον ἀγωνιζόμενοι· β' τὸ τὸ Χρονικὸν τοῦ Μορῆως (ἔννεακισχίλιοι στίχ.), εἶναι ἕμμετρος χρονογραφία καὶ ζοφερὰ εἰκὼν τῆς φραγκοκρατουμένης Πελοποννήσου· ἐποιοῦθη δὲ (περὶ τὸ 1320) ὑπὸ τινος ἑξελληνισθέντος Φράγκου, ὅστις ἐμφοροῦμενος φραγκικοῦ φρονήματος ἐκδηλοῖ σφοδρὸν πρὸς τοὺς Ἕλληνας μῖσος.

Τῆς δημώδους μούσης ἣτις ἀφυπνίσθη ἀπὸ τοῦ 10ου αἰῶνος ἀξιωματικῶς προσέτι εἶναι, α' διδασκαλία παραινετικὴ Ἀλεξίου Κομνηνοῦ τοῦ λεγομένου Σπανέα (1100 μ. Χ.) πρὸς ἀνεψιὸν ἐν δεκαπεντασουλάβοις στίχοις, β' τὰ ποιήματα Θεοδώρου τοῦ Προδρόμου (τοῦ 11' αἰῶνος) ὅστις μεμψιμοίρος ὢν ἐκάλει ἑαυτὸν Πτωχοπρόδρομον· τὰ ἀτελείωτα παράπονα τούτου κατὰ τῆς πένης καὶ τῶν δεινῶν αὐτοῦ κινουοῦ μᾶλλον τὴν περιφρόνησιν ἢ τὴν συμπάθειαν πρὸς αὐτόν· δύο ποιήματα τούτου πρὸς τὸν Μανουὴλ τὸν Κομνηνὸν ἐξεδόθησαν ὑπὸ Κοραῖ 1828· γενικῆ δ' ἔκδ. ὑπὸ Esseling καὶ Pernot 1910· γ' οἱ γραμματικοὶ στίχοι τοῦ Μιχαὴλ Γλυκᾶ (384 ὀκτωσύλλαβοι)· δ' τὰ κατὰ Καλλιμάχον καὶ Χρυσσορόην, ἐρωτικὴ μυθιστορία, συνυφασμένη ἐκ διαφόρων μύθων τοῦ λαοῦ (ἐκ 1350 στίχ. δεκαπεντασουλάβων τοῦ 13ου αἰῶνος)· ε' Βέλθανδρος καὶ Χρυσάντζα, ἐρωτικὴ ἀφήγησις (ἐκ 1350 στίχ. δεκαπεντασουλάβων) τοῦ 13ου αἰῶνος.

ς' Λύβιστρος καὶ ἡ Ῥοδάμνη (3481 στίχ.), ἐρωτικὴ μυθιστορία, ὡς καὶ ἡ προηγουμένη, τοῦ ἑλληνοφραγκικοῦ πολιτισμοῦ.

ζ' καὶ η' ἐρωτικαὶ ἱστορίαι τοῦ Ἱμπερίου καὶ Μαργαρόνας, ὡς καὶ τὸ Φλωρίου καὶ τῆς Πλιατζαφλώρας.

θ' Ἐμμετροὶ ἱστορίαι τῶν ζῳῶν, ὁ φυσιολόγος, ὁ πουλολόγος κλπ.

ι' Ὀμηρικαὶ ἀφηγήσεις, ἡ Ἰλιάς τοῦ Ἑρμονιακοῦ.

ια' Δύο ἕμμετροι Ἀχιλλιάδες, κρᾶμα ὁμηρικῶν καὶ φραγκικῶν στοιχείων.

ιβ' ἱστορίαι τοῦ Μ. Ἀλεξάνδρου (14 αἰῶν.)

1. Εἶναι δὲ καὶ πολλὰ ἄλλα ἄσματα (περὶ τὰ 1350) ἀποτελοῦντα τὸν Ἀκριτικὸν κύκλον.

καὶ γ' τὰ ἔρωτικά τραγούδια τῆς Ῥόδου (ἀλφάβητος τῆς ἀγάπης τοῦ 15ου αἰῶνος).

Μυθολογία. Ἀνθολογίαι.

Ἐν τοῖς ἔμπροσθεν εἶδομεν, ὅτι τοὺς Αἰσωπεῖους μύθους ὄντας ἐν πεζῷ λόγῳ ὁ Βάβριος καὶ ἄλλοι ἐνέτειναν εἰς στίχους ἰαμβικούς (χωλιάμβους)· τῶν μυθιάμβων δὲ τούτων τὸ μέτρον ὕστερον οἱ βυζαντινοὶ λύσαντες ἀπετέλεσαν νέας ἐν πεζῷ λόγῳ τῶν Αἰσωπείων μύθων συλλογὰς. Νῦν δὲ ἔχομεν ἑμμετρον μὲν τὴν ὑπὸ *Βαβρίου*· καὶ τὴν ὑπὸ *Ἰγνατίου τοῦ Διακόνου* (9^{ου} αἰῶνος μ.Χ.)· ἐν πεζῷ δὲ λόγῳ τὰς ὑπὸ τῶν Βυζαντινῶν παραφράσεις τοῦ μέσου αἰῶνος· οἱ Ἕλληνες μετεχειρίσθησαν τοὺς μύθους εἰς τὴν τῶν παιδῶν ψυχαγωγίαν ὡς δυναμένους πρὸς τὸ βέλτιον νὰ ῥυθμίζωσι τὰς ψυχὰς αὐτῶν· τοὺς τῶν Ἑλλήνων μύθους παρέλαβον καὶ οἱ Ῥωμαῖοι, διὰ τούτων δὲ καὶ οἱ νεώτεροι τῆς Εὐρώπης λαοί.

Ἐν τῇ προηγουμένη περιόδῳ εἶδομεν, ὅτι τὰ ἐπιγράμματα ὄντα ποιήματα μικρά, ὁμοιάζοντα πρὸς δακτυλιολίθους, ἐκινδύνεον ν' ἀφανισθῶσιν, ἀλλ' εὐτυχῶς συνελέγησαν εἰς *Ἀνθολογίας* καὶ ὁ Μελέαγρος ἐφιλοπόνησε τὴν πρώτην Ἀνθολογίαν· κατὰ τὴν παροῦσαν δὲ περίοδον ἔχομεν δύο, τὴν τοῦ *Πλανούδη* καὶ τὴν *Κωνσταντίνου* τοῦ Κεφαλᾶ, τὴν σπουδαιότεραν (ἐν ἀρχῇ τοῦ 1^{ου} αἰῶνος μ.Χ.)· ἡ Ἀνθολογία αὕτη ὠνομάσθη *Παλατίνη*, ἐπειδὴ διεσώθη ἐν τῇ Παλατίνῃ τῆς Εἰδελβέργης βιβλιοθήκῃ.

β' Χριστιανικὴ Λυρική.

Ὡς εἶδομεν, κατὰ τὴν περίοδον ταύτην ἀναβλαστάνει τὸ μέλος, ὅπερ ἤδη καλεῖται *ἐκκλησιαστικὴ ἢ χριστιανικὴ λυρική*· εἶδομεν προσέτι τὰς *ἁρμονίας* ἢ τοὺς *ἤχους*, ὡς καὶ τὰ διάφορα εἶδη τῶν ᾠσμάτων αὐτῆς.

Ἐπιφανέστατοι δὲ τῶν ἐκκλησιαστικῶν ποιητῶν ἐγένοντο α' *Ῥωμανὸς* (500—550 μ.Χ.), ὁ καὶ Πίνδαρος τῆς ἐκκλησιαστικῆς μούσης κληθεὶς, ὅστις ἐποίησε κατ' ἐξοχὴν κοντάκια (χίλια)· β' *Σέργιος* ὁ Πατριάρχης, ὅστις ἐποίησε τὸ ἐπινίκιον «Τῇ ὑπερμάχῳ στρατηγῷ τὰ νικητήρια» καὶ τὸν ἀκάθιστον ὕμνον· γ' *Ἀνδρέας*

1. Τῷ 1843 ἐλθοῦσαν εἰς φῶς ἐξ 133 μυθιάμβων συγχειμένην καὶ καθ' ἐκάστην διὰ νέων εὐρημάτων πλουτιζομένην.

ὁ Κρήτης, ὁ τοῦ μεγάλου κανόνος ποιητής· δ' Ἰωάννης ὁ Δαμασκηνός, ὁ ἐπικληθεὶς χρυσορροάς· ὁ μελωδὸς οὗτος συνέθηκε τὴν ὀκτώηχον καὶ ἐποίησε κανόνας πολλοὺς ἐν ἰαμβείοις¹. Ἄξιον σημειώσεως εἶναι ὅτι τῆς ἐκκλησιαστικῆς μούσης θεράποντες ἐγένοντο αὐτοκράτορες, ὡς ὁ Θεόφιλος, Λέων ὁ σοφός, Κωνσταντῖνος ὁ Πορφυρογέννητος, ἔτι δὲ πατριάρχαι καὶ εὐσεβεῖς γυναῖκες, ὡς ἡ Θέκλα καὶ ἡ ἐξ εὐπατριδῶν καταγομένη Κασσιανή, ἡ ποιήσασα ἄλλα πολλὰ καὶ τὸ πασίγνωστον ἰδιόμελον «Κύριε, ἡ ἐν πολλαῖς ἁμαρτίαις . . . » .

γ'. Δραματικοὶ ποιηταί.

Δύο δράματα εἶναι ἀξιωμακτικὰ τῆς περιόδου ταύτης:

α' Τὸ δράμα, ὅπερ ἐποίησεν ἐπὶ Ἀναστασίου τοῦ Α' (491—516) ὁ ἐκ Γάζης *Τιμόθεος*· τῆς τραγωδίας τούτου ὑπόθεσις ἦτο τὸ χρυσάργυρον, φόρος τις κεφαλικὸς ἐπαχθέστατος· ἡ εἰσπραξις δ' αὐτοῦ ἀπετέλει ἀληθινὴν τραγωδίαν· διότι οἱ εἰσπράκτορες ἐξεβίαζον τοὺς ὀφειλέτας τοῦ δημοσίου καὶ διὰ βασάνων ἔτι τὸ δράμα ἐδιδάχθη παρόντος τοῦ αὐτοκράτορος, ὅστις συγκινηθεὶς κατέλυσε τὸν φόρον πρὸς χαρὰν τῶν ὑπηκόων, καὶ

β' ὁ *Χριστὸς πάσχων* (ἐκ 2640 στίχων τριμέτρων), οὗτινος ὁ μὲν ποιητὴς ἀμφισβητεῖται, ὁ δὲ χρόνος καθ' ὃν ἐποιήθη εἶναι ὁ 11ος ἢ ὁ 12ος αἰὼν· τὸ πλεῖστον τοῦ δράματος τούτου εἶναι συνερραμμένον ἐκ τῶν τραγωδιῶν τοῦ Εὐριπίδου μάλιστα, αὐτὸς δὲ ὀποιοῦντος ὀλίγιστον μέρος συνέβαλεν· ἄρχεται τὸ δράμα ἀπὸ τῆς πορείας τοῦ θεανθρώπου εἰς τὸν Γολγοθᾶν καὶ λήγει εἰς τὴν Ἀνάστασιν αὐτοῦ· τὰ πρόσωπα εἶναι αὐτὸς ὁ Χριστὸς, ἡ Μαρία, ὁ Ἰωάννης, διάφοροι ἀγγελιοφόροι καὶ φρουροί· γυναῖ-

1. Στείβει θαλάσσης κυματοῦμενον σάλον
ἤπειρον αὐθις Ἰσραὴλ δεδειγμένον,
μέλας δὲ πόντος τριστάτας Αἰγυπτίους
ἔκρουσεν ἄρδην ὑδατοστρωτος τάφος
ῥώμη κραταιᾷ δεξιᾷ τοῦ δεσπότου·

θεῖον καλυφθεὶς ὁ βραδύγλωσσος γνόφος

ὦ τῶν ὑπὲρ νοῦν τοῦ τόκου σου θαυμάτων,
νύμφη πάναγνε, μήτηρ εὐλογημένη!

ἔσωσε λαὸν θαυματουργῶν δεσπότης.

κες δὲ ἐκ τῆς Γαλιλαίας ἀποτελοῦσι τὸν χορὸν τοῦ δράματος, ἀλλ' αὐταὶ δὲν ᾄδουσιν, ὡς ἐν τῷ ἀρχαίῳ θεάτρῳ, ἀλλὰ διαλέγονται καὶ τὸ μέγιστον μέρος σύγκειται ἐκ διηγήσεων καὶ θρηνημάτων· λίαν ὅμως προσκρούει τὸ εὐσεβὲς τοῦ χριστιανοῦ αἴσθημα, ὅταν βλέπῃ ὅτι ἡ θεομήτωρ παρίσταται ποτὲ μὲν ὡς Μήδεια, ποτὲ δὲ ὡς Ἐκάβη καὶ ἄλλοτε ὡς Κασσάνδρα.

Πεζὸς λόγος. α'. Ἱστοριογραφία. Φιλοσοφία.

Ἡ Βυζαντινὴ ἱστοριογραφία ἀπολείπεται μὲν τῆς τῶν ἄλλων περιόδων, ἀλλ' ἡ ἀξία αὐτῆς εἶναι ἀναμφισβήτητος· ὡς πρὸς ἡμᾶς δὲ τοὺς Ἕλληνας ἔχει καὶ τοῦτο τὸ ἀγαθὸν ὅτι αὐτῆς δηλ. τὸ ἡμέτερον ἔθνος ὑπὲρ πᾶν ἄλλο ἔχει ἀδιάκοπον ἐν τῇ ἑαυτοῦ γλώσσῃ τὸν μίτον τῆς πατρίου ἱστορίας μέχρι τῆς ὑπὸ τῶν Ὀθωμανῶν καταλύσεως τῆς ἐθνικῆς ἡμῶν ἀνεξαρτησίας· ἐκ τῶν πολλῶν δὲ ἱστοριογράφων¹ τῆς περιόδου ταύτης ἀξιωμακτονεῖται εἶναι,

α' **Ζώσιμος** (450—510 μ.Χ.), ὅστις ἐν τῇ ἱστορίᾳ (βιβλ. 6) αὐτοῦ, ἣτις διήκει ἀπὸ τοῦ 30 π.Χ. μέχρι τοῦ 410 μ.Χ., πειρᾶται νὰ ἀποδείξῃ τὸ ἐναντίον τοῦ Πολυβίου ἦτοι τὰς αἰτίας, δι' ἃς οἱ Ῥωμαῖοι ἐν βραχεῖ χρόνῳ ἔφθειραν τὴν ἀρχήν.

β' **Προκόπιος** (500—562 μ.Χ.), οὗτινος ἔργα εἶναι α' αὐτῆς ἱστορίας περὶ τῶν πολέμων τοῦ Βελισαρίου κατὰ τῶν Περσῶν, τῶν Βανδάλων καὶ τῶν Γότθων, οὓς ἐξ αὐτοψίας περιγράφει· β' τὸ περὶ κισμάτων ἦτοι τῶν λαμπρῶν καὶ μεγάλων μνημείων τοῦ αὐτοκράτορος Ἰουστινιανοῦ, οὗ τὰς μεγάλας πράξεις καὶ εὐεργεσίας ἐξαίρει· ὅπως δὲ πρῶσωπον τηλαυγὲς προβάλλῃ, ἀρχεῖται ἀπὸ τῆς ἀγίας Σοφίας, ἣτις εἶναι οἶονεὶ ὁ Παρθενῶν τοῦ χριστιανικοῦ ἑλληνισμοῦ· ὁ συγγραφεὺς κατὰ τὸ φιλόληθες ὁμοιάζει κατὰ πολλὰ πρὸς τὸν Πολύβιον, οὗτινος ὑπερέχει κατὰ τὴν

1. Ἐν τῇ περιόδῳ ταύτῃ διακρίτεον τοὺς *ἱστορικοὺς* ἀπὸ τῶν *χρονογράφων*· διότι ἐκεῖνοι μὲν πραγματεύονται σύγχρονα γεγονότα ἐν ἀρχαιοπρεπεῖ γλώσσῃ καὶ μετὰ κριτικῆς ἐρεῦνης, ἔχοντες τοὺς ἀρχαίους ὡς πρότυπα καὶ πρὸς τὸν κύκλον τῶν πεπαιδευμένων ἀποτεινόμενοι· οἱ δὲ *χρονογράφοι* ἐν ἀπειροκάλῳ γλώσσῃ συνοψίζουσι τὴν παγκόσμιον ἱστορίαν ἄνευ πολλῆς κριτικῆς ἐρεῦνης πρὸς θεοσεβῆ τῶν πολλῶν διδασκαλίαν· διὸ καὶ τοὺς ἀρχαίους μύθους καὶ τὴν τῶν παγκοσμίων πραγμάτων πορείαν πρὸς τὴν Γραφὴν μεθαρμόζουσιν.

ὕφην τοῦ λόγου· διότι ἡ γλῶσσα αὐτοῦ εἶναι καθαρὰ, ἔντονος καὶ κομψείας Ἀττικῆς μεστή.

γ' **Ἀγαθίας** (536—582), ὅστις ἐν τῇ περὶ τῆς Ἰουστινιανοῦ βασιλείας (552—558) ἱστορίᾳ συνεχίζων τὴν τοῦ Προκοπίου περιγράφει τοῦ Ναρσῆ τοὺς κατὰ Γόθων, Βανδάλων, Φράγκων καὶ Περσῶν πολέμους· τὸ λεκτικὸν αὐτοῦ εἶναι κατάφορτον ἐξ εἰκόνων καὶ περικόμψων ἀρχαιοπροεπῶν φράσεων· ὁ ἱστορικὸς φαίνεται ὡσπερ ποιητῆς καὶ ῥήτωρ ἐν ἀντιθέσει πρὸς τὸν *Προκόπιον, τὸν πολιτικὸν* καὶ στρατιώτην.

δ' **Θεοφύλακτος** ὁ Σιμοκάττης (6ου αἰῶν.) ἐν ταῖς ἱστορίαις αὐτοῦ ἔχει ὡς ὑπόθεσιν τὴν τοῦ Μαυρικίου βασιλείαν (582—602)· ὁ ἱστορικὸς ὡς Αἰγύπτιος ἔχει πολὺ τὸ φανταστικόν, γίνεται δὲ μακρολόγος μὲν περὶ τὰ μικρά, σιωπηλὸς δὲ περὶ τὰ σπουδαῖα· ἡ φράσις αὐτοῦ ἔχει μὲν χάριν τινά, πλὴν «ἡ τῶν τροπικῶν λέξεων καὶ τῆς ἀλληγορικῆς ἐννοίας κατακορῆς χρῆσις εἰς ψυχρολογίαν τινά καὶ νεανικὴν ἀπειροκαλίαν ἀποτελεῦται» κατὰ τὸν Φώτιον.

ε' **Κωνσταντῖνος ὁ Πορφυρογέννητος**· ὁ φιλόμουσος οὗτος αὐτοκράτωρ (919—959) συνέγραψε ἀ' ἱστορικὴν διήγησιν Βασιλείου τοῦ Μακεδόνο. δι' ἧς ἐξαιρεῖ ἐν γλώσῃ σαφεῖ καὶ ἐντέχνῳ πλοκῇ τὰς ἀρετὰς τοῦ πάππου· β' πρὸς τὸν υἱὸν Ῥωμανόν, ὃν διδάσκει τὴν τέχνην τοῦ διοικεῖν· γ' περὶ θεμάτων (τῶν διοικητικῶν, στρατιωτικῶν τμημάτων τοῦ κράτους)· καὶ δ' ἔκθεσιν τῆς βασιλείου τάξεως, περιέχουσιν τὰς ἐθιμοτυπίας τῆς αὐτῆς περὶ τῶν τελετῶν, ἑορτῶν, θρησκευτικῶν καὶ πολιτικῶν· τῇ συμβουλῇ καὶ εἰσηγήσει τούτου συνετάχθη ὑπὸ λογίων ἱστορικῆ ἐγκυκλοπαιδεία (ἐπιτομὴ δηλ. τῆς ἱστορίας καὶ τῆς πολιτικῆς ἐπιστήμης), γεωπονικά, ἰατρικά καὶ συλλογὴ τῆς περὶ τῶν ζώων ἱστορίας ἐξ ἀρχαίων συγγραφέων.

ς' **Λέων ὁ Διάκονος**, ὅστις ἠκολούθησε τὸν Βασίλειον τὸν Βουλγαροκτόνον εἰς τὴν κατὰ τῶν Βουλγάρων ἐκστρατείαν (936)· τούτου ἡ ἱστορία (959—975) περιέχει τοὺς μεγάλους πολέμους τῶν Βυζαντινῶν κατὰ τῶν Ἀράβων πειρατῶν τῆς Κρήτης, κατὰ τῶν ἐν Ἀσίᾳ Σαρακηνῶν καὶ κατὰ τῶν Βουλγάρων ἅμα καὶ Ῥώσων· πηγὰς ἐν τῇ ἱστορίᾳ ἔχει ὁ Λέων τὴν αὐτοψίαν καὶ τοὺς τῶν ἰδόντων λόγους, ἐν δὲ τῷ λεκτικῷ πειράται μὲν νὰ μιμηθῇ τὸ διηγηθισμένον τοῦ Ἀγαθίου ὕφος, ἀλλὰ συλλαμβάνει μόνον τὴν σκιὰν ἀντὶ τοῦ προτύπου.

ζ' Ἡ δὲ **Ἄννα ἡ Κομνηνή**, ἡ θηγάτηρ τοῦ αὐτοκράτορος,

Ἰστορία τοῦ Ἰωάννου Ἰβν Βαταῦκα, συνέγραψε τὴν Ἱστορίαν τῆς Ἑλλάδος (15 βιβλ.), ἣτις ἱστορία περιλαμβάνει τὰ γεγονότα ἀπὸ τοῦ 1096—1118· ἐν αὐτῇ δὲ ἀπεικονίζει ὡς ἐν ἰδεώδει μορφῇ τὸν πατέρα, ὅστις διὰ τὴν πολιτικὴν σύνεσιν καὶ τὴν ἀνδρείαν ἐγένετο ἡ μεγαλοπρεπεστάτη μορφὴ τοῦ μεσαίωνα· ἡ λογία ἡγεμονίς οὐ μόνον τὴν ἀλήθειαν ἀγαπᾷ, ἀλλὰ καὶ πρὸς πᾶν ἑλληνικὸν ἐνθουσιᾷ· τὴν δὲ στοργὴν δεικνύει πρὸς τὴν ἑλληνικὴν γλῶσσαν, ὥστε νομίζει ὅτι ἡ μορφὴ αὐτῆς ἀποβάλλει τὴν χάριν, ὡς ἂν ἐν ἀνάγκῃ μεταχειρίζεται λέξεις ξενικὰς· ἡ Ἱστορία δὲ τὰς πολλὰς αὐτῆς ἀρετὰς θεωρεῖται ὡς ἐν τῶν περιφανεστάτων μνημείων τῆς ἑλληνικῆς ἱστοριογραφίας.

ἡ **Ἱστορία τοῦ Ἰωάννου τοῦ Ζωναρά**, ζῶν ἐπὶ τῶν Κομνηνῶν Ἰωάννου καὶ Μανουὴλ, συνέγραψε *χρονικὸν* ἤτοι ἐπιτομὴν τῆς ἱστορίας διήκουσαν ἀπὸ κτίσεως τοῦ κόσμου μέχρι τοῦ θανάτου τοῦ Ἰωάννου τοῦ Κομνηνοῦ (1118 μ. Χ.)· ὁ συγγραφεὺς εἶχεν ὑπ' ὄψιν σπουδαίους ἱστορικοὺς ἀρχαίους καὶ ἡ γλῶσσα αὐτοῦ ποικίλλεται κατὰ τοὺς συγγραφεῖς ἐξ ὧν ἠντήλησεν· ἦτο δὲ προσφιλὲς τὸ *χρονικὸν* τοῦτο οὐ μόνον εἰς τοὺς Ἕλληνας, ἀλλὰ καὶ εἰς τοὺς ξένους· διὸ καὶ μετεφράσθη εἰς τὴν Σερβικὴν καὶ ἄλλας Σλαβικὰς γλώσσας, μετὰ δὲ τὴν Ἀναγέννησιν τῶν γραμμάτων εἰς τὴν Λατινικὴν, τὴν Γαλλικὴν καὶ τὴν Ἰταλικὴν.

ἡ **Ἱστορία τοῦ Νικηταῦ** ἢ Χωνιάτης, οὐτινος ἡ ἱστορία περιγράφει τὰ γεγονότα ἀπὸ τοῦ 1118 μέχρι τῆς ὑπὸ τῶν σταυροφόρων ἀλώσεως τῆς Κωνσταντινουπόλεως (1206).

ἡ **Ἱστορία τοῦ Γεωργίου τοῦ Ἀκροπολίτη** συνεχίζων τὸν Νικηταῦ περιγράφει ἐν ἐκθέσει νηφαλίᾳ καὶ πραγματικῇ τὰ μέχρι τοῦ 1261 συμβάντα.

ἡ **Ἱστορία τοῦ Νικηφόρου τοῦ Γρηγορά** συνέγραψεν ἱστορίαν, ἣτις διήκει ἀπὸ τῆς ἀλώσεως τῆς Κωνσταντινουπόλεως ὑπὸ τῶν Λατίνων μέχρι τοῦ 1359.

ἡ **Ἱστορία τοῦ Γρηγορίου τοῦ Ἰβν Βαταῦκα** ἱστορίας ἀποτελεῖ ἡ τοῦ **Μιχαήλ Δούκα**, ἣτις ἐξικνεῖται μέχρι τοῦ 1462.

ἡ **Ἱστορία τοῦ Λαόνικου τοῦ Χαλκοκονδύλη**, ὅστις ἦτο ἐξ Ἀθηνῶν, συνέγραψεν ἱστορίαν (1298—1463)· ταύτης τὸ κέντρον ἀποτελεῖ οὐχὶ πλέον τὸ Βυζάντιον ὡς παρὰ τοῖς προηγουμένοις ἱστορικοῖς, ἀλλὰ τὸ Τουρκικὸν κράτος καὶ ἡ ταχεῖα καὶ καταπληκτικὴ αὐτοῦ αὔξησις, ὅπερ ἀνυψώθη ἐπὶ τῶν Ἑλληνικῶν ἐρειπίων καὶ τῶν Φραγκικῶν καὶ Σλαβικῶν δυναστειῶν.

Καὶ τέλος *Γεώργιος ὁ Φραντζῆς* συνέγραψε τὴν ἱστορίαν τῶν Παλαιολόγων (1258—1476) ἐν τῇ ἱστορίᾳ ταύτῃ, ἣς ἡ γλῶσσα εἶναι κρᾶμα τῆς δημώδους καὶ τῆς καθαρευούσης, περιγράφεται καὶ ἡ ἄλωσις τῆς πρωτεύουσας ὑπὸ τῶν Τούρκων, ὁ ἥρωϊκὸς θάνατος τοῦ τελευταίου αὐτοκράτορος καὶ ἡ ὑποδούλωσις τῆς αυτοκρατορίας ὅλης.

Τῆς ἑλληνικῆς ἱστοριογραφίας κλάδος εἶναι καὶ ἡ *Ἐκκλησιαστικὴ ἱστορία*, ἡ περιέχουσα τοὺς ἀγῶνας, τὰς περιπετείας καὶ τὰς τύχας, αἷς διῆλθεν ἡ θεόδοτος ἡμῶν Ἐκκλησία ἀπὸ τῆς ἰδρύσεως αὐτῆς· πρῶτος δὲ ἐκκλησιαστικὴν ἱστορίαν ἔγραψεν, ὁ καὶ δικαίως πατὴρ αὐτῆς ἐπονομασθεὶς, *Εὐσέβιος* ὁ Παμφίλου, ἐπίσκοπος τῆς Καισαρείας· τούτου τὸ ἔργον (10 βιβλ.) περιέχει πλὴν ἄλλων τὰς αἰρέσεις, τοὺς διωγμοὺς καὶ τὰ μαρτύρια τῶν πρώτων χριστιανῶν (—423)· συνέχειαν δὲ τῆς ἱστορίας τούτου ἔγραψε *Σωκράτης* ὁ Σχολαστικὸς, *Ερμείας* ὁ Σωζομενός, ὁ *Θεοδώρητος* καὶ ὁ *Εὐάγγελος*, οὗτινος ἡ ἱστορία διήκει ἀπὸ 429-593 μ.Χ.

Τὴν ἱστορίαν ἅμα καὶ τὴν *φιλοσοφίαν* κατὰ τὴν περίοδον ταύτην ἐκπροσωπεῖ ὁ *Μιχαὴλ Ψελλὸς* (1018—1078), ὁ πολυμαθέστατος καὶ πολυγραφώτατος τοῦ 11ου αἰῶνος· καταγόμενος ἐξ εὐγενῶν ἀνήλθεν εἰς τὰ ὕψηλα τῆς πολιτείας καὶ τῆς αὐτῆς ἀξιώματα· ἦτο δὲ φιλόσοφος, ἱστορικός, φιλόλογος, θεολόγος, νομικός, φυσιοδίφης· διὰ τὴν ὀπὴν, ἣν ἔσχεν ἐπὶ τὰ γράμματα, παραβάλλεται πρὸς τὸν Φώτιον, Κωνσταντῖνον τὸν Πορφυρογέννητον καὶ τὸν Βάκωνα ὡς καθηγητῆς τῆς φιλοσοφίας κατέθελε τοὺς ἀκροατὰς ἀναπτύσσων τὰς θεωρίας τοῦ Πλάτωνος, οὗτινος ἡ φιλοσοφία κατ' αὐτὸν συμφωνεῖ πρὸς τὸν χριστιανισμόν· διὰ τῆς Πλατωνικῆς αὐτοῦ διδασκαλίας ἐξήγειρε τὸν ζήλον τῶν συγχρόνων πρὸς τὸ ἑλληνικὸν ἰδεῶδες καὶ παρεσκεύασε τὴν ἀναγέννησιν, ἣτις συνετελέσθη ἐπὶ τῶν Κομνηνῶν. Ἡ ἐκ τῆς εὐγλωττίας αὐτοῦ φήμη τόσον εὐρέως διεδόθη, ὥστε συνέρρεον, ἵνα ποτισθῶσιν ἐκ τῶν ναμάτων τῆς σοφίας αὐτοῦ, Κελτοί, Πέρσαι, Βαβυλώνιοι, Ἄραβες, Αἰθίοπες καὶ Αἰγύπτιοι· ἐγκαυχώμενος δὲ μάλιστα ἔλεγεν ὅτι ὁ μὲν Νεῖλος τὴν γῆν τῶν Αἰγυπτίων ἐπαρδεύει, ἡ δὲ γλῶσσα αὐτοῦ τὴν ἐκείνων ψυχὴν. Τὸ πλῆθος τῶν συγγραφῶν αὐτοῦ διεγείρει τὴν ἐκπληξιν, ὅτι εὗρισκε καιρὸν ἐκ τῶν πολιτικῶν αὐτοῦ ἀσχολιῶν πρὸς τηλικαύτην συγγραφὴν. Τὰ συγγράμματα αὐτοῦ εἶναι *φιλοσοφικά*, *θεολογικά* καὶ *φυσικά*· σπουδαιοτέρα δὲ εἶναι ἡ *παντοδαπὴ* διδασκαλία ποικίλων θεμα-

των, περὶ *ῥητορικῆς, σύνοψις νόμων* καὶ τῶν *νομικῶν ὄρων* ἦτοι περὶ τῶν *ὀνομάτων τῶν δικῶν*, ἔτι δὲ καὶ *χρονογραφία* τῶν ἐτῶν 976—1077. Ἡ Βυζαντινὴ αὕτη *ἐκατονταετηρὶς* ἐν γλαφυρῇ γλώσσει καὶ μετὰ κριτικῆς ἐρεῦνης τῶν αἰτίων πληροῦ μεγάλα χάσματα τῆς ἱστορίας τῶν χρόνων ἐκείνων. Ἐπὶ πᾶσιν ἔγραψε καὶ *πεντακοσίας* ἐπιστολὰς πρὸς ὑπουργούς, στρατηγούς, δικαστάς, φίλους καὶ θαυμαστάς, ἐν αἷς βλέπει τις καὶ τὸ χρηστὸν ἦθος τοῦ φιλοσόφου.

Εἰς τὴν περίοδον ταύτην πρέπει νὰ προστεθῶσι καὶ οἱ ἑξῆς:

α' *Στέφανος* ὁ Βυζάντιος τοῦ 5' αἰῶνος μ. Χ. Τὰ *Ἐθνικὰ* τούτου εἶναι ὡς *γεωγραφικὸν* λεξικὸν (ἐκ βιβλ. 60) ἀλλ' ἐξ αὐτοῦ σφύζεται μόνον ἐπιτομὴ ὑπὸ *Ἐρμολάου*.

β' *Φώτιος* ὁ Πατριάρχης (τοῦ 7' αἰῶνος), θεολόγος δεινὸς καὶ λόγιος μέγας, ὁ πολυμαθίστατος τῆς βυζαντινῆς περιόδου, νέος τις Ἀριστοτέλης· ἔργα τούτου εἶναι α' *μυριόβιβλον* ἢ βιβλιοθήκη πλουσία, μετὰ περιλήψεων καὶ ἀπανθισμάτων ἀναγραφῇ 270 συγγραφῶν, ὧν αἱ πλείεσται δὲν σφύζονται ἤδη· β' *λέξεων συναγωγή*.

γ' *Σουΐδας* τοῦ δεκάτου αἰῶνος· τούτου δ' ἔχομεν μακρότατον καὶ πολῦτιμον λεξικὸν λέξεων καὶ πραγμάτων ἐρμηνευτικόν.

δ' *Εὐστάθιος*, ἀρχιεπίσκοπος Θεσσαλονίκης (1172—1194)· ἔργον δὲ τούτου πλὴν ἄλλων εἶναι «*Παρεκβολαί*» σχόλια εἰς τὴν Ὀμήρου Ἰλιάδα καὶ τὴν Ὀδύσειαν, περιέχουσαι πλουσιώτατον θησαυρὸν ἀρχαίας σοφίας.

ε' *Θωμᾶς ὁ Μάγιστρος* τοῦ 13ου αἰῶνος· ἔργον δ' αὐτοῦ σφύζεται «ὀνομάτων Ἀττικῶν ἐκλογαί».

Ἐν τῇ *Νομικῇ* πρέπει νὰ σημειωθῇ:

α' *Δέων* 5' ὁ σοφὸς (αὐτοκράτωρ 886—912), οὔτινος ἔχομεν τὰ *Βασίλεικά* (ἦτοι βασιλικῶν διατάξεων βιβλία ἐξήκοντα), μνημειῶδες ἔργον.

Καὶ β' Κωνσταντῖνος *Ἀρμενόπουλος*· τούτου δ' ἔχομεν α' *πρόχειρον* τῶν νόμων (βιβλ. ἔξ), διὸ καὶ *ἐξάβιβλος* ἐκλήθη· καὶ β' *ἐπιτομὴν* τῶν θεῶν καὶ ἱερῶν κανόνων.

Καὶ τέλος ἐν τῇ *ἱατρικῇ* ἀξιοσημείωτος εἶναι *Παῦλος ὁ Αἰγινήτης* τοῦ 10ου αἰῶνος· τούτου τὸ ἔργον «*ἱατρικῆς ἐπιτομῆς* βιβλία ἑπτὰ» εἶναι μεγάλης ἀξίας.

Ἀναθεωροῦντες δὲ καὶ τὴν Ε' περίοδον, καθ' ἣν ἡ ἐστία τῶν ἑλληνικῶν γραμμάτων εἶναι τὸ Βυζάντιον (Κωνσταντινούπολις), βλέπομεν, ὅτι κατ' αὐτὴν τὸ ἑλληνικὸν πνεῦμα ἐκπέμπον τὴν τελευταίαν αὐτοῦ ἀναλαμπὴν καλλιεργεῖ μὲν πάντα σχεδὸν τὰ εἶδη τοῦ λόγου, ἀλλὰ τῶν προϋόντων τούτων τὸ ποῖον δὲν ἀναλογεῖ πρὸς τὸ ποσόν· ὁ ἑλληνισμὸς ἤδη λαμβάνει νέαν τινὰ χροιάν καὶ ἐξ ἄλλων ἔξω ἐπιδράσεων καὶ μάλιστα ἐκ τοῦ νέου θρησκευματος· τὰ τῆς ποιήσεως δὲ εἶδη θεραπεύονται μὲν ἱκανῶς, ἀλλὰ ταῦτα ἔχουσιν ἤδη τὴν τοῦ δυομένου ἡλίου λάμψιν.

Τὸ δὲ δράμα δὲν ἦτο δυνατόν ν' ἀναπτυχθῆ κατὰ τὴν περίο-
 δον ταύτην σπουδαίως καὶ δι' ἄλλας αἰτίας καὶ διὰ τὴν σύνθεσιν
 τοῦ Κράτους· οἱ χριστιανοὶ δὲν ἠνείχοντο τὴν διδασκαλίαν τῶν
 ἀρχαίων δραμάτων, ἐν οἷς ἐξυμνοῦντο οἱ θεοὶ τῶν ἐθνικῶν· οἱ
 δὲ κωμικοὶ ἦσαν μῦθοι λίαν ἀκόλαστοι καὶ χυδαῖοι, καὶ αἱ γυ-
 ναῖκες μιμᾶδες διὰ πολλῶν ἀκόσμων δολωμάτων ἐπειρῶντο νὰ
 σαγηνεύωσι τοὺς θεατὰς πρὸς ἀνηθικούς σκοπούς, Πρὸς ταῦτα
 δὲ πάντα ἀντέκειτο ἡ σεμνότης τῆς χριστιανικῆς Ἐκκλησίας, ἣτις
 μάλιστα ἐκήρυξε καὶ πόλεμον ἀμείλικτον κατὰ τοῦ θεάτρου, τοῦ
 δὲ πολέμου τούτου ἡγέτης ἐγένετο αὐτὸς ὁ πατριάρχης Χρυσό-
 στομος. Καὶ εἰσῆγαγε μὲν κατόπιν ὁ πατριάρχης Θεοφύλακτος,
 υἱὸς τοῦ αὐτοκράτορος Ῥωμανοῦ τοῦ Α' (919—934), τὸ δράμα
 εἰς αὐτὸν τὸν ναὸν τῆς ἁγίας Σοφίας, ἐν ᾧ διὰ χορῶν καὶ θυ-
 μελικῶν ᾠσμάτων διεδραματίζοντο χριστιανικαὶ ὑποθέσεις, ἀλλὰ
 τοῦτο δὲν διετηρήθη πολὺ, ὅπερ ὠφέλησε τὴν Ἐκκλησίαν. Οὐχ
 ἦττον ὅμως παρέλαβεν αὕτη ἐκ τοῦ ἀρχαίου θεάτρου στοιχεῖά
 τινα, λ. χ. τὸ ἱερὸν αὐτῆς ἐπέχει τὴν θέσιν τῆς σκηνῆς ἐκείνου
 καὶ ἔχει τρεῖς πύλας ὡς καὶ ἐκείνη· ὁ χῶρος τῶν ἱεροσολιτῶν ἀν-
 τίστοιχῆ πρὸς τὴν ὀρχήστραν ἐκείνου καὶ ἡ ἁγία τράπεζα πρὸς
 τὴν θυμέλην.

Μετὰ δὲ τὴν ἀποφράδα ἡμέραν, καθ' ἣν ἡ πρωτεύουσα τοῦ
 ἔθνους ἔπεσε, πλείαυς λογίων φευγόντων τὸν ζυγὸν τῆς δουλείας,
 φέρει μεθ' ἑαυτῆς εἰς τὴν Ἰταλίαν τὸ πνευματικὸν τοῦ ἀρχαίου
 ἑλληνισμοῦ πῦρ, ὅπερ ἐπὶ δώδεκα αἰῶνας ἐν Κωνσταντινουπόλει
 ἄσβεστον διετηρήθη· οὕτω δὲ τὸ ἑλληνικὸν ἔθνος νικῆσαν μὲν
 ἐν τῇ Ἀνατολῇ ἐξελληνίζει τοὺς λαοὺς αὐτῆς, νικηθὲν δὲ ὑπὸ τῶν
 Τούρκων κληροδοτεῖ εἰς τὴν Δύσιν τὸν φιλολογικὸν αὐτοῦ θη-
 σαυρόν, ὅστις θαυμασίως συντελεῖ εἰς τὴν ἐκεῖ Ἀναγέννησιν τῶν
 γραμμάτων, τῶν καλῶν τεχνῶν καὶ τῶν ἐπιστημῶν. Ἀπὸ δὲ τοῦ
 15ου αἰῶνος διὰ τῆς Ἀναγεννήσεως οἱ μεγάλοι λαοὶ τῆς Εὐρώ-
 πης μετὰ θερμοτάτου ζήλου καὶ θαυμαστῆς ἀμίλλης καλλιεργοῦσι
 τὰ ἑλληνικὰ γράμματα· καὶ ἕκαστοι μὲν τὴν ἑαυτῶν λογοτεχνίαν
 πρὸς ἐκεῖνα ᾠθυμίζουσι, πάντες δὲ εὐγνωμόνως τὴν ἀρχαίαν Ἑλ-
 λάδα πνευματικὴν μητέρα ἀναγνωρίζουσιν· οὕτω δὲ τὰ μνημεῖα
 τοῦ ἑλληνικοῦ λόγου διὰ τῶν παντοίων τῆς ἀνθρωπότητος μετα-
 βολῶν διατελοῦσι τιμώμενα ὡς ἰδανικὰ πρότυπα καὶ κατέχουσιν
 ἐν τῇ παγκοσμίῳ ἐκπαιδεύσει περιφανῆ θέσιν, ἐξ ἧς ἡ ἡμιμᾶ-

θεια, ἡ ἐπιπολαιότης καὶ ἡ ὕλιστικὴ τῶν νεωτέρων χρόνων ὄρουσιν αὐτὴν προσπαθοῦσι νὰ ἐκβάλωσιν αὐτά.

ΠΕΡΙΟΔΟΣ Γ'.

Τὰ ἑλληνικὰ γράμματα ἀπὸ τῆς ἀλώσεως τῆς Κωνσταντινουπόλεως ὑπὸ τῶν Τούρκων μέχρι τῆς ἑλληνικῆς Ἐπαναστάσεως (1453—1821).

Ἐν ᾧ ἡ τουρκικὴ θηριωδία ἐξέχυνε τὸν φόβον καὶ τὸν τρόμον ἐν τῇ Ἀνατολῇ, πολλοὶ τῶν λογίων Ἑλλήνων, ὡς ἐλέχθη, μὴ ἀνεχόμενοι τὸν τουρκικὸν ζυγὸν ἐξήτησαν ἄσυλον εἰς τὴν Δύσιν· ἐκεῖ δὲ διὰ τῶν ἑλληνικῶν σπουδῶν ἤδη ἀνατέλλει νέον φῶς, ἐν ᾧ σκότος κατεκάλυψε τὴν Ἀνατολήν. Τὴν δὲ εἰς Ἰταλίαν προσφυγὴν καὶ ὑποδοχὴν τῶν λογίων φυγάδων εἶχε προπαρασκευάσει ὁ Μανουὴλ Χρυσολωρᾶς καὶ ὁ Γεώργιος Τραπεζούντιος. Τῶν ἐκεῖ καταφυγόντων λογίων Ἑλλήνων ἀξιωματιμότετοι μάλιστα εἶναι δύο·

α' ὁ **Γάνος Λάσκαρις** (1443—1535), ὅστις πρῶτος μετεκόμισεν εἰς τὴν Ἑσπερίαν οὐ μόνον τὰ λείψανα τῆς ἑλληνικῆς σοφίας, ἀλλὰ καὶ τῆς ἐθνικῆς συνειδήσεως τὸν πύρην· εἶναι ὁ πρῶτος μετὰ τὴν ἄλωσιν ἀνακαινιστῆς τῆς ἑλληνικῆς φιλολογίας καὶ ὁ πρῶτος ἀνορθωτῆς τῆς ἐθνικῆς συνειδήσεως, διακηρύττων ὅτι μόνον διὰ τῆς ἀκραιφνοῦς ἑλληνικῆς παιδείας, τῆς τεθησαυρισμένης ἐν τοῖς ἔργοις τῶν ποιητῶν καὶ συγγραφέων, δύναται τὸ ἔθνος ν' ἀνακτήσῃ τὴν ἐλευθερίαν. Οὗτος τῇ χορηγίᾳ τοῦ Λαυρεντίου Μεδίκου ἐπλούτισε διὰ πλείστων καὶ πολυτίμων ἑλληνικῶν χειρογράφων τὴν βιβλιοθήκην τῆς Φλωρεντίας, διὰ τῆς ἐνθουσιώδους αὐτοῦ δράσεως ἔπεισε τὸν Πάπαν νὰ ἰδρῦσῃ ἐν Ῥώμῃ ἑλληνικὸν Γυμνάσιον, ὅπερ ἐγένετο φυτώριον τῆς ἑλληνικῆς παιδείας· ἐν Παρισίοις ἐδίδαξε τὸν Βουδαῖον τὰ ἑλληνικὰ καὶ μετ' αὐτοῦ ἰδρυσεν τὴν βασιλικὴν Βιβλιοθήκην τοῦ Φονταίνεβλώ· ἐν Ἐνετίᾳ τέλος ἐγένετο καὶ ὁ νοῦς τῶν μεγαλοπρεπῶν τυπογραφείων τοῦ Ἄλδου, ἐν οἷς ἐργάται, στοιχειοθέται, καλλιγράφοι, διορθωταὶ καὶ κριτικοὶ πάντες ἦσαν Ἕλληνες, καὶ ἐπεμελεῖτο τῶν τιμαλφῶν ἐκδόσεων αὐτοῦ, ὁ Λάσκαρις διέπρεψε καὶ ὡς φιλόλογος ἀριστος καὶ ὡς πολιτικὸς ἔξοχος καὶ ὡς ποιητῆς ὑψηπέτης, θαυμαζόμενος ὑπὸ τῶν συγχρόνων κορυφαίων λογίων, οἷος ὁ Βουδαῖος καὶ ὁ Ἐρασμος.

Ἔργα δ' αὐτοῦ εἶναι **πλείστα ἐπιγράμματα, ἐπιστολαὶ**
Ψηφιοποιήθηκε ἀπὸ τὸ Ἰνστιτούτο Ἐκπαιδευτικῆς Πολιτικῆς

ἑλληνιστὶ καὶ λατινιστὶ καὶ *πλεῖστοι ἐκδόσεις κριτικαὶ* Ἑλλήνων ποιητῶν καὶ συγγραφέων γενόμεναι ἐν τοῖς τυπογραφείοις τοῦ Ἄλδου, ὅφ' οὗ καὶ μεγάλως ἐτιμῆθη.

β' Ὁ *Μάρκος Μουσοῦρος* (1470—1517): οὗτος ἐκ Κρήτης ὤν καὶ ἐκπαιδευθεὶς ἐν Ἰταλίᾳ ἐδίδαξε τὰ ἑλληνικὰ ἐν τοῖς Πανεπιστημίοις τοῦ Παταβίου, ἐν Ἑνετίᾳ καὶ τέλος ἐν Ῥώμῃ· θαυμαστῆς καὶ θιασώτης γενόμενος τῶν ἀρχῶν τοῦ Ι. Λασκάρεως ὄνειρον γλυκὺ καὶ αὐτὸς εἶχε τὴν παλιγγενεσίαν τοῦ ἔθνους, ἥτις μόνον διὰ νῶν φώτων τῆς ἑλληνικῆς παιδείας ἠδύνατο νὰ ἐπιτευχθῆ· ἐθαυμάσθη ὑπὸ τῶν συγχρόνων καὶ τῶν μεταγενεστέρων ὡς ποιητῆς ὑψηλέτης, ἑλληνιστῆς καὶ λατινιστῆς ἄριστος καὶ κριτικὸς διάσημος· διὸ καὶ ἐγένετο ἡ ψυχὴ τῶν περιωνύμων τοῦ Ἄλδου τυπογραφείων. Τὰ ἔργα αὐτοῦ *ἐπιστολαί, ἐπιγράμματα καὶ ποιήματα* συνεξεδόθησαν μετὰ τῶν ὑπ' αὐτοῦ ἐπεξεργασμένων Ἑλλήνων συγγραφέων, ἡ δὲ πρὸς *Πλάτωνα ᾠδὴ* (ἐκ 200 στίχ.) προετάχθη ἐν τῇ ἐκδόσει τῶν ἔργων τοῦ φιλοσόφου. Αἱ ἐκδόσεις τοῦ Ἀριστοφάνους, Πλάτωνος, Πausανίου, Ἀθηναίου καὶ Ἡσυχίου εἶναι φιλοτεχνήματα κριτικῆς ἐπιστήμης ἐξαίρετα, τὸ δὲ Μ. Ἐτυμολογικὸν κρίνεται τυπογραφικὸν ἀριστούργημα.

Δημώδης ποίησις. Τὰ ἠρωϊκὰ ἢ κλέφτικα τραγούδια.

Ἐν ᾧ δὲ εἰς τὴν Δύσιν διὰ τῶν λογίων Ἑλλήνων φυγάδων φῶς νέον διεχύνετο, εἰς τὴν Ἀνατολὴν ἐκ τῆς τουρκικῆς λαίλαπος ζοφερὸν σκότος ἐξηπλώθη· ἐκ τῆς τουρκικῆς θηριωδίας τρομάξαν τὸ ἔθνος ἔμεινεν ἐν καταπλήξει καὶ σιγῇ· νύξ δὲ κατεκάλυψε τὴν χώραν τὴν ἄλλοτε ἀκτινοβολοῦσαν καὶ ἡ ἀμάθεια ἐπεκράτησεν, ὅπου ἡ ἐπιστήμη πρότερον ἐφοτοβόλοι. Ἡ τουρκικὴ καταγίς συνέτριψε πρὸς τοῖς ἄλλοις καὶ τὴν λύραν τῶν Μουσῶν, ἀλλ' αἱ χορδαὶ αὐτῆς καὶ μετὰ τὴν συντριβὴν παλλόμεναι ἐκ τῆς πνοῆς τῶν ἀνέμων ὑπεδείκνυον ὅτι δὲν εἶχον ἀπολέσει τελείως τὴν εὐτονίαν αὐτῶν καὶ μόνον τὴν εὐκαιρίαν ἀνέμενον, ἵνα καὶ πάλιν διαχύσωσι τὴν μαγικὴν αὐτῶν ἁρμονίαν.

Καὶ ἡ εὐκαιρία δὲν ἐβράδυνε ν' ἀναφανῆ· ἐν ᾧ πᾶσα ἡ χώρα ἦτο βεβυθισμένη εἰς τὸ σκότος τῆς δουλείας, ἡ ἐλευθερία ἔστησε τὸ κράτος αὐτῆς εἰς τὸς φάραγγας τῶν ὑψηλῶν ὄρεων· νέοι γενναῖοι μὴ ἀνεχόμενοι τὸν ζυγὸν τοῦ βαρβάρου ἐζήτησαν τὴν ἀνεξαρτησίαν αὐτῶν ἐπὶ τῶν ὄρεινῶν δειράδων, ὅθεν ἡ κλαγγὴ τῶν

νικηφόρων ὄπλων διεμαρτύρητο κατὰ τοῦ τυράννου. Οἱ ἥρωες οὗτοι ἐκαλοῦντο *κλέφται*, ἡ μάχη ἦτο ἡ χαρὰ καὶ ἡ ζωὴ αὐτῶν, ἡ δὲ ἐκδίκησης καὶ ἡ ἐλευθερία ἦσαν τὰ αἰσθήματα τὰ ἐμψυχούντα αὐτούς· ἡ τάξις τῶν ἀτιθάσων τούτων Ἑλλήνων, ὁ κλάδος οὗτος ὁ ἀκαλλιέργητος, ἀλλ' εὐχυμος τοῦ κοπέντος κορμοῦ, ὁ διακεκριμένος οὗτος χαρακτήρ τῆς ἐθνικῆς ψυχῆς ἦτο ἀδύνατον νὰ μὴ ἀπεικονισθῇ ἐν τῇ ποιήσει· καὶ ὄντως τὴν λεοντόθυμον καὶ φιλελεύθερον ταύτην τάξιν ἀπεικονίζουσι τὰ δημώδη ἠρωϊκὰ ἔσματα, τὰ κοινῶς λεγόμενα *κλέφτικα τραγούδια*· ἡ ποίησις αὕτη ἐκφράζουσα τὴν ἀγρίαν καὶ ὑπερήφανον ἐλευθερίαν τῶν ἠρωϊκῶν τούτων ἀνδρῶν, γεννηθεῖσα αὐθορμητῶς ἐκ γενναίας ψυχῆς, οὐδὲν ἐδανείσθη ἐκ τῶν ξένων θεωριῶν· τὰ ἔσματα αὐτῆς ἦσαν ἄνθη ἀναφύετα ἐπὶ τοῦ ἑλληνικοῦ Περσασσοῦ, ἐκ γῆς χέρσου ὑπὸ τὴν αὔραν τῆς ἐρήμου καὶ ἐκ τοῦ διαπύρου πόθου τῆς ἐλευθερίας. Τὸ ὕφος αὐτῶν τολμηρὸν καὶ ἀφελές, εἰκονικὸν καὶ συχνὰ ὑψηλόν, φέρει τὸν τύπον τοῦ τόπου, ὅπου ἐβλάστησαν καὶ τῆς εὐρώστου ψυχῆς τοῦ λαοῦ, ὅστις εἶναι ὁ ποιητὴς αὐτῶν, ἀνώνυμος, ὡς καὶ ὁ ἥρωας.

Ἡ ζωηρὰ τοῦ ποιητοῦ φαντασία ἐνεψύχωσε τὴν φύσιν ὅλην ὄρη καὶ ποταμοί. δάση καὶ πτηνά, ἥλιος καὶ σελήνη, γῆ καὶ οὐρανός, συμπαθοῦσι πρὸς τὸν κλέφτην, θαυμάζουσι τὸν ἠρωϊσμὸν καὶ θρηνοῦσι τὸν θάνατον αὐτοῦ· ἐν τῇ ποιήσει ταύτῃ ἀπεικονίζεται προσέτι ἡ τραφερὰ τῆς μητρὸς καὶ τῆς γυναικὸς στοργὴ καὶ ἡ παρηγορία πρὸς αὐτὰς ἀπορφανιζομένας· ἡ δὲ φιλοπατρία εἶναι φλογερά, ὡς καὶ τὸ κατὰ τῶν τυράννων μῖσος.

Οὕτω π. χ. ὁ ἀτίθασος καὶ φιλελεύθερος νέος λέγει πρὸς τὴν μητέρα·

«Μάννα, σοῦ λέω δὲν ἔμπορῶ τοὺς Τούρκους νὰ δουλεύω·

... θὰ πάρω τὸ ντουφέκι μου νὰ πὰ νὰ γίνω κλέφτης·

... κι' εὐχήσου με, μαννοῦλά μου, Τούρκους πολλοὺς νὰ σφάξω».

Ὁ ὑπερήφανος Ὀλυμπος καυχᾶται ὅτι δὲν ἐπατήθη ὑπὸ τοῦ βαρβάρου ὡς ὁ ταπεινὸς Κίσαβος.

«Ὁ Ὀλυμπος κι' ὁ Κίσαβος, τὰ δυὸ βουνά, μαλώνουν·

... ἐγὼ εἶμαι ὁ γέρο Ὀλυμπος ἄσπρον κόσμον ἔξακουσμένος».

Ὁ ἥρωας τραυματισθεὶς θανάσιμως λέγει πρὸς τὸν ἀετόν· ὅστις κρατεῖ τὴν κεφαλὴν αὐτοῦ ἐντὸς τῶν ὀνύχων του·

«Φάγε, πουλί, τὰ νιάτά μου, φάγε καὶ τὴν ἀνδρεία μου,
νὰ κάμης πῆχyu τὸ φτερό καὶ πιθαμὴ τὸ νύχι».

Ὁ Καπετάνιος Δῆμος ἀποθνήσκων λέγει πρὸς τὰ παλληκάρια του :

«Κάμετε τὸ κιβουρί μου πλατύ, ἕψηλό νὰ γίνῃ,
νὰ σιέκ' ὀρθὸς νὰ πολεμῶ καὶ δίπλα νὰ γεμίζω,
κι' ἀπὸ τὸ μέρος τὸ δεξιὸ ἀφήστε παραθύρι,
τὰ χελιδόνια νὰρχωνται, τὴν ἀνοιξι νὰ φέρουν».

Τινὰ τῶν ἁσμάτων τούτων ἐποιήθησαν ὑπ' αὐτῶν τῶν κλεφτῶν αὐτουργῶν ὄντων ἢ μαρτύρων τῶν κατορθωμάτων, ἀπερ-
-ἔξυμνοῦσι, τὰ δὲ πλεῖστα ἐγένοντο ὑπὸ ῥαψωδῶν, οἵτινες διὰ
-τινος μετεμψυχώσεως οὕτω περιέλαβον ἐν ἑαυτοῖς τὰ αἰσθήματα
-καὶ τὰ φρονήματα τῶν ἡρώων οὓς ἐξυμνοῦσιν, ὥστε δυσκόλως
-δύναται τις νὰ κρίνῃ, ἂν ἐν τοῖς στίχοις τῶν ῥαψωδῶν ἢ ἐν τῷ
-βίῳ τῶν ἡρώων αὐτῶν ὑπάρχῃ πλειότερον μῖσος κατὰ τοῦ Τούρ-
-κου, θερμότερος ἔρως πρὸς τὴν ἐλευθερίαν· ὅσῳ δὲ μᾶλλον
-ἀνεπιτήδευτα καὶ ἀκαλλώπιστα εἶναι τὰ ποιήματα ταῦτα, τόσῳ
-μᾶλλον συγκινοῦσιν· ἐποιήθησαν μὲν μετὰ ταῦτα κατ' ἀπομί-
-μησιν καὶ ὑπὸ λογίων ἔντεχνα τοιαῦτα ποιήματα, ἐπιτηδεῖα δ'
-ὅμως τῶν ἀνθέων ἀπομίμησις δύναται μὲν νὰ τέρπῃ τὸν ὀφθαλ-
-μόν, ἀλλὰ μόνον τῆς φύσεως τὰ ἄνθη μεθύσκουσι διὰ τῆς
-εὐωδίας.

Ἐπὶ τῆς δημώδους μούσης κρούονται πᾶσαι αἱ χορδαὶ τῆς
-λύρας ἀπὸ τοῦ βαρυτάτου τόνου μέχρι τοῦ ὑψηλοτάτου, ἐξυ-
-μνοῦνται πᾶσαι αἱ περιπέτειαι τοῦ ἔθνικοῦ καὶ οἰκογενειακοῦ
-βίου· ἢ ποίησις αὕτη εἶναι ἐναργεστάτη εἰκὼν τοῦ ἑλληνικοῦ
-λαοῦ ἀναπληροῦσα τὴν ἱστορίαν αὐτοῦ ἐν οἷς χρόνοις ἡ ἱστορία
-λησμονεῖται· οὕτω πλὴν ἄλλων μανθάνομεν ὅτι πρῶτος ἀρματω-
-λὸς ἀνεγνωρίσθη ὁ ἐξ Ὀλύμπου Καραμυχάλης περὶ τὸ 1489 καὶ
-τόπος τῆς δράσεως αὐτοῦ εἶναι ὁ Ὀλυμπος, ὅπου ὤρισθη καὶ
-τὸ πρῶτον ἀρματοῶν.

Ἐτερα δὲ λυρικά ποιήματα τῆς δημώδους μούσης εἶναι καὶ
-οἱ *ἐθνικοὶ θρηνοὶ*, ὡς ὁ θρηῆνος διὰ τὴν *πιῶσιν τῆς Τραπε-
-ζοῦντος* (1461), ὁ τῆς *Ῥόδου* (1520) καὶ ὁ τῆς *Κύπρου*· ἀλλ'
-ἀρχαιότερος καὶ σπουδαιότερος εἶναι ὁ τῆς Κωνσταντινουπόλεως,
-γενόμενος εὐθὺς μετὰ τὴν ἄλωσιν (ἐκ 1045 δεκαπεντασυλλάβων
-στίχων).

•σημαίνει ὁ Θεός, σημαίνει ἡ γῆ, σημαίνουν τὰ οὐράνια·
•σημαίνει καὶ ἡ ἁγία Σοφία, τὸ ἅγιο Μοναστήρι . . . »,
«πάλι μὲ χρόνους, μὲ καιρούς. πάλι δικά μας θά' ναι».

Ἄλλα δὲ λυρικά ἀπεικονίζουσι τὸν βίον τὸν ἰδιωτικὸν τοῦ λαοῦ ἀπὸ τοῦ λίκνου μέχρι τοῦ τάφου, οἷον τὰ *γανουρίσματα* ἢ βαυκαλήματα, *γαμήλια*, *εργατικά*, *εορταστικά*, *ερωτικά*, τὰ τῆς *ξενιτειᾶς* καὶ τὰ *μοιρολόγια*, ὧν τὰ τρία τελευταῖα ἔχουσι καὶ μεγάλην λογοτεχνικὴν ἀξίαν.

Ἐπὶ πᾶσιν ἡ δημώδης ποίησις ἀπεικονίζει καὶ τὴν ἀγάπην τοῦ λαοῦ πρὸς τὴν φύσιν καὶ τὰς καλλονὰς αὐτῆς· διὸ καὶ ἔχει τὴν πλαστικὴν χάριν τῶν ἐνοιῶν καὶ τὸ κάλλος τῶν μεταφορῶν. Ἐτερον δὲ χαρακτηριστικὸν αὐτῆς εἶναι καὶ εἶδος τι μελαγχολίας, ἣτις γεννᾶται τὸ μὲν ἐκ τῆς δουλείας, εἰς ἣν τὸ ἔθνος διετέλει, τὸ δὲ καὶ ἐκ τῆς συναισθήσεως τοῦ ἀνθρώπου, ὅτι ἡ μὲν φύσις εἶναι αἰωνία, αὐτὸς δὲ ἐφήμερος· οὗτος μὲν αἰσθάνεται καὶ λύπας, ἡ δὲ φύσις οὐδὲν τοιοῦτον πάσχει.

Ἡ δημώδης αὕτη μοῦσα τρανῶς ἀποδεικνύει, ὅτι ἡ ποίησις, ἣτις ἄλλοτε ὑπῆρξε τὸ κάλλιστον χαρακτηριστικὸν τοῦ ἑλληνικοῦ πνεύματος, οὐδέποτε τελείως ἐσβέσθη· γλῶσσα τῶν αὐτομάτων τούτων ποιητικῶν προϊόντων εἶναι ἡ δημώδης, ὁμιλουμένη ἢ τοῦλάχιστον νοουμένη ὑπὸ πάσης τῆς Ἑλλάδος μετὰ τινων ποικιῶν διαλεκτικῶν κατὰ τόπους.

Μέτρον δὲ τῶν ποιημάτων αὐτῆς εἶναι συνήθως ὁ δεκαπεντασύλλαβος πολιτικὸς στίχος ἀντιστοιχῶν πρὸς τὸ ἰαμβικὸν τετραμέτρον καταληκτικόν, ὅπερ προτιμήσασα ἡ ἀρχαία κωμῶδία δημοτικὸν κατέστησεν· οὐχ ἦττον δ' ἐν χρήσει εἶναι καὶ τὸ τροχαϊκὸν τεράμετρον, ὅπερ οὐχὶ σπάνιον ἐν τῷ ἀρχαίῳ δράματι ἦτο· ἐνίοτε δὲ ἀπαντᾷ καὶ τὸ ἰαμβικὸν τρίμετρον, τὸ προσφιλὲς ἐν τῷ διαλόγῳ τοῦ ἀρχαίου δράματος μέτρον.

Συλλογὴ τῶν δημοτικῶν ᾠμάτων ἐγένετο α' ὑπὸ Faugier (1824—8) *Chants populaires de la Grèce moderne*· β' ὑπὸ Marcellus 1851· γ' ὑπὸ Passow, *popularia carmina* 1861· δ' ὑπὸ Παχτίου 1905.

Ἐρωτόκριτος.

Ἄλλὰ πλὴν τῆς τουρκικῆς δεσποτείας τὸ ἔθνος ἐδοκίμασε καὶ ἄλλας· ἡ Κύπρος, ἡ Κρήτη καὶ ἄλλαι νῆσοι ὑπέστησαν τὴν δεσποτείαν τῶν Ἑνετῶν καὶ τῶν Φράγκων· διὰ τοῦτο καὶ ἡ φιλο-

λογία τῶν νήσων ὑπέστη τὴν ἐπίδρασιν τοῦ μεσαιωνικοῦ ἱπποτισμοῦ τῆς Δύσεως· τὰ τῶν χρόνων ὁμως τούτων προϊόντα τῆς ἑλληνικῆς Μούσης φέρουσι μὲν τὰ ἴχνη τοῦ ἀπὸ δυσμῶν πνεύσαντος αἰσθήματος καὶ φρονήματος, ἀλλὰ διευπλώθησαν κατὰ τρόπον οἰκεῖον πρὸς τὸν ἑλληνικὸν χαρακτῆρα. Τὸ σπουδαιότερον δὲ τῶν ἐν Κρῆτῃ παραχθέντων ἔργων, τὸ καὶ κάλλιστον, εἶναι ὁ **Ἐρωτόκριτος**, ἐπικὸν ἱπποτικὸν μυθιστόρημα (ἐκ δεκακισχιλίων στίχων διηρημένων εἰς 5 μέρη)· ὁ ποιητὴς αὐτοῦ «**Βιζέντζος Κορνάρος** ἀπὸ τὴν χώραν τῆς Σητείας, τοῦ νησίου τῆς Κρήτης», καίπερ ἔλκων τὸ γένος ἐκ τῶν Ἑνετῶν φαίνεται τοσοῦτον ἐξοικειωθείς πρὸς τὴν νέαν αὐτοῦ πατρίδα, ὥστε κατέλαβε θέσιν ἐπιφανῆ ἐν τῇ ἱστορίᾳ τῆς ἑλληνικῆς φιλολογίας· τὸ δὲ ποίημα αὐτοῦ, καίπερ ἀπεικονίζον τὰ τοῦ μεσαίωνα ἐν τῇ Δύσει ἦθη, ἐξελληνισθὲν ἀπέβη τὸ δημοτικώτερον τῶν ἀναγνωσμάτων τῆς Ἀνατολῆς ἐπὶ δύο αἰῶνας (17ον, 18ον)· παριστᾷ μὲν τοῦτο ἱπποτικὸν ἀγῶνα καὶ ἱπποτικὰ φρονήματα, ἀλλ' οὔτε εἰς ξένας χώρας παρασύρει τὸν ἀναγνώστην οὔτε πρόσωπα ἀλλόφωνα εἰσάγει· αἱ πράξεις τοῦ ποιήματος τελοῦνται ἐν Ἀθήναις, πρωταγωνισταὶ δὲ εἶναι ἡ θυγάτηρ τοῦ βασιλέως Ἀρετοῦσα καὶ ὁ Ἐρωτόκριτος, οἵτινες τρέφουσι μὲν ἔρωτα πρὸς ἀλλήλους, ἀλλ' ὁ ἔρωσ αὐτῶν ἀπαντᾷ πολλὰς δυσκολίας καὶ οἱ ἔρασταὶ δοκιμάζουσι πολλὰς περιπετείας· ὁ ἐν τῷ ποιήματι εἰκονιζόμενος ἔρωσ εἶναι ἀφέλης μὲν, ἀλλὰ θερμὸς καὶ ἀγνός, ἐκδηλῶν τὴν ἰδιάζουσαν ἔμπνευσιν τοῦ ἑλληνικοῦ κλίματος μᾶλλον ἢ τὴν ἱπποτικὴν κομποπρέπειαν τῆς Δύσεως. Τὸ ποίημα στρεφόμενον μόνον περὶ τὸν ἔρωτα τῶν πρωταγωνιστῶν ἄνευ ἐπεισοδίων διαποικιλλόντων τὴν πλοκὴν αὐτοῦ, καταντᾷ μονότονον, πλὴν δὲ τούτου ἐκτρέπεται συχνὰ εἰς πολυλογίαν καὶ παλιλλογίαν πολλάκις ἀνιαράν· ἀλλ' ἡ χάρις τῆς διηγήσεως ἐν γλαφυρᾷ γλώσσῃ, ἡ ζωνρότης καὶ ἡ ἀγνότης τοῦ αἰσθήματος, πρὸς δὲ ἡ ποικιλία καὶ τὸ κάλλος τῶν εἰκόνων ἐξουδετεροῦσι τὰ μειονεκτήματα ταῦτα καὶ ἐφέλκουσι τὴν προσοχὴν τοῦ ἀναγνώστου μέχρι τῆς στιγμῆς, καθ' ἣν ὁ γάμος ἀνταμείβει τὰ μακροχρόνια καὶ ποικίλα παθήματα τῶν δύο ἔραστῶν (α' ἐκδ. 1713 ἐν Ἑνετίᾳ καὶ νεωτάτη 1915).

Μετὰ τὸν Ἐρωτόκριτον ἕτερον ποίημα Κρητικὸν ἄξιον λόγου εἶναι ἡ **Εὐμορφή βοσκοποῦλα**, ἧς ποιητὴς εἶναι ὁ ἐξ Ἀποκορώνων Νικόλαος Δριμυτηνός. Ὑπόθεσις δὲ τοῦ εἰδυλλίου εἶναι ὁ ἔρωσ τοῦ βοσκοῦ πρὸς τὴν βοσκοποῦλαν καὶ ὁ θάνατος τῆς

νέας· διότι ὁ ἔρασις ὑποσχεθεὶς ὅτι θὰ ἤρχετο εἰς τὸ σπήλαιον τῆς κόρης μετὰ ἓνα μῆνα, ἵνα τελεσθῇ ὁ γάμος, ἔνεκα νόσου ἤλθε μετὰ δύο μῆνας· εὐρὼν δὲ τὸν πατέρα τῆς νέας μανθάνει, ὅτι ἡ μνηστὴ ἀπέθανε πρὸ ἑννέα ἡμερῶν· ὁ βοσκὸς περίλυπος ἔνεκα τούτου πλανᾶται ἀνὰ τὰ ὄρη καὶ τὰ δάση ἔχων σύντροφον τὸ λευκὸν ἀρνίον, ὅπερ εἶχε τάξει ὡς δῶρον τῆς νύμφης· τὸ εἰδυλ-
λιακὸν τοῦτο ποίημα, ὅπερ ὑπενθυμίζει πῶς τὴν τοῦ Θεοκρίτου ποίησιν, δὲν στερεῖται χάριτος καὶ ἀφελείας· τόσον λαμπρῶς ἀπεικονίζει τὰ δάση, τὰ λειβάδια, τὰ ποτάμια, τὰ δροσερὰ καὶ χλοερὰ καλάμια, ὧν ἐν τῷ μέσῳ συμβαίνουσι τὰ ἱστορούμενα γεγονότα, ὥστε ὁ διατρέχων ταῦτα ἀναγνώστης νομίζει ὅτι ἀνα-
πνέει τὰς εὐώδεις καὶ ζωοποιούς τῆς φύσεως ἐκείνης αὔρας. Τὸ εἰδυλίον (ἐκ στίχ. 498) ἔχον μέτρον τὸν ἑνδεκασύλλαβον στίχον, ὅστις τὸ πρῶτον ἐμφανίζεται ἐν τοῖς Κυπρίοις ἔρωτικαῖς ποιή-
μασιν, ἐξεδόθη ἐν Ἑνετίᾳ τῷ 1627 καὶ πλειστάκις ὕστερον.

Τοῦ δὲ *Κρητικοῦ θεάτρου* σπουδαιότερος ἀντιπρόσωπος εἶ-
ναι ὁ *Γεώρ. Χορτάτζης* ἐκ Ῥεθύμνου, πεπρωτισμένος ἐκ φύσεως·
διὰ ζωηρᾶς φαντασίας· ἡ τραγωδία τούτου ἐπιγραφομένη *Ἐρω-
φίλη*, ἐν ἣ διαλάμπει ποιητικὴ χάρις, ζωηρότης καὶ ποικιλία εἰ-
κόνων, διηρημένη εἰς πράξεις πέντε, ἔχει τὴν ἐξῆς ὑπόθεσιν· ὁ βα-
σιλεὺς τῆς Αἰγύπτου Φιλόγονος εἶχε φονεύσει τὸν ἀδελφὸν αὐτοῦ,
ἵνα καταλάβῃ τὸν θρόνον· ἐπειδὴ δὲ ἡ περικαλλὴς θυγάτηρ αὐ-
τοῦ *Ἐρωφίλη*, ἐν ἀγνοίᾳ τοῦ πατρὸς ἔλαβεν εἰς γάμον νέον ἔξ-
ἔρωτος, διέταξεν ἐκεῖνος, ἵνα ἀποκοπῇ ἡ κεφαλὴ τοῦ γαμβροῦ καὶ
δῶρον γαμήλιον εἰς τὴν κόρην σταλῇ· καὶ ἐκείνη μὲν ἰδοῦσα τοῦτο
ἐκ λύπης αὐτοκτονεῖ, ὁ δὲ χορὸς ἀποτελούμενος ἐκ νεανίδων ἀκο-
λούθων τῆς ἡγεμονίδος, πνίγει τὸν τύραννον· ἐν τῷ τέλει δὲ ἐπι-
φαίνεται καὶ ἡ σκιά ἐξωργισμένη τοῦ δολοφονηθέντος ἀδελφοῦ, ἣτις
ἐπιχαίρει διὰ τὴν δικαίαν τιμωρίαν· τὰ λυρικά μέρη τοῦ δράμα-
τος εἶναι λίαν ἐπιτυχῆ καὶ πολὺ ἀνώτερα τῶν διαλογικῶν, γλῶσ-
σα δὲ ἡ δημώδης τῆς Κρήτης, ποικιλλομένη διὰ λέξεων ἰτα-
λικῶν· ἐξεδόθη τὸ πρῶτον ἐν Ἑνετίᾳ τῷ 1637, πολλακίς ἐφεξῆς
καὶ τῷ 1928 ὑπὸ Ξανθοῦδίδου.

Πατριαρχεῖον. Μεγάλῃ τοῦ Γένους Σχολή.

Πλὴν τῶν μνημονευθέντων τῆς Κρήτης ποιημάτων ἐποιήθη-
σαν καὶ ἄλλα ὑπὸ πεπαιδευμένων ἐν γλώσσῃ ἀρχαίᾳ. Ὡς ὁ Λά-

σκαρις καὶ ὁ Μουσοῦρος, οὓς εἶδομεν, ἐποίησαν καὶ ἄλλοι Κρη-
τες καὶ Κερκυραῖοι λόγιοι ἐπιγράμματα σπουδαῖα, ἄξια νὰ κατα-
χωρισθῶσιν ἐν τῇ Ἀνθολογίᾳ· ὁ δὲ ἐκ Κερκύρας **Ἐπαρχος**
(Ἀντώνιος) ἐν μακροτάτῃ ἐλεγειακῇ ᾠδῇ ἐθρήνησε τὴν ὑποδού-
λωσιν τοῦ ἔθνους (1568).

Ἄλλα δὲ τινα ποιητικὰ προϊόντα οὐχὶ μεγάλης ἀξίας, ὁμοι-
άζοντα πρὸς τὰ ἄνθη τῆς ἐρήμου, δύνανται νὰ ἐφελκύσωσι τὴν
προσοχὴν τοῦ φιλολόγου· διότι εἶναι τὸ κύκνειον ἄσμα τῆς ἐκ-
πνεούσης Ἑλλάδος, εἶναι αἱ τελευταῖαι ἀκτῖνες τοῦ δυομένου
αὐτῆς ἡλίου, αἱ χρυσίζουσαι εἰς τὰς κορυφὰς τῶν ὄρέων, πρὶν
οὗτος ἀφανισθῆ.

Καὶ πεζογράφοι δὲ δὲν ἐξέλιπον τελείως, ἀλλ' οὗτοι στρέφον-
ται περὶ τὴν θρησκείαν καὶ τὴν Ἐκκλησίαν· ὁ ἐκ τοῦ ἀγρίου κα-
τακτητοῦ τρόμος συνέπνιξε πάντα τὰ αἰσθήματα τοῦ ἔθνους πλὴν
τοῦ θρησκευτικοῦ, ὅπερ εἶναι τὸ ἐνδότερον καὶ μᾶλλον ἔμπεδον,
ἢ δὲ θρησκεία ἐγένετο τὸ τελευταῖον καταφύγιον τῆς ἐθνικῆς
ὑπάρξεως· σπινθήρ τις ἐκφυγὼν ἐκ τῆς ἀποσβεννυομένης ἐστίας,
ἥτις πρότερον ἐφώτιζε τὸν κόσμον, ἐξηκολούθει νὰ διατηρῆται
ὑπὸ τὴν τέφραν τοῦ ἱεροῦ βωμοῦ. Ἐν τῷ μεγάλῳ τῆς βαρβαρό-
τητος κατακλυσμῷ ἡ Ἐκκλησία ἐγένετο ἡ Κιβωτὸς τῆς σωτηρίας
τοῦ ἔθνους, ἣν ὁ κατακτητὴς διὰ λόγους πολιτικοὺς ἐσεβάσθη.
Ὁ περινούστατος **Γεννάδιος**, εὐθύς ὡς ἀνέβη εἰς τὸν πατριαρχι-
κὸν θρόνον, πρῶτον μέλημα ἔσχε νὰ περισώσῃ τὴν παιδείαν· διὸ
καὶ παρευθύς ἵδρυσε τὸ περιώνυμον ἐκπαιδευτήριον, ὅπερ ὠνο-
μάσθη **Μεγάλη τοῦ Γένους Σχολή**· ταύτην δὲ καθ' ἐκάστην
προκόπτουσαν ὁ ἱστορικὸς Καντεμῆρ, ἡγεμὼν τῆς Μολδαβίας,
λήγοντος τοῦ 17ου αἰῶνος, ἐκάλει ἑλληνικὴν **Ἀκαδημίαν**. Ὁ
θησαυρὸς τῆς γλώσσης, ἦν ἡ ἀμάθεια καὶ ἡ μετὰ βαρβάρων
ἐθνῶν ἐπαφὴ εἰς πάντα τὰ μέρη τῆς Ἑλλάδος διέφθειρον, ἐπι-
μελῶς διετηρήθη ἐν τῇ Σχολῇ τοῦ Γένους, ἐν τῇ τοῦ Πατριαρχείου
αὐτῆ καὶ ἐν τῇ κοινῳνίᾳ, ἥτις περιέβαλλε τὰ δύο ταῦτα κέντρα
τοῦ ἐθνικοῦ πολιτισμοῦ· **ἐκατὸν πενήτηκοντα ἔτη** ἀπὸ τῆς ἀλώ-
σεως ἢ πρωτεύουσα τοῦ ἔθνους ἐνέκλειεν ἱκανὸν ἀριθμὸν ἀνδρῶν,
οἵτινες ἀπανταχόθεν τῆς Ἑλλάδος ἐκεῖ συρρέοντες ἐγένοντο ὀνομα-
στοὶ ἐπὶ παιδείᾳ· τούτων τινὲς μάλιστα εἶχον ἀνταποκρίσεις πρὸς
τοὺς σοφοὺς ἑλληνιστὰς τῆς Γερμανίας, τὸν Μελάγχθονα (1560)
καὶ τὸν Μαρτίνον Κρούσιον, ὅστις συνέταξε τὴν *Turcogreciam*
(1584), ἐν ἣ ἀπεθησαύρισε σὺν τῇ γλωσσικῇ καὶ ἱστορικῇ ὕλη

διάφορα ἔγγραφα καὶ πολυτίμους εἰδήσεις περὶ τῆς πολιτικῆς καὶ πνευματικῆς καταστάσεως τῆς Τουρκοκρατουμένης Ἑλλάδος· ἔτεροι διετήρουν ἀνταποκρίσεις πρὸς τὸν Ἄγγλον Μίλτων (1600) καὶ ἄλλοι προσκληθέντες ἐδίδαξαν τὴν ἑλληνικὴν γλῶσσαν ὡς καθηγηταὶ ἐν τοῖς Πανεπιστημίοις τῆς Ἰταλίας καὶ τῆς Γερμανίας.

Ἐπειδὴ δὲ οἱ Ἕλληνες μὴ δυνάμενοι νὰ ἀνακύψωσιν ἐκ τῆς τυραννίας ἀπέβλεπον πρὸς τὴν δόξαν τοῦ παρελθόντος καὶ πρὸς τὸν οὐρανόν, ὅπου τὰ παθήματα εὐρίσκουσι παρηγορίαν, διὰ τοῦτο μέχρι τοῦ 1700 τὰ συγγράμματα αὐτῶν φέρουσι τὸν διπλοῦν τοῦτον χαρακτῆρα, τὸν τῆς ἀρχαίας φιλολογίας, μάλιστα δὲ τὸν θρησκευτικόν. Ἀλλὰ πλὴν τοῦ Πατριαρχείου καὶ τῆς Ἐκκλησίας συνετέλεσεν εἰς τὴν ἀνάπτυξιν τῆς παιδείας καὶ μία τάξις **Πολιτικῆ**, ἣις περιεστοίχιζε τὸ Πατριαρχεῖον, κατοικοῦσα ἐν τῇ περὶ αὐτὸ συνοικίᾳ, ἣις ἐκαλεῖτο **Φανάριον**. Οἱ Ἕλληνες δὲ οὗτοι παιδευόμενοι καὶ μορφούμενοι ἀπετέλεσαν τὴν ἀριστοκρατίαν τοῦ ἔθνους καὶ καλοῦνται **Φαναριῶται**.

Ἐξ οὗτου οἱ Τοῦρκοι ἠναγκάσθησαν ἐξελεθόντες ἐκ τῆς ἀγερώχου αὐτῶν μονώσεως νὰ συνάπτωσι σχέσεις πρὸς τὰς κυβερνήσεις τῆς Εὐρώπης, ἐνῆργουν ταύτας διὰ ξένων **διερμηνέων** μὴ καταδεχόμενοι ἐν τῇ βαρβάρῳ αὐτῶν ὑπερηφανίᾳ νὰ μανθάνωσιν αὐτοὶ τὴν γλῶσσαν τῶν ξένων· τὰ καθήκοντα ταῦτα τὰ περιφρονούμενα ἐπεδίωξε νὰ καταλάβῃ καὶ ἐπέτυχε τῷ 1630 ὁ **Παναγιώτης Νικούσιος** (1613—1674), Ἕλλην ἐκ Κωνσταντινουπόλεως, ὅστις μετὰ τῆς εὐφυΐας συνήνου γλωσσομάθειαν καὶ εὐρεΐαν παιδείου, ἣν ἤντησεν ἐκ τῶν Πανεπιστημίων τῆς Ἰταλίας. Τὴν περίνοιαν τούτου δὲν διέλαθε, πόσον μεγίστη δύναμις ἦτο ὁ ὑπῆκοος νὰ καταστῇ κύριος τῶν μυστικῶν τῆς δεσποζούσης αὐτοκρατορίας. Τὸ ἀξίωμα δὲ τοῦτο τοῦ **διερμηνέως** καταλαβὼν κατώρθωσε διὰ τῆς σπανίας αὐτοῦ δεξιότητος καὶ εὐφυΐας ἐν τῇ διαχειρίσει τῶν δημοσίων ζητημάτων νὰ διατηρήσῃ μέχρι θανάτου γενόμενος δὲ ὁ μόνος κύριος τῶν διπλωματικῶν σχέσεων τῆς Ὑψηλῆς Πύλης, ἠνοιξεν εἰς τὸ ἔθνος αὐτοῦ τὴν ὁδόν, δι' ἣς ἔμελλε νὰ φθάσῃ εὐκολώτερον εἰς τὴν ἐκπλήρωσιν τῶν πόθων αὐτοῦ. Ἡ προσωπικὴ ἐπίδρασις τούτου ἔσωσεν ἐκ τῆς ὄμοφαίας τῶν Τούρκων τοὺς Κρητας, οἵτινες, ἴν' ἀποφύγῃσι τὸν ζυγὸν τῶν Τούρκων, ἐδέχθησαν τὰς ἐλαφροτέρας ἀλύσεις τῶν Ἑνετῶν καὶ εἶχον ἀγωνισθῆ ὑπὲρ τῶν δεσποτῶν, ὡς ἀγωνίζεταί τις ὑπὲρ τῆς ἰδίας ἐλευθερίας. Πρὸς τούτοις ὑπέρμαχος

ἰσχυρὸς τῆς Ἐκκλησίας ὧν ἐπέτυχε τὴν εἰς αὐτὴν ἀπόδοσιν τῶν ἐν Ἱεροσολύμοις ἁγίων τόπων· καὶ ἐνὶ λόγῳ οἱ Ἕλληνες ἀπέλαυσαν πολλῶν ἀγαθῶν δι' αὐτοῦ. Ὁ Νικούσιος ἐπιτοφορεῖτο πρῶτος **διερμηνεὺς καὶ σεκριτάριος** τῆς Ὀθωμανικῆς αὐτοκρατορίας· συγγράμματα δ' αὐτοῦ εἶναι **Διάλεξις** πρὸς Βανῆ ἐφένδην περὶ τῆς πίστεως τῶν χριστιανῶν, περὶ τοῦ **ὀβελίσκου** τῆς Κωνσταντινουπόλεως καὶ **ἐπιστολαὶ** πρὸς Εὐγένιον τὸν Αἰτωλόν.

Τὸν Παναγιώτην Νικούσιον διεδέχθη ὁ **Ἀλέξανδρος Μαυροκορδάτος** (1636—1708), ὅστις παιδευθεὶς ὡς καὶ ἐκεῖνος ἐν τοῖς Πανεπιστημίοις τῆς Ἰταλίας ἀπέκτησε γνώσεις βαθείας ἐν τῇ φιλολογίᾳ, ταῖς θετικαῖς ἐπιστήμαις καὶ τῇ ἰατρικῇ· οὕτω δὲ καταπληκτικὴ τις διαφορὰ ἦτο μεταξὺ τῶν δύο λαῶν, οὓς ἡ τύχη τῆς κατακτίσεως εἶχεν ἠνωμένους· ὁ μὲν ἄρχων πεποισθὼς εἰς τὸ ξίφος αὐτοῦ, ὅπερ ἐνίστε διεξέφευγεν ἐκ τῆς χειρὸς, ἐκυλίετο εἰς παχυλὴν ἀμάθειαν, ὁ δὲ ὑποταταγμένος λαὸς διὰ τῆς μαθήσεως καὶ τῆς ἐπιστήμης προσελάμβανε δύναμιν, δι' ἧς ἀνώτερος τοῦ κυριαρχοῦ καθίστατο· ὁ Μαυροκορδάτος διεκρίθη καὶ ὡς καθηγητῆς ἐν τῇ Πατριαρχικῇ σχολῇ καὶ ὡς συγγραφεύς· τὰ ἐν ἀρχαίᾳ γλῶσση περὶ φιλοσοφίας, ἱστορίας καὶ φιλολογίας ἔργα αὐτοῦ διακρίνονται διὰ τὴν βαθεῖαν παιδείαν καὶ τὴν κλασσικὴν καθαρότητα τοῦ ὕφους· μία τῶν ἐπιστημονικῶν αὐτοῦ διατριβῶν εἶναι καὶ ἡ περὶ τῆς **κυκλοφορίας τοῦ αἵματος**, μόλις τότε γνωσθεῖσα, ὡς καὶ περὶ τῆς ἑλληνικῆς **συντάξεως**· αἱ ἐπιστολαὶ αὐτοῦ δημοσιευθεῖσαι ἐν Κωνσταντινουπόλει μαρτυροῦσιν ἐπιμελημένην καλλισθησίαν καὶ χάριν πνεύματος. Ὡς μέγας διερμηνεὺς τῆς Πύλης μετέσχεν ἐνεργῶς τῶν ἐν Καρλοβιτζίῳ συνθηκῶν καὶ διακριθεὶς ἔλαβε τὸν τίτλον **ὁ διερμηνεὺς ὁ ἐξ ἀπορρήτων**, ὃν πάντες οἱ μεγάλοι διερμηνεῖς ἔκτοτε διετήρησαν.

Ὁ δὲ **Νικόλαος Μαυροκορδάτος** (1670—1730) υἱὸς τοῦ προηγουμένου καὶ οὐχ ἦτιον πεπαιδευμένος διεδέχθη τὸν πατέρα ἐν τῷ τοῦ **διερμηνεὺς** ἀξιώματι, ὅπερ διετήρησεν εἴκοσι περίπου ἔτη (1689—1709)· μετὰ τοῦτο διωρίσθη ἡγεμὼν τὸ μὲν πρῶτον (1709) τῆς Μολδαβίας, κατόπιν δὲ τῆς Βλαχίας, ὅπερ ἀξίωμα ἐκράτησε μέχρι θανάτου· ἔκτοτε αἱ δύο αὗται ἡγεμονίαι, τῆς Μολδαβίας καὶ τῆς Βλαχίας, κατέστησαν κληρονομίαι τῶν Ἑλλήνων μέχρι τοῦ 1821· οὕτω δὲ οἱ Ἕλληνες μετὰ δουλείαν δύο αἰῶνων ἀνῆρχοντο εἰς ὑψηλότατα ἀξιώματα διὰ τὴν ἠθικὴν καὶ πνευματικὴν ὑπεροχὴν αὐτῶν. Ἐν ᾧ δὲ οἱ Τοῦρκοι διέσπειραν τὰ σκότη τῆς

βαρβαρότητος εἰς χώρας, ἄλλοτε εὐτυχεῖς καὶ ἐνδόξους, οἱ Ἕλληνες μάλιστα χαλαρώσαντες τὸν δεσποικὸν ζυγὸν διέδιδον ἀφθόνως τὰ ἀγαθὰ εἰς χώρας, ἐφ' ὧν τὸ φῶς τοῦ πολιτισμοῦ δὲν εἶχε ποτε ἀνατείλει. Τυπογραφεῖα, σχολεῖα παντὸς βαθμοῦ, θέατρα, διέχον τὰ φῶτα, ὧν ἡ ἀνταύγεια ἐξικνεῖτο καθ' ἅπασαν τὴν Ἑλλάδα· αἱ αὐλαὶ τῶν ἡγεμόνων τούτων ἦσαν τὰ ἐντευκτῆρια τῶν διαπρεπῶν ὁμογενῶν καὶ ξένων· οἱ Ἕλληνες οὗτοι, οἵτινες ἐκ τῶν ἀλύσεων τῆς δουλείας κατώρθωσαν νὰ δημιουργήσωσι σκῆπτρον, ὠνομάζοντο **Φαναρώται** ἐκ τῆς συνοικίας, ἣν ἐν Κωνσταντινουπόλει κατέκουν μετὰ τοῦ Πατριάρχου καὶ τοῦ ἀνωτέρου κλήρου.

Ἐκ τῶν πολλῶν συγγραμμάτων τοῦ Νικ. Μαυροκορδάτου ἐδημοσιεύθη μόνον τὸ ἐπιγραφόμενον «Φιλοθέου Πάρεργα», μυθιστόρημα τερπνὸν ἅμα καὶ διδακτικόν· β' *περὶ καθηκόντων*, ὅμοιον πρὸς τὸ τοῦ Κικέρωνος, καὶ γ' τὸ *ἐλληνικὸν θέατρον*, ὅπερ ἐδημοσιεύθη τῷ 1758.

Οὐ μὴν ἀλλὰ καὶ ἐκκλησιαστικοὶ συγγραφεῖς ἀπὸ τοῦ 17ου αἰῶνος ἐπεφάνησαν, ὧν ἡ παιδεία περιελάμβανεν εὐρύτερον τοῦ ἱερατικοῦ αὐτῶν ἀξιώματος ὀρίζοντα, καὶ οἷτινες ἐτίμησαν τὴν ἐλληνικὴν φιλολογίαν καὶ ἐκλείσαν τὴν Ἐκκλησίαν. Τούτων δὲ μάλιστα ἀξιομνημόνευτοι εἶναι

α' ὁ **Ἡλίας Μηνιάτης** (1669—1714), ὁ ἀριστος τῶν ἱεροκηρύκων ἐξ ὧσων ἀνέδειξεν ἡ Ἑλλάς κατὰ τὸν 17ον αἰῶνα καὶ ὁ κράτιστος τῶν ὧσων ἡ φωνὴ ἀντήχησεν ἐν Ἀνατολῇ ἀπὸ τῶν χρόνων τοῦ Φωτίου. Γεννηθεὶς ἐν Κεφαλληνίᾳ ἐσπούδασεν ἐν Ἐνεῖᾳ, ὅπου διακριθεὶς ἐτιμήθη ὑπὸ τῶν ἐκεῖ προυχόντων. Πλήρης ἐνθέου ζήλου πρὸς τὴν Ἐκκλησίαν ἀφιέρωσε τὸν βίον σχεδὸν ἀποκλειστικῶς εἰς τὴν ὑπηρεσίαν αὐτῆς ἀπὸ τοῦ ἄμβωνος διδάσκων· οἱ λόγοι αὐτοῦ γεγραμμένοι ἐν τῇ κοινῇ γλώσσῃ, ἦν ἀνύψωσεν εἰς Δημοσθένειον εὐφράδειαν, διακρίνονται διὰ τὴν φυσικὴν εὐγλωττίαν, τὴν θερμότητα τῶν θρησκευτικῶν πεποιθήσεων καὶ τὸ ὕψος τῶν ἐννοιῶν, αἵτινες ἐμπνέουσιν αὐτάς. Τὸ προοίμιον τοῦ εἰς τὴν **Σταύρωσιν λόγου** εἶναι θαυμάσιον, ὃ δὲ **ἐπίλογος** τοῦ πανηγυρικοῦ τοῦ ἐκφωνηθέντος τῇ 25ῃ Μαρτίου 1686 ἐν Ἐνεῖᾳ, ὅστις εἶναι ἐπὶ κλησὶς πρὸς τὴν Θεοτόκον ὑπὲρ ἀπελευθερώσεως τοῦ ἐλληνικοῦ ἔθνους, βαθέως καὶ νῦν συγκινεῖ πᾶσαν ἐλληνικὴν ψυχὴν· διότι ἐδίδασκεν ἀπὸ τοῦ ἄμβωνος τὴν χριστιανικὴν ἀρετὴν, ὡς καὶ τὰ τοῦ πολίτου καθήκοντα, τὴν πρὸς τὸν Θεὸν πίστιν καὶ τὴν ἀφοσίωσιν πρὸς τὴν πατρίδα. Ἐβροντο-

φώνει, ὅτι ἡ πατρις ἀπώλεσε τὴν αὐτονομίαν αὐτῆς, διότι ἐπεκράτησεν ἡ Ἑρινὺς τῆς διχονοίας. Δὲν ἐκήρυττε μόνον ἀπὸ τοῦ ἄμβωνος ὡς ἱεροκῆρυξ, ἀλλ' ἐδίδαξε καὶ ἀπὸ τῆς διδασκαλικῆς ἔδρας ἐν Ἑνετίᾳ. Κεφαλληνίᾳ, Ζακύνθῳ, Κερκύρᾳ, Βουκουρεστίῳ καὶ ἐν Κωνσταντινουπόλει. Ἡ φήμη δ' αὐτοῦ ἐγένετο τόσον μεγάλη καὶ ἔξω τῆς Ἑλλάδος, ὥστε ἐτίμησεν αὐτὸν καὶ ὁ ἡγεμὼν τῆς Μολδαυίας Καντεμῆρ ἀναθέσας εἰς αὐτὸν σπουδαίαν διπλωματικὴν ἀποστολήν. Ἀλλὰ καὶ ὁ Ἑνετὸς διοικητὴς τῆς Πελοποννήσου αὐτὸν παρεκάλεσε νὰ διδάξῃ καὶ ἐν Ναυπλίῳ καὶ ὑπὸ τούτου συνεπέισθη νὰ χειροτονηθῇ ἐπίσκοπος Καλαβρυτῶν τῷ 1711, ὅπου καὶ ἀπέθανεν. Ἐν τοῖς λόγοις τοῦ ἐκκλησιαστικοῦ τούτου ῥήτορος ἐνοπιρρίζεται καὶ τὸ αἰώνιον τῶν Ἑλλήνων ὄνειρον, ὁ διακαὴς αὐτῶν πόθος πρὸς ἀπελευθέρωσιν, ὁ πληρῶν τὴν καρδίαν αὐτῶν ἀπὸ τοῦ λίχνου μέχρι τοῦ τάφου καὶ ὡς θυμίαμα ἀναδιδόμενος ἐκ τῶν βωμῶν τῆς θρησκείας. Αἱ *διδασχαι* αὐτοῦ ἐτυπώθησαν ἐν Ἑνετίᾳ 1727 καὶ πλειστάκις ἀνετυπώθησαν μέχρι σήμερον.

β' Ὁ *Μελέτιος* (1661—1714) ἐξ Ἰωαννίνων, σύγχρονος τοῦ Μηνιάτου· συμπληρώσας τὰς σπουδὰς αὐτοῦ ἐν τοῖς Πανεπιστημίοις τῆς Ἰταλίας ἐγένετο σχολάρχης ἐν τῇ πατρίδι αὐτοῦ· μετ' ὀλίγον δὲ ἐχειροτονήθη ἀρχιεπίσκοπος Ναυπάκτου καὶ κατόπιν μητροπολίτης Ἀθηνῶν· ὑπῆρξεν ἀξιάγαστον ἐγκαλλώπισμα τῆς ὀρθοδόξου ἐκκλησίας, ἱεροκῆρυξ εὐγλωττος καὶ τῆς ἑλληνικῆς ἐπιστήμης εἰδήμων· ὑπηρετήσας δὲ τὸ γένος ἡμῶν ἀπὸ τε τῆς διδασκαλικῆς ἔδρας καὶ ἀπὸ τοῦ ἱεροῦ ἄμβωνος, διὰ τῆς ποιμαντορικῆς διοικήσεως, ὡς καὶ διὰ πολλῶν καὶ σοφῶν συγγραμμάτων. Σπουδαιότερα δὲ τούτων εἶναι δύο, α' *ἐκκλησιαστικὴ ἱστορία* ἐν ἀρχαίᾳ γλώσσῃ (εἰς τόμους 3) διήκουσα μέχρι τοῦ 1693, β' «*Γεωγραφία* παλαιὰ τε καὶ νέα ἐκ διαφόρων ἐπιγραφῶν τῶν ἐν λίθοις εἰς κοινὴν διάλεκτον ἐκτεθεῖσα χάριν τῶν πολλῶν τοῦ ἡμετέρου γένους», ἣτις ἐξεδόθη τῷ 1728· τὸ ἔργον τοῦτο τοῦ σοφοῦ ἱεράρχου δικαίως διεφημίσθη· διότι ὡς νέος Πausanias μετὰ πολλῶν ταλαιπωριῶν, ὡς ἡ Τουρκικὴ διοίκησις παρεῖχεν, ἐπισκεφθεὶς πλεῖστα μέρη τῆς ὑποδοῦλου πατρίδος συνέταξε γεωγραφίαν συγκριτικὴν, τὸ πρῶτον δοκίμιον ἀρχαιολογικῆς γεωγραφίας τῆς Ἑλλάδος· δύναται τις εὐλόγως νὰ ἐννοήσῃ τίνας ἐντυπώσεις ἢ ἀνάγνωσις τοιοῦτου βιβλίου ἐμελλε νὰ παραγάγῃ εἰς τὸν ἑλληνικὸν λαόν, ὅστις ἔβλεπεν ἐν αὐτῷ, τίς ἦτο ἡ παλαιὰ του

λαμπρότης και τίς ἡ παροῦσα ἀθλιότης, τὰς πόλεις ὡς ἄλλοτε ἐπέστρεφεν ἡ δόξα, ἔβλεπε νῦν εἰς ἀθλια ἑρείπια μεταβεβλημένας ἢ καὶ παντάπασιν ἐξηφανισμένας· ἡ ἀνάγνωσις δὲ τοιοῦτου βιβλίου ἔμελλεν εἰκότως νὰ ἐξεγείρῃ καὶ τὸ μῖσος αὐτοῦ κατὰ τῆς τυραννίας καὶ τὸν ἔρωτα πρὸς τὴν ἐλευθερίαν· ὅθεν τὸ ἔργον τοῦτο μεγάλως ἐξετιμήθη ἐν Ἑλλάδι· ἀλλὰ καὶ ἐν Εὐρώπῃ εὐλόγως ἐθεωρήθη ὡς τὸ πρῶτον καὶ μέχρι τότε τὸ μόνον, ὅπερ παρέσχεν εἰδήσεις πλήρεις καὶ ἀξιοπίστους περὶ τῶν ἱστορικῶν χωρῶν, ὡς ὁ πέπλος τῆς λήθης ἔνεκα τῆς τυραννίδος εἶχεν ἐπικαλύψει.

γ' Ὁ *Νικηφόρος Θεοτόκης* (1736—1800) εὐπατρίδης Κερκυραῖος· οὗτος ἀφ' οὗ ἐσπούδασεν ἐν τοῖς Πανεπιστημίοις τῆς Ἰταλίας, ὑπηρετήσας τὴν πατρίδα αὐτοῦ τὸ μὲν διδάσκων ἐν τῇ Σχολῇ αὐτῆς, τὸ δὲ καὶ ὡς ἱεροδιάκονος κηρύττων ἀπὸ τοῦ ἁμβωνος τὸν λόγον τοῦ θεοῦ· ἡ φήμη αὐτοῦ ταχέως διεχύθη καθ' ἅπασαν τὴν Ἑλλάδα καὶ εἰς τὴν βασιλεύουσαν ἐλθὼν διωρίσθη ἱεροκῆρυξ τῆς μεγάλης Ἐκκλησίας· ἀλλὰ μετ' ὀλίγον προσεκλήθη νὰ διευθύνῃ τὴν ἐν Ἰασίῳ ἡγεμονικὴν Σχολὴν καὶ τέλος διεδέχθη ἐν τῷ ἀρχιεπισκοπικῷ θρόνῳ τῆς Χερσῶνος τὸν Εὐγένιον παραιτηθέντα· καθὼς δὲ ὡς ἀπλοῦς λόγιος δὲν ἔπαυσε μοχθῶν ὑπὲρ φωτισμοῦ τοῦ ἔθνους, οὕτω καὶ ὡς ἀρχιεπίσκοπος δὲν ἀπέκαμνεν ὀρθοτομῶν τὸν λόγον τοῦ θεοῦ· τὰ δὲ τελευταῖα αὐτοῦ ἔτη διήγαγεν ἐν Μόσχῃ, ὅπου μεγάλως ἐτιμήθη ὑπὸ τῆς αὐτοκρατορίας Αἰκατερίνης. Ὁ Θεοτόκης ἐγένετο εἰς τῶν πολυμαθεστέρων συγγραφέων τοῦ 18ου αἰῶνος, πρόμαχος ἐνθερμος τῆς ὀρθοδοξίας, ἐνθεὸς ζηλωτὴς τῆς παιδείας καὶ τὸ ὄνομα αὐτοῦ συνεδέθη μετὰ τοῦ Εὐγενίου, μεθ' οὗ δεσμὸς ἱερὸς φιλίας αὐτὸν συνήνωσεν. Ἐχομεν τρεῖς τόμους *λόγων* αὐτοῦ πολυτίμων τόσον διὰ τὴν εὐσέβειαν καὶ τὰ διδάγματα τοῦ Εὐαγγελίου, ὅσον καὶ διὰ τὴν καθαρότητα τοῦ ὕφους καὶ τὴν ἱστορικὴν ἀξίαν. Ἐργον ἐπωφελέστατον αὐτοῦ εἶναι καὶ τὸ *Κυριακοδρομίον* ἐν γλώσσῃ καθαρᾷ καὶ καταληπτῇ ἐνέχον ἐρμηνεῖαν εἰς τὸ κατὰ Κυριακὴν ἐν ταῖς ἁγίαις τῶν ὀρθοδόξων Ἐκκλησίαις ἀναγινωσκόμενον Εὐαγγέλιον· πρὸς τοῦτοις χάριν τῶν σχολείων ἐδημοσίευσεν σειρὰν *μαθηματικῶν* τρίτομον, καὶ *φυσικῶν* δίτομον καὶ *γεωγραφίαν*, βιβλία ὧν ἡ ἀξία δὲν ἠμαυρώθη καὶ μέχρι σήμερον. Ὁ Θεοτόκης ἀπελείπετο μὲν τοῦ Εὐγενίου κατὰ τὴν μάθησιν, ἀλλ' ἐγένετο ὠφελιμώτερος ἑκείνου ἐπιδειξάς πνεῦμα πρακτικόν.

δ' Ὁ *Εὐγένιος Βούλγαρις* (1716—1806) Κερκυραῖος καὶ

οὗτος ἐγένετο μέγας τοῦ ἔθνους διδάσκαλος, σεμνὸς ἱεράρχης, φιλόσοφος βαθύς, χαλκέντερος συγγραφεὺς καὶ κάτοχος θαυμαστῆς γλωσσομαθείας (δέκα γλωσσῶν). Ἡ εὐστροφος αὐτοῦ διάνοια ἐσπούδασε μετ' ἴσης ἐπιτυχίας περὶ πάντας τοὺς κλάδους τῆς ἀνθρωπίνης ἐπιστήμης· τὰ παντοειδῆ αὐτοῦ συγγράμματα δύνανται νὰ θεωρηθῶσιν ὡς ἡ ὑψίστη ἔκφρασις τῆς φιλολογικῆς ἐνεργείας καὶ πνευματικῆς ἀναπτύξεως τῆς Ἑλλάδος κατὰ τὸν 18ον αἰῶνα. Ὡς διδάσκαλος διηύθυνε τὰς Σχολὰς τῶν Ἰωαννίνων, τῆς Κοζάνης, τὴν Ἀθωνιάδα καὶ τὴν ἐν Κωνσταντινουπόλει μεγάλην τοῦ Γένους Σχολὴν καὶ εἰσήγαγε σπουδαίαν ἀναμόρφωσιν ἐν τῇ διδασκαλίᾳ· οἱ μέχρι τότε διδάσκαλοι ἔβλεπον ἐν τῇ γραμματικῇ τὴν ἀνωτάτην ἐπιστήμην, τὴν ἐσίαν πασῶν τῶν ἀνθρωπίνων γνώσεων, καὶ ἐνόμιζον ὅτι διαπράττουσιν ἀσέβειαν εἰσάγοντες θέματα φιλοσοφίας καὶ τῶν θετικῶν ἐπιστημῶν. Ἄλλ' ἡ φωτεινὴ διάνοια τοῦ Εὐγενίου ἀπελευθερωθεῖσα ἐκ τοῦ ἀνοήτου τούτου ἐμπειρισμοῦ (rutina), εἰσήγαγε πᾶσαν τὴν ἀναγκαίαν βελτίωσιν εἰς τε τὴν διδασκαλίαν καὶ εἰς τὰ συγγράμματα, δι' ὧν καὶ ἐφημίσθη καθ' ὅλην τὴν Ἑλλάδα. Ὁ Εὐγένιος διάκονος ἐν Ἰωαννίνοις, μοναχὸς ἐν Ἀγίῳ ὄρει, ἱερεὺς ἐν Ῥωσσίᾳ καὶ ὕστερον ἐπίσκοπος Χερσῶνος, ὑπερήσπιζε μετὰ ζήλου τὰς ἀληθείας τῆς Ἐκκλησίας κατὰ τῶν ἀλλοθρησκῶν καὶ τῶν Λατίνων. Πλὴν τῶν θρησκευτικῶν ἔργων ἐποίησεν ᾠδὰς, ἐπιγράμματα, συνέγραψε Λογικὴν ἐν ἀρχαίᾳ γλώσσῃ, ἀστρονομίαν, στοιχεῖα μεταφυσικῆς, μαθηματικῆς καὶ φυσικῆς διατριβὰς εὐμεθόδους, ἐν αἷς ἐκθέτει τὰς προόδους, ἃς ἡ ἐπιστήμη μέχρι τότε εἶχεν ἐπιτελέσει· ἐν τῇ ἀστρονομίᾳ δ' ὅμως ἐνέμενε πιστεύων κατὰ τὴν ἁγίαν Γραφήν, ὅτι ὁ ἥλιος κινεῖται περὶ τὴν γῆν. Ἄλλ' ὁ μέγας διδάσκαλος ἤθελεν ἀποβῆ ὠφελιμώτερος εἰς τὸ ἔθνος, ἂν παρεῖχε τροφήν εὐπεποτέραν καὶ ἐν γλώσσῃ ὁμαλωτέρα· διότι ὁ γλωσσικὸς αὐτοῦ ἀρχαϊσμός μόνον εἰς ὀλίγους ἦτο προσιτός. Ὡς ἑλληνιστὴν δὲ καὶ φιλόλογον ἐξάγει μᾶλλον αὐτὸν ἢ τῆς Αἰνεΐδος καὶ τῶν Γεωργικῶν τοῦ Βιργιλίου μετάφρασις ἐν ὁμηρικῶς στίχοις. Τὸ μνημειῶδες τοῦτο ἔργον ἐξετέλεσε κατ' ἀξίωσιν τῆς αὐτοκρατείας Αἰκατερίνης τῆς Β', ἣτις συγκατέλεξεν αὐτὸν εἰς τὰ μέλη τῆς ἐν Πετροπόλει αὐτοκρατορικῆς Ἀκαδημίας.

Ὡς ἐπίστεψις δὲ καὶ καρπὸς ὄριμος τῆς διδασκαλίας καὶ ἐνεργείας τῶν προηγουμένων ἀνδρῶν, θιασωτῶν τῆς Ἐκκλησίας καὶ τοῦ ἔθνους, ἐπιφαίνεται.

Ῥήγας ὁ Φεραῖος (1757—1798), ὅστις γεννηθεὶς ἐν Φεραῖς (Βελεστίῳ) συνεπλήρωσε τὰς σπουδὰς αὐτοῦ ἐν Βουκουρεστίῳ, ἔνθα ἤκμαζον τὰ ἑλληνικὰ ἐκπαιδευτήρια ὑπὸ τὴν προστασίαν τῶν ἐκεῖ Ἑλλήνων ἡγεμόνων· εὐγενῆ καὶ ἡρωϊκὴν τὴν ψυχὴν ἔχων εἰργάσθη μετ' ἐνθουσιασμοῦ ὑπὲρ τῆς ἀπελευθερώσεως τοῦ ἔθνους· ἵνα δὲ διαφωτίσῃ τὸ πνεῦμα τῶν ὁμογενῶν καὶ ἐξάψῃ τὸ φρόνημα αὐτῶν συνέταξε χάρτην τῆς Ἑλλάδος, στρατιωτικὸν ἐγκόλιον, προσωρινὸν πολιτικὸν κανονισμόν, ἔτι δὲ καὶ τοὺς Ὑμνοὺς οἵτινες ἐπὶ τριακονταετίαν ἠδόμενοι ὑπ' ἀνδρῶν καὶ γυναικῶν ἐχρησίμευσαν ὡς πυρφόρος θρυαλλίς εἰς τὴν ἔκκρηξιν τῆς Ἐπαναστάσεως τοῦ 1821· ἀλλ' ἐν τῇ ἐνθουσιῳδαί αὐτοῦ δράσει συλληφθεὶς ἐν Τεργέστῃ ὑπὸ τῶν Αὐστριακῶν ἀρχῶν παρεδόθη εἰς τοὺς Τούρκους, οἵτινες ἐστραγγάλισαν αὐτὸν ἐν τῇ εἰρκτῇ τοῦ Βελιγραδίου τῇ 12ῃ Ἰουνίου 1798. Μαρτυρικὸν δὲ τὸν θάνατον εὐρῶν δικαίως πρωτομάρτυς τῆς ἑλληνικῆς ἐλευθερίας ἐπεκλήθη καὶ δι' ἀνδριάντος πρὸ τοῦ Πανεπιστημίου ἐτιμήθη· ἡ ποίησις τοῦ Ῥήγα εἶναι τὸ λυκαυγὲς τῆς ἑλληνικῆς Ἐπαναστάσεως καὶ τὸ προανάκρουσμα τῆς ἑλληνικῆς ἐλευθερίας. Ὁ κάλλιστος τῶν ὕμνων αὐτοῦ εἶναι ὁ **Θούριος**, γνωστὸς εἰς πάντας τοὺς Ἕλληνας καὶ νῦν συγκινῶν τοὺς πάντας,

«Ὡς πότε παλληκάρια νὰ ζῶμεν ἴστα στενά,
μονάχοι σὰν λοντάρια ἴστες ράχες, ἴστα βουνά;
καλλίτερα μιᾶς ὥρας ἐλεύθερη ζωὴ
παρὰ σαράντα χρόνια σκλαβιά καὶ φυλακή».

Ἀνασκοποῦντες τὴν ἔκτην περίοδον βλέπομεν, ὅτι εἰς μὲν τὴν Δύσει διὰ τοῦ ἑλληνισμοῦ φῶς διαχύνεται, ἐξ οὗ αὕτη ἀναγεννᾶται, ἐν δὲ τῇ Ἀνατολῇ ἡ τουρκικὴ λαΐλαψ εἰς σκότος βαθὺ τὸν ἑλληνισμόν βυθίζει· ἀλλ' ἐκ τῆς ἀποσβεσθείσης μεγαλοπρεποῦς ἐστίας σπινθηρὲς τινες ἐκραγέντες φωτοβολοῦσι τῆδε κἀκεισε, ἀνὰ τὰ ὄρη ἀντηχεῖ τὸ ἡρωϊκὸν ἄσμα, διὰ τῆς Ἐκκλησίας, διὰ τῶν Φαναριωτῶν καὶ τῶν λογίων τοῦ ἔθνους ἀνδρῶν παρεσκευάσθη ἡ ἐλευθερία, ἣν προανέκρουσεν ὁ Ῥήγας.

Ζ' ΠΕΡΙΟΔΟΣ (1821—1930)

Ἦδη τοῦ Τουρκικοῦ ζυγοῦ ἀποτιναχθέντος, αἱ Μοῦσαι πέτονται ἐλευθέρως καὶ ἡ φιλολογία διαχύνεται εἰς εὐρυτέραν καὶ φαινοτέραν ἐπιφάνειαν, τείνουσα νὰ περιλάβῃ πάσας τὰς ἀνθρω-

πίνας γνώσεις· ἀντιπρόσωποι δ' αὐτῆς εἶναι πολλοί, ἀλλ' ἢ κατὰ-
τάξεις αὐτῶν ἐνέχει δυσκολίαν· ἢ μὲν κατὰ χρονικὴν ἀκολουθίαν
δὲν ἔχει τῆς ὕλης τὴν ἐνότητα· ἢ δὲ καθ' ὕλην διαίρεσις αὐτῶν
δὲν παρέχει ἀκριβῆ τῆς τάξεως τὰ ὅρια· διότι τινὲς εἶναι μὲν λυ-
ρικοὶ ποιηταί, ἀλλὰ ταυτοχρόνως καὶ δραματικοὶ καὶ ἐπικοί· τι-
νὲς δὲ εἶναι μὲν ποιηταί, ἀλλὰ καὶ ἐπιστήμονες καὶ πολιτικοί· ἄλλοι
δὲ πάλιν εἶναι ποιηταί ἅμα καὶ λόγιοι· οὕτω δὲ ἡδύνατό τις νὰ
χωρίσῃ αὐτοὺς εἰς τὴν τάξιν τῶν λογίων καὶ ἱστορικῶν, τὴν τῶν
δραματικῶν ποιητῶν, τὴν τῶν σατυρικῶν, τὴν τῶν λυρικῶν καὶ
εἰς μεμονωμένας τινὰς ἐκφάνσεις· ἀλλὰ προτιμῶμεν τὴν εὐκολω-
τέραν κατὰ χρονικὴν ἀκολουθίαν.

Τηλαυγὲς πρόσωπον τῆς νεωτέρας Ἑλλάδος ἀποτελεῖ ὁ
Ἀδαμάντιος Κοραῆς (1748 1833)· οὗτος ἐκ Σμύρνης ὧν ἐσπού-
δασεν ἰατρικὴν ἐν Μομπελιῇ τῆς Γαλλίας, κατόπιν δὲ ἐγκατεστάθη
ἐν Παρισίοις· γλωσσομαθέστατος γενόμενος καὶ περὶ τὴν φιλολο-
γίαν διατρέψας ἀπέκτησεν εὐρωπαϊκὴν φήμην, εἶναι ὁ κατ' ἐξο-
χὴν ἐπιστήμων τῆς Ἑλλάδος· ἐκ τῆς Γαλλικῆς ἐπαναστάσεως
ἐνθουσιασθεὶς ἐνέτεινε πάσας τὰς ἐνεργείας αὐτοῦ πρὸς ἀπελευ-
θέρωσιν τοῦ ἔθνους· πρὸς τὸν σκοπὸν δὲ τοῦτον ὑπεδείκνυεν εἰς
μὲν τοὺς Εὐρωπαίους ἐπιστήμονας καὶ πολιτικούς τὰ δικαιώματα
τοῦ ἑλληνικοῦ ἔθνους, εἰς δὲ τοὺς Ἕλληνας τὴν εὐγενῆ αὐτῶν
καταγωγὴν· ἵνα δὲ διαφωτίσῃ τούτους ἐξέδιδε τοὺς ἀρχαίους
Ἕλληνας συγγραφεῖς μετὰ σοφῶν συμβουλῶν καὶ σχολίων. Αἱ
μὲν ἐκδόσεις αὐτοῦ ἐμπεριέχονται ἐν τῇ **Ἑλληνικῇ** αὐτοῦ βιβλιο-
θήκῃ (ἐκ 16 τόμων), τὰ δὲ **Πάρεργα** σύγκεινται ἐξ ἑννέα τόμων
καὶ τὰ **Ἄτακτα**, ἐν οἷς εἶναι πολλὴ ὕλη λεξικογραφικὴ, ἐκ πέντε.
Ἄλλὰ τὰ μέγιστα εὐηργέτησε τὸ ἔθνος ὡς πρὸς τὴν ἑὐθύμισιν τῆς
γλώσσης συμβουλεύσας νὰ ἐκβάλλωνται ἐξ αὐτῆς αἱ ξέναὶ λέξεις,
Τουρκικαί, Σλαβικαί καὶ Ἰταλικαί, νὰ πληρῶνται δὲ τὰ κενὰ ἐκ
τοῦ θησαυροῦ τῆς ἀρχαίας.

Ἰωάννης Βηλαράς (1771-1823) ἐξ Ἡλείου, ὅστις προσλη-
φθεὶς ὡς ἰατρός εἰς τὴν ὑπηρεσίαν τοῦ Βελῆ, υἱοῦ τοῦ Ἀλῆ
πασᾶ, συνέταξε ποίημα, ἵνα ἐξάρῃ τοὺς κατὰ τῶν Σουλιωτῶν
ἀγῶνας τοῦ αἰμοβόρου τυράννου· διὰ πολλῶν λυρικῶν ποιημά-
των ἐπέδειξεν εὐφυΐαν στιχοργικὴν, τὰ σπουδαιότερα τῶν ποιη-
μάτων αὐτοῦ εἶναι τὰ **ἐρωτικά** καὶ τὰ **σατυρικά**· τὰ ἔργα αὐτοῦ
ἐκδοθέντα εἰς τρεῖς τόμους ἠθέλον ὀλιγώτερον λησμονηθῆ, ἐὰν
μὴ ἦσαν ἐν τῷ γλωσσικῷ ἰδιώματι τῆς γενετείρας αὐτοῦ, ὅπερ

είχε τοπικόν χρωματισμόν και ξενίζοντα· μάλιστα δὲ ἐπειράθη οὗτος νὰ καταργήσῃ τελείως τὴν ὀρθογραφίαν τῆς ἑλληνικῆς γλώσσης ἐν τινι πραγματείᾳ, ἣτις ἐπεγράφετο «ἡ ρωμηκεῖ γλῶσσα».

Ἀθανάσιος Χριστόπουλος (1772-1847) γεννηθεὶς ἐν Καστοριά καὶ σπουδάσας ἰατρικὴν καὶ νομικὰ διῆλθε πολλὰ ἔτη ἐν Βουκουρεστίῳ πρῶτον μὲν ὡς οἰκοδιδάσκαλος τῶν τέκνων τοῦ ἡγεμόνος Μουρουζῆ, εἶτα δὲ ὡς δικαστῆς· ἐπιφανὴς ποιητῆς ὢν ἐφημίσθη ὡς νέος Ἀνακρέων, ἔχων τὸ δῶρον νὰ ᾄδῃ μετὰ χάριτος καὶ ζωηρότητος τὸν Ἔρωτα καὶ τὸν Βάκχον· γλῶσσαν ἔχει δημοτικὴν καθαρὰν, γλαφυρὰν καὶ ἡέουσαν ἐπιχαρίτως· πάντες δὲ οὐ περὶ ἔρωτος καὶ οἴνου στίχοι αὐτοῦ εἶναι ἄθφοι χαριεντισμοί· διότι ὁ ποιητῆς διήγαγε βίον λίαν σῶφρονα. Ἐγραψε πρὸς τοῦτοις καὶ δρᾶμα ἠρωϊκόν, ὃ Ἀχιλλεύς, πολιτικὰ παράλληλα, ἑλληνικὰ ἀρχαιολογήματα καὶ γραμματικὴν αἰολοδωρικὴν¹.

Ἰωάννης Ζαμπέλιος (1787—1856) ἐκ Λευκάδος ὢν ὑπῆρθε τὴν πατρίδα ὡς δικαστῆς καὶ διὰ τὰς ἀρετὰς αὐτοῦ ἀνῆλθεν εἰς τὸν ὑπατον βαθμὸν τῆς δικαστικῆς ἱεραρχίας· ἐνεργὸν δὲ μέλος τῆς Φιλικῆς Ἐταιρείας ὢν εἰργάσθη προθύμως εἰς τὴν προπαρασκευὴν τῆς Ἐπαναστάσεως· ἐπιδοθεὶς δὲ καὶ εἰς τὴν θεωρασίαν τῶν Μουσῶν ἐποίησε δώδεκα τραγωδίας διακρινομένας διὰ τὴν ἐν αὐταῖς διάθεσμον φιλοπατρίαν· τὰ μὲν θέματα τούτων ἔλαβε μάλιστα ἐκ τῆς ἑθνικῆς παλιγγενεσίας, ἀντὶ δὲ τῆς ὁμοιοκαταληξίας προετίμησε τὸν ἴαμβον τὸν σκάζοντα· ἐπιγράφονται δ' αὐταί, Τιμολέων, Κων. Παλαιολόγος, Ῥήγας Φεραῖος, Μᾶρκος Μπότσαρις, Γεώργ. Καραϊσκάκης, Χριστῖνα Ἀναγνωστοπούλου, Διάκος, Ὀδυσσεὺς Ἀνδροῦτσος κλπ., ἐν νεαρᾷ δὲ ἡλικίᾳ ἐδημοσίευσε καὶ ἔσματα Ἀνακρεόντεια.

Σπυρίδων Τρικούπης (1788—1873) ἐκ Μεσολογγίου σπουδάσας ἐν τῇ Ἴονίῳ Ἀκαδημίᾳ τοῦ Γκύλφορντ ἀνῆλθεν εἰς τὰ ἀνώτατα τῆς πολιτείας ἀξιώματα κατὰ τὴν ἐπανάστασιν καὶ μετ' αὐτὴν ὡς πρεσβευτῆς δ' ἐν Λονδίῳ συνετέλεσεν, ἵνα ἀποδοθῇ ἡ Ἑπὶ τῆς Ἑλλάδος εἰς τὴν Ἑλλάδα· ὁ εἰς τὸν Βύρωνα ἐπιτάφιος αὐτοῦ λόγος μετεφράσθη εἰς πολλὰς εὐρωπαϊκὰς γλώσσας, ἡ δὲ τετράτομος τῆς ἑλληνικῆς Ἐπαναστάσεως ἱστορία αὐτοῦ διὰ τὴν σαφήνειαν, τὸ ἐπαγωγὸν τῆς διηγήσεως καὶ τὴν ὀρθὴν τῶν γεγονότων ἐκτίμησιν εἶναι ἕργον σπουδαῖον. Τὸ πρῶτον αὐτοῦ ποίη-

1. (Ἐκ τῶν Ἐρωτικῶν). Τὴν ἄνοιξι μιὰ μέρα ἐκεῖ ποὺ τραγουδοῦσα ψηλὰ πρὸ τὸν αἰθέρα κατέβηκεν ἡ Μοῦσα, ἡ ψάλτρα Ἐρατώ.

μα ὁ Δῆμος ἀπηχεῖ τὰ ἕσματα τὰ ἠρωϊκὰ ἢ κλέφτικα· ἔξαιρε-
τος προσέτι εἶναι καὶ ἡ ἔμμετρος ὑπ' αὐτοῦ παράφρασις τῆς
ἐλεγείας τοῦ Τυρταίου·

«τί τιμὴ ἴσθι παλληκάρη, ὅταν πρῶτο ἴσθι φοιτᾷ
σκοτωθῆ γιὰ τὴν πατρίδα μὲ τὴ σπάθα ἴσθι δεξιά».

Ἄνδρέας Κάλβος (1792—1867), γεννηθεὶς ἐν Ζακύνθῳ καὶ
σπουδάσας ἐν Ἰταλίᾳ, Γαλλίᾳ, καὶ Ἑλβετίᾳ, τῷ 1827 ἦλθεν εἰς
Κέρκυραν, ὅπου διωρίσθη καθηγητὴς τῆς Ἰταλικῆς φιλολογίας ἐν
τῇ Ἀκαδημίᾳ τοῦ Γκυλφορδ· ἀλλὰ παθὼν τοὺς ὀφθαλμοὺς
ἀπῆλθεν εἰς Λονδῖνον ἀναγκασθεὶς ν' ἀποχαιρείσῃ τὰς Μούσας,
ὧν θερμὸς διασώτης ὑπῆρξεν· ὡς ποιητὴς συνέθεσεν *εἰκοσιν*
ῶδὰς διθυραμβώδεις, ἐμπαθοῦς ἔρωτος πρὸς τὴν πατρίδα, ὧν
ὑποκείμενον εἶναι μάλιστα ὁ ὑπὲρ ἐλευθερίας ἀγὼν τοῦ ἔθνους, ἡ
θυσία τοῦ Ἰεροῦ λόχου καὶ ἡ καταστροφὴ τῆς Χίου· τὰ ποιήμα-
τα ταῦτα τοῦ Κάλβου, φαντασίας καὶ δυνάμεως λόγου μεστὰ,
μετεφράσθησαν εἰς τὴν Γαλλικὴν καὶ τὴν Ἀγγλικὴν γλῶσσαν· αἱ
ῶδαὶ πᾶσαι ἔχουσιν ὁμοίόρρυθμον τὴν κατασκευὴν, ἐκάστη στρο-
φὴ συγκειμένη ἐκ τεσσάρων στίχων ἐπτασυλλάβων, οἷς προστί-
θεται πέμπτος πεντασύλλαβος, ὑπομιμνήσκει πῶς τὴν Σαπφικὴν·
ἀλλὰ τὸ ἀκανόνιστον τῆς γλώσσης καὶ τὸ ἰδιόρρυθμον τοῦ μέτρου
παρεκώλυσαν τὴν διάδοσιν τῶν ποιημάτων τούτων, ἐν οἷς οὐκ
σπανίως ἀνευρίσκει τις καὶ Πινδαρικὰς καλλονάς.

Διονύσιος Σολωμὸς (1798—1856) ἐγεννήθη ἐν Ζακύνθῳ
καὶ ἀπέθανεν ἐν Κερκύρᾳ· σπουδάζων ἐν Ἰταλίᾳ τὴν Λατινικὴν
καὶ τὴν Ἰταλικὴν φιλολογίαν παρέσχεν ἐκ νεότητος δείγματα με-
γάλης ποιητικῆς εὐφυΐας· ὅτε δὲ ἐπανῆλθεν εἰς Ζάκυνθον τῷ
1818, ἐφαίνετο μᾶλλον Ἰταλός, ὁμιλῶν καὶ γράφων τὴν Ἰταλικὴν
γλῶσσαν· ἀλλὰ συνειδὼς τὰς θυσίας καὶ τὸν ἠρωϊκὸν τοῦ ἔθνους
ἀγῶνα ἐθεώρησε καθῆκον αὐτοῦ νὰ καταστή Ἑλληνας ποιητὴς
καὶ εἰς τὴν ἱερὰν ταύτην σπουδὴν ἀφιέρωσεν ἐφεξῆς τὸν βίον·
μελετῶν τὴν ἀρχαίαν καὶ νέαν ἑλληνικὴν φιλολογίαν πρесеπάθησε
νὰ μορφώσῃ τὴν ποιητικὴν αὐτοῦ γλῶσσαν· διότι ἐν τῇ πατρίδι
αὐτοῦ ἐπίσημος μὲν ἦτο ἡ Ἰταλική, ἡ δὲ ὑπὸ τοῦ λαοῦ ὁμιλου-
μένη ἑλληνικὴ ἦτο κατάφορτος ἐξ Ἰταλικῶν λέξεων· οὕτω δὲ τῷ
1823 συνέταξεν ἐν γλώσσῃ ἀπλῇ, ἔναργεῖ καὶ εἰκόνων μεστῇ τὸν
εἰς τὴν *Ἑλευθερίαν ὕμνον*, ὃν ἀρηιφθόγγως ἐτόνισεν ὁ Κερ-
κυραῖος συνθέτης Μάντζαρος. Οὗτος δὲ εἶναι καὶ ὁ *ἔθνικὸς*

ἡμῶν ὕμνος¹ ἔξ 158 στροφῶν συγκείμενος· τῷ 1825 ἐποίησε τὸν εἰς τὸν θάνατον τοῦ Βύρωνος² ὕμνον· ἑξαίσιος δὲ εἶναι καὶ ὁ ὑπὲρ τῶν Ψαρῶν³ αὐτοῦ ὕμνος.

Φίλιππος Ἰωάννου (1798—1880) ἐκ Θεσσαλίας καθηγητῆς τοῦ Πανεπιστημίου διεκρίθη ὡς φιλόσοφος καὶ φιλόλογος ἄμα· ἔχων θαυμασίαν εὐχέρειαν εἰς τὸ μεταφράζειν ἐκ τοῦ Λατινικοῦ καὶ συντάττειν ἐν ἀρχαίᾳ γλώσσῃ ποιήματα ἐφιλοτέχνησε πλεῖστα ἔργα ποιητικὰ καὶ πεζά. Τὰ **φιλολογικὰ αὐτοῦ Πάρεργα** σύγκεινται ἔξ 700 σελίδων ἐν οἷς περιέχονται μεταφράσεις· α' ἡ τοῦ Ταίτιου **Γερμανία**, ὅπερ ἔργον ἠθελέ τις νομίσει ἀπόσπασμα τοῦ Στραβῶνος· β' ἐκ τοῦ 64 βιβλίου τοῦ Κατουύλλου τὸ **ἐπιθαλάμιον τοῦ Πηλέως ἐν ἑξαμέτροις**· γ' ἐκ τοῦ 66 βιβλίου τοῦ αὐτοῦ ποιητοῦ ἡ **κόμη τῆς Βερενίκης** ἐν μέτρῳ ἑλεγειακῷ, ἣν ὁ Κάτουλλος μετέφρασεν ἐκ τῆς τοῦ Ἑλληνας Καλλιμάχου ἀπολεσθείσης· δ' τὰ 5 πρῶτα βιβλία τῶν **Μεταμορφώσεων** τοῦ Ὀβιδίου· ε' τρία **εἰδύλλια τοῦ Βιργιλίου** ἐν δωρικῇ διαλέκτῳ· ς' μία ᾠδὴ τοῦ Ὀρατίου ἐν Σαπφικαῖς στροφαῖς· ζ' ἐκ τοῦ ποιήματος Schiller **οἱ Θεοὶ τῆς Ἑλλάδος** ἐν ἰάμβοις. Τὰ δὲ πρωτότυπα αὐτοῦ ἔργα εἶναι **ᾠδαί, ἑλεγεῖαι καὶ ἐπιγράμματα**, ὡς τὸ εἰς τὸν Ῥήγαν⁴, τὸν Πατριάρχην⁵, τὸν Κοραῆν⁶, ἐν γλώσσῃ καλλιπεῖ μετὰ ὑψηλῶν ἐννοιῶν· μίαν δὲ τῶν ἑλεγείων (ἐκ στίχ. 560)

1. Σὲ γνωρίζω ἀπὸ τὴν κόψι τοῦ σπαθιοῦ τὴν τρομερή...
2. Λευθεριά γιὰ λίγο παῦσε νὰ χτυπᾷς μὲ τὸ σπαθί,
τώρα σίμωσε καὶ κλαῦσε εἰς τοῦ Μπαίρον τὸ κορμί...
3. Στῶν Ψαρῶν τὴν ὀλόμαυρη ῥάχι| περπατῶντας ἡ δόξα μονάχη
τὰ λαμπρὰ μελετᾷ παλληκάρια| καὶ ἴστη κόμη στεφάνι φορεῖ,
γενομέν' ἀπὸ λίγα χορτάρια| ποῦ εἶχαν μείνει ἴστην ἔρημη γῆ.
4. Σπέρματ' ἐλευθερίας ὁ Φεραῖος σπεῖρεν αἰοιδὸς
καὶ ὁ μὲν ὄλετο· φεῦ· σπέρμα δ' ἔβλαστε μέγα.
5. Εὐσεβίην σπείρων πατρίους τε λόγους Ἱεράρχης
Γρηγόριος Χριστῷ πάτερη ἔῃ τ' ἔβίω·
κάτθανε δ' ὡς ἔβίω μιμητῆς Χριστοῦ ἄνακτος
ψυχὴν δοῦς προφρόνως λύτερον ὑπὲρ πόλεων.
6. Ἄγχῶθι Πιερίδων σήκοιο φίλοι ὀμόφυλοι
τοῦ κλεινοῦ Κοραῆ τόνδ' ἀνέθεντο τύπον,
ᾄφρα νέοι Μουσῶν πρόπολοι λεύσσοντες ἐκείνου
μορφὴν αἰνητοῦ ζῆλον ἔχωσι βίου.

ἔποίησε πρὸς τιμὴν τοῦ ἀδελφοῦ αὐτοῦ πεσόντος ἐν τῷ ὑπὲρ ἑλευθερίας ἀγῶνι τῆς πατρίδος, ὑπὲρ ἧς καὶ αὐτὸς ἠγωνίσθη κατὰ γῆν καὶ κατὰ θάλασσαν.

Ἀλέξανδρος Σοῦττος (1803—1863), ἀνήκων εἰς μίαν τῶν ἐπισημοτέρων Φαναριωτικῶν οἰκογενειῶν, ἔτυχεν ἀνωτέρας παιδείας καὶ μορφώσεως· κατεῖχε τὴν ἀρχαίαν ἑλληνικὴν φιλολογίαν ὡς καὶ τὴν γαλλικὴν καὶ ἤτο θιασώτης τοῦ Βολταίρου καὶ τοῦ Ρουσσώ· πολλοὶ τῆς οἰκογενείας αὐτοῦ ἐθυσιάσθησαν εἰς τὸν τῆς πατρίδος ἀγῶνα καὶ αὐτὸς ἔσπευσεν ἐκ Παρισίων, ἵνα μετὰ σκῆ αὐτοῦ. Τὸ ἰδεῶδες αὐτοῦ ἦτο νὰ ἴδῃ μεγάλην ἀναγεννωμένην Ἑλλάδα, ἀλλ' ἐκ τῶν ἐμφυλίων ἐρίδων καὶ τῶν κομματικῶν διαμαχῶν ἀπογοητευθεὶς ἔβλεπε μόνον τὴν κακὴν ὄψιν τῶν πραγμάτων· διὸ καὶ ἐπολέμησε τὸν Καποδίστριαν διὰ τοῦ σατυρικοῦ αὐτοῦ καλάμου μετ' ἐμπαθείας ἤκιστα προεπούσης εἰς εὐγενῆ τῶν Μουσῶν θεράποντα. Τὰ ἔργα αὐτοῦ εἶναι 4 *σάτυραι* δημοτικῶταται, *ἱστορία* τῆς ἑλληνικῆς ἐπαναστάσεως γαλλιστί, ὁ *Ἄσωτος*, κωμῶδία πολὺ τὸ σατυρικὸν ἅλας ἔχουσα· ὁ *ἔξοριστος*, πολιτικὸν μυθιστόρημα· γενικωτέρας δὲ ἐπιδοκίμασίας ἔτυχον τὰ ἐπικολυρικά, ὁ *Περιπλανώμενος* καὶ ἡ *Τουρκομάχος Ἑλλάς*· ὡς ἐκ τῆς ἀριστοκρατικῆς αὐτοῦ φύσεως καὶ παιδείσεως οὐδὲν θύελητρον αἰσθανόμενος ἐκ τῆς δημῶδους γλώσσης μετεχειρίσθη τὴν καθυρεύουσαν σαφῆ καὶ ἑναργῆ¹.

Παναγιώτης Σοῦττος (1806—1866), ἀδελφὸς τοῦ Ἀλεξάνδρου, ἔτυχεν ὡς ἐκεῖνος ἀνωτέρας παιδείσεως, ἀλλ' εἶχε φύσιν πραοτέραν· ἦττον τοῦ ἀδελφοῦ ἐρεθιζόμενος ἐκ τῶν πολιτικῶν σφαλμάτων τοῦ περιβάλλοντος ἔστρεφε τὰ βλέμματα πρὸς τὰ φυσικὰ καλλοῦνς τῆς χώρας· ἤρχισεν ἐκ τῆς λυρικῆς ποιήσεως καὶ ὑπέστη ἰσχυρὰν τὴν ἐπίδρασιν τοῦ Βύρωνος· ἀλλ' ἐφείλκυεν αὐτὸν μᾶλλον ἢ ἀπαισιοδοξία καὶ ὁ ἔρωσ πρὸς τὴν δυστυχίαν παρὰ ὁ ἐπαναστατικὸς χαρακτῆρ τοῦ Ἀγγλοῦ ποιητοῦ· ἐκ τῆς τοιαύτης δὲ μελαγχολικῆς διαθέσεως εἶναι ἐμπεποτισμένον τὸ πρῶτον αὐτοῦ ποίημα ὁ *ταξειδιώδης*· ἡ γλῶσσα τούτου εἶναι

1. (Ἐκ τῆς Τουρκομάχου Ἑλλάδος). Μακροὺς αἰῶνας παρείδες, Μοῦσα, τὸν Ἑλικῶνα σιωπηλὸν] καὶ δὲν ἠκούσθης καλλιφωνοῦσα κανὲν κελάδημα ὑψηλόν· ἀηδονόστομος καθὼς τὸ πάλαι τὴν Τουρκομάχον Ἑλλάδα ψάλλει], ἦτις εἰς δάφνας τοῦ Μαραθῶνος, τὴν Σαλαμίνας, τῶν Πλαταιῶν] ἤνωσεν ἄλλας νέου ἀγῶνος [ἐνδοξοτέρας τῶν παλαιῶν.

τεχνικωτέρα τῆς τοῦ ἀδελφοῦ καὶ τὸ ποιητικὸν αἰσθημα λεπτότερον· ἢ μὲν *Κιθάρα* εἶναι συλλογὴ περιέχουσα τὰ κάλλιστα τῶν λυρικῶν αὐτοῦ ἔργων· δράματα δὲ αὐτοῦ εἶναι *Ὀδοιπόρος*, *Ἄγνωστος*, *Καραϊσκος* (τὸ καὶ κράτιστον), *Εὐθύμιος Βλαχάβας*, *Μεσσίας* (τὰ πάθη τοῦ Ἰησοῦ)· ἅπαντα τὰ δραματικὰ ταῦτα ἔργα γέμουσι λυρικῶν καλλονῶν· νεαρῶτατος τῷ 1823 ἐδημασίευσεν καὶ ἐν Παρισίοις γαλλιστὶ *συλλογὴν ᾠδῶν*, ἃ· διανθίζει τὸ ἁρμονικὸν τοῦ Ῥακίνα ὕφος καὶ τὸ ἀνθηρὸν τοῦ Λαμαρτίνου, ἔτι δὲ καὶ ἄρωμά τι ἀνατολικόν, ἅπερ ἐφεύκυσαν τὴν προσοχὴν καὶ τοὺς ἐπαίνους τοῦ Γαλλικοῦ τύπου.

Γεώργιος Ζαλοκώστας (1805—1858) Ἡπειρώτης, διακόψας τὰς ἐν Ἰταλίᾳ σπουδὰς αὐτοῦ ἔδραμε μετὰ τοῦ πατρὸς καὶ τοῦ ἀδελφοῦ δεκαεξαετῆς εἰς Μεσολόγγιον καὶ ἐγένετο εἰς τῶν προμάχων τοῦ ἐθνικοῦ ἀγῶνος· διαμείνας μέχρι τέλους τοῦ βίου εἰς τὸ στρατιωτικὸν στάδιον καθιέρωσε τὰς ὥρας τῆς ἀνέσεως εἰς τὴν θεραπείαν τῶν Μουσῶν, ᾄδων τὰ τροπαια τοῦ ἀγῶνος ἢ θρηνῶν ἐθνικὰς καὶ ἰδίας συμφορὰς· ἔγραψε πλεῖστα λυρικά ποιήματα καὶ τινα ἐπικολυρικά, ἐν οἷς διαλάμπει ἡ ἐπικὴ σεμνοπρέπεια· ἡ ποίησις αὐτοῦ διακρινομένη διὰ τὴν ἔμπνευσιν καὶ τὴν τρυφερότητα τοῦ αἰσθήματος εἶναι ἔντονος, κομψὴ καὶ χαρίεσσα ὡς ἐν ἀρχαίῳ τύπῳ χυθεῖσα. Δύο τῶν ποιημάτων αὐτοῦ ἐβραβεύθησαν ἐκ διαγωνισμῶ, τὸ *Μεσολόγγιον* καὶ οἱ *Ἀρματολοὶ καὶ Κλέφται*, ὅπερ ἰδίως εὐμοιρεῖ καλλίστων περιγραφῶν γλῶσσαν μετεχειρίσθη τὴν καθαρεύουσαν, τὸ καλλίτερον δ' ὅμως αὐτοῦ προῖον ἐγράφη ἐν τῇ δημῳδίᾳ.

Ἀλέξανδρος Ρίζου Παγκαβῆς (1809—1892) ἐκ τῶν Φαναριωτῶν τῆς Κωνσταντινουπόλεως, οὗ τὸ γένος ἀνήρχετο εἰς αὐτοκρατορικὸν οἶκον τοῦ Βυζαντίου. Ὑπυρέτησε τὴν πατρίδα τὸ πρῶτον ὡς ἀξιωματικὸς τοῦ πυροβολικοῦ, κατόπιν ἐγένετο καθηγητὴς τῆς ἀρχαιολογίας ἐν τῷ Πανεπιστημίῳ, ὑπουργὸς τῶν ἐξωτερικῶν καὶ τέλος πρεσβευτῆς· ὡς δὲ ἡ ὑψηροσία αὐτοῦ ἐγένετο ποικίλη, οὕτω καὶ τὰ ἔργα, ἅτινα εἶναι α' ἱστορία τῆς ἀρχαίας τέχνης δίτομος· β' ἑλληνικαὶ ἀρχαιότητες εἰς τέσσαρας τόμους· γ' ποιητικῶν ἔργων ἐπὶ τόμοι, ἐν οἷς 1. λυρικὴ ποίησις, πᾶσα σχεδὸν ἐν καθαρευούσῃ γλώσσῃ, 2. διηγηματικὴ ποίησις καὶ 3. δραματικὴ εἰς δύο τόμους, τὰ δράματα, οἱ *τριάκοντα* (δηλ. τύραννοι), ὁ *Δούκας* (ἐπὶ τῶν σταυροφόρων) καὶ ἡ *Φροσύνη* (τοῦ Ἄλῃ πασᾶ) ἐλήφθησαν ἐκ τῆς ἐθνικῆς ἱστορίας· 4 κωμῳδίαί, ὧν

χαριστέρα, τοῦ *Κουτρούλη ὁ γάμος*. Παραφράσθησαν ἐμμέτρως ἄπ' αὐτοῦ τραγωδίαί τοῦ Σοφοκλέους καὶ κωμωδίαί τοῦ Ἀριστοφάνους καὶ μετεφράσθησαν ἐκ τῆς ξένης φιλολογίας «ἡ Ἱερουσαλήμ τοῦ Τάσσου, ὁ Ἰούλιος Καίσαρ τοῦ Σαιξπήρου, ὁ Νάθαν τοῦ Λέσιγγ, ἡ Ἰφιγένεια τοῦ Γκαίτε καὶ ἡ κόλασις τοῦ Δάντου». Τέλος συνέγραψε καὶ ἱστορίαν τῆς νεοελληνικῆς φιλολογίας γαλλιστί, καὶ ἐπιτομὴν αὐτῆς ἑλληνιστί¹.

Ἐφεξῆς δὲ ἀξιωματιόμηνεντος εἶναι ὁ *Ἰούλιος Τυπάλδος* (1814—1883), Κεφαλλῆν ποιητής, μιμηθεὶς τὸν Σολωμόν· τῶν ποιημάτων αὐτοῦ συλλογὴ ἐδημοσιεύθη τῷ 1856, ἐξ ὧν τὸ *πλάσμα τῆς φαντασίας* μάλιστα δεικνύει τὸ τάλαντον τοῦ ποιητοῦ.

Θεόδωρος Ὀρφανίδης (1817—1886) ὡς καθηγητῆς τῆς βοτανικῆς ἐν τῷ Πανεπιστημίῳ ἐξερευνήσας τὴν ἑλληνικὴν χλωρίδα ἐπλούτισε τὴν ἐπιστήμην ἀνακαλύψας πολλὰ νέα εἶδη φυτῶν καὶ καταβαλὼν τὰς βάσεις τῆς ἑλληνικῆς βοτανικῆς ὀνοματολογίας. Ὡς ποιητῆς δ' ἔγραψε μέγαν ἀριθμὸν λυρικῶν εἰδῶν, ἔτι δὲ καὶ *ἐπικά*, ὡς ἡ Χίος δούλη, ὁ ἅγιος Μηνᾶς καὶ ὁ πύργος τῆς Πέτρας, ἐν οἷς διαλάμπει ζωηρὰ φαντασία καὶ ἔμπνευσις δραματικῆ· ἐν δὲ ταῖς περιγραφαῖς διακρίνει τις τὸν ἐραστὴν καὶ λάτρην τῆς φύσεως, ἦν ἐξυμνεῖ ὡς ὁ Γκαίτε· μιμούμενος τὸν Ἀλέξ. Σούτσον ἐποίησε τὸν *Ἀπατριν* κατὰ τὸν *Ἐξόριστον* καὶ τὸν *Περιπλανώμενον* ἐκείνου· ἐπὶ τὰ ἴχνη ἐκείνου ἐβάδισε καὶ ἐν τοῖς *σατυρικοῖς*· τὸ *Τίρι-Λίρι* καὶ ὁ *Ἰώτας* ἀναδεικνύουσιν αὐτὸν σατυρικὸν πρώτης τάξεως.

Σύγχρονος τοῦ Ὀρφανίδου καὶ *οἰονεὶ δορυφόρος τοῦ Ἀλεξάνδρου Σούτσου* εἶναι ὁ *Σοφοκλῆς Καρύδης* (ἀποθανὼν τῷ 1893), εἷς τῶν δημοτικωτέρων ποιητῶν τῆς νεωτέρας Ἑλλάδος, κατέστη γνωστὸς ἐκ τοῦ σατυρικοῦ φύλλου, ὅπερ ἐξέδιδε, τὸ *Φῶς*, σατυριζῶν τὰς πολιτικὰς ἀσχημίας τῆς ἡμέρας· διὸ καὶ κατεδιώχθη καὶ ἐφυλακίσθη. Τὰ σατυρικά ποιήματα αὐτοῦ περιέλαβον αἱ τρεῖς τόμοι, *Φαρέτρα*, *Τόξον*, *Βέλη*· ἀλλ' εἶναι καὶ ἄλλαι συλλογαὶ τῶν ποιημάτων αὐτοῦ ἀξιόλογοι, ὡς ἡ *Δύρα*, τὰ *Ἐλεγεία* καὶ ὁ *Βωμός*. Εἶχε δὲ καὶ *ἐπικολυρικά* καὶ *δράματα*, ἀλλ' ἐν τῇ

1.

Μαύρη'νε ἡ νύχτα 'στά βουνα
'στοὺς βράχους πέφτει χιόνι,
'Στά ἄγρια 'στά σκοτεινά,
στῆς τραχειαῖς πέτραις, 'στά στενά,
ὁ κλέφτης ξεσπαθώνει, ξεσπαθώνει.

σαύρα ὑπῆρξεν ἀνεξάντητος ἀναμφισβητήτως· ὑπερέβαλλε μὲν τὸ μέτρον ἐν τῷ σατυρίζειν, ἀλλὰ τὴν εὐφυΐαν καὶ τὸ ποιητικὸν αὐτοῦ ἄλαντον δὲν δύναται τις ν' ἀμφισβητήσῃ.

Ἄνδρέας Δασκαράτος (1811—1901), οὗ τὰ διάφορα στιχορρήματα ἐδημοσιεύθησαν τῷ 1872· ἡ σάτυρα αὐτοῦ ἦτο λίαν δριμεῖα καὶ ἡ δημοτικὴ γλῶσσα ἰδιωματικὴ τῆς πατρίδος αὐτοῦ Κεφαλληνίας· ὁ ποιητὴς ἔξοχος εἰς τὴν πολιτικὴν παρωδιαν φαίνεται ἐχθρὸς τοῦ κλήρου καὶ προλήψεων τινων θρησκευτικῶν.

Εἰς τοὺς σατυρικοὺς τούτους πρέπει νὰ προστεθῇ καὶ ὁ

Γεώργιος Σουρῆς (1853—1919), εὐφυέστατος σατυρικός ποιητὴς, οὗτινος ἡ ἰδιοφυΐα ἐξειλίχθη εἰς τὸν Ῥωμῆον (1884), ἐβδομαδιαῖον ἔμμετρον φύλλον· ὁ λυρικός ποιητὴς, καλλιτέχνης τοῦ στίχου, ἀντὶ νὰ θορνῇ ὡς ἄλλοι ῥωμαντικοὶ ποιηταί, τοῦναντίον ἐγέλα καὶ ἔπαιζεν ἀποκρύπτων τὸν ψυχικὸν αὐτοῦ πόνον διὰ τὰς πέριξ ἀσχημίας. Ὁ Ῥωμῆος ἀπεθησαύρισε μὲν τὸ ποιητικὸν αὐτοῦ ἔργον, ἀλλ' ἐξεδόθη εἰς ἑξὶ τόμους καὶ συλλογὴ τῶν ἐκλεκτοτέρων αὐτοῦ ποιημάτων· καὶ ἡ παράφρασις δὲ τῶν Νεφελῶν τοῦ Ἀριστοφάνους ἐκρίθη εὐστοχον δραματικὸν δοκίμιον· ἡ σκωπτικὴ τοῦ Σουρῆ μούσα δὲν εἶχε τὴν δριμύτητα τὴν ἐμποιοῦσαν μῖσος καὶ ἐκδίκησιν· ἀλλ' ἦτο ἀθῶα, ἄχολος, παιγνιώδης, ὥστε νὰ τέρπῃ καὶ αὐτοὺς τοὺς σατυριζομένους.

Ἡλίας Τανταλίδης (1818—1876) ἐκ Κωνσταντινουπόλεως, διάδοχος τοῦ Χριστοπούλου. Ὑπῆρξε βαθὺς φιλόλογος καὶ θεολόγος, ψυχὴ εὐαίσθητος καὶ ἐμπαθὴς τῆς φύσεως λάτρις· ἀλλ' ἔστερέθη λίαν προῶρως τῶν ἀπολαύσεων αὐτῆς, διότι ὡς ὁ Μίλων νέος ἀπώλεσε τὸ φῶς τῶν ὀφθαλμῶν· ἀλλὰ καὶ τυφλὸς γενόμενος ἐξηκολούθει νὰ θεραπεύῃ τὰς Μούσας. Τὰ ποιήματα αὐτοῦ ἐν γλώσῃ καθαρᾷ δύναται νὰ χρησιμεύσωσιν ὡς ὑποδείγματα χάριτος καὶ καλλιπειίας, ἀλλὰ διὰ τὰς θελκτικωτέρας αὐτοῦ ἐμπνεύσεις προετίμα τὴν δημῶδη, ἣν μετεχειρίζετο μετὰ σπανίας δεξιότητος. Εἶναι δὲ τὰ ποιήματα αὐτοῦ, *ῥῶδη εἰς τὸν Μάϊον, τὰ παίγνια* καὶ τὰ *ἰδιωτικὰ στιχορρήματα*, λυρική συλλογὴ ἐν γλώσῃ καθαρᾷ· ὀρθοέπεια, χάρις, σαφήνεια, κυριολεξία διακρίνουσι αὐτὴν, ὡς καὶ πᾶν ἐν γένει προῖον τῆς μουσῆς τοῦ Θρακικοῦ ἀοιδοῦ· τέλος ἐδημοσίευσεν καὶ πολλὰ *πεζογραφήματα*, ἀξιόλογα διὰ τὴν ὀρθὴν κρίσιν καὶ τὰς ὑγιεῖς ἀρχάς.

Ἀριστοτέλης Βαλαωρίτης (1824—1879) ἦτο ἐκ Λευκάδος, τυχὼν δὲ ἀνωτέρας παιδείσεως ἐν Γαλλίᾳ καὶ Ἰταλίᾳ ἐξεπροσώ-

πησε τὴν γενέτειραν νῆσον εἰς τὴν ἐκ Κερκύρα Βουλὴν τῶν Ἰονίων καὶ εἰς τὴν ἐν Ἀθήναις τῶν Ἑλλήνων. Εἰς τὴν διάθερον αὐτοῦ φύσιν ἐπέδρασεν ἡ ποίησις τοῦ Βίκτωρος Οὐγκώ καὶ τὰ ἠρωϊκὰ τῶν κλεφτῶν τραγούδια· τὰ ῥωμαντικά αὐτοῦ ποιήματα ἀποπνέουσι μένος καὶ πάθος κατὰ τῶν Τούρκων, ἀλλ' ἡ ἔμπνευσις αὐτοῦ ἔχει ὑπέρμετρον ῥωμαντισμόν, τὸ δὲ ἰδεῶδες τοῦ ποιητοῦ εἶναι ὁ ἠρωϊσμός καὶ ἡ ἐθελοθυσία τῶν κλεφτῶν. Τὰ ποιήματα τούτου, ἐκδοθέντα καὶ ἐν τῇ βιβλιοθήκῃ τοῦ Μαρσασῆ *εἰς τρεῖς τόμους*, εἶναι *Σιχουργήματα*, *Μνημόσυνα*, *Κυρὰ Φροσύνη* καὶ *Ἀθανάσιος Διακός*. Φανταστικὸν καὶ τρομερὸν εἶναι ὁ *Ἀστραπόγαννος*, ὅστις τραυματισθεὶς ὑπὸ τῶν ἐχθρῶν ἀπαιτεῖ ν' ἀποκόψη φίλος τὴν κεφαλὴν, ἵνα μὴ πέσῃ εἰς τὰς χεῖρας τῶν ἀπίστων.

Κωνσταντῖνος Παπαρηγόπουλος (1825—1891), καθηγητῆς τῆς Ἑλληνικῆς ἱστορίας ἐν τῷ Πανεπιστημίῳ ἐγένετο ὁ κατ' ἐξοχὴν ἱστορικὸς τῆς νεωτέρας Ἑλλάδος· ἡ ἐκ 5 τόμων ὀγκωδῶν ἱστορία αὐτοῦ ἐξεδόθη τὸ πρῶτον τῷ 1866, τῷ δὲ 1925 ὑπὸ Κωνστ. Ἐλευθερουδάκη ἐγένετο πέμπτη ἔκδοσις αὐτῆς εἰκονογραφημένη μετὰ προσθηκῶν καὶ σημειώσεων πολλῶν, εἰς ἣν προσετέθη καὶ ἕκτος τόμος ὑπὸ Παύλου Καρολίδου, συμπληρῶν τὴν ἱστορίαν τοῦ ἔθνους ἀπὸ τοῦ 1830—1881. Τὸ ἔργον τοῦ μεγάλου ἱστορικοῦ εἶναι μνημειῶδες καὶ πολύτιμον κόσμημα τῆς φιλολογίας τῆς νεωτέρας Ἑλλάδος· ἀκολουθεῖ μὲν τὰ ἴχνη τοῦ Γρόττε καὶ τοῦ Γίββωνος, ἀλλ' ἔχει καὶ ἀνεξαρτησίαν κρίσεως καὶ πρωτοτυπίαν· τὸ καλλιπέδες καὶ χαρίεν ὕφος καὶ ἡ ἐνάργεια τῆς ἐκθέσεως προσδίδουσιν εἰς τὸ ἔργον ἀξίαν φιλολογικὴν πρώτης τάξεως, ἡ δὲ ὀρθότης τῶν παρατηρήσεων καὶ ἡ εὐγενὴς ἀπροσωποληψία τάσσουσι τὸν συγγραφέα εἰς τὸν ἀριθμὸν τῶν μεγάλων ἀνδρῶν τῶν προαγόντων τὴν ἀρετὴν.

1. Καλόγερε, τί καρτερεῖς κλεισμένος μέσ' ἰστὸ Κιοῦγκι;
πέντε νομάτοι σου ἄμειναν κ' ἐκεῖνοι λαβωμένοι
κ' εἶναι χιλιάδες οἱ ἐχθροί, ποῦ σ' ἔχουνε ζωμένον
κι' ἀφέντης ὁ Βελήπασας Δεσπότη θὰ σὲ κἀνή;
ἔτσι ψηλά πο τὸ βουνὸ φωνάζει ὁ Πῆλιο-Γούσης».

Εἰς τὸν Πατριάρχην Γρηγόριον·

«Πῶς μᾶς θεωρεῖς ἀκίνητος, ποῦ τρέχει ὁ λογισμὸς σου,
τὰ φτερωτὰ σου ὄνειρα γιατί ἰστὸ μέτωπό σου...»

Δημήτριος Κ. Παπαρρηγόπουλος (1843—1873), υἱὸς τοῦ μεγάλου ἱστορικοῦ· σπουδάσας νομικὰ ἐξήσκησε τὸ δικηγορικὸν ἐπάγγελμα, ἀλλ' εἶχε καὶ ποιητικὴν ἰδιοφυΐαν καὶ φιλοσοφικὸν λυρισμὸν. Τὰ ποιητικὰ ἔργα αὐτοῦ εἶναι· α' *λυρικά* ἐκδοθέντα ἐντὸς δύο συλλογῶν, ὧν ἡ μὲν ἐπιγράφεται *Στόνοι*, ἡ δὲ *Χελιδόνες*· β' τὸ ἐπικολυρικὸν *Ὅρφεὺς* καὶ γ' μία κωμωδία *Συζύγου ἐκλογή*. Τὰ δὲ περὶ ἔργα αὐτοῦ ἐπιγράφονται *Χαρακτῆρες* καὶ *Ἀγορά*. Ταῦτα δὲ πάντα ἐν γλώσσει καθαρουσίῃ καὶ γλαφυρᾷ διακρινόμενα διὰ τὴν πρωτοτυπίαν τῶν ἰδεῶν, ἔχουσι μελαγχολικὴν τινα χροιάν, ἣτις εἶναι ἀποτύπωμα τῆς ἰδιοσυγκρασίας τοῦ ποιητοῦ¹

Μαρκοῦς Γεράσιμος (1826—1911) εὐπατριδῆς Κερκυραῖος· τούτου τὰ *ποιητικὰ* ἔργα ἐδημοσιεύθησαν τῷ 1896, ἐν οἷς τὸ ἐπικολυρικὸν «Ὁ Ὅρκος» εἶναι ἀριστούργημα τῆς νεοελληνικῆς φιλολογίας.

Κατὰ τὸν Ῥαγκαβῆν ὁ Μαρκοῦς διὰ στίχων ἑναρμονίων, διὰ φράσεως ἐντόνου, ἔψαλε τὸ καλλιτεχνικὸν ἔπος, τὸν Ὅρκον, ἄξιον τὴν πρώτην νὰ κοιταθῆ θέσει ἐν τῇ νεοελληνικῇ φιλολογίᾳ· εἰς γλώσσαν στερουμένην μὲν γραμματικῆς ἀκριβείας, ἀλλὰ σύντονον καὶ βραχεῖαν μεθ' ὑψηλῆς ὁμοῦ σόφρονος φαντασίας καὶ μετ' ἔξαιρέτου φιλολογικῆς ἐμπειροτεχνίας, ὁ ποιητὴς ἀπεικόνισεν ἐν τῶν δραματικωτέρων ἐπεισοδίων τοῦ ἔθνικοῦ ἀγῶνος, ἐν ᾧ ψάλλει τὸν ἀγῶνα τῆς Κρήτης καὶ τὸ ὀλοκαύτωμα τῆς Μονῆς Ἀρκαδίου.

Αἱ ἑλληνικαὶ παροικίαι τοῦ Λονδίνου, Λιβερπούλης καὶ Μαγχεστρίας ἐφημίσθησαν ἐν τῇ κύκλῳ τῆς ἐμπορίας καὶ τῆς χρηματιστικῆς, ἀλλὰ μέλη τινὰ τούτων ἐθεράπευσαν καὶ τὸν λόγιον Ἑρμῆν ἐπίσης ἐπιτυχῶς ὡς καὶ τὸν κερδῶν. Ὁ **Δημήτριος Βικέλας** (1830—1908) δύναται νὰ ληφθῆ ὡς σπουδαῖον παράδειγμα τούτων· οὗτος πλὴν πεζογραφημάτων τινῶν ἐφιλοτέχνησε καὶ ποιήματα, ἐν οἷς διαλάμπει χάρις καὶ εὐφυΐα· τὰ πλείονα ταύτων εἶναι ἐν δημοτικᾷ γλώσσει· μετέφρασε προσέτι καὶ τὸν Σαιξπηρὸν· καὶ ἡ μετάφρασις τῶν τριῶν αὐτοῦ τραγωδιῶν, Ῥω-

1. Ἐκ τοῦ Ὅρφεως: Ἀγανὲς καὶ ἐρημία] περιβάλλουν τὸν Ὅρφεα καὶ ἀκούεται τραχεῖα] τοῦ Κερβέρου ἢ κραυγὴ, ἀνηχοῦσα φρικαλέα] ἐν τῇ φλογερᾷ σιγῇ.

Εἰς μάτην ἐπεζήτησα παντοῦ τὴν εὐτυχίαν, δὲν εὗρον εἰ μὴ στεναγμούς καὶ πόνον καὶ πικρίαν.

μαίου, Ἀμλέτου καὶ Μάκβεθ, εἶναι λίαν εὔστοχος· ἐπὶ πᾶσιν ἐγένετο καὶ κοινωφελῆς ἀνὴρ ἰδρύσας τὸν *σύλλογον τῶν ὀφελίμων βιβλίων* καὶ τὸ *ἐκπαιδευτικὸν Μουσεῖον*.

Δημήτριος Βερναδάκης (1834—1907) καθηγητῆς τῆς γενικῆς ἱστορίας ἐν τῷ Πανεπιστημίῳ, φιλόλογος ἅμα καὶ ποιητής· τὸ πρῶτον τραπεῖς περὶ τὴν σάτυραν ἐποίησεν ἐν τριμέτροις τὴν *Γρασομαχίαν* καὶ τὸν *Περίδρομον* κωμωδίαν· ἐν ἀμφοτέροις δὲ τούτοις ἀναγνωρίζει τις πνεῦμα λεπτόν, πρωτότυπον καὶ καυστικόν. Ἀλλὰ μετ' ὀλίγον ἐστράφη εἰς τὴν διηγηματικὴν ποίησιν καὶ ἐφάνη οὐχ ἥττον πεποικισμένος καὶ ἐν τῷ εἶδει τούτῳ· πρὸς τούτοις δὲ ἐποίησε καὶ δράματα πολλὰ, ὧν τινὰ ἔχουσιν ὑπόθεσιν κλασικὴν, ὡς οἱ *Κυψελίδαι* ἐκ τῆς αὐτῆς τοῦ Περιάνδρου, τυράννου τῆς Κορίνθου, ἢ *Ἀντιόπη* καὶ ἡ *Μερόπη*, ἅπερ θέματα καὶ πολλοὶ ἀρχαῖοι δραματικοὶ ἐπραγματεύθησαν· ἕτερον αὐτοῦ δράμα εἶναι ἡ *Φαῦστα* καὶ ἡ *Μαρία Δοξαπατρῆ*, τὸ ἀρχαιότατον τῶν δραμάτων αὐτοῦ (1858), ἧς ἡ ὑπόθεσις ἐλήφθη ἐκ τοῦ χρόνου καθ' ὃν ἐγένετο σύρραξις τοῦ ἔθνους πρὸς τὴν Δύσιν ἐπὶ τῆς Φραγκοκρατίας· ἐν ἅτασι τοῖς δράμασιν αὐτοῦ ἡ γλῶσσσα εἶναι ἀνθηρὰ, διαυγῆς καὶ ποιητικὴ μετὰ πολλῶν καλλωνῶν ἐν ταῖς λεπτομερείαις.

Ἀχιλλεὺς Παράσχος (1835—1895) εἶναι ἐκ τῶν ποιητῶν, οἵτινες καλλιεργήσαντες τὴν γλῶσσαν τοῦ λαοῦ ἀνέπτυξαν ὕψος κομψὸν καὶ ἐπιμεμελημένον· ἀλλ' ὁποιανδήποτε γλῶσσαν καὶ ἂν μεταχειρίζηται, ὁποιανδήποτε χορδὴν τῆς λύρας αὐτοῦ καὶ ἂν κρούῃ, πάντοτε γνωρίζει νὰ παράγῃ τοὺς μελωδικωτέρους τόνους· κέκτηται εἰς τὸν ὕψιστον βαθμὸν τὰ θελκτικὰ πλεονεκτῆματα τοῦ λυρικοῦ ποιητοῦ· εἴτε τὴν χαρὰν ἢ τὴν λύπην ἄδει, εἴτε τὸν ἔρωτα ἢ τὴν πατρίδα, συνδυάζει πρὸς τὴν θέρημν τοῦ αἰσθήματος τὸ νευρῶδες, πρὸς τὸν φλογερὸν ἐνθουσιασμὸν εὐαισθησίαν ἠδεῖαν, ἔχει μεγάλην πρωτοτυπίαν ἰδεῶν καὶ μελωδίαν στιχοργίας ἀπαράμιλλον· διὸ καὶ εἶχε καταστῆ ὁ δημοφιλέστερος τῶν συγχρόνων ποιητῶν. Τὰ ποιήματα αὐτοῦ, ὧν ἀξιωματικωτέρωτα εἶναι ὁ *ποταμός*, ὁ *ἔρως*, ὁ *Δῆμος*, ἢ *Σαλαμίς*, τὸ *ὄρφανόν*, ἐξεδόθησαν εἰς τόμους τέσσαρας.

Ἄγγελος Βλάχος (1838—1920), γνωστότατος ὡς λογογράφος, ποιητής, διευθυντῆς τοῦ βασιλικοῦ θεάτρου καὶ πολιτικός· διότι ἐγένετο βουλευτής, ὑπουργὸς καὶ πρεσβευτής· γλωσσομαθέστατος ὧν μετέφρασε πλεῖστα ἔργα, ὡς τοῦ Βίκτωρος Οὐγγῶ,

του Βύρωνος, του Λέσσιγγ, του Γκαίτε, του Σίλλερ και του Ρακίνα και εν γενει ὅτι ἀριστούργημα δραματικὸν εἶχον αἱ ξένοι φιλολογοί, ἐφιλοτιμήθη ὁ ἀκαταπόνητος λόγιος νὰ ἐξελληνίσῃ ἐν γλώσῃ καλλιπεσάτῃ μετὰ κλασσικῆς αὐστηρότητος· πολῦτιμος δὲ κρίνεται καὶ ἡ μετάφρασις τῆς τοῦ Σαίιτ—Μάρκ—Γεραρδίου δραματολογίας (τόμ. 4)· ἀξιωμαθὸν εἶναι καὶ ἡ μετάφρασις εἰς δημοτικὴν γλῶσσαν τῶν ᾠμάτων τοῦ Heine. Τέλος ἡ μουσικὴ αὐτοῦ γλῶσσα συνετέλεσε νὰ ἀποδώσῃ ἔμμετρος καὶ τὰς ἀρμονίας τοῦ Λαμαρτίνου· τὰ δὲ πρωτότυπα αὐτοῦ ποιήματα λυρικά καὶ σχολικὰ ἐξεδόθησαν ἐν ἰδίῳ τόμῳ.

Ἀλέξανδρος Βυζάντιος (1841—1898) υἱὸς τοῦ λεξικογράφου Σκαρλάτου Βυζαντίου, πολυμαθέστατος καὶ κριτικώτατος, ἤθελεν ἀποβῆ καὶ ποιητὴς ἀριστος, ἂν μὴ ἐγκατέλειπε τὸ ποιητικὸν στάδιον, ἵνα ἐγκατασταθῇ ἐν Τεργέστῃ ὡς διευθυντὴς τῆς ἐκεῖ πολιτικῆς ἐφημερίδος «**Ἡμέρα**», ἣτις περιεποίησε τιμὴν εἰς τὴν ἑλληνικὴν δημοσιογραφίαν· ἐν ἐκ τῶν ποιητικῶν αὐτοῦ προΐόντων «**Σωκράτης** καὶ **Ἀριστοφάνης**», διακρινόμενον διὰ τὴν πρωτοτυπίαν καὶ τὰς ἐν ταῖς λεπτομερείαις καλλονάς, εἶναι ὠραία μικρογραφία μεγάλης εἰκόνας τοῦ ἀρχαίου βίου, ἔχουσα ὅλην τὴν εὐγένειαν καὶ τὴν καθαρότητα τῶν γραμμῶν διὰ χαρακτηριστικῶν ζωνῶν καὶ ἀληθινῶν· ἡ γλῶσσα τοῦ ποιητοῦ εἶναι καλλιπεσάτῃ καὶ χαρίτων μεστή.

Σπυρίδων Βασιλειάδης (1844—1874) ἐκ Πατρῶν νομικός καὶ ποιητὴς· τὰ ἔργα αὐτοῦ περιέλαβεν ἡ τετράτομος ἔκδοσις τῶν **Ἀττικῶν νυκτῶν** περιέχουσα λυρικά ποιήματα, δράματα καὶ κριτικὰ ἄρθρα· ἐκ τῶν δραμάτων αὐτοῦ σπουδαιότερον εἶναι οἱ **Καλλέργαι**, ὁ **Λουκᾶς Νοταρᾶς** καὶ ἡ **Γαλάτεια**, ἣτις μετεφράσθη καὶ εἰς ξένας γλώσσας· πρὸ τῶν ὀμμάτων τοῦ ἐμπεπνευσμένου ποιητοῦ, ὅστις ἦτο θαυμαστὴς καὶ λάτρης τοῦ ἀρχαίου κόσμου, ἀνέζων ἰλαραὶ ὀπτασίαι τῆς ἀρχαιότητος.

Γεώργιος Βιζυηνός (1848—1890) ἐκ Θράκης ὢν καὶ μαθητὴς τοῦ Τανταλίδου ἐγένετο ὑψηγῆτης τῆς φιλοσοφίας καὶ καθηγῆτης τοῦ δραματικοῦ τμήματος ἐν τῷ Ὁδεῖῳ τῶν Ἀθηνῶν· τὰ ποιητικὰ αὐτοῦ προΐοντα εἶναι ἄξια νὰ παραβληθῶσι πρὸς τὰ τοῦ διδασκάλου καὶ τοῦ Χριστοπούλου· τὸ δὲ μακρὸν αὐτοῦ ποίημα, ὁ **Κόδρος**, ἔχει στίχους μεγάλης καλλονῆς καὶ ποιητικῆς ἀξίας ἐν γλώσῃ καθαρευούσῃ· λάτρης τῆς ἀρχαιότητος ὢν γνωρίζει ν' ἀποδίδῃ αὐτὴν διὰ τόνων ἀνταξίων· ἡ πλοκὴ τοῦ ποιή-

ματος ένυφασμένου έν ιστορικοῖς στοιχείοις, εἶναι λίαν έντεχνος καί έπαγωγός· κατόπιν δ' έγραψε καί τὰς *Ἀτιθίδας αὔρας* καί ἄλλα έν δημοτικῇ γλώσσῃ· οὐχί κατώτερον τοῦ ποιητικοῦ έργου αὐτοῦ εἶναι τὸ *διηγηματογραφικόν*, έν ᾧ θεωρεῖται ὡς ὁ πρῶτος δημιουργός τοῦ ἑλληνικοῦ διηγήματος μετά λεπτῶν ψυχολογικῶν χαρακτήρων.

Ἰωάννης Παπαδιαμαντόπουλος (1856—1910) παγκοσμίου φήμης Ἕλλην τὸ γένος καί τήν ψυχὴν, Γάλλος δὲ τήν φιλολογίαν ὑπὸ τοῦ ψευδώνυμον *Ζὰν Μωρεάς*· καταλιπὼν τὰς Ἀθήνας εἰκοσαετῆς ἦλθεν εἰς Παρισίους, τήν πόλιν τῶν ὀνείρων καί θεληγῶν, ὅπου διέμεινε μέχρι τέλους τοῦ βίου. Πρὶν έκπατρισθῆ ἔδημοσίευσε συλλογὴν ποιημάτων, ἣτις ἐπεγράφετο *«τρυγόνες καί ἔχιδναι»*, ἐξ ἧς πολλὰ εἶχε τις νὰ ἐπιτίξῃ ἢ ἐλπίς ἐπετεύχθη, ἄλλ' ἢ Ἑλλάς ἀπώλεσε ποιητὴν μεγίστης ἀξίας. Ἐν Γαλλίᾳ διαμένων καί εὐδοκιμῶν ἐγκατέλιπε τελείως τήν μητρικὴν γλῶσσαν· κράτιστα τῆς ποιητικῆς αὐτοῦ δημιουργίας ὡς πρὸς τὴν ἔμπνευσιν καί τὸ ὕφος θεωροῦνται δύο, αἱ Στάνς (Stances), ᾧδαί στροφικαὶ καί ἡ Ἰφιγένεια ἢ έν Αὐλίδι κατὰ τὴν Εὐρυπίδειον.

Ἰωάννης Πολέμης (1862—1924) ἐγεννήθη έν Ἀθήναις καί θεωρεῖται εἰς τῶν σπουδαιότερων ποιητῶν· έν τῷ δράματι ὑπέστη τὴν ἐπίδρασιν τοῦ βορρᾶ καί μάλιστα τὴν τοῦ Μαίτεριλλγ, ὡς δεικνύουσι τὰ δράματα αὐτοῦ, τὸ *εἰκόνισμα* καί τὸ *ὄνειρον*, ἄλλὰ διετήρησε καί τὴν ἑλληνικὴν φύσιν, ἣτις εἶναι ἀρμονικώτερα· ἕτερον δράμα δίπρακτον αὐτοῦ εἶναι *«βασιληᾶς ἀνήλιαστος»*· κωμωδία δὲ τις έν στίχοις κομποῖς καί μετ' εὐφυοῦς πλοκῆς ἐπιγράφεται *«ἡ γυναῖκα»*. Τὰ περιφημότερα τῶν ποιημάτων αὐτοῦ περιέλαβε μικρὸς τόμος ἐπιγραφόμενος *«τὰ ἀλάβαστρα»*· παρὰ τὰ λεπτοφυῆ έν αὐτῷ ποιήματα ἀποπνέοντα τὴν εὐωδίαν τῶν ἴων εὐρίσκει τις καί πολλὰ πλήρη σφρίγους· αἴσθημα δὲ μεγάλης εὐσεβείας ἀποπνέει τὸ ποίημα *«προσευχὴ πρὸς τὴν Παρθένον»*.

Κώστας Κρυστάλλης (1868—1894) ὢν ἐξ Ἡλείου εἶχεν ἔμπνευσιν ποιητικὴν, τὸ δὲ πρῶτον αὐτοῦ ἔργον αἱ *Σκιαὶ τοῦ Ἄδου* (1886) ἐμφαίνουσι τὴν εὐαισθησίαν καί τὴν ὀξείαν αὐτοῦ παρατήρησιν. Τὰ σπουδαιότερα τῶν ἔργων αὐτοῦ εἶναι τὰ *ἀγροτικά*, έν οἷς ἡ γλυκεῖα τῶν στίχων ἀρμονία συνίδει πρὸς τὸ ζωηρὸν πνεῦμα τῆς πραγματικότητος. Τὰ δὲ *πεζογραφήματα* αὐτοῦ ἅτινα ζῶν ἐξέδωκεν, εἶναι ἡ *ἑορτὴ τῆς Κασσιόττισας*, ἡ *διδασκά-*

Λισσα τοῦ χωριοῦ καὶ αἱ Λατομῖαι, ἀριστοτεχνικὴ περιγραφὴ, ἐν ἧ βλέπει τις τοὺς κατοίκους χωρίου μετ' ἐνθουσιασμοῦ σπεύδοντας νὰ συγκομίσωσι τὸ ὑλικὸν πρὸς ἀνέργεσιν τῆς ἐκκλησίας τοῦ ἁγίου Νικολάου τοῦ πολιούχου αὐτῶν.

Καὶ τὸ *μυθιστόρημα* δὲ (*le roman*), ὅπερ σήμερον ἐν ταῖς νεωτέραις φιλολογίαις πρωτεύει, ἐκαλλιουργήθη καὶ παρ' ἡμῖν σπουδαιότερος δ' αὐτοῦ ἀντιπρόσωπος εἶναι ὁ *Ἐμμανουὴλ Ροῦδης* (1835—1904) ὅστις ἔχων διάνοιαν ὀξεῖαν καὶ τὸ αἶσθημα τοῦ καλοῦ λεπτόν, ἐσπούδασε καὶ περὶ τοὺς διασημοτέρους τῶν ἐν Γαλλίᾳ καὶ Γερμανίᾳ αἰσθητικῶν. Τὸ μυθιστόρημα τούτου, ἡ *Πάπισσα Ἰωάννα*, ἐξήγειρε τὴν ἀγανάκτησιν τοῦ κλήρου καὶ τῶν εὐσεβῶν, ἀλλὰ αὐτὸ τοῦτο προुकάλεσε καὶ πλῆθος ἀναγνωστῶν. Τὸ ἔργον εἶναι ἀξιοσημεῖωτον διὰ τὴν πλοκὴν, ἀλλὰ τὸ ἕφος αὐτοῦ τὸ δητικὸν ὑπερβαίνει τὰ ὅρια τῆς καλλαισθησίας καὶ εὐπρεπειάς· καὶ ἡ εἰρωνεία δέ, ἐξ ἧς εἶναι ἐμπεποτισμένον τὸ μυθιστόρημα, ἔχει δριμύτητα, ἣν δὲν εἶχε τὸ ἀττικὸν ἄλλας· γλῶσσαν ἔχει *καθαράν*, γλαφυράν καὶ ἐπαγωγόν, ἀλλὰ παραδόξως πως ὁ συγγραφεὺς ἔγραψε τόμον ὀλόκληρον. τὰ *Εἰδωλα*, κατὰ τῆς καθαρειούσης, διατεινόμενος ὅτι δῆθεν ἤθελε νὰ ἐκβάλλῃ ἐξ αὐτῆς νεκρά τινα στοιχεῖα.

† *Ἀλέξανδρος Παπαδιαμάντης* (1851—1911) ἐκ Σκιάθου, υἱὸς ἱερέως ἐγένετο ἀριστοτέχνης ἐν τῇ διηγηματογραφίᾳ, ἐν ἧ ἀπειπλώθη καὶ ἡ θρησκευτικὴ εὐσέβεια καὶ ἡ πρὸς τὴν Ἐκκλησίαν ἀφοσίωσις τῆς παιδικῆς αὐτοῦ ἡλικίας· τὰ πολλὰ τῶν διηγημάτων αὐτοῦ ἀναφέρονται εἰς τὸν βίον τῶν κατοίκων τῆς γενεθλίου νήσου, ἀλλὰ καὶ ἡ κοινωνία τῶν Ἀθηνῶν, ἐν ἧ ἔζη, παρεῖχεν οὐχὶ ὀλίγα θέματα εἰς τὸ ἔργον αὐτοῦ· ἐν τῷ διαλόγῳ μόνον, οὐχὶ δὲ καὶ ἐν ὄλῳ διηγήματι, γράφει τὴν διάλεκτον τῆς πατρίδος αὐτοῦ, ἐγκαταμειγνύων καὶ λέξεις ἐκ τῆς ἁγίας Γραφῆς. Ἐκ τῶν ἔργων αὐτοῦ τινὰ ἐπιγράφονται ἡ *νέα Τσιγγάνα*, *περιγραφὴ τῆς ἐορτῆς τοῦ Πάσχα* ἐπὶ ὄρους ἐν τῷ νῶῳ τοῦ ἁγίου Ἀναστασίου· ἀλλὰ τὰ ἀρίστα τῶν διηγημάτων αὐτοῦ καὶ ἐκ τῶν ὤραιότερων τῆς νεοελληνικῆς φιλολογίας εἶναι ἡ *Νοσταλγοῦσα*, ἡ *βασιλικὴ δοῦς*, τὸ *ὄνειρο 'στὸ κῦμα*, ὁ *ἔρως 'στὰ χιόνιά*.

Ἀξιωμακτόμος πρὸς τούτοις εἶναι ἂν ὁ *Ἀνδρέας Καρκαβίτσας* διὰ τὰ μυθιστορήματα ἡ *Λιγερή*, ὁ *Ζητιᾶνος* καὶ τὰ *Λόγια* τῆς *Πλώρης*, β' ὁ *Ἰωάννης Κονδυλάκις* διὰ τὸ Κρητικὸν διήγημα «ὁ Πατούχας καὶ ὁ θάνατος τοῦ παλληκαριοῦ»· γ' ὁ

Γιάννης Καμπύσης διὰ τὰ δράματα «οἱ Κοῦρδοι καὶ τὸ δαχτυλίδι τῆς Μάννας» καὶ δ'

ὁ **Ἰωάννης Ψυχάρης** καθηγητὴς ἐν Παρισίοις γλωσσολόγος· οὗτος δημοσιεύσας τῷ 1888 τὸ **Ταξείδι** ἐγνωμάτευσ «γράφω τὴν κοινὴν γλῶσσαν τοῦ λαοῦ· ὅταν ἡ δημοτικὴ μας δὲν ἔχει μιὰ λέξη, ποῦ μᾶς χρειάζεται, παίρνω τὴ λέξη ἀπὸ τὴν ἀρχαία καὶ προσπαθῶ νὰ τὴν ταιριάξω μὲ τὴν γραμματικὴν τοῦ λαοῦ»· ὁ Ψυχάρης θεωρητικὸς ὑπέρομαχος τῆς δημοτικῆς ὡν ἠρνήθη νὰ δεχθῆ· γλωσσικὰ φαινόμενα καθιερωθέντα εἰς τὸν κοινὸν τοῦ λαοῦ προφορικὸν λόγον ἐκ τοῦ γραπτοῦ καὶ τῆς καθαρευούσης, ἧτις εἶναι καὶ αὐτὴ μία πραγματικότης· αἱ ὑπερβολαὶ καὶ αὐθερεσίαι αὐτοῦ· ἐν τῷ τυλικῷ καὶ τῇ φθογγολογίᾳ εἶρον ἀντίδρασιν καὶ εἰς τὰς μεγάλας λαϊκὰς μάζας· ἀλλὰ καὶ εἰς πολλοὺς τῶν ὁπαδῶν αὐτοῦ δὲν εἶναι σήμερον ἀνεκτοὶ τύποι «λεφτομέρεια, ἔμπνεψη, συγγραφήμεδες, σκῆμα, περίφτιωση, ὄχιτρός, Ὀρφές, Παρθενός» (ἀντὶ Ὀρφεύς, Παρθενῶν).

Ἄλλὰ καὶ τὸ **γυναικεῖον φύλον** δὲν ὑστέρησεν ἐν τῇ θεραπείᾳ τῶν Μουσῶν καὶ τῆς φιλολογίας· διεκρίθησαν δὲ μάλιστα ἐν αὐτῇ γυναῖκες τῆς ἀνωτέρας ἐν Κωνσταντινουπόλει τάξεως τυγχάνουσαι ἐπιμεμελημένης ἀνατροφῆς καὶ παιδεύσεως· πασῶν δ' ὅμως ἀξιολογωτάτη ἐγένετο ἡ **Αἰκατιρίνη Δοσίου** (1820—1856), ἧτις εἰς ἀριστοκρατικὴν οἰκογένειαν ἀνήκουσα ἐν νεαρωτάτῃ ἡλικίᾳ ἐγένετο ἐγκρατὴς τῆς ἀρχαίας ἑλληνικῆς φιλολογίας καὶ τῶν σπουδαιοτέρων τῆς Εὐρώπης· νυμφευθεῖσα δ' ἐν Ἀθήναις ἐφιλοτέχνησε καὶ τὴν μετάφρασιν τοῦ Γκισσὺρ τοῦ Βύρωνος, ἧτις ἐδημοσιεύθη τῷ 1867 ἐνέχουσα τὰς αὐτὰς καλλονὰς καὶ χάριτας, αἵτινες διακρίνουσι καὶ τὸ Ἀγγλικὸν πρωτότυπον, καὶ ἧς παρέχομεν τὸ ἐξῆς δείγμα·

«Λέγε, τίς ἡ παραλία, τίς ὁ σκόπελος ἐκεῖνος;
εἰν' ἡ θάλασσα, ὁ βράχος, ὁ λιμὴν τῆς Σαλαμίνας;
ἐγερθῆτε, ἐγερθῆτε, ἀνακτήσατε γενναίως
τὴν γῆν ταύτην, τῆς ὁποίας εἶναι ἄφθαρτον τὸ κλέος·
εἰς τὴν τέφραν τῶν προγόνων εὐρετέ τινας σπινθήρας
καὶ ἀνάψατ' εἰς τὰ στήθη ἐνθουσιασμοῦ κρατῆρας».

Ἐκ δὲ τῶν ζώντων ποιητῶν ἐξαιρετικῶς μνημονευτέος ὁ **Κωστής Παλαμᾶς**, ὃν πάντες οἱ σημερινοὶ ποιηταὶ **διδάσκαλον** ἀναγνωρίζουσι καὶ μετὰ στοργῆς καὶ σεβασμοῦ περιβάλλουσιν.

· ἔνεκα δὲ τῆς μεγάλης τιμῆς, ἣς ἐν Ἑλλάδι ἀπολαύει, ἐφημίσθη
· καὶ ἐν τῇ ἀλλοδαπῇ καὶ πολλὰ τῶν ποιημάτων αὐτοῦ με-
· τεφράσθησαν εἰς τὴν Γαλλικὴν καὶ τὴν Ἀγγλικὴν γλῶσσαν·
· τὴν ποιητικὴν αὐτοῦ ἰδιοφυΐαν ἐξαίρει καὶ θαυμαστὴ πολυμά-
· θεια· διότι ὁ ποιητὴς εἶναι κάτοχος οὐ μόνον τῆς ἑλληνικῆς φι-
· λολογίας, ἀρχαίας τε καὶ νέας, ἀλλὰ καὶ τῶν σπουδαιοτέρων
· εὐρωπαϊκῶν· διὸ καὶ γονιμώτατος ἐγένετο οὐ μόνον εἰς ποιητικὰ
· ἔργα, ἀλλὰ καὶ εἰς πεζὰ· τὴν μὲν ποίησιν αὐτοῦ χαρακτηρίζει
· φαντασία ζωηρά, ἔμπνευσις εὐγενής, ἔτι δὲ ὀξύνοια καὶ πρω-
· τοτυπία· τὰ δὲ πεζογραφήματα, ἅτινα εἶναι κριτικαὶ μελέται,
· ἄρθρα φιλολογικὰ καὶ κοινωνιολογικά, διακρίνει καλλιέπεια καὶ
· χάρις ἀγαστή· ἐκ τῶν ποιημάτων αὐτοῦ σπουδαιότερα κρίνονται
· οἱ *Ἰαμβοὶ* καὶ *ἀνάπαιστοι*, *τάφος* (μοιρολόγι δημοτικὸν μετὰ
· ὀμβρασμῶν φιλοσοφικῶν), οἱ *βωμοὶ* καὶ μάλιστα ἡ *ἀσάλευτη*
· *ζωή*· ὡς ποιητῆς ἐγένετο μὲν θιασώτης τῆς δημώδους γλώσσης,
· ἀλλὰ καὶ εἰς τὴν χρῆσιν τῆς *καθαρευούσης* ἐδείχθη ἀληθῆς
· καλλιτέχνης.

Ε Π Ι Λ Ο Γ Ο Σ

Ἐν τῇ ἔξιστορήσει τῆς νέας φιλολογίας περιελάβομεν τοὺς ἐπιφανεστέρους τῶν λογίων, ἀπεφύγομεν δὲ νὰ μνημονεύσωμεν τοὺς ζῶντας, εἰ καὶ πολλοὶ τούτων ἀξιόλογοι ὑπάρχουσιν. Ἄλλὰ πλὴν τῶν μνημονευθέντων καὶ ἄλλοι οὐχὶ ὀλίγοι, καλλιεργοῦντες τὰς χαμηλοτέρας κλιτῆς τοῦ Παρνασσοῦ, συνετέλεσαν νὰ καταστήσωσι γόνιμον τὸ ἔδαφος, ὅπερ ἡ δουλεία εἶχε καταδικάσει νὰ μένη χέρσον ἐπὶ αἰῶνας. Ἐκ τῆς ἔξιστορήσεως ταύτης εἶδομεν ὅτι τὰ γράμματα ἐν Ἑλλάδι ἠκολούθησαν κατὰ βῆμα τὰς τύχας τῆς χώρας, ἣτις ὑπῆρξεν ἡ ἀρχαία κοίτις καὶ τὸ ἱερόν αὐτῶν. Ἡ φιλολογία ἀνεπτύσσετο ἐν αὐτῇ ἀναλόγως τῆς ἐλευθερίας, ὑπὸ δὲ τὴν δεσποτείαν ἐφαίνετο μὲν σπινθήρ τις λάμπων, ἀλλὰ ἔτοιμος ἦτο νὰ σβύσῃ. Καὶ μέχρις οὗτου μὲν τὸ ἔθνος ἀνακτήσῃ τὴν ἐλευθερίαν, αὕτη διασχίζουσα τὰ σκότη ὡς ἀκτὶς φωτοβολοῦσα ἔτεινε μόνον πρὸς ἓν σημεῖον, ἀποτιναχθέντος ὅμως τοῦ ζυγοῦ διεχύθη εἰς φωτεινότεραν ἐπιφάνειαν, ἣτις περιέλαβε πάσας τὰς γνώσεις τὰς ἀνθρωπίνας.

ΠΑΡΟΡΑΜΑΤΑ

Γραπτιόν	σελ.	51	στίχ.	32	ἐρευνῶντες
»	»	53	»	τελευταῖος,	νά ποιῶσιν ἴδια
»	»	55	»	19	πρὸς τὸν κορυφαῖον
»	»	58	»	33	κοπετοῦ.
»	»	58	»	34	δογμακὸν υ— —υ—.
»	»	59	»	τελευταῖος, 4	τὰ σιάσιμα
»	»	60	»	28	ἔστι δὲ
»	»	61	»	18	τῶν ἄλλων...θεάτρων.
»	»	64	»	17	ἐν τῷ προάγωνι
Προσθετόν	»	74	»	32	καὶ τῆς Ἀντιγόνης
»	»	81	ἐν τέλει,	ὅτι τὸ τραγωδίας τοῦ ποιητοῦ	ἔξέδωκεν ἑμμέτρως ἐν δημοτικῇ δια-
					λέκτιῳ χυτῇ καὶ γλαφυρῇ ὁ πολὺς φι-
					λόλογος Δ. Μ. Σάρρος.

ΠΙΝΑΞ ΤΩΝ ΠΕΡΙΕΧΟΜΕΝΩΝ

Σελίς

Σελίς

Α

Ἄγαθίας	155
Ἄγαθων	82
Ἀθηναῖος	149
Αἰγινήτης Π.	158
Αἰλιανός	149
Αἰνεΐας ὁ τακτικός	123
Αἰσχίνης	122
Αἰσχύλος	64-67
Αἴσωπος	36
Ἀκομινάτος Νικήτας	156
Ἀκροπολίτης Γεώργιος	156
Ἀλκαῖος	42
Ἀλκμάν	46
Ἀμμώνιος	149
Ἀνακρέων	44
Ἀναξαγόρας	96
Ἄνδοκίδης	119
Ἀνθολογία	135, 152
Ἄννα Κομνηνή	155
Ἀντίμαχος ἐπικός	53
Ἀντιφῶν	119
Ἀππιανός	141
Ἀπολλόδωρος	135
Ἀπολλώνιος ὁ Περγαῖος	135
Ἀπολλώνιος ὁ Ρόδιος	127
Ἄρατος ὁ Σολεὺς	124
Ἄρεταῖος	148
Ἀρίσταρχος ὁ Σάμιος	135
Ἀρίσταρχος ὁ Σαμόθραξ	28
Ἀριστόξενος	135

Ἀριστοτέλης	110-113
Ἀριστοφάνης ὁ Βυζάντιος	28
Ἀριστοφάνης ὁ κωμικός	85 87
Ἄριων	46
Ἀρμενόπουλος	158
Ἄρριανός	140
Ἀρποκρατίων	149
Ἀρχίλοχος	39
Ἀρχιμήδης	135
ἀττικισταὶ	18, 141
Ἀυρήλιος Μάρκος	141
Ἀχαιοὺς ὁ Ἐρετριεὺς	82

Β

Βαβρίας	152
Βακχυλίδης	48
Βαλαωρίτης	182
Βασιλειάδης	186
Βασίλειος ὁ μέγας	147
Βερναρδάκης Δημήτριος	185
Βηλαράς	175
Βιζυηνός	186
Βικέλας	184
Βλάχος Ἄγγελος	185
Βόλφιος Wolf	29
βουκολικὴ ποίησις	129
Βούλγαρις Εὐγένιος	172
Βυζάντιος Ἀλέξανδρος	186

Γ

Γαληνός	148
---------	-----

	Σελίς		Σελίς
Γεννάδιος	167	ἐκκλησιαστική ἱστορία	154
Γλυκάς, Μιχαήλ	149	ἐλεγεία	9.35.36.125
Γοργίας	101-116	ἐμβατήρια	12.36
γραμματεία	4	ἐπίγραμμα	36.117.125
γραμματολογία	4,5,18	ἐπιθαλάμια μέλη	12
Γρηγοῤης Νικηφόρος	156	ἐπικήδεια	12
Γρηγόριος ὁ Θεολόγος	147	Ἐπικούριος φιλοσοφία	134
		Ἐπίκουρος	134
Δ		ἐπιλήνια	12
Δαμασκηνὸς Ἰωάννης	153	ἐπιμύλια	12
Δείναρχος	126	ἐπινίκιον καὶ ἐπίνικος	12
Δημόδοκος	20	Ἐπίχαρμος κωμικὸς	83
Δημόκριτος	99	ἔπος ἡρωϊκὸν	7.21.49.116
Δημοσθένης	123-5	ἔπος διδακτικὸν	8.32.116
δημῶδης ποίησις	8.161	ἔπος φιλόσοφον	35
διάλεκτος Αἰολική, Δωρι- κή, Ἰωνική, Ἀττικὴ	17	Ἐρασίστρατος	136
Διγενὴς Ἀκρίτας	151	Ἐρατοσθένης	134
διθύραμβος	12.45	Ἔργα καὶ Ἡμέραι	33
δικαστήρια	118	Ἐρμογένης ὁ Ταρσεὺς	146
Διογένης Λαέρτιος	111	Ἐρωτόκριτος	164
Διόδωρος	132	Εὐκλείδης	135
Διονύσιος Ἀλικαρνασσεὺς	138	Εὐκμορφη βοσκοποῦλα	165
Διονύσιος ὁ Θραξ	132	Εὐνομία	36
Διονύσιος ὁ Περιγητὴς	137	Εὐπολις ὁ κωμικὸς	84
Διοσκορίδης	148	Εὐριπίδης	73-80
Δοσίου Αἰκατερίνα	189	Εὐσέβιος ὁ Παμφίλου	157
Δούκας	156	Εὐστάθιος	158
δραῦμα	13.53.117.151	Ἐρωφίλη	166
δραμάτων διδασκαλία	63	Ζ	
		Ζαμπέλιος Ἰωάννης	176
Ε		Ζαλοκώστας	180
ἐγκόμιον	12	Ζηνόβιος	149
εἰδύλλιον	127	Ζηνόδοτος	29
Ἐκαταῖος	52	Ζήνων ὁ Κιτιεὺς	133
ἐκκλησία τοῦ δήμου	117	Ζωναρῶς Ἰωάννης	156
		Ζώσιμος	154

	Σελίς		Σελίς
H		Ἰππαρχος	136
Ἡλιόδωρος	143	Ἰππίας ὁ Ἡλείος	101
Ἡοῖαι	34	Ἰπποκράτης	123
Ἡράκλειτος	98	Ἰπῶναξ	40
Ἡρινα	43	Ἰσαῖος	121
Ἡρόδοτος	89 92	Ἰσοκράτης	120
Ἡρόφιλος	136	ἱστοριογράφοι	50
Ἡρωδιανὸς ὁ γραμματικὸς	149	ἱστοριογραφία	86.127.145
Ἡρωδιανὸς ὁ ἱστορικὸς	142	Ἰωάννου Φίλιππος	178
Ἡρώνας	128	Ἰώσηπος	139
Ἡσίοδος	33-35		
Ἡσύχιος λεξικογράφος	149	K	
Ἡφαιστίων	149	Κάλβος	177
		Καλλίμαχος	127
Θ		Καλλίνος	35
Θαλῆς	98	Καρκαβίτσας	186
Θαλήτας	44	Καρύδης Σοφ.	181
Θέατρον	61-3	Κάσσιος Δίων	141
Θεμιστοκλῆς	112	Κεφαλᾶς	150
Θέογνις	37	Κοραῆς	175
Θεογονία	33-34	Κονδυλάκης	188
Θεόκριτος	129	Κόρινα	43
Θεοτόκης Νικηφόρος	172	Κρατῖνος ὁ κωμικὸς	84
Θεόφραστος	113	Κρυστάλλης	187
Θεοφύλακτος Σιμοκάττης	155	κυκλικὸι ποιηταὶ	82
Θέσπις	55	κωμῳδία	14.84.87
Θουκυδίδης	92-95	κωμῳδία Σικελιωτικὴ	83
Θρηῆνος	12	κωμῳδία Ἀττικὴ, ἀρ- χαία, μέση, νέα	8.82.89
		Κωνσταντῖνος ὁ Πορ- φυρογέννητος	150.155
I			
Ἰαμβος	10.38	Λ	
Ἰβυκος	46	Λᾶσος	47
Ἰγνάτιος ὁ Διάκονος	152	Λασκαράτος	182
Ἰεροκλῆς	149		
Ἰλιάς	23-24		

	Σελίς
Λάσκαρις Ἰάνος	160
Λέων ὁ Διάκονος	155
Λέων ὁ σοφὸς	158
Λογγῖνος	146
Λόγγος	143
λογογράφοι	50
λογοτεχνία	4
Λουκιανὸς	145
Λυκοῦργος ὁ ῥήτωρ	122
Λυκόφρων	128
λυρική ποίησις	8.13.52
Λυσίας	119

M

Μάγιστρος Θωμᾶς	158
Μάρκος Αὐρηλῖος	145
Μαρκοῦς	184
Μαυροκορδάτος Ἀλέξ.	169
Μαυροκορδάτος Νικόλ.	169
Μεγάλη τοῦ Γένους Σχολή	166
μέθοδοι τῆς γραμματολογίας	5
Μελέαγρος	138
Μελέτιος	171
μέλος	8.11.40
μέλος αἰολικόν, δωρικόν	40.48
Μένανδρος	88
Μηλιάτης Ἡλίας	170
Μίμνερος	36
μῦθος	14.128
Μουσαῖος	147
Μουσοῦρος Μάρκος	161
μυθιστορία	143
μυθογραφία	149
μῦθος	35.149
Μύρτις	43
Μωρεᾶς Ζάν (Ἰωάννης)	185
Μωρεῶς χρονικόν	48

Σελίς

N

Νίκανδρος	127
Νικουσίος Παναγιώτης	168
Νόννος	137

Ξ

Ξενοφῶν Ἀθηναῖος	96-8
Ξενοφῶν Ἐφέσιος	143

O

Ὀδύσσεια	25-26
Ὀμηρος	21-31
Ὀμηρικῶν ποιημάτων ἀξία, ἱστορία	26-28
Ὀμηρίδαι	28
Ὀμηρικοὶ ὕμνοι	31
Ὀνήσανδρος	149
Ὀππιανὸς	138
Ὀρειβάσιος	148
Ὀρφανίδης Θεόδωρος	181

Π

παιὰν	12
Παλαμᾶς Κωστῆς	189
Πανύασις ποιητῆς	53
Παπαδιαμάντης	188
Παπαδιαμαντόπουλος	187
Παπαρηγόπουλος Κων.	183
Παπαρηγόπουλος Δημ.	183
Παράσχος Ἀχιλλεὺς	185
παρθένεια	12
παροίγια	12
Πατριαρχεῖον	166

Σελίς

Σελίς

Παυσανίας	142	σατυρικὸν δράμα	82
Πεξὸς λόγος	5.14.16.51	Σιμωνίδης Ἀμοργίνος	40
Περικλῆς	112	Σιμωνίδης ὁ Κεῖος	47
Περίοδοι τῆς γραμματο-		σκόλιον	12
λογίας	19	Σολωμὸς Διονύσιος	172
Πίνδαρος	48-50	Σόλων	37
Πλανούδης	152	Σουΐδας	158
Πλάτων	104-10	Σουρῆς Γεώργιος	182
Πλούταρχος	139	Σοῦτσος Ἀλέξανδρος,	179
ποίησις	6-7	Σοῦτσος Παναγιώτης	179
Πολέμης Ἰωάννης	185	σοφισταί	97-100
Πολύαινος	149	σοφισταὶ νέοι	141-142
Πολύβιος	130	Σοφοκλῆς	67-73
Πολυδεύκης Ἰούλιος	149	Σπανέας	151
Πρατίνας	63	Στέφανος ὁ Βυζάντιος	158
Πρόδικος	101	Στησίχορος	46
Πρόδρομος, Πτωχοπρό-		Στοβαῖος Ἰωάννης	149
δρομος	151	Στραβῶν	142
Προκόπιος	154	Στωϊκὴ φιλοσοφία	133-140
προσημερίοις ποίησις	20	Σωκράτης	102
προσῳδίων	12	Σωρανὸς	148
Πρωταγόρας	100	Σώφρων	126
Πτολεμαῖος	148	Συνέσιος	148
Πυθαγόρας	99		
Πράξιλλα	44		

T

P		Τανταλίδης Ἡλίας	182
Ῥαγκαβῆς Ἀλέξανδρος	180	Τέρπανδρος	41
Ῥήγας Φεραῖος	174	Τζέτζης Ἰωάννης	150
ῤητορεία, ῤητορικὴ	114.141	Τιμόθεος λυρικὸς	54
ῤητορικῶν λόγου ἀνάλυσις	116	Τιμόθεος δραματικὸς	153
Ῥοῖδης Ἐμμανουήλ	188	Τιμοκρέων	48
Ῥοῦφος	148	Τουρκογραφικία Turco-	
Ῥωμανὸς ὁ μελωδὸς	152	graecia	165
		τραγῳδία	14
		τραγῳδίας γένεσις, ῤρι-	
Σ		σμός,	55 59
Σαπφὼ	42-43	κατὰ ποσόν, κατὰ ποιὸν	
		μέρη αὐτῆς	58

	Σελίς	Φώτιος	Σελίς
Τρικούπης Σπυρίδων	176		158
Τυπάλδος Ίούλιος	179		
Τυρταῖος	36	X	
Y			
Υμέναιος	12	Χαλκοκονδύλης Λαόνικος	156
Υμνος	12	Χοιρίλος ἐπικός	53
Υπερείδης	125	Χοιρίλος δραματικός	64
ὑποκριταί	54-55	Χορός ἐν τῇ τραγωδίᾳ, τῇ κωμωδίᾳ	54.82
Φ			
Φανάριον, Φαναριῶται	168-70	Χορτάτζης Γεώργιος	166
Φήμιος	21	χριστιανική λυρική, ἑη- τορεία	13.144.150
Φιλήμων	89	Χριστόπουλος Ἀθανάσιος	176
φιλολογία	3	Χριστὸς πάσχων (δραῆμα)	153
φιλοσοφία	15.96.104.130	Χρυσόστομος Ἰωάννης	147
Φραντζῆς Γεώργιος	157	χωρίζοντες	30
Φρόνιχος τραγικός	63	Ψ	
Φωκλίδης	36	Ψελλὸς Μιχαὴλ	157
		Ψυχάρης Ἰωάννης	189

320

1605

Πατρις Θεοδοίου
بدر
Pandelis Theodorou

340
€10

Stamboulis

Πατρις
Θεοδοίου

Πατρις
Θεοδοίου

Πατρις Θεοδοίου
Θεοδοίου
Πατρις Θεοδοίου
Θεοδοίου

ΕΛΛΗΝΙΚΗ ΔΗΜΟΚΡΑΤΙΑ

ΥΠΟΥΡΓΕΙΟΝ

ΠΑΙΔΕΙΑΣ ΚΑΙ ΘΡΗΣΚΕΥΜΑΤΩΝ

Ἄριθ. { πρωτ. 42993
          { διεκπ.

Ἐν Ἀθήναις τῇ 28/7/1930

Πρὸς
τὸν κ. Ἰωάννην Σιδέρην
Βιβλιοκδότην

Ἀνακοινοῦμεν ὑμῖν ὅτι δι' ἡμετέρας ταυταρίθμου καὶ ἀπὸ 15 Ἰουλίου 1930 πράξεως καταχωρισθείσης ἐν τῷ ὑπ' ἀριθ. 85 τῆς 15 τοῦ αὐτοῦ μηνὸς φύλλῳ τῆς ἐφημερίδος τῆς Κυβερνήσεως (Τεῦχος Β') ἐνεκρίθη συμφώνως τῷ νόμῳ 8438 τὸ ὑφ' ὑμῶν ὑποβληθὲν πρὸς κρίσιν διδακτικὸν βιβλίον Γεωργίου Κ. Γαρδίου «**Ἐπίτομος Ἑλληνικὴ Γραμματολογία**» διὰ τοὺς μαθητὰς τῶν Γυμνασίων διὰ πέντε σχολικὰ ἔτη, ἧτοι ἀπὸ τοῦ σχολικοῦ ἔτους 1930—31 ἕως τέλους τοῦ 1934—35 ὑπὸ τὸν ὄρον ὅπως κατὰ τὴν ἐκτύπωσιν αὐτοῦ ληφθῶσιν ὑπ' ὄψει καὶ ἐκτελεσθῶσιν αἱ ὑπὸ τῆς ἐπιτροπῆς ὑποδειχθεῖσαι τροποποιήσεις.

Ὁ Ὑπουργὸς
Γ. ΠΑΠΑΝΔΡΕΟΥ

Ἄρθρον βον τοῦ Προεδρικοῦ Διατάγματος

«Περὶ τοῦ τρόπου τῆς διατιμῆσεως τῶν ἐγκεκριμένων
διδακτικῶν βιβλίων».

Τὰ διδακτικὰ βιβλία τὰ πωλούμενα μακρὰν τοῦ τόπου τῆς ἐκδόσεως τῶν ἐπιτρέπεται νὰ πωλῶνται ἐπὶ τιμῇ ἀνωτέρα κατὰ δέκα πέντε τοῖς ἑκατὸν τῆς κανονισθείσης πρὸς ἀντιμετώπισιν τῆς δαπάνης συσκευῆς καὶ τῶν ταχυδρομικῶν τελῶν, ὑπὸ τὸν ὄρον ὅπως ἐπὶ τοῦ ἐσωτερικοῦ μέρους τοῦ ἐξωφύλλου ἢ τῆς τελευταίας σελίδος τούτου ἐκτυποῦται τὸ παρὸν ἄρθρον.